નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

# ખુદ્દકનિકાયે

# નેત્તિવિભાવિની

**ગન્થારમ્ભકથા**

યજિતબ્બં યજિત્વાન, નમિતબ્બં નમામહં;
યજનાદ્યાનુભાવેન, અન્તરાયે જહં સદા.

યેન યા રચિતા નેત્તિ, યેન સા અનુમોદિતા;
યેહિ સંવણ્ણના કતા, તેસાનુભાવનિસ્સિતો.

કિઞ્ચિ કિઞ્ચિ સરિત્વાન, લીનાલીનાનુસન્ધ્યાદિં;
કરિસ્સં જિનસુત્તાનં, હિતં નેત્તિવિભાવનં.

અપ્પમેય્યગુણો **મહાધમ્મરાજ**વ્હયો ભવે;
અચ્છરિયો અબ્ભુતો યો, બોધિસમ્ભારપૂરણો.

નાનારટ્ઠિસ્સરિસ્સરો, સેટ્ઠો સાસનપગ્ગહો;
પાસંસરાજપાસંસો, નરાચિન્તેય્યચિન્તકો.

ચિન્તિતકારકો રાજા, સિરટ્ઠિમાલપાલકો;
અજેય્યજેય્યકો મહાચેત્યાદિકારકો સદા.

અસ્સામચ્ચેન બ્યત્તેન, જિનચક્કહિતત્થિના;
**અનન્તસુતિ**નામેન, સક્કચ્ચં અભિયાચિતો.

કામં સંવણ્ણના કતા, થેરાસભેહિ ગમ્ભીરા;
ગમ્ભીરત્તા તુ જાનિતું, જિનપુત્તેહિ દુક્કરા.

તસ્મા યાચિતાનુરૂપેન, કરિસ્સં સાદરં સુણ;
સિસ્સસિક્ખનયાનુગં, યોત્તં નેત્તિવિભાવનન્તિ.

## ૧. સઙ્ગહવારઅત્થવિભાવના

તત્થ યસ્સ સિક્ખત્તયસઙ્ગહસ્સ નવઙ્ગસ્સ સત્થુસાસનવરસ્સ અત્થસંવણ્ણનં યં નેત્તિપ્પકરણં કાતુકામો, તસ્સ નેત્તિપ્પકરણસ્સ નિસ્સયં વિસયભૂતં સંવણ્ણેતબ્બસહિતં, સંવણ્ણેતબ્બં એવ વા સલોકપાલેન તિલોકેન સદા પૂજેતબ્બસ્સ ચેવ નમસ્સિતબ્બસ્સ ચ નરુત્તમસ્સ સત્થુનો સાસનવરં વિદૂહેવ ઞાતબ્બં. એતં સાસનવરં તાવ દસ્સેન્તો તંજનકેન, તંવિજાનકવિદૂહિ ચ નિયમેતું, રતનત્તયગુણપરિદીપનઞ્ચ કાતું –

> ‘‘યં લોકો પૂજયતે, સલોકપાલો સદા નમસ્સતિ ચ;
> તસ્સેત સાસનવરં, વિદૂહિ ઞેય્યં નરવરસ્સા’’તિ. – પઠમગાથમાહ;

ઇમાય હિ પઠમગાથાય ‘‘**એતં સાસનવરં ઞેય્ય**’’ન્તિ એત્તકમેવ એકન્તતો કરણવિસેસભાવેન અધિપ્પેતં. એતેનેવ વિસેસકરણેન એકન્તાધિપ્પેતનેત્તિવિસયસાસનવરસ્સ દસ્સિતત્તા. એકન્તાધિપ્પેતસાસનવરમેવ નેત્તિસંવણ્ણનાય સંવણ્ણેતબ્બત્તા વિસયં તેનેવ વક્ખતિ **અટ્ઠકથાચરિયો** –

> ‘‘એતં ઇદાનિ અમ્હેહિ વિભજિતબ્બહારનયપટ્ઠાનવિચારણવિસયભૂતં સાસનં આદિકલ્યાણતાદિગુણસમ્પત્તિયા વરં અગ્ગં ઉત્તમં નિપુણઞાણગોચરતાય પણ્ડિતવેદનીયમેવા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના) ચ,

> ‘‘એતં તિવિધમ્પિ ‘સાસનવર’ન્તિ પદેન સઙ્ગણ્હિત્વા તત્થ યં પઠમં, તં ઇતરેસં અધિગમૂપાયોતિ સબ્બસાસનમૂલભૂતં, અત્તનો પકરણસ્સ ચ વિસયભૂતં પરિયત્તિસાસનમેવા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના) ચ,

> ‘‘ઇદાનિ યં વુત્તં ‘સાસનવરં વિદૂહિ ઞેય્ય’ન્તિ, તત્થ નેત્તિસંવણ્ણનાય વિસયભૂતં પરિયત્તિધમ્મમેવ પકારન્તરેન નિયમેત્વા દસ્સેતુ’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના) ચ.

તત્થ પરિયત્તિસાસનસ્સાપિ મૂલં હોતીતિ વુત્તં ‘‘**સબ્બસાસનમૂલભૂત**’’ન્તિ. એતેન કમ્મસાધનેનપિ અધિપ્પેતત્થે સિદ્ધે નાનાવિધસાધકવચનં નાનાવાદાનં અનોકાસકરણત્થાય કતં. સ્વાક્ખાતતાદિધમ્મગુણા પન સાસનસ્સ વિસેસદેસકનરવરસદ્દેન વા પરિદીપકત્થભાવેન વા દીપિતા અવિનાભાવતો. સાસનવરસ્સ પન જનકસમ્બન્ધિપેક્ખત્તા ‘‘**નરવરસ્સા**’’તિ વુત્તં. તેન ચ અગ્ગપુગ્ગલો સાસનવરજનકો વાચકત્થસમ્બન્ધિભાવેન વુત્તો. અનઞ્ઞસાધારણમહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિગુણવિસેસા પન જનકસમ્બન્ધિભૂતસ્સ નરસ્સ વિસેસકેનવરસદ્દેન વા પરિદીપકત્થભાવેન વા દીપિતો.

કિં નુ સો સાસનવરજનકો નરવરો પરમત્થોવ, ઉદાહુ પૂજનીયો ચેવ નમસ્સનીયો ચાતિ વુત્તં ‘‘**યં લોકો… પે॰… નમસ્સતિ ચા**’’તિ, તેન સાસનવરજનકો નરવરો પરમત્થોવ ન હોતિ, અથ ખો સલોકપાલેન લોકેન સદા સબ્બકાલેસુ પૂજનીયો ચેવ નમસ્સનીયો ચાતિ વિસેસિતો થોમિતોતિ.

એત્થ ચ પૂજનનમસ્સનચેતનાવાચકેન વા પૂજનનમસ્સનસદ્દેન ફલૂપચારત્થો પુઞ્ઞમહત્તસઙ્ખાતો પૂજનીયભાવો ચેવ આસવક્ખયઞાણપદટ્ઠાનસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિગુણસઙ્ખાતો નમસ્સનીયભાવો ચ દીપકત્થભાવેન પરિગ્ગહેત્વા દીપિતો. તેનાહ **અટ્ઠકથાચરિયો** ‘‘ભગવતો સદેવકસ્સ લોકસ્સ પૂજનીયવન્દનીયભાવો, અગ્ગપુગ્ગલભાવો ચ વુચ્ચમાનો ગુણવિસિટ્ઠતં દીપેતી’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના).

તાદિસસ્સ નરવરસ્સ તાદિસં સાસનવરં કિં યેન કેનચિ વિઞ્ઞેય્યન્તિ વુત્તં “**વિદૂહી**”તિ. તેન તિપિટકધરા અરિયભૂતા પણ્ડિતા વાચકત્થભાવેન ગહિતા, સુપ્પટિપન્નતાદિસઙ્ઘગુણા પન વન્દધાતુવચનેન વા દીપકત્થભાવેન વા દીપિતાતિ. એવં પરિગ્ગહેત્વા દીપિતે રતનત્તયગુણે સન્ધાય ‘‘એવં પઠમગાથાય સાતિસયં રતનત્તયગુણપરિદીપનં કત્વા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના) વક્ખતિ, ન ગાથાય નિરવસેસત્થે. તત્થ **એવન્તિ** એવં સાસનવરદસ્સનભૂતાય પઠમગાથાયાતિ અત્થોવ દટ્ઠબ્બો. અપરે પનાચરિયા ‘‘ઇમાય પઠમગાથાય એકન્તતો અધિપ્પેતાનાધિપ્પેતવચનાનિ ચેવ વાચકત્થદીપકત્થવિસેસાનિ ચ સુટ્ઠુ અવિચારેત્વા ‘એવં પઠમગાથાય સાતિસયં રતનત્તયગુણપરિદીપનં કત્વા’તિ વચનચ્છાયં નિસ્સાય સાતિસયં રતનત્તયગુણપરિદીપનં કાતું ‘યં લોકોત્યાદિમાહા’તિ ચ સાતિસયરતનત્તયગુણે દસ્સેન્તો ‘યં લોકોત્યાદિમાહા’તિ’’ ચ વદન્તિ. તેસં વાદો અમ્હાકં નક્ખમતિ. કારણં પન મયા હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન ઞાતબ્બન્તિ અયં પદાનુક્કમાનુરૂપાનુસન્ધ્યત્થો.

અથ વા એકં સમયં જમ્બુવનસણ્ડે નિસીદિત્વા સિસ્સાનં હિતં ચિન્તેન્તો, અત્તનો અભિનીહારસમ્પત્તિં પસ્સન્તો, સમ્માસમ્બુદ્ધેન પસંસિતો, મહાકચ્ચાયનો સત્થારા અનુમોદિતં સાસનાયત્તં નવઙ્ગસ્સત્થવણ્ણનં સોળસહારાદિઅનેકત્થવિધં નેત્તિપ્પકરણં આરભન્તો, “**યં લોકો**”ત્યાદિમાહ. યદિ એવં યથાવુત્તપ્પકારં નેત્તિપ્પકરણભૂતં સોળસહારાત્યાદિકં આરભિતબ્બં, તં અનારભિત્વા કસ્મા નેત્તિપ્પકરણતો બહિભૂતં ‘‘યં લોકો’’ત્યાદિકં આરભિતબ્બં, સેય્યથાપિ અમ્બં પુટ્ઠો લબુજં બ્યાકરેય્ય, લબુજં પુટ્ઠો અમ્બં બ્યાકરેય્ય, એવમેવ નેત્તિપ્પકરણમારભન્તો અઞ્ઞં આરભતીતિ? તથાપિ યસ્સ યથાવુત્તસ્સ સાસનવરસ્સ અત્થસંવણ્ણનં યં નેત્તિપ્પકરણં કાતુકામો યસ્સ નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયભૂતં સંવણ્ણેતબ્બસહિતં, સંવણ્ણેતબ્બં એવ વા તં સાસનવરં તાવ દસ્સેન્તો તંજનકેન, તંવિજાનકવિદૂહિ ચ નિયમેતું, રતનત્તયગુણપરિદીપનઞ્ચ કાતું “**યં લોકો**”ત્યાદિમાહ. અયં લીનન્તરચોદનાસહિતો અનુસન્ધ્યત્થો.

> ‘‘યં લોકો પૂજયતે, સલોકપાલો સદા નમસ્સતિ ચ;
> તસ્સેત સાસનવરં, વિદૂહિ ઞેય્યં નરવરસ્સા’’તિ. –

નિગ્ગહિતલોપં કત્વા રચિતા ગાથા અરિયાસામઞ્ઞલક્ખણેન સમ્પન્ના. કથં? પુબ્બદ્ધે તિંસ મત્તા, અપરદ્ધે સત્તવીસ મત્તા. સમ્પિણ્ડિતા સત્તપઞ્ઞાસ મત્તાવ ભવન્તિ. અક્ખરાનં પન ઇમિસ્સં ગાથાયં સત્તતિંસ. તેસુ ગરુક્ખરા વીસતિ, લહુક્ખરા સત્તરસ ભવન્તિ. ‘‘તસ્સેતં સાસનવર’’ન્તિ પન સાનુનાસિકં વિરુજ્ઝતિ.

તત્થ નિદ્દેસત્થો અટ્ઠકથાનુસારેન વિજાનિતબ્બો. **સલોકપાલો** સબ્બો સત્તલોકો સક્કચ્ચં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅનેકગુણાનુસ્સરણેન વા પૂજેતબ્બપૂજનેન વા પટિપત્તિપૂજનેન વા **સદા** સબ્બકાલેસુ સક્કચ્ચં **યં** નરવરં **પૂજયતે** ચેવ **નમસ્સતિ ચ**, **તસ્સ** પૂજેતબ્બસ્સ ચેવ નમસ્સિતબ્બસ્સ ચ સત્થુનો **નરવરસ્સ** તિલોકગ્ગસ્સ મયા સંવણ્ણેતબ્બસહિતં, સંવણ્ણેતબ્બં એવ વા **વિદૂહેવ ઞેય્યં** ઞાતબ્બં. નિપુણઞાણગોચરં **એતં** મયા બુદ્ધિયં ઠપિતં **સાસનવરં** મયા આરભિતબ્બસ્સ નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયન્તિ પઠમં જાનિતબ્બં દસ્સેત્વા તસ્સ અત્થસંવણ્ણનાભૂતં નેત્તિપ્પકરણં અહં આરભિસ્સામિ, તં તુમ્હે સાધવો સુણાથ મનસિ કરોથાતિ સમુદાયયોજના, અવયવયોજનાપિ કાતબ્બા.

કથં? “**સલોકપાલો લોકો**”તિ વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવેન યોજના. લોકપાલો વજ્જેત્વા અવસેસો લોકો ચ ન હોતિ, અથ ખો લોકપાલસહિતો લોકોતિ વિસેસેતિ. “**લોકો પૂજયતે ચેવ નમસ્સતિ ચા**”તિ કત્તુકારકઆખ્યાતકિરિયાભાવેન યોજના ‘‘યો કરોતિ, સ કત્તા’’તિ વુત્તત્તા. યો લોકો કારકો, સો કત્તા હોતુ. યો લોકો પૂજયતે ચેવ નમસ્સતિ ચ, કથં સો કત્તાતિ? ‘‘યો કરોતિ, સ કત્તા’’તિ સુત્તસ્સ ‘‘યો કરોતિ કિરિયં નિપ્ફાદેતિ, સો કિરિયાનિપ્ફાદકો કત્તા’’તિ અત્થસમ્ભવતો સયનભુઞ્જનાદિસબ્બકિરિયાનિપ્ફાદકો કત્તાયેવ હોતિ. અયઞ્ચ લોકો પૂજનનમસ્સનકિરિયાનિપ્ફાદકોયેવાતિ. કથં અયં લોકો કિરિયાનિપ્ફાદકોતિ? “**લોકો**”તિ સત્તપઞ્ઞત્તિયા પરમત્થતો અવિજ્જમાનાયપિ પઞ્ઞાપેતબ્બો સન્તાને પવત્તમાનો હદયવત્થુનિસ્સિતો ચિત્તુપ્પાદો ગહેતબ્બો, સો યથારહં હેતાધિપતિસહજાતાદિપચ્ચયેન પચ્ચયો નિપ્ફાદકો ભવે. એવં લોકસ્સ કત્તુકારકભાવો વિજાનિતબ્બોતિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન યોજના. એસ નયો તીસુ પિટકેસુપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ.

“**યં નરવરં પૂજયતે ચેવ નમસ્સતિ ચા**”તિ કમ્મકારકઆખ્યાતકિરિયાભાવેન યોજના ‘‘યં કરોતિ, તં કમ્મ’’ન્તિ વુત્તત્તા. યં કાતબ્બં, તં કમ્મં હોતુ. યં પૂજયતિ ચેવ નમસ્સતિ ચ, કથં તં કમ્મન્તિ? ‘‘યં કરોતિ, તં કમ્મ’’ન્તિ સુત્તસ્સ ‘‘યં કરોતિ કિરિયાય સમ્બજ્ઝતિ, કિરિયાય સમ્બજ્ઝિતબ્બં કમ્મ’’ન્તિ અત્થસમ્ભવતો કરણવાચકવચનીયાદિસબ્બકિરિયાય સમ્બજ્ઝિતબ્બં કમ્મં હોત્વેવ. અયઞ્ચ નરવરો પૂજનનમસ્સનકિરિયાય વાચકવચનીયભાવેન સમ્બજ્ઝિતબ્બોયેવાતિ. કથં અયં નરવરો વચનીયોતિ? પૂજનનમસ્સનચેતનાય આરમ્મણકરણવસેન નરવરો વચનીયો, ચેતના વાચકા, એવં વાચકવચિતબ્બભાવો હોત્વેવ. “**યં નરવર**”ન્તિ પઞ્ઞત્તિયા પરમત્થતો અવિજ્જમાનાયપિ પઞ્ઞાપેતબ્બો સન્તાનવસેન પવત્તમાનો લોકિયલોકુત્તરગુણસહિતો ખન્ધપઞ્ચકો વુત્તો, સો આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો, ચેતના પચ્ચયુપ્પન્નાતિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન યોજના. એસ નયો તીસુ પિટકેસુ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ.

“**તસ્સ નરવરસ્સા**”તિ વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવેન યોજના. નરવરો નામ નિમન્તિતબ્બાદિકો ન હોતિ, અથ ખો પૂજેતબ્બો નમસ્સિતબ્બો એવાતિ વિસેસેતિ. તસ્સ પૂજેતબ્બસ્સ ચેવ નમસ્સિતબ્બસ્સ ચ નરવરસ્સ સાસનવરન્તિ જઞ્ઞજનકભાવેન યોજના. સાસનવરં નામ પચ્ચેકબુદ્ધસાવકબુદ્ધરાજરાજાદીનં સાસનવરં ન હોતિ, પૂજેતબ્બસ્સ ચેવ નમસ્સિતબ્બસ્સ ચ નરવરસ્સ તિલોકસ્સેવ સાસનવરન્તિ નિયમેતિ.

“**વિદૂહિ ઞેય્ય**”ન્તિ કત્તુકારકકિતકિરિયાભાવેન યોજના. કત્તુભાવો હેટ્ઠા વુત્તોવ. “**વિદૂહી**”તિ સત્તપઞ્ઞત્તિયા પરમત્થતો અવિજ્જમાનાયપિ પઞ્ઞાપેતબ્બો સન્તાને પવત્તમાનો સાસનવરે સમ્મોહધંસકઞાણસહિતો હદયવત્થુનિસ્સિતો ચિત્તુપ્પાદો વુત્તો, સો યથારહં હેતાધિપતિસહજાતાદિપચ્ચયેન પચ્ચયો નિપ્ફાદકો ભવે. ઞા-ઇતિધાતુયા અત્થભૂતં ઞાણં પચ્ચયુપ્પન્નં નિપ્ફાદેય્યં ભવે, એવં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન યોજના.

“**ઞેય્યં સાસનવર**”ન્તિ વિસેસનવિસેસ્યભાવેન યોજના. સાસનવરં નામ ન યેન કેનચિ ઞેય્યં, અથ ખો વિદૂહેવ સણ્હસુખુમઞાણેન ઞેય્યં સાસનવરન્તિ વિસેસેતિ.

“**એતં સાસનવર**”ન્તિ વિસેસનવિસેસ્યભાવેન યોજના. સાસનવરં નામ મયા બુદ્ધિયં અઠપિતં અપ્પવત્તેતબ્બં હોતિ, મયા ઇદાનિ નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયભાવેન બુદ્ધિયં વિપરિવત્તમાનં ઠપેતબ્બં પવત્તેતબ્બં સાસનવરન્તિ વિસેસેતિ. એતં સાસનવરં નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયન્તિ યોજના કાતબ્બા. તેનાહ ‘‘એતં ઇદાનિ અમ્હેહિ

વિભજિતબ્બહારનયપટ્ઠાનવિચારણવિસયભૂતં સાસન''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના). ઇચ્ચેવં નેત્તિયા પઠમગાથાય સઙ્ખેપેન યોજનત્થો સમત્તો.

તત્થ **ય**ન્તિ અનિયમનરવરસ્સ સત્થુનો વાચકં પયોગવન્તસબ્બનામં. અનિયમો ચ પૂજનનમસ્સનકિરિયાય અનિયમિતત્તા વુત્તો, ન નરવરતો અઞ્ઞસત્તસ્સ સમ્ભવતોતિ. એસ નયો સેસાનિયતેસુપિ તીસુ પિટકેસુ. લોકિયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ, તબ્બિપાકો ચાતિ **લોકો**.એત્થ સત્તનિકાયે પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનિ લોકિયન્તિ પવત્તન્તિ, તબ્બિપાકો ચ લોકિયતિ પવત્તતિ, ઇતિ સત્તનિકાયસ્સ પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનં, તબ્બિપાકસ્સ ચ પવત્તનસ્સ આધારભાવતો ''એત્થા''તિપદેન નિદ્દિટ્ઠો સત્તનિકાયો **લોકો**નામ. **પૂજયતે**તિ વિગ્ગહવિરહિતં આખ્યાતપદં, સક્કચ્ચં પૂજનં કરોતિ.

લોકં પાલેન્તીતિ **લોકપાલા**, પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનઞ્ચેવ તબ્બિપાકસ્સ ચ પવત્તનાધારત્તા લોકા ચ. કે તે? ચત્તારો મહારાજાનો, ઇન્દયમવરુણકુવેરા વા, ખત્તિયચતુમહારાજસક્કસુયામસન્તુસિતસુનિમ્મિતપરનિમ્મિતવસવત્તિમહાબ્રહ્માદયો વા. પાલનઞ્ચેત્થ ઇસ્સરિયાધિપચ્ચેન તંતંસત્તલોકસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞવિહેસનનિવારણાદિઆણાપવત્તાપનયસપરિવારટ્ઠાનન્તરાદિનિય્યાદના, સહ લોકપાલેહિ યો વત્તતીતિ **સલોકપાલો**. અથ વા યે હિરોત્તપ્પા લોકં પાલેન્તિ, ઇતિ પાલનતો તે હિરોત્તપ્પા **લોકપાલા**. તેનાહ ભગવા ''દ્વેમે, ભિક્ખવે, સુક્કા ધમ્મા લોકં પાલેન્તી''તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૯; ઇતિવુ॰ ૪૨). લોકપાલેહિ હિરોત્તપ્પેહિ સમન્નાગતો લોકો **સલોકપાલો** નામ. હિરોત્તપ્પસમ્પન્નો હિ સપ્પુરિસો લોકો સક્કચ્ચં સદા સબ્બકાલેસુ પૂજયતિ ચેવ નમસ્સતિ ચ પાપહિરિજિગુચ્છનતો, ધમ્મચ્છન્દવન્તતાય ચ.

અઞ્ઞે પન પૂજેન્તા નમસ્સન્તાપિ કદાચિયેવ પૂજેન્તિ નમસ્સન્તિ, ન સબ્બદાતિ. **સદા**તિ પૂજનનમસ્સનકાલવાચકવિગ્ગહવિરહિતં વિકપ્પનામં, સબ્બનામં વા. **નમસ્સતી**તિ વિગ્ગહવિરહિતં આખ્યાતપદં, સક્કચ્ચં નમસ્સનં કરોતિ. **તસ્સેતા**તિ એત્થ **તસ્સા**તિ નિયમવાચકં પયોગવન્તસબ્બનામં વિગ્ગહવિરહિતમેવ. નિયમો ચ પૂજનનમસ્સનકિરિયાય વિસેસિતો. તસ્મા તસ્સ પૂજનનમસ્સનકિરિયાય નિયમિતબ્બસ્સ પૂજેતબ્બસ્સ નમસ્સિતબ્બસ્સ નરવરસ્સાતિ અત્થો યુત્તોવ. સેસનિયમેસુ અઞ્ઞેસુપિ એસેવ નયો. **એત**ન્તિ આચરિયેન વિભજિતબ્બહારનયપટ્ઠાનવિચારણવિસયભૂતસ્સ સાસનવરપરામસનં પયોગવન્તસબ્બનામં વિગ્ગહવિરહિતં.

સાસતિ એતેનાતિ **સાસનં**, એતેન નવવિધસુત્તન્તેન, નવવિધસુત્તન્તસહિતેન વા વરેન સબ્બેન સમત્થે વેનેય્યે દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ તિવિધયાનમુખેન યથારહં સત્તે સાસતિ અનુસાસતિ વિનેતિ. ઇતિ સાસનાનુસાસનકિરિયાનુસારેન વેનેય્યસત્તાનં જાનનપટિપજ્જનાધિગમસ્સ કારણકરણત્તા ''એતેના''તિ પદેન નિદ્દિટ્ઠં નવવિધસુત્તન્તં, નવવિધસુત્તન્તસહિતં વા વરં સબ્બં **સાસનં** નામ. નવવિધસુત્તન્તદેસનાય હિ વેનેય્યાનં જાનનં પુરિમજાનનેન પચ્છિમજાનનં, જાનનેન પટિપજ્જનેન પચ્છિમપટિપજ્જનેન અધિગમો, પુરિમાધિગમેન પચ્છિમાધિગમો હોતિ. તેન વુત્તં ''સદ્ધા સીલં સુતં ચાગો પઞ્ઞા સદ્ધાય સીલસ્સ સુતસ્સ ચાગસ્સ પઞ્ઞાયા''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૩) ચ ''પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પરિકમ્મં પઠમસ્સ ઝાનસ્સ''ત્યાદિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૩) ચ. **સાસ**ધાતુયા દેસનાસદ્દો ચ તંજનકો દેસનાઞાણસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદો ચ મુખ્યત્થો, તંઉપનિસ્સયપચ્ચયા વેનેય્યાનં અત્થજાનનપટિપજ્જનઅધિગમનાદિ કારણૂપચારત્થો, ''એતેના''તિ પદેન વુત્તાય સાસનભૂતાય નામપઞ્ઞત્તિયા કરણસત્તિસઙ્ખાતા ઉપનિસ્સયપચ્ચયસત્તિ ફલૂપચારત્થો. ઇતિ-સદ્દોપિ તમેવ નામપઞ્ઞત્તિયા

ઉપનિસ્સયપચ્ચયસત્તિં હેતુભાવેન પરામસતિ, તસ્સા સત્તિયા આધારભૂતા નામપઞ્ઞત્તિ યુ-પચ્ચયત્થો. એસેવ નયો તીસુ પિટકેસુ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ.

એકન્તનિય્યાનટ્ઠેન, અનઞ્ઞસાધારણગુણતાય ચ ઉત્તમટ્ઠેન **વરં** ઉત્તમં, પરિયત્તિસાસનમ્હિ ફલનિય્યાદનતો, મગ્ગનિય્યાનહેતુભાવતો ચ નિય્યાનટ્ઠેન, સાવકાદીહિ અજનિયત્તા અસાધારણટ્ઠેન ચ ઉત્તમટ્ઠેન **વરં**, વરિતબ્બન્તિ વા **વરં**. યથાવુત્તસ્સ સાસનસ્સ પણ્ડિતેહિ અભિપત્થિતસમિદ્ધિહેતુતાય વરિતબ્બત્તા પત્થેતબ્બત્તા **સાસનવરં** નામ, યથાવુત્તટ્ઠેન વા સાસનઞ્ચ તં વરઞ્ચાતિ **સાસનવરં**. **ચ**-સદ્દેન સત્તિભેદં, **તં**-સદ્દેન અત્થાભેદં દેસ્સેતિ.

વિદન્તીતિ **વિદૂ**. યે પણ્ડિતા યથાસભાવતો કમ્મકમ્મફલાનિ, કુસલાદિભેદે ચ ધમ્મે વિદન્તિ, ઇતિ વિદનતો તે પણ્ડિતા **વિદૂ** નામ, તેહિ. ઞાતબ્બન્તિ **ઞેય્યં**. ઞા-ધાતુયા નિપ્પરિયાયતો આરમ્મણિકં ઞાણં વુત્તં, ઠાનૂપચારતો સાસનવરસ્સ આરમ્મણપચ્ચયભાવો દસ્સિતો, ઇતિ-સદ્દેન આરમ્મણપચ્ચયભાવો પરામસિતો. તસ્સ ઇતિ-સદ્દેન પરામસિતબ્બસ્સ આરમ્મણપચ્ચયભાવસ્સ આધારં સાસનવરં ણ્ય-પચ્ચયત્થોતિ દટ્ઠબ્બં. ઞાણં અરહતીતિ વા **ઞેય્યં**, વિદૂનં ઞાણં જાનનં આરમ્મણભાવેન અરહતીતિ અત્થો. ઇમસ્મિં નયે તદ્ધિતપદં દટ્ઠબ્બં.

નરતિ નેતીતિ **નરો**. યો પુરિસો અત્તાનં ઇત્થીનં ઉચ્ચટ્ઠાનં નરતિ નેતિ, ઇતિ નરનતો નયનતો સો પુરિસો **નરો** નામ. સો હિ પુત્તભૂતોપિ માતુયા પિતુટ્ઠાને તિટ્ઠતિ, કનિટ્ઠભાતુભૂતોપિ જેટ્ઠભગિનીનં પિતુટ્ઠાને તિટ્ઠતિ. અથ વા નરિતબ્બો નેતબ્બોતિ **નરો**. સો હિ જાતકાલતો પટ્ઠાય યાવ અત્તનો સભાવેન અત્તાનં ધારેતું સમત્થો ન હોતિ, તાવ પરેહિ નેતબ્બો, ન તથા અઞ્ઞો તિરચ્છાનાદિકોતિ. એત્થ પન સત્થુવિસયતાય નરતિ વેનેય્યસત્તેતિ **નરો**તિ અત્થો અધિપ્પેતો. સત્થા હિ સત્તે અપાયાદિતો સુગતિં વા મગ્ગફલનિબ્બાનં વા નેતીતિ. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅનેકગુણસમન્નાગતત્તા **વરો** ઉત્તમો, વરિતબ્બો પત્થેતબ્બોતિ વા **વરો**, તિલોકગ્ગો. પકતિયા ઉચ્ચટ્ઠાનટ્ઠો **નરો** ગુણુત્તમેન સમન્નાગતો **વરો**, નરો ચ સો વરો ચાતિ **નરવરો**. ચ-ત-સદ્દાનં અત્થભેદો વુત્તોવ, વિસેસનપરપદસમાસોયં. યેન વુત્તં ''અગ્ગપુગ્ગલસ્સાતિ અત્થો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના). અઞ્ઞે પન ''નરાનં, નરેસુ વા વરોતિ નરવરો''તિ વદન્તિ, તં વચનં ''અગ્ગપુગ્ગલસ્સાતિ અત્થો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના) અટ્ઠકથાવચનેન વિરુજ્ઝતિ મઞ્ઞે. તસ્સ નરવરસ્સાતિ. ઇચ્ચેવં નેત્તિપ્પકરણસ્સ આદિગાથાય સમાસેન ચ વચનત્થો સમત્તો.

સરૂપત્થો યોજનત્થવચનત્થાનુસારેન વિજાનિતબ્બો. તથાપિ વિસું સુટ્ઠુ જાનનત્થાય પુન વત્તબ્બો. ''**ચ**''ન્તિ પદસ્સ અનઞ્ઞસાધારણસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅનેકગુણસમ્પન્નો સલોકપાલેન લોકેન પૂજેતબ્બો ચેવ નમસ્સિતબ્બો ચ સાસનવરદેસકો તિલોકગ્ગો સરૂપત્થો. ''**લોકો**''તિ પદસ્સ યથાવુત્તલોકપાલસહિતો સદ્ધાચાગાદિસમ્પન્નો સબ્બસત્તલોકો સરૂપત્થો. લોકસદ્દો એકવચનયુત્તોપિ જાતિસદ્દત્તા નિરવસેસતો સત્તે સઙ્ગણ્હાતિ યથા ''મહાજનો''તિ. કામઞ્ચેત્થ લોકસદ્દો ''લોકવિદૂ''ત્યાદીસુ સઙ્ખારભાજનેસુપિ પવત્તો, પૂજનનમસ્સનકિરિયાસાધનત્તા પન સત્તલોકેવ વાચકભાવેન પવત્તોતિ. તેનાહ ''પૂજનકિરિયાયોગ્યભૂતતાવસેના''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના).

**પૂજયતે**તિ એત્થ પૂજનકિરિયાય મુખ્યતો પૂજનસઙ્ખાતો પૂજેન્તાનં ચિત્તુપ્પાદો સરૂપત્થો, ફલૂપચારેન તંચિત્તુપ્પાદસ્સ આરમ્મણપકતૂપનિસ્સયભૂતા વુત્તપ્પકારા સબ્બે બુદ્ધગુણા સરૂપત્થા. **તે**-વિભત્તિપચ્ચયસ્સ પૂજનકિરિયાસાધકો વુત્તપ્પકારો લોકો ચ સરૂપત્થો, એવં સતિ અત્થભેદાભાવતો દ્વીસુ વાચકેસુ એકોવ વાચકો

વત્તબ્બો, કસ્મા એકસ્મિં અત્થે દ્વે વાચકા વુત્તાતિ? નાયં દોસો દ્વિન્નં વાચકાનં સામઞ્ઞવિસેસવાચકત્તા. લોકસદ્દો હિ પૂજનકિરિયાસાધકો, અઞ્ઞકિરિયાસાધકો ચ વદતીતિ સામઞ્ઞવાચકો ચ હોતિ. પૂજયતે-સદ્દો લોકપૂજનઇત્થિપૂજનપુરિસપૂજનતિરચ્છાનપૂજનાદિકિરિયાસાધકઞ્ચ વદતીતિ સામઞ્ઞવાચકો . તસ્મા પૂજયતે-સદ્દો લોકસદ્દસ્સ સરૂપત્થો, પૂજનકિરિયાસાધકો ચ ન અઞ્ઞકિરિયાસાધકોતિ નિયમેતિ. લોકસદ્દો ચ પૂજયતેસદ્દસ્સ સરૂપત્થો પૂજનકિરિયાસાધકો. લોકો પન પૂજનકિરિયાસાધકો ઇત્થિપુરિસતિરચ્છાનાદિકોતિ નિયમેતિ. તીસુ પિટકેસુ અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ ઠાનેસુ એસેવ નયો.

“**સલોકપાલો**”તિ પદસ્સ યથાવુત્તસેટ્ઠલોકપાલસહગતો, પૂજનનમસ્સનકિરિયાસાધકો ચ સત્તનિકાયો સરૂપત્થો. “**સદા**”તિ પદસ્સ રત્તિદિવસકાલો અતીતભગવતો ધરમાનકાલો તતો પરકાલો અભિનીહારતો યાવ સાસનન્તરધાના કાલો તતો પરકાલો સરૂપત્થો. સો પન અનાગતબુદ્ધુપ્પજ્જનકાલો અતીતસમ્માસમ્બુદ્ધે ઇદાનિ પૂજયન્તિ નમસ્સન્તિ વિય પૂજયિસ્સતિ ચેવ નમસ્સિસ્સતિ ચ. **નમસ્સતી**તિ એત્થ નમસ્સનકિરિયાય મુખ્યતો નમસ્સનસઞ્ઞાતો ચિત્તુપ્પાદો સરૂપત્થો, ફલૂપચારેન તંચિત્તુપ્પાદસ્સ આરમ્મણપકતૂપનિસ્સયભૂતા વુત્તપ્પકારા સબ્બે બુદ્ધગુણા સરૂપત્થો. **તિ**-વિભત્તિપચ્ચયસ્સ નમસ્સનકિરિયાસાધકો યથાવુત્તસત્તનિકાયો લોકો ચ સરૂપત્થો, અત્થભેદાભાવેપિ દ્વિન્નં વાચકાનં પવત્તભાવો હેટ્ઠા વુત્તોવ. “**ચા**”તિ પદસ્સ ઇધેકચ્ચો પૂજેન્તોપિ ન નમસ્સતિ, નમસ્સન્તોપિ ન પૂજેતિ ચ, અયં પન સત્તનિકાયો લોકો પૂજયતિ ચેવ નમસ્સતિ ચાતિ સમુચ્ચયત્થો સરૂપત્થો.

**તસ્સા**તિ એત્થ તં-સદ્દસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅનેકગુણસમન્નાગતો પૂજેતબ્બો નમસ્સિતબ્બો તિલોકગ્ગો સત્થા સરૂપત્થો, છટ્ઠીવિભત્તિયા જનકસ્સ નરવરસ્સ જઞ્ઞેન સાસનવરેન સમ્બન્ધો પધાનસરૂપત્થો, જઞ્ઞસાસનવરસ્સ જનકેન નરવરેન સમ્બન્ધો અપધાનસરૂપત્થો. તીસુ પિટકેસુ એવરૂપેસુ અઞ્ઞેસુપિ એસેવ નયો.

“**એત**”ન્તિ પદસ્સ આચરિયેન વિભજિતબ્બહારનયપટ્ઠાનવિચારણવિસયભૂતં સાસનં સરૂપત્થો. “**સાસનવર**”ન્તિ પદસ્સાપિ તમેવ સરૂપત્થો, એતં સાસનવરં પરિયત્તિપટિપત્તિપટિવેધભેદેન તિવિધમ્પિ પરિયત્તિસાસનમેવ સબ્બસાસનમૂલભૂતત્તા, નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયભૂતત્તા ચ વિસેસતો અધિપ્પેતં તસ્સ મૂલભૂતભાવતો વિનયસંવણ્ણનાદીસુ બહૂપકારેન દસ્સિતોતિ અમ્હેહિ ન વત્તબ્બો. વદન્તોપિ અઞ્ઞં રચિતબ્બં રચિતું અસમત્થોવ હુત્વા વદતીતિ ગહિતબ્બો વદેય્ય.

તં પન પરિયત્તિસાસનં વિમુત્તિરસવસેન એકવિધં, ધમ્મવિનયવસેન દુવિધં, વિનયપિટકસુત્તન્તપિટકઅભિધમ્મપિટકવસેન તિવિધં , આણાદેસનાવોહારદેસનાપરમત્થદેસનાવસેન તિવિધં, યથાપરાધસાસનાયથાનુલોમસાસનાયથાધમ્મસાસનાભેદેનપિ તિવિધં, સંવરાસંવરકથાદિટ્ઠિવિનિવેઠનકથાનામરૂપપરિચ્છેદકથાભેદેનપિ તિવિધં. એત્થ ચ દેસના દેસકાધીના, સાસનં સાસિતબ્બાયત્તં, કથા કથેતબ્બત્થાપેક્ખાતિ વિસેસો. દીઘનિકાયો, મજ્ઝિમનિકાયો, સંયુત્તનિકાયો, અઙ્ગુત્તરનિકાયો, ખુદ્દકનિકાયોતિ નિકાયભેદેન પન પઞ્ચવિધં; સુત્તગેય્યવેય્યાકરણગાથાઉદાનઇતિવુત્તકજાતકઅબ્ભુતધમ્મવેદલ્લભેદેન પન નવવિધં; ધમ્મક્ખન્ધભેદેન પન ચતુરાસીતિધમ્મક્ખન્ધસહસ્સવિધં; ‘‘સંકિલેસભાગિયવાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયઅસેક્ખભાગિયાતિ અમિસ્સાનિ ચત્તારિ; સંકિલેસભાગિયવાસનાભાગિયસંકિલેસભાગિયનિબ્બેધ ભાગિયસંકિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયવાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયાતિ મિસ્સકદુકાનિ ચત્તારિ;

સંકિલેસભાગિયવાસનાભાગિયઅસેક્ખભાગિયસંકિલેસભાગિયવાસના ભાગિયનિબ્બેધભાગિયાતિ મિસ્સકતિકાનિ દ્વે;
તણ્હાસંકિલેસદિટ્ઠિસંકિલેસદુચ્ચરિતસંકિલેસતણ્હાવોદાનભાગિયદિટ્ઠિવ-
ઉદાનભાગિયદુચ્ચરિતવોદાનભાગિયાતિછા''તિ (નેત્તિ॰ ૮૯) સોળસન્નં સુત્તાનં ભેદેન સોળસવિધં;
''લોકિયલોકુત્તરલોકિયલોકુત્તરસત્તાધિટ્ઠાનધમ્માધિટ્ઠાનસત્તધમ્માધિટ્ઠાનઞાણઞેય્ય-
ઞાણઞેય્યદસ્સનભાવનાદસ્સનભાવનાસકવચનપરવચનસકવચનપરવચન
વિસ્સજ્જનીયઅવિસ્સજ્જનીયવિસ્સજ્જનીયઅવિસ્સજ્જનીયકમ્મવિપાકકમ્મવિપાકકુસલ
અકુસલકુસલાકુસલઅનુઞ્ઞાતપટિક્ખિત્તઅનુઞ્ઞાતપટિક્ખિત્તથવસ્સ ભેદેન અટ્ઠવીસતિવિધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ ૧૧૨)
એવમાદિબહુવિધં પરિયત્તિસાસનં નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસેસતો વિસયં. તસ્સ વિસયભાવે સતિ
પટિપત્તિપટિવેધસઙ્ખાતં સાસનદ્વયમ્પિ તમ્મૂલકત્તા વિસયં હોતિ પરિયાયતોતિ દટ્ઠબ્બં.

''**વિદૂહી**''તિ પદસ્સ યથાવુત્તસાસનવરસ્સ સપરસન્તાનપવત્તનપવત્તાપનાદિવસેન વિજાનનસમત્થો સણ્હસુખુમઞાણાદિગુણસમ્પન્નો કલ્યાણપુથુજ્જનસોતાપન્નાદિકો પુગ્ગલો સરૂપત્થો. ''**ઞેય્ય**''ન્તિ પદસ્સ તાદિસેહિ વિદૂહિ સણ્હસુખુમઞાણાદિના વિજાનિતબ્બં સાસનવરં સરૂપત્થો. ''**નરવરસ્સા**''તિ પદસ્સ એકવિધાદિભેદસ્સ સાસનવરસ્સ જનકો અનેકગુણસમ્પન્નો તિલોકગ્ગો સરૂપત્થો. ઇચ્ચેવં નેત્તિયા આદિગાથાય સરૂપત્થો સઙ્ખેપેન વિજાનિતબ્બો.

**એવં** તસ્સા અનુસન્ધ્યાદીનં જાનિતબ્બભાવે સતિપિ અજાનન્તો વિય પુચ્છિત્વા દોસં આરોપેત્વા પરિહારવસેનાપિ ગમ્ભીરાધિપ્પાયસ્સ અનાકુલસ્સ વિસેસજાનનં ભવિસ્સતિ. તસ્મા પુચ્છિત્વા દોસં રોપેત્વા પરિહારવસેન ગમ્ભીરાધિપ્પાયં સમ્પિણ્ડેત્વા કથયિસ્સં. અમ્હાકાચરિય કિમત્થં ''યં લોકો''ત્યાદિમાહ? નેત્તિપ્પકરણં કાતું. એવં સતિ નેત્તિપ્પકરણભૂતં ''સોળસહારા નેત્તિ''ત્યાદિકં એવ વત્તબ્બં, કસ્મા તં અવત્વા તતો નેત્તિપ્પકરણતો અઞ્ઞં ''યં લોકો પૂજયતે''ત્યાદિમાહ. સેય્યથાપિ સમુદ્દં ગચ્છન્તો હિમવન્તં ગચ્છતિ, હિમવન્તં ગચ્છન્તો સમુદ્દં ગચ્છતિ, એવમેવ નેત્તિપ્પકરણં કરોન્તો સાસનવરદસ્સનં કરોતીતિ? સચ્ચં, તથાપિ યસ્સ સંવણ્ણનં નેત્તિપ્પકરણં કાતુકામો તં સાસનવરં પઠમં દસ્સેતું ''યં લોકો''ત્યાદિમાહ. એવં સતિ ''એતં સાસનવર''ન્તિ એત્તકમેવ વત્તબ્બં, કસ્મા ''યં લોકો''ત્યાદિ વુત્તન્તિ? તં સાસનવરં જનકેન નરવરેન નિયમેત્વા થોમેતું વુત્તં. તથાપિ ''તસ્સ નરવરસ્સા''તિ એત્તકમેવ વત્તબ્બં, કસ્મા ''યં લોકો''ત્યાદિ વુત્તન્તિ? તં જનકં નરવરં લોકપાલેન લોકસેટ્ઠેન સદ્ધિં સબ્બેન લોકેન પૂજનીયનમસ્સનીયભાવેન થોમેતું ''યં લોકો''ત્યાદિ વુત્તં. પૂજેન્તાપિ વન્દિત્વા પૂજેન્તિ, તસ્મા ''પૂજયતે''તિ એત્તકમેવ વત્તબ્બન્તિ? તથાપિ કેચિ કેસઞ્ચિ પૂજાસક્કારાદીનિ કરોન્તાપિ તેસં અપાકટગુણતાય નમક્કારં ન કરોન્તિ. એવં ભગવતો યથાભૂતઅબ્ભુગ્ગતસદ્દતાય પન ભગવન્તં પૂજેત્વાપિ વન્દતિયેવાતિ દસ્સેતું ''નમસ્સતિ ચા''તિ વુત્તં. પૂજેન્તો, નમસ્સન્તો ચ ન કદાચિયેવ, અથ ખો સબ્બકાલન્તિ દસ્સેતું ''સદા''તિ વુત્તં. તાદિસસ્સ નરવરસ્સ તાદિસં સાસનવરં સણ્હસુખુમઞાણસમ્પન્નેહિ વિદૂહેવ સુખુમઞાણેનેવ ઞેય્યન્તિ સાસનવરં થોમેતું ''વિદૂહિ ઞેય્ય''ન્તિ વુત્તં.

એત્થ ચ ''પૂજયતે, નમસ્સતી''તિ એતેહિ પૂજનનમસ્સનકિરિયાય હેતુભૂતા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદયો અનેકે લોકિયલોકુત્તરગુણા પકાસિતા હોન્તિ તે ગુણે આગમ્મ સબ્બલોકસ્સ પૂજનનમસ્સનચેતનાય પવત્તનતો. તેસુ હિ કિઞ્ચિ સરૂપતો, કિઞ્ચિ અનુમાનતો સારિપુત્તત્થેરાદયો અનુસ્સરન્તિ, પૂજેન્તિ, નમસ્સન્તિ. તેન વુત્તં ''અનુસ્સરેથ સમ્બુદ્ધ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯). એકદેસગુણાપિ પૂજારહા નમસ્સનારહા, કસ્મા સબ્બેપિ ગુણા પકાસિતાતિ? સબ્બગુણદસ્સનેન બોધિસમ્ભારસમ્ભરણમહાકરુણાયોગસઙ્ખાતહેતુઞાણપહાન-

આનુભાવરૂપકાયસમ્પત્તિસઙ્ખાતફલહિતજ્ઞાસયિન્દ્રિય- પાકકાલાગમનદેસનાઞાણસઙ્ખાતસત્તુ- પકારસમ્પદાવસેન થોમના દસ્સિતા. તેન અત્તહિતપટિપત્તિ, પરહિતપટિપત્તિ ચ નિરુપક્કિલેસૂપગમનાપગમનઞ્ચ લોકસમઞ્ઞાનુપપવત્તિ, તદનતિધાવનઞ્ચ ચરણસમ્પત્તિ, વિજ્જાસમ્પત્તિ ચ અત્તાધિપતિતા, ધમ્માધિપતિતા ચ લોકનાથઅત્તનાથતા ચ પુબ્બકારિકતઞ્ઞુતા ચ અપરન્તપતા, અનત્તન્તપતા ચ બુદ્ધકરણધમ્મબુદ્ધભાવસિદ્ધિ ચ પરતારણઅત્તતારણઞ્ચ સત્તાનુગ્ગહચિત્તતા, ધમ્મવિરત્તચિત્તતા ચ પકાસિતા ભવન્તિ. તેન સબ્બપ્પકારેન અનુત્તરદક્ખિણેય્યતાઉત્તમપૂજનીયનમસ્સનીયભાવપૂજનનમસ્સનકિરિયાય ચ ખેત્તઙ્ગતભાવં પકાસેતિ. તેન પૂજનકનમસ્સનકાનં યથિચ્છિતબ્બપયોજનસમ્પત્તિ પકાસિતાતિ સબ્બગુણા પકાસિતાતિ.

આદિકલ્યાણતાદિગુણસમ્પત્તિયા **વરં** અગ્ગં ઉત્તમં, નિપુણઞાણગોચરતાય પણ્ડિતવેદનીયઞ્ચ, તસ્મા ''વરં ઞેય્ય''ન્તિ વચનેહિ સ્વાક્ખાતતાદયો સબ્બે ધમ્મગુણા પકાસિતા. અરિયસચ્ચપટિવેધેન સમુગ્ઘાતકિલેસસમ્મોહાયેવ પરમત્થતો પણ્ડિતા બાલ્યાદિસમતિક્કમનતો, તસ્મા ભાવિતલોકુત્તરમગ્ગા, સચ્છિકતસામઞ્ઞફલા ચ પુગ્ગલા વિસેસતો ''વિદૂ''તિ વુચ્ચન્તિ. તે હિ યથાવુત્તસાસનવરં અવિપરીતતો ઞાતું, નેતુઞ્ચ સપરસન્તાને સક્કુણન્તિ. તસ્મા યે સુપ્પટિપન્નતાદયો અનેકેહિ સુત્તપદેહિ સંવણ્ણિતા, તે અરિયસઙ્ઘગુણાપિ નિરવસેસતો ''વિદૂહી''તિ પદેન પકાસિતાતિ. એવં નેત્તિયા પઠમગાથાય ''એતં સાસનવર''ન્તિ પદેન સાસનત્તયં સઙ્ગણ્હિત્વા તત્થ ઇતરેસં દ્વિન્નં અધિગમૂપાયભાવતો સબ્બસાસનમૂલભૂતસ્સ, અત્તનો નેત્તિપ્પકરણસ્સ ચ વિસયભૂતસ્સ પરિયત્તિસાસનવરસ્સ દસ્સનમુખેન સબ્બે રતનત્તયગુણાપિ થોમનાવસેન નયતોવ પકાસિતા હોન્તિ. નયતો હિ દસ્સિતા સબ્બે ગુણા નિરવસેસા ગહિતા ભવન્તિ, ન સરૂપતો. તેનાહ ભગવન્તં ઠપેત્વા પઞ્ઞવન્તાનં અગ્ગભૂતો ધમ્મસેનાપતિસારિપુત્તત્થેરોપિ બુદ્ધગુણપરિચ્છેદનમનુયુત્તો ''અપિચ મે ધમ્મન્વયો વિદિતો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૪૬) ભગવતાપિ –

> ''એવં અચિન્તિયા બુદ્ધા, બુદ્ધધમ્મા અચિન્તિયા;
> અચિન્તિયે પસન્નાનં, વિપાકો હોતિ અચિન્તિયો''તિ. (અપ॰ થેર ૧.૧.૮૨; નેત્તિ॰ ૯૫) –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **બુદ્ધધમ્મા**તિ બુદ્ધગુણા. અમ્હાકં પન યાવજીવં રતનત્તયગુણપરિદીપને અતિઉસ્સાહન્તાનમ્પિ સરૂપતો નીહરિત્વા દસ્સેતું અસમત્થભાવો પગેવ પણ્ડિતેહિ વેદિતબ્બોતિ.

ઇચ્ચેવં –

> ''યં લોકો પૂજયતે, સલોકપાલો સદા નમસ્સતિ ચ;
> તસ્સેત સાસનવરં, વિદૂહિ ઞેય્યં નરવરસ્સા''તિ. –

નિગ્ગહિતલોપવસેન વુત્તાય ગાથાય સઙ્ખેપેન કથિતો અનુસન્ધ્યાદિકો સમત્તોતિ.

> ''યં લોકો પૂજયતે, સ લોકપાલો સદા નમસ્સતિ ચ;
> તં તસ્સ સાસનવરં, વિદૂહિ ઞેય્યં નરવરસ્સા''તિ. –

ગાથં અપરે પઠન્તિ. તસ્સાપિ અનુસન્ધ્યત્થો વુત્તનયોવ. યોજનત્થો પન વિસેસો. તત્થ હિ સલોકપાલો લોકો યસ્સ સત્થુનો નરવરસ્સ **યં સાસનવરં** સંવણ્ણેતબ્બસહિતં, સંવણ્ણેતબ્બં એવ વા પૂજયતે ચેવ નમસ્સતિ ચ,

**તસ્સ** લોકપાલસ્સ સત્થુનો **તં** પૂજેતબ્બં, નમસ્સિતબ્બઞ્ચ વિદૂહેવ વિઞ્ઞાતબ્બં, એતં સાસનવરં નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયન્તિ ગહેતબ્બન્તિ યોજના. યોજનાકારોપિ હેટ્ઠા વુત્તનયોવ.

વિગ્ગહત્થોપિ વિસેસો. ઇમસ્મિઞ્હિ નયે લોકં પાલેન્તીતિ **લોકપાલા**, યથાવુત્તચતુમહારાજાદયો. તેહિ લોકપાલેહિ સહિતં સબ્બલોકં પાલેતિ લોકગ્ગનાયકત્તાતિ **લોકપાલો**તિ ભગવાપિ લોકપાલસદ્દેન વુત્તો. સો હિ "**તસ્સા**"તિ એત્થ **તં**-સદ્દેન પરામસીયતિ, તસ્મા તસ્સ લોકપાલસ્સ સત્થુનો નરવરસ્સાતિ અત્થો ગહિતો. યદિ એવં લોકપાલો ગુણીભૂતો અપધાનો પધાનભૂતં લોકં વિસેસેત્વા વિનિવત્તો, કથં તં-સદ્દેન પરામસીયતીતિ? લોકવિસેસકો સમાનોપિ સાસનવરાપેક્ખતાય જનકસામિભાવેન સમ્બન્ધિવિસેસભૂતત્તા પધાનભૂતો વિય પરામસીયતીતિ. ભગવા સાસનવરસ્સ સામિભાવેન ગહિતો. કથં સાસનવરસ્સ સામી ભગવા સાસનવરં પૂજયતીતિ? ન ચાયં વિરોધો. બુદ્ધા હિ ભગવન્તો ધમ્મગરુનો, તે સબ્બકાલં ધમ્મમપચયમાનાવ વિહરન્તીતિ. બુદ્ધાનઞ્હિ ધમ્મગરુધમ્માપચયમાનભાવો "યંનૂનાહં...પે॰... તમેવ ધમ્મં સક્કત્વા ગરું કત્વા માનેત્વા પૂજેત્વા ઉપનિસ્સાય વિહરેય્ય"ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૧) વુત્તો, તસ્મા લોકપાલો ભગવા સાસનવરં પૂજયતીતિ દટ્ઠબ્બો. એવં સતિ લોકપાલો ભગવા સાસનવરં પૂજયતીતિ અત્થો યુત્તો હોતુ, કથં લોકપાલો ભગવા સાસનવરં નમસ્સતીતિ યુત્તોતિ? યુત્તોવ "નમસ્સતી"તિ પદસ્સ ગરુકરણેન તન્નિન્નપોણપબ્ભારોતિ અત્થસ્સાપિ લબ્ભનતો. ભગવા હિ ધમ્મગરુતાય સબ્બકાલં ધમ્મનિન્નપોણપબ્ભારભાવેન વિહરતીતિ. વુત્તઞ્હેતં "યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી"તિઆદિ. સેસમેત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેન વા સંવણ્ણનાસુ વુત્તનયેન વા ઞાતબ્બન્તિ અમ્હેહિ ન વિત્થારીયતિ.

એવં પઠમગાથાય "સાસનવર"ન્તિ પદેન તિવિધમ્પિ સાસનં સઙ્ગણ્હિત્વા તત્થ પરિયત્તિસાસનમેવ અત્તનો નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયં નિયમેત્વા દસ્સેન્તો "**દ્વાદસ પદાનિ**"ત્યાદિમાહ. અથ વા પઠમગાથાય રતનત્તયથોમનેન સહ નેત્તિપ્પકરણતાવિસયં સાસનવરં આચરિયેન દસ્સિતં, "તસ્સ સાસનવરં કિં સબ્બંયેવ નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયં, ઉદાહુ પરિયત્તિસાસનમેવા"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પરિયત્તિસાસનભૂતં સુત્તમેવાતિ દસ્સેન્તો "**દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ "સાસનવર"ન્તિ સામઞ્ઞેન વુત્તમ્પિ પરિયત્તિસુત્તમેવ સાસનવરન્તિ ગહેતબ્બન્તિ અત્થો. "તં પન કતિવિધ"ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**દ્વાદસ પદાની**"તિ વુત્તં, સઙ્ખેપતો પભેદેન દ્વાદસવિધન્તિ અત્થો. પભેદતો દ્વાદસવિધમ્પિ બ્યઞ્જનપદઅત્થપદતો પન દુવિધમેવાતિ દસ્સેતું "**તં સબ્બં બ્યઞ્જનઞ્ચ અત્થો ચા**"તિ વુત્તં. "તસ્મિં દ્વયે એકમેવ સરૂપતો નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયન્તિ વિઞ્ઞેય્યં, ઉદાહુ ઉભય"ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઉભયન્તિ દસ્સેતું "**તં વિઞ્ઞેય્યં ઉભય**"ન્તિ વુત્તં. વચનવચનીયભાવેન સમ્બન્ધે યસ્મિં બ્યઞ્જને, અત્થે ચ "સુત્ત"ન્તિ વોહારો પવત્તો, તં ઉભયં સરૂપતો નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયન્તિ વિઞ્ઞેય્યન્તિ અત્થો. "કિન્તિ વિઞ્ઞેય્ય"ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**કો અત્થો, બ્યઞ્જનં કતમ**"ન્તિ વુત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – છબ્યઞ્જનપદછઅત્થપદભેદેન દ્વાદસવિધં બ્યઞ્જનપદઅત્થપદવસેન દુવિધં સબ્બપરિયત્તિસઙ્ખાતં સુત્તં મમ નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયં સાસનવરન્તિ ઞાતબ્બં. સરૂપતો પુચ્છિત્વા અત્થપદં, બ્યઞ્જનપદઞ્ચ સરૂપતો ઞાતબ્બન્તિ.

એવં પઠમગાથાય "સાસનવર"ન્તિ વુત્તસ્સ સુત્તસ્સ પરિયત્તિભાવઞ્ચેવ અત્થપદબ્યઞ્જનપદભાવેન વેદિતબ્બત્તઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ સુત્તસ્સ પવિચયૂપાયં નેત્તિપ્પકરણં પદત્થવિભાગેન દસ્સેતું "**સોળસહારા**"ત્યાદિમાહ. અથ વા દુતિયગાથાય નેત્તિપ્પકરણસ્સ વિસયં સાસનવરં નિયમેત્વા દસ્સિતં, "નેત્તિ નામ કતમા, કતિવિધા"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા નેત્તિનામ એત્તિકાતિ સઙ્ખેપતો દસ્સેતું "**સોળસહારા**"ત્યાદિમાહ. તત્થ તસ્સ સાસનસ્સ સુત્તસ્સ અત્થપરિયેટ્ઠિ નેત્તિસંવણ્ણના મયા મહાકચ્ચાયનેન નિદ્દિટ્ઠા **નેત્તિ** નામ સોળસહારસમુદાયા પઞ્ચનયસમુદાયા અટ્ઠારસમૂલપદસમુદાયાતિ વિજાનિતબ્બાતિ.

તે હારાદયો કેનટ્ઠેન **નેત્તિ** નામ? વેનેય્યસત્તે અરિયધમ્મં નેતીતિ નેત્તીતિ એવમાદિ અત્થો સંવણ્ણનાસુ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ગન્થારમ્ભકથા) વુત્તોવ. ઇમાય તતિયગાથાયપિ ''મહાકચ્ચાનેન નિદ્દિટ્ઠા''તિ પાઠો સુન્દરો. ''મહાકચ્ચાયનેન નિદ્દિટ્ઠા''તિ વા પાઠો, ન સુન્દરો. લક્ખણઞ્હિ મયા હેટ્ઠા વુત્તન્તિ. ''સોળસહારાદિસમુદાયા નેત્તી''તિ વુત્તા, તે હારા સુત્તસ્સ બ્યઞ્જનવિચયો વા હોન્તિ, અત્થવિચયો વા, નયા ચ બ્યઞ્જનવિચયો વા હોન્તિ, અત્થવિચયો વાતિ વિચારણાયં સતિ ''ઇમે ઇમસ્સ વિચયો''તિ નિયમેત્વા દસ્સેતું ''**હારા બ્યઞ્જનવિચયો**''તિઆદિમાહ. તત્થ હારા સુત્તસ્સ બ્યઞ્જનવિચયો હોન્તિ, ન અત્થવિચયો સોળસહારાનં મૂલપદનિદ્ધારણં વજ્જેત્વા બ્યઞ્જનમુખેનેવ સંવણ્ણનાભાવતો. તયો પન નયા સુત્તસ્સ અત્થવિચયો હોન્તિ, તિણ્ણં નયાનં મૂલપદસઙ્ખાતઅવિજ્જાદિસભાવધમ્મનિદ્ધારણમુખેનેવ સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણનાભાવતોતિ.

''તં ઉભયં સુત્તે સંવણ્ણનાભાવેન કેનચિ કત્થચિયેવ યોજેતબ્બં, ઉદાહુ સબ્બથા સબ્બત્થ યોજિત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો તં ઉભયં સબ્બત્થ સુત્તેસુ સબ્બથા યોજિતન્તિ દસ્સેતું ''**ઉભયં પરિગ્ગહીત**''ન્તિ વુત્તં. હારા ચેવ નયા ચ ઉભયં સુત્તસ્સ અત્થનિદ્ધારણવસેન પરિતો સમન્તતો ગહિતં સબ્બથા સુત્તેસુ યોજિતન્તિ.

''હારાદિસમુદાયભૂતં નેત્તિસઙ્ખાતં સુત્તં કથં સંવણ્ણેતબ્બં સુત્તં સંવણ્ણેતી''તિ વત્તબ્બભાવતો વુત્તં ''**વુચ્ચતિ સુત્તં યથાસુત્ત**''ન્તિ. નેત્તિસઙ્ખાતં સંવણ્ણનાસુત્તં સંવણ્ણેતબ્બસુત્તાનુરૂપં યથા યેન યેન દેસનાહારેન વા અઞ્ઞેન વા સંવણ્ણેતબ્બં, તેન તેન **વુચ્ચતિ** સંવણ્ણેતીતિ અત્થો. અથ વા ''નેત્તિસઙ્ખાતં સુત્તં કિત્તકં સંવણ્ણેતબ્બં સુત્તં સંવણ્ણેતી''તિ વત્તબ્બભાવતો વુત્તં ''**વુચ્ચતિ સુત્તં યથાસુત્ત**''ન્તિ. તત્થ **યથાસુત્તં** યં યં સુત્તં ભગવતા વુત્તં, તં તં સબ્બં સુત્તં નેત્તિસઙ્ખાતં સુત્તં **વુચ્ચતિ** વદતિ અસ્સાદાદીનવદસ્સનવસેન સંવણ્ણેતીતિ. તેન વુત્તં ''નેત્તિનયેન હિ સંવણ્ણેતું અસક્કુણેય્યં નામ સુત્તં નત્થી''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ સઙ્ગહવારવણ્ણના).

''યં યં ભગવતા દેસિતં સુત્તં નેત્તિસંવણ્ણનાય સંવણ્ણિતં, સા સંવણ્ણેતબ્બા દેસના ચ વિઞ્ઞેય્યા, ઉદાહુ દેસિતબ્બઞ્ચા''તિ વત્તબ્બભાવતો ''**યા ચેવ દેસના**''ત્યાદિમાહ. યા ચેવ દેસના પાળિ સંવણ્ણિતા, સા ચ, તાય દેસનાય દેસિતં યં ધમ્મજાતં, તઞ્ચ ઉભયં વિમુત્તાયતનદેસનાસીસેન પરિચયં કરોન્તેહિ એકન્તેન વિઞ્ઞેય્યં ઉભયસ્સેવ અનુપાદિસેસપરિનિબ્બાનપરિયોસાનાનં સમ્પત્તીનં હેતુભાવતો. ''તસ્સ ઉભયસ્સ વિજાનને સાધેતબ્બે સાધેતબ્બસ્સ વિજાનનસ્સ હેતુભૂતા કતમા અનુપુબ્બી''તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો વુત્તં ''**તત્રા**''ત્યાદિ. તત્થ **તત્ર** વિજાનને સાધેતબ્બે સુત્તાદિનવઙ્ગસ્સ સાસનસ્સ અત્થપરિયેસના અત્થવિચારણા હારનયાનં **અયં અનુપુબ્બી** વિજાનનસ્સ સાધેતબ્બસ્સ હેતુભૂતા અનુપુબ્બી નામાતિ અત્થો. અથ વા તસ્સ ઉભયસ્સ વિજાનને સાધેતબ્બે સુત્તાદિનવઙ્ગસ્સ સાસનસ્સ અત્થપરિયેસનાય અત્થવિચારણાય અયં અનુપુબ્બી વિજાનનસ્સ સાધેતબ્બસ્સ હેતુભૂતા અનુપુબ્બી નામાતિ. અથ વા વક્ખમાનાય હારનયાનુપુબ્બિયા નવવિધસુત્તન્તપરિયેસના વિજાનનસ્સ હેતુભૂતાતિ વેદિતબ્બા. તેનાકારેનેવ **અટ્ઠકથાયં** તિધા વુત્તાતિ.

સઙ્ગહવારસ્સ અત્થવિભાવના નિટ્ઠિતા.

# ૨. ઉદ્દેસવારઅત્થવિભાવના

**૧**. એવં સઙ્ગહવારેન સઙ્ખેપતો દસ્સિતે હારાદયો ઇદાનિ વિભાગેન દસ્સેતું “**તત્થ કતમે સોળસ હારા**”તિઆદિદેસના આરદ્ધા . અથ વા સોળસહારાદિસમુદાયા નેત્તિ નામ મયા મહાકચ્ચાનેન નિદ્દિટ્ઠાતિ વુત્તા, ‘‘કતમે તે સોળસ હારા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વુત્તં “**તત્થ સોળસ હારા**”ત્યાદિ. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ સોળસહારાદીસુ. દેસના હારો, વિચયો હારો...પે॰... સામારોપનો હારોતિ ઇમે સોળસ હારાતિ દટ્ઠબ્બા.

તત્થ સબ્બસાધારણત્તા હારપદસ્સ વચનત્થો પઠમં વત્તબ્બો. કેનટ્ઠેન હારાતિ? હરીયન્તિ એતેહીતિ **હારા**. એતેહિ સંવણ્ણનાવિસેસેહિ સંવણ્ણિયેસુ સુત્તગેય્યાદીસુ અઞ્ઞાણસંસયવિપલ્લાસા હરીયન્તિ, ઇતિ અઞ્ઞાણાદિહરણકારણત્તા ‘‘એતેહી’’તિ પદેન નિદ્દિટ્ઠા સંવણ્ણનાવિસેસા **હારા** નામ, હર-ધાતુયા આચરિયસ્સ વચીભેદસદ્દો, તંસમુટ્ઠાપકો ચિત્તુપ્પાદો ચ મુખ્યત્થો, વેનેય્યાનં સંવણ્ણેતબ્બસુત્તસ્સ અત્થજાનનાદિઞાણસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદો કારણૂપચારત્થો, તસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયભૂતાનં સંવણ્ણનાવિસેસાનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયસત્તિ ફલૂપચારત્થો, ઇતિ-સદ્દેન સા ઉપનિસ્સયપચ્ચયસત્તિયેવ પરામસીયતિ. તંસત્તિસમ્પન્ના સંવણ્ણનાવિસેસા ણ-પચ્ચયત્થા હોન્તિ. એસ નયો એવરૂપેસુ ઠાનેસુપિ. વિત્થારો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧) વુત્તો એવ.

અસાધારણતો પન દેસીયતિ એતાયાતિ **દેસના**. એતાય સંવણ્ણનાય સંવણ્ણેતબ્બસુત્તત્થો દેસીયતિ સંવણ્ણીયતિ સંવણ્ણનાનુસારેન ઞાપીયતિ, ઇતિ ઞાપનકારણત્તા ‘‘એતાયા’’તિ પદેન નિદ્દિટ્ઠા વિસેસસંવણ્ણના **દેસના** નામ, ન પાળિદેસના, પાળિદેસનાય સંવણ્ણેતબ્બસંવણ્ણનાભાવેન સહચરણતો વા દેસના. કિઞ્ચાપિ અઞ્ઞે હારા દેસનાપાળિસઙ્ખાતસ્સ સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણનાભાવતો દેસનાય સહચારિનો હોન્તિ, અયં પન હારો યેભુય્યેન યથારુતવસેનેવ વિઞ્ઞાયમાનત્તા પાળિદેસનાય સહ ચરતીતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, ન તથા પરે. ન હિ અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાદિસન્દસ્સનલક્ખણરહિતા પાળિદેસના અત્થિ, અયઞ્ચ હારો અસ્સાદાદિસન્દસ્સનલક્ખણોતિ.

વિચિયન્તિ એતેનાતિ **વિચયો**. એતેન સંવણ્ણનાવિસેસેન સુત્તે પદપઞ્હાદયો વિચિયન્તિ, ઇતિ વિચારણકારણત્તા સો સંવણ્ણનાવિસેસો **વિચયો** નામ. કત્વત્થાધિકરણત્થાપિ લબ્ભન્તિ. સંવણ્ણેતબ્બસુત્તેન પદપઞ્હાદિવિચયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **વિચયો હારો**.

યુત્તાયુત્તિ વિચારીયતિ એતાયાતિ **યુત્તિ**. એતાય વિસેસસંવણ્ણનાય સબ્બેસં હારાનં ભૂમિગોચરાનં યુત્તાયુત્તિ વિચારીયતિ, ઇતિ વિચારણકારણત્તા ‘‘એતાયા’’તિ પદેન નિદ્દિટ્ઠા વિસેસસંવણ્ણના **યુત્તિ** નામ. ઇધ ઉત્તરપદલોપો દટ્ઠબ્બો, યુત્તિયા વિચારણા, વિચારણીયભાવેન સહચરણતો વા યુત્તિ. સબ્બહારાનં ભૂમિગોચરાનં યુત્તાયુત્તિવિચારણલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **યુત્તિ હારો**.

પદતિ પવત્તેતિ ફલં એતેનાતિ **પદં**, કારણં. ઠન્તિ તિટ્ઠન્તિ એત્થ ફલાનિ તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ **ઠાનં**, કારણં. પદઞ્ચ તં ઠાનઞ્ચાતિ **પદટ્ઠાનં**, આસન્નકારણં. સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનં વિચારીયતિ એતાયાતિ **પદટ્ઠાના**, વિસેસસંવણ્ણના, વિચારણલોપોવ, સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનાનં, તેસઞ્ચ પદટ્ઠાનાનં વિચારણલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **પદટ્ઠાનો હારો**.

સુત્તે અવુત્તાપિ સમાનલક્ખણા ધમ્મા લક્ખીયન્તિ એતેન સંવણ્ણનાવિસેસેનાતિ **લક્ખણો**, સુત્તે વુત્તેન ધમ્મેન સમાનલક્ખણાનં ધમ્માનં અવુત્તાનમ્પિ નિદ્ધારણલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **લક્ખણો હારો**.

સુત્તે દસ્સિયમાના નિબ્બચનાદયો ચત્તારોપિ વિયૂહીયન્તિ વિભાગેન સમ્પિણ્ડીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **બ્યૂહો**, ચતુન્નં નિબ્બચનાદીનં બ્યૂહો **ચતુબ્યૂહો**. નિબ્બચનાધિપ્પાયબ્યઞ્જનાનઞ્ચેવ દેસનાનિદાનસ્સ ચ પુબ્બાપરેન સદ્ધિં સન્દસ્સનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **ચતુબ્યૂહો હારો**.

દેસનાય ગહિતધમ્મેન સભાગા, વિસભાગા ચ ધમ્મા આવટ્ટીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **આવટ્ટો**, દેસનાય ગહિતધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્મવસેન આવટ્ટનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **આવટ્ટો હારો**.

અસાધારણાસાધારણાનં સંકિલેસધમ્મે, વોદાનધમ્મે ચ સાધારણાસાધારણતો, પદટ્ઠાનતો, ભૂમિતો ચ વિભજનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **વિભત્તિ હારો**.

સુત્તે નિદ્દિટ્ઠા ધમ્મા પટિપક્ખવસેન પરિવત્તીયન્તિ ઇમિના, એત્થ વાતિ **પરિવત્તો**, સુત્તે નિદ્દિટ્ઠાનં ધમ્માનં પટિપક્ખતો પરિવત્તનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **પરિવત્તનો હારો**.

સુત્તે વુત્તસ્સ એકસ્સેવ અત્થસ્સ વાચકં વિવિધં વચનં એત્થ સંવણ્ણનાવિસેસેતિ વિવચનં, વિવચનમેવ **વેવચનં**, સુત્તે વુત્તે એકસ્મિં અત્થે અનેકપરિયાયસદ્દયોજનાલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **વેવચનો હારો**.

સુત્તે વુત્તા અત્થા પકારેહિ ઞાપીયન્તિ ઇમિના, એત્થ વાતિ **પઞ્ઞત્તિ**, એકેકસ્સ ધમ્મસ્સ અનેકાહિ પઞ્ઞત્તીહિ પઞ્ઞાપેતબ્બાકારલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **પઞ્ઞત્તિ હારો**.

સુત્તાગતા ધમ્મા પટિચ્ચસમુપ્પાદાદીસુ ઓતરીયન્તિ અનુપ્પવેસીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **ઓતરણો**, પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિમુખેહિ સુત્તત્થસ્સ ઓતરણલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **ઓતરણો હારો**.

સુત્તે પદપદત્થપઞ્હારમ્ભા સોધીયન્તિ સમાધીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **સોધનો**, સુત્તે પદપદત્થપઞ્હારમ્ભાનં સોધનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **સોધનો હારો**.

સામઞ્ઞવિસેસભૂતા ધમ્મા વિના વિકપ્પેન અધિટ્ઠીયન્તિ અનુપ્પવત્તીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **અધિટ્ઠાનો**, સુત્તાગતાનં ધમ્માનં અવિકપ્પનવસેન સામઞ્ઞવિસેસનિદ્ધારણલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **અધિટ્ઠાનો હારો**.

યો હેતુ ચેવ પચ્ચયો ચ ફલં પરિકરોતિ અભિસઙ્ખરોતિ, ઇતિ સો હેતુ ચેવ પચ્ચયો ચ **પરિક્ખારો**, યો સંવણ્ણનાવિસેસો તં પરિક્ખારં હેતુઞ્ચેવ પચ્ચયઞ્ચ આચિક્ખતિ, ઇતિ સો સંવણ્ણનાવિસેસો **પરિક્ખારો** નામ. સુત્તે આગતધમ્માનં પરિક્ખારસઙ્ખાતે હેતુપચ્ચયે નિદ્ધારેત્વા સંવણ્ણનાલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **પરિક્ખારો હારો**.

સુત્તે આગતધમ્મા પદટ્ઠાનાદિમુખેન સમારોપીયન્તિ એત્થ, એતેન વાતિ **સમારોપનો**, સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનવેવચનભાવપહાનસમારોપનવિચારણલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **સમારોપનો હારો**. ભાવસાધનવસેનાપિ સબ્બત્થ વચનત્થો વત્તબ્બોતિ તસ્સાપિ વસેન યોજેતબ્બન્તિ. સેસં સંવણ્ણનાનુસારેન ઞાતબ્બન્તિ.

“તત્થ કતમે સોળસ હારા દેસના”ત્યાદિના હારસરૂપં વુત્તં, કિમત્થં “તસ્સાનુગીતિ”ત્યાદિ વુત્તન્તિ? અનુગીતિગાથાય સુખગ્ગહણત્થં પુન “**તસ્સાનુગીતિ દેસના વિચયો યુત્તિ**”ત્યાદિ વુત્તં. તત્થ **તસ્સા**તિ હારુદ્દેસસ્સ. **અનુગીતી**તિ અનુ પચ્છા ગાયનગાથા. **પઞ્ચદસો**તિ પઞ્ચદસમો. **સોળસો**તિ સોળસમો. **અત્થતો અસંકિણ્ણા**તિ દેસનાદિપદત્થતો લક્ખણત્થતો સઙ્કરતો રહિતા. તેન વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** “સો ચ નેસં અસઙ્કરો લક્ખણનિદ્દેસે સુપાકટો હોતી”તિ. સેસં સંવણ્ણનાનુસારેન ઞાતબ્બન્તિ. “કેચિ હારા કેહિચિ હારેહિ સંકિણ્ણા વિય દિસ્સન્તિ, કસ્મા અસંકિણ્ણાતિ ઞાતબ્બ”ન્તિ વત્તબ્બત્તા વુત્તં “**એતેસઞ્ચેવા**”તિઆદિ. તત્થ **એતેસઞ્ચેવ ભવતી**તિ એતેસં સોળસન્નં હારાનં યથા યેનાકારેન અસઙ્કરો હોતિ, તથા અસઙ્કરાકારેન ભવતિ. અયતિ પવત્તતિ નયવિભત્તીતિ **અયા**, વિત્થારેન અયાતિ **વિત્થારતયા**, ત-કારો મિસ્સકદોસાપગમત્થાય આગતો, નયવિભત્તિવિસેસવચનં. નયેન ઞાયેન વિભત્તિ **નયવિભત્તિ**, ન પઞ્ચનયવિભત્તાહારાનં વિત્થારેન પવત્તા ઞાયવિભત્તિ તથા અસઙ્કરાકારેન ભવતિ તસ્મિં અસંકિણ્ણાતિ ઞાતબ્બાતિ અધિપ્પાયો.

**૨**. સોળસ હારા સરૂપતો વુત્તા, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતા, “કતમે પઞ્ચ નયા”તિ વત્તબ્બભાવતો તથા પુચ્છિત્વા સરૂપતો ઉદ્દિસિતું “**તત્થ કતમે પઞ્ચ નયા**”ત્યાદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન “એવં હારે ઉદ્દિસિત્વા ઇદાનિ નયે ઉદ્દિસિતું ‘તત્થ કતમે’તિઆદિ વુત્ત”ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨) વુત્તં. “તત્થ નયન્તિ સંકિલેસે, વોદાને ચ વિભાગતો ઞાપેન્તીતિ **નયા**, નીયન્તિ વા તાનિ એત્થ, એતેહિ વાતિ **નયા**”તિઆદિના (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨) **અટ્ઠકથાયં** વિત્થારેન વચનત્થો વુત્તો. **ની**-ધાતુયા નન્દિયાવટ્ટાદિનયાનુસારેન સંકિલેસે, વોદાને ચ આલમ્બિત્વા પવત્તો ઞાણસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદો મુખ્યત્થો, નન્દિયાવટ્ટાદિનયાનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયસત્તિ ફલૂપચારતો ગહિતા, ઇતિ-સદ્દો તં ફલૂપચારતો ગહિતસત્તિં પરામસિ, તંસત્તિસહિતા નન્દિયાવટ્ટાદિનયા અ-પચ્ચયત્થા.

તણ્હાઅવિજ્જાહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ સુત્તસ્સ, સમથવિપસ્સનાહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **નન્દિયાવટ્ટો નયો**. તત્થ **ચતુસચ્ચ**ન્તિ તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ ભવમૂલત્તા સમુદયસચ્ચં, અવસેસા તેભૂમકા ધમ્મા દુક્ખસચ્ચં, સમથવિપસ્સના મગ્ગસચ્ચં, તેન પત્તબ્બા અસઙ્ખતધાતુ નિરોધસચ્ચન્તિ.

તીહિ અવયવેહિ લોભાદીહિ સંકિલેસપક્ખે, તીહિ અવયવેહિ અલોભાદીહિ ચ વોદાનપક્ખે પુક્ખલો સોભનોતિ **તિપુક્ખલો**, અકુસલમૂલેહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ, કુસલમૂલેહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **તિપુક્ખલો**.

સીહસ્સ ભગવતો વિક્કીળિતં એત્થ નયેતિ **સીહવિક્કીળિતો**, સુભસઞ્ઞાદીહિ વિપલ્લાસેહિ સકલસંકિલેસપક્ખસ્સ, સદ્ધિન્દ્રિયાદીહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો **સીહવિક્કીળિતનયો**.

અત્થનયત્તયદિસાભાવેન કુસલાદિધમ્માનં આલોચનં **દિસાલોચનં**. તસ્સ તસ્સ અત્થનયસ્સ યોજનત્થં કતેસુ સુત્તસ્સ અત્થવિસ્સજ્જનેસુ યે વોદાનાદયો, સંકિલેસિકા ચ તસ્સ તસ્સ નયસ્સ દિસાભૂતા ધમ્મા સુત્તતો નિદ્ધારેત્વા કથિતા, તેસં યથાવુત્તધમ્માનં ચિત્તેનેવ “અયં પઠમા દિસા, અયં દુતિયા દિસા”તિઆદિના આલોચનં **દિસાલોચનં**.

તથા આલોચિતાનં ધમ્માનં અત્થનયત્તયયોજને સમાનયનતો અઙ્કુસો વિયાતિ **અઙ્કુસો**, તસ્સ તસ્સ નયસ્સ દિસાભૂતાનં કુસલાદિધમ્માનં સમાનયનં **અઙ્કુસો નયો**.

લક્ખેતીતિ **લક્ખકો**. યો નયો સુત્તત્થં લક્ખેતિ પકાસેતિ, ઇતિ લક્ખનતો પકાસનતો સો નયો લક્ખકો નામ, નયો ચ સો લક્ખકો ચાતિ **નયલક્ખકો**. નયલક્ખકો પઠમો નન્દિયાવટ્ટો નામ, નયલક્ખકો દુતિયો તિપુક્ખલો નામ, નયલક્ખકો તતિયો સીહવિક્કીળિતો નામાતિ યોજેતબ્બો.

ઉગ્ગતાનં વિસેસેન ઉગ્ગતોતિ **ઉત્તમો**, તં ઉત્તમં. **ગતા**તિ ઞાતા, મતાતિ અત્થો. ‘‘મતા’’તિ વા પાઠો. સેસમેત્થ વુત્તનયાનુસારેનપિ સંવણ્ણનાનુસારેનપિ જાનિતબ્બન્તિ.

યથાવુત્તનયવિસેસસંવણ્ણનાય ટીકાયં –

> ‘‘સમૂહાદિં ઉપાદાય લોકસઙ્કેતસિદ્ધા વોહારમત્તતા **સમ્મુતિસભાવો**, પથવીફસ્સાદીનં કક્ખળફુસનાદિલક્ખણં **પરમત્થસભાવો**. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપો – યસ્મિં ભિન્ને, ઇતરાપોહે વા ચિત્તેન કતે ન તથા બુદ્ધિ, ઇદં **સમ્મુતિસચ્ચં** યથા ઘટે, સસમ્ભારજલે ચ, તબ્બિપરિયાયેન **પરમત્થસચ્ચ**’’ન્તિ –

વચને ઘટકથલઆપજલકદ્દમાદિસઙ્ખાતં સમૂહાદિં ઉપાદાય લોકસ્સ પુબ્બે ઘટકથલઆપજલકદ્દમાદિસઙ્કેતસિદ્ધા ઘટકથલઆપજલકદ્દમાદિવોહારમત્તતા **સમ્મુતિસભાવો** સઙ્કેતવસેન અવિતથત્તા. પથવીઆદીનં કક્ખળાદિલક્ખણં, ફસ્સાદીનં ફુસનાદિલક્ખણં **પરમત્થસભાવો**. ‘‘યદિ એવં ઘટાદિકે અભિન્ને વા આપાદિકે વા અનુરૂપેન ઊનભાવેન અપ્પવત્તમાને વા સતિ સમ્મુતિભાવો હોતુ, ભિન્ને વા ઊને વા કથં સમ્મુતિભાવો ભવેય્ય, પથવીફસ્સાદીનમ્પિ ભિજ્જમાનત્તા, કક્ખળફુસનાદીનઞ્ચ પથવીફસ્સાદીહિ અનઞ્ઞત્તા કથં પરમત્થસભાવો ભવેય્ય, કતમેન સઙ્ખેપેન અત્થેન સમ્મુતિસભાવો, પરમત્થસભાવો ચ અમ્હેહિ જાનિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપો**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **એત્થા**તિ એતેસુ સમ્મુતિસભાવપરમત્થસભાવેસુ **અયં** નયો વુચ્ચમાનો **સઙ્ખેપો** અત્થો દટ્ઠબ્બો.

યસ્મિં ઘટાદિકે ભિન્ને સતિ તતો ઘટાદિતો ઇતરો કથલાદિભાવો ચિત્તેન પુબ્બે કતેન યથા યેન કથલાદિવોહારેન ભવતિ, યસ્મિં આપાદિકે સમ્ભારજલાદિકે ઊનભાવેન પવત્તમાને સતિ વા તતો આપાદિતો ઇતરો કદ્દમાદિભાવો ચિત્તેન પુબ્બે કતેન યથા યેન કદ્દમાદિવોહારેન ભવતિ, તથા તેન વોહારેન બુદ્ધિ કથલાદિસભાવજાનનં કદ્દમાદિસભાવજાનનં ભવતિ, ઇદં અભિન્ને ઘટાદિકં વા ભિન્ને કથલાદિકં વા અનૂને આપાદિકં વા ઊને કદ્દમાદિકં વા સબ્બં સમ્મુતિસચ્ચં હોત્વેવ. ‘‘કદ્દમસ્મિં ભિન્ને, કદ્દમસ્મિં ઊને વા સતિ ઇતરો સમ્મુતિસભાવો’’તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો ‘‘**ઘટે**, **સમ્ભારજલે ચા**’’તિ વુત્તં.

સમ્મુતિસચ્ચસભાવો તુમ્હેહિ વુત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો પરમત્થસચ્ચસભાવો’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**તબ્બિપરિયાયેન પરમત્થસચ્ચ**’’ન્તિ વુત્તં. પથવીઆદીનં કક્ખળાદિલક્ખણતો ઇતરસ્સ ફુસનાદિલક્ખણસ્સ અસમ્ભવતો, ફસ્સાદીનઞ્ચ ફુસનાદિલક્ખણતો ઇતરસ્સ કક્ખળાદિલક્ખણસ્સ અસમ્ભવતો પથવીફસ્સાદીનં લક્ખળફુસનાદિલક્ખણં પરમત્થસચ્ચં હોત્વેવાતિ ઇમસ્મિં સઙ્ખેપત્થે ગહિતે કોચિ વિરોધો નત્થીતિ અધિપ્પાયોતિ.

૩. પઞ્ચ નયા સરૂપતો આચરિયેન ઉદ્દિટ્ઠા, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતા, ‘‘યાનિ પદાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ ઉદ્દિટ્ઠાનિ, કતમાનિ તાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તાનિ સરૂપતો દસ્સેતું **‘‘તત્થ કતમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ’’**ત્યાદિમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘એવં નયેપિ ઉદ્દિસિત્વા ઇદાનિ મૂલપદાનિ ઉદ્દિસિતું ‘તત્થ કતમાની’તિઆદિ આરદ્ધ’’ન્તિ વુત્તં. તત્થ કુસલાનિ નવ પદાનિ, અકુસલાનિ નવ પદાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનીતિ દટ્ઠબ્બાનીતિ યોજના. મૂલન્તિ પતિટ્ઠહન્તિ એતેહિ નયા, પતિટ્ઠાનવિભાગા ચાતિ **મૂલાનિ**, પદન્તિ પતિટ્ઠહન્તિ એત્થ નયા, પટ્ઠાનવિભાગા, અધિગમા ચાતિ **પદાનિ**, વુત્તપ્પકારટ્ઠેન મૂલાનિ ચ તાનિ પદાનિ ચાતિ **મૂલપદાનિ**. કુચ્છિતે પાપધમ્મે સલયન્તીતિ **કુસલાનિ**, કુસે રાગાદયો લુનન્તીતિ **કુસલાનિ**, કુસા વિય લુનન્તીતિ **કુસલાનિ**, કુસેન ઞાણેન લાતબ્બાનિ પવત્તેતબ્બાનીતિ **કુસલાનિ**. કુસલાનં પટિપક્ખાનીતિ **અકુસલાનિ** અ-સદ્દો ચેત્થ પટિપક્ખત્થોતિ.

**નવ પદાનિ કુસલાનિ**, **નવ પદાનિ અકુસલાની**તિ ગણનપરિચ્છેદતો, જાતિભેદતો ચ ઉદ્દિટ્ઠાનિ, ‘‘કતમાનિ તાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા નવ પદાનિ અકુસલાનિ પચ્ચાસત્તિન્યાયેન સરૂપતો દસ્સેતું **‘‘કતમાનિ નવ પદાનિ અકુસલાની’’**તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ‘‘એવં ગણનપરિચ્છેદતો, જાતિભેદતો ચ મૂલપદાનિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સરૂપતો દસ્સેન્તો સંકિલેસપક્ખંયેવ પઠમં ઉદ્દિસતિ ‘તણ્હા’તિઆદિના’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩) –

વુત્તં. તત્થ રૂપાદિકે ખન્ધે તસતિ પરિતસતીતિ **તણ્હા**. અવિન્દિયં કાયદુચ્ચરિતાદિં વિન્દતીતિ **અવિજ્જા** , વિન્દિયં કાયસુચરિતાદિં ન વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**, વિજ્જાય પટિપક્ખાતિ વા **અવિજ્જા**. લુબ્ભન્તિ તેનાતિ **લોભો**, લુબ્ભતીતિ વા **લોભો**, લુબ્ભનં વા **લોભો**. **દોસમોહેસુ**પિ એસેવ નયો. અસુભે રૂપક્ખન્ધાદિકે ‘‘સુભ’’ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞા **સુભસઞ્ઞા**. દુક્ખદુક્ખાદિકે ‘‘સુખ’’ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞા **સુખસઞ્ઞા**. અનિચ્ચે સઙ્ખારધમ્મે ‘‘નિચ્ચ’’ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞા **નિચ્ચસઞ્ઞા**. અનત્તસભાવેસુ ચક્ખાદીસુ ખન્ધેસુ ‘‘અત્તા’’તિ પવત્તા સઞ્ઞા **અત્તસઞ્ઞા**. **યત્થા**તિ યેસુ પદેસુ સબ્બો અકુસલપક્ખો સઙ્ગહં સમોસરણં ગચ્છતિ, તાનિ પદાનિ અકુસલાનીતિ યોજના. **સઙ્ગહં** ગણનં. **સમોસરણં** સમારોપનં.

પચ્ચનીકધમ્મે ઉદ્ધચ્ચાદિકે નીવરણે સમેતિ વૂપસમેતિ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનવસેનાતિ **સમથો**. સઙ્ખારે અનિચ્ચાદીહિ વિવિધેહિ આકારેહિ પસ્સતીતિ **વિપસ્સના**. લોભસ્સ પટિપક્ખો **અલોભો**. દોસસ્સ પટિપક્ખો **અદોસો**. મોહસ્સ પટિપક્ખો **અમોહો**. એત્થાપિ **અ**-સદ્દો પટિપક્ખત્થો, ન અભાવત્થાદિકોતિ અધિપ્પાયો. અસુભે રૂપક્ખન્ધાદિકે, ચક્ખાદિમ્હિ વા ‘‘અસુભ’’ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞાપધાનચિત્તુપ્પાદા **અસુભસઞ્ઞા**, વિસેસતો કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં . દુક્ખદુક્ખતાદીસુ ‘‘દુક્ખ’’ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞાપધાનચિત્તુપ્પાદા **દુક્ખસઞ્ઞા**, વિસેસતો વેદનાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં. અનિચ્ચે ખન્ધાદિકે વિપરિણામધમ્મે ‘‘અનિચ્ચ’’ન્તિ પવત્તા સઞ્ઞાપધાનચિત્તુપ્પાદા **અનિચ્ચસઞ્ઞા**, વિસેસતો ચિત્તાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં. અનત્તસભાવે ખન્ધે, ચક્ખાદિમ્હિ વા ‘‘અનત્તા’’તિ પવત્તા સઞ્ઞાપધાનચિત્તુપ્પાદા **અનત્તસઞ્ઞા**, વિસેસતો ધમ્માનુપસ્સનાસતિપધાનં. પઞ્ઞાસતિસીસેન હિ પવત્તા અયં દેસના. તેન વુત્તં ભગવતા ‘‘કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, સતિબલં દટ્ઠબ્બં? ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ, એત્થ સતિબલં દટ્ઠબ્બ’’ન્તિ. **યત્થા**તિ યેસુ પદેસુ સબ્બો કુસલપક્ખો સઙ્ગહં સમોસરણં ગચ્છતિ, તાનિ પદાનિ કુસલાનીતિ યોજના.

**ઉદ્દાનન્તિ** ઉદ્ધં દાનં રક્ખણં ઉદ્દાનં, સઙ્ગહવચનન્તિ અત્થો. ઉદ્દાને અવુત્તે સતિ હેટ્ઠા વુત્તસ્સ અત્થસ્સ વિપ્પકિણ્ણભાવો દિન્નો વિય ભવેય્ય, તસ્મા વિપ્પકિણ્ણભાવસ્સ નિવારણત્થં ઉદ્દાનન્તિ અધિપ્પાયો. **ચતુરો ચ વિપલ્લાસા**તિ સુભસુખનિચ્ચઅત્તસઞ્ઞા. કિલેસા ભવન્તિ એત્થ નવપદેસૂતિ **ભૂમી**, કિલેસાનં ભૂમીતિ **કિલેસભૂમી**, કિલેસપવત્તનટ્ઠાનાનિ નવ પદાનીતિ વુત્તં હોતિ.

**ચતુરો સતિપટ્ઠાના**તિ અસુભદુક્ખઅનિચ્ચઅનત્તસઞ્ઞા. **ઇન્દ્રિયભૂમી**તિ સદ્ધાદીનં વિમુત્તિપરિપાચનિન્દ્રિયાનં ભૂમી પવત્તનટ્ઠાનાનિ સમોસરણટ્ઠાનાનિ.

**નવહિ** કુસલપદેહિ કુસલપક્ખા **યુજ્જન્તિ** યોજીયન્તિ, **નવહિ** અકુસલપદેહિ અકુસલપક્ખા **યુજ્જન્તિ** યોજીયન્તિ. નવહિ કુસલપદેહિ સહ કુસલપક્ખા **યુજ્જન્તિ** યુજ્જન્તા ભવન્તિ, નવહિ અકુસલપદેહિ સહ અકુસલપક્ખા **યુજ્જન્તિ** યુજ્જન્તા ભવન્તીતિ ઉદ્દેસવારે વુત્તાવસેસો સંવણ્ણનાનુસારેન વિજાનિતબ્બો.

ઇતિ સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

ઉદ્દેસવારસ્સ અત્થવિભાવના નિટ્ઠિતા.

# ૩. નિદ્દેસવારઅત્થવિભાવના

## સોળસહારનિદ્દેસવિભાવના

૪. હારાદીસુ સમુદાયસ્સ નેત્તિપ્પકરણસ્સ ઉદ્દેસો ઉદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કતમો નિદ્દેસો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઉદ્દિટ્ઠે હારાદયો નિદ્દિસિતું ''**તત્થ સઙ્ખેપતો નેત્તી**''તિઆદિ આરદ્ધં. **અટ્ઠકથાયં** પન ''એવં ઉદ્દિટ્ઠે હારાદયો નિદ્દિસિતું 'તત્થ સઙ્ખેપતો'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪) વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં ''તત્થ કતમે સોળસ હારા? દેસના વિચયો''તિઆદિઉદ્દેસપાઠે. **સઙ્ખેપતો**તિ સમાસતો. **નેત્તી**તિ નેત્તિપ્પકરણં. **કિત્તિતા**તિ કથિતા, ઇદાનિ નિદ્દેસતો કથેસ્સામીતિ વુત્તં હોતિ.

''અસ્સાદાદીનવતા, નિસ્સરણમ્પિ ચ ફલં ઉપાયો ચ.

આણત્તી ચ ભગવતો, યોગીનં દેસનાહારો''તિ. –

ગાથાયં યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન સુત્તે આગતા અસ્સાદોપિ **આદીનવતા** આદીનવોપિ નિસ્સરણમ્પિ ફલમ્પિ ઉપાયોપિ **યોગીનં** અત્થાય ભગવતો આણત્તિપિ ઇમે ધમ્મા દસ્સિતા સંવણ્ણિતા સંવણ્ણનાવસેન ઞાપિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો **દેસનાહારો** નામાતિ અત્થયોજના.

વચનત્થાદયો **અટ્ઠકથાયં** વિત્થારતો વુત્તાવ, તસ્મા કિઞ્ચિમત્તમેવ કથેસ્સામિ. અસ્સાદીયતેતિ **અસ્સાદો**, કો સો? સુખં, સોમનસ્સં, ઇટ્ઠારમ્મણભૂતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા ચ. અસ્સાદેતિ એતાયાતિ વા **અસ્સાદો**, કો સો? તણ્હા, વિપલ્લાસા ચ. વિપલ્લાસવસેન હિ એકચ્ચે સત્તા અનિટ્ઠમ્પિ આરમ્મણં ઇટ્ઠાકારેન અસ્સાદેન્તિ.

આભુસં કમ્મેન દીનં દુક્ખાદિ હુત્વા વાતિ પવત્તતીતિ **આદીનવો**, દુક્ખાદિ. અથ વા અતિવિય આદીનં કપણં હુત્વા વાતિ પવત્તતીતિ **આદીનવો**, કપણમનુસ્સો, તથાભાવા ચ તેભૂમકા ધમ્મા અનિચ્ચતાદિયોગતો.

નિસ્સરતિ એતેનાતિ **નિસ્સરણં**, અરિયમગ્ગો. નિસ્સરતીતિ વા **નિસ્સરણં**, નિબ્બાનં. **પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. નિસ્સરણભેદો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪ હારસઙ્ખેપ) બહુધા વુત્તોવ.

ફલતિ પવત્તતીતિ **ફલં**, દેસનાય ફલં. યદિપિ દેસના ફલનિપ્ફાદિકા ન હોતિ, તથાપિ ભગવતો ધમ્મદેસનં સુત્વા પુઞ્ઞસમ્ભારા સમ્ભવન્તિ, પુઞ્ઞસમ્ભારહેતુતો ફલં પવત્તં, તસ્મા દેસનાય ફલં નામાતિ. કતમં તં? દેવમનુસ્સેસુ આયુવણ્ણસુખબલયસપરિવારઅધિપતેય્યઉપધિસમ્પત્તિચક્કવત્તિસિરિદેવરજ્જ-સિરિચતુસમ્પત્તિચક્કસીલસમાધિસમ્પદા વિજ્જાભિઞ્ઞા પટિસમ્ભિદા સાવકબોધિપચ્ચેકબોધિસમ્માસમ્બોધિયો.

પચ્ચયસામગ્ગિં ઉપગન્ત્વા અયતિ પવત્તતિ ફલં એતેનાતિ **ઉપાયો**, કો સો? અરિયમગ્ગસ્સ પુબ્બભાગપટિપદા. પુરિમા પટિપદા હિ પચ્છિમાય પટિપદાય અધિગમૂપાયો, પરમ્પરાય મગ્ગનિબ્બાનાધિગમસ્સ ચ ઉપાયો. કેચિ ''મગ્ગોપિ ઉપાયો''તિ વદન્તિ, તેસં મતેન નિબ્બાનમેવ નિસ્સરણન્તિ વુત્તં સિયા. ''તે પહાય તરે ઓઘન્તિ ઇદં નિસ્સરણ''ન્તિ (નેત્તિ॰ ૫) પન અરિયમગ્ગસ્સ નિસ્સરણભાવં વક્ખતિ, તસ્મા કેસઞ્ચિ વાદો ન ગહેતબ્બો.

**આણત્તી**તિ આણારહસ્સ ભગવતો વેનેય્યાનં હિતસિદ્ધિયા ‘‘એવં સમ્માપટિપત્તિં પટિપજ્જાહિ, મિચ્છાપટિપત્તિં મા પટિપજ્જાહી’’તિ વિધાનં આણાઠપનં આણત્તિ નામ.

યુજ્જન્તિ પયુજ્જન્તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવનાસૂતિ **યોગિનો**, વેનેય્યા, તેસં યોગીનં અત્થાયાતિ વચનસેસં નીહરિત્વા યોજના કાતબ્બા. સુત્તે આગતાનં સબ્બેસં અસ્સાદાદીનં એકદેસાગતાનમ્પિ નીહરિત્વા સબ્બેસં વિભજનસંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારોતિ નિદ્દેસતો ગહેતબ્બો, સો ચ વિભજનાકારો દેસનાહારવિભઙ્ગે (નેત્તિ॰ ૫) આગમિસ્સતીતિ ઇધ ન દસ્સિતોતિ.

દેસનાહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો વિચયહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચ, સુત્તસ્સ યા ચ અનુગીતિ.

સુત્તસ્સ યો પવિચયો, હારો વિચયોતિ નિદ્દિટ્ઠો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ સુત્તસ્સ **યં પુચ્છિતઞ્ચ** યા પુચ્છા વિચયમાના ચ સુત્તસ્સ **યં વિસ્સજ્જિતઞ્ચ** યા વિસ્સજ્જના વિચયમાના ચ સુત્તસ્સ **યો** પદાદિવિચયો, અસ્સાદાદિવિચયો ચ અત્થિ, તે વુત્તપ્પકારા વિચયમાના પુચ્છાદયો યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન વિચિયન્તિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો વિચયો હારોતિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થયોજના કાતબ્બા.

પુચ્છીયતે **પુચ્છિતં**. વિસ્સજ્જીયતે **વિસ્સજ્જિત**ન્તિ ભાવસાધનત્થો દટ્ઠબ્બો, ન કમ્મસાધનત્થો. તેન વુત્તં **ટીકાયં** ‘‘ભાવત્થે તોતિ આહ – ‘વિસ્સજ્જિતન્તિ વિસ્સજ્જના’’’તિ.

‘‘**સુત્તસ્સા**’’તિ નિયમિતત્તા સંવણ્ણનાવસેન અટ્ઠકથાયં આગતં ન ગહેતબ્બન્તિ દટ્ઠબ્બં. સો વિચયો હારો **અટ્ઠકથાયં (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪ હારસઙ્ખેપ)** વુત્તોવ. કથં? –

> ‘‘અયં પુચ્છા અદિટ્ઠજોતના દિટ્ઠસંસન્દના વિમતિચ્છેદના અનુમતિપુચ્છા કથેતુકમ્યતાપુચ્છા સત્તાધિટ્ઠાના ધમ્માધિટ્ઠાના એકાધિટ્ઠાના અનેકાધિટ્ઠાના સમ્મુતિવિસયા પરમત્થવિસયા અતીતવિસયા અનાગતવિસયા પચ્ચુપ્પન્નવિસયા’’તિઆદિના **પુચ્છાવિચયો** વેદિતબ્બો. ‘‘ઇદં વિસ્સજ્જનં એકંસબ્યાકરણં વિભજ્જબ્યાકરણં પટિપુચ્છાબ્યાકરણં ઠપનં સાવસેસં નિરવસેસં સઉત્તરં નિરુત્તરં લોકિયં લોકુત્તર’’ન્તિઆદિના **વિસ્સજ્જનવિચયો**.
>
> ‘‘અયં પુચ્છા ઇમિના સમેતિ, એતેન ન સમેતી’’તિ પુચ્છિતત્થં આનેત્વા, વિચયો પુબ્બેનાપરં સંસન્દિત્વા ચ વિચયો **પુબ્બાપરવિચયો**. ‘‘અયં અનુગીતિ વુત્તત્થસઙ્ગહા અવુત્તત્થસઙ્ગહા તદુભયત્થસઙ્ગહા કુસલત્થસઙ્ગહા અકુસલત્થસઙ્ગહા’’તિઆદિના **અનુગીતિવિચયો**. અસ્સાદાદીસુ સુખવેદનાય ‘‘ઇટ્ઠારમ્મણાનુભવનલક્ખણા’’તિઆદિના, તણ્હાય ‘‘આરમ્મણગ્ગહણલક્ખણા’’તિઆદિના, વિપલ્લાસાનં ‘‘વિપરીતગ્ગહણલક્ખણા’’તિઆદિના, અવસિટ્ઠાનં તેભૂમકધમ્માનં ‘‘યથાસકલક્ખણા’’તિઆદિના સબ્બેસઞ્ચ દ્વાવીસતિયા તિકેસુ, દ્વાચત્તાલીસાધિકે ચ દુકસતે લબ્ભમાનપદવસેન તંતંઅસ્સાદત્થવિસેસનિદ્ધારણં **અસ્સાદવિચયો**.

દુક્ખવેદનાય ''અનિટ્ઠાનુભવનલક્ખણા''તિઆદિના, દુક્ખસચ્ચાનં ''પટિસન્ધિલક્ખણા''તિઆદિના, અનિચ્ચતાદીનં આદિઅન્તવન્તતાય અનિચ્ચન્તિકતાય ચ ''અનિચ્ચા''તિઆદિના સબ્બેસઞ્ચ લોકિયધમ્માનં સંકિલેસભાગિયહાનભાગિયતાદિવસેન આદીનવવુત્તિયા ઓકારનિદ્ધારણેન **આદીનવવિચયો**. નિસ્સરણપદે અરિયમગ્ગસ્સ આગમનતો કાયાનુપસ્સનાદિપુબ્બભાગપટિપદાવિભાગવિસેસનિદ્ધારણવસેન, નિબ્બાનસ્સ યથાવુત્તપરિયાયવિભાગવિસેસનિદ્ધારણવસેનાતિ એવં **નિસ્સરણવિચયો**. **ફલા**દીનં તંતંસુત્તદેસનાય સાધેતબ્બફલસ્સ તદુપાયસ્સ તત્થ તત્થ સુત્તવિધિવચનસ્સ ચ વિભાગનિદ્ધારણવસેન **વિચયો** વેદિતબ્બો. એવં પદપુચ્છાવિસ્સજ્જનપુચ્છાપુબ્બાપરાનુગીતીનં, અસ્સાદાદીનઞ્ચ વિસેસનિદ્ધારણવસેનેવ વિચયલક્ખણો ''વિચયો હારો''તિ વેદિતબ્બોતિ –

એવં વુત્તોવ.

વિસ્સજ્જનવિસેસો પન **ટીકાયં** વુત્તો. કથં? –

''ચક્ખુ અનિચ્ચ''ન્તિ પુટ્ઠે ''આમ, ચક્ખુ અનિચ્ચમેવા''તિ એકન્તતો વિસ્સજ્જનં **એકંસબ્યાકરણં**, ''અઞ્ઞિન્દ્રિયં ભાવેતબ્બં, સચ્છિકાતબ્બઞ્ચા''તિ પુટ્ઠે ''મગ્ગપરિયાપન્નં ભાવેતબ્બં, ફલપરિયાપન્નં સચ્છિકાતબ્બ''ન્તિ વિભજિત્વા વિસ્સજ્જનં **વિભજ્જબ્યાકરણં**, ''અઞ્ઞિન્દ્રિયં કુસલ''ન્તિ પુટ્ઠે ''કિં અનવજ્જટ્ઠો કુસલત્થો, ઉદાહુ સુખવિપાકટ્ઠો''તિ પટિપુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જનં **પટિપુચ્છાબ્યાકરણં**, ''સસ્સતો અત્તા, અસસ્સતો વા''તિ વુત્તે ''અબ્યાકતમેત''ન્તિઆદિના અવિસ્સજ્જનં **ઠપનં**, ''કિં પનેતે 'કુસલા'તિ વા 'ધમ્મા'તિ વા એકત્થા, ઉદાહુ નાનત્થા''તિ ઇદં પુચ્છનં **સાવસેસં**. વિસ્સજ્જનસ્સ પન સાવસેસતો વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન દેસનાયં વેદિતબ્બા. અપાટિહીરકં **સઉત્તરં** સપ્પાટિહીરકં **નિરુત્તરં**, સેસં વિચયહારનિદ્દેસે સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ –

વુત્તોવ. સંવણ્ણનાસુ વુત્તો અત્થો અનાકુલો પાકટો યતિપોતેહિ વિઞ્ઞાતો, સો સબ્બત્થ અમ્હેહિ ન વિભત્તોતિ દટ્ઠબ્બો.

વિચયહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કતમો યુત્તિહારનિદ્દેસો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

૩સબ્બેસં હારાનં, યા ભૂમી યો ચ ગોચરો તેસં.

યુત્તાયુત્તપરિક્ખા, હારો યુત્તીતિ નિદ્દિટ્ઠો''તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **સબ્બેસં** સોળસન્નં હારાનં **યા ભૂમિ** પવત્તનટ્ઠાનભૂતં બ્યઞ્જનં, **યો ગોચરો** સુત્તત્થો ચ અત્થિ, **તેસં** ભૂમિસઙ્ખાતબ્યઞ્જનગોચરસઙ્ખાતસુત્તત્થાનં **યા યુત્તાયુત્તપરિક્ખા** યુત્તાયુત્તીનં વિચારણા સંવણ્ણના કતા, સો યુત્તિઅયુત્તિપરિક્ખાવિચારણસઙ્ખાતો સંવણ્ણનાવિસેસો ''યુત્તિ હારો''તિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થયોજના.

તેસં હારાનં ભૂમિભૂતસ્સ સુત્તે આગતસ્સ બ્યઞ્જનસ્સ યુત્તિભાવો દુવિધો સભાવનિરુત્તિભાવો, અધિપ્પેતત્થવાચકભાવો ચ. ગોચરભૂતસ્સ પન સુત્તે આગતસ્સ યુત્તિભાવો સુત્તવિનયધમ્મતાહિ અવિલોમનં. અયુત્તિભાવો વુત્તવિપરિયાયેન ગહેતબ્બો.

યુત્તિહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો પદટ્ઠાનહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

[4]ધમ્મં દેસેતિ જિનો, તસ્સ ચ ધમ્મસ્સ યં પદટ્ઠાનં.

ઇતિ યાવ સબ્બધમ્મા, એસો હારો પદટ્ઠાનો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **ધમ્મ**ન્તિ યં કિઞ્ચિ કુસલાદિધમ્મં સુત્તે જિનો દેસેતિ, **તસ્સ** સુત્તે જિનેન દેસિતસ્સ કુસલાદિધમ્મસ્સ યઞ્ચ પદટ્ઠાનં નિદ્ધારેતબ્બં, તં તં પદટ્ઠાનઞ્ચાતિ એવં વુત્તનયેન **યાવ** યત્તકા સબ્બે ધમ્મા સુત્તે જિનેન દેસિતા, તત્તકાનં સબ્બેસં ધમ્માનં યઞ્ચ પદટ્ઠાનં નિદ્ધારેતબ્બં, તસ્સ ચ પદટ્ઠાનસ્સ યઞ્ચ પદટ્ઠાનં નિદ્ધારેતબ્બં, તં તં પદટ્ઠાનઞ્ચ, ઇતિ એવં વુત્તનયેન **યાવ** યત્તકા **સબ્બે** પદટ્ઠાનધમ્મા નિદ્ધારેતબ્બાવ, તત્તકાનિ સબ્બાનિ ધમ્મપદટ્ઠાનાનિ યથાનુરૂપં નિદ્ધારેત્વા યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન કથિતાનિ, એસો સંવણ્ણનાવિસેસો ‘‘પદટ્ઠાનો હારો’’તિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થયોજના.

સુત્તે દેસિતકુસલધમ્મસ્સ યોનિસોમનસિકારસદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદિ પદટ્ઠાનં, સુત્તે દેસિતઅકુસલધમ્મસ્સ અયોનિસોમનસિકારઅસદ્ધમ્મસ્સવનઅસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદિ પદટ્ઠાનં, અબ્યાકતસ્સ ધમ્મસ્સ યથારહં કુસલાકુસલાબ્યાકતા પદટ્ઠાનન્તિઆદિના નિદ્ધારેતબ્બન્તિ.

પદટ્ઠાનહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો લક્ખણહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

[5]વુત્તમ્હિ એકધમ્મે, યે ધમ્મા એકલક્ખણા કેચિ.

વુત્તા ભવન્તિ સબ્બે, સો હારો લક્ખણો નામા’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **એકધમ્મે** સુત્તે ભગવતા વુત્તમ્હિ, અટ્ઠકથાયં નિદ્ધારિતે વા સતિ તેન ધમ્મેન યે કેચિ **ધમ્મા** એકલક્ખણા ભવન્તિ, સબ્બે તે ધમ્મા સુત્તે સરૂપતો અવુત્તાપિ સમાનલક્ખણતાય સંવણ્ણેતબ્બભાવેન આનેત્વા યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન વુત્તા ભવન્તિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ‘‘લક્ખણો નામ હારો’’તિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થયોજના.

એકં સમાનં લક્ખણં એતેસન્તિ **એકલક્ખણા**, સમાનલક્ખણા, સહચારિતાય વા સમાનકિચ્ચતાય વા સમાનહેતુતાય વા સમાનફલતાય વા સમાનારમ્મણતાય વા અવુત્તાપિ નિદ્ધારિતાતિ. કથં ? – ‘‘નાનત્તકાયાનાનત્તસઞ્ઞિનો (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૧, ૩૫૭, ૩૫૯; અ॰ નિ॰ ૯.૨૪), નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા’’તિઆદીસુ **સહચારિતાય** સઞ્ઞાય સહગતા ધમ્મા નિદ્ધારિતા. ‘‘દદં મિત્તાનિ ગન્થતી’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૯) **સમાનકિચ્ચતા**, પિયવચનઅત્થચરિયા સમાનત્થતાપિ નિદ્ધારિતા, ‘‘ફસ્સપચ્ચયા વેદના’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧; મહાવ॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫; ઉદા॰ ૧; નેત્તિ॰ ૨૪) **સમાનહેતુતાય** સઞ્ઞાદયોપિ નિદ્ધારિતા, ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧; મહાવ॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫; ઉદા॰ ૧; નેત્તિ॰ ૨૪) **સમાનફલતાય** તણ્હુપાદાનાદયોપિ નિદ્ધારિતા, ‘‘રૂપં અસ્સાદેતિ અભિનન્દતિ, તં આરબ્ભ રાગો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદીસુ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૪) **સમાનારમ્મણતાય** તંસમ્પયુત્તા વેદનાદયોપિ નિદ્ધારિતા, નિદ્ધારેત્વા વત્તબ્બાતિ અત્થોતિ. વિત્થારો **વિભઙ્ગવારે** (નેત્તિ॰ ૨૩) આગમિસ્સતિ.

લક્ખણો હારો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો ચતુબ્યૂહો હારો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

૬. ‘‘નેરુત્તમધિપ્પાયો , બ્યઞ્જનમથ દેસનાનિદાનઞ્ચ;
પુબ્બાપરાનુસન્ધી, એસો હારો ચતુબ્યૂહો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **નેરુત્તં** સુત્તપદનિબ્બચનઞ્ચ બુદ્ધાનં તસ્સ તસ્સ સુત્તસ્સ દેસકાનં, સાવકાનં વા **અધિપ્પાયો** ચ અત્થબ્યઞ્જનેન બ્યઞ્જનમુખેન **દેસનાનિદાનઞ્ચ** પુબ્બાપરેન અનુસન્ધિ ચ એતે નિરુત્તાદયો યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન વિભાવીયન્તિ, એસો સંવણ્ણનાવિસેસો ‘‘ચતુબ્યૂહો હારો’’તિ નિદ્દિટ્ઠો. દેસનાપવત્તિનિમિત્તં દેસકસ્સ અજ્ઝાસયાદિ **દેસનાનિદાનં** નામ. ચતુબ્યૂહહારસ્સ બહુવિસયત્તા **વિભઙ્ગે** (નેત્તિ॰ ૨૫ આદયો) લક્ખણસમ્પત્તિં કત્વા કથયિસ્સામ.

ચતુબ્યૂહહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો આવટ્ટહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

૭. ‘‘એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાનં;
આવટ્ટતિ પટિપક્ખે, આવટ્ટો નામ સો હારો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ પરક્કમધાતુઆદીનં **પદટ્ઠાને એકમ્હિ** આરમ્ભધાતુઆદિકે દેસનારુળ્હે સતિ વિસભાગતાય વા સેસકં પદટ્ઠાનં પરિયેસતિ , દેસનાય સરૂપતો અગ્ગહણેન વા સેસકં પદટ્ઠાનં પરિયેસતિ, યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન પરિયેસિત્વા યોજેન્તો દેસનં પમાદાદીનં પદટ્ઠાનભૂતે કોસજ્જાદિકે **પટિપક્ખે આવટ્ટતિ** આવટ્ટાપેતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ‘‘આવટ્ટો હારો નામા’’તિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થયોજના.

‘‘**પટિપક્ખે**’’તિ ઇદં નિદસ્સનમત્તં, સેસેપિ સભાગે આવટ્ટનતો. ન હિ આરમ્ભધાતુઆદિકે દેસનારુળ્હે સતિ તપ્પટિપક્ખે કોસજ્જાદિકેયેવ દેસનં આવટ્ટેતિ, અથ ખો અવસેસવીરિયારમ્ભાદિકેપિ દેસનં આવટ્ટેતીતિ.

આવટ્ટહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો વિભત્તિહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાનં, ભૂમિઞ્ચ વિભજતે અયં હારો.

સાધારણે અસાધારણે ચ નેય્યો વિભત્તી’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ કુસલાદિવસેન અનેકવિધં સભાવ**ધમ્મઞ્ચ** દાનસીલાદિ**પદટ્ઠાનઞ્ચ** ‘‘દસ્સનભૂમિ ભાવનાભૂમી’’તિ એવમાદિકં **ભૂમિઞ્ચ** સાધારણે ચ અસાધારણે ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન વિભજતે, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ‘‘વિભત્તિ હારો’’તિ નેય્યોતિ અત્થયોજના.

‘‘ઇમસ્મિં સુત્તે વુત્તા કુસલા વાસનાભાગિયા, ઇમસ્મિં સુત્તે વુત્તા કુસલા નિબ્બેધભાગિયા’’ત્યાદિના, ‘‘ઇમસ્મિં સુત્તે વુત્તા અકુસલા કિલેસભાગિયા’’ત્યાદિના ધમ્મઞ્ચ, ‘‘ઇદં સીલં ઇમસ્સ મહગ્ગતવિસેસસ્સ પદટ્ઠાનં, ઇદં સીલં ઇદં ઞાનં ઇમસ્સ લોકુત્તરસ્સ પદટ્ઠાન’’ન્ત્યાદિના પદટ્ઠાનઞ્ચ, ‘‘દસ્સનપહાતબ્બસ્સ પુથુજ્જનો ભૂમિ, ભાવનાપહાતબ્બસ્સ સોતાપન્નાદયો ભૂમિ’’ત્યાદિના ભૂમિઞ્ચ, ‘‘કામરાગબ્યાપાદા પુથુજ્જનસોતાપન્નાનં સાધારણા’’ત્યાદિના સાધારણે ચ, ‘‘કામરાગબ્યાપાદા અનાગામિઅરહન્તાનં અસાધારણા’’ત્યાદિના અસાધારણે ચ યેન વિભજતિ, સો વિભત્તિ હારો નામાતિઆદિના (નેત્તિ॰ ૩૩-૩૪) વિત્થારેત્વા વિભજનાકારો ગહેતબ્બો.

વિભત્તિહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો પરિવત્તનહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

“૯. **કુ**સલાકુસલે ધમ્મે, નિદ્દિટ્ઠે ભાવિતે પહીને ચ.

પરિવત્તતિ પટિપક્ખે, હારો પરિવત્તનો નામા”તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ સુત્તે **ભાવિતે** ભાવિતબ્બે **કુસલે** અનવજ્જધમ્મે **નિદ્દિટ્ઠે** કથિતે, સંવણ્ણિતે વા **પહીને** પહાતબ્બે **અકુસલે** સાવજ્જધમ્મે **નિદ્દિટ્ઠે** કથિતે, સંવણ્ણિતે વા તેસં ધમ્માનં **પટિપક્ખે** વિપરીતધમ્મે યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન **પરિવત્તતિ** પરિવત્તેતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો “પરિવત્તનો હારો નામા”તિ વેદિતબ્બોતિ અત્થયોજના.

“સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતી”તિઆદિના ચ “યસ્સ વા પાણાતિપાતા પટિવિરતસ્સ પાણાતિપાતો પહીનો”તિઆદિના ચ “ભુઞ્જિતબ્બા કામા ...પે॰... કામેહિ વેરમણી તેસં અધમ્મો”તિઆદિના ચ પટિપક્ખે પરિવત્તનભાવં **વિભઙ્ગવારે** (નેત્તિ॰ ૩૫ આદયો) વક્ખતીતિ ન વિત્થારિતા.

પરિવત્તનહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, “કતમો વેવચનહારનિદ્દેસો”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

“૧૦. **વે**વચનાનિ બહૂનિ તુ, સુત્તે વુત્તાનિ એકધમ્મસ્સ.

યો જાનાતિ સુત્તવિદૂ, વેવચનો નામ સો હારો”તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **એકધમ્મસ્સ** પદત્થસ્સ સુત્તે **વુત્તાનિ તુ** વુત્તાનિ એવ, **બહૂનિ તુ** બહૂનિ એવ વેવચનાનિ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન યો સુત્તવિદૂ જાનાતિ, જાનિત્વા એકસ્મિંયેવ પદત્થે યોજેતિ, તસ્સ સુત્તવિદુનો સો સંવણ્ણનાવિસેસો “વેવચનો નામ હારો”તિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અત્થયોજના.

એત્થ ચ યો સો-સદ્દા અસમાનત્થા ચ હોન્તીતિ “યો સુત્તવિદૂ”તિ વત્વા “સો સંવણ્ણનાવિસેસો”તિ વુત્તન્તિ. “**ભગવા**”તિ પદસ્સ એકસ્મિંયેવ અત્થે ભગવતિ “અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો સુગતો લોકવિદૂ અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથિ સત્થા દેવમનુસ્સાનં બુદ્ધો ભગવા, ફલનિપ્ફત્તિગતો વેસારજ્જપ્પત્તો અધિગતપટિસમ્ભિદો ચતુયોગવિપ્પહીનો અગતિગમનવીતિવત્તો ઉદ્ધટસલ્લો નિરુળ્હવણો મદ્દિતકણ્ટકો નિબ્બાપિતપરિયુટ્ઠાનો બન્ધનાતીતો ગન્થવિનિવેઠનો અજ્ઝાસયવીતિવત્તો ભિન્નન્ધકારો ચક્ખુમા લોકધમ્મસમતિક્કન્તો અનુરોધવિરોધવિપ્પયુત્તો ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ ધમ્મેસુ અસઙ્ખેપગતો બન્ધનાતિવત્તો ઠપિતસઙ્ગામો અભિક્કન્તતરો ઉક્કાધરો આલોકકરો પજ્જોતકરો તમોનુદો રણઞ્જહો અપરિમાણવણ્ણો અપ્પમેય્યવણ્ણો અસઙ્ખેય્યવણ્ણો આભઙ્કરો પભઙ્કરો ધમ્મોભાસપજ્જોતકરો”તિ (નેત્તિ॰ ૩૮) એવમાદીનિ બહૂનિ વેવચનાનિ યોજિતાનિ. વિત્થારો **વિભઙ્ગવારે** (નેત્તિ॰ ૩૭ આદયો) આગમિસ્સતિ.

વેવચનહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, “કતમો પઞ્ઞત્તિહારનિદ્દેસો”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

“૧૧. **એ**કં ભગવા ધમ્મં, પઞ્ઞત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતિ.

સો આકારો ઞેય્યો, પઞ્ઞત્તી નામ સો હારો”તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ ભગવા **એકં** ખન્ધાદિધમ્મં **વિવિધાહિ** નિક્ખેપપ્પભવપઞ્ઞત્તાદીહિ પઞ્ઞત્તીહિ યેન પઞ્ઞાપેતબ્બાકારેન દેસેતિ, સો પઞ્ઞાપેતબ્બાકારો યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન વિભાવિતો, સો સંવણ્ણનાવિસેસો

‘‘પઞ્ઞત્તિ હારો નામા’’તિ ઞેય્યોતિ અત્થયોજના.

તત્થ **વિવિધાહિ પઞ્ઞત્તીહિ** નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિપભવપઞ્ઞત્તિપરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિપહાનપઞ્ઞત્તિ-ભાવનાપઞ્ઞત્તિસચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિનિરોધપઞ્ઞત્તિનિબ્બિદાપઞ્ઞત્તીતિ એવમાદિપઞ્ઞત્તીહિ એકપદત્થસ્સેવ પઞ્ઞાપેતબ્બાકારવિભાવનાલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો પઞ્ઞત્તિ હારો નામાતિ.

તત્થ ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ અયં પઞ્ઞત્તિ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં, છન્નં ધાતૂનં, અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં, દ્વાદસન્નં આયતનાનં, દસન્નં ઇન્દ્રિયાનં **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ**.

‘‘કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અત્થિ રાગો, અત્થિ નન્દી, અત્થિ તણ્હા, પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરુળ્હં. યત્થ પતિટ્ઠિતં વિઞ્ઞાણં વિરુળ્હં, અત્થિ તત્થ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ. યત્થ અત્થિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ, અત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૪; કથા॰ ૨૯૬) એવમાદિ **પભવપઞ્ઞત્તિ** દુક્ખસ્સ ચ સમુદયસ્સ ચાતિ.

‘‘કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે, આહારે નત્થિ રાગો, નત્થિ નન્દી, નત્થિ તણ્હા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૬૪; કથા॰ ૨૯૬) એવમાદિ **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** દુક્ખસ્સ, ‘‘**પહાનપઞ્ઞત્તિ** સમુદયસ્સ, **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** મગ્ગસ્સ, **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નિરોધસ્સા’’તિ ચ ‘‘નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ સુતમયિયા પઞ્ઞાય, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયસ્સ, પવત્તનાપઞ્ઞત્તિ ધમ્મચક્કસ્સા’’તિ એવમાદિવિત્થારો **વિભઙ્ગે** (નેત્તિ॰ ૩૯ આદયો) આગમિસ્સતીતિ.

પણ્ણત્તિહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો ઓતરણહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘**યો** ચ પટિચ્ચુપ્પાદો, ઇન્દ્રિયખન્ધા ચ ધાતુઆયતના.

એતેહિ ઓતરતિ યો, ઓતરણો નામ સો હારો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ યો પટિચ્ચસમુપ્પાદો ચ યે ઇન્દ્રિયખન્ધા ચ યાનિ ધાતુઆયતનાનિ ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નિદ્ધારિતાનિ, એતેહિ પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિન્દ્રિયખન્ધધાતાયતનેહિ, સુત્તે આગતપદત્થમુખેન નિદ્ધારિયમાનેહિ ચ યો સંવણ્ણનાવિસેસો **ઓતરતિ** ઓગાહતિ પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિકે તત્થ વાચકવસેન, તત્થ ઞાપકવસેન વા અનુપવિસતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ઓતરણો હારો નામાતિ અત્થયોજના.

તત્થ **ઇન્દ્રિયખન્ધા**તિ ઇન્દ્રિયાનિ ચ ખન્ધા ચાતિ ઇન્દ્રિયખન્ધા. **ધાતુઆયતના**તિ ધાતુયો ચ આયતનાનિ ચ ધાતુઆયતના. કથં ઓતરણો? ‘‘ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪૨) પાઠો.

**ઉદ્ધ**ન્તિ રૂપધાતુ ચ અરૂપધાતુ ચ. **અધો**તિ કામધાતુ. **સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો**તિ તેધાતુકે અયં અસેક્ખાવિમુત્તિ. તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ વિજ્જા, વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો…પે॰… દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતિ, અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતાનિ સીલક્ખન્ધેન સમાધિક્ખન્ધેન પઞ્ઞાક્ખન્ધેન, અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ સઙ્ખારપરિયાપન્નાનિ યે સઙ્ખારા અનાસવા, નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા, અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં, નો ચ ભવઙ્ગં, અયં આયતનેહિ ઓતરણાતિ એવમાદીહિ **વિભઙ્ગે** (નેત્તિ॰ ૪૨ આદયો) આગમિસ્સતીતિ.

ઓતરણહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો સોધનહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે, ગાથાયં પુચ્છિતા યમારબ્ભ.

સુદ્ધાસુદ્ધપરિક્ખા, હારો સો સોધનો નામા’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ તિસ્સં **ગાથાયં** આરુળ્હે **પઞ્હે** ઞાતુમિચ્છિતે અત્થે ભગવતા વિસ્સજ્જનગાથાયં વિસ્સજ્જિતમ્હિ **યં** સુત્તત્થં **આરબ્ભ** અધિકિચ્ચ સા ગાથા **પુચ્છિતા** પુચ્છનત્થાય ઠપિતા, તસ્સ સુત્તત્થસ્સ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન **સુદ્ધાસુદ્ધપરિક્ખા** વિચારણા ભવે, સો સંવણ્ણનાવિસેસો સોધનો હારો નામાતિ અત્થયોજના.

કથં? ‘‘અવિજ્જાય નિવુતો લોકો’’તિ પદં સોધિતં, આરમ્ભો ન સોધિતો. ‘‘વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતી’’તિ પદં સોધિતં, આરમ્ભો ન સોધિતો. ‘‘જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમી’’તિ પદં સોધિતં, આરમ્ભો ન સોધિતો. ‘‘દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય’’ન્તિ પદઞ્ચ સોધિતં, આરમ્ભો ચ સોધિતોતિ. એવં પદાદીનં સોધિતાસોધિતભાવવિચારો હારો સોધનો નામ. વિત્થારતો પન **વિભઙ્ગે** (નેત્તિ॰ ૪૫ આદયો) આગમિસ્સતીતિ.

સોધનહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો અધિટ્ઠાનહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘એકત્તતાય ધમ્મા, યેપિ ચ વેમત્તતાય નિદ્દિટ્ઠા.

તે ન વિકપ્પયિતબ્બા, એસો હારો અધિટ્ઠાનો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **યે** દુક્ખસચ્ચાદયો **ધમ્મા એકત્તતાય** સામઞ્ઞેનપિ ચ **વેમત્તતાય** વિસેસેનપિ નિદ્દિટ્ઠા, યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નિદ્દિટ્ઠા દુક્ખસચ્ચાદયો ધમ્મા **ન વિકપ્પયિતબ્બા** સામઞ્ઞવિસેસકપ્પનાય વોહારભાવેન અનવટ્ઠાનતો, કાલદિસાવિસેસાદીનં વિય અપેક્ખાસિદ્ધિતો ચ, એસો સંવણ્ણનાવિસેસો અધિટ્ઠાનો હારોતિ અત્થયોજના.

તત્થ **એકત્તતાયા**તિ એકસ્સ સમાનસ્સ ભાવો **એકત્તં**, એકત્તમેવ **એકત્તતા**, તાય. **એક**સદ્દો ચેત્થ સમાનત્થવાચકો, ન સઙ્ખ્યાવાચકોતિ. **વેમત્તતાયા**તિ વિસિટ્ઠા મત્તા **વિમત્તા**, વિમત્તા એવ **વેમત્તં**, વેમત્તસ્સ ભાવો **વેમત્તતા**, તાય. યથા હિ ‘‘અજ્જ સ્વે’’તિ વુચ્ચમાના કાલવિસેસા અનવટ્ઠિતા ભવન્તિ, ‘‘પુરિમા દિસા, પચ્છિમા દિસા’’તિ વુચ્ચમાના દિસાવિસેસા, એવં સામઞ્ઞવિસેસા ચ અત્થસ્સ સભાવાતિ. તથા હિ ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ વુચ્ચમાનં જાતિઆદિં અપેક્ખાય સામઞ્ઞં સમાનમ્પિ સચ્ચાપેક્ખાય વિસેસો હોતિ. એસ નયો સમુદયસચ્ચાદીસુપીતિ. ‘‘દુક્ખ’’ન્તિ એકત્તતા. ‘‘જાતિ દુક્ખા, જરા દુક્ખા, મરણં દુક્ખ’’ન્તિ એવમાદિ વેમત્તતા.

‘‘દુક્ખસમુદયો’’તિ એકત્તતા, ‘‘તણ્હા પોનોભવિકા નન્દીરાગસહગતા’’તિ એવમાદિ વેમત્તતાતિ એવમાદિ વિત્થારો **વિભઙ્ગે** (નેત્તિ॰ ૪૬ આદયો) આગમિસ્સતીતિ.

અધિટ્ઠાનહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો પરિક્ખારહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

**૧૫. ‘‘યે**. ધમ્મા યં ધમ્મં, જનયન્તિપ્પચ્ચયા પરમ્પરતો.

હેતુમવકડ્ઢયિત્વા, એસો હારો પરિક્ખારો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ અવિજ્જાદિકા **યે** પચ્ચય**ધમ્મા** સઙ્ખારાદિકં **યં** ફલ**ધમ્મં પચ્ચયા** સહજાતપચ્ચયેન **પરમ્પરતો** પરમ્પરપચ્ચયભાવેન જનયન્તિ, તસ્સ સઙ્ખારાદિફલસ્સ પચ્ચયં પરિક્ખારભૂતં પુરિમુપ્પન્નં અવિજ્જાદિકં અસાધારણં જનકં **હેતું,** અયોનિસોમનસિકારાદિકં સાધારણં પચ્ચય**હેતુઞ્ચ અવકડ્ઢયિત્વા** સુત્તતો નિદ્ધારેત્વા યો સંવણ્ણનાવિસેસો પરિક્ખારસંવણ્ણનાભાવેન પવત્તો, એસો સંવણ્ણનાવિસેસો પરિક્ખારો હારો નામાતિ અત્થયોજના. અવિજ્જાદયો હિ અવિજ્જાદીનં અસાધારણહેતૂ ભવન્તિ, અયોનિસોમનસિકારાદયો સાધારણપચ્ચયા. તેનાહ – ‘‘અસાધારણલક્ખણો હેતુ, સાધારણલક્ખણો પચ્ચયો’’તિ, ‘‘અવિજ્જા અવિજ્જાય હેતુ, અયોનિસોમનસિકારો પચ્ચયો’’તિઆદિકં (નેત્તિ॰ ૪૯) વિભઙ્ગવચનઞ્ચ.

પરિક્ખારહારનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો સમારોપનહારનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

**૧૬. ‘‘યે**. ધમ્મા યંમૂલા, યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના.

તે સમારોપયિતબ્બા, એસ સમારોપનો હારો’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **યે** સીલાદયો **ધમ્મા યંમૂલા** યેસં સમાધિઆદીનં મૂલા, તે સીલાદયો ધમ્મા તેસં સમાધિઆદીનં પદટ્ઠાનભાવેન સંવણ્ણનાવિસેસેન સમારોપયિતબ્બા, યે ચ રાગવિરાગચેતોવિમુત્તિસેક્ખફલકામધાતુસમતિક્કમનાદિસદ્દા અનાગામિફલત્થતાય **એકત્થા** સમાનત્થાતિ બુદ્ધ**મુનિના** પકાસિતા, તે રાગ...પે॰... તિક્કમનાદિસદ્દા અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનભાવેન સમારોપયિતબ્બા, એસો સંવણ્ણનાવિસેસો સમારોપનો હારો નામાતિ અત્થયોજના.

એત્થ ચ સીલાદિક્ખન્ધત્તયસ્સ પરિયાયન્તરવિભાવનાપારિપૂરી કથિતા, ભાવનાપારિપૂરી ચ પહાતબ્બસ્સ પહાનેન હોતીતિ ભાવનાસમારોપનપહાનસમારોપનાપિ દસ્સિતાતિ ચતુબ્બિધો સમારોપનો પદટ્ઠાનસમારોપનો, વેવચનસમારોપનો, ભાવનાસમારોપનો, પહાનસમારોપનોતિ.

તત્થ કાયિકસુચરિતં, વાચસિકસુચરિતઞ્ચ સીલક્ખન્ધો, મનોસુચરિતે અનભિજ્ઝા, અબ્યાપાદો ચ સમાધિક્ખન્ધો, સમ્માદિટ્ઠિ પઞ્ઞાક્ખન્ધો. સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં, સમાધિક્ખન્ધો પઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ પદટ્ઠાનં. સીલક્ખન્ધો, સમાધિક્ખન્ધો ચ સમથસ્સ પદટ્ઠાનં, પઞ્ઞાક્ખન્ધો વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનં. સમથો રાગવિરાગચેતોવિમુત્તિયા પદટ્ઠાનં, વિપસ્સના અવિજ્જાવિરાગપઞ્ઞાવિમુત્તિયા પદટ્ઠાનન્તિ એવમાદિ **પદટ્ઠાનસમારોપનો**. રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ સેક્ખફલં, અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અસેક્ખફલં, ઇદં વેવચનં. રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ અનાગામિફલં, અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અગ્ગફલં અરહત્તં, ઇદં

વેવચનં. રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ કામધાતુસમતિક્કમનં, અવિજ્જાવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ તેધાતુસમતિક્કમનં, ઇદં વેવચનં. પઞ્ઞિન્દ્રિયં, પઞ્ઞાબલં, અધિપઞ્ઞાસિક્ખા, પઞ્ઞાક્ખન્ધોતિ એવમાદિ વેવચનન્તિ એવમાદિ **વેવચનસમારોપનો**. કાયે કાયાનુપસ્સિનો વિહરતો ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ એવમાદિ **ભાવનાસમારોપનો**. કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરન્તો અસુભે ''સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતિ, કબળીકારો ચસ્સ આહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, કામુપાદાનેન ચ અનુપાદાનો ભવતિ, કામયોગેન ચ વિસંયુત્તો ભવતિ, અભિજ્ઝાકાયગન્થેન ચ વિપ્પયુજ્જતિ, કામાસવેન ચ અનાસવો ભવતિ, કામોઘઞ્ચ ઉત્તિણ્ણો ભવતિ, રાગસલ્લેન ચ વિસલ્લો ભવતિ, રૂપૂપિકા ચસ્સ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ , રૂપધાતુયં ચસ્સ રાગો પહીનો ભવતિ, ન ચ છન્દાગતિં ગચ્છતિ, વેદનાસૂતિ એવમાદિ **પહાનસમારોપનો**તિ એવમાદિ સમારોપનો હારો નિયુત્તોતિ.

ઇતિ સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા.

સોળસહારનિદ્દેસવિભાવના નિટ્ઠિતા.

**નયનિદ્દેસવિભાવના**

**૧૭**. હારનિદ્દેસા નિદ્દિટ્ઠા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''કતમે નયનિદ્દેસા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તણ્હઞ્ચા**"તિઆદિ વુત્તં. અથ વા એવં ઉદ્દેસક્કમેનેવ હારે નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ નયે નિદ્દિસિતું "**તણ્હઞ્ચા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યો સંવણ્ણનાવિસેસો સુત્તે આગતં **તણ્હઞ્ચ અવિજ્જઞ્ચ** અત્થતો નિદ્ધારણવસેન ગહિતં તણ્હઞ્ચ અવિજ્જઞ્ચ સંકિલેસપક્ખં નેતિ, સુત્તે આગતેન સમથેન, સુત્તે આગતાય વિપસ્સનાય અત્થતો નિદ્ધારણવસેન વા ગહિતેન સમથેન, ગહિતાય વિપસ્સનાય વોદાનપક્ખં નેતિ, નયન્તો ચ સચ્ચેહિ યોજેત્વા નેતિ, અયં સંવણ્ણનાવિસેસો સો નન્દિયાવટ્ટો નયો નામાતિ અત્થયોજના.

એત્થ ચ અત્થનયસ્સ ભૂમિ, સંવણ્ણના ચ ગાથાયં ''નયો''તિ વુત્તા, તસ્મા ''સંવણ્ણનાવિસેસો''તિ વુત્તં. ન હિ અત્થનયો સંવણ્ણના, ચતુસચ્ચપટિવેધસ્સ અનુરૂપો પુબ્બભાગે અનુગાહણનયો અત્થનયોવ. તસ્સ પન અત્થનયસ્સ યા સંવણ્ણના ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનં વસેન તણ્હાદિમુખેન નયભૂમિરચના પવત્તા, તસ્સ સંવણ્ણનાવ નયવોહારો કતોતિ વિત્થારતો **હારસમ્પાતે** (નેત્તિ॰ ૭૮-૭૯) આગમિસ્સતિ.

નન્દિયાવટ્ટનયનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કતમો તિપુક્ખલનયનિદ્દેસો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

''**યો** અકુસલે સમૂલેહિ, નેતિ કુસલે ચ કુસલમૂલેહિ.

ભૂતં તથં અવિતથં, તિપુક્ખલં તં નયં આહૂ''તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **યો** સંવણ્ણનાવિસેસો અકુસલે **સમૂલેહિ** અત્તનો અકુસલસ્સ તીહિ લોભાદીહિ મૂલેહિ સંકિલેસપક્ખં નેતિ, કુસલે ચ **કુસલમૂલેહિ** તીહિ અલોભાદીહિ વોદાનપક્ખં નેતિ, નયન્તો ચ **ભૂતં** કુસલાકુસલં નેતિ, ન અભૂતં માયામરીચિઆદયો વિય, **તથં** કુસલાકુસલં નેતિ, ન ઘટાદયો વિય સમ્મુતિસચ્ચમત્તં, **અવિતથં** કુસલાકુસલં નેતિ, ન વિતથં. કુસલાકુસલાનં સભાવતો વિજ્જમાનત્તા **ભૂતા** પરમત્થસચ્ચત્તા **તથા**, અકુસલસ્સ

ઇટ્ઠવિપાકતાભાવતો, કુસલસ્સ ચ અનિટ્ઠવિપાકતાભાવતો વિપાકે સતિ અવિસંવાદકત્તા **અવિતથા** ભવન્તિ, કુસલાકુસલા હિ એતેસં તિણ્ણં ‘‘ભૂતં, તથં, અવિતથ’’ન્તિ પદાનં કુસલાકુસલવિસેસનતા દટ્ઠબ્બા.

અથ વા અકુસલમૂલેહિ અકુસલાનિ, કુસલમૂલેહિ ચ કુસલાનિ નયન્તો અયં નયો ભૂતં તથં અવિતથં નેતિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેત્વા યોજેતિ. દુક્ખાદીનિ હિ બાધકાદિભાવતો અઞ્ઞથાભાવાભાવેન **ભૂતાનિ**, સચ્ચસભાવત્તા **તથાનિ**, અવિસંવાદનતો **અવિતથાનિ**. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા – ‘‘ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, તથાનિ અવિતથાનિ અનઞ્ઞથાની’’તિ સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૦; પટિ॰ મ॰ ૨.૮). અકુસલાદિસુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણં તં સંવણ્ણનાવિસેસં તિપુક્ખલં નયન્તિ આહૂતિ અત્થયોજના.

તત્થ તીહિ હેતૂહિ પુક્ખલો સોભનોતિ **તિપુક્ખલો** અકુસલાદિકો અત્થનયો સંવણ્ણનાવિસેસોતિ ઠાનૂપચારતો તિપુક્ખલનયો નામાતિ. વિત્થારો પન **હારસમ્પાતે** (નેત્તિ॰ ૮૭-૮૮) આગમિસ્સતિ.

તિપુક્ખલનયનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો સીહવિક્કીળિતનયનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘**યો** નેતિ વિપલ્લાસેહિ, કિલેસે ઇન્દ્રિયેહિ સદ્ધમ્મે.

એતં નયં નયવિદૂ, સીહવિક્કીળિતં આહૂ’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. તત્થ **યો** સંવણ્ણનાવિસેસો સુત્તે વુત્તેહિ વિપલ્લાસેહિ કિલેસે સંકિલેસપક્ખં નેતિ, સુત્તે વુત્તેહિ ઇન્દ્રિયેહિ સદ્ધમ્મે વોદાનપક્ખં નેતિ, **એતં** સંવણ્ણનાવિસેસં **નયવિદૂ** સદ્ધમ્મનયકોવિદા, અત્થનયકુસલા એવ વા સીહવિક્કીળિતં નયન્તિ આહૂતિ અત્થયોજના.

તત્થ **વિપલ્લાસેહી**તિ અસુભે સુભં, દુક્ખે સુખં, અનિચ્ચે નિચ્ચં, અનત્તનિ અત્તાતિ ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ. **ઇન્દ્રિયેહી**તિ સદ્ધાદીહિ ઇન્દ્રિયેહિ. **સદ્ધમ્મે**તિ પટિપત્તિપટિવેધસદ્ધમ્મે. સેસમેત્થ વુત્તનયમેવ. વિત્થારો પન **હારસમ્પાતે** (નેત્તિ॰ ૮૬-૮૭) આગમિસ્સતીતિ.

સીહવિક્કીળિતનયનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો દિસાલોચનનયનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

‘‘**વે**ય્યાકરણેસુ હિ યે, કુસલાકુસલા તહિં તહિં વુત્તા.

મનસા વોલોકયતે, તં ખુ દિસાલોચનં આહૂ’’તિ. –

ગાથા વુત્તા. ‘‘સીહલોચનં આહૂ’’તિ પાઠો લિખિતો, સો પન ન થેરસ્સ પાઠોતિ દટ્ઠબ્બો ભિન્નલક્ખણત્તા. તત્થ તહિં તહિં વેય્યાકરણેસુ **યે કુસલાકુસલા** નયસ્સ દિસાભૂતા ધમ્મા વુત્તા, તે કુસલાકુસલે નયસ્સ દિસાભૂતધમ્મે અબહિ અબ્ભન્તરં ચિત્તે એવ યં ઓલોકનં કરોતિ, **તં** ઓલોકનં **ખુ** ઓલોકનં **એવ** દિસાલોચનન્તિ આહૂતિ અત્થયોજના.

તત્થ **વેય્યાકરણેસૂ**તિ તસ્સ તસ્સ અત્થનયસ્સ યોજનત્થં કતેસુ સુત્તસ્સ અત્થવિસ્સજ્જનેસુ. **કુસલા**તિ વોદાનિયા. **અકુસલા**તિ સંકિલેસિકા. **વુત્તા**તિ સુત્તતો નિદ્ધારેત્વા કથિતા. **ઓલોકયતે**તિ તે કુસલાદિધમ્મે ચિત્તેનેવ ‘‘અયં પઠમા દિસા, અયં દુતિયા દિસા’’તિઆદિના તસ્સ તસ્સ નયસ્સ દિસાભાવેન ઉપપરિક્ખતિ, વિચારેતીતિ અત્થો. **ખૂ**તિ અવધારણત્થે નિપાતો, તેન દિસાલોચનનયો કોચિ અત્થવિસેસો ન હોતીતિ દસ્સેતીતિ.

**૨૧**. દિસાલોચનનયનિદ્દેસો નિદ્દિટ્ઠો. અમ્હેહિ ચ ઞાતો. ‘‘કતમો અઙ્કુસનયનિદ્દેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**ઓલોકેત્વા**’’તિઆદિગાથા વુત્તા. તત્થ તંતંનયદિસાભૂતે સબ્બે **કુસલાકુસલે** દિસાલોચનેન ઓલોકેત્વા **ઉક્ખિપિય** સુત્તતો ઉદ્ધરિત્વા **યં સમાનેતિ** યં સમાનયનં કરોતિ, અયં સમાનયનસઙ્ખાતો નયો અઙ્કુસો નયો નામાતિ અત્થયોજના.

એત્થ ચ **અઙ્કુસો** નામ હત્થીનં ઇચ્છિતટ્ઠાનં આનયનકારણભૂતો વજિરાદિમયો તિક્ખગ્ગો ઉજુવઙ્કભૂતો દબ્બસમ્ભારવિસેસો, અયમ્પિ નયો અઙ્કુસો વિયાતિ અત્થેન **અઙ્કુસો**. એતેન હિ નયેન ઇચ્છિતં સુત્તત્થં નયતીતિ. મુખ્યતો પન અઙ્કે વિજ્ઝનટ્ઠાને ઉદ્ધટો અસતિ અન્તો પવિસતીતિ **અઙ્કુસો**. અઙ્કસદ્દૂપપદઉપુબ્બઅસધાતુ અપચ્ચયોતિ. અયમ્પિ નયો કોચિપિ અત્થવિસેસો ન હોતીતિ.

સોળસ હારનિદ્દેસા ચેવ પઞ્ચ નયનિદ્દેસા ચ આચરિયેન નિદ્દિટ્ઠા. અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે કિં સોળસ હારા પઠમં યોજેતબ્બા, ઉદાહુ નયા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

૨૨.સોળસ હારા પઠમં, દિસાલોચનતો દિસા વિલોકેત્વા.

સઙ્ખિપિય અઙ્કુસેન હિ, નયેહિ તિહિ નિદ્દિસે સુત્ત’’ન્તિ. –

ગાથમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘એવં હારે, નયે ચ નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ **નેસં** યોજનક્કમં દસ્સેન્તો ‘સોળસ હારા પઠમ’ન્તિઆદિમાહા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨) વુત્તં. તત્થ સોળસ હારા બ્યઞ્જનપરિયેટ્ઠિભાવતો સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે સંવણ્ણનાભાવેન પઠમં યોજેતબ્બા, યોજેન્તેન નિદ્દિટ્ઠા હારાનુક્કમેનેવ યોજેતબ્બા, ન ઉપ્પટિપાટિયા. હારસંવણ્ણનાનુક્કમેન સંવણ્ણેતબ્બં પઠમં સંવણ્ણેત્વા પચ્છા દિસાલોચનેન ઓલોકેત્વા અઙ્કુસનયેન નેત્વા તીહિ અત્થનયેહિ નિદ્દિસેતિ અધિપ્પાયો.

ઇતિ સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

નયનિદ્દેસવિભાવના નિટ્ઠિતા.

**દ્વાદસપદવિભાવના**

નેત્તિવિસયં સાસનવરસઙ્ખાતં સંવણ્ણેતબ્બસુત્તં યેસં બ્યઞ્જનપદાનં, અત્થપદાનઞ્ચ વસેન ‘‘દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત’’ન્તિ સઙ્ગહવારે વુત્તં, ‘‘કતમાનિ તાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા સરૂપતો નિદ્દિસિતું –

૨૩.અક્ખરં પદં બ્યઞ્જનં, નિરુત્તિ તથેવ નિદ્દેસો.

આકારછટ્ઠવચનં, એત્તાવ બ્યઞ્જનં સબ્બં.

૨૪.સઙ્કાસના પકાસના, વિવરણા વિભજનુત્તાનીકમ્મપઞ્ઞત્તિ.

એતેહિ છહિ પદેહિ, અત્થો કમ્મઞ્ચ નિદ્દિટ્ઠ’’ન્તિ. –

ગાથાદ્વયં વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ''ઇદાનિ યેસં બ્યઞ્જનપદાનં, અત્થપદાનઞ્ચ વસેન 'દ્વાદસ પદાનિ 'સુત્ત'ન્તિ વુત્તં, તાનિ પદાનિ નિદ્દિસિતું 'અક્ખરપદ'ન્તિઆદિમાહા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩) વુત્તં.

તત્થ કેનટ્ઠેન અક્ખરન્તિ? અક્ખરટ્ઠેન અસઞ્ચરણટ્ઠેન. અકારાદિવણ્ણો હિ અકારાદિતો ઇકારાદિપરિયાયં નક્ખરતિ, ન સઞ્ચરતિ, ન સઙ્કમતિ. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ''અપરિયોસિતે પદે વણ્ણો અક્ખરં પરિયાયવસેન અક્ખરણતો અસઞ્ચરણતો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩). **અપરિયોસિતે પદે**તિ ચ વિભત્યન્તભાવં અપ્પત્તે દ્વિતિચતુક્ખરવન્તેસુ પદેસુ એકદ્વિતિક્ખરમત્તેયેવ **અક્ખરં** નામ, પરિયોસિતે **પદં**યેવ, ન અક્ખરન્તિ અધિપ્પાયો. પદં પન પવેસનતો અત્થવસેન પરિયાયં સઞ્ચરન્તં વિય હોતિ, ન એવં અકારાદિવણ્ણો અવેવચનત્તા. ''મા એવં મઞ્ઞસી''તિઆદીસુ વા એકક્ખરપદા **મા**-કારાદિ **અક્ખરં** નામ, વિભત્યન્તં પદં પન **પદ**મેવ હોતિ.

પજ્જતિ અત્થો એતેનાતિ **પદં**. તં નામાખ્યાતોપસગ્ગનિપાતપ્પભેદેન ચતુબ્બિધં. તત્થ દબ્બપધાનં ''ફસ્સો વેદના ચિત્ત''ન્તિ એવમાદિકં **નામપદં**. તત્થ હિ દબ્બમાવિભૂતરૂપં, કિરિયા અનાવિભૂતરૂપા. કિરિયાપધાનં ''ફુસતિ વેદયતિ વિજાનાતી''તિ એવમાદિકં **આખ્યાતપદં** નામ. તત્થ હિ ફુસનાદિકિરિયા આવિભૂતરૂપા, દબ્બમનાવિભૂતરૂપં. કિરિયાવિસેસબોધહેતુભૂતં પ-ઉપ-ઇતિએવમાદિકં **ઉપસગ્ગપદં** નામ. ''ચિરપ્પવાસિં (ધ॰ પ॰ ૨૧૯) ઉપવુત્થ''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૭૧; સુ॰ નિ॰ ૪૦૫) એવમાદીસુ હિ પ-ઉપાદિસદ્દા વસનાદિકિરિયાય વિયોગાદિવિસિટ્ઠતં દીપેન્તિ. વચનત્થો પન નામપદઆખ્યાતપદદ્વયં ઉપગન્ત્વા તસ્સ પદદ્વયસ્સ અત્થં સજ્જન્તીતિ **ઉપસગ્ગા**તિ દટ્ઠબ્બો. કિરિયાય ચેવ દબ્બસ્સ ચ સરૂપવિસેસપકાસનહેતુભૂતં ''એવં, ઇતી''તિ એવમાદિકં **નિપાતપદં** અસ્સપિ સંવણ્ણનાયપિ ઇચ્છિતત્તા, અક્ખરેન પન કથં ગહિતોતિ ચે? અક્ખરેહિ સુચ્ચમાનેહિ સુણન્તાનં વિસેસવિધાનસ્સ કતત્તા પદપરિયોસાને પદત્થસમ્પટિપત્તિ હોતિ. તસ્મા અક્ખરેનપિ અત્થાકારો ગહિતોવાતિ વેદિતબ્બો. તેન વુત્તં – ''અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિ, પદેહિ પકાસેતિ, અક્ખરેહિ ચ પદેહિ ચ ઉગ્ઘટેતી''તિ (નેત્તિ॰ ૯) ચ.

**વિવરણા** વિત્થારણા. વિભજના ચ ઉત્તાનીકમ્મઞ્ચ પઞ્ઞત્તિ ચ **વિભજનુત્તાનીકમ્મપઞ્ઞત્તી**તિ સમાહારે અયં દ્વન્દસમાસો. તત્થ વિભાગકરણં **વિભજનં** નામ. બ્યઞ્જનાકારેહિ યો અત્થાકારો નિદ્દિસિયમાનો, સો અત્થાકારો વિવરણવિભજનાતિ દ્વીહિ અત્થપદેહિ નિદ્દિસિતો. પાકટકરણં **ઉત્તાનીકમ્મં** નામ. પકારેહિ ઞાપનં **પઞ્ઞત્તિ**. નિરુત્તિનિદ્દેસસઙ્ખાતેહિ બ્યઞ્જનપદેહિ પકાસિયમાનો યો અત્થાકારો અત્થિ, સો અત્થાકારો ઉત્તાનીકમ્મપઞ્ઞત્તીહિ પટિનિદ્દિસિતો. એતેહિ સઙ્કાસનાદીહિ છહિ અત્થપદેહિ **અત્થો** સુત્તત્થો ગહિતો, **કમ્મઞ્ચ** ઉગ્ઘટનાદિકમ્મઞ્ચ નિદ્દિટ્ઠન્તિ અત્થો. યેન સુત્તત્થેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુનો ચિત્તસન્તાનસ્સ સમ્બોધનકિરિયાસઙ્ખાતસ્સ ઉગ્ઘટનકમ્મસ્સ નિબ્બત્તિ ભવે, સો સુત્તત્થો સઙ્કાસનાપકાસનાકારો હોતિ. યેન સુત્તત્થેન વિપઞ્ચિતઞ્ઞુનો ચિત્તસન્તાનસ્સ બોધનકિરિયાસઙ્ખાતસ્સ વિપઞ્ચનકમ્મસ્સ નિબ્બત્તિ, સો સુત્તત્થો વિવરણાવિભજનાકારો હોતિ. યેન સુત્તત્થેન નેય્યસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સ પબોધનકિરિયાસઙ્ખાતસ્સ નયકમ્મસ્સ નિબ્બત્તિ, સો સુત્તત્થો ઉત્તાનીકમ્મપઞ્ઞત્તાકારો હોતીતિ દટ્ઠબ્બો. તેનાહ **અટ્ઠકથાચરિયો** ''સુત્તત્થેન હિ દેસનાય પવત્તિયમાનેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિવેનેય્યાનં ચિત્તસન્તાનસ્સ પબોધનકિરિયાનિબ્બત્તિ, સો ચ સુત્તત્થો સઙ્કાસનાદિઆકારો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૪).

''યથાવુત્તેહિ તીહિ અત્થનયેહિ ચેવ છહિ અત્થપદેહિ **ચ** અયુત્તોપિ અત્થો કિં કોચિ અત્થિ, ઉદાહુ સબ્બો અત્થો યુત્તો એવા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

**શ્વી**ણિ ચ નયા અનૂના, અત્થસ્સ ચ છપ્પદાનિ ગણિતાનિ.

નવહિ પદેહિ ભગવતો, વચનસ્સત્થો સમાયુત્તો''તિ. –

ગાથમાહ. તત્થ **તીણી**તિ લિઙ્ગવિપલ્લાસનિદ્દેસો, તયોતિ પન પકતિલિઙ્ગનિદ્દેસો વત્તબ્બો. ગણિતા અનૂના તયો અત્થસ્સ નયા ચ ગણિતાનિ અનૂનાનિ છ અત્થસ્સ પદાનિ ચ નિદ્દિટ્ઠાનિ, નિદ્દિટ્ઠેહિ ચ અત્થપદેહિ ભગવતો વચનસ્સ સબ્બો અત્થો **સમાયુત્તો**વ અયુત્તો કોચિ અત્થો નત્થીતિ યોજના કાતબ્બા. **અત્થસ્સા**તિ સુત્તત્થ**સ્સ. નયા**તિ નેત્તિઅત્થનયા. **પદાની**તિ નેત્તિઅત્થપદાનિ.

**૨૬**. યે હારાદયો નિદ્દિટ્ઠા, તે હારાદયો સમ્પિણ્ડેત્વા નેત્તિપ્પકરણસ્સ પદત્થે સુખગ્ગહણત્થં ગણનવસેન પરિચ્છિન્દિત્વા દસ્સેન્તો ''**અત્થસ્સા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **અત્થસ્સ** સમૂહસ્સ અવયવભૂતાનિ નવભેદાનિ અત્થપદાનિ સુત્તબ્યઞ્જનસ્સ અત્થસ્સ પરિયેટ્ઠિસઙ્ખાતાય સંવણ્ણનાય ગણનતો ચતુવીસતિ બ્યઞ્જનપદાનિ હોન્તિ, અત્થપદબ્યઞ્જનપદભૂતં ઉભયં સઙ્ખેપયતો સમ્પિણ્ડયતો **તેત્તિંસા** તેત્તિંસવિધા **એત્તિકા** તેત્તિંસવિધાવ નેત્તીતિ યોજના.

તત્થ **નવપ્પદાની**તિ તયો અત્થનયા, છ અત્થપદાનિ ચ. **ચતુબ્બીસા**તિ સોળસ હારા, છ બ્યઞ્જનપદાનિ, દ્વે દિસાલોચનનયઅઙ્કુસનયા ચાતિ એવં તેત્તિંસવિધા ચ નેત્તિ નામ, ઇતો વિનિમુત્તો અઞ્ઞો કોચિ નેત્તિપદત્થો નત્થીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

''એવં તેત્તિંસપદત્થાય નેત્તિયા હારનયાનં કતમો દેસનાહારવિચયહારો''તિઆદિ દેસનાક્કમેનેવ સિદ્ધો, એવં સિદ્ધે સતિપિ ''સોળસ હારા પઠમ''ન્તિ આરમ્ભો ''સબ્બેપિમે હારા ચેવ નયા ચ ઇમિના દસ્સિતક્કમેનેવ સંવણ્ણેતબ્બેસુ સુત્તેસુ સંવણ્ણનાવસેન યોજેતબ્બા, ન ઉપ્પટિપાટિયા''તિ ઇમમત્થં દીપેતિ. દીપનવચનસવનાનુસારેન ઞાપેતિ, તસ્મા એવં કમો દસ્સિતો, અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાનિ ધમ્મદેસનાય નિસ્સયાનિ, ફલઞ્ચ ધમ્મદેસનાય ફલં, ઉપાયો ચ ધમ્મદેસનાય ઉપાયો, આણત્તિ ચ ધમ્મદેસનાય સરીરં. દેસનાહારસ્સ તાસં અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણફલુપાયાણત્તીનં વિભાવનસભાવત્તા.

નિદ્ધારણેન વિનાપિ પકતિયા સબ્બસંવણ્ણેતબ્બસુત્તેસુ અનરૂપાતિ સુવિઞ્ઞેય્યત્તા, સંવણ્ણનાવિસેસાનં વિચયહારાદીનં નિસ્સયભાવતો ચ પઠમં દેસનાહારો દસ્સિતો.

પદપુચ્છાવિસ્સજ્જનાપુચ્છાપદાનુગીતીહિ સદ્ધિં દેસનાહારપદત્થાનં અસ્સાદાદીનં પવિચયભાવતો દેસનાહારાનન્તરં વિચયો હારો.

વિચયહારેન પવિચિતાનં અત્થાનં યુત્તાયુત્તિવિચારણભાવતો વિચયહારાનન્તરં યુત્તિ હારો.

પદટ્ઠાનહારસ્સ યુત્તાયુત્તાનંયેવ અત્થાનં ઉપપત્તિઅનુરૂપં કારણપરમ્પરાય નિદ્ધારણત્તા યુત્તિહારાનન્તરં પદટ્ઠાનહારો.

યુત્તાયુત્તાનં કારણપરમ્પરાય પરિગ્ગહિતસભાવાનંયેવ ચ ધમ્માનં અવુત્તાનમ્પિ સમાનલક્ખણતાય ગહણલક્ખણત્તાય પદટ્ઠાનહારાનન્તરં લક્ખણહારો.

લક્ખણહારેન અત્થતો સુત્તન્તરતો નિદ્ધારિતાનમ્પિ ધમ્માનં નિબ્બચનાદીનિ વત્તબ્બાનિ, ન સુત્તે સરૂપતો આગતધમ્માનંયેવાતિ દસ્સનત્થં લક્ખણહારાનન્તરં ચતુબ્યૂહો હારો. એવઞ્હિ નિરવસેસતો અત્થાવબોધો હોતિ.

ચતુબ્યૂહેન હારેન વુત્તેહિ નિબ્બચનાધિપ્પાયનિદાનેહિ સદ્ધિં સુત્તે પદત્થાનં સુત્તન્તરસંસન્દનસઙ્ખાતે પુબ્બાપરવિચારે દસ્સિતે તેસં સુત્તપદત્થાનં સભાગવિસભાગધમ્મન્તરાવટ્ટનં સુખેન સક્કા દસ્સેતુન્તિ ચતુબ્યૂહહારાનન્તરં આવટ્ટો હારો. સુત્તન્તરસંસન્દનસ્સ હિ સભાગવિસભાગધમ્મન્તરાવટ્ટનયસ્સ ઉપાયભાવતો ''આરમ્ભથ નિક્કમથા''તિઆદિગાથાય (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫; નેત્તિ॰ ૨૯; પેટકો॰ ૩૮) આરમ્ભનનિક્કમનબુદ્ધસાસનયોગધુનનેહિ વીરિયસમાધિપઞ્ઞિન્દ્રિયાનિ નિદ્ધારેત્વા તેસુ આરમ્ભનનિક્કમનબુદ્ધસાસનયોગધુનનેસુ અનનુયોગસ્સ મૂલં પમાદોતિ સુત્તન્તરે દસ્સિતો પમાદો આવટ્ટિતોતિ.

આવટ્ટેન હારેન સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનેન પયોજિતે સાધારણાસાધારણવસેન સંકિલેસવોદાનધમ્માનં પદટ્ઠાનતો ચેવ ભૂમિતો ચ વિભાગો સક્કા સુખેન યોજેતુન્તિ આવટ્ટહારાનન્તરં વિભત્તિ હારો.

વિભત્તિહારેન સંકિલેસવોદાનધમ્માનં વિભાગે કતે સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે આગતા ધમ્મા અકસિરેન પટિપક્ખતો પરિવત્તેતું સક્કાતિ વિભત્તિહારાનન્તરં પરિવત્તનહારો. વિભત્તિહારેન હિ ''સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા હોતી''તિ (નેત્તિ॰ ૩૫) પટિવિભત્તસભાવે એવ ધમ્મે પરિવત્તનહારવિભઙ્ગે ઉદાહરીયિસ્સતિ.

પરિવત્તનહારેન પટિપક્ખતો પરિવત્તિતાપિ ધમ્મા પરિયાયવચનેહિ બોધેતબ્બા, ન સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે આગતધમ્માયેવાતિ દસ્સનત્થં પરિવત્તનહારાનન્તરં વેવચનહારો.

વેવચનહારેન પરિયાયતો પકાસિતાનં ધમ્માનં પભેદતો પઞ્ઞત્તિવસેન વિભજનં સુખેન સક્કા ઞાતુન્તિ વેવચનહારાનન્તરં પઞ્ઞત્તિ હારો.

પઞ્ઞત્તિહારેન પભવપરિઞ્ઞાદિપઞ્ઞત્તિવિભાગમુખેન પટિચ્ચસમુપ્પાદસચ્ચાદિધમ્મવિભાગે કતે સુત્તે આગતધમ્માનં પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિમુખેન અવતરણં સક્કા દસ્સેતુન્તિ પઞ્ઞત્તિહારાનન્તરં ઓતરણો હારો.

ઓતરણેન હારેન ધાતાયતનાદીસુ ઓતારિતાનં સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે પદત્થાનં પુચ્છારમ્ભસોધનં સક્કા સુખેન સમ્પાદેતુન્તિ ઓતરણહારાનન્તરં સોધનો હારો.

સોધનેન હારેન સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે પદપદત્થેસુ વિસોધિતેસુ તત્થ તત્થ એકત્તતાય વા વેમત્તતાય વા લબ્ભમાનસામઞ્ઞવિસેસભાવો સુકરો હોતીતિ દસ્સેતું સોધનહારાનન્તરં અધિટ્ઠાનો હારો.

સામઞ્ઞવિસેસભૂતેસુ સાધારણાસાધારણેસુ ધમ્મેસુ અધિટ્ઠાનેન હારેન પવેદિતેસુ પરિક્ખારસઙ્ખાતસ્સ સાધારણાસાધારણરૂપસ્સ પચ્ચયહેતુરાસિસ્સ પભેદો સુવિઞ્ઞેય્યોતિ અધિટ્ઠાનહારાનન્તરં પરિક્ખારો હારો.

અસાધારણે, સાધારણે ચ કારણે પરિક્ખારેન હારેન દસ્સિતે તસ્સ અત્તનો ફલેસુ કારણાકારો, તેસં હેતુફલાનં પભેદતો દેસનાકારો, ભાવેતબ્બપહાતબ્બધમ્માનં ભાવનાપહાનાનિ ચ નિદ્ધારેત્વા વુચ્ચમાનાનિ સમ્મા સંવણ્ણેતબ્બસુત્તસ્સ અત્થં તથત્તાવબોધાય સંવત્તન્તીતિ પરિક્ખારહારાનન્તરં સમારોપનો હારો દસ્સિતો હોતિ. ઇદં હારાનં દસ્સનાનુક્કમકારણં દટ્ઠબ્બં.

ઉદ્દેસો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુનો ઉપકારાય સંવત્તતિ યથા, એવં નન્દિયાવટ્ટનયો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુનો ઉપકારાય સંવત્તતિ, તસ્મા પઠમં નન્દિયાવટ્ટનયો દસ્સિતો. નિદ્દેસો વિપઞ્ચિતઞ્ઞુનો ઉપકારાય સંવત્તતિ યથા, એવં તિપુક્ખલનયો વિપઞ્ચિતઞ્ઞુનો ઉપકારાય સંવત્તતિ, તસ્મા નન્દિયાવટ્ટનયાનન્તરં તિપુક્ખલનયો. પટિનિદ્દેસો નેય્યસ્સ ઉપકારાય સંવત્તતિ યથા, એવં સીહવિક્કીળિતનયો નેય્યસ્સ ઉપકારાય સંવત્તતિ . તસ્મા તિપુક્ખલાનન્તરં સીહવિક્કીળિતનયો દસ્સિતોતિ તિણ્ણં અત્થનયાનં દસ્સનાનુક્કમો વેદિતબ્બો. અત્થનયાનં દિસાભૂતાય ભૂમિયા આલોકેત્વા તેસં તસ્સા દિસાય ભૂમિયા સમાનયનં હોતિ. ન હિ સક્કા અનોલોકેત્વા સમાનેતુન્તિ દિસાલોચનનયં દસ્સેત્વા અઙ્કુસનયો દસ્સિતો. પોત્થકારુળ્હાવછેકા સબ્બાસુ દિસાસુ હત્થિગમનટ્ઠાનં ઓલોકેત્વા અઙ્કુસેન ઇચ્છિતટ્ઠાનં સમાનયન્તિ. કેચિ અચ્છેકા અનોલોકેત્વા વિનયન્તિ. તેસં નયનમત્તમેવ, ન સમાનયનં. એવમેવ પણ્ડિતા સુત્તત્થં વણ્ણેન્તા મનસાવ ઓલોકેત્વાવ નયા નેતબ્બાતિ દટ્ઠબ્બા.

સમુટ્ઠાનસંવણ્ણના અધિપ્પાયસંવણ્ણના પદત્થસંવણ્ણના વિધિઅનુવાદસંવણ્ણના નિગમનસંવણ્ણનાતિ વા, પયોજનસંવણ્ણના પિણ્ડત્થસંવણ્ણના અનુસન્ધિસંવણ્ણના ચોદનાસંવણ્ણના પરિહારસંવણ્ણનાતિ વા, ઉપોગ્ઘાટસંવણ્ણના પદવિગ્ગહસંવણ્ણના પદત્થચાલનસંવણ્ણના પચ્ચુપટ્ઠાનસંવણ્ણનાતિ વા, તથા એકનાળિકાકથા ચતુરસ્સકથા નિસિન્નવત્તિકાકથાતિ વા આગતા.

તત્થ **સમુટ્ઠાનં** નિદાનમેવ. **વિધિઅનુવાદો** વિસેસવચનમેવ. **ઉપોગ્ઘાટો** નિદાનમેવ. **ચાલના** ચોદનાયેવ. **પચ્ચુપટ્ઠાનં** પરિહારોવ.

પાળિં વત્વા એકેકપદસ્સ અત્થકથનસઙ્ખાતા સંવણ્ણના **એકનાળિકાકથા** નામ.

પટિપક્ખં દસ્સેત્વા પટિપક્ખસ્સ ઉપમં દસ્સેત્વા સપક્ખં દસ્સેત્વા સપક્ખસ્સ ઉપમં દસ્સેત્વા કથનસઙ્ખાતા સંવણ્ણના **ચતુરસ્સકથા** નામ.

વિસભાગધમ્મવસેનેવ પરિયોસાનં ગન્ત્વા પુન સભાગધમ્મવસેનેવ પરિયોસાનગમનસઙ્ખાતા સંવણ્ણના **નિસિન્નવત્તિકાકથા** નામ.

તા સબ્બા સંવણ્ણનાયોપિ દેસનાહારાદીસુ નેત્તિસંવણ્ણનાસુ અન્તોગધાયેવ. તેનાહ ''યત્તકા હિ સુત્તસ્સ સંવણ્ણનાવિસેસા, સબ્બે તે નેત્તિઉપદેસાયત્તા''તિ. એવં એત્તાવતા એતપરમતા દટ્ઠબ્બા . હેતુફલભૂમિઉપનિસાસભાગવિસભાગલક્ખણનયાદયો પન **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪ દ્વાદસપદ) વિત્થારતો વુત્તાતિ ન વિત્થારયિસ્સામીતિ.

ઇતિ સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

નિદ્દેસવારઅત્થવિભાવના નિટ્ઠિતા.

# ૪. પટિનિદ્દેસવારઅત્થવિભાવના

### ૧. દેસનાહારવિભઙ્ગવિભાવના

૫. એવં હારાદયો સરૂપતો આચરિયેન ઉદ્દેસતો ઉદ્દિટ્ઠા, નિદ્દેસતો ચ નિદ્દિટ્ઠા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, અથ કસ્મા પુન ''તત્થ કતમો દેસનાહારો''તિઆદિકો આરદ્ધોતિ ચે? વેનેય્યાનં તિવિધત્તા. વેનેય્યા હિ અતિતિક્ખપઞ્ઞો નાતિતિક્ખપઞ્ઞો મન્દપઞ્ઞોતિ તિવિધા હોન્તિ. તેસઞ્હિ અતિતિક્ખપઞ્ઞસ્સાનુરૂપં હારાદયો ઉદ્દેસતો ઉદ્દિટ્ઠા, નાતિતિક્ખપઞ્ઞસ્સ અનુરૂપં નિદ્દેસતો નિદ્દિટ્ઠા, ઇદાનિ મન્દપઞ્ઞસ્સાનુરૂપં હારાદયો વિભજિત્વા દસ્સેતું ''**તત્થ કતમો દેસનાહારો**''તિઆદિકો વિભઙ્ગવારો આરદ્ધો. **અટ્ઠકથાયં** પન ''**એવં હારાદયો**સુખગ્ગહણત્થં ગાથાબન્ધવસેન સરૂપતો નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ તેસુ હારે તાવ પટિનિદ્દેસવસેન વિભજિતું 'તત્થ કતમો દેસનાહારો'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫) વુત્તં.

તત્થ યે હારાદયો ઉદ્દેસનિદ્દેસેસુ નિદ્દિટ્ઠા, તત્થ હારાદીસુ કતમો દેસનાહારોતિ ચે? યા ''અસ્સાદાદીનવતા''તિઆદિગાથા (નેત્તિ॰ ૪) વુત્તા, સા અયં ગાથા નિદ્દેસવસેન દેસનાહારો નામ, તસ્સ ''અસ્સાદાદીનવતા''તિઆદિ (નેત્તિ॰ ૪) નિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''અયં દેસનાહારો કિં દેસયતી''તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારવિભઙ્ગો નામાતિ યોજના. ''અયં દેસનાહારો કિં દેસયતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પુચ્છં ઠપેત્વા ''ઇમં દેસયતી''તિ નિયમેત્વા દસ્સેતું ''**અયં દેસનાહારો કિં દેસયતિ? અસ્સાદં આદીનવ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ અયં દેસનાહારો કિં દેસયતીતિ ચે ? **અસ્સાદં દેસયતિ** સંવણ્ણેતિ વિત્થારેતિ, **આદીનવં દેસયતિ**...પે॰... વિત્થારેતિ, **નિસ્સરણં દેસયતિ**...પે॰... વિત્થારેતિ, **ફલં દેસયતિ**...પે॰... વિત્થારેતિ, **ઉપાયં દેસયતિ**...પે॰... વિત્થારેતિ, **આણત્તિં દેસયતિ** સંવણ્ણેતિ વિત્થારેતીતિ યોજનો.

એત્થ ચ ''અયં દેસનાહારો''તિ સદ્દો પુબ્બાપરાપેક્ખોતિ દટ્ઠબ્બો. '''અસ્સાદાદીનવતા'તિઆદિગાથાયં (નેત્તિ॰ ૪) દસ્સિતા ઇમે અસ્સાદાદયો કત્થ સંવણ્ણેતબ્બે પાળિધમ્મે આગતા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**ધમ્મં વો**, **ભિક્ખવે**, **દેસેસ્સામી**''તિઆદિ વુત્તં. '''અસ્સાદાદીનવતા'તિઆદિગાથાયં (નેત્તિ॰ ૪) દસ્સિતા ઇમે અસ્સાદાદયો કત્થ સંવણ્ણેતબ્બે પાળિધમ્મે આગતા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ આદિકલ્યાણં મજ્ઝેકલ્યાણં પરિયોસાનકલ્યાણં સાત્થં સબ્યઞ્જનં કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં પકાસેસ્સામી''તિ પટિઞ્ઞાતબ્બે પાળિધમ્મે સંવણ્ણેતબ્બે યે અસ્સાદાદયો આગતા, તે અયં દેસનાહારો દેસયતીતિ અધિપ્પાયો.

તત્થ ધમ્મસદ્દો પરિયત્તિસચ્ચસમાધિપઞ્ઞાપકતિપુઞ્ઞાપત્તિઞેય્યાદીસુ બહૂસુ અત્થેસુ પવત્તો, તથાપિ ઇધ પરિયત્તિધમ્મેયેવ પવત્તોતિ દટ્ઠબ્બો. અત્થુદ્દેસો પન **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫) વુત્તો, તસ્મા ઇધ મયા ન વુત્તો. **વો**-કારોપિ ઉપયોગકરણપદપૂરણસમ્પદાનત્થેસુ દિસ્સતિ ચ, તથાપિ ઇધ સમ્પદાનત્થેવાતિ દટ્ઠબ્બો. ભિક્ખન્તિ યાચન્તિ સીલક્ખન્ધાદયો, પચ્ચયે વા કાયવિઞ્ઞત્તિયાતિ **ભિક્ખૂ**, સંસારે ભયં ઇક્ખન્તિ પચ્ચવેક્ખન્તીતિ વા **ભિક્ખૂ**. **ભિક્ખવે**તિ તે ભિક્ખૂ આલપતિ, કિમત્થાયાતિ અત્તનો મુખાભિમુખં કત્વા ધમ્મસ્સવને અતિઉસ્સાહને નિયોજેતું આલપતીતિ વેદિતબ્બો.

**ધમ્મં દેસેસ્સામી**તિ નાહં ઇસ્સરતાય તુમ્હે અઞ્ઞં કિઞ્ચિ કારેય્યામિ, ધમ્મંયેવ દેસેસ્સામિ, દેસેન્તો ચ ન અઞ્ઞેસં ધમ્મં સુત્વા સુતમયઞાણાનુસારેન દેસેસ્સામિ, અનાવરણઞાણેન સબ્બઞેય્યધમ્મેસુ પચ્ચક્ખકારિતાય

ઇદાનિ મયાયેવ પવત્તિયમાનં ધમ્મં અહં દેસેસ્સામીતિ પટિજાનાતિ. આદિમ્હિ કલ્યાણં **આદિકલ્યાણં**, આદિ કલ્યાણમેતસ્સાતિ વા **આદિકલ્યાણં**. સેસેસુપિ એસેવ નયો. આદિકલ્યાણાદયો ચેત્થ અત્થકલ્યાણાદિવસેન વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા. તેનાહ – ‘‘સીલેન આદિકલ્યાણં, સમાધિના મજ્ઝેકલ્યાણં, પઞ્ઞાય પરિયોસાનકલ્યાણં. બુદ્ધસુબુદ્ધતાય વા આદિકલ્યાણં, ધમ્મસુધમ્મતાય મજ્ઝેકલ્યાણં, સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિયા પરિયોસાનકલ્યાણં. અથ વા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુવિનયનેન આદિકલ્યાણં, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુવિનયનેન મજ્ઝેકલ્યાણં, નેય્યપુગ્ગલવિનયનેન પરિયોસાનકલ્યાણં. અયમેવત્થો ઇધાધિપ્પેતો’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫).

અરીયતિ ઞાયતીતિ **અત્થો**, અર-ધાતુયા નિપ્પરિયાયતો ઞાણપ્પધાનો આરમ્મણિકચિત્તુપ્પાદો અત્થો, ઠાનૂપચારતો અત્થસ્સ ઞાતબ્બસ્સ આરમ્મણપચ્ચયસત્તિ અત્થો, ઇતિ-સદ્દેન સાયેવ સત્તિ પરામસીયતિ, આરમ્મણપચ્ચયસત્તિસહિતો આરમ્મણપચ્ચયસઙ્ખાતો ઞાતબ્બો અત્થો ત-પચ્ચયસ્સ અત્થોતિ ધાતુપચ્ચયાનં અત્થવિસેસો દટ્ઠબ્બો. અસતિ ભવતીતિ વા **અત્થો**, સહ અત્થેન યો ધમ્મો વત્તતીતિ સો ધમ્મો **સાત્થો**, અત્થેન સમન્નાગતો વા ધમ્મો **સાત્થો**, સઙ્કાસનાદિછઅત્થપદસમાયોગતો વા **સાત્થો**. અયમેવત્થો ઇધાધિપ્પેતો નેત્તિવિસયત્તા. સમ્પન્નં બ્યઞ્જનં યસ્સ ધમ્મસ્સાતિ **સબ્યઞ્જનો**.
સિથિલધનિતદીઘરસ્સગરુલહુસમ્બન્ધવવત્થિતવિમુત્તનિગ્ગહિતસમ્પન્નત્તા ,
અકારન્તાદિઇત્થિલિઙ્ગાદિએકવચનાદિસમ્પન્નત્તા, પમાદલેખાદિરહિતત્તા ચ અવયવો સમ્પન્નો તંસમૂહત્તા ધમ્મો **સમ્પન્નબ્યઞ્જનો** નામ, અક્ખરાદિછબ્યઞ્જનપદસમાયોગા વા **સબ્યઞ્જનો**. અયમેવત્થો ઇધાધિપ્પેતો. ઇમસ્મિં અયં ઊનો, સો નેતબ્બો પક્ખિપિતબ્બોતિ ઉપનેતબ્બાભાવતો **કેવલપરિપુણ્ણો**, સીલક્ખન્ધસમાધિક્ખન્ધપઞ્ઞાક્ખન્ધ-વિમુત્તિક્ખન્ધવિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધપારિપૂરિયા વા **કેવલપરિપુણ્ણો**. ઇધાયં અતિરેકો, સો અપનેતબ્બોતિ વત્વા અપનેતબ્બાભાવતો **પરિસુદ્ધો**, ચતુરોઘનિત્થરણત્થાય, લોકામિસનિરપેક્ખતાય પવત્તિયમાનત્તા વા **પરિસુદ્ધો**. સેટ્ઠત્તા **બ્રહ્મચરિયં**, બ્રહ્માનં વા સેટ્ઠાનં અરિયાનં ચરિયં **બ્રહ્મચરિયં**,
પબ્બજ્જબ્રહ્મચરિયમગ્ગબ્રહ્મચરિયસાસનબ્રહ્મચરિયાદીસુ સાસનબ્રહ્મચરિયં પકાસયિસ્સામિ, પરિદીપયિસ્સામીતિ અત્થો.

‘‘ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ…પે॰… પકાસેસ્સામી’’તિ પટિઞ્ઞાતબ્બે પાળિધમ્મે આગતે અસ્સાદાદયો દેસનાહારો દેસયતિ સંવણ્ણેતિ વિત્થારેતીતિ આચરિયેન સામઞ્ઞવસેનેવ વુત્તં, તસ્મા દેસનાહારો ઇધ પાળિયં આગતં ઇમં અસ્સાદં દેસયતિ, ઇધ પાળિયં આગતં ઇમં આદીનવં દેસયતીતિઆદિ વિસેસો ન વિઞ્ઞાતબ્બો, ‘‘કથં વિઞ્ઞાતબ્બો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘ઇધ પાળિયં આગતો અયં અસ્સાદો, ઇધ પાળિયં આગતો અયં આદીનવો’’તિ વિસેસં નિયમેત્વા ઉપલક્ખણનયેન દસ્સેતું **‘‘તત્થ કતમો અસ્સાદો? કામં કામયમાનસ્સા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ‘‘અસ્સાદાદીનવતા’’તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ વિસયવિસયિભેદેસુ અસ્સાદેસુ કતમો અસ્સાદો તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિયં આગતોતિ પુચ્છિત્વા –

> ‘‘કામં કામયમાનસ્સ, તસ્સ ચેતં સમિજ્ઝતિ;
> અદ્ધા પીતિમનો હોતિ, લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતી’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૨; મહાનિ॰ ૧) –

ઇધ પાળિગાથાયં યો વિસયભૂતો અસ્સાદો આગતો, સો અયં અસ્સાદેતબ્બો અસ્સાદો દેસનાહારસ્સ વિસયોતિ. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ‘‘એવં ભગવતા દેસિતો, પકાસિતો ચ સાસનધમ્મો યેસં અસ્સાદાદીનં દસ્સનવસેન પવત્તો, તે અસ્સાદાદયો દેસનાહારસ્સ વિસયભૂતા યત્થ યત્થ પાઠે સવિસેસં વુત્તા, તતો તતો નિદ્ધારેત્વા ઉદાહરણવસેન ઇધાનેત્વા દસ્સેતું ‘તત્થ કતમો અસ્સાદો’તિઆદિ આરદ્ધ’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫) વુત્તં.

તત્થ અસ્સાદીયતેતિ **અસ્સાદો**, અસ્સાદેતબ્બો વત્થુકામો. કામીયતેતિ **કામો**, વત્થુકામો ચ. તં કામયતીતિ **કામયમાનો**, સત્તો. તસ્સ પીતિયા યુત્તં મનો એતસ્સાતિ **પીતિમનો**. મનતિ જાનાતીતિઆદિવચનત્થેન **મચ્ચો**. કામં કામિતબ્બં વત્થુ કામયમાનસ્સ તસ્સ સત્તસ્સ એતં કામિતબ્બં વત્થુ સચે સમિજ્ઝતિ, એવં સતિ સો સત્તો અદ્ધા પીતિમનો હોતિ. યો મચ્ચો યં વત્થું ઇચ્છતિ, તં વત્થું સો મચ્ચો લદ્ધા અદ્ધા પીતિમનો હોતીતિ ગાથાયત્થો દટ્ઠબ્બો.

‘‘કામં ...પે॰... પીતિમનો હોતી’’તિ એત્તકમેવ અવત્વા ‘‘લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતી’’તિ વુત્તત્તા લોભનીયં વત્થુંયેવ લદ્ધા પીતિમનો ન હોતિ, અથ ખો પત્થેતબ્બં પૂજેતબ્બન્તિ સબ્બં લદ્ધા મચ્ચો પીતિમનો ચ હોતીતિ અતિરેકત્થો દટ્ઠબ્બો.

વિસયભૂતો અસ્સાદેતબ્બો અસ્સાદો ઇધ પાળિયં ગાથાયં આગતોતિ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘દુક્ખદોમનસ્સાદિભેદેસુ આદીનવેસુ કતમો આદીનવો કત્થ પાળિધમ્મે આગતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો આદીનવો? તસ્સ ચે કામયાનસ્સા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ‘‘અસ્સાદાદીનવતા’’તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ દુક્ખદોમનસ્સાદીસુ આદીનવેસુ કતમો આદીનવો તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિયં આગતોતિ પુચ્છિત્વા –

> ‘‘તસ્સ ચે કામયાનસ્સ, છન્દજાતસ્સ જન્તુનો;
> તે કામા પરિહાયન્તિ, સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતી’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૩; મહાનિ॰ ૨) –

ઇધ પાળિગાથાયં યો દોમનસ્સસઙ્ખાતો આદીનવો આગતો, સો અયં દોમનસ્સસઙ્ખાતો આદીનવો દેસનાહારસ્સ વિસયોતિ.

ગાથાયં પન કામયતિ ઇચ્છતીતિ **કામયાનો**. અથ વા યાયતિ ગચ્છતીતિ **યાનો**, કામેન યાનો **કામયાનો**, તસ્સ. છન્દો જાતો યસ્સ સો **છન્દજાતો**, તસ્સ. વિજ્ઝીયતેતિ **વિદ્ધો** , સલ્લતિ પવિસતીતિ **સલ્લો**, સલ્લેન વિદ્ધો **સલ્લવિદ્ધો**. કામં કામયાનસ્સ છન્દજાતસ્સ જન્તુનો યે કામા લભિતબ્બા, તે કામા કેનચિ અન્તરાયેન યદા પરિહાયન્તિ, તદા સો જન્તુ રુપ્પતિ. કીદિસોવ રુપ્પતિ? અયોમયસલ્લવિદ્ધો મિગો રુપ્પતિ ઇવ, પરિહીનકામો જન્તુ રુપ્પતીતિ દટ્ઠબ્બો. એત્થ ચ ‘‘રુપ્પતી’’તિવચનેન દોમનસ્સુપ્પત્તિ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બા.

દોમનસ્સભૂતો આદીનવો ઇધ પાળિયં આગતોતિ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘મગ્ગનિબ્બાનવસેન દુવિધેસુ નિસ્સરણેસુ કતમં નિસ્સરણં કત્થ પાળિયં આગત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં નિસ્સરણં? યો કામે પરિવજ્જેતી**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ‘‘અસ્સાદાદીનવતા’’તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ મગ્ગનિબ્બાનવસેન દુવિધેસુ નિસ્સરણેસુ કતમં નિસ્સરણં તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિધમ્મે આગતન્તિ પુચ્છિત્વા –

“યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ પદા સિરો;
સોમં વિસત્તિકં લોકે, સતો સમતિવત્તતી”તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૪; મહાનિ॰ ૩) –

ઇધ પાળિગાથાયં યં સમતિવત્તનકરણં મગ્ગસઙ્ખાતં નિસ્સરણં આગતં, તં ઇદં મગ્ગસઙ્ખાતં સમતિવત્તનકરણં નિસ્સરણં દેસનાહારસ્સ વિસયન્તિ.

ગાથાયં **યો**તિ ઝાનલાભી વા અરિયો વા. **કામે**તિ વુત્તપ્પકારો વત્થુકામો. તેસુ પવત્તછન્દરાગસ્સ વિક્ખમ્ભનેન વા સમુચ્છિન્દનેન વા પરિવજ્જેતિ. કિં પરિવજ્જેતિ ઇવ વજ્જેતિ? સપ્પસ્સ **સિરો** સિરં ચક્ખુમા પુરિસો દિસ્વા **પદા** પાદેન પરિવજ્જેતિ ઇવ, એવં પરિવજ્જેતિ. **સતો** સતિસમ્પન્નો **સો** પુગ્ગલો લોકે રૂપાદીસુ **વિસત્તિકં ઇમં** તણ્હં યેન મગ્ગેન **સમતિવત્તતિ** સં સુટ્ઠુ અતિક્કમિત્વા વત્તતિ, ઇદં મગ્ગસઙ્ખાતં સમતિવત્તનકરણં એકદેસં નિસ્સરણં નામાતિ યોજેતબ્બં. “પાદા”તિ વત્તબ્બે આકારસ્સ રસ્સં કત્વા “પદા”તિ વુત્તં. **પાદા**તિ ચ પાદેન યથા “અમોહભાવા અમોહભાવેના”તિ. તેન વુત્તં “અત્તનો પાદેના”તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫).

એકદેસો વિસયસઙ્ખાતો અસ્સાદો ઇધ પાળિયં આગતોતિ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, “એકદેસો વિસયિસઙ્ખાતો અસ્સાદો કત્થ પાળિયં આગતો”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ કતમો અસ્સાદો? ખેત્તં વત્થુ**”ન્તિઆદિ આરદ્ધં. અથ વા “તત્થ કતમો અસ્સાદો? ખેત્તં વત્થુ”ન્તિઆદિ કસ્મા એવં આરદ્ધં, નનુ “તત્થ કતમો અસ્સાદો? કામં કામયમાનસ્સા”તિઆદિના અસ્સાદો વિભત્તો? સચ્ચં, અસ્સાદો પન દુવિધો વિસયવિસયિવસેન, તસ્મિં વિસયસઙ્ખાતો અસ્સાદો પુબ્બે વિભત્તો, ઇદાનિ વિસયિસઙ્ખાતં અસ્સાદં વિભજિતું “**તત્થ કતમો અસ્સાદો? ખેત્તં વત્થુ**”ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં “અસ્સાદાદીનવતા”તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ વિસયવિસયિભેદેસુ અસ્સાદેસુ કતમો અસ્સાદો તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિયં આગતોતિ પુચ્છિત્વા –

“ખેત્તં વત્થું હિરઞ્ઞં વા, ગવાસ્સં દાસપોરિસં;
થિયો બન્ધૂ પુથૂ કામે, યો નરો અનુગિજ્ઝતી”તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૫; મહાનિ॰ ૪) –

ઇધ પાળિગાથાયં યો અનુગિજ્ઝનસઙ્ખાતો અસ્સાદો આગતો, સો અયં અનુગિજ્ઝનસઙ્ખાતો વિસયિઅસ્સાદો દેસનાહારસ્સ વિસયોતિ.

ગાથાયં **ખેત્તન્તિ** ખિપીયન્તિ બીજાનિ એત્થ ઠાનેતિ ખેત્તં. ખિપન્તાનં જનાનં ખિપનકિરિયા ખિપ-ધાતુયા મુખ્યત્થો, ખિપનકિરિયાજનકો ચિત્તુપ્પાદો ફલૂપચારત્થો, તસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયભૂતસ્સ કેદારસ્સ વિરુળ્હાપનસત્તિ ફલૂપચારત્થો, ઇતિ-સદ્દેન સા વિરુળ્હાપનસત્તિયેવ પરામસીયતિ, તસ્સા સત્તિયા પતિટ્ઠં કેદારસઙ્ખાતં ઠાનં ત-પચ્ચયત્થો. એસ નયો તીસુ પિટકેસુ એવરૂપેસુ ચ વચનત્થેસુ યથારહં નીહરિત્વા ગહેતબ્બો. વપન્તિ પતિટ્ઠહન્તિ એત્થાતિ **વત્થુ**. અપરણ્ણાદીનં પતિટ્ઠહનં વપ-ધાતુયા મુખ્યત્થો, ઠાનસ્સ પતિટ્ઠાપનસત્તિ ફલૂપચારત્થો, ઇતિ-સદ્દેન સા પતિટ્ઠાપનસત્તિ પરામસીયતિ. તસ્સા સત્તિયા પતિટ્ઠટ્ઠાનં ત-પચ્ચયત્થો. **ખેત્તં** પન પુબ્બણ્ણવિરૂહનટ્ઠાનં, **વત્થુ** અપરણ્ણવિરૂહનટ્ઠાનં.

હિનોતિ પવત્તતિ પીતિસોમનસ્સન્તિ **હિ**, કિં તં? પીતિસોમનસ્સં, રાતિ પવત્તેતિ જાતરૂપન્તિ **રં**, કિં **તં?** જાતરૂપં, હિં રન્તિ **હિરં**, દુતિયાતપ્પુરિસસમાસો. ઞાપેતિ તોસેતીતિ **ઞં**, કિં **તં?** જાતરૂપં. હિરં હુત્વા **ઞં હિરઞ્ઞં**, પવત્તમાનં પીતિસોમનસ્સં પવત્તેત્વા જને વિસેસેન તોસેતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. **વા**-સદ્દો

વુત્તાવુત્તત્થસમુચ્ચયત્થો. ગચ્છન્તિ વિસેસેનાતિ **ગાવો**, રત્તિન્દિવં અસન્તિ ભક્ખન્તિ વિસેસેનાતિ **અસ્સા**, ગાવો ચ અસ્સા ચ **ગવાસ્સં**. દાતબ્બં પઠમં દેન્તીતિ **દા**, અસન્તિ ભક્ખન્તીતિ **અસા**, દત્વા અસા **દાસા** , સામિકાનં દાતબ્બં પઠમં દત્વા પચ્છા અસન્તિ ભક્ખન્તીતિ અત્થો. સામિકેહિ વા દિન્નં અસન્તિ ભક્ખન્તીતિ **દાસા**, દુક્ખેન કસિરેન અસન્તિ પવત્તન્તીતિ વા **દાસા**,. માતાપિતૂનં હદયં પુરેન્તીતિ **પુરિસા**, પુરં હિતં વા ઇસન્તિ ગવેસન્તીતિ **પુરિસા**. બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધચક્કવત્તિભાવં પુરેતિ કમ્મન્તિ **પુરં**, કિં તં? બલવકમ્મં, પુરં ઇસન્તિ સીલેનાતિ વા **પુરિસા**. પુરિસા એવ હિ સમ્માસમ્બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધચક્કવત્તિભાવં ગચ્છન્તિ. ''પુરિ ઉચ્ચટ્ઠાને સેન્તીતિ વા **પુરિસા**. પુરિસા હિ માતૂનં પિતુટ્ઠાને ઠિતા''તિ ઇમે વચનત્થા વુત્તપ્પકારા યુત્તાયેવ અત્થસમ્ભવતો. દાસા ચ પુરિસા ચ **દાસપોરિસં**, મજ્ઝે વુદ્ધિ. એત્થ ચ દાસગ્ગહણેન દાસીપિ ગહિતા. દાસા દુક્કટજના, પુરિસા સુખિતજનાતિ વિસેસો દટ્ઠબ્બો. ઠન્તિ પતિટ્ઠહન્તિ એત્થ માતુગામે પુત્તધીતાતિ **થિયો**. **નર**સદ્દસ્સ વિગ્ગહત્થો હેટ્ઠા વુત્તોવ.

એકદેસો દોમનસ્સસઙ્ખાતો આદીનવો ઇધ પાળિગાથાયં આગતોતિ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''દુક્ખસઙ્ખાતો આદીનવો કત્થ પાળિયં આગતો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો આદીનવો? અબલા નં બલીયન્તી**''તિઆદિ આરદ્ધં. અથ વા ''તત્થ કતમો આદીનવો? અબલા નં બલીયન્તી''તિઆદિ કસ્મા એવં આરદ્ધં, નનુ ''તત્થ કતમો આદીનવો? તસ્સ ચે કામયાનસ્સા''તિઆદિના આદીનવો વિભત્તોતિ? સચ્ચં, આદીનવો પન બહુવિધો દુક્ખદોમનસ્સાદિવસેન, તસ્મિં બહુવિધે આદીનવે એકદેસો દોમનસ્સસઙ્ખાતો આદીનવો પુબ્બે વિભત્તો, ઇદાનિ દુક્ખસઙ્ખાતં આદીનવં વિભજિતું ''**તત્થ કતમો આદીનવો? અબલા નં બલીયન્તી**''તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ''અસ્સાદાદીનવતા''તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ દુક્ખદોમનસ્સાદીસુ આદીનવેસુ કતમો આદીનવો તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિધમ્મે આગતોતિ પુચ્છિત્વા –

> ''અબલા નં બલીયન્તિ, મદ્દન્તેનં પરિસ્સયા;
> તતો નં દુક્ખમન્વેતિ, નાવં ભિન્નમિવોદક''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૭૭૬; મહાનિ॰ ૫) –

ઇધ પાળિગાથાયં યો દુક્ખસઙ્ખાતો એકદેસો આદીનવો આગતો, સો અયં દુક્ખસઙ્ખાતો એકદેસો આદીનવો દેસનાહારસ્સ વિસયોતિ.

ગાથાયં નત્થિ બલં એતેસં કિલેસાનન્તિ **અબલા**. કસ્મા કિલેસા અબલા હોન્તીતિ? કુસલેહિ પહાતબ્બત્તા. **નર**ન્તિ ખેત્તાદિકામે અનુગિજ્ઝન્તં નરં, સદ્ધાબલાદિવિરહતો વા અબલં તં નરં **બલીયન્તિ** અભિભવન્તિ. કિઞ્ચાપિ કિલેસા કુસલેહિ પહાતબ્બત્તા અબલા હોન્તિ, તથાપિ કામમનુગિજ્ઝન્તં સદ્ધાબલાદિવિરહિતં અભિભવિતું સમત્થા ભવન્તિ. **મદ્દન્તેનં પરિસ્સયા**તિ કામગિદ્ધં કામે પરિયેસન્તં, કામં રક્ખન્તઞ્ચ એનં નરં પરિ સમન્તતો પરિપીળેત્વા અયન્તિ પવત્તન્તીતિ પરિસ્સયા, સીહબ્યગ્ઘાદયો ચેવ કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ મદ્દન્તિ. **તતો** તેહિ પરિસ્સયેહિ અભિભૂતં **નં** નરં જાતિઆદિ**દુક્ખં અન્વેતિ** અનુગચ્છતિ. કિમિવ અન્વેતિ? ઉદકં ભિન્નનાવં અન્વેતિ ઇવ, એવં અન્વેતીતિ અત્થો.

એકદેસં મગ્ગસઙ્ખાતં નિસ્સરણં ઇધ પાળિગાથાયં આગતન્તિ આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેતિ ચ વિઞ્ઞાતં, ''નિબ્બાનસઙ્ખાતં એકદેસં નિસ્સરણં કત્થ પાળિધમ્મે આગત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમં નિસ્સરણં? તસ્મા જન્તુ સદા સતો**''તિઆદિ આરદ્ધં. અથ વા ''તત્થ કતમં નિસ્સરણં? તસ્મા જન્તુ સદા સતો''તિઆદિ કસ્મા એવં આરદ્ધં, નનુ ''તત્થ કતમં નિસ્સરણં? યો કામે પરિવજ્જેતી''તિઆદિના નિસ્સરણં વિભત્તન્તિ? સચ્ચં, નિસ્સરણં

પન દુવિધં મગ્ગનિબ્બાનવસેન, તત્થ દુવિધે નિસ્સરણે મગ્ગસઙ્ખાતં નિસ્સરણં પુબ્બે વિભત્તં, ઇદાનિ નિબ્બાનસઙ્ખાતં નિસ્સરણં વિભજિતું "**તત્થ કતમં નિસ્સરણં? તસ્મા જન્તુ સદા સતો**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ''અસ્સાદાદીનવતા''તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ મગ્ગનિબ્બાનેસુ નિસ્સરણેસુ એકદેસં નિબ્બાનસઙ્ખાતં નિસ્સરણં તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિધમ્મે આગતન્તિ પુચ્છિત્વા –

> ''તસ્મા જન્તુ સદા સતો, કામાનિ પરિવજ્જયે;
> તે પહાય તરે ઓઘં, નાવં સિત્વાવ પારગૂ''તિ. –

ઇધ પાળિગાથાયં યં નિબ્બાનસઙ્ખાતં નિસ્સરણં આગતં, ઇદં નિસ્સરણં દેસનાહારસ્સ વિસયન્તિ.

ગાથાયં **તસ્મા**તિ યસ્મા કામગિદ્ધં નરં દુક્ખં અન્વેતિ, તસ્મા જન્તુ **સદા** સબ્બકાલે પુબ્બરત્તાપરરત્તે જાગરિયાનુયોગેન **સતો** સતિસમ્પન્નો હુત્વા **કામાનિ** કિલેસકામે વિક્ખમ્ભનવસેન વા સમુચ્છેદવસેન વા **પરિવજ્જયે** પરિજહેય્ય. **તે** કામે અરિયમગ્ગેન પહાય ચતુબ્બિધં **ઓઘં** તરેય્ય તરિતું સક્કુણેય્ય. કો તરતિ ઇવ તરેય્ય? નાવાસામિકો નાવં યં પવિસન્તં ઉદકં **સિત્વા** બહિ સિઞ્ચિત્વા લહુકાય નાવાય અપ્પકસિરેન તરિત્વા **પારગૂ** પારં ગચ્છતિ ઇવ, એવં અત્તનિ પવત્તં કિલેસૂદકં સિઞ્ચિત્વા અરિયમગ્ગેન નીહરિત્વા લહુકેન અત્તભાવેન અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા નિબ્બાનેન પારં નિબ્બાનં સન્તિં ગચ્છેય્યાતિ અત્થો. ઇદં નિબ્બાનં કસ્મા નિસ્સરણં હોતિ? સબ્બસઙ્ખતનિસ્સરણતો **નિસ્સરણં** નામ.

ઇદં નિસ્સરણં ઇધ પાળિધમ્મે આગતન્તિ આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતં, ''કતમં ફલં કત્થ પાળિધમ્મે આગત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમં ફલં? ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિ**"ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ''અસ્સાદાદીનવતા''તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ રક્ખનનિપ્ફાદનમચ્ચુતરણાદીસુ ફલેસુ કતમં ફલં તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિધમ્મે આગતન્તિ પુચ્છિત્વા –

> ''ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિં, છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે;
> એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે, ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૨, ૧૦૩) –

ઇધ પાળિગાથાયં યં અનત્થેહિ ધમ્મસ્સ રક્ખનફલં આગતં, રક્ખાવહનસ્સ અબ્ભુદયસ્સ યઞ્ચ નિપ્ફાદનં ફલં આગતં, ઇદં રક્ખનનિપ્ફાદનં ફલં દેસનાહારસ્સ વિસયન્તિ.

ગાથાયં **ધમ્મો**તિ યેન પુગ્ગલેન યો દાનાદિપ્પભેદો પુઞ્ઞધમ્મો નિબ્બત્તિતો, સો ધમ્મો. **ધમ્મચારિં** ધમ્મનિબ્બત્તકં તં પુગ્ગલં અનત્થેહિ **રક્ખતિ**. કિમિવ? **વસ્સકાલે** દેવે વસ્સન્તે સતિ મહન્તં કુસલેન ધારેતબ્બં છત્તં ધારેન્તં કુસલં તં જનં વસ્સતેમનતો રક્ખતિ યથા, એવં રક્ખિતબ્બો ધમ્મોપિ અત્તસમ્માપણિધાનેન અપ્પમત્તો હુત્વા સુટ્ઠુ ધમ્મં રક્ખન્તંયેવ રક્ખતિ, તાદિસો ધમ્મચારીયેવ દુગ્ગતિં ન ગચ્છતિ. એસો આનિસંસો **સુચિણ્ણે** સુચિણ્ણસ્સ **ધમ્મે** ધમ્મસ્સ આનિસંસોતિ અત્થો.

એકદેસં ફલં ઇધ પાળિધમ્મે આગતન્તિ આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કતમો ઉપાયો કત્થ પાળિયં આગતો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમો ઉપાયો? સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં

‘‘અસ્સાદાદીનવતા’’તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠેસુ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમનિબ્બિદાદીસુ ઉપાયેસુ કતમો ઉપાયો તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિધમ્મે આગતોતિ પુચ્છિત્વા –

> ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા ‘અનિચ્ચા’તિ…પે॰…;
> સબ્બે ધમ્મા ‘અનત્તા’તિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૭૭-૨૭૯) –

ઇધ પાળિગાથાસુ યો વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમનિબ્બિદાઞાણસઙ્ખાતો વિસુદ્ધિયા અધિગમહેતુભાવતો મગ્ગો આગતો, અયં ઉપાયો દેસનાહારસ્સ વિસયોતિ.

ગાથાસુ **સબ્બે** નિરવસેસા કમ્મચિત્તોતુઆહારેહિ સઙ્ખરિતા સઙ્ખતસ**ઙ્ખારા** હુત્વા અભાવટ્ઠેન **અનિચ્ચા** ઇતિ યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ, અથ અનિચ્ચે દુક્ખસભાવે નિબ્બિન્દતિ, એસો વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમો નિબ્બિન્દનઞાણસઙ્ખાતો ધમ્મો વિસુદ્ધિયા મગ્ગોતિ. ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિઆદીસુ સઙ્ખારાનં સઙ્ખતધમ્મભાવો પચ્ચયાકારવિભઙ્ગટ્ઠકથાયં (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૬ સઙ્ખારપદનિદ્દેસ) વુત્તોવ, તં વિભઙ્ગટ્ઠકથં અનોલોકેત્વા એકચ્ચે આચરિયા ‘‘વિપસ્સનાઞાણારમ્મણત્તા તેભૂમકધમ્માયેવા’’તિ વદન્તિ, એવં સતિ મગ્ગફલધમ્માનં નિચ્ચાદિભાવો ભવેય્ય, તસ્મા વિભઙ્ગટ્ઠકથાનુરૂપોવ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **દુક્ખા**તિ દુક્ખદુક્ખવિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખભાવેન દુક્ખા. **અનત્તા**તિ નિચ્ચસારસુખસારઅત્તસારરહિતત્તા અસારકટ્ઠેન અનત્તા, અવસવત્તનટ્ઠેન વા અનત્તા.

એકદેસો ઉપાયો ઇધ પાળિધમ્મે આગતોતિ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમા આણત્તિ કત્થ પાળિધમ્મે આગતા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમા આણત્તિ? ચક્ખુમા વિસમાનીવા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ‘‘અસ્સાદાદીનવતા’’તિઆદિગાથાયં નિદ્દિટ્ઠાસુ પાપદુચ્ચરિતપરિવજ્જનાણત્તિકલ્યાણસુચરિતચરણાણત્તિઆદીસુ કતમાણત્તિ તત્થ તેસુ પાળિધમ્મેસુ કત્થ પાળિધમ્મે આગતાતિ પુચ્છિત્વા –

> ‘‘ચક્ખુમા વિસમાનીવ, વિજ્જમાને પરક્કમે;
> પણ્ડિતો જીવલોકસ્મિં, પાપાનિ પરિવજ્જયે’’તિ. (ઉદા॰ ૪૩) –

ઇધ પાળિધમ્મે યા પાપદુચ્ચરિતપરિવજ્જનાણત્તિ આગતા, અયં પાપદુચ્ચરિતપરિવજ્જનાણત્તિ દેસનાહારસ્સ વિસયાતિ.

ગાથાયં **ચક્ખુમા** પુરિસો વિજ્જમાને પરક્કમે આવહિતં સરીરં આવહન્તોવ હુત્વા **વિસમાનિ** ભૂમિપ્પદેસાનિ વા વિસમે હત્થિઆદયો વા પરિવજ્જેતિ ઇવ, એવં જીવલોકસ્મિં પણ્ડિતો **પાપાનિ** લામકાનિ દુચ્ચરિતાનિ પરિવજ્જેતિ. આણત્તિ નામ આણારહસ્સ ધમ્મરાજસ્સ ભગવતો આણા, સા બહુવિધા, તસ્મા ‘‘કરેય્ય કલ્યાણ’’ન્તિઆદિગાથાયં સુચરિતચરણા આણત્તિ.

> ‘‘ઉપેથ સરણં બુદ્ધં, ધમ્મં સઙ્ઘઞ્ચ તાદિનં;
> સમાદિયથ સીલાનિ, તં વો અત્થાય હેહિતી’’તિ. (થેરીગા॰ ૨૪૯-૨૫૦, ૨૮૯-૨૯૦) –

આદીસુ ગાથાસુ સરણગમનાણત્તિસીલસમાદાનાણત્તિઆદિ આગતાતિ.

''સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ''તિઆદિ કસ્મા એવં આરદ્ધં, નનુ ''તત્થ કતમં ફલં? ધમ્મો હવે''તિઆદિના, ''તત્થ કતમો ઉપાયો? સબ્બે સઙ્ખારા''તિઆદિના, ''તત્થ કતમા આણત્તિ? ચક્ખુમા''તિઆદિના ચ ફલૂપાયાણત્તિયો વિભત્તાતિ? સચ્ચં, વિસું વિસું પન સુત્તેસુ આગતા ફલૂપાયાણત્તિયો વિભત્તા, ઇદાનિ એકતો આગતા ફલૂપાયાણત્તિયો વિભજિતું ''**સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ**''તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ **સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ**તિ સબ્બમ્પિ સઙ્ખારલોકં અત્તતો સુઞ્ઞોતિ અવસવત્તિતાસલ્લક્ખણવસેન વા તુચ્છભાવસમનુપસ્સનવસેન વા પસ્સાતિ ઇદં ભગવતો વચનં વિધાનભાવતો **આણત્તિ** નામ. નિચ્ચસારસુખસારઅત્તસારાદિરહિતત્તા ''**મોઘરાજા**''તિ આલપતિ, સદ્ધાસીલસુતચાગાદિરહિતત્તા વા **મોઘો**.

''**સદા સતો**''તિ પુગ્ગલવસેન વુત્તાય સતિયા સુઞ્ઞતાદસ્સનસ્સ સમ્પજાનહેતુભાવતો સતિયેવ **ઉપાયો**, ન સતિમાતિ એત્થ સતીતિ અધિપ્પાયો.

**અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચા**તિ એત્થ અત્તાનુદિટ્ઠિ નામ ''રૂપં અત્તા, રૂપવા અત્તા, રૂપસ્મિં અત્તા, અત્તનિ રૂપ''ન્તિઆદિપ્પકારા વીસતિવત્થુકા દિટ્ઠિ. મગ્ગેન **ઊહચ્ચ** સમુચ્છિન્દિત્વા **એવં** વુત્તવિધિના **મચ્ચુતરો** મચ્ચુનો વિસયાતિક્કન્તો **સિયા** ભવેય્ય. એત્થ યં મચ્ચુવિસયં તરણં અતિક્કમનં, તસ્સ અતિક્કમનસ્સ યઞ્ચ પુબ્બભાગપટિપદાસમ્પજ્જનં, **ઇદં** ભગવતો દેસનાય **ફલં** દેસનાહારસ્સ વિસયન્તિ અધિપ્પાયો. પુબ્બે વિસું વિસું ફલૂપાયાણત્તિયો વિભત્તાપિ –

> ''સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજ સદા સતો;
> અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચ, એવં મચ્ચુતરો સિયા''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫; મહાનિ॰ ૧૮૬; ચૂળનિ॰ પિઙ્ગિયમાણવપુચ્છા ૧૪૪, મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૮૮) –

એકગાથાયં પુન એકતો વિભજનતો ફલાદીસુ એકતો દસ્સિતેસુ સબ્બત્થ સુત્તેસુ વા સબ્બત્થ ગાથાસુ વા ફલાદયો દસ્સેતબ્બા અસ્સાદાદયો વિય કત્થચિ નિદ્ધારેત્વાતિ વિસેસો વિજાનિતબ્બો. તેનાહ અટ્ઠકથાચરિયો ''યથા પન... પે॰... એકતો ઉદાહરણં કતન્તિ દટ્ઠબ્બ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫).

૬. દેસનાહારસ્સ વિસયભૂતા અસ્સાદાદયો ''ઇધ પાળિધમ્મે અયં અસ્સાદો આગતો, ઇધ પાળિધમ્મે અયં આદીનવો આગતો''તિઆદિના વિસેસતો નિદસ્સનવસેન સરૂપતો આચરિયેન વિભત્તા, તે અસ્સાદાદયો તિણ્ણં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનં પુગ્ગલાનં સામઞ્ઞતો ભગવા કિં નુ ખો દેસેતિ, ઉદાહુ એકસ્સ પુગ્ગલસ્સ યથાલાભં કિં નુ દેસેતીતિ અનુયોગસ્સ સમ્ભવતો ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમં દેસેતિ, ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમં દેસેતીતિ પુગ્ગલભેદેન અસ્સાદાદયો વિભજિત્વા દસ્સેતું ''**તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સા**''તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ અસ્સાદાદીસુ. નિસ્સરણં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભગવા દેસેતિ, આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ ઇમે દ્વે વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભગવા દેસેતિ, અસ્સાદઞ્ચ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ ઇમે તયો નેય્યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભગવા દેસેતીતિ યોજનત્થો દટ્ઠબ્બો.

**અટ્ઠકથાયં** પન ''એવં અસ્સાદાદયો ઉદાહરણવસેન સરૂપતો દસ્સેત્વા ઇદાનિ તત્થ પુગ્ગલવિભાગેન દેસનાવિભાગં દસ્સેતું 'તત્થ ભગવા'તિઆદિ વુત્ત''ન્તિ વુત્તં.

તત્થ **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સા**તિ ઉગ્ઘટીયતે પટિવિજ્ઝીયતે, ઠપીયતે વા સપ્પભેદો વિત્થારો અત્થોતિ **ઉગ્ઘટિતો**, જાનાતીતિ **ઞૂ**, ઉગ્ઘટિતં અત્થં ઞૂ **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ**, ઉદ્દેસમત્તેનેવ સપ્પભેદં સવિત્થારં પટિવિજ્ઝિતબ્બં અત્થં પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો. યો પુગ્ગલો ઉદ્દેસેનેવ ઉદ્દિટ્ઠમત્તેનેવ અત્થં ઞત્વા અત્થસિદ્ધિપ્પત્તો હોતિ, સો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ નામ.

વિપઞ્ચીયતે વિત્થરીયતે અત્થોતિ **વિપઞ્ચિતો**, તં જાનાતીતિ **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ**. યો પુગ્ગલો નિદ્દેસેન નિદ્દિટ્ઠમત્તમેવ અત્થં ઞત્વા અત્થસિદ્ધિપ્પત્તો, સો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નામ.

પટિનિદ્દેસેન અત્થો નેતબ્બો પાપેતબ્બોતિ **નેય્યો**. યો પુગ્ગલો પટિનિદ્દેસેન વા પટિલોમેન વા વિભત્તં એવ અત્થં ઞત્વા અત્થસિદ્ધિપ્પત્તો, સો નેય્યો નામ. નિસ્સરણદેસનાયેવ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પટિવેધાભિસમયો સિદ્ધો હોતિ, આદીનવદેસનાય ચેવ નિસ્સરણદેસનાય ચ વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ પટિવેધાભિસમયો સિદ્ધો હોતિ, અસ્સાદદેસનાય ચ આદીનવદેસનાય ચ નિસ્સરણદેસનાય ચ નેય્યસ્સ પટિવેધાભિસમયો સિદ્ધો હોતીતિ અધિપ્પાયો ઇધ ગહેતબ્બો.

પદપરમો પનેત્થ પટિવેધાભિસમયભજનાભાવતો ન ગહિતો. તસ્મિઞ્ચ અગ્ગહિતે અસ્સાદો, આદીનવો, નિસ્સરણં, અસ્સાદાદીનવા, અસ્સાદનિસ્સરણાનિ, આદીનવનિસ્સરણાનિ, અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાનિ ચાતિ સત્તસુ પટ્ઠાનનયેસુ તતિયછટ્ઠસત્તમાવ ગહિતા, અવસેસા ચત્તારો નયા ન ગહિતા. વેનેય્યવિનયનાભાવતો હિ ગહણાગહણં દટ્ઠબ્બં. વેનેય્યવિનયઞ્ચ વેનેય્યાનં સન્તાને અરિયમગ્ગસ્સુપ્પાદનં, ન સાસનવિનયનમત્તં, અરિયમગ્ગુપ્પાદનઞ્ચ યથાવુત્તેહિ એવ તીહિ પદટ્ઠાનનયેહિ સિજ્ઝતીતિ ઇતરે નયા ઇધ ન વુત્તા.

યસ્મા પન **પેટકે** (પેટકો॰ ૨૩) –

> ‘‘તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ?
> ‘યાનિ કરોતિ પુરિસો, તાનિ પસ્સતિ અત્તનિ;
> કલ્યાણકારી કલ્યાણં, પાપકારી ચ પાપક’ન્તિ.

‘‘તત્થ યં કલ્યાણકારી કલ્યાણં પચ્ચનુભોતિ, અયં અસ્સાદો. યં પાપકારી પાપં પચ્ચનુભોતિ, અયં આદીનવો.

‘‘અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે, લોકધમ્મા. કતમે અટ્ઠ? ‘લાભો’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૮.૬). તત્થ લાભો યસો સુખં પસંસા, અયં અસ્સાદો. અલાભો અયસો દુક્ખં નિન્દા, અયં આદીનવો.

‘‘તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

> ‘સુખો વિપાકો પુઞ્ઞાનં, અધિપ્પાયો ચ ઇજ્ઝતિ;
> ખિપ્પઞ્ચ પરમં સન્તિં, નિબ્બાનમધિગચ્છતી’તિ. –

અયં અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

‘‘દ્વત્તિંસિમાનિ, ભિક્ખવે, મહાપુરિસસ્સ મહાપુરિસલક્ખણાનિ, યેહિ સમન્નાગતસ્સ મહાપુરિસસ્સ દ્વેયેવ ગતિયો ભવન્તિ...પે॰... વિવટચ્છદોતિ સબ્બં લક્ખણસુત્તં (દી॰ નિ॰ ૩.૧૯૯) અયં અસ્સાદો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

‘‘તત્થ કતમો આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

‘ભારા હવે પઞ્ચક્ખન્ધા, ભારહારો ચ પુગ્ગલો;
ભારાદાનં દુખં લોકે, ભારનિક્ખેપનં સુખં.

‘નિક્ખિપિત્વા ગરું ભારં, અઞ્ઞં ભારં અનાદિય;
સમૂલં તણ્હમબ્બુય્હ, નિચ્છાતો પરિનિબ્બુતો’તિ. (સં॰ નિ॰ ૩.૨૨) –

અયં આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ.

‘‘તત્થ કતમો અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચ?

‘કામા હિ ચિત્રા મધુરા મનોરમા, વિરૂપરૂપેન મથેન્તિ ચિત્તં;
તસ્મા અહં પબ્બજિતોમ્હિ રાજ, અપણ્ણકં સામઞ્ઞમેવ સેય્યો’તિ. (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૭; થેરગા॰ ૭૮૭; પેટકો॰ ૨૩) –

અયં અસ્સાદો ચ આદીનવો ચ નિસ્સરણઞ્ચા’’તિ વુત્તં, તસ્મા તેપિ નયા ઇધ નિદ્ધારેત્વા વેદિતબ્બા. ફલાદીસુપિ અયં નયો લબ્ભતિયેવ.

યસ્મા **પેટકે** (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩, ૧૯૨; પેટકો॰ ૨૨; મિ॰ પ॰ ૨.૧.૯) – ‘‘તત્થ કતમં ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ? ‘સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપ્પઞ્ઞો’તિ ગાથા, ઇદં ફલઞ્ચ ઉપાયો ચ.

‘‘તત્થ કતમં ફલઞ્ચ આણત્તિ ચ?

‘સચે ભાયથ દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ વા યદિ વા રહો’તિ. (ઉદા॰ ૪૪) –

ઇદં ફલઞ્ચ આણત્તિ ચ.

‘‘તત્થ કતમો ઉપાયો ચ આણત્તિ ચ?

‘કુમ્ભૂપમં કાયમિમં વિદિત્વા, નગરૂપમં ચિત્તમિદં ઠપેત્વા;
યોધેથ મારં પઞ્ઞાવુધેન, જિતઞ્ચ રક્ખે અનિવેસનો સિયા’તિ. (ધ॰ પ॰ ૪૦) –

અયં ઉપાયો ચ આણત્તિ ચા’’તિ વુત્તં, તસ્મા એવં ફલાદીનં દુક્ખવસેનાપિ ઉદાહરણં વેદિતબ્બં.

‘‘ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમં દેસેતિ, ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમં દેસેતી’’તિ યેહિ પુગ્ગલેહિ અસ્સાદાદયો યથારહં આચરિયેન વિભત્તા, તે પુગ્ગલા યાહિ પટિપદાહિ ભિન્ના, તા પટિપદા

કિત્તિકા ભવન્તિ, તાહિ ભિન્ના પુગ્ગલા ચ કિત્તિકાતિ વિચારણાય સમ્ભવતો તા પટિપદા, તે ચ પુગ્ગલા એત્તકાતિ ગણનતો દસ્સેતું "**તત્થ ચતસ્સો પટિપદા**"તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીસુ પુગ્ગલેસુ. યે પુગ્ગલા યાહિ પટિપદાહિ ભિન્ના, તા પટિપદા ચતસ્સો ભવન્તિ, તે ચ પુગ્ગલા ચત્તારોતિ યોજના કાતબ્બા. કતમા ચતસ્સો? દુક્ખાપટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા, દુક્ખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા, સુખાપટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા, સુખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા યાતિ ચતસ્સો. કતમે ચત્તારો? તણ્હાચરિતો મન્દો પુગ્ગલો, તણ્હાચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો, દિટ્ઠિચરિતો મન્દો પુગ્ગલો, દિટ્ઠિચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો યાતિ ચત્તારો.

પટિપદાભિઞ્ઞાહિ કતો વિભાગોપિ પટિપદાહિ કતો વિભાગો નામ હોતિ અવિનાભાવતોતિ મનસિ કત્વા "ચતસ્સો પટિપદાભિઞ્ઞા"તિ અવત્વા "ચતસ્સો પટિપદા"તિ વુત્તા. તા પનેતા સમથવસેનાપિ ભિન્ના, વિપસ્સનાવસેનાપિ ભિન્ના. કથં સમથવસેન? પથવીકસિણાદીસુ સબ્બપઠમં "પથવી પથવી"તિઆદિના પવત્તમનસિકારતો પટ્ઠાય યાવ ઝાનસ્સ ઉપચારં ઉપ્પજ્જતિ, તાવ પવત્તા પઞ્ઞા સમથભાવના "પટિપદા"તિ વુચ્ચતિ. ઉપચારતો પન પટ્ઠાય યાવ અપ્પના, તાવ પવત્તા પઞ્ઞા "અભિઞ્ઞા"તિ વુચ્ચતિ હેટ્ઠિમપઞ્ઞાતો અધિગતપઞ્ઞાભાવતો.

સા ચ પટિપદા કસ્સચિ દુક્ખા કિચ્છા હોતિ નીવરણાદિપચ્ચનીકધમ્મસમુદાચારગ્ગહણતાય, કસ્સચિ તદભાવતો સુખા અકિચ્છા હોતિ, અભિઞ્ઞાપિ કસ્સચિ દન્ધા અસીઘપ્પવત્તિ હોતિ અવિસદઞાણતાય, કસ્સચિ ખિપ્પા સીઘપ્પવત્તિ હોતિ વિસદઞાણતાયાતિ.

કથં વિપસ્સનાવસેન? યો રૂપારૂપમુખેન વિપસ્સનં અભિનિવિસન્તો ચત્તારિ મહાભૂતાનિ પરિગ્ગહેત્વા ઉપાદારૂપં પરિગ્ગણ્હાતિ, અરૂપં પરિગ્ગણ્હાતિ, રૂપારૂપં પન પરિગ્ગણ્હન્તો દુક્ખેન કસિરેન કિલમન્તો પરિગ્ગહ**એત**ઉં સક્કોતિ, તસ્સ **દુક્ખાપટિપદા** નામ હોતિ. પરિગ્ગહિતરૂપારૂપસ્સ વિપસ્સનાપરિવાસે મગ્ગપાતુભાવદન્ધતાય **દન્ધાભિઞ્ઞા** નામ હોતિ. તબ્બિપરિયાયેન ઇતરા દ્વે હોન્તિ. વિપસ્સનાવસેન પન ભિન્નાયેવ પટિપદાભિઞ્ઞાયો ઇધ દટ્ઠબ્બા અભિસમયાધિકારત્તા, **અટ્ઠકથાયં** પન "એવં યેસં પુગ્ગલાનં વસેન દેસનાવિભાગો દસ્સિતો, તે પુગ્ગલે પટિપદાવિભાગેન વિભજિત્વા દસ્સેતું 'ચતસ્સો પટિપદા'તિઆદિ વુત્ત"ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૬) વુત્તં. યોજનાનયો વુત્તનયાનુસારેનેવ વેદિતબ્બો.

ચતૂહિ પટિપદાભિઞ્ઞાહિ ચત્તારો પુગ્ગલા સબ્બેવ અનિયમતો વટ્ટદુક્ખતો કિં નુ ખો નિય્યન્તિ, ઉદાહુ "ઇમાય પટિપદાભિઞ્ઞાય અયં પુગ્ગલો નિય્યાતિ, ઇમાય પટિપદાભિઞ્ઞાય અયં પુગ્ગલો નિય્યાતી"તિ નિયમતો ચ નિય્યાતીતિ વિચારણાય સમ્ભવતો "અયં પુગ્ગલો ઇમેહિ નિસ્સયેહિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયં લભિત્વા ઇમાય પટિપદાભિઞ્ઞાય વટ્ટદુક્ખતો નિય્યાતી"તિ નિયમેત્વા દસ્સેતું "**તણ્હાચરિતો મન્દો**"તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ તણ્હાચરિતો મન્દો પુગ્ગલો સતિપટ્ઠાનેહિ **નિસ્સયેહિ** ઉપનિસ્સયપચ્ચયં લભિત્વા **સતિન્દ્રિયેન** સતિન્દ્રિયાધિકેન અરિયમગ્ગેન દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાય વટ્ટદુક્ખતો નિય્યાતિ, તણ્હાચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો ઝાનેહિ **નિસ્સયેહિ** ઉપનિસ્સયપચ્ચયં લભિત્વા **સમાધિન્દ્રિયેન** સમાધિન્દ્રિયાધિકેન અરિયમગ્ગેન દુક્ખાપટિપદાખિપ્પાભિઞ્ઞાય વટ્ટદુક્ખતો નિય્યાતિ , દિટ્ઠિચરિતો મન્દો પુગ્ગલો સમ્મપ્પધાનેહિ **નિસ્સયેહિ** ઉપનિસ્સયપચ્ચયં લભિત્વા **વીરિયિન્દ્રિયેન** વીરિયિન્દ્રિયાધિકેન અરિયમગ્ગેન સુખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાય

વટ્ટદુક્ખતો નિય્યાતિ, દિટ્ઠિચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો સચ્ચેહિ **નિસ્સયેહિ** ઉપનિસ્સયપચ્ચયં લભિત્વા **પઞ્ઞિન્દ્રિયેન** પઞ્ઞિન્દ્રિયાધિકેન અરિયમગ્ગેન સુખાપટિપદાખિપ્પાભિઞ્ઞાય વટ્ટદુક્ખતો નિય્યાતીતિ યોજના કાતબ્બા. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ''ચત્તારો પુગ્ગલાતિ યથાવુત્તપટિપદાવિભાગેનેવ ચત્તારો પટિપન્નકપુગ્ગલા, તં પન પટિપદાવિભાગં સદ્ધિં હેતુપાયફલેહિ દસ્સેતું 'તણ્હાચરિતો'તિઆદિ વુત્ત''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૬) –

વુત્તં. તત્થ **તણ્હાચરિતો**તિ તણ્હાય નિબ્બત્તિતં ચરિતં એતસ્સ પુગ્ગલસ્સાતિ તણ્હાચરિતો. **મન્દો**તિ મન્દિયાય અવિજ્જાય સમન્નાગતોતિ મન્દો, મોહાધિકપુગ્ગલો. **ઉદત્તો**તિ ઉદઅત્તો, ઉળારપઞ્ઞોતિ અત્થો. ઉળારં ફલં દેતીતિ **ઉદો**, કો સો? પવિચયો, અત્તનિ નિબ્બત્તોતિ **અત્તો**, ઉદો અત્તો યસ્સ પુગ્ગલસ્સાતિ **ઉદત્તો**તિ વચનત્થો કાતબ્બો.

પઠમાય પટિપદાય હેતુ નામ તણ્હાચરિતતા, મન્દપઞ્ઞતા ચ, ઉપાયો સતિન્દ્રિયં, સબ્બાસમ્પિ ફલં નિય્યાનમેવ. દુતિયાય પટિપદાય હેતુ નામ તણ્હાચરિતતા, ઉદત્તપઞ્ઞતા ચ, ઉપાયો વીરિયિન્દ્રિયં. તતિયાય પટિપદાય હેતુ નામ દિટ્ઠિચરિતતા, મન્દપઞ્ઞતા ચ, ઉપાયો સમાધિન્દ્રિયં. ચતુત્થિયા પટિપદાય હેતુ નામ દિટ્ઠિચરિતતા, ઉદત્તપઞ્ઞતા ચ, ઉપાયો પઞ્ઞિન્દ્રિયન્તિ હેતુપાયફલાનિ દટ્ઠબ્બાનિ.

એત્થ ચ દિટ્ઠિચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ નામ, દિટ્ઠિચરિતો મન્દો ચેવ તણ્હાચરિતો ઉદત્તો ચ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નામ, તણ્હાચરિતો મન્દો પુગ્ગલો નેય્યો નામ, તસ્મા ''તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિસ્સરણં દેસયતી''તિઆદિના નયેન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિવેનેય્યત્તયસ્સ ભેદદસ્સનેન નિસ્સરણં દેસયતિ, ''આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ દેસયતિ, અસ્સાદઞ્ચ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ દેસયતી''તિ દેસનાવિભાગો દસ્સિતો. ''તત્થ ચતસ્સો પટિપદા''તિઆદિના પટિપદાભેદદસ્સનેન ''તણ્હાચરિતો મન્દો પુગ્ગલો, તણ્હાચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો, દિટ્ઠિચરિતો મન્દો પુગ્ગલો, દિટ્ઠિચરિતો ઉદત્તો પુગ્ગલો''તિ ચતુધા ભિન્નં તણ્હાચરિતમન્દાદિકં પુગ્ગલચતુક્કં દસ્સિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ઇદાનિ ચતૂહિ પટિપદાભિઞ્ઞાહિ ચતુધા ભિન્નં તણ્હાચરિતમન્દચતુક્કં અત્થનયયોજનાય દુતિયાય વિસયં કત્વા દસ્સેતું ''**ઉભો તણ્હાચરિતા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ તણ્હાય સમાધિપટિપક્ખત્તા તણ્હાચરિતા મન્દઉદત્તા ઉભો પુગ્ગલા સમથપુબ્બઙ્ગમાય વિપસ્સનાય ઉપનિસ્સયં લભિત્વા રાગવિરાગાય મગ્ગપઞ્ઞાય નિય્યન્તિ ચેતોવિમુત્તિયા સેક્ખફલભાવાય. સમ્માદિટ્ઠિસહિતેનેવ સમ્માસમાધિના નિય્યાનં ભવતિ, ન સમ્માસમાધિના એવ, તસ્મા દિટ્ઠિચરિતા મન્દઉદત્તા ઉભો પુગ્ગલા વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમેન સમથેન અવિજ્જાવિરાગાય મગ્ગપઞ્ઞાય નિય્યન્તિ પઞ્ઞાવિમુત્તિયા અસેક્ખફલભાવાયાતિ ચત્તારોપિ પુગ્ગલા દુવિધાયેવ ભવન્તીતિ વુત્તં હોતિ.

**રાગવિરાગાયા**તિ રઞ્જતીતિ **રાગો**, સો વિરજ્જતિ એતાયાતિ **વિરાગા**, રાગસ્સ વિરાગા **રાગવિરાગા**, તાય રાગવિરાગાય. **ચેતો**તિ ચિત્તપ્પભેદેન ચ સમાધિ વુચ્ચતિ યથા ''ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવય''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૩, ૧૯૨; મિ॰ પ॰ ૨.૧.૯.). પટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન પટિપક્ખતો વિમુચ્ચતીતિ **વિમુત્તિ**, ચેતસા ચિત્તેન સમાધિના વિમુચ્ચતીતિ **ચેતોવિમુત્તિ**, ચેતો એવ વા વિમુત્તિ **ચેતોવિમુત્તિ**, અનાગામિફલસમાધિ. અનાગામિપુગ્ગલો હિ સમાધિસ્મિં પરિપૂરકારિતાય ચેતોવિમુત્તિયા નિય્યાતિ. **અવિજ્જાવિરાગાયા**તિ અવિન્દિયં કાયદુચ્ચરિતાદિં વિન્દતીતિ **અવિજ્જા**, વિન્દિયં વા કાયસુચરિતાદિં ન વિન્દતીતિ **અવિજ્જા** નિરુત્તિનયેન. વિરજ્જતિ એતાયાતિ **વિરાગા**, અવિજ્જાય વિરાગા **અવિજ્જાવિરાગા**, તાય અવિજ્જાવિરાગાય. પકારેહિ જાનાતીતિ **પઞ્ઞા**,

વિમુચ્ચતીતિ **વિમુત્તિ**, પઞ્ઞાય વિમુચ્ચતીતિ **પઞ્ઞાવિમુત્તિ**, પઞ્ઞા **એવ** વા વિમુત્તિ **પઞ્ઞાવિમુત્તિ**, અરહત્તફલપઞ્ઞા, તાય પઞ્ઞાવિમુત્તિયા.

''તેસુ કતમે પુગ્ગલા કેન અત્થનયેન હાતબ્બા''તિ વત્તબ્બતો **''તત્થ યે સમથપુબ્બઙ્ગમાહી''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ ''ઉભો તણ્હાચરિતા''તિઆદિના વિભત્તેસુ પુગ્ગલેસુ યે ઉભો તણ્હાચરિતા મન્દઉદત્તા પુગ્ગલા સમથ...પે॰... નિય્યન્તિ, તે ઉભો તણ્હાચરિતા મન્દઉદત્તા પુગ્ગલા નન્દિયાવટ્ટેન નયેન **હાતબ્બા** ગમેતબ્બા નેતબ્બા. યે ઉભો દિટ્ઠિચરિતા મન્દઉદત્તા પુગ્ગલા વિપસ્સના...પે॰... સમથેન નિય્યન્તિ, તે ઉભો દિટ્ઠિચરિતા મન્દઉદત્તા પુગ્ગલા સીહવિક્કીળિતેન નયેન **હાતબ્બા** ગમેતબ્બા નેતબ્બાતિ અત્થો.

**૭.** ''તત્થ ચતસ્સો પટિપદા''તિઆદિના દેસનાહારેન દુક્ખાપટિપદાભેદેન તણ્હાચરિતમન્દાદિભેદો પુગ્ગલો વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''તસ્સ વિભત્તાનન્તરં સ્વાયં દેસનાહારો કત્થ સંવણ્ણેતબ્બે ધમ્મે કેનચિ આકારેન સમ્ભવતી''તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો **''સ્વાયં હારો કત્થ સમ્ભવતી''**તિઆદિમાહ. નવમક્ખણસમ્પન્નસ્સ સત્થા યં ધમ્મં દેસેતિ, તસ્મિં સંવણ્ણેતબ્બે ધમ્મે યા વીમંસાદિકા સુતમયાદિકા તિસ્સો પઞ્ઞા વિભત્તા, તાહિ પઞ્ઞાહિ યે ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદયો તયો પુગ્ગલા વિભત્તા, ઇતિ વિભત્તાકારેન અયં દેસનાહારો સત્થારા દેસેતબ્બે ધમ્મે સમ્ભવતીતિ દટ્ઠબ્બો.

તત્થ **સ્વાયં હારો**તિ દેસનાહારેન પટિપદાવિભાગેન વેનેય્યપુગ્ગલવિભાગો દસ્સિતો, સો અયં દેસનાહારો. **કત્થ સમ્ભવતી**તિ કત્થ સંવણ્ણેતબ્બે ધમ્મે સંવણ્ણનાભાવેન સમ્ભવતીતિ. **યસ્સા**તિ યો સો વેનેય્યો પચ્ચન્તજાદીહિ અટ્ઠહિ અક્ખણેહિ વિમુત્તો, સવનધારણાદીહિ ચ સમ્પત્તીહિ સમન્નાગતો, તસ્સ વેનેય્યસ્સ. **સત્થા**તિ સદેવકં લોકં સાસતિ અનુસાસતીતિ સત્થા. **ધમ્મ**ન્તિ દેસિતં સંવણ્ણેતબ્બં ધમ્મં. **દેસયતી**તિ સઙ્ખેપનયવિત્થારનયેહિ ભાસતિ. **અઞ્ઞતરો**તિ ભગવતો સાવકેસુ એવં ધમ્મં દેસેતું સમત્થો સાવકો. **ગરુટ્ઠાનિયો**તિ ગારવસ્સ ઠાનભૂતેહિ સીલસુતચાગાદિગુણવિસેસેહિ યુત્તો માનિતો સદ્દહિતબ્બવચનો. **સબ્રહ્મચારી**તિ સમં, સહ વા બ્રહ્મં સત્થુસાસનં ચરતિ પટિપજ્જતીતિ સબ્રહ્મચારી. **સદ્ધં લભતિ** ''યો સત્થા ધમ્મં દેસેતિ, સો સત્થા સમ્માસમ્બુદ્ધો હોતી''તિ સત્થરિ, ''સ્વાક્ખાતો વતાયં ધમ્મો સાત્થો સબ્યઞ્જનો એકન્તપરિપુણ્ણો એકન્તપરિસુદ્ધો અત્થાવહો હિતાવહો સુખાવહો ઝાનમગ્ગફલનિબ્બત્તકો, અમ્હેહિ ચ સદ્દહિતબ્બો''તિ દેસિતે ધમ્મે ચ અચલસદ્ધં લભતિ, સદ્દહનં અત્તનો સન્તાને પુનપ્પુનં ઉપ્પાદેતિ. તથા ''યો સાવકો ધમ્મં દેસેતિ, સો સાવકો સઙ્ખેપતો વા વિત્થારતો વા ધમ્મં દેસેતું સમત્થો વત ગરુટ્ઠાનિયો સબ્રહ્મચારી માનિતો સદ્દહિતબ્બવચનો''તિ દેસકે સાવકે ચ ''તાદિસેન સાવકેન દેસિતો યો ધમ્મો, સો ધમ્મો સાત્થો સબ્યઞ્જનો એકન્તપરિપુણ્ણો એકન્તપરિસુદ્ધો અત્થાવહો હિતાવહો સુખાવહો ઝાનમગ્ગફલનિબ્બત્તકો, અમ્હેહિ ચ સદ્દહિતબ્બો''તિ સાવકેન દેસિતધમ્મે ચ સદ્ધં સદ્દહનં અત્તનો સન્તાને પુનપ્પુનં ઉપ્પાદેતીતિ અત્થો.

**તત્થા**તિ તસ્મિં સદ્દહિતબ્બે સત્થારા દેસિતધમ્મે ચેવ સાવકેન દેસિતધમ્મે ચ સદ્દહન્તસ્સ વેનેય્યસ્સ યા વીમંસા, વીમંસન્તસ્સ યા ઉસ્સાહના, ઉસ્સહન્તસ્સ યા તુલના, તુલયન્તસ્સ યા ઉપપરિક્ખા, સા અયં વીમંસાદિકા પઞ્ઞા સદ્ધાનુસારેન પવત્તનતો **સુતમયી પઞ્ઞા** નામ. તત્થ વીમંસનં **વિમંસા**, પાળિયા, પાળિઅત્થસ્સ ચ વીમંસા. વીમંસતીતિ વા **વીમંસા**, પદં પદન્તરેન, પદત્થં પદત્થન્તરેન વિચારણકા પઞ્ઞા. યથા ચેત્થ, એવં ઉસ્સાહનાદીસુપિ ભાવસાધનકત્તુસાધનાનિ કાતબ્બાનિ. **ઉસ્સાહના** ચ ઉસ્સાહેન ઉપત્થમ્ભિકા ધમ્મસ્સ ધારણપરિચયસાધિકા પઞ્ઞા ચ, ન વીરિયં, એત્થ ચ યા સુતમત્તેયેવ પવત્તા, વીમંસાદિભાવં અપ્પત્તા

નિવત્તા, સા સુતમયી પઞ્ઞા ન હોતિ. યા ચ સુત્વા વીમંસિત્વા ઉસ્સાહનાદિભાવં અપ્પત્તા નિવત્તા, યા ચ સુત્વા વીમંસિત્વા ઉસ્સહિત્વા તુલનાદિભાવં અપ્પત્તા નિવત્તા, યા ચ સુત્વા વીમંસિત્વા ઉસ્સહિત્વા તુલયિત્વા ઉપપરિક્ખનભાવં અપ્પત્તા નિવત્તા, સાપિ પઞ્ઞા ન સુતમયી પઞ્ઞા હોતીતિ દટ્ઠબ્બા. યા પન સુત્વા સદ્દહન્તસ્સ વીમંસા, વીમંસન્તસ્સ ઉસ્સાહના, ઉસ્સહન્તસ્સ તુલના, તુલયન્તસ્સ ઉપપરિક્ખા હોતિ, અયં **સુતમયી પઞ્ઞા** નામ હોતીતિ દટ્ઠબ્બા.

સુતમયી પઞ્ઞા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''કતમા ચિન્તામયી પઞ્ઞા''તિ વત્તબ્બભાવતો સુતમયિયા પઞ્ઞાય વિભજનાનન્તરં ચિન્તામયિં પઞ્ઞં વિભજિતું "**તથા સુતેન નિસ્સયેના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સુત**ન્તિ સુય્યતે પરિયત્તિધમ્મોતિ **સુતો**, સવનં પરિયત્તિધમ્મસ્સાતિ વા **સુતં**, દુવિધમ્પિ સુતં. **નિસ્સયેન** ઉપનિસ્સાયાતિ અત્થો. ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે ચેતં ''સુતેન નિસ્સયેના''તિ કરણવચનં. એત્થ પન ''ઇદં પાણાતિપાતાદિવિરમનં સીલનટ્ઠેન સીલં, અયં એકગ્ગતા સમાદહનટ્ઠેન સમાધિ , ઇમાનિ ભૂતુપાદાનિ રુપ્પનટ્ઠેન રૂપાનિ, ઇમે ફસ્સાદયો નમનટ્ઠેન નામાનિ, ઇમે રૂપાદયો પઞ્ચ ધમ્મા રાસટ્ઠેન ખન્ધા''તિ તેસં તેસં ધમ્માનં પીળનાદિસભાવસ્સ વીમંસનાભૂતા પઞ્ઞા **વીમંસા** નામ. તેસંયેવ સીલસમાધિઆદીનં સીલતિ પતિટ્ઠહતિ એત્થાતિ **સીલ**ન્તિઆદિવચનત્થં પુચ્છિત્વા સભાગલક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનં તુલેત્વા વિય ગહણપઞ્ઞા **તુલનં** નામ. તેસંયેવ સીલસમાધિઆદીનં ધમ્માનં સભાવલક્ખણં અવિજહિત્વા અનિચ્ચતાદુક્ખતાદિનમનરુપ્પનાદિસપ્પચ્ચયસઙ્ખતાદિઆકારે વિતક્કેત્વા ઉપપરિક્ખણપઞ્ઞા એવ **ઉપપરિક્ખા** નામાતિ વિસેસતો દટ્ઠબ્બો. સુતધમ્મસ્સ ધારણપરિચયવસેન પવત્તનતો સુતમયી પઞ્ઞા ઉસ્સાહના જાતા વિય ન ચિન્તામયી પઞ્ઞા ચિન્તિતસ્સ ધારણપરિચયવસેન અપ્પવત્તનતોતિ ''ઉસ્સાહના''તિ ન વુત્તં.

સુતમયી પઞ્ઞા ચેવ ચિન્તામયી પઞ્ઞા ચ આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''કતમા ભાવનામયી પઞ્ઞા''તિ વત્તબ્બભાવતો કારણભૂતાનં દ્વિન્નં સુતમયિચિન્તામયિપઞ્ઞાનં દસ્સનાનન્તરં ફલભૂતં ભાવનામયિં પઞ્ઞં વિભજન્તો "**ઇમાહિ દ્વીહી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇમાહિ દ્વીહિ પઞ્ઞાહી**તિ સુતમયિચિન્તામયિપઞ્ઞાહિ કારણભૂતાહિ. સુતમયિપઞ્ઞાય વા ચિન્તામયિપઞ્ઞાય વા ઉભયત્થ વા ઠિતોયેવ યોગાવચરો વિપસ્સનં આરભતીતિ. **મનસિકારસમ્પયુત્તસ્સા**તિ રૂપારૂપેસુ પરિગ્ગહાદિવસેન સઙ્ખારેસુ અનિચ્ચતાદિવસેન મનસિકારેન સમ્મા પકારેહિ યુત્તપ્પયુત્તસ્સ. દિટ્ઠિવિસુદ્ધિકઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિમગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ-પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિસમ્પાદનેન વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કન્તસ્સ યોગાવચરસ્સ સન્તાને ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિસઙ્ખાતં **યં** અરિયમગ્ગ**ઞાણં** નિબ્બાનારમ્મણ**દસ્સનભૂમિયં વા ભાવનાભૂમિયં વા ઉપ્પજ્જતિ**, અયં **ભાવનામયી પઞ્ઞા**તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. યદિપિ પઠમમગ્ગઞાણં પઠમં નિબ્બાનદસ્સનતો "**દસ્સન**"ન્તિ વુત્તં, ભાવનાવસેન પન પવત્તનતો "**ભાવનામયી પઞ્ઞા**"તિ વેદિતબ્બં. **દસ્સનભૂમી**તિ પઠમમગ્ગફલાનિ, સેસાનિ ''ભાવનાભૂમી''તિ વુચ્ચન્તિ.

૮. અમ્હાકાચરિય તુમ્હેહિ ''યસ્સ સત્થા વા''તિઆદિના સુતમયિપઞ્ઞાદિકા વિભત્તા, એવં સતિ સુતેન વિના ચિન્તામયી પઞ્ઞા નામ ન ભવેય્ય, મહાબોધિસત્તાનં પન સુતેન વિના ચિન્તામયી પઞ્ઞા હોત્વેવાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા તસ્મિં સઙ્ગહેત્વા પકારન્તરેન વિભજિતું "**પરતોઘોસા**"તિઆદિમાહ.

તત્થ **પરતોઘોસા**તિ પરતો પવત્તો દેસનાઘોસો પચ્ચયો એતિસ્સાતિ પરતોઘોસા. **પચ્ચત્તસમુટ્ઠિતા**તિ પતિ વિસું અત્તનિયેવ સમુટ્ઠિતા. **યોનિસોમનસિકારા**તિ તેસં તેસં ચિન્તેતબ્બાનં રૂપાદીનં ધમ્માનં રુપ્પનનમનાદિસભાવપરિગ્ગણ્હનાદિના ઉપાયેન પવત્તમનસિકારા ચિન્તામયી પઞ્ઞા નામ, ઇમિના સાવકાપિ

સામઞ્ઞતો ગહિતા, તથાપિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનંયેવ વુત્તત્તા સાવકા ઇધ ગહિતા, તસ્મા પુરિમનયો યુત્તતરો. **પરતો**તિ ધમ્મદેસકતો પવત્તેન ધમ્મદેસનાઘોસેન હેતુના યં ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્ચત્તસમુટ્ઠિતેન, યોનિસોમનસિકારેન ચ હેતુના યં ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, **અયં** ભાવનાવસેન પવત્તનતો **ભાવનામયી પઞ્ઞા** નામ, ઇમિના સાવકાપિ સામઞ્ઞતો ગહિતા, તથાપિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનંયેવ વુત્તત્તા સાવકા ઇધ ગહિતા, તસ્મા પુરિમનયો યુત્તતરો. **પરતો**તિ ધમ્મદેસકતો પવત્તેન ધમ્મદેસનાઘોસેન હેતુના યં ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્ચત્તસમુટ્ઠિતેન, યોનિસોમનસિકારેન ચ હેતુના યં ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, અયં ભાવનાવસેન પવત્તનતો ભાવનામયી પઞ્ઞા નામાતિ વિભજિત્વા પણ્ડિતેહિ ઞેય્યાતિ વિત્થારેન ગમ્ભીરત્થં ઞાતું ઇચ્છન્તેહિ ‘‘એવં પટિપદાવિભાગેના’’તિઆદિના (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૯) અટ્ઠકથાવચનેન જાનિતબ્બો.

સુતમયિપઞ્ઞાદિકા તિસ્સો પઞ્ઞા આચરિયેન નાનાનયેહિ વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘તાસુ યસ્સ એકા વા દ્વે વા પઞ્ઞા અત્થિ, સો પુગ્ગલો કોનામો, યસ્સ એકાપિ નત્થિ, સો પુગ્ગલો કોનામો’’તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો યસ્સ અયં પઞ્ઞા, ઇમા વા અત્થિ, સો પુગ્ગલો ઇત્થન્નામો, યસ્સ નત્થિ, સો પુગ્ગલો ઇત્થન્નામોતિ પટિપદાપઞ્ઞાપ્પભેદેન પુગ્ગલં વિભજિતું ‘‘**યસ્સ ઇમા**’’તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ **યસ્સ** અતિતિક્ખપઞ્ઞસ્સ સુતમયી પઞ્ઞા ચેવ ચિન્તામયી પઞ્ઞા ચ ઇમા દ્વે પઞ્ઞા અત્થિ, અયં અતિતિક્ખપઞ્ઞો ઉદ્દેસમત્તેનેવ જાનનતો **ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ** નામ. **યસ્સ** નાતિતિક્ખપઞ્ઞસ્સ ઉદ્દેસનિદ્દેસેહિ સુતમયી પઞ્ઞા અત્થિ, ચિન્તામયી પઞ્ઞા નત્થિ, અયં નાતિતિક્ખપઞ્ઞો ઉદ્દેસનિદ્દેસેહિ જાનનતો **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ** નામ. **યસ્સ** મન્દપઞ્ઞસ્સ ઉદ્દેસનિદ્દેસેહિ નેવ સુતમયી પઞ્ઞા અત્થિ, ન ચિન્તામયી પઞ્ઞા ચ, અયં મન્દપઞ્ઞો ઉદ્દેસનિદ્દેસપટિનિદ્દેસેહિ જાનનતો નિરવસેસવિત્થારદેસનાય નેતબ્બતો **નેય્યો** નામાતિ. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘ઇદાનિ યદત્થં ઇમા પઞ્ઞા ઉદ્ધટા, તમેવ વેનેય્યપુગ્ગલવિભાગં યોજેત્વા દસ્સેતું ‘યસ્સા’તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિઆદિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮) વુત્તં.

૯. ‘‘તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સા’’તિઆદિના દેસનં વિભાવેતિ, ‘‘તત્થ ચતસ્સો પટિપદા’’તિઆદિના પટિપદાવિભાગેહિ, ‘‘સ્વાયં હારો’’તિઆદિના ઞાણવિભાગેહિ ચ દેસનાભાજનં વેનેય્યત્તયં આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘યાય દેસનાપાળિયા દેસનાહારં યોજેતું પુબ્બે ‘ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામી’તિઆદિના દેસનાહારસ્સ વિસયભાવેન યા પાળિદેસના નિક્ખિત્તા, સા પાળિદેસના દેસનાહારેન નિદ્ધારિતેસુ અસ્સાદાદીસુ અત્થેસુ કિમત્થં દેસયતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘ઇમં અત્થં દેસયતી’’તિ નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**સાયં ધમ્મદેસના**’’તિઆદિ આરદ્ધં.

તત્થ **સાયં ધમ્મદેસના**તિ યા ધમ્મદેસના આદિકલ્યાણાદિકા પુબ્બે દેસનાહારસ્સ વિસયભાવેન નિક્ખિત્તા, સાયં ધમ્મદેસના અસ્સાદાદીસુ કિમત્થં દેસયતીતિ કથેતુકામતાય પુચ્છતિ, પુચ્છિત્વા ‘‘ચત્તારિ સચ્ચાનિ દેસયતી’’તિ વિસ્સજ્જેતિ, તાનિ સરૂપતો દસ્સેતું ‘‘**દુક્ખં સમુદયં નિરોધં મગ્ગ**’’ન્તિ વુત્તં. પવત્તિપવત્તકનિવત્તિનિવત્તનુપાયભાવેન અવિપરીતભાવતો ‘‘**સચ્ચાની**’’તિ વુત્તાનિ.

યસ્સં દેસનાયં સચ્ચાનિ દેસનાહારેન નિદ્ધારિતાનિ, સા દેસના ચત્તારિ સચ્ચાનિ દેસયતીતિ યુત્તં હોતુ. યસ્સં દેસનાયં અસ્સાદાદયો નિદ્ધારિતા, સા દેસના ચત્તારિ સચ્ચાનિ દેસયતીતિ ન સક્કા વત્તું. હેટ્ઠા ચ અસ્સાદાદયો નિદ્ધારિતા, તસ્મા ‘‘અસ્સાદાદયો’’તિપિ વત્તબ્બન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા ‘‘**આદીનવો ફલઞ્ચ દુક્ખ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં.

દેસનાહારેન સંવણ્ણનાનયેન દેસનાયં નિદ્ધારિતો આદીનવો ચેવ ફલઞ્ચ દુક્ખસચ્ચં હોતિ, અસ્સાદો સમુદયસચ્ચં, નિસ્સરણં નિરોધસચ્ચં, ઉપાયો ચેવ આણત્તિ ચ મગ્ગસચ્ચં હોતિ, તસ્મા ''ચત્તારિ સચ્ચાનિ દેસયતી''તિ વત્તબ્બમેવાતિ.

તણ્હાવજ્જા તેભૂમકધમ્મા દુક્ખં, તે ચ અનિચ્ચાદીહિ પીળિતત્તા **આદીનવાયેવ**. **ફલન્તિ** દેસનાય ફલં લોકિયં, ન લોકુત્તરં, તસ્મા દુક્ખન્તિ વત્તબ્બમેવ. **અસ્સાદો**તિ તણ્હાસ્સાદસ્સ ગહિતત્તા ''**અસ્સાદો સમુદયો**''**તિ ચ વત્તબ્બં**. **અસ્સાદેકદેસો દુક્ખમેવ**, અસ્સાદેકદેસો દુક્ખઞ્ચેવ સમુદયો ચ. સહ વિપસ્સનાય અરિયમગ્ગો ચ ભગવતો આણત્તિ ચ દેસનાય ફલાધિગમસ્સ ઉપાયભાવતો ''**ઉપાયો, આણત્તિ ચ મગ્ગો**''તિ વુત્તં, નિસ્સરણેકદેસોપિ મગ્ગોતિ દટ્ઠબ્બો. ''ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ યા દેસના વિસેસતો દેસયતિ, કતમા સા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વિસેસં નિયમેત્વા દસ્સેતું ''**ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ ઇદં ધમ્મચક્ક**''ન્તિ વુત્તં. **ઇદં** વુચ્ચમાનં ધમ્મચક્કં ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ વિસેસતો દેસયતીતિ યોજના કાતબ્બા.

''યા દેસના ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ વિસેસતો દેસયતિ, તસ્સા દેસનાય ધમ્મચક્કભાવં કિં ભગવા આહા''તિ વત્તબ્બભાવતો ''**યથાહ ભગવા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''જાતિપિ દુક્ખા''તિઆદિવચનતો (મહાવ॰ ૧૪) તણ્હાવજ્જં જાતિઆદિકં તેભૂમકધમ્મજાતં દુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવેન, દુક્ખદુક્ખાદિભાવેન ચ ''**દુક્ખ**''ન્તિ વુત્તં. **મે**તિ મયા પવત્તિતન્તિ યોજના. **ભિક્ખવે**તિ સવને ઉસ્સાહં જનેતું આલપતિ. **બારાણસિયન્તિ** બારાણસીનગરસ્સ અવિદૂરે. **ઇસિપતને**તિ સીલક્ખન્ધાદીનં ઇસનતો ગવેસનતો ''**ઇસી**''તિ વોહરિતાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં પતનટ્ઠાને. **મિગદાયે**તિ મિગાનં અભયદાનટ્ઠાને કારિતે અસ્સમેવ.

**અનુત્તરન્તિ** ઉત્તરિતરાભાવેન અનુત્તરં અનતિસયં. **ધમ્મચક્કન્તિ** સતિપટ્ઠાનાદિકે સભાવધારણાદિના અત્થેન ધમ્મો ચેવ પવત્તનટ્ઠેન ચક્કઞ્ચાતિ ધમ્મચક્કં. **અપ્પટિવત્તિયન્તિ** અપ્પટિસેધનીયં. કસ્મા? જનકસ્સ ભગવતો ધમ્મિસ્સરત્તા સમ્માસમ્બુદ્ધત્તા, જઞ્ઞસ્સ ચ અનુત્તરત્તા કોણ્ડઞ્ઞાદીનઞ્ચેવ અટ્ઠારસબ્રહ્મકોટિયા ચ ચતુસચ્ચપટિવેધસાધનતો ચ. ''કેન અપ્પટિવત્તિય''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**સમણેન વા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **સમણેના**તિ પબ્બજ્જમત્તૂપગતેન . **બ્રાહ્મણેના**તિ જાતિબ્રાહ્મણેન. પરમત્થાનઞ્હિ સમણબ્રાહ્મણાનં પટિસેધને ચિત્તુપ્પાદાનુપ્પજ્જનમ્પિ નત્થિ. **દેવેના**તિ છકામાવચરદેવેન. **બ્રહ્મુના**તિ રૂપબ્રહ્મા ગહિતા. ''સમણેન વા ...પે॰... બ્રહ્મુના''તિ એત્તકમેવ અવત્વા''**કેનચી**''તિ વુત્તવચનેન અવસેસખત્તિયગહપતિપરિસજના સઙ્ગહિતા. તસ્મા ખત્તિયબ્રાહ્મણગહપતિસમણચાતુમહારાજિકતાવતિંસમારબ્રહ્મપરિસા અટ્ઠવિધાપિ પટિસેધેતું અસમત્થાયેવાતિ વેદિતબ્બા. **લોકસ્મિન્તિ** સત્તસમૂહે ધમ્મચક્કાધારે.

''દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત''ન્તિ ગાથાનુરૂપં ધમ્મચક્કસુત્તે પદાનિ વિભજન્તો ''**તત્થ અપરિમાણા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થાતિ** ધમ્મચક્કદેસનાયં (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૩ આદયો; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦). ''અપરિમાણા અક્ખરા અપરિમાણા પદા''તિ અવત્વા ''અપરિમાણા પદા અપરિમાણા અક્ખરા''તિ ઉપ્પટિપાટિવચનેહિ યેભુય્યેન પદસઙ્ગહિતાનીતિ દસ્સેતિ. **પદા, અક્ખરા, બ્યઞ્જના**તિ ચ લિઙ્ગવિપલ્લાસાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. **એતસ્સેવ અત્થસ્સા**તિ વત્તબ્બાકારસ્સ ચતુસચ્ચસઙ્ખાતસ્સ અત્થસ્સેવ **સઙ્કાસના પકાસના** પકાસનાકારો પઞ્ઞત્તાકારોતિ આકારવન્તઆકારસમ્બન્ધે સામિવચનં. **સઙ્કાસનાકારો**તિ ચ સઙ્કાસનીયસ્સ અત્થસ્સ આકારો. એસ નયો સેસેસુપિ. **ઇતિપી**તિ ઇતિ ઇમિના પકારેનપિ, ઇમિના પકારેનપિ **ઇદં** જાતિઆદિકં દુક્ખં અરિયસચ્ચન્તિ વેદિતબ્બં.

**અયન્તિ** કામતણ્હાદિભેદા અયં તણ્હા. **દુક્ખસમુદયો**તિ દુક્ખનિબ્બત્તનસ્સ હેતુભાવતો દુક્ખસમુદયો. **અયન્તિ** સબ્બસઙ્ખતતો નિસ્સટા અયં અસઙ્ખતા ધાતુ. **દુક્ખનિરોધો**તિ જાતિઆદિપ્પભેદસ્સ દુક્ખસ્સ અનુપ્પાદનિરોધપચ્ચયત્તા દુક્ખનિરોધો. **અયન્તિ** સમ્માદિટ્ઠાદિકો અટ્ઠઙ્ગિકો અરિયો મગ્ગો. દુક્ખનિરોધભૂતં નિબ્બાનં આરમ્મણકરણવસેન ગતત્તા, દુક્ખનિરોધપ્પત્તિયા પટિપદાભાવતો ચ **દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા.** સેસં વુત્તનયમેવ.

‘‘તત્થ અપરિમાણા’’તિઆદિના બ્યઞ્જનપદઅત્થપદાનિ વિભજિત્વા તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસયિવિસયભાવેન સમ્બન્ધભાવં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી**’’તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ભગવા કિં સામઞ્ઞેહિ અક્ખરાદીહિ સઙ્કાસેતિ વા પકાસેતિ વા, ઉદાહુ યથારહં સઙ્કાસેતિ પકાસેતીતિઆદિવિચારણાય સમ્ભવતો વિસયવિસયિભાવેન સમ્બન્ધભાવં નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી’’તિ કસ્મા એવં વુત્તં, નનુ ‘‘દુક્ખસચ્ચ’’ન્તિઆદીસુ પદેનેવ દુક્ખસચ્ચત્થત્તાદિકો સઙ્કાસિતબ્બોતિ? સચ્ચં, પદાવયવસ્સ પન અક્ખરસ્સ ગહણમુખેનેવ અક્ખરસમુદાયસ્સપિ પદસ્સ ગહણં હોતિ, પદે ગહિતે ચ દુક્ખસચ્ચત્થાદિકાવબોધો હોત્વેવ, એવં સતિ પદેનેવ સિજ્ઝનતો અક્ખરો વિસું ન ગહેતબ્બોતિ? ન, દુક્ખસચ્ચત્થાદિકાવબોધસ્સ વિસેસુપ્પત્તિભાવતો. **દુ**-ઇતિ અક્ખરેન હિ અનેકુપદ્દવાધિટ્ઠાનભાવેન કુચ્છિતત્થો ગહિતો, **ખ**-ઇતિ અક્ખરેન ધુવસુભસુખત્તભાવવિરહેન તુચ્છત્થોતિ એવમાદિકાવબોધસ્સ વિસેસુપ્પત્તિ ભવતિ. તેન વુત્તં ‘‘પદત્થગહણસ્સ વિસેસાધાનં જાયતી’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૯). પદપરિયોસાને વાક્યપરિયોસાનાભાવતો અક્ખરેહિ સંખિત્તેન દીપિયમાનો અત્થો પદેહિ પકાસિતોવાતિ વુત્તં ‘‘**પદેહિ પકાસેતી**’’તિ. વાક્યપરિયોસાને પન સઙ્કાસિતો પકાસિતો અત્થો વિવરિતો વિવટો કતોવાતિ વુત્તં. ‘‘**બ્યઞ્જનેહિ વિવરતી**’’તિ. પકારેહિ ચ વાક્યભેદે કતે સો અત્થો વિભત્તો નામાતિ વુત્તં ‘‘**આકારેહિ વિભજતી**’’તિ. વાક્યાવયવાનં પદાનં પચ્ચેકં નિબ્બચનવિભાગે કતે સો અત્થો પાકટો કતોવાતિ વુત્તં ‘‘**નિરુત્તીહિ ઉત્તાનીકરોતી**’’તિ. કતનિબ્બચનેહિ વાક્યાવયવેહિ વિત્થારવસેન નિરવસેસતો દેસિતેહિ વેનેય્યસત્તાનં ચિત્તે પરિસમન્તતો તોસનં હોતિ, પઞ્ઞાતેજનઞ્ચાતિ આહ ‘‘**નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞપેતી**’’તિ.

‘‘ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી’’તિઆદીસુ ‘‘ભગવા એવા’’તિ વા ‘‘અક્ખરેહિ એવા’’તિ વા અવધારણે યોજિતે ‘‘સાવકો ન સઙ્કાસેતિ, પદાદીહિ ન સઙ્કાસેતી’’તિ અત્થો ભવેય્ય, સાવકો ચ સઙ્કાસેતિ, પદાદીહિ ચ સઙ્કાસેતિ. કત્થ અવધારણં યોજેતબ્બન્તિ ચે? ‘‘ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિયેવા’’તિ અવધારણં યોજેતબ્બં. એવઞ્હિ સતિ સાવકેન સઙ્કાસિતો વા પદાદીહિ સઙ્કાસિતો વા અત્થો સઙ્ગહિતો હોતિ. અત્થપદાનઞ્ચ અક્ખરાદિનાનાવિસયતા સિદ્ધા હોતિ. તેન એકાનુસન્ધિકે સુત્તે છળેવ અત્થપદાનિ નિદ્ધારેતબ્બાનિ, અનેકાનુસન્ધિકે સુત્તે અનુસન્ધિભેદેન વિસું વિસું છ છ અત્થપદાનિ નિદ્ધારેતબ્બાનિ.

‘‘છસુ બ્યઞ્જનપદેસુ કતમેન બ્યઞ્જનપદેન કતમં કિચ્ચં સાધેતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘ઇમિના ઇદં કિચ્ચં, ઇમિના ઇદં કિચ્ચં સાધેતી’’તિ નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ ચ પદેહિ ચ ઉગ્ઘટેતી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ અક્ખરાદીસુ બ્યઞ્જનપદેસુ. **ઉગ્ઘટેતી**તિ ઉગ્ઘટનકિચ્ચં સાધેતીતિ અત્થો. કિઞ્ચાપિ દેસનાવ ઉગ્ઘટનકિચ્ચં સાધેતિ, ભગવા પન દેસનાજનકત્તા ઉગ્ઘટનકિચ્ચં સાધેતીતિ વુચ્ચતિ. સેસેસુપિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો.

“ઉગ્ઘટનકિચ્ચસાધિકા દેસનાયેવ કિં વિપઞ્ચનવિત્થારણકિચ્ચસાધિકા દેસનાજનકત્તા, ઉદાહુ વિસું વિસું કિચ્ચસાધિકા અઞ્ઞા”તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો વિસું વિસું કિચ્ચસાધિકા અઞ્ઞા દેસનાતિ નિયમેત્વા દસ્સેતું “**તત્થ ઉગ્ઘટના આદી**”તિઆદિમાહ. અથ વા “કતમા ઉગ્ઘટના, કતમા વિપઞ્ચના, કતમા વિત્થારણા”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વુત્તં “**તત્થ ઉગ્ઘટના આદી**”તિઆદિ. તત્થ **તત્થા**તિ ઉગ્ઘટનાદિકિચ્ચસાધિકાસુ દેસનાસુ. **ઉગ્ઘટના**તિ ઉગ્ઘટનકિચ્ચસાધિકા દેસના આદિદેસના હોતિ. **વિપઞ્ચના**તિ વિપઞ્ચનકિચ્ચસાધિકા દેસના મજ્ઝેદેસના હોતિ. **વિત્થારણા**તિ વિત્થારણકિચ્ચસાધિકા દેસના પરિયોસાનદેસના હોતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

“ઉગ્ઘટિયન્તો ઉદ્દિસિયમાનો પરિયત્તિઅત્થભૂતો ધમ્મવિનયો કતમં પુગ્ગલં વિનેતિ, વિપઞ્ચિયન્તો નિદ્દિસિયમાનો પરિયત્તિઅત્થભૂતો ધમ્મવિનયો કતમં પુગ્ગલં વિનેતિ, વિત્થારિયન્તો પટિનિદ્દિસિયમાનો પરિયત્તિઅત્થભૂતો ધમ્મવિનયો કતમં પુગ્ગલં વિનેતી”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**સોયં ધમ્મવિનયો**”તિઆદિમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન “એવં ‘અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી’તિઆદીનં છન્નં બ્યઞ્જનપદાનં બ્યાપારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અત્થપદાનં બ્યાપારં દસ્સેતું ‘સોયં ધમ્મવિનયો’તિઆદિ વુત્ત”ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૯) વુત્તં.

તત્થ **ઉગ્ઘટિયન્તો** ઉદ્દિસિયમાનો ઉદ્દેસપરિયત્તિઅત્થભૂતો સો અયં **ધમ્મવિનયો** ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુપુગ્ગલં વિનેતિ, **તેન** ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુનો પુગ્ગલસ્સ વિનયનેન **નં** ઉગ્ઘટિયન્તં ઉદ્દિસિયમાનં ઉદ્દેસપરિયત્તિઅત્થભૂતં વિનયં “આદિકલ્યાણો”તિ આહુ. **વિપઞ્ચિયન્તો** નિદ્દિસિયમાનો નિદ્દેસપરિયત્તિઅત્થભૂતો સો અયં **ધમ્મવિનયો** વિપઞ્ચિતઞ્ઞુપુગ્ગલં વિનેતિ, **તેન** વિપઞ્ચિતઞ્ઞુપુગ્ગલસ્સ વિનયનેન **નં** વિપઞ્ચિયન્તં નિદ્દિસિયમાનં નિદ્દેસપરિયત્તિઅત્થભૂતં વિનયં “મજ્ઝેકલ્યાણો”તિ આહુ. **વિત્થારિયન્તો** પટિનિદ્દિસિયમાનો પટિનિદ્દેસપરિયત્તિઅત્થભૂતો સો અયં **ધમ્મવિનયો** નેય્યં પુગ્ગલં **વિનેતિ** વિનયનં જનેતિ, **તેન** નેય્યસ્સ પુગ્ગલસ્સ વિનયનેન **નં** વિત્થારિયન્તં પટિનિદ્દિસિયમાનં પટિનિદ્દેસપરિયત્તિઅત્થભૂતં વિનયં “પરિયોસાનકલ્યાણો”તિ આહૂતિ યોજનત્થોતિ દટ્ઠબ્બો.

અથ વા “અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતી”તિઆદિના છન્નં પદાનં બ્યાપારો દસ્સિતો, એવં સતિ અત્થો નિબ્યાપારો સિયા, અત્થો ચ નિપ્પરિયાયતો સબ્યાપારોયેવાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ “**સોયં ધમ્મવિનયો**”તિઆદિ. એતેન અત્થોયેવ મુખ્યતો વેનેય્યત્તયસ્સ વિનયનકિચ્ચં સાધેતિ, અત્થવાચકો પન સદ્દો ઠાનૂપચારતો વેનેય્યત્તયસ્સ વિનયનકિચ્ચં સાધેતીતિ દસ્સેતિ. પદપરમસ્સ પન સચ્ચપ્પટિવેધસ્સ પતિટ્ઠાનાભાવતો સો ઇધ ન વુત્તો. સેક્ખગ્ગહણેન વા કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સ વિય નેય્યગ્ગહણેન પદપરમસ્સ પુગ્ગલસ્સાપિ ગહણં દટ્ઠબ્બં . **અક્ખરેહી**તિઆદીસુ કરણત્થે કરણવચનં, ન હેત્વત્થે. અક્ખરાદીનઞ્હિ ઉગ્ઘટનાદીનિ પયોજનાનિયેવ હોન્તિ, ન ઉગ્ઘટનાદીનં અક્ખરાદીનિ પયોજનાનીતિ “અન્નેન વસતી”તિઆદીસુ વિય ન હેતુઅત્થો ગહેતબ્બો. તત્થ હિ અન્નેન હેતુના વસતિ, વસનેન હેતુના અન્નં લદ્ધન્તિ વસનકિરિયાય ફલં વસનકિરિયાય હેતુભાવેન ગહિતં. “અજ્ઝેસનેન વસતી”તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. તેનાહ “યદત્થા ચ કિરિયા, સો હેતૂ”તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૯). તત્થ **યદત્થા**તિ સો અન્નાદિકો અત્થો યસ્સા વસનાદિકિરિયાયાતિ યદત્થા, વસનાદિકિરિયા, સો અન્નાદિકો અત્થો તસ્સા વસનાદિકિરિયાય હેતૂતિ અત્થો વેદિતબ્બો.

**૧૦**. “તત્થ અપરિમાણા પદા”તિઆદિના “ધમ્મં વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામી”તિ ઉદ્દિટ્ઠાય પાળિયા દ્વાદસપદસમ્પત્તિસઙ્ખાતં તિવિધકલ્યાણતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ છઅત્થપદછબ્યઞ્જનપદભેદેન સમ્પત્તિસઙ્ખાતં અત્થપદબ્યઞ્જનપદકલ્યાણતં દસ્સેન્તો “**તત્થ છપ્પદાનિ અત્થો**”તિઆદિમાહ. અથ વા “દ્વાદસ પદાનિ સુત્ત”ન્તિ

વુત્તાનુરૂપં ‘‘તત્થ અપરિમાણા’’તિઆદિના ‘‘ધમ્મં વો ભિક્ખવે દેસેસ્સામી’’તિ ઉદ્દિટ્ઠાય પાળિયા દ્વાદસપદતા દસ્સેત્વા ‘‘આદિકલ્યાણં મજ્ઝેકલ્યાણં પરિયોસાનકલ્યાણ’’ન્તિ વુત્તાનુરૂપં ‘‘તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ ચા’’તિઆદિના તસ્સા પાળિયા તિવિધકલ્યાણતા દસ્સિતા, દસ્સેત્વા ઇદાનિ ‘‘સાત્થં સબ્યઞ્જનં કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધ’’ન્તિ વુત્તાનુરૂપં તસ્સા પાળિયા છઅત્થપદબ્યઞ્જનપદસમ્પન્નતં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ છપ્પદાનિ અત્થો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તિસ્સં દેસનાહારવિસયસઙ્ખાતાયં પાળિયં છપ્પદાનિ અત્થો. કતમાનિ છપ્પદાનિ? સઙ્કાસના, પકાસના, વિવરણા, વિભજના, ઉત્તાનીકમ્મં, પઞ્ઞત્તિ ઇમાનિ છપ્પદાનિ. અત્થો યસ્સ અત્થિ તસ્મા **સાત્થં**. **તત્થા**તિ તિસ્સં દેસનાહારવિસયસઙ્ખાતાયં પાળિયં છપ્પદાનિ બ્યઞ્જનં. કતમાનિ છપ્પદાનિ? અક્ખરં, પદં, બ્યઞ્જનં, આકારો, નિરુત્તિ, નિદ્દેસો ઇમાનિ છપ્પદાનિ. બ્યઞ્જનં યસ્સ અત્થીતિ **સબ્યઞ્જન**ન્તિ યોજના કાતબ્બા. **તેના**તિ તસ્સા પાળિયા તિવિધકલ્યાણછઅત્થપદસમ્પન્નછબ્યઞ્જનપદસમ્પન્નટ્ઠેન, ‘‘ધમ્મં વો, ભિક્ખવે…પે॰… સુદ્ધ’’ન્તિ ભગવા આહાતિ અત્થો.

કેવલસદ્દસ્સ સકલાદિઅત્થવાચકત્તા અધિપ્પેતત્થં નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**કેવલન્તિ લોકુત્તરં ન મિસ્સં લોકિયેહિ ધમ્મેહી**’’તિ વુત્તં. **પરિપુણ્ણ**ન્તિ અધિપ્પેતત્થે એકોપિ અત્થો ઊનો નત્થિ, વાચકસદ્દેસુપિ અનત્થકો એકોપિ સદ્દો અધિકો નત્થીતિ પરિપુણ્ણં અનૂનં અનતિરેકં. **પરિસુદ્ધ**ન્તિ સદ્દદોસઅત્થદોસાદિવિરહતો વા પરિસુદ્ધં, રાગાદિમલવિરહતો વા પરિયોદાતાનં ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મવિસેસાનં ઉપટ્ઠિતટ્ઠાનત્તા પરિસુદ્ધં પરિયોદાતં. નિગ્ગતં મલં એતસ્સ ધમ્મસ્સાતિ **નિમ્મલં**. સદ્દદોસાદિવિરહતો વા રાગાદિવિરહતો વા સબ્બમલેહિ અપગતં પરિ સમન્તતો ઓદાતન્તિ **પરિયોદાતં**. **ઉપટ્ઠિત**ન્તિ ઉપતિટ્ઠન્તિ એત્થ સબ્બવિસેસાતિ ઉપટ્ઠિતં યથા ‘‘પદક્કન્ત’’ન્તિ. **પદક્કન્તં** પદક્કન્તટ્ઠાનં. વિસિસન્તિ મનુસ્સધમ્મેહીતિ **વિસેસા**, સબ્બે વિસેસા **સબ્બવિસેસા**, સબ્બતો વા વિસેસાતિ **સબ્બવિસેસા**, ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મા. તેસં સબ્બવિસેસાનં ઉપટ્ઠિતન્તિ યોજના. **ઇદ**ન્તિ સિક્ખત્તયસઙ્ગહં સાસનબ્રહ્મચરિયં. તથાગતસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પદન્તિ **તથાગતપદં**. **પદ**ન્તિ ચ પટિપત્તિગમનેન વા દેસનાગમનેન વા કિલેસગ્ગહણં. ઓત્થરિત્વા ગમનટ્ઠાનં ઇતિપિ **વુચ્ચતિ** પવુચ્ચતિ, તથાગતેન ગોચરાસેવનેન વા ભાવનાસેવનેન વા **નિસેવિતં** ભજિતં ઇતિપિ વુચ્ચતિ, તથાગતસ્સ મહાવજિરઞાણસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણદન્તેહિ **આરઞ્જિતં** આરઞ્જિતટ્ઠાનં ઇતિપિ વુચ્ચતિ, **અતો** તથાગતપદાદિભાવેન વત્તબ્બભાવતો **એતં** સાસનબ્રહ્મચરિયં ઇતિ પઞ્ઞાયતિ. **બ્રહ્મચરિય**ન્તિ બ્રહ્મુનો સબ્બસત્તુત્તમસ્સ ભગવતો ચરિયં, બ્રહ્મં વા સબ્બસેટ્ઠં ચરિયં **બ્રહ્મચરિયં**. **પઞ્ઞાયતી**તિ યથાવુત્તેહિ પકારેહિ ઞાયતીતિ અત્થો વેદિતબ્બો.

‘‘ઇમસ્સ સિક્ખત્તયસ્સ સઙ્ગહસ્સ સાસનસ્સ પરિપુણ્ણભાવપરિસુદ્ધભાવસઙ્ખાતં તથાગતપદભાવં! તથાગતપદભાવં, તથાગતનિસેવિતભાવં, તથાગતઆરઞ્જિતભાવં, તેહિ પકારેહિ ઞાપિતભાવં કથં મયં નિક્કઙ્ખા જાનિસ્સામા’’તિ વત્તબ્બતો ‘‘**તેનાહ ભગવા**’’તિઆદિ વુત્તં, તબ્ભાવદીપકેન ભગવતા વુત્તેન વચનેન તુમ્હેહિ નિક્કઙ્ખેહિ જાનિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

યદિ ભગવા અક્ખરેહિ ચ પદેહિ ચ ઉગ્ઘટેતિ, બ્યઞ્જનેહિ ચ આકારેહિ ચ વિપઞ્ચયતિ, નિરુત્તીહિ ચ નિદ્દેસેહિ ચ વિત્થારેતિ, એવં સતિ આચરિયેન રચિતેન દેસનાહારેન પયોજનં ન ભવતિ, દેસનાહારેન ન વિના ભગવતો દેસનાયમેવ અત્થસિજ્ઝનતોતિ ચોદનં મનસિ કત્વા ‘‘**કેસં અયં ધમ્મદેસના**’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘**યોગીન**’’ન્તિ આહ. તત્થ **યોગીન**ન્તિ યુજ્જન્તિ ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવનાયન્તિ **યોગિનો**, તેસં યોગીનં. તેન મયા રચિતેન દેસનાહારેન સંવણ્ણિતા અયં વુત્તપ્પકારા ભગવતો દેસના ઉગ્ઘટનાદિકિચ્ચં સાધેતીતિ દેસનાહારો યોગીનં સાત્થકોયેવાતિ દટ્ઠબ્બો. ‘‘દેસનાહારસ્સ અસ્સાદાદિદેસનાહારભાવો કેન અમ્હેહિ જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બો’’તિ

વત્તબ્બત્તા “**તેનાહ આયસ્મા…પે॰… દેસનાહારો**”તિ વુત્તં. તત્થ **તેન** અસ્સાદાદિદેસનાહારભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ‘‘અસ્સાદાદીનવતા…પે॰… દેસનાહારો’’તિ યં વચનં આહ, તેન વચનેન તુમ્હેહિ દેસનાહારસ્સ યોગીનં અસ્સાદાદિદેસનાહારભાવો જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘કિં પન એત્તાવતા દેસનાહારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**નિયુત્તો દેસનાહારો**”તિ વુત્તં. તત્થ યસ્સં દેસનાયં અસ્સાદાદયો યેન દેસનાહારેન નિદ્ધારિતા, તસ્સં દેસનાયં સો દેસનાહારો નિદ્ધારેત્વા યોજિતોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બોતિ.

ઇતિ દેસનાહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

## ૨. વિચયહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૧૧**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન દેસનાહારવિભઙ્ગેન અસ્સાદાદયો સુત્તત્થા આચરિયેન વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો દેસનાહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો વિચયો હારો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ કતમો વિચયો હારો**”તિઆદિ **વુત્તં**. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ હારેસુ કતમો સંવણ્ણનાવિસેસો વિચયો હારો વિચયહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ‘‘યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચા’’તિઆદિનિદ્દેસગાથાય ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ‘‘અયં વિચયો હારો કિં વિચિનતી’’તિઆદિકો સંવણ્ણનાવિસેસો વિચયહારવિભઙ્ગો નામાતિ યોજના.

‘‘અયં વિચયો હારો કિં વિચિનતી’’તિ ઇમિના યો વિચયો વિચિનિતબ્બો, તં વિચયં વિચિનિતબ્બં પુચ્છતિ, તસ્મા વિચિનિતબ્બં વિસયં વિસું વિસું નિયમેત્વા દસ્સેતું “**પદં વિચિનતિ, પઞ્હં વિચિનતી**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘કિં વિચયો પદવિચયો’’તિઆદિં અવત્વા ‘‘કિં વિચિનતિ, પદં વિચિનતી’’તિઆદિવચનેન વિચયસદ્દસ્સ કત્તુસાધનત્થં દસ્સેતિ. તત્થ **પદં વિચિનતી**તિ નવવિધસ્સ સુત્તન્તસ્સ સબ્બં પદં યાવ નિગમના નામપદાદિજાતિસદ્દાદિઇત્થિલિઙ્ગાદિઆકારન્તાદિપઠમવિભત્યન્તાદિએકવચનાદિવસેન વિચિનતિ. **પઞ્હં વિચિનતી**તિ અદિટ્ઠજોતનાદિસત્તાધિટ્ઠાનાદિસમ્મુતિવિસયાદિઅતીતવિસયાદિવસેન વિચિનતિ. **વિસ્સજ્જનં વિચિનતી**તિ એકંસબ્યાકરણવિસ્સજ્જનાદિસાવસેસબ્યાકરણવિસ્સજ્જનાદિ સઉત્તરબ્યાકરણ વિસ્સજ્જનાદિ લોકિયબ્યાકરણવિસ્સજ્જનાદિવસેન વિચિનતિ. **પુબ્બાપરં વિચિનતી**તિ પુબ્બેન અપરં સંસન્દિત્વા વિચિનતિ. **અસ્સાદં વિચિનતી**તિ અસ્સાદકતણ્હાદિઅસ્સાદેતબ્બસુખાદિવસેન વિચિનતિ. **આદીનવં વિચિનતી**તિ દુક્ખદુક્ખવિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખવસેન વા અનિટ્ઠાનુભવનાદિઆદિઅન્તવન્તતાદિસંકિલેસભાગિયાદિવસેન વા વિચિનતિ. **નિસ્સરણં વિચિનતી**તિ મગ્ગવસેન વા નિબ્બાનવસેન વા મગ્ગસ્સ વા આગમવસેન, નિબ્બાનસ્સ અસઙ્ખતધાતુઆદિપરિયાયવસેન વા વિચિનતિ. **ફલં વિચિનતી**તિ ધમ્મચરણસ્સ દુગ્ગતિગમનાભાવેન વા મચ્ચુતરણાદિના વા દેસનાય ફલં, દેસનાનુસારેન ચરણસ્સ ફલં વિચિનતિ. **ઉપાયં વિચિનતી**તિ અનિચ્ચાનુપસ્સનાદિવસેન પવત્તનનિબ્બિદાઞાણાદિવસેન વા સદ્ધાસતિવસેન વા વિસુદ્ધિયા ઉપાયં વિચિનતિ. **આણત્તિં વિચિનતી**તિ પાપપરિવજ્જનાણત્તિવસેન વા લોકસ્સ સુઞ્ઞતાપેક્ખનાણત્તિવસેન વા વિચિનતિ. **અનુગીતિં વિચિનતી**તિ વુત્તાનુગીતિવસેન વા વુચ્ચમાનાનુગીતિવસેન વા અનુરૂપં ગીતિં વિચિનતિ. **સબ્બે નવ**

**સુત્તન્તે વિચિનતી**તિ સુત્તગેય્યાદિકે નવ સુત્તે આહચ્ચવચનવસેન વા અનુસન્ધિવચનવસેન વા નીતત્થવચનવસેન વા નેય્યત્થવચનવસેન વા સંકિલેસભાગિયાદિવસેન વા વિચિનતિ.

કિઞ્ચાપિ પદવિચયો પઠમં વિભત્તો, સુત્તસ્સ પન અનુપદં વિચિનિતબ્બતાય અતિભારિયો, ન સુકરો પદવિચયોતિ તં અગ્ગહેત્વા પઞ્હાવિચયવિસ્સજ્જનવિચયે તાવ વિભજન્તો "**યથા કિં ભવે**"તિઆદિમાહ. તત્થ **યથા કિં ભવે**તિ યેન પકારેન સો પઞ્હાવિચયો પવત્તેતબ્બો, તં પકારજાતં કીદિસં ભવેય્યાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. આયસ્મા અજિતો પારાયને ભગવન્તં પઞ્હં યથા યેન પકારેન પુચ્છતિ, તથા તેન પકારેન પઞ્હાવિચયો પવત્તેતબ્બોતિ અત્થો. તત્થ **આયસ્મા**તિ પિયવચનં. **અજિતો**તિ બાવરીબ્રાહ્મણસ્સ પરિચારકભૂતાનં સોળસન્નં અઞ્ઞતરો અજિતો. **પારાયને**તિ પારં નિબ્બાનં અયતિ ગચ્છતિ એતેનાતિ પારાયનં, અજિતસુત્તાદિસોળસસુત્તસ્સેતં અધિવચનં.

> ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો, (ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો,)
> કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ;
> કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ, કિં સુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮; ચૂળનિ॰ વત્થુગાથા ૫૭, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧) –

ગાથાય "**કેન** ધમ્મેન **લોકો** અરિયવજ્જો સત્તો **નિવુતો** પટિચ્છાદિતો, ઇતિ આયસ્મા અજિતો પુચ્છતિ. **કેન** હેતુના યથાવુત્તલોકો નપ્પકાસતિ, **અસ્સ** યથાવુત્તલોકસ્સ **કિં** અભિલેપનં ઇતિ ત્વં બ્રૂસિ, **તસ્સ** યથાવુત્તલોકસ્સ કિં મહબ્ભયન્તિ ત્વં બ્રૂસીતિ પુચ્છતી''તિ અત્થો.

ઇતિ ઇમિના પભેદેન ચત્તારિ **ઇમાનિ** ગાથાપાદ**પદાનિ પુચ્છિતાનિ** પુચ્છાવસેન વુત્તાનિ, પુચ્છિતત્થદીપકાનિ વા, પધાનવસેન પન સો "**એકો પઞ્હો**"તિ મતો, યદિપિ ચતુન્નં પદાનં પુચ્છનવસેન પવત્તત્તા ચતુબ્બિધોતિ વત્તબ્બો, ઞાતું પન ઇચ્છિતસ્સ એકસ્સેવ અત્થસ્સ સમ્ભવતો "**એકો પઞ્હો**"તિ વુત્તં. ''કારણં વદેહી''તિ વત્તબ્બત્તા કારણમાહ "**એકવત્થુપરિગ્ગહા**"તિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – ''યદિપિ નિવારણાપકાસનાભિલેપનમહબ્ભયસઞ્ઞાતા ચત્તારો અત્થા પુચ્છાયં ગહિતા, એકસ્સ પન અભિધેય્યત્થસ્સ ગહણતો 'એકો પઞ્હો'તિ પધાનવસેન ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બો''તિ. ''એકવત્થુપરિગ્ગહણં કથં અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બભાવતો "**એવઞ્હિ આહા**"તિ વુત્તં. **એવં** એકવત્થુપરિગ્ગહણેનેવ ભગવા **હિ** યસ્મા આહ, ઇતિ તસ્મા એકવત્થુપરિગ્ગહણં તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ.

"**કેનસ્સુ નિવુતો લોકો**"તિ ઇમિના **લોકાધિટ્ઠાનં** પટિચ્છાદનં પુચ્છતિ, ન નાનાધમ્માધિટ્ઠાનં. "**કેનસ્સુ નપ્પકાસતી**"તિ ઇમિના લોકસ્સેવ **અપ્પકાસનં** પુચ્છતિ, ન નાનાસભાવધમ્મસ્સ. "**કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી**"તિ ઇમિના લોકસ્સેવ **અભિલેપનં** પુચ્છતિ, ન નાનાસભાવધમ્મસ્સ. "**કિં સુ તસ્સ મહબ્ભય**"ન્તિ ઇમિના તસ્સેવ લોકસ્સ **મહબ્ભયં** પુચ્છતિ, ન નાનાસભાવધમ્મસ્સ. તસ્મા ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિઆદિપઞ્હો એકાધિટ્ઠાનનાનાધિટ્ઠાનેસુ એકાધિટ્ઠાનો, ધમ્માધિટ્ઠાનસત્તાધિટ્ઠાનેસુ સત્તાધિટ્ઠાનો, અદિટ્ઠજોતનાદીસુ અદિટ્ઠજોતનાપઞ્હોતિઆદિના યથાસમ્ભવં વિચિનિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

''પઞ્હસ્સ યો લોકો 'અધિટ્ઠાનો'તિ ગહિતો, સો લોકો તિવિધો''તિ વત્તબ્બભાવતો "**લોકો તિવિધો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ તયો વિધા એતસ્સ લોકસ્સાતિ **તિવિધો**. કિલિસ્સતિ રાગાદિવસેન કામાવચરસત્તોતિ **કિલેસો**, કિલેસો ચ સો લોકો ચાતિ **કિલેસલોકો**, કામાવચરસત્તો. સો હિ રાગાદિકિલેસબહુલતાય કિલેસલોકોતિ. ભવતિ

ઞાનાભિઞ્ઞાહિ બુદ્ધીહીતિ **ભવો**, ભવો ચ સો લોકો ચાતિ **ભવલોકો**, રૂપાવચરસત્તો. સો હિ ઞાનાદિબુદ્ધીહિ ભવતીતિ. ઇન્દ્રિયેન સમન્નાગતોતિ **ઇન્દ્રિયો**, ઇન્દ્રિયો ચ સો લોકો ચાતિ **ઇન્દ્રિયલોકો**, અરૂપાવચરસત્તો. સો હિ આનેઞ્જસમાધિબહુલતાય વિસુદ્ધિન્દ્રિયો હોતીતિ લોકસમઞ્ઞા પરિયાપન્નધમ્મવસેન પવત્તા, તસ્મા અરિયા ન ગહિતાતિ.

''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિઆદિગાથાય પુચ્છાવિચયો હારો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''વિસ્સજ્જનાવિચયો હારો કત્થ વિસ્સજ્જનાય વિભત્તો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ વિસ્સજ્જના**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્સં ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિઆદિપુચ્છાયં –

> ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો, (અજિતાતિ ભગવા,)
> વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતિ;
> જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમિ, દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૯; ચૂળનિ॰ વત્થુગાથા ૫૮, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ) –

અયં ગાથા વિસ્સજ્જનાતિ દટ્ઠબ્બા. તત્થ **અવિજ્જાય નિવુતો લોકો**તિ કાળપક્ખચતુદ્દસી, ઘનવનસણ્ડ, મેઘપટલચ્છાદન, અડ્ઢરત્તીનં વસેન ચતુરઙ્ગસમન્નાગતેન અન્ધકારેન રથઘટાદિ પટિચ્છાદિતો વિય ધમ્મસભાવપટિચ્છાદનલક્ખણાય **અવિજ્જાય** સત્ત**લોકો નિવુતો** પટિચ્છાદિતો. ''**અજિતા**''તિ ચ આલપનં કત્વા ભગવા આહ. **વિવિચ્છા**તિ **વિચિકિચ્છાય** પમાદહેતુ યથાવુત્તલોકો **નપ્પકાસતિ. જપ્પં** તણ્હં યથાવુત્તલોકસ્સ ''**અભિલેપન**''ન્તિ અહં બ્રૂમીતિ ભગવા આહ, **દુક્ખં** જાતિઆદિવટ્ટદુક્ખં **અસ્સ** યથાવુત્તલોકસ્સ ''**મહબ્ભય**''ન્તિ અહં બ્રૂમીતિ ભગવા અજિતં આહાતિ અત્થો.

''ઇમાય વિસ્સજ્જનાય કથં વિચિનેય્યા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**ઇમાનિ ચત્તારિ પદાની**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇમાનિ ચત્તારિ પદાની**તિ ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિઆદિપુચ્છાગાથાયં વુત્તાનિ ગાથાપદાનિ. **ઇમેહિ ચતૂહિ પદેહી**તિ ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિ વિસ્સજ્જનાગાથાયં વુત્તેહિ ગાથાપદેહિ વિસ્સજ્જિતાનિ. કથં? **પઠમં** પદં **પઠમેન** પદેન, **દુતિયં** પદં **દુતિયેન** પદેન, **તતિયં** પદં **તતિયેન** પદેન, **ચતુત્થં** પદં **ચતુત્થેન** પદેન વિસ્સજ્જિતં.

''**કેનસ્સુ નિવુતો લોકો**''તિ પઠમ**પઞ્હે** ''**અવિજ્જાય નિવુતો લોકો**''તિ પઠમા **વિસ્સજ્જના** કતા, ન ઉપ્પટિપાટિયા. વિજ્જાય પટિપક્ખા અવિજ્જા, તસ્મા અવિજ્જાય અજાનકો લોકો ભવેય્ય. કથં નિવુતો સદ્દહિતબ્બોતિ આહ ''**નીવરણેહિ નિવુતો લોકો**''તિ. યદિ એવં ''નીવરણેન નિવુતો લોકો''તિ વિસ્સજ્જના કાતબ્બાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા વુત્તં ''**અવિજ્જાનીવરણા હિ સબ્બે સત્તા**''તિ. ''સબ્બસત્તાનં અવિજ્જાનીવરણભાવો કેન વચનેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**યથાહ ભગવા**''તિઆદિ વુત્તં.

''સબ્બસત્તાનં, ભિક્ખવે, સબ્બપાણાનં સબ્બભૂતાનં, પરિયાયતો એકમેવ નીવરણં વદામિ, યદિદં અવિજ્જા. અવિજ્જાનીવરણા હિ સબ્બે સત્તા. સબ્બસોવ ભિક્ખવે અવિજ્જાય નિરોધા ચાગા પટિનિસ્સગ્ગા નત્થિ સત્તાનં નીવરણન્તિ વદામી''તિ યં વચનં **યથા** યેન પકારેન ભગવા આહ, તથા તેન પકારેન વુત્તેન તેન વચનેન તુમ્હેહિ સબ્બસત્તાનં અવિજ્જાનીવરણભાવો સદ્દહિતબ્બોતિ.

‘‘અવિજ્જાય નિવુતો લોકો’’તિ પદેન ‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો’’તિ પઠમસ્સેવ પદસ્સ વિસ્સજ્જના ન સિયા, ‘‘કેનસ્સુ નપ્પકાસતી’’તિ દુતિયપદસ્સાપિ વિસ્સજ્જના સિયાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા “**તેન ચા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેન** ‘‘અવિજ્જાય નિવુતો લોકો’’તિ પદેન ‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો’’તિ પઠમસ્સ પદસ્સ વિસ્સજ્જના **યુત્તા** યુત્તતરા હોતિ, યુત્તતરત્તા ‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો’’તિ પઞ્હે ‘‘અવિજ્જાય નિવુતો લોકો’’તિ વિસ્સજ્જનાતિ મયા વત્તબ્બાયેવાતિ અધિપ્પાયો.

“**કેનસ્સુ નપ્પકાસતી**”તિ ઇમસ્મિં **પઞ્હે** “**વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતી**”તિ અયં **વિસ્સજ્જના** કાતબ્બા, વિવિચ્છાય પવત્તત્તા, પમાદા **ચ** લોકો નપ્પકાસતીતિ અત્થો. અવિજ્જાનીવરણાય નિવુતો લોકો નપ્પકાસતીતિ વિસ્સજ્જના કાતબ્બા, ‘‘કથં વિવિચ્છા પમાદા લોકો નપ્પકાસતીતિ વિસ્સજ્જના કતા’’તિ વત્તબ્બત્તા “**યો પુગ્ગલો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યો** પુથુજ્જનભૂતો **પુગ્ગલો** અવિજ્જા**નીવરણેહિ** નિવુતો, **સો** પુથુજ્જનભૂતો પુગ્ગલો વિવિચ્છાય **વિવિચ્છતિ**. ‘‘યાય વિવિચ્છાય વિવિચ્છતિ, સા વિવિચ્છા કતમા નામા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**વિવિચ્છા નામ વુચ્ચતિ વિચિકિચ્છા**”તિ વુત્તં. ‘‘તાય કસ્મા નપ્પકાસતી’’તિ વત્તબ્બત્તા “**સો વિચિકિચ્છન્તો**”તિઆદિ વુત્તં. તાય વિચિકિચ્છન્તો **સો** પુથુજ્જનભૂતો પુગ્ગલો સદ્દહિતબ્બેસુ **નાભિસદ્દહતિ**; સદ્દહિતબ્બેસુ ન અભિસદ્દહન્તો અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનાય, કુસલાનં ધમ્માનં સચ્છિકિરિયાય આરભિતબ્બં વીરિયં **નારભતિ**; અનારભન્તો **સો** પુગ્ગલો **ઇધ** લોકે પમાદમનુયુત્તો વિહરતીતિ, પમાદેન વિહરન્તો પમત્તો પુગ્ગલો **સુક્કે** ધમ્મે ન ઉપ્પાદિયતિ; અનુપ્પાદયન્તસ્સ **તસ્સ** પુગ્ગલસ્સ **તે** સુક્કા ધમ્મા **અનુપ્પાદિયમાના** હુત્વા **નપ્પકાસન્તિ** પકાસનવસેન ન પવત્તન્તિ; તસ્મા ‘‘વિવિચ્છા પમાદા લોકો નપ્પકાસતી’’તિ વિસ્સજ્જના કાતબ્બાતિ અધિપ્પાયો.

‘‘તાદિસસ્સ સુક્કધમ્માનં અપ્પકાસનભાવો અમ્હેહિ કેન વચનેન સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બભાવતો “**યથાહ ભગવા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ –

> ‘‘દૂરે સન્તો પકાસન્તિ, હિમવન્તોવ પબ્બતો;
> અસન્તેત્થ ન દિસ્સન્તિ, રત્તિં ખિત્તા યથા સરા;
> તે ગુણેહિ પકાસન્તિ, કિત્તિયા ચ યસેન ચા’’તિ. –

યં ગાથાપાઠં ભગવા **યથા** યેન અપ્પકાસનાકારેન આહ, તથા તેન અપ્પકાસનાકારેન વુત્તેન તેન ગાથાપાઠેન તાદિસસ્સ પુગ્ગલસ્સ સુક્કધમ્માનં અપ્પકાસનભાવો તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બોયેવ, તસ્મા ‘‘વિવિચ્છા પમાદા લોકો નપ્પકાસતી’’તિ વિસ્સજ્જના કાતબ્બાવાતિ અધિપ્પાયો.

ગાથાત્થો પન – હિમવન્તો પબ્બતો દૂરે ઠિતો દૂરે ઠિતાનમ્પિ સચક્ખુકાનં પુગ્ગલાનં પકાસતિ ઇવ, એવં **સન્તો** સપ્પુરિસા દૂરે ઠિતાનમ્પિ ગુણવસેન પવત્તાય કિત્તિયા ચ ગુણવસેન પવત્તેહિ યસપરિભોગપરિવારેહિ ચ દૂરે ઠિતાનં પણ્ડિતાનં પકાસન્તિ, રત્તિકાલે ખિત્તા સરા ઉસૂ ન દિસ્સન્તિ યથા, **એત્થ** સત્તલોકે વિવિચ્છાપમાદાનં વસેન વિહરન્તો અસન્તો ન દિસ્સન્તિ. યે સન્તો પકાસન્તિ, તે સન્તો ગુણેહિ પકાસન્તીતિ દસ્સેતું “**તે ગુણેહિ પકાસન્તી**”તિ વુત્તં . ગુણા નામ અબ્ભન્તરે જાતા, ‘‘કથં ગુણેહિ પકાસન્તી’’તિ વત્તબ્બત્તા “**કિત્તિયા ચ યસેન ચા**”તિ વુત્તં. ગુણાનુભાવેન પવત્તાય કિત્તિયા ચ ગુણાનુભાવેન પવત્તેન યસેન ચ પકાસન્તા પુગ્ગલા ગુણેહિ પકાસન્તીતિ વત્તબ્બાવાતિ.

યદિ વિવિચ્છાપમાદાનં વસેન નપ્પકાસતિ, એવં સતિ લોકો નિવુતો હોતિ, તસ્મા પઠમસ્સ પદસ્સાપિ વિસ્સજ્જના કાતબ્બાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા “**તેન ચા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેના**તિ ‘‘વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતી’’તિ પદેન ‘‘કેનસ્સુ નપ્પકાસતી’’તિ દુતિયસ્સ પદસ્સ વિસ્સજ્જના **યુત્તા** યુત્તતરાતિ અત્થો. **પદેના**તિ ચ પદત્થટ્ઠેન વિસ્સજ્જનાતિ અત્થો. **પદસ્સા**તિ પદત્થસ્સ પુચ્છિતબ્બસ્સાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. એસ નયો હેટ્ઠા, ઉપરિ ચ.

‘‘કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી’’તિ પઞ્હે ‘‘જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમી’’તિ વિસ્સજ્જના તસ્સા અજિતેન દટ્ઠબ્બા. ‘‘કતમા જપ્પા નામા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**જપ્પા નામ વુચ્ચતિ તણ્હા**”તિ વુત્તં. સા તણ્હા લોકં અભિલિમ્પતીતિ કથં વિઞ્ઞાયતીતિ યોજના. તેન વુત્તં “**યથાહ ભગવા**”તિઆદિ. તત્થ **યથા** યેન તણ્હાય અભિલેપનભાવેન –

> ‘‘રત્તો અત્થં ન જાનાતિ, રત્તો ધમ્મં ન પસ્સતિ;
> અન્ધં તમં તદા હોતિ, યં રાગો સહતે નર’’ન્તિ. –

યં ગાથં ભગવા આહ, તથા તેન અભિલેપનભાવેન વુત્તાય તાય ગાથાય સા તણ્હા લોકં અભિલિમ્પતીતિ વિઞ્ઞાયતીતિ અધિપ્પાયો.

ગાથાયં પન – રજ્જતિ સત્તોતિ **રત્તો**, રાગસમઙ્ગીસત્તો. કારણં પટિચ્ચ અસતિ પવત્તતિ ફલન્તિ **અત્થં**, ફલં. કારણં ફલં ધારેતિ, તં કારણં **ધમ્મં** નામ. અન્ધકારં **અન્ધં**. **યન્તિ** યમ્હિ કાલે. **યન્તિ** હિ ભુમ્મત્થે પચ્ચત્તવચનં. યમ્હિ કાલે રાગો **નરં** રાગસમઙ્ગિં **સહતે** અભિભવતિ, તદા કાલે **અન્ધં** અન્ધકારં તમં હોતીતિ યોજના. રાગો નરં **યં** યસ્મા સહતે, તસ્મા અન્ધં તમં તદા હોતીતિ વા, રાગો યં નરં સહતે, તસ્સ નરસ્સ અન્ધં તમં તદા હોતીતિ વા, રાગો નરં **યં સહતે** અભિભૂયતે યં સહનં અભિભવનં નિપ્ફાદેતિ, તં સહનં અભિભવનં **અન્ધં** અન્ધકારં તમં હોતીતિ વા યોજના.

‘‘યદિ રત્તો અત્થાદિકં ન જાનાતિ, એવં સતિ કથં જપ્પાભિલેપનં ભવતી’’તિ વત્તબ્બત્તા “**સાયં તણ્હા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ આરમ્મણેસુ **આસત્તિબહુલસ્સ** આસઙ્ગબહુલસ્સ તણ્હાસમઙ્ગિસ્સ **પુગ્ગલસ્સ સા અયં તણ્હા એવં** બહુઆસઙ્ગવસેન **અભિજપ્પા** પરિયુટ્ઠાનટ્ઠાયિની હોતિ. **ઇતિ કરિત્વા** ઇમિના કારણેન **તત્થ** તણ્હાય સત્ત**લોકો** કેનચિ સિલેસેન **અભિલિત્તો** મક્ખિતો વિય જપ્પાભિલેપેન અભિલિત્તો નામ ભવતીતિ યોજના. ‘‘જપ્પાભિલેપનં અપ્પકાસનસ્સપિ કારણં ભવતિ, તસ્મા ‘કેનસ્સુ નપ્પકાસતી’તિ દુતિયપદત્થસ્સપિ વિસ્સજ્જના સિયા’’તિ વત્તબ્બત્તા “**તેન ચા**”તિઆદિ વુત્તં.

‘‘તસ્સ લોકસ્સ મહબ્ભયં કિ’’ન્તિ ઇમસ્મિં ચતુત્થપઞ્હે ‘‘અસ્સ લોકસ્સ દુક્ખં મહબ્ભયં ભવે’’તિ અયં વિસ્સજ્જના તસ્સા અજિતેન દટ્ઠબ્બા. ભાયતિ લોકો એતસ્માતિ **ભયં**, મહન્તં ભયં **મહબ્ભયં**. ‘‘કતિવિધં દુક્ખ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**દુવિધં દુક્ખ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. દ્વે વિધા અસ્સ દુક્ખસ્સાતિ **દુવિધં**. ‘‘કતમં દુવિધં દુક્ખ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચા**”તિ વુત્તં. ‘‘કતમં કાયિકં, કતમં ચેતસિક’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યં કાયિકં, ઇદં દુક્ખં યં ચેતસિકં, ઇદં દોમનસ્સ**”ન્તિ વુત્તં.

રોગાદિસત્થાદિઅનિટ્ઠરૂપં સત્તલોકસ્સ મહબ્ભયં ભવેય્ય, ‘‘કથં દુક્ખં મહબ્ભયં ભવેતિ સદ્દહેતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બભાવતો “**સબ્બે સત્તા હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સબ્બે સત્તા યથાવુત્તસ્સ **દુક્ખસ્સ** ઉબ્બિજ્જન્તિ, દુક્ખેન

સમસમં અઞ્ઞં ભયં સત્તાનં નત્થિ, દુક્ખતો **ઉત્તરિતરં** વા પન ભયં કુતો અત્થિ. **હિ** યસ્મા નત્થિ, તસ્મા દુક્ખતો અઞ્ઞસ્સ ભયસ્સ અભાવતો ''દુક્ખં લોકસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ વચનં સદ્દહિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

''સબ્બે સત્તા''તિઆદિવચનેન રોગાદિસત્થાદિઅનિટ્ઠરૂપં દુક્ખમૂલમેવાતિ દસ્સેતિ. ''કાયિકચેતસિકવસેન દુવિધં દુક્ખં દુક્ખવેદનાયેવ, **એવં** સતિ સઙ્ખારદુક્ખવિપરિણામદુક્ખાનં મહબ્ભયભાવો ન આપજ્જેય્યા''તિ વત્તબ્બભાવતો ''**તિસ્સો દુક્ખતા**''તિઆદિ વુત્તં.

''તિસ્સો દુક્ખતા સબ્બેસં સત્તાનં સબ્બકાલેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ, કદાચિ કસ્સચિ ન ઉપ્પજ્જન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ લોકો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તાસુ તીસુ દુક્ખતાસુ. **લોકો**તિ ભોગસમ્પન્નો ચેવ અપ્પાબાધો ચ સત્તલોકો. **ઓધસો** ઓધિસો **કદાચિ** કરહચિ અત્તૂપક્કમમૂલાય **દુક્ખદુક્ખતાય** મુચ્ચતિ, કદાચિ પરૂપક્કમમૂલાય **દુક્ખદુક્ખતાય** મુચ્ચતિ, તથા **ઓધસો** ઓધિસો **કદાચિ** કરહચિ દીઘાયુકો લોકો **વિપરિણામદુક્ખતાય** મુચ્ચતિ, ''કેન હેતુના મુચ્ચતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પુચ્છં ઠપેત્વા હેતું દસ્સેતું ''**તં કિસ્સ હેતૂ**''તિઆદિ વુત્તં. સત્ત**લોકે** અપ્પેકચ્ચે અપ્પાબાધા હોન્તિ, તે ભોગસમ્પન્નત્તા ચેવ અપ્પાબાધત્તા ચ દુક્ખદુક્ખતાય મુચ્ચન્તિ, વિસેસતો રૂપાવચરસત્તા મુચ્ચન્તિ. અપ્પેકચ્ચે દીઘાયુકાપિ હોન્તિ, તે દીઘાયુકત્તા વિપરિણામદુક્ખતાય મુચ્ચન્તિ; વિસેસતો અરૂપાવચરસત્તા મુચ્ચન્તિ અરૂપાવચરસત્તાનં ઉપેક્ખાસમાપત્તિબહુલત્તા.

તેસં તાહિ દુક્ખતાહિ મુચ્ચનં અનેકન્તિકં હોતિ, તસ્મા તાહિ અનતિક્કન્તત્તા અનેકન્તિકં મુચ્ચનં તુમ્હેહિ વુત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કતમં એકન્તિકમુચ્ચન''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**સઙ્ખારદુક્ખતાય પના**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સઙ્ખારદુક્ખતાયા**તિ દુક્ખવેદનાપિ સઙ્ખતત્તા સઙ્ખારપરિયાપન્ના, તાદિસાય સઙ્ખારદુક્ખતાયાતિ અત્થો ગહેતબ્બો. **લોકો**તિ અરહા. ઉપાદીયતિ વિપાકક્ખન્ધચતુક્કકટત્તારૂપસઙ્ખાતં ખન્ધપઞ્ચકન્તિ **ઉપાદિ**, ઉપાદિયેવ સેસં **ઉપાદિસેસં**, ખન્ધપઞ્ચકં, તં નત્થિ એતિસ્સા નિબ્બાનધાતુયાતિ **અનુપાદિસેસા. અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા** અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ હુત્વા મુચ્ચતિ, ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે ચાયં કરણનિદ્દેસો. **નિબ્બાનધાતૂ**તિ ચ ખન્ધપઞ્ચકસ્સ નિબ્બાયનમત્તં અધિપ્પેતં, ન અસઙ્ખતધાતુ. **તસ્મા**તિ સઙ્ખારદુક્ખતાય સકલલોકબ્યાપકભાવેન સબ્બલોકસઙ્ગાહકત્તા વુત્તપ્પકાર**સઙ્ખારદુક્ખતાય** સબ્બ**લોકસ્સ** દુક્ખં હોતિ, **ઇતિ કત્વા** સઙ્ખારદુક્ખતાય સબ્બલોકસ્સ દુક્ખભાવતો ''**દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય**''ન્તિ ભગવતા વુત્તં.

''વેદનાપચ્ચયા તણ્હા''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧, ૩, ૩૬; મહાવ॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫) વચનતો ''દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ પદેન ''કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી''તિ તતિયપદસ્સાપિ વિસ્સજ્જના સિયાતિ આસઙ્કભાવતો ''**તેન ચ ચતુત્થસ્સ પદસ્સ વિસ્સજ્જના યુત્તા**''તિ વુત્તં. ''કેન યથાક્કમં પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનં યુત્તતરભાવો જાનિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેનાહ ભગવા**''તિઆદિ વુત્તં. તેન યથાક્કમં પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનં યુત્તતરત્તા યુત્તતરજાનનકો ભગવા ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિઆદિમાહ, તસ્મા યુત્તતરભાવો તુમ્હેહિ જાનિતબ્બોતિ.

એત્થ ચ લોકસ્સ નીવરણાદીનિ અજાનન્તેન ચ તિત્થિયવાદેસુ સમયન્તરેસુ પરિચયેન ચ તેસુ સમયન્તરેસુ ચેવ નીવરણાદીસુ ચ સંસયપક્ખન્દેન એકંસેનેવ સત્તાધિટ્ઠાનેન પુચ્છિતબ્બત્તા, એકંસેનેવ સત્તાધિટ્ઠાનેન બ્યાકાતબ્બત્તા ચ સત્તાધિટ્ઠાના પુચ્છા કતાતિ વેદિતબ્બા. સા ચાયં પુચ્છા અજાનન્તસ્સ જાનનત્થાય, જાતસંસયસ્સ ચ સંસયવિનોદનત્થાય વિસ્સજ્જેતબ્બસ્સ નીવરણાદિવિસયસ્સ ચતુબ્બિધત્તા ચતુબ્બિધા.

નીવરણાદીનં પન વિસયાનં લોકો ચ આધારભાવેન ગાથાયં વુત્તોતિ ''એકો પઞ્હો દસ્સિતો''તિ અયમેત્થ પુચ્છાવિચયો, વિસ્સજ્જનાવિચયો પન ''અદિટ્ઠજોતના વિસ્સજ્જના, વિમતિચ્છેદના વિસ્સજ્જના''તિઆદિના પુચ્છાવિચયે વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

એકાધારે પુચ્છાવિસ્સજ્જને વિચયો આચરિયેહિ વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''અનેકાધારે પુચ્છાવિસ્સજ્જને યો વિચયો વિભજનારહો, સો વિચયો કથં અમ્હેહિ વિઞ્ઞાયતિ, અમ્હાકં વિઞ્ઞાપનત્થાય તસ્મિં વિચયં વિભજથા''તિ વત્તબ્બભાવતો અનેકાધારં પુચ્છં તાવ નીહરિત્વા દસ્સેતું –

> ''સવન્તિ સબ્બધિ સોતા, (ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો,)
> સોતાનં કિં નિવારણં;
> સોતાનં સંવરં બ્રૂહિ, કેન સોતા પિધીયરે''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૦; ચૂળનિ॰ વત્થુગાથા ૫૯, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૩) –

ગાથમાહ . ગાથાત્થો તાવ દટ્ઠબ્બો. **સવન્તી**તિ સન્દન્તિ, પવત્તન્તીતિ અત્થો. **સબ્બધી**તિ તણ્હાદીનં આરમ્મણભૂતેસુ સબ્બેસુ રૂપાદીસુ આયતનેસુ. **સોતા**તિ તણ્હાભિજ્ઝાબ્યાપાદાદયો સોતા. **ઇચ્ચાયસ્મા**તિ ઇતિ એવં આયસ્મા અજિતો આહ. **સોતાનન્તિ** તણ્હાભિજ્ઝાબ્યાપાદાદીનં સોતાનં. **કિં નિવારણન્તિ** કિં કતમં ધમ્મજાતં આવરણં ભવે, કા કતમા ધમ્મજાતિ રક્ખા ભવે. **સોતાનં સંવરં બ્રૂહી**તિ સોતાનં તણ્હાભિજ્ઝાબ્યાપાદાદીનં સંવરણં આવરણં ઇદં ધમ્મજાતં ભવેતિ સબ્બસત્તહિતત્થં અમ્હાકં ત્વં કથેહિ. **કેન સોતા પિધીયરે**તિ કેન પહાયકધમ્મેન તણ્હાભિજ્ઝાબ્યાપાદાદયો સોતા પણ્ડિતેહિ પિધીયરેતિ પુચ્છતીતિ પુચ્છિતાનિ.

''પુચ્છાવસેન કથિતાય 'સવન્તિ…પે॰… પિધીયરે'તિ ઇમાય ગાથાય કિત્તકાનિ પદાનિ પુચ્છિતાનિ, કિત્તકા પઞ્હા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છિતાનિ, તે દ્વે પઞ્હા**''તિ વુત્તં. ''પુચ્છાવસેન પવત્તાય ઇમિસ્સા ગાથાય યદિ ચત્તારિ પદાનિ સિયું, એવં સન્તેસુ પઞ્હાપિ ચતુબ્બિધા સિયું, કસ્મા 'દ્વે'તિ વુત્તા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**કસ્મા? ઇમે હિ બહ્વાધિવચનેન પુચ્છિતા**''તિ વુત્તં. **ઇમે** એતાય ગાથાય ગહિતા અત્થા બહ્વાધિવચનેન પુચ્છિતા. ઇદં વુત્તં હોતિ – ''સવન્તિ…પે॰… પિધીયરેતિ બહૂનિ વચનાનિ અધિકિચ્ચ પવત્તા સંવરસઙ્ખાતા સતિ ચેવ પિદહનહેતુભૂતા પઞ્ઞા ચાતિ ઇમે દ્વે અત્થાવ પુચ્છિતા, તસ્મા અત્થવસેન દ્વે પઞ્હા વુત્તા વા''તિ. ''પુચ્છાય દુવિધત્થવિસયતા કથં વુત્તા''તિ વત્તબ્બત્તા પુચ્છાય દુવિધત્થવિસયતં વિવરિતું ''**એવં સમાપન્નસ્સા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવં સમાપન્નસ્સા**તિ ઇમાહિ દુગ્ગતિહેતુભૂતાહિ ઞાતિબ્યસનાદિસઙ્ખાતાહિ આપદાહિ વા, પાણવધાદીહિ આપદાહિ વા, સમં સહ, સબ્બથા વા અયં સત્તલોકો આપન્નો અજ્ઝોત્થટો, એવં અજ્ઝોત્થટસ્સ વા સમાપન્નસ્સ. **એવં સંકિલિટ્ઠસ્સા**તિ ઞાતિબ્યસનાદયો વા પાણવધાદીનિ આગમ્મ પવત્તેહિ દસહિ કિલેસવત્થૂહિ ચ અયં સત્તલોકો સંકિલિટ્ઠો, એવં સંકિલિટ્ઠસ્સ ચ લોકસ્સાતિ સમાપન્નસ્સ અજ્ઝોત્થટસ્સ લોકસ્સ વોદાનં વુટ્ઠાનં **કિં** કતમં ધમ્મજાતં ભવે. ઇતિ **એવઞ્હિ** સચ્ચં અજિતસુત્તે આહાતિ વિત્થારત્થો, પુચ્છાય દુવિધત્થવિસયતા ઞાતબ્બાતિ અધિપ્પાયો.

''કિં નુ સોતા સબ્બસ્સ લોકસ્સ સબ્બધિ સવન્તિ, ઉદાહુ, એકચ્ચસ્સેવા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**સવન્તિ સબ્બધિ સોતાતિ, અસમાહિતસ્સ સવન્તિ અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પમાદબહુલસ્સા**''તિ વુત્તં. તત્થ અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પમાદબહુલત્તા રૂપાદીસુ નાનારમ્મણેસુ વિક્ખિત્તચિત્તસ્સેવ સોતા **સવન્તિ** પવત્તન્તિ, ન

સમાહિતસ્સ અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પમાદવિરહિતસ્સાતિ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો. ‘‘કતમા અભિજ્ઝા, કતમો બ્યાપાદો, કતમો પમાદો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ યા અભિજ્ઝા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પમાદેસુ. **યા અભિજ્ઝા, અયં લોભો**, ન અભિજ્ઝાયનમત્તં. લોભો ચ **અકુસલમૂલં**, ન લુબ્ભનમત્તં. **યો બ્યાપાદો , અયં દોસો**, ન બ્યાપજ્જનમત્તં. દોસો ચ **અકુસલમૂલં**, ન દૂસનમત્તં. **યો પમાદો, અયં મોહો**, ન સતિવિપ્પવાસમત્તં. મોહો ચ **અકુસલમૂલં**, ન મૂહનમત્તં. **એવં** ઇમિના વુત્તપ્પકારેન અભિજ્ઝાદીનં અકુસલમૂલત્તા યસ્સ અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પમાદબહુલસ્સ **અસમાહિતસ્સ** છસુ રૂપાદીસુ **આયતનેસુ** તણ્હા સવન્તિ.

‘‘કતિવિધા સા તણ્હા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**રૂપતણ્હા…પે°… ધમ્મતણ્હા**’’તિ વુત્તં. ‘‘છન્નં રૂપતણ્હાદીનં છસુ રૂપાદિઆયતનેસુ સવનં કેન ચ વચનેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**યથાહ ભગવા**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘સવતીતિ ચ ખો, ભિક્ખવે…પે°… પટિહઞ્ઞતી’’તિ યં વચનં ભગવા **યથા** યેન પકારેન આહ, તથા તેન પકારેન વુત્તનયેન વચનેન તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. એત્થ ચ ચક્ખાદીનં રૂપતણ્હાદીનં છન્નં સોતાનં દ્વારભાવેન પવત્તત્તા ચક્ખાદયો નિસ્સિતૂપચારવસેન સયં સવન્તો વિય ભગવતા વુત્તા. **ઇતી**તિ એવં વુત્તપ્પકારેન **સબ્બા** સબ્બસ્મા ચક્ખાદિદ્વારતો ચ **સવતિ** પવત્તતિ. **સબ્બથા** સબ્બપ્પકારેન તણ્હાયનમિચ્છાભિનિવેસનઉન્નમનાદિપ્પકારેન **સવતિ** પવત્તતીતિ અત્થો. ‘‘કસ્મા સબ્બસ્મા ચક્ખાદિદ્વારતો ચ સવતિ પવત્તતિ, સબ્બપ્પકારેન તણ્હાયનમિચ્છાભિનિવેસનઉન્નમનાદિપ્પકારેન સવનભાવો વિજાનિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહ**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેના**તિ અસમાહિતસ્સ અભિજ્ઝાબ્યાપાદાદીનં ચક્ખાદિદ્વારતો ચ તણ્હાયનમિચ્છાભિનિવેસઉન્નમનાકારેન તણ્હાદિવસેન પવત્તનતો પવત્તજાનનકો ભગવા ‘‘**સવન્તિ સબ્બધિ સોતા**’’તિ આહ.

‘‘સોતાનં ‘કિં નિવારણ’ન્તિ ઇમિના કિં પુચ્છતિ? સોતાનં અનુસયપ્પહાનં પુચ્છતિ કિં? ઉદાહુ વીતિક્કમપ્પહાનં પુચ્છતી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**સોતાનં કિં નિવારણન્તિ પરિયુટ્ઠાનવિઘાતં પુચ્છતી**’’તિ વુત્તં. ‘‘ઇદં પરિયુટ્ઠાનવિઘાતં વોદાનં, ઉદાહુ વુટ્ઠાનં કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**ઇદં વોદાન**’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘સોતાનં સંવરં બ્રૂહિ, ‘કેન સોતા પિધીયરે’તિ ઇમિના કિં પુચ્છતિ? સોતાનં પરિયુટ્ઠાનં પુચ્છતિ કિં? ઉદાહુ વીતિક્કમનં, સમુગ્ઘાટં વા પુચ્છતિ કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **સોતાનં…પે°… પિધીયરેતિ અનુસયસમુગ્ઘાટં પુચ્છતી**’’તિ વુત્તં. ‘‘ઇદં અનુસયસમુગ્ઘાટં વોદાનં કિં, ઉદાહુ વુટ્ઠાનં કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**ઇદં વુટ્ઠાન**’’ન્તિ વુત્તં.

‘‘સવન્તિ સબ્બધિ સોતા’’તિઆદિપુચ્છાવિચયો આચરિયેન વુત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો; તાય પુચ્છાય ‘‘કતમો વિસ્સજ્જનવિચયો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ વિસ્સજ્જના**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** પુચ્છાયં –

> ‘‘યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, (અજિતાતિ ભગવા,)
> સતિ તેસં નિવારણં;
> સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે’’તિ. (સુ° નિ° ૧૦૪૧ ચૂળનિ° વત્થુગાથા ૬૦, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૪) –

ગાથા વિસ્સજ્જનાતિ દટ્ઠબ્બા. તસ્સં ગાથાયં **અજિત** લોકસ્મિં યાનિ સોતાનિ સવન્તિ, તેસં સોતાનં યં નિવારણં, સા સતિ હોતિ; તં સતિં સોતાનં સંવરન્તિ અહં બ્રૂમિ; **એતે** સોતા પઞ્ઞાય પિધીયરેતિ યોજના

કાતબ્બા. તત્થ **સતી**તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય સમ્પયુત્તા સતિ. **પઞ્ઞાયા**તિ મગ્ગપઞ્ઞાય. **પિધીયરે**તિ ઉપ્પજ્જિતું અપ્પદાનવસેન પિધીયન્તિ પચ્છિજ્જન્તિ.

‘‘સતિ તેસં નિવારણં સોતાનં સંવરં બ્રૂમી’’તિ ભગવા આહ – ‘‘યાય કાયચિ સતિયા સોતાનં સંવરણકિચ્ચં સિદ્ધં કિં, વિસિટ્ઠાય સતિયા સોતાનં સંવરણકિચ્ચં સિદ્ધં કિં, કતમાય સતિયા સોતાનં સંવરણકિચ્ચં સિદ્ધ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**કાયગતાય સતિયા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કાયગતાય સતિયા**તિ રૂપકાયે ગતં કેસાદિકં અનિચ્ચાદિતો વિપસ્સિત્વા પવત્તાય વિપસ્સનાઞાણસમ્પયુત્તાય સતિયા. **ભાવિતાયા**તિ કાયગતં અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો નિબ્બિન્દનતો વિરજ્જનતો નિરોધનતો પટિનિસ્સજ્જનતો અનુપસ્સનાવસેન ભાવિતાય. એવઞ્હિ અનિચ્ચતો અનુપસ્સન્તો નિચ્ચસઞ્ઞં પજહતિ; દુક્ખતો અનુપસ્સન્તો સુખસઞ્ઞં પજહતિ; અનત્તતો અનુપસ્સન્તો અત્તસઞ્ઞં પજહતિ; નિબ્બિન્દન્તો નન્દિં પજહતિ; વિરજ્જન્તો રાગં પજહતિ; નિરોધેન્તો સમુદયં પજહતિ; પટિનિસ્સજ્જન્તો આદાનં પજહતીતિ. **બહુલીકતાયા**તિ યથાવુત્તપ્પકારેન દિવસમ્પિ માસમ્પિ સંવચ્છરમ્પિ સત્તસંવચ્છરમ્પિ બહુલીકતાય. **ચક્ખુન્તિ** અભિજ્ઝાદિપવત્તિદ્વારભાવેન ઠિતં ચક્ખું, નિગ્ગહિતાગમં દટ્ઠબ્બં. **નાવિઞ્છતી**તિ ચક્ખુદ્વારે પવત્તં અભિજ્ઝાદિસહિતં ચિત્તસન્તાનં, તંસમઙ્ગીપુગ્ગલં વા નાકડ્ઢતિ, મનાપિકેસુ રૂપેસુ નાવિઞ્છતીતિ યોજના. **અમનાપિકેસુ** રૂપેસુ **ન પટિહઞ્ઞતિ** . કાયગતાય સતિયા ભાવિતાય બહુલીકતાય સોતં નાવિઞ્છતિ. મનાપિકેસુ સદ્દેસુ…પે॰… અમનાપિકેસુ સદ્દેસુ ન પટિહઞ્ઞતીતિ યોજના યથાસમ્ભવતો કાતબ્બા.

‘‘કેન કારણેન નાવિઞ્છતિ પટિહઞ્ઞતી’’તિ પુચ્છતિ, ઇન્દ્રિયાનં સંવુતનિવારિતત્તા નાવિઞ્છતિ ન પટિહઞ્ઞતીતિ વિસ્સજ્જેતિ. ‘‘કેનારક્ખેન તે સંવુતનિવારિતા’’તિ પુચ્છતિ, સતિઆરક્ખેન તે સંવુતનિવારિતાતિ વિસ્સજ્જેતિ. ‘‘સતિઆરક્ખેન સંવુતનિવારિતભાવો કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા **તેનાહ**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેના**તિ તસ્મા સતિઆરક્ખેન સંવુતનિવારિતત્તા સંવુતનિવારિતજાનનકો ભગવા ‘‘સતિ તેસં નિવારણ’’ન્તિ યં વચનં આહ, તેન વચનેન તુમ્હેહિ સતિઆરક્ખેન સંવુતનિવારિતભાવો સદ્દહિતબ્બોતિ પુબ્બભાગે પઞ્ઞા સત્યાનુગાતિ કિચ્ચમેવેત્થ અધિકન્તિ દટ્ઠબ્બં.

‘‘સતિ તેસં નિવારણ’’ન્તિ વિસ્સજ્જનસ્સ વિત્થારત્થો આચરિયેન વુત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે’’તિ વિસ્સજ્જનસ્સ વિત્થારત્થો ‘‘કથં અમ્હેહિ જાનિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે’’તિ વિસ્સજ્જનસ્સ વિત્થારત્થં દસ્સેન્તો ‘‘**પઞ્ઞાય અનુસયા પહીયન્તી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **પઞ્ઞાયા**તિ મગ્ગપઞ્ઞાય. **અનુસયા**તિ અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જનારહા કામરાગાનુસયાદયો. **પહીયન્તિ** સમુચ્છેદવસેન અનુસયેસુ પઞ્ઞાય પહીનેસુ પરિયુટ્ઠાનાપિ અત્થતો પહીયન્તિ. કિસ્સ પહીનત્તા ‘‘પહીયન્તી’’તિ વુચ્ચતિ? અનુસયસ્સ પહીનત્તા પરિયુટ્ઠાના પહીયન્તીતિ વિસ્સજ્જેતિ.

‘‘તં અનુસયપ્પહાનેન પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનં કિં વિય ભવતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તં યથા ખન્ધવન્તસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ખન્ધવન્તસ્સ રુક્ખસ્સ કુદાલાદિના ભૂમિં ખણિત્વા અનવસેસમૂલુદ્ધરણે કતે તસ્સ રુક્ખસ્સ પુપ્ફફલપલ્લવઙ્કુરસન્તતિપિ કુદાલાદિના સમુચ્છિન્નાવ ભવતિ યથા, એવં અરહત્તમગ્ગઞાણેન અનુસયેસુ પહીનેસુ અનુસયાનં પરિયુટ્ઠાનસન્તતિ સમુચ્છિન્ના પિદહિતા પટિચ્છન્ના ભવતિ. કેન સમુચ્છિન્ના ભવતિ? **પઞ્ઞાય** મગ્ગપઞ્ઞાય સમુચ્છિન્ના ભવતીતિ અત્થયોજના દટ્ઠબ્બા. ‘‘પઞ્ઞાય પરિચ્છિન્નભાવો કથં

સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેના**''તિઆદિ વુત્તં. ''પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે''તિ વચનતો અનુસયાનં પરિયુટ્ઠાનસન્તતિયા પઞ્ઞાય પરિચ્છિન્નભાવો પણ્ડિતેહિ સદ્દહિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

ઇમેસુ પઞ્હાવિસ્સજ્જનેસુ સોતાનં સંવરં, પિધાનઞ્ચ અજાનન્તેન વા સંસયિતેન વા સંવરપિધાનાનં પુચ્છિતબ્બત્તા ધમ્માધિટ્ઠાના પુચ્છાતિ પુચ્છાવિચયો ચેવ સતિપઞ્ઞાનં વિસ્સજ્જેતબ્બત્તા ધમ્માધિટ્ઠાનં વિસ્સજ્જનન્તિ વિસ્સજ્જનવિચયો ચ વેદિતબ્બો. એતેસુ ચ ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિઆદિકો પઞ્હો નીવરણવિચિકિચ્છાપમાદજપ્પાનં વસેન ચતુબ્બિધોપિ લોકાધિટ્ઠાનવસેન એકો પઞ્હોતિ વુત્તો, એવં સતિ ''સવન્તિ સબ્બધિ સોતા''તિઆદિકોપિ પઞ્હો સંવરપિધાનાનં વસેન દુવિધોપિ એકત્થવસેન ગહેત્વા એકાધિટ્ઠાનવસેન ''એકો પઞ્હો''તિ વત્તબ્બો, સોતાનં બહુભાવતો વા ''બહુપઞ્હો''તિ વત્તબ્બો; તથા પન અવત્વા સોતે અનામસિત્વા સંવરપિધાનાનં વસેન ''સવન્તિ સબ્બધિ સોતા''તિઆદિમ્હિ ''દ્વે પઞ્હા''તિ વુત્તા. તદનુસારેન ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિઆદિમ્હિપિ લોકં અનામસિત્વા નીવરણાદીનં ચતુન્નં વસેન ''ચત્તારો પઞ્હા''તિપિ વત્તબ્બાતિ અયં નયો દસ્સિતોતિ નયદસ્સનં દટ્ઠબ્બં.

દેસનાકાલે વુત્તધમ્મસ્સ અનુસન્ધિમગ્ગહેત્વા અત્તના રચિતનિયામેનેવ પુચ્છિતપઞ્હસ્સ ચેવ પઞ્હં અટ્ઠપેત્વા, પટિઞ્ઞઞ્ચ અકત્વા વિસ્સજ્જનસ્સ ચ વિચયહારો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''દેસનાકાલે વુત્તધમ્મસ્સ અનુસન્ધિં ગહેત્વા પુચ્છિતપઞ્હસ્સ ચેવ તં પઞ્હં ઠપેત્વા, પટિઞ્ઞઞ્ચ કત્વા વિસ્સજ્જનસ્સ ચ યો વિચયો હારો વિભત્તો, સો વિચયહારો કથં અમ્હેહિ વિઞ્ઞાયતિ, અમ્હાકં વિઞ્ઞાપનત્થાય તસ્મિં વિચયં વિભજેથા''તિ વત્તબ્બભાવતો તેસુ વિચેતબ્બાકારં દસ્સેન્તો ''યાનિ સોતાની''તિઆદિગાથાય વિચયાકારદસ્સનાનન્તરં ''**પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચા**''તિઆદિમાહ.

તત્થ ગાથાત્થો તાવ વિઞ્ઞાતબ્બો – યાય પઞ્ઞાય અનુસયપ્પહાનેન સોતનિરુજ્ઝનં વુત્તં, યાય સતિયા ચ પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનેન સોતનિરુજ્ઝનં વુત્તં, સાયં **પઞ્ઞા ચેવ** સાયં **સતિ ચ** તાહિ પઞ્ઞાસતીહિ અસેસં સહુપ્પન્નં **નામઞ્ચેવ રૂપઞ્ચ**, **એતં** સબ્બં **કત્થ** નિરુજ્ઝમાને અસેસં ઉપરુજ્ઝતીતિ મારિસ **મે** મયા પુટ્ઠો ત્વં ભગવા મય્હં **એતં** નિરુજ્ઝનં પબ્રૂહિ, ઇતિ આયસ્મા અજિતો ભગવન્તં પુચ્છતિ.

અજિત ત્વં **યમેતં** પઞ્હં પુચ્છિતં નિરુજ્ઝનં મં અપુચ્છિ, અહં **તે** તવ **તં** નિરુજ્ઝનં વદામિ. **યત્થ** વિઞ્ઞાણનિરોધે પઞ્ઞાસતિસહિતં **નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ** વિઞ્ઞાણસ્સ **નિરોધેન** સહ એકતો અસેસં ઉપરુજ્ઝતિ, **એત્થ** વિઞ્ઞાણનિરોધે **એતં** સબ્બં વિઞ્ઞાણનિરોધેન એકતો એકક્ખણે અપુબ્બં અચરિમં **ઉપરુજ્ઝતિ**, એતં વિઞ્ઞાણનિરોધં તસ્સ નામરૂપસ્સ નિરોધો નાતિવત્તતિ, તં તં નામરૂપનિરોધં સો સો વિઞ્ઞાણનિરોધો નાતિવત્તતીતિ.

''તસ્મિં પઞ્હે અયં અજિતો કિં પુચ્છતિ? ઉપરુજ્ઝનમેવ પુચ્છતિ, ઉદાહુ અઞ્ઞં પુચ્છતી''તિ વત્તબ્બતો ''**અયં પઞ્હે અનુસન્ધિં પુચ્છતી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અયન્તિ** યો આયસ્મા અજિતો પઞ્હં અપુચ્છીતિ અયં અજિતો. **પઞ્હે**તિ ''પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચા''તિઆદિપઞ્હે. યદિ અનુસન્ધિં પુચ્છતિ, એવં સતિ ''કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ પુચ્છનં અયુત્તં ભવેય્યાતિ? ન, અનુસન્ધીયતિ એતેન ઉપનિરુજ્ઝનેનાતિ **અનુસન્ધી**તિ અત્થસમ્ભવતો. તેન વુત્તં ''**અનુસન્ધિં પુચ્છન્તો કિં…પે॰… નિબ્બાનધાતુ**''ન્તિ. અનુસન્ધિપુચ્છનેન અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુયાપિ પુચ્છનતો ''કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ પુચ્છનં યુત્તમેવ.

‘‘યા અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ પુચ્છિતા, તં કતમાય પટિપદાય અધિગચ્છતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનભાવનાસઙ્ખાતં પટિપદં વિસયેન સહ દસ્સેતું “**તીણી સચ્ચાની**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સઙ્ખતાનીતિ** કમ્માદિપચ્ચયેહિ સમેચ્ચ સમ્ભૂય દુક્ખાદીનિ કરીયન્તીતિ સઙ્ખતાનિ. **નિરોધધમ્માની**તિ નિરુજ્ઝનં **નિરોધો,** ધમ્મોપિ નિરોધધમ્મોવ, તસ્મા નિરોધો ધમ્મો સભાવો યેસં દુક્ખાદીનન્તિ **નિરોધધમ્માની**તિ અત્થોવ ગહેતબ્બો. તાનિ તીણિ સચ્ચાનિ સરૂપતો દસ્સેતું “**દુક્ખં સમુદયો મગ્ગો**”તિ વુત્તં. તીણિ દુક્ખસમુદયમગ્ગસચ્ચાનિ સઙ્ખતાનીતિ વુત્તાનિ, ‘‘કિં નિરોધસચ્ચ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**નિરોધો અસઙ્ખતો**”તિ વુત્તં. ઇધ ‘‘નિરોધધમ્મો’’તિપિ વત્તબ્બં. કમ્માદિપચ્ચયેહિ અસઙ્ખતત્તા **અસઙ્ખતો**. ઉપ્પાદનિરોધાભાવતો **અનિરોધધમ્મો**. ‘‘પહાયકપહાતબ્બેસુ સચ્ચેસુ કતમેન પહાયકેન કતમો પહાતબ્બો, કતમાય ભૂમિયા પહીનો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ સમુદયો દ્વીસુ ભૂમીસૂ**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **દ્વીસુ ભૂમીસૂ**તિ દસ્સનભાવનાભૂમીસુ. **કામચ્છન્દો**તિ કામભવરાગો. **રૂપરાગો**તિ રૂપભવરાગો. **અરૂપરાગો**તિ અરૂપભવરાગો. સંયોજનભેદતો દસ સંયોજનાનિ પહીયન્તીતિ યોજના.

**૧૨**. પહાતબ્બસંયોજનાનિ દસ્સનભૂમિભાવનાભૂમિભેદેન વિભત્તાનિ, અમ્હેહિપિ ઞાતાનિ, ‘‘ઇન્દ્રિયભેદતો કથં વિભત્તાની’’તિ વત્તબ્બભાવતો “**તત્થ તીણી**”તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ‘‘પહાતબ્બસંયોજનેસુ કતમાનિ સંયોજનાનિ કતમં ઇન્દ્રિયં અત્તનો પહાયકં કત્વા નિરુજ્ઝન્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ તીણી**”તિઆદિ વુત્તં. **અધિટ્ઠાય** અત્તનો પહાયકં કત્વા **નિરુજ્ઝન્તિ** અનુપ્પાદવસેન. ‘‘અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયઞ્ચ અઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ સંયોજનાનં નિરુજ્ઝનહેતુ હોતુ, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં કિસ્સ હેતૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યં પના**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યં** યેન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયેન અરહા ‘‘મે જાતિ ખીણા’’તિ એવં જાનાતિ, **ઇદં** જાનનહેતુ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં **ખયે** જાતિક્ખયે અરહત્તફલે પવત્તં **ઞાણં**. **યં** યેન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયેન અરહા ‘‘ઇત્થત્તાય અપરં ન ભવિસ્સામી’’તિ પજાનાતિ, **ઇદં** પજાનનહેતુ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં. **અનુપ્પાદે** પન અનુપ્પજ્જને અરહત્તફલે પવત્તં **ઞાણં** અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં જાનનહેતુ હોતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇન્દ્રિયઞાણાનિ પહાયકાનિ કત્વા સંયોજનાનિ નિરુજ્ઝન્તિ, ‘‘તાનિ ઞાણાનિ કદા નિરુજ્ઝન્તી’’તિ વત્તબ્બભાવતો “**તત્થ યઞ્ચા**”તિઆદિ વુત્તં.

‘‘અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં પાપુણન્તસ્સ નિરુજ્ઝતુ, અઞ્ઞિન્દ્રિયં અરહત્તં પાપુણન્તસ્સ નિરુજ્ઝતુ, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં કદા નિરુજ્ઝતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ યઞ્ચ ખયે**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **દ્વે**તિ કિચ્ચભેદેન દ્વે, સભાવતો પન એકાવ.

‘‘પજાનનકિચ્ચમ્પિ એકમેવ, કથં દ્વે સિયુ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. આરમ્મણપઞ્ઞાભેદેન દ્વે નામાનિ લબ્ભન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **સા**તિ યા પઞ્ઞા પુબ્બગાથાયં સોતપિધાનકિચ્ચેન વુત્તા, સા પઞ્ઞા પકારેહિ જાનનસભાવેન **પઞ્ઞા** નામ. **યથાદિટ્ઠં** આરમ્મણં **અપિલાપનટ્ઠેન** ઓગાહનટ્ઠેન **સતિ** નામ.

**૧૩**. ‘‘પઞ્ઞા ચેવ સતિ યા’’તિ પદસ્સ અત્થો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘નામરૂપઞ્ચા’તિ પદસ્સ અત્થો કથં અમ્હેહિ ઞાતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા નામરૂપં વિભજન્તો “**તત્થ યે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ કમ્મવિપાકવટ્ટભેદે ભવત્તયે. **તત્થા**તિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધસઙ્ખાતનામરૂપસમુદાયે. **પઞ્ચિન્દ્રિયાની**તિ ચક્ખાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ . **વિઞ્ઞાણસમ્પયુત્ત**ન્તિ સમ્પયુત્તપચ્ચયત્તં સન્ધાય ન વુત્તં, પચુરજનસ્સ પન અવિભજિત્વા ગહણીયસભાવમત્તં સન્ધાય વુત્તં. વિભાગં જાનન્તેહિ પન ‘‘નામં વિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં, રૂપં પન ન વિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં, સહજાત’’ન્તિ વિભજિત્વા ગહેતબ્બં. **તસ્સા**તિ પઞ્ઞાસતિસહિતસ્સ નામરૂપસ્સ. **નિરોધ**ન્તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતું.

ભગવન્તં પુચ્છન્તો આયસ્મા અજિતો “**પઞ્ઞા ચેવ…પે॰… કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી**”તિ એવં પારાયને આહ. “પઞ્ઞા ચેવાતિઆદિગાથાય યા અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ પુચ્છિતા, સા અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ કતમેન અધિગમેન પત્તબ્બા”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ચતુરિદ્ધિપાદમુખેન અરિયમગ્ગાધિગમમુખેન પત્તબ્બા, ચતુરિદ્ધિપાદભાવનાય ચ ચત્તારિન્દ્રિયાનિ મૂલભૂતાનિ, તસ્મા મૂલભૂતાનિ તાનિ ચત્તારિન્દ્રિયાનિ નિદ્ધારેત્વા દસ્સેન્તો “**તત્થ સતિ ચ પઞ્ઞા ચા**”તિઆદિમાહ. કુસલાકુસલધમ્મગતિયો સમન્વેસમાનાય સતિયા સિજ્ઝમાનાય એકન્તેન સમાધિ નિપ્ફાદેતબ્બો, સતિગ્ગહણેન ચ પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનં ગાથાયં અધિપ્પેતં, પરિયુટ્ઠાનપ્પહાનેન ચ સમાધિકિચ્ચં પાકટન્તિ આહ “**સતિ દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ સતિન્દ્રિયઞ્ચ સમાધિન્દ્રિયઞ્ચા**”તિ. પઞ્ઞાય અનુસયસમુગ્ઘાતં ચતુબ્બિધસમ્મપ્પધાનસઙ્ખાતેન વીરિયેન સિજ્ઝતિ, ન વિના તેનાતિ વુત્તં “**પઞ્ઞા દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ પઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ વીરિયિન્દ્રિયઞ્ચા**”તિ.

ઇમેસુ યથાવુત્તેસુ ચતૂસુ ઇન્દ્રિયેસુ પુબ્બભાગે વા મગ્ગક્ખણે વા સિજ્ઝન્તેસુ તંસમ્પયુત્તા યા સદ્દહના ઓકપ્પના સિદ્ધા, ઇદં સદ્દહનઓકપ્પનસઙ્ખાતં ધમ્મજાતં સદ્ધિન્દ્રિયં સિદ્ધં, “તેસુ મૂલભૂતેસુ ઇન્દ્રિયેસુ સિદ્ધેસુ કતમેન ઇન્દ્રિયેન કતમો ધમ્મો સિદ્ધો”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમિના અયં સિદ્ધોતિ દસ્સેન્તો “**તત્થ યા સદ્ધાધિપતેય્યા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ સત્યાદીસુ. **સદ્ધાધિપતેય્યા**તિ પચ્ચયભૂતાય સદ્ધાય સિદ્ધો છન્દો અધિપતીતિ **સદ્ધાધિપતિ**, સદ્ધાધિપતિના પવત્તેતબ્બા ચિત્તેકગ્ગતાતિ **સદ્ધાધિપતેય્યા. છન્દસમાધી**તિ છન્દં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતો સમાધિ વા છન્દાધિપતિના સમ્પયુત્તો પુબ્બભાગે પવત્તો સમાધિ વા છન્દસમાધિ, પહાનં પહાનહેતુ હોતીતિ યોજના કાતબ્બા. **પહાનન્તિ** ચ પજહતિ વિક્ખમ્ભિતકિલેસે એતેન છન્દસમાધિનાતિ **પહાનન્તિ** કરણસાધનત્થો ગહેતબ્બો. **પટિસઙ્ખાનબલેના**તિ પરિકમ્મબલેન. **ભાવનાબલેના**તિ મહગ્ગતભાવનાબલેન.

“સો છન્દસમાધિ સયં કેવલોવ પહાન”ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**તત્થ યે અસ્સાસપસ્સાસા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં સમાહિતે ચિત્તે ચિત્તુપ્પાદે. “તસ્મિં સમાહિતે ચિત્તુપ્પાદે અસ્સાસા”તિઆદિના અસ્સાસાદિસીસેન અસ્સાસાદિજનકા વીરિયસઙ્ખારા ગહિતા, તે ચ યાવ ભાવનાપારિપૂરી, તાવ પુનપ્પુનં સરણતો ચ **સરા**, પુનપ્પુનં સઙ્કપ્પતો ચ **સઙ્કપ્પા**. યો પન “સરસઙ્કપ્પા, ઇમે સઙ્ખારા ચા”તિ એવં વુત્તપ્પકારો પુરિમકો છન્દસમાધિ વા કિલેસવિક્ખમ્ભનતાય ચ તદઙ્ગપ્પહાનતાય ચ પહાનં પહાનહેતુપધાનં વા, “ઇમે વુત્તપ્પકારા સઙ્ખારાદયો કિં ભાવેન્તી”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**ઇમે ચ સઙ્ખારા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ઇમે સઙ્ખારા ચ તદુભયઞ્ચ છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિતં નિરોધનિસ્સિતં વોસ્સગ્ગપરિણામિં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતીતિ યોજના.

**છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતન્તિ** છન્દો એવ અધિપતિ **છન્દાધિપતિ**, છન્દાધિપતિસમાધિ. તેન વુત્તં ભગવતા – “છન્દં ચે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અધિપતિં કરિત્વા લભતિ સમાધિ”ન્તિ (વિભ॰ ૪૩૨). છન્દહેતુકો વા સમાધિ, છન્દાદિકો વા સમાધિ **છન્દસમાધિ**, છન્દાધિપતિસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નો સમાધીતિ વુત્તં હોતિ. પધાનભૂતા સઙ્ખારા **પધાનસઙ્ખારા**, પધાનસદ્દેન સઙ્ખતસઙ્ખારાદયો નિવત્તાપિતા, છન્દસમાધિ ચ પધાનસઙ્ખારા ચાતિ **છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારા** , તેહિ સમન્નાગતો **છન્દ…પે॰… સમન્નાગતો**, તં…પે॰… ગતં. ઇજ્ઝતિ સમિજ્ઝતિ નિપ્પજ્જતીતિ **ઇદ્ધિ**, કોટ્ઠાસો, ઇદ્ધિ એવ પાદો કોટ્ઠાસોતિ **ઇદ્ધિપાદો**, ઇદ્ધિપાદચતુત્થો. ઇજ્ઝન્તિ વા તાય સત્તા ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ **ઇદ્ધિ**, પજ્જતિ એતેનાતિ **પાદો**, ઇદ્ધિયા પાદોતિ **ઇદ્ધિપાદો**. ઇદ્ધિપાદોતિ સામઞ્ઞત્થવસેન વુત્તોપિ “છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગત”ન્તિ વુત્તત્તા છન્દિદ્ધિપાદોવ ગહેતબ્બો, તં ઇદ્ધિપાદં તં છન્દિદ્ધિપાદં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ અત્થો.

**વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિત**ન્તિ વિપસ્સનાક્ખણે કિચ્ચતો તદઙ્ગવિવેકનિસ્સિતં, અજ્ઝાસયતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતં, મગ્ગક્ખણે પન કિચ્ચતો સમુચ્છેદવિવેકનિસ્સિતં, આરમ્મણતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતં. **વિરાગનિસ્સિત**ન્તિ વિપસ્સનાક્ખણે કિચ્ચતો તદઙ્ગવિરાગનિસ્સિતં, અજ્ઝાસયતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતં, મગ્ગક્ખણે પન કિચ્ચતો સમુચ્છેદવિરાગનિસ્સિતં , આરમ્મણતો નિસ્સરણવિરાગનિસ્સિતં. **નિરોધનિસ્સિત**ન્તિ વિપસ્સનાક્ખણે કિચ્ચતો તદઙ્ગનિરોધનિસ્સિતં, અજ્ઝાસયતો નિસ્સરણનિરોધનિસ્સિતં, મગ્ગક્ખણે કિચ્ચતો સમુચ્છેદનિરોધનિસ્સિતં, આરમ્મણતો નિસ્સરણનિરોધનિસ્સિતં. **વોસ્સગ્ગપરિણામિ**ન્તિ એત્થ પરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગપક્ખન્દનવોસ્સગ્ગવસેન વોસ્સગ્ગો દુવિધો. તત્થપિ વિપસ્સનાક્ખણે તદઙ્ગવસેન પરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગો, નિબ્બાનનિન્નભાવેન પક્ખન્દનવોસ્સગ્ગો, મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવસેન પરિચ્ચાગવોસ્સગ્ગો, આરમ્મણકરણેન નિબ્બાનપક્ખન્દનવોસ્સગ્ગોતિ વિભજિત્વા ગહેતબ્બો. યથાવુત્તવોસ્સગ્ગત્થં પરિણમતિ, પરિણતં વા પરિપચતિ પરિપચનં કરોતીતિ **વોસ્સગ્ગપરિણામી**, તં વોસ્સગ્ગપરિણામિં.

છન્દિદ્ધિપાદભાવનાકારો આચરિયેન વુત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કથં વીરિયિદ્ધિપાદભાવનાકારો અમ્હેહિ વિજાનિતબ્બો''તિ વત્તબ્બભાવતો ''**તત્થ યા વીરિયાધિપતેય્યા**''તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેનેવ વિઞ્ઞેય્યો. સંખિત્તવસેન પન ઠપિતં પાઠં વિત્થારતો ઠપેસ્સામિ. કથં? –

''તત્થ યા વીરિયાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં વીરિયસમાધિ. સમાહિતે ચિત્તે કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનતાય પટિસઙ્ખાનબલેન વા ભાવનાબલેન વા, ઇદં પહાનં. તત્થ યે અસ્સાસપસ્સાસા વિતક્કવિચારા સઞ્ઞાવેદયિતા સરસઙ્કપ્પા, ઇમે સઙ્ખારા. ઇતિ પુરિમકો ચ વીરિયસમાધિ, કિલેસવિક્ખમ્ભનતાય ચ પહાનં ઇમે ચ સઙ્ખારા, તદુભયં વીરિયસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિતં નિરોધનિસ્સિતં વોસ્સગ્ગપરિણામિં.

''તત્થ યા ચિત્તાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં ચિત્તસમાધિ. સમાહિતે ચિત્તે કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનતાય પટિસઙ્ખાનબલેન વા ભાવનાબલેન વા, ઇદં પહાનં. તત્થ યે અસ્સાસપસ્સાસા વિતક્કવિચારા સઞ્ઞાવેદયિતા સરસઙ્કપ્પા, ઇમે સઙ્ખારા. ઇતિ પુરિમકો ચ ચિત્તસમાધિ, કિલેસવિક્ખમ્ભનતાય ચ પહાનં ઇમે ચ સઙ્ખારા, તદુભયં ચિત્તસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિતં નિરોધનિસ્સિતં વોસ્સગ્ગપરિણામિં.

''તત્થ યા વીમંસાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં વીમંસાસમાધિ, સમાહિતે ચિત્તે કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનતાય પટિસઙ્ખાનબલેન વા ભાવનાબલેન વા, ઇદં પહાનં. તત્થ યે અસ્સાસપસ્સાસા વિતક્કવિચારા સઞ્ઞાવેદયિતા સરસઙ્કપ્પા, ઇમે સઙ્ખારા. ઇતિ પુરિમકો ચ વીમંસાસમાધિ કિલેસવિક્ખમ્ભનતાય ચ પહાનં ઇમે ચ સઙ્ખારા, તદુભયં વીમંસાસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિતં નિરોધનિસ્સિતં વોસ્સગ્ગપરિણામિ''ન્તિ.

અયં પન વિસેસો – **વીરિયસમાધી**તિ વીરિયં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતો સમાધિ વા વીરિયાધિપતિના સમ્પયુત્તો પુબ્બભાગે પવત્તો સમાધિ વા વીરિયસમાધિ. **ચિત્તસમાધી**તિ ચિત્તં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતો સમાધિ વા ચિત્તાધિપતિના સમ્પયુત્તો પુબ્બભાગે પવત્તો સમાધિ વા ચિત્તસમાધિ. **વીમંસાસમાધી**તિ વીમંસં જેટ્ઠકં કત્વા પવત્તિતો સમાધિ વા વીમંસાધિપતિના સમ્પયુત્તો પુબ્બભાગે પવત્તો સમાધિ વા વીમંસાસમાધીતિ.

સત્તિબલાનુરૂપેનેત્થ સઙ્ખેપવણ્ણના કતા, ગમ્ભીરઞાણેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુરૂપેન વિત્થારતો વા ગમ્ભીરતો વા વિભજિત્વા ગહેતબ્બા.

૧૪. ‘‘છન્દસમાધિ વીરિયસમાધિ ચિત્તસમાધિ વીમંસાસમાધી’’તિ વુત્તો, ‘‘એવં સતિ વીમંસાસમાધિયેવ ઞાણમૂલકો ઞાણપુબ્બઙ્ગમો ઞાણાનુપરિવત્તિ ભવેય્ય, અઞ્ઞે તયો સમાધયો અઞ્ઞાણમૂલકા અઞ્ઞાણપુબ્બઙ્ગમા અઞ્ઞાણપવત્તિયો ભવેય્યુ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા સબ્બે સમાધયો ઞાણમૂલકાદયોયેવાતિ દસ્સેતું ‘‘**સબ્બો સમાધિ ઞાણમૂલકો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સબ્બો સમાધી**તિ છન્દસમાધિ, વીરિયસમાધિ, ચિત્તસમાધિ, વીમંસાસમાધીતિ ચતુબ્બિધો સમાધિ. **ઞાણમૂલકો**તિ એકાવજ્જનવીથિનાનાવજ્જનવીથીસુ પવત્તં ઉપચારઞાણમૂલકો. **ઞાણપુબ્બઙ્ગમો**તિ અધિગમઞાણં પુબ્બઙ્ગમં અસ્સાતિ ઞાણપુબ્બઙ્ગમો. **ઞાણાનુપરિવત્તી**તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણં અનુપરિવત્તિ અસ્સાતિ ઞાણાનુપરિવત્તિ. અથ વા નાનાવજ્જનૂપચારઞાણં વા પટિસન્ધિઞાણં વા મૂલં અસ્સાતિ **ઞાણમૂલકો**, ઉપચારઞાણં પુબ્બઙ્ગમં અસ્સાતિ **ઞાણપુબ્બઙ્ગમો**, અપ્પનાઞાણં અનુપરિવત્તિ અસ્સાતિ **ઞાણાનુપરિવત્તિ** . સબ્બં વા ઉપચારઞાણં મૂલં અસ્સાતિ **ઞાણમૂલકો**. અપ્પનાઞાણં પુબ્બઙ્ગમં અસ્સાતિ **ઞાણપુબ્બઙ્ગમો**. અભિઞ્ઞાઞાણં અનુપરિવત્તિ અસ્સાતિ **ઞાણાનુપરિવત્તિ**, અનુપરિવત્તનં વા **અનુપરિવત્તિ**, ઞાણસ્સ અનુપરિવત્તિ **ઞાણાનુપરિવત્તિ**, ઞાણાનુપરિવત્તિ અસ્સાતિ **ઞાણાનુપરિવત્તિ**. ઞાણં પન પુબ્બે વુત્તપ્પકારમેવ.

**યથા પુરે તથા પચ્છા**તિ યથા છન્દસમાધિઆદિચતુબ્બિધસમાધિસ્સ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન પુરે અતીતાસુ જાતીસુ અસઙ્ખ્યેય્યેસુપિ સંવટ્ટવિવટ્ટેસુ અત્તનો ખન્ધપટિબદ્ધસ્સ, પરેસં ખન્ધપટિબદ્ધસ્સ ચ સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનં તથા તથાવુત્તસમાધિસ્સ અનાગતંસઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન પચ્છા અનાગતાસુ જાતીસુ અસઙ્ખ્યેય્યેસુપિ સંવટ્ટવિવટ્ટેસુ અત્તનો ખન્ધપટિબદ્ધસ્સ, પરેસં ખન્ધપટિબદ્ધસ્સ ચ સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **યથા પચ્છા તથા પુરે**તિ યથા યથાવુત્તસમાધિસ્સ ચેતોપરિયઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન અનાગતેસુ સત્તસુયેવ દિવસેસુ પરસત્તાનંયેવ ચિત્તસ્સ સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનં, તથા તથાવુત્તસમાધિસ્સ પુરે અતીતેસુ સત્તસુયેવ દિવસેસુ પરસત્તાનંયેવ ચિત્તસ્સ સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનન્તિ અત્થો.

**યથા દિવા તથા રત્તિ**ન્તિ યથા ચક્ખુમન્તાનં સત્તાનં દિવસભાગે સૂરિયાલોકેન અન્ધકારસ્સ વિદ્ધંસિતત્તા આપાથગતં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં રૂપં મનોવિઞ્ઞાણેનપિ સુવિઞ્ઞેય્યં, તથા રત્તિભાગે ચતુરઙ્ગસમન્નાગતેપિ અન્ધકારે વત્તમાને યથાવુત્તસમાધિસ્સ દિબ્બચક્ખુઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન રૂપાયતનસ્સ સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનં. **યથા રત્તિં તથા દિવા**તિ યથા રત્તિભાગે ચતુરઙ્ગસમન્નાગતેપિ અન્ધકારે યથાવુત્તસમાધિસ્સ દિબ્બચક્ખુઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન રૂપાયતનસ્સ સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનં, તથા દિવસભાગે સુખુમસ્સ રૂપાયતનસ્સ વા કેનચિ પાકારાદિના તિરોહિતસ્સ રૂપાયતનસ્સ વા અતિદૂરટ્ઠાને પવત્તસ્સ રૂપાયતનસ્સ વા યથાવુત્તસમાધિસ્સ દિબ્બચક્ખુઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

યથા યથાવુત્તસમાધિસ્સ દિવસભાગે દિબ્બસોતઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન સુખુમસ્સ સદ્દાયતનસ્સ વા કેનચિ પાકારાદિના તિરોહિતસ્સ સદ્દાયતનસ્સ વા અતિદૂરટ્ઠાને પવત્તસ્સ સદ્દાયતનસ્સ વા સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનં, તથા રત્તિભાગેપિ યથાવુત્તસમાધિસ્સ દિબ્બસોતઞાણાનુપરિવત્તિભાવેન સુખુમસ્સ સદ્દાયતનસ્સ

વા કેનચિ પાકારાદિના તિરોહિતસ્સ સદ્દાયતનસ્સ વા અતિદૂરટ્ઠાને પવત્તસ્સ સદ્દાયતનસ્સ વા સુટ્ઠુ પટિવિજ્ઝનમેવ, ન દુપ્પટિવિજ્ઝનન્તિ અયં નયોપિ નેતબ્બો. તેન વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** –

“**યથા પુરે**તિ યથા સમાધિસ્સ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણાનુપરિવત્તિભાવેના”તિઆદિં વત્વા “યથા ચ રૂપાયતને વુત્તં, તથા સમાધિસ્સ દિબ્બસોતઞાણાનુપરિવત્તિતાય સદ્દાયતને ચ નેતબ્બ”ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪).

“ઞાણમૂલકાદિસમાધિના પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણાનુપરિવત્તિભાવાદિસહિતેન કિં ભાવેતી”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**ઇતિ વિવટેના**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇતી**તિ એવં વુત્તપ્પકારેન. **અપરિયોનદ્ધેના**તિ નીવરણાદિવિગમનેન. **સપ્પભાસં ચિત્ત**ન્તિ ઇદ્ધિપાદસમ્પયુત્તં મગ્ગચિત્તં ભાવેતિ. ઇદ્ધિપાદસમ્પયુત્તે મગ્ગચિત્તે ઉપ્પજ્જમાને હિ મગ્ગ**ચિત્તસહભૂનિ** કુસલાનિ સદ્ધિન્દ્રિયવીરિયિન્દ્રિયસતિન્દ્રિયસમાધિન્દ્રિયપઞ્ઞિન્દ્રિયભૂતાનિ **પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ**. મગ્ગ**ચિત્તે** નિરુજ્ઝમાને અનુપ્પજ્જનભાવેન **નિરુજ્ઝન્તિ** એકચિત્તક્ખણિકત્તા. એવં મગ્ગ**વિઞ્ઞાણસ્સ** નિરોધા પઞ્ઞા ચ સતિ ચ નિરુજ્ઝતીતિ યોજના.

“કસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા નામરૂપં નિરુજ્ઝતી”તિ વત્તબ્બત્તા “**નામરૂપઞ્ચા**”તિઆદિ વુત્તં, પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા નામરૂપઞ્ચ નિરુજ્ઝતીતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા “વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા પઞ્ઞા ચ સતિ ચાતિ વુત્તાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ એવં નિરુજ્ઝન્તી”તિ વત્તબ્બત્તા નામરૂપઞ્ચ નિરુજ્ઝતિ, નિરુજ્ઝમાનં પન નામરૂપં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા નિરુજ્ઝતીતિ દસ્સેતું “**નામરૂપઞ્ચા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **નામરૂપઞ્ચા**તિ મગ્ગેન તણ્હાઅવિજ્જાદિકે અનુપચ્છિન્ને ઉપ્પજ્જનારહં વેદનાદિક્ખન્ધત્તયં, ભૂતુપાદારૂપઞ્ચ. **વિઞ્ઞાણહેતુક**ન્તિ ઉપ્પજ્જનારહં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં હેતુ અસ્સ નામરૂપસ્સાતિ વિઞ્ઞાણહેતુકં. **વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નિબ્બત્ત**ન્તિ વિઞ્ઞાણેન પચ્ચયેન નિબ્બત્તં. **તસ્સા**તિ ઉપ્પજ્જનારહસ્સ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ. **હેતૂ**તિ તણ્હાઅવિજ્જાદિકો કિલેસો. **વિઞ્ઞાણ**ન્તિ ઉપ્પજ્જનારહં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં. **અનાહાર**ન્તિ અપ્પચ્ચયં. **અનભિનન્દિત**ન્તિ કામતણ્હાદીહિ અનભિનન્દિતબ્બં. **અપ્પટિસન્ધિક**ન્તિ પુનબ્ભવાભિસન્દહનરહિતં. ન્તિ તાદિસં વિઞ્ઞાણં. **અહેતૂ**તિ નત્થિ હેતુસઙ્ખાતં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં ઇમસ્સ નામરૂપસ્સાતિ અહેતુ. **અપ્પચ્ચય**ન્તિ સહાયવિરહેન નત્થિ પચ્ચયા સઙ્ખારા ઇમસ્સાતિ અપ્પચ્ચયં. એવં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા નામરૂપઞ્ચ નિરુજ્ઝતીતિ.

“પઞ્ઞાસતીનઞ્ચેવ નામરૂપસ્સ ચ વુત્તપ્પકારેન નિરુજ્ઝનભાવો કથં અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો”તિ વત્તબ્બત્તા “**તેનાહ ભગવા**”તિઆદિ વુત્તં. વત્તબ્બાકારેન પઞ્ઞાસતીનઞ્ચેવ નામરૂપસ્સ ચ નિરુજ્ઝનભાવજાનનકો ભગવા યથાનિરુજ્ઝનભાવદીપકં “**યમેતં...પે॰... એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી**”તિ ગાથાવચનં આહ. તેન ગાથાવચનેન તુમ્હેહિ મયા વુત્તો નિરુજ્ઝનભાવો સદ્દહિતબ્બોયેવાતિ. એત્થાપિ પઞ્ઞાસતિનામરૂપાનં નિરુજ્ઝનં અજાનન્તેન તત્થ વા સંસયન્તેન અજિતેન પુચ્છિતબ્બત્તા “અદિટ્ઠજોતના પુચ્છાતિ વા દિટ્ઠસંસન્દના પુચ્છાતિ વા પઞ્ઞાદીનં અનેકત્થત્તા ધમ્મતો વા અનેકાધિટ્ઠાના પુચ્છાતિ વા ધમ્માધિટ્ઠાના પુચ્છા”તિ વા ઇચ્ચેવમાદિપુચ્છાવિચયો નિદ્ધારેતબ્બો. “સરૂપદસ્સનવિસ્સજ્જનન્તિ વા અનેકાધિટ્ઠાનવિસ્સજ્જનન્તિ વા ધમ્માધિટ્ઠાનવિસ્સજ્જન”ન્તિ વા ઇચ્ચેવમાદિવિસ્સજ્જનવિચયો નિદ્ધારેતબ્બો.

એવં સત્તાધિટ્ઠાનાદિપુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ ચેવ ધમ્માધિટ્ઠાનાદિપુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ ચ વિસું વિસું દસ્સેત્વા પુચ્છાવિચયો ચેવ વિસ્સજ્જનવિચયો ચ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, “સત્તાધિટ્ઠાનધમ્માધિટ્ઠાનેસુ એકતો દસ્સિતેસુ પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુ કથં પુચ્છાવિચયો ચેવ વિસ્સજ્જનવિચયો ચ અમ્હેહિ વિઞ્ઞાતબ્બો”તિ

પુચ્છિતબ્બત્તા સત્તાધિટ્ઠાનધમ્માધિટ્ઠાનં પુચ્છં નીહરિત્વા તત્થ વિચયં વિભજન્તો **''યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે''**તિઆદિમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ''એવં અનુસન્ધિપુચ્છમ્પિ દસ્સેત્વા હેટ્ઠા સત્તાધિટ્ઠાના, ધમ્માધિટ્ઠાના ચ પુચ્છા વિસું વિસું દસ્સિતાતિ ઇદાનિ તા સહ દસ્સેતું ''યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪) –

વુત્તં. તસ્સાયં અત્થો – ઇધ સાસને **યે** અરહન્તો સઙ્ખાતધમ્મા હોન્તિ, **પુથૂ** બહૂયેવ સત્ત જના **સેક્ખા** સીલાદિસિક્ખમાના હોન્તિ, **તેસં** અરહન્તાવઞ્ચેવ સેક્ખાનઞ્ચ ઇરિયં પટિપત્તિં મે મહા પુટ્ઠો નિપકો ત્વં ભગવા પબ્રૂહિ મારિસ ઇતિ આયસ્મા અજિતો પુચ્છન્તો આહાતિ.

**૧૫**. તસ્સં ગાથાયં ''કિત્તકાનિ પુચ્છિતાની''તિ વત્તબ્બત્તા **''ઇમાની''**તિઆદિ વુત્તં. પદત્થાનુરૂપં પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇમાનિ તીણિ પદાનિ પુચ્છિતાની''**તિ વુત્તં. ''યે ચ ...પે॰... મારિસા''તિ ગાથાયં યે પઞ્હા પુચ્છિતા, તે પઞ્હા તયો હોન્તિ, ''કિસ્સ કેન કારણેન તયો હોન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''કિસ્સ...પે॰... યોગેના''**તિ વુત્તં. સેક્ખા અરિયા ચ અસેક્ખા અરિયા ચ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમં પહાનઞ્ચાતિ **સેખાસેખવિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમપ્પહાનાનિ**, તેસં યોગોતિ **સેખા...પે॰... યોગો**, તેન સેખા...પે॰... યોગેન. **એવં** પુચ્છાવિધિના **હિ** યસ્મા ''યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે...પે॰... મારિસા''તિ ગાથમાહ, તસ્મા તયો પઞ્હા હોન્તીતિ દટ્ઠબ્બા.

''યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે''તિ ઇમિના અસેક્ખાનં અરહત્તં પુચ્છતિ, ''યે ચ સેક્ખા પુથૂ ઇધા''તિ ઇમિના સેક્ખાસેક્ખાનં સેક્ખસિક્ખનં પુચ્છતિ, ''તેસં મે નિપકો ઇરિયં, પુટ્ઠો પબ્રૂહિ મારિસા''તિ ઇમિના સેક્ખાસેક્ખાનં વિપસ્સના પુબ્બભાગે તદઙ્ગપ્પહાનં પુચ્છતિ. ''અદિટ્ઠજોતના પુચ્છાતિ વા દિટ્ઠસંસન્દના પુચ્છાતિ વા સત્તાધિટ્ઠાના પુચ્છાતિ વા અનેકાધિટ્ઠાના પુચ્છા''તિ વા ઇચ્ચેવમાદિપુચ્છાવિચયો નિદ્ધારેતબ્બો.

સત્તધમ્માધિટ્ઠાનં પુચ્છં નીહરિત્વા પુચ્છાવિચયો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''તસ્સં પુચ્છાયં કતમા વિસ્સજ્જનાગાથા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''તત્થ વિસ્સજ્જના''**તિઆદિ આરદ્ધં. **તત્થા**તિ તસ્સં ગાથાયં. ''કામેસુ...પે॰... પરિબ્બજે''તિ **વિસ્સજ્જના**ગાથા ભગવતા વુત્તા. **કામેસૂ**તિ કામીયન્તીતિ **કામા**, તેસુ કામેસુ. વત્થુકામેસુ કિલેસકામેન પણ્ડિતેહિ નાભિગિજ્ઝેય્ય. **મનસા નાવિલોસિયા**તિ આવિલભાવકરે બ્યાપાદવિતક્કાદયો ચેવ કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ ધમ્મે પજહન્તો પણ્ડિતો મનસા અનાવિલો સુપ્પસન્નો ભવેય્ય. **કુસલો સબ્બધમ્માન**ન્તિ સબ્બધમ્માનં અનિચ્ચતાદિના પરિતુલિતત્તા અનિચ્ચતાદીસુ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ કુસલો છેકો. **સતો**તિ કેસાદીસુ સરતીતિ સતો. **ભિક્ખૂ**તિ સઙ્ખાતધમ્મે ભયાદિતો ઇક્ખતીતિ ભિક્ખુ. **પરિબ્બજે**તિ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપ્પહાનભાવેન કિલેસકામવત્થુકામે પરિ સમન્તતો વજ્જેય્ય.

પુચ્છાગાથાયં ''નિપકો''તિ પદેન પસંસિતેન ભગવતા વિસ્સજ્જનાગાથા વુત્તા, તસ્સ ભગવતો યેન અનાવરણઞાણેન ઉક્કંસગતેન પક્કભાવો દસ્સિતો, તં અનાવરણઞાણં તાવ કાયકમ્માદિભેદેહિ વિભજિત્વા દસ્સેન્તો **''ભગવતો સબ્બં કાયકમ્મ''**ન્તિઆદિમાહ. તત્થ અનાવરણઞાણેન જાનિત્વા કતં સબ્બં કાયકમ્મં ઞાણપુબ્બઙ્ગમં ઞાણાનુપરિવત્તિ. એસ નયો સેસેસુપિ. **અતીતે અંસે**તિ અતીતભવે સપરક્ખન્ધાદિકે કોટ્ઠાસે અઞ્ઞાણેન અપ્પટિહતં ભગવતો ઞાણદસ્સનં. **અનાગતે અંસે**તિ અનાગતભવે સપરક્ખન્ધાદિકે કોટ્ઠાસે. **પચ્ચુપ્પન્ને અંસે**તિ પચ્ચુપ્પન્ને ભવે સપરક્ખન્ધાદિકે કોટ્ઠાસે.

‘‘ञाणदस्सनस्स कतरस्मिं पटिघातो’’ति पुच्छितब्बत्ता पुच्छं ठपेत्वा पटिघातविसयं दस्सेतुं “**को चा**”तिआदि वुत्तं. अथ वा ‘‘पच्चुप्पन्नभवे सपरक्खन्धादिके कोट्ठासे अञ्ञेसम्पि ञाणदस्सनं भवेय्य, तदनुसारेन अतीतानागतकोट्ठासेसुपि कतरस्मिं अञ्ञेसं ञाणदस्सनस्स पटिघातो भवेय्या’’ति पुच्छितब्बत्ता पुच्छं ठपेत्वा पटिघातविसयं नियमेत्वा दस्सेतुं “**को चा**”ति वुत्तं. तत्थ **को चा**ति क्व कतरस्मिं समये अञ्ञेसं ञाणदस्सनस्स पटिघातो भवेय्याति पुच्छि.

अनिच्चे, दुक्खे, अनत्तनिये च अञ्ञेसं अञ्ञाणं यं अदस्सनं अत्थि, अञ्ञाणादस्सनसङ्खातो सभावो ञाणदस्सनस्स पटिघातो भवति, न सपरक्खन्धादिदस्सनमत्तपटिघातो. एतेन अनिच्चतो लक्खणत्तये पवत्तस्स ञाणदस्सनस्स अञ्ञेसं दुरभिसम्भवं, भगवतो च ञाणदस्सनस्स अञ्ञेहि असाधारणतं दस्सेति. भगवतो हि लक्खणत्तयविभावनेन वेनेय्या चतुसच्चप्पटिवेधं लभन्ति. ‘‘भगवतो ञाणदस्सनपटिघाताभावेन अञ्ञेसञ्च ञाणदस्सनस्स पटिघातभावो कतमाय उपमाय अम्हाकं पाकटो’’ति वत्तब्बभावतो उपमाय पाकटं कातुं “**यथा इधा**”तिआदि वुत्तं. तत्थ **इध** सत्तलोके चक्खुमा **पुरिसो** आकासे तारकानि **पस्सेय्य**, गणनसङ्केतेन ‘‘एत्तकानी’’ति नो च जानेय्य यथा, **एव**ं अञ्ञेसं ञाणदस्सनस्स पटिघातो **अयं** अञ्ञाणदस्सनसभावो भवति.

भगवतो पन तथा अभावतो केनचि अञ्ञाणेन अदस्सनेन अप्पटिहतं ञाणदस्सनं भवतीति अत्थो दट्ठब्बो. ‘‘भगवतो ञाणदस्सनस्स अप्पटिहतभावो कस्मा अम्हेहि सद्दहितब्बो’’ति पुच्छितब्बत्ता “**अनावरणञाणदस्सना हि बुद्धा भगवन्तो**”ति वुत्तं. ‘‘निपकस्स…पे॰… भगवतो अनावरणञाणं कायकम्मादिभेदेहि आचरियेन विभजित्वा दस्सितं, अम्हेहि च ञातं, पच्छा गाथाय ‘इरिय’न्ति पदेन पुच्छिता सेक्खासेक्खपटिपदा कथं विजानितब्बा’’ति वत्तब्बत्ता सेक्खासेक्खपटिपदं दस्सेतुं “**तत्थ सेखेना**”तिआदि वुत्तं. तत्थ **तत्था**ति तस्मिं विस्सज्जने. **सेखेना**ति सिक्खनसीलेन पुग्गलेन रजनीयेसु रूपारम्मणादीसु धम्मेसु गेधा चित्तं रक्खितब्बं, परियुट्ठानीयेसु आघातवत्थूसु दोसा चित्तं रक्खितब्बं.

‘‘तेसु गेधदोसेसु कतमं निवारेन्तो भगवा विस्सज्जनगाथायं कतमं पदमाहा’’ति पुच्छितब्बत्ता “**तत्थ या इच्छा**”तिआदि वुत्तं. तत्थ **तत्था**ति गेधदोसेसु. **इच्छा**ति रागिच्छा. **मुच्छा**ति लोभमोहसहगतमोहमुच्छा. **पत्थना**ति रागपत्थना. **पियायना**ति तण्हापियायनाव, न मेत्तापियायना. **कीळना**ति गेधकीळना. एतानि हि गेधपरियायवचनानि. **तं** गेधसङ्खातं इच्छादिकं निवारेन्तो भगवा ‘‘कामेसु नाभिगिज्झेय्या’’ति **एवं** विसुं विसुं पकारेन आह.

परियुट्ठानविघातं दोसं निवारेन्तो भगवा ‘‘मनसानाविलो सिया’’ति एवं विसुं विसुं पकारेन आहाति योजना. गेधदोसानं विसुं विसुं निवारेन्तो भगवा द्वे पदानि आहाति वुत्तं, ‘‘तं केन अत्थेन सद्दहितब्ब’’न्ति वत्तब्बत्ता “**तथा हि सेखो**”तिआदि वुत्तं. रजनीयेसु **अभिगिज्झन्तो** सेखो अनुप्पन्नं लोभपधानं **किलेसञ्च** उप्पादेति, उप्पन्नं किलेसञ्च **फातिं** अभिवड्ढनं करोति, परियुट्ठानीयेसु आविलो सेखो अनुप्पन्नं दोसपधानं किलेसञ्च उप्पादेति, उप्पन्नं किलेसञ्च **फातिं** वड्ढनं करोति, इति इमिना पटिक्खेपअत्थेन तं मम वचनं सद्दहितब्बन्ति अधिप्पायो.

‘‘કિં પન અનભિગિજ્ઝન્તો, અનાવિલો ચ સેક્ખો અગેધદોસનિવારણમેવ કરોતિ, ઉદાહુ ઉત્તરિપિ પટિપદં પૂરેતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઉત્તરિપિ પટિપદં પૂરેતિયેવાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**યો પન અનાવિલસઙ્કપ્પો**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **અનાવિલસઙ્કપ્પો**તિ નત્થિ આવિલકરા સઙ્કપ્પા બ્યાપાદસઙ્કપ્પવિહિંસાસઙ્કપ્પા એતસ્સાતિ અનાવિલસઙ્કપ્પો, ઇચ્છાદિગેધસ્સ અભાવેન **અનભિગિજ્ઝન્તો વાયમતિ** કુસલવાયામં પવત્તેતિ. ‘‘કથં વાયમતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**સો અનુપ્પન્નાન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સો**તિ ઉપરિભાવનામગ્ગભાવત્થાય પટિપજ્જમાનો સેક્ખો. **અનુપ્પન્નાન**ન્તિઆદીનં અત્થો સક્કા અટ્ઠકથાવચનેનેવ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૫-૧૬) જાનિતુન્તિ ન વિભત્તો.

**૧૬. યેના**તિ અસુભાદીનં અનુસ્સરણલક્ખણેન ઇન્દ્રિયેન તણ્હામયિતવત્થૂસુ કામતણ્હાય સહજાતં **વિતક્કં** વારેતિ, **ઇદં** અસુભાદિઅનુસ્સરણલક્ખણં ઇન્દ્રિયં **સતિન્દ્રિયં. યેન** મહગ્ગતભાવપ્પત્તેન અવિક્ખેપેન **બ્યાપાદવિતક્કં** વારેતિ, **ઇદં** અવિક્ખેપસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં **સમાધિન્દ્રિયં. યેન** સમ્મપ્પધાનેન **વિહિંસાવિતક્કં** વારેતિ, **ઇદં** સમ્મપ્પધાનસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં **વીરિયિન્દ્રિયં. યેન** સમ્માદિટ્ઠિસઙ્ખાતેન ઇન્દ્રિયેન ઉપ્પન્નુપ્પન્ને...પે॰... નાધિવાસેતિ, **ઇદં** સમ્માદિટ્ઠિસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં **પઞ્ઞિન્દ્રિયં.** ઇમેસુ ચતૂસુ ઇન્દ્રિયેસુ સહ ઉપ્પજ્જમાના યા સદ્દહના ઓકપ્પના ઉપ્પજ્જતિ, અનાવિલભાવતો **ઇદં** સદ્દહનસઙ્ખાતં ઇન્દ્રિયં **સદ્ધિન્દ્રિયં**. ઇમાનિ સેક્ખસ્સ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ.

એકસ્મિંયેવ વિસયે જેટ્ઠકભાવં ન પાપુણેય્યું, અત્તનો વિસયે જેટ્ઠકભાવં પાપુણિતું અરહન્તિ, ‘‘કતમં ઇન્દ્રિયં કત્થ વિસયે જેટ્ઠકભાવં પવત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો ઇદં ઇન્દ્રિયં ઇમસ્મિં વિસયે પવત્તન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**તત્થ સદ્ધિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બ**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ ઇન્દ્રિયેસુ ચતૂસુ સોતાપત્તિયઙ્ગેસુ સદ્ધિન્દ્રિયં જેટ્ઠકભાવં પવત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. એવં સેસેસુપિ યોજેતબ્બં. કિં નુ સેક્ખો પઞ્ઞિન્દ્રિયેવ અપ્પમત્તો’તિ ભગવતા વુત્તો થોમિતો, ઉદાહુ સબ્બેહિ કુસલેહિ ધમ્મેહીતિ પુચ્છિતબ્બત્તા સબ્બેહિ કુસલેહિ ધમ્મેહિ પઞ્ચિન્દ્રિયપમુખેહિ વુત્તો થોમિતો હોતીતિ દસ્સેતું ‘‘**એવં સેખો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવં** પઞ્ચિન્દ્રિયાનં નિબ્બત્તિદસ્સનેન **સેખો** પુગ્ગલો સબ્બેહિ કુસલેહિ ધમ્મેહિ અપ્પમત્તોતિ ભગવતા **વુત્તો** થોમિતો અનાવિલતાય મનસાતિ યોજના. ‘‘સેક્ખસ્સ અનાવિલતા કેન સદ્દહિતબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહ ભગવા મનસાનાવિલો સિયા**’’તિ વુત્તં. ભગવતા ‘‘મનસાનાવિલો સિયા’’તિ વુત્તત્તા સેક્ખસ્સ અનાવિલતા તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બાતિ.

**૧૭.** સેક્ખસ્સ મત્થકપ્પત્તા પટિપદા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કથં અસેક્ખસ્સ મત્થકપ્પત્તા પટિપદા ઞાતબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા અસેક્ખસ્સ મત્થકપ્પત્તં પટિપદં વિભજિત્વા દસ્સેતું ‘‘**કુસલો સબ્બધમ્માન**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **સબ્બધમ્માન**ન્તિ સબ્બેસુ ધમ્મેસુ મત્થકપ્પત્તાય પટિપદાય અસેક્ખો **કુસલો** છેકતરોતિ ભગવતા **વુત્તો** થોમિતો અનાવિલતાય મનસાતિ. અસેક્ખસ્સ સબ્બધમ્મેસુ યં કોસલ્લં દસ્સેતુકામો, તસ્સ કોસલ્લસ્સ વિસયભૂતે સબ્બધમ્મે તાવ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન વિભજિત્વા દસ્સેતું ‘‘**લોકો નામા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘**સબ્બધમ્માન**’’ન્તિ ઇમિના વુત્તધમ્મસઙ્ખાતો લોકો નામ કિલેસલોકો, ભવલોકો, ઇન્દ્રિયલોકોતિ તિવિધો હોતીતિ યોજના. તત્થ પરિત્તધમ્મટ્ઠો કિલેસજનનટ્ઠેન કિલેસો, કુસલાદિપવત્તનટ્ઠેન લોકો ચાતિ **કિલેસલોકો**. મહગ્ગતધમ્મટ્ઠો ભવનટ્ઠેન ભવો, વુત્તનયેન લોકો ચાતિ **ભવલોકો**. સદ્ધિન્દ્રિયાદિધમ્મટ્ઠો આધિપચ્ચટ્ઠયોગવસેન ઇન્દ્રિયભૂતો હુત્વા સદ્ધિન્દ્રિયાદિપત્તનટ્ઠેન લોકો ચાતિ **ઇન્દ્રિયલોકો**.

‘‘તીસુ લોકેસુ કતમેન કતમો સમુદાગચ્છતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘સદ્ધાદિઇન્દ્રિયાનિ કો નિબ્બત્તેતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**સો ઇન્દ્રિયાનિ નિબ્બત્તેતી**’’તિ વુત્તં . તત્થ **સો**તિ યો પુગ્ગલો કિલેસલોકસઙ્ખાતે

પરિત્તધમ્મે, ભવલોકસઙ્ખાતે મહગ્ગતધમ્મે ચ તંતંસમ્પાદનવસેન ઠિતો, સો પુગ્ગલો સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ અત્તસન્તાને નિબ્બત્તેતિ.

''ઇન્દ્રિયેસુ અત્તસન્તાનેસુ પુનપ્પુનં નિબ્બત્તાપનવસેન વુડ્ઢાપિયમાનેસુ કા પઞ્ઞા ભવતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**ઇન્દ્રિયેસૂ**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **નેય્યસ્સા**તિ અભિઞ્ઞેય્યસ્સ. **પરિઞ્ઞા**તિ રૂપારૂપધમ્મે સલક્ખણતો, પચ્ચયતો ચ પરિગ્ગહાદિવસેન પવત્તપઞ્ઞા. ''સા પરિઞ્ઞા કતિવિધેન ઉપપરિક્ખિતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**સા દુવિધેના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સા પરિઞ્ઞા દસ્સનપરિઞ્ઞાય ચ ભાવનાપરિઞ્ઞાય ચ દુવિધેન વિઞ્ઞૂહિ ઉપપરિક્ખિત્વા ગહેતબ્બાતિ. **દસ્સનપરિઞ્ઞાયા**તિ ચ દસ્સનમગ્ગપઞ્ઞાજનિકાય ઞાતપરિઞ્ઞાયાતિ અત્થો ગહેતબ્બો. તેન **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં ''દસ્સનપરિઞ્ઞાતિ ઞાતપરિઞ્ઞા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭). **ભાવનાપરિઞ્ઞાયા**તિ ભાવનામગ્ગપઞ્ઞાજનિકાય તીરણપરિઞ્ઞાય સદ્ધિં પહાનપરિઞ્ઞાયાતિ અત્થો.

''સા દુવિધેના'તિઆદિના વુત્તો અત્થો અતિસઙ્ખેપો ન સક્કા વિઞ્ઞાતું, વિત્થારેત્વા કથેહી''તિ વત્તબ્બત્તા "**યદા હી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યદા**તિ બલવવિપસ્સનુપ્પજ્જનકાલે. **સેખો**તિ સિક્ખનસીલતાય કલ્યાણપુથુજ્જનો ચેવ સોતાપન્નાદિકો ચ. **ઞેય્ય**ન્તિ ઞાતબ્બં રૂપાદિકં સઙ્ખારં. **પરિજાનાતી**તિ પરિગ્ગહાદિઞાણેન પરિગ્ગહેત્વા જાનાતિ નિબ્બિદાઞાણસહગતેન. **તસ્સા**તિ કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સ ચેવ સોતાપન્નાદિકસ્સ ચ. **દ્વે ધમ્મા**તિ કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સ બલવવિપસ્સનાધમ્મો ચેવ સોતાપન્નાદિકસ્સ ચ બલવવિપસ્સનાધમ્મો ચ. યથાક્કમં **દસ્સનકોસલ્લં** સોતાપત્તિમગ્ગઞાણઞ્ચેવ **ભાવનાકોસલ્લં** સકદાગામિમગ્ગાદિકઞ્ચ સન્તાને પવત્તાપનવસેન ગચ્છન્તિ.

''પુબ્બે યં ઞાણં 'નેય્યસ્સ પરિઞ્ઞા'તિ વુત્તં, તં ઞાણં કતિવિધેન વેદિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તં ઞાણં પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બં...પે॰.. સચ્છિકિરિયા**"તિ વુત્તં. ''તાસુ વિપસ્સનાભેદેન ભિન્નાસુ પઞ્ચસુ અભિઞ્ઞાદીસુ કતમા અભિઞ્ઞા, કતમા પરિઞ્ઞા, કતમં પહાનં, કતમા ભાવના, કતમા સચ્છિકિરિયા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ અભિઞ્ઞાદીસુ. **યં ધમ્માનં સલક્ખણે ઞાણ**ન્તિ રૂપધમ્માનં કક્ખળાદિસલક્ખણે, અરૂપધમ્માનં ફુસનાદિસલક્ખણે આરમ્મણકરણવસેન પવત્તં યં ઞાણં હેતુફલજાનનહેતુજાનનસઙ્ખાતા **ધમ્મપટિસમ્ભિદા** ચેવ હેતુફલજાનનસઙ્ખાતા **અત્થપટિસમ્ભિદા** ચ ભવતિ. **અયં** સલક્ખણેન સદ્ધિં હેતુફલજાનના પઞ્ઞા **અભિઞ્ઞા** નામ.

**એવ**ન્તિ વુત્તપ્પકારેન. અભિઞ્ઞાઞાણેન **અભિજાનિત્વા. યા પરિજાનના**તિઆદીસુ ''ઇદં અનવજ્જં **કુસલં**, ઇદં સાવજ્જં **અકુસલં**, ઇદં અકુસલવિપાકજનકં **સાવજ્જં**, ઇદં કુસલવિપાકજનકં **અનવજ્જં**, ઇદં સંકિલિટ્ઠં **કણ્હં**, ઇદં અસંકિલિટ્ઠં **સુક્કં**, ઇદં કુસલં અનવજ્જાદિકં **સેવિતબ્બં**, ઇદં અકુસલં સાવજ્જાદિકં **ન સેવિતબ્બ**"ન્તિ એવં અનિચ્ચાદિતો કલાપસમ્મસનાદિવસેન ગહિતા સમ્મસિતા **ઇમે** વિપસ્સનાય આરમ્મણભૂતા સઙ્ખત**ધમ્મા ઇદં** ઉદયબ્બયઞાણાદિફલં આનિસંસં અનુક્કમેન નિબ્બત્તાપેન્તિ. તન્નિબ્બત્તવિપસ્સનાય ઉપ્પજ્જનતો ઉપચારં ઉપ્પાદેન્તિ, **એવં** અનુક્કમેન ગહિતાનં પવત્તિતાનં **તેસં** ઉદયબ્બયઞાણાદીનં **અયં** સચ્ચાનુબોધપટિવેધો **અત્થો**તિ પરિચ્છિન્દિત્વા યા પરિજાનના પવત્તા, સા **અયં** પરિજાનના **પરિઞ્ઞા** નામાતિ યોજેત્વા, **એવં** વુત્તપ્પકારાય પરિઞ્ઞાપઞ્ઞાય **પરિજાનિત્વા** પહાતબ્બા, ભાવેતબ્બા, સચ્છિકાતબ્બા ચ તયો ધમ્મા અવસિટ્ઠા ભવન્તિ. ''યે અકુસલા, તે પહાતબ્બા''તિ યા પરિજાનના પઞ્ઞા પવત્તા, ઇદં પહાનં પહાનઞાણં. ''યે કુસલા, તે

ભાવેતબ્બા''તિ યા પરિજાનના પઞ્ઞા પવત્તા, સા ભાવનાપઞ્ઞા. ''યં અસઙ્ખતં, ઇદં સચ્છિકિરિય''ન્તિ યા પરિજાનના પઞ્ઞા પવત્તા, સા સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞાતિ યોજેત્વા અટ્ઠકથાધિપ્પાયેન અવિરુદ્ધો અત્થો ગહેતબ્બો.

અભિઞ્ઞાદયો પઞ્ચવિધા પઞ્ઞા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''તાહિ પરિઞ્ઞાહિ જાનન્તો પુગ્ગલો 'કિ'ન્તિ વુચ્ચતિ થોમીયતી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**યો એવ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યો** પુગ્ગલો **એવં** વુત્તપ્પકારેન જાનાતિ, **અયં** જાનન્તો પુગ્ગલો પચ્ચયુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ કુસલત્તા છેકત્તા ''અત્થકુસલો''તિ **વુચ્ચતિ** થોમીયતિ, પચ્ચયધમ્મેસુ કુસલત્તા ''**ધમ્મકુસલો**''તિ ચ ચતુન્નં એકત્તાદીનં નયાનં યુત્તતાય કોવિદત્તા ''**કલ્યાણતાકુસલો**''તિ ચ ફલસમાપત્તીસુ કોવિદત્તા ''**ફલતાકુસલો**''તિ ચ વડ્ઢીસુ કોવિદત્તા ''**આયકુસલો**''તિ ચ અવડ્ઢીસુ કોવિદત્તા ''**અપાયકુસલો**''તિ ચ અચ્ચાયિકે કિચ્ચે વા ભયે વા ઉપ્પન્ને સતિ તસ્સ કિચ્ચસ્સ, ભયસ્સ વા તિકિચ્છનસમત્થે ઠાનુપ્પત્તિયકારણે કોવિદત્તા ''**ઉપાયકુસલો**''તિ ચ મહન્તેસુ અભિક્કમાદીસુ સતિસમ્પજઞ્ઞાય સમ્પન્નત્તા ''**મહતા કોસલ્લેન સમન્નાગતો**''તિ ચ **વુચ્ચતિ** થોમીયતિ. ''તસ્સ અસેક્ખસ્સ અત્થાદીસુ કુસલભાવો કથં સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેનાહ**''તિઆદિ વુત્તં. ''કુસલો સબ્બધમ્માન''ન્તિ વુત્તત્તા સદ્દહિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

''કુસલો સબ્બધમ્માન''ન્તિ પદસ્સ અત્થો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે''તિ પદસ્સ અત્થો કથં અમ્હેહિ વિત્થારતો વિઞ્ઞાતો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે**''તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ''સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે''તિ ભગવતા વુત્તં, ''કત્થ પવત્તેન સતિસહિતેન ઞાણેન સમ્પન્નો સતો કિમત્થં પરિબ્બજે''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''ઇમેસુ પવત્તેન સતિસહિતઞાણેન સમ્પન્નો સતો ઇમમત્થં પરિબ્બજે''તિ નિયમેત્વા દસ્સેન્તો ''**સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે**''તિઆદિમાહ. તત્થ **તેના**તિ યો અભિક્કમાદીસુ પવત્તેન સતિસહિતઞાણેન સમન્નાગતો સતો અસેક્ખભિક્ખુ, તેન અસેક્ખભિક્ખુના પરિનિટ્ઠિતસિક્ખત્તા અઞ્ઞપયોજનાભાવતો **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થં** અભિક્કન્તે...પે॰... તુણ્હીભાવેન **સતેન** સતિસહિતેન **સમ્પજાનેન** ઞાણેન **વિહાતબ્બં** ચતુઇરિયાપથપરિવત્તનસઙ્ખાતં વિહરણં પવત્તેતબ્બં.

''યા સેક્ખાસેક્ખપટિપદા નિદ્દિટ્ઠા, ઇમા સેક્ખાસેક્ખપટિપદા સઙ્ખેપતો કતિવિધા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમા પટિપદાસઙ્ખાતા ચરિયા સઙ્ખેપતો પુગ્ગલવસેન દ્વેતિ દસ્સેતું ''**ઇમા દ્વે ચરિયા**''તિઆદિમાહ. તત્થ યા ચરિયા ભાવેતબ્બકુસલાદિભેદેન વા અત્થકોસલ્લાદિભેદેન વા અભિક્કમાદીસુ સતિસમ્પજઞ્ઞભેદેન વા નિદ્દિટ્ઠા, ઇમા ચરિયા દ્વેતિ ભગવતા **અનુઞ્ઞાતા** અનુજાનનવસેન દેસિતા, **વિસુદ્ધાનં** અરહન્તાનં **એકા** ચરિયા, **વિસુજ્ઝન્તાનં** સેક્ખાનં **એકા** ચરિયાતિ પુગ્ગલવસેન દ્વેતિ દટ્ઠબ્બા.

''અસેક્ખોયેવ કસ્મા 'સતો અભિક્કમતી'તિઆદિના વુચ્ચતિ થોમીયતિ, કલ્યાણપુથુજ્જનોપિ 'સતો અભિક્કમતી'તિઆદિના વુચ્ચતિ થોમીયતી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**કતકિચ્ચાનિ હી**''તિઆદિ વુત્તં. અરહતો ઇન્દ્રિયાનિ કતકિચ્ચાનિ, ઇન્દ્રિયાનં કતકિચ્ચત્તા યં પુચ્છં પુચ્છિતબ્બં, તં સબ્બં ચતુબ્બિધં દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાભિસમયેન બોજ્ઝિતબ્બં...પે॰... નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાભિસમયેન બોજ્ઝિતબ્બં ભવે. **ચતુબ્બિધં ઇદં બોજ્ઝં** બોજ્ઝિતબ્બં **યો** અસેક્ખો સતિવેપુલ્લપ્પત્તત્તા **એવં** પરિઞ્ઞાભિસમયાદિના **જાનાતિ**, **અયં** અસેક્ખો નિપ્પરિયાયેન ''રાગસ્સ ખયાય, દોસસ્સ ખયાય, મોહસ્સ ખયાય સતો અભિક્કમતિ, સતો પટિક્કમતી''તિ **વુચ્ચતિ** થોમીયતિ. સેક્ખોપિ યથાવુત્તં **બોજ્ઝં** બોજ્ઝિતબ્બં અત્તનો પરિઞ્ઞાભિસમયાદિના **જાનાતિ**, તસ્મા ''સતો...પે॰... મોહસ્સા''તિ **વુચ્ચતિ** થોમીયતીતિ વેદિતબ્બો. તેન વુત્તં ''**કે વિસુજ્ઝન્તા? સેક્ખા**''તિ.

‘‘કસ્મા સેક્ખાસેક્ખાનં સતિસમ્પજઞ્ઞેન અભિક્કમનાદિભાવો, રાગાદીનઞ્ચ ખયભાવો સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા વુત્તં **‘‘તેનાહ ભગવા સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે’’**તિ. ‘‘ભગવતો સબ્બં કાયકમ્મં ઞાણપુબ્બઙ્ગમ’ન્તિઆદિના (નેત્તિ॰ ૧૫) મનાપિકેસુ કામેસુ નાભિગિજ્ઝનભાવો, અમનાપિકેસુ કામેસુ મનસા અનાવિલભાવો, સબ્બધમ્મેસુ કુસલભાવો, સતિસમ્પજઞ્ઞેન સમન્નાગતસ્સ પરિબ્બજનભાવો આચરિયેન નિદ્દિટ્ઠો, સો નાભિગિજ્ઝનભાવાદિકો કસ્મા અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વુત્તં **‘‘તેનાહ કામેસુ…પે॰… પરિબ્બજે’’**તિ. ઇમિસ્સા ગાથાયપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયો પુબ્બે એકાધિટ્ઠાનાદિધમ્માધિટ્ઠાનાદિવસેન વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

વિચયહારવિભઙ્ગે અજિતસુત્તં નીહરિત્વા પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો સુત્તન્તરેસુ પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા અજિતસુત્તે પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયનયાનુસારેન સુત્તન્તરેસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનિ નીહરિત્વા પુચ્છાવિચયવિસ્સજ્જનવિચયા યોજેતબ્બાતિ દસ્સેતું **‘‘એવં પુચ્છિતબ્બં, એવં વિસ્સજ્જિતબ્બ’’**ન્તિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> એત્તાવતા ચ મહાથેરો વિચયહારં વિભજન્તો અજિતસુત્તવસેન પુચ્છાવિચયં, વિસ્સજ્જનવિચયઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સુત્તન્તરેસુપિ પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયાનં નયં દસ્સેન્તો એવં પુચ્છિતબ્બં, એવં વિસ્સજ્જિતબ્બ’ન્તિ આહા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭) –

વુત્તં. તત્થ **એવ**ન્તિ અજિતસુત્તે (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮ આદયો; ચૂળનિ॰ વત્થુગાથા ૫૭, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧ આદયો) વુત્તપુચ્છાવિચયાનુસારેન પુચ્છાવસેન પવત્તસુત્તં નીહરિત્વા પુચ્છાવિચયો વિભજેતબ્બો, એવં અજિતસુત્તે (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮ આદયો; ચૂળનિ॰ વત્થુગાથા ૫૭ આદયો, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧ આદયો) વુત્તવિસ્સજ્જનવિચયાનુસારેન સુત્તન્તરેસુપિ વિસ્સજ્જનવસેન પવત્તસુત્તં નીહરિત્વા વિસ્સજ્જનવિચયો વિભજેતબ્બો.

પુચ્છાવિસ્સજ્જનવિચયા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમો સુત્તઅનુગીતિવિચયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘સુત્તસ્સ ચ અનુગીતી’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સુત્તસ્સા**તિ નીહરિતસુત્તસ્સ. **અનુગીતી**તિ સુત્તન્તરદેસનાસઙ્ખાતા અનુગીતિ. **અત્થતો ચ બ્યઞ્જનતો ચ સમાનેતબ્બા**તિ તસ્સા અનુગીતિયા અત્થતો, બ્યઞ્જનતો ચ સંવણ્ણેતબ્બસુત્તેન સમાના સદિસી કાતબ્બા, તસ્મિં વા સંવણ્ણિયમાનસુત્તે અનુગીતિ સુત્તત્થતો, બ્યઞ્જનતો ચ સમાનેતબ્બા . ‘‘અત્થતો અસમાને કો નામ દોસો આપજ્જેય્યા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **અત્થાપગતં હિ બ્યઞ્જનં સમ્ફપ્પલાપં ભવતી**’’તિ વુત્તં. ‘‘અત્થતો અસમાને દોસો વુત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, બ્યઞ્જનતો અસમાને પન કો નામ દોસો આપજ્જતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘દુન્નિક્ખિત્તસ્સ પદબ્યઞ્જનસ્સ અત્થોપિ દુન્નયો ભવતી’’**તિ વુત્તં. **તસ્મા** સદોસત્તા અનુગીતિયા વા સુત્તેન અત્થબ્યઞ્જનૂપેતં સઙ્ગાયિતબ્બં.

અનુગીતિવિચયો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો સુત્તસ્સ વિચયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **સુત્તઞ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સુત્તઞ્ચા**તિ નિદ્ધારિતસુત્તઞ્ચ. ‘‘ઇદં નિદ્ધારિત**સુત્તં** નામ ભગવતા વુત્તં **આહચ્ચવચનં** કિં, ઉદાહુ સઙ્ગાયન્તેહિ વુત્તં **અનુસન્ધિવચનં** કિ’’ન્તિ પવિચિનિતબ્બં, ‘‘ઇદં નિદ્ધારિતસુત્તં **નીતત્થં** કિં, ઉદાહુ **નેય્યત્થં** કિ’’ન્તિ પવિચિનિતબ્બં, ‘‘ઇદં નિદ્ધારિતસુત્તં **સંકિલેસભાગિયં** કિં, ઉદાહુ **વાસનાભાગિયં** કિ’’ન્તિ પવિચિનિતબ્બં, ‘‘ઇદં નિદ્ધારિતસુત્તં **નિબ્બેધભાગિયં** કિં, ઉદાહુ **અસેક્ખભાગિયં** કિ’’ન્તિ પવિચિનિતબ્બં. એવં પવિચિનિત્વા યદિ

આહચ્ચવચનં ભવે, એવં સતિ ‘‘આહચ્ચવચન’’ન્તિ નિદ્ધારેત્વા ગહેતબ્બં. યદિ અસેક્ખસુત્તં ભવે, એવં સતિ ‘‘અસેક્ખસુત્ત’’ન્તિ નિદ્ધારેત્વા ગહેતબ્બં, આતન્તિ અત્થો.

‘‘સુત્તં પવિચિનિત્વા સુત્તસ્સ અત્થભૂતાનિ સબ્બાનિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેત્વા કત્થ પદેસે પસ્સિતબ્બાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પુચ્છં ઠપેત્વા ઇમસ્મિં પદેસે પસ્સિતબ્બાનીતિ દસ્સેતું ‘‘**કુહિં ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સબ્બાનિ…પે॰… પરિયોસાને**’’તિ વુત્તં. તત્થ **ઇમસ્સ સુત્તસ્સા**તિ યં સુત્તં વિચિનિતું નિદ્ધારિતં, ઇમસ્સ સુત્તસ્સ ચતુસચ્ચવિનિમુત્તસ્સ સુત્તત્થસ્સ અભાવતો **સબ્બાનિ સચ્ચાનિ** તસ્સેવ સુત્તસ્સ **આદિમજ્ઝપરિયોસાને** પસ્સિતબ્બાનીતિ અત્થો.

યથાવુત્તં સુત્તવિચયં નિગમેન્તો ‘‘**એવં સુત્તં પવિચેતબ્બ**’’ન્તિ આહ. ‘‘ન યથાવુત્તપુચ્છાદીનં પવિચેતબ્બભાવો અમ્હેહિ જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**તેનાહ…પે॰… અનુગીતી**’’તિ વુત્તં. તત્થ **તેન** યથાવુત્તપુચ્છાદીનં વિચેતબ્બભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ‘‘યં પુચ્છિતઞ્ચ…પે॰… અનુગીતી’’તિઆદિકં યં વચનં આહ, તેન વચનેન વિચેતબ્બભાવો તુમ્હેહિ જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બોવાતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘યથાવુત્તપ્પકારો ચ વિચયો હારો પરિપુણ્ણો કિં, ઉદાહુ અઞ્ઞોપિ નિદ્ધારેત્વા યોજેતબ્બો અત્થિ કિ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો વિચયો હારો**’’તિ વુત્તં. તત્થ પુચ્છાવિચયવિસ્સજ્જનવિચયપુબ્બાપરવિચયઅનુગીતિવિચયસુત્તવિચયા સરૂપતો વિભત્તા, તેહિ અવસેસો અસ્સાદાદિવિચયોપિ યથારહં નિદ્ધારેત્વા **યુત્તો** યુઞ્જિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

ઇતિ વિચયહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ **પન** અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૩. યુત્તિહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૧૮**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વિચયહારવિભઙ્ગેન પદપઞ્હાદયો વિચિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વિચયહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો યુત્તિહારવિભઙ્ગો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો યુત્તિહારો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ હારેસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **યુત્તિહારો** યુત્તિહારવિભઙ્ગોતિ પુચ્છિ. ‘‘સબ્બેસં હારાન’’ન્તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ વુચ્ચમાનો ‘‘અયં યુત્તિહારો’’તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો યુત્તિહારવિભઙ્ગો નામાતિ વિઞ્ઞેય્યો. તેન વુત્તં ‘‘તત્થ કતમો યુત્તિહારોતિઆદિ યુત્તિહારવિભઙ્ગો’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮). અયં યુત્તિહારો **કિં** નામ સુત્તત્થં યુત્તાયુત્તિવસેન **યોજયતી**તિ યુઞ્જિતબ્બં સુત્તત્થં પુચ્છતિ. સુત્તત્થો પન દુવિધો અતથાકારેન ગય્હમાનો, તથાકારેન ગય્હમાનો અત્થોતિ. તત્થ અતથાકારેન ગય્હમાનોવ અત્થો યાથાવતો યુત્તિનિદ્ધારણેન યોજેતબ્બો, ઇતરો પન ભૂતકથનમત્તેન યોજેતબ્બો. યસ્મા પનાયં યુત્તિગવેસના નામ સંવણ્ણના મહાપદેસેહિ વિના ન સમ્ભવતિ, તસ્મા યુત્તિહારં વિભજન્તો તસ્સ યુત્તિહારસ્સ લક્ખણં પઠમં ઉપદિસિતું ‘‘**ચત્તારો મહાપદેસા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **મહાપદેસા**તિ મહન્તે બુદ્ધાદયો અપદિસિત્વા વુત્તાનિ કારણાનિ, મહન્તાનિ વા ધમ્મસ્સ અપદેસાનિ પતિટ્ઠાનાનિ. અપદિસીયતેતિ **અપદેસો**, બુદ્ધો અપદેસો એતસ્સ કારણસ્સાતિ **બુદ્ધાપદેસો**. સેસેસુપિ એસેવ નયો નેતબ્બો. ‘‘બુદ્ધસ્સ સમ્મુખા એતં સુત્તં મયા સુત’’ન્તિ વત્વા આભતસ્સ ગન્થસ્સ

સુત્તવિનયેહિ સંસન્દનં ધમ્મો, અસંસન્દનં અધમ્મોતિ વિનિચ્છયકારણં મહાપદેસોતિ અધિપ્પાયો. ‘‘બુદ્ધસ્સ સમ્મુખા મયા આભતં, સઙ્ઘસ્સ સમ્મુખા મયા આભતં, સમ્બહુલત્થેરાનં સમ્મુખા મયા આભતં, એકત્થેરસ્સ સમ્મુખા મયા આભત’’ન્તિ વત્વા આભતસ્સ ગન્થસ્સ યાનિ બ્યઞ્જનપદઅત્થપદાનિ સન્તિ, **તાનિ પદબ્યઞ્જનાનિ** ભગવતા દેસિતે **સુત્તે ઓતરયિતબ્બાનિ** અનુપ્પવેસિતાનિ, **વિનયે** રાગાદિવિનયે **સન્દસ્સયિતબ્બાનિ** સંસન્દેતબ્બાનિ. ધમ્મતાયં **ઉપનિક્ખિપિતબ્બાનિ** પક્ખિપિતબ્બાનિ. યદિ સુત્તત્થેન, વિનયત્થેન, ધમ્મતાય ચ અવિરુદ્ધાનિ હોન્તિ, એવં સતિ તવ આભતપદબ્યઞ્જનાનિ યુત્તાનીતિ વિનિચ્છયન્તેહિ વત્વા ગહેતબ્બાનીતિ અધિપ્પાયો.

સુત્તવિનયધમ્મતાસુ ઓતરયિતબ્બાનિ સન્દસ્સયિતબ્બાનિ ઉપનિક્ખિપિતબ્બાનીતિ આચરિયેન વુત્તાનિ, ‘‘કત્થ સુત્તે, કત્થ વિનયે, કત્થ ધમ્મતાય’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**કતમસ્મિં સુત્તે**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસૂ**તિ ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં દસ્સનકેસુ સુત્તેસુ. રાગો વિનસ્સતિ વૂપસમતિ એતેન અસુભાદિનાતિ **રાગવિનયં**, કિં તં? અસુભાદિનિમિત્તં, તં અસ્સ અત્થીતિ **રાગવિનયો**, કો સો? અસુભાદિનિમિત્તદસ્સનકો સુત્તન્તવિસેસો. એસ નયો **દોસવિનયો**તિઆદીસુપિ. **પટિચ્ચસમુપ્પાદો** નામ સસ્સતદિટ્ઠિઉચ્છેદદિટ્ઠિં વિવજ્જેત્વા એકત્તનયાદીનં દીપનેન અવિજ્જાદિસઙ્ખારાદિસભાવધમ્માનં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવદીપકોતિ વુત્તં ‘‘**કતમિસ્સં ધમ્મતાયં ઉપનિક્ખિપિતબ્બાનિ? પટિચ્ચસમુપ્પાદે**’’તિ.

‘‘સુત્તાદીસુ અવતરન્તે સન્દિસ્સન્તે અવિલોમેન્તે કિં ન જનેતી’’તિ વત્તબ્બતો ‘‘**ચતૂસૂ**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘બુદ્ધાદીનં સમ્મુખા મયા આભત’’ન્તિ વત્વા આભતગન્થો ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ યદિ અવતરતિ, એવં સતિ આભતગન્થો આસવે ન જનેતિ. રાગાદિકિલેસવિનયે યદિ સન્દિસ્સતિ, એવં સતિ આભતગન્થો આસવે ન જનેતિ. ધમ્મતઞ્ચ યદિ ન વિલોમેતિ, એવં સતિ આભતગન્થો આસવે ન જનેતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

‘‘કિમત્થં યુત્તિહારવિભઙ્ગે ચત્તારો મહાપદેસા આભતા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**ચતૂહિ મહાપદેસેહી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ આભતગન્થે **યં યં** અત્થજાતં, **યં યં** ધમ્મજાતં વા ચતૂહિ મહાપદેસેહિ યુજ્જતિ, **તં તં** અત્થજાતં વા **તં તં** ધમ્મજાતં વા સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે ગહેતબ્બં. **યેન યેન** કારણેન ચ ચતૂહિ મહાપદેસેહિ યુજ્જતિ, **તં તં** કારણં સંવણ્ણનાવસેન સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે ગહેતબ્બં. **યથા યથા** પકારેન ચતૂહિ મહાપદેસેહિ યુજ્જતિ, સો સો પકારો સંવણ્ણનાવસેન સંવણ્ણેતબ્બસુત્તે ગહેતબ્બો. એવં ગાહણત્થં ચત્તારો મહાપદેસા આભતાતિ અત્થો.

**૧૯**. ચતૂહિ મહાપદેસેહિ યુત્તં અવિરુદ્ધં તં તં અત્થજાતં ગહેતબ્બન્તિ આચરિયેન વુત્તં, ‘‘કત્થ કેન યુત્તિનિદ્ધારણં કાતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**પઞ્હં પુચ્છિતેના**’’તિઆદિ વુત્તં. પઞ્હે પઞ્હં **પુચ્છિતેન** પુગ્ગલેન યુત્તિનિદ્ધારણં કાતબ્બન્તિ. તત્થ **પઞ્હ**ન્તિ પઞ્હિતબ્બં સભાવધમ્મં. **પુચ્છિતેના**તિ વિસ્સજ્જેતું સમત્થેન પણ્ડિતપુગ્ગલેન. **પઞ્હે**તિ પુચ્છાવસેન પવત્તપાઠે. પદાનિ **કતિ** કિત્તકાનિ હોન્તીતિ પદસો પઠમં **પરિયોગાહિતબ્બં** યુત્તિહારેન **વિચેતબ્બં** વીમંસિતબ્બં. ‘‘કથં વિચેતબ્બ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યદિ સબ્બાની**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સબ્બાનિ પદાની**તિ પુચ્છિતપાઠે નિરવસેસાનિ પદાનિ **એકં** સમાનં અત્થં યદિ અભિવદન્તિ, એવં સતિ અત્થવસેન **એકો પઞ્હો**. એસ નયો સેસેસુપિ. તેન વુત્તં ‘‘તદત્થસ્સેકસ્સ ઞાતું ઇચ્છિતત્તા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૯).

**એક**ન્તિ અત્થવસેન એકવિધં પઞ્હં. **ઉપપરિક્ખમાનેન** પુગ્ગલેન **અઞ્ઞાતબ્બં** દળ્હં જાનિતબ્બં. ‘‘કો આજાનનાકારો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા આજાનનાકારં દસ્સેન્તો ‘‘**કિં ઇમે ધમ્મા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘યે હિ પરિયત્તિધમ્મા સંવણ્ણેતબ્બા, ઇમે પરિયત્તિધમ્મા નાનત્થા હોન્તિ કિં, નાનાબ્યઞ્જના હોન્તિ કિં, ઉદાહુ ઇમેસં

પરિયત્તિધમ્માનં એકો અત્થો હોતિ, બ્યઞ્જનમેવ નાનં હોતિ કિ''ન્તિ યુત્તિતો વિચેત્વા અઞ્ઞાતબ્બન્તિ યોજના. ''યથાવુત્તો પઞ્હો કિં ભવે''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા યથાવુત્તં પઞ્હં એકદેસં દસ્સેતું **''યથા કિં ભવે''**તિ પુચ્છિત્વા **''યથા સા''**તિઆદિમાહ.

તસ્સં પુચ્છાગાથાયં – ચોરઘાતકેન મનુસ્સેન ચોરો અબ્ભાહતો વિય **કેન** ધમ્મેન સત્ત**લોકો** સદા અબ્ભાહતો, માલુવલતાય અત્તનો નિસ્સિતરુક્ખો પરિવારિતો અજ્ઝોત્થટો વિય **કેન** ધમ્મેન સત્ત**લોકો** સદા **પરિવારિતો** અજ્ઝોત્થટો, વિસપ્પીતખુરપ્પેન સલ્લેન ઓતિણ્ણો અનુપવિટ્ઠો વિય **કેન** સલ્લેન સત્ત**લોકો** સદા **ઓતિણ્ણો** અનુપવિટ્ઠો, **કિસ્સ** કેન કારણેન સત્ત**લોકો** સદા **ધૂપાયિતો** સન્તાપિતોતિ યોજના.

''ઇમાય પુચ્છાગાથાય કિત્તકાનિ પદાની''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇમાની''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પુચ્છિતાની**તિ પુચ્છિતત્થાનિ પદાનિ ચત્તારિ હોન્તિ. ''કિત્તકા પઞ્હા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''તે તયો પઞ્હા''**તિ વુત્તં.

ભગવા દેવતાય **હિ** યસ્મા વિસ્સજ્જેતિ, ઇતિ તસ્મા વિસ્સજ્જનતો ''તયોપઞ્હા''તિ વિઞ્ઞાયતિ. ''કતમા વિસ્સજ્જનગાથા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

> ''મચ્ચુનાબ્ભાહતો લોકો, જરાય પરિવારિતો;
> તણ્હાસલ્લેન ઓતિણ્ણો, ઇચ્છાધૂપાયિતો સદા''તિ. –

વુત્તં. તસ્સં વિસ્સજ્જનગાથાયં – ચોરઘાતકેન મનુસ્સેન ચોરો અબ્ભાહતો વિય મચ્ચુના સત્ત**લોકો** સદા અબ્ભાહતો, માલુવલતાય અત્તનો નિસ્સિતરુક્ખો પરિવારિતો અજ્ઝોત્થટો વિય જરાય સત્ત**લોકો** સદા **પરિવારિતો** અજ્ઝોત્થટો, વિસપ્પીતખુરપ્પેન સલ્લેન ઓતિણ્ણો અનુપવિટ્ઠો વિય તણ્હાસલ્લેન સત્ત**લોકો** સદા **ઓતિણ્ણો** અનુપવિટ્ઠો, ઇચ્છાય સત્ત**લોકો** સદા **ધૂપાયિતો** સન્તાપિતોતિ યોજના.

**૨૦.** ''કતમં મચ્ચુ, કતમા જરા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''તત્થ જરા''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તિસ્સં વિસ્સજ્જનગાથાયં. દુતિયપદે વુત્તા **જરા** ચ પઠમપદે વુત્તં **મરણઞ્ચ** ઇમાનિ દ્વે **સઙ્ખતસ્સ** ખન્ધપઞ્ચકસ્સ સઙ્ખતલક્ખણાનિ હોન્તિ, સઙ્ખતં ખન્ધપઞ્ચકં મુઞ્ચિત્વા વિસું ન ઉપલબ્ભતીતિ અત્થો. ''સઙ્ખતલક્ખણાનં જરામરણાનં કથં ભેદો જાનિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા **''જરાયં ઠિતસ્સા''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **જરાયં ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્ત**ન્તિ ઠિતસ્સ ખન્ધપ્પબન્ધસ્સ યં અઞ્ઞથત્તં, અયં પાકટજરા નામ, ન ખણટ્ઠિતિજરા. **મરણં વયો**તિ સમ્મુતિમરણં ચુતિયેવ હોતિ, ન ખણિકમરણં, ન સમુચ્છેદમરણં. તેન વુત્તં ''ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, વયો પઞ્ઞાયતિ, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૩૮; અ॰ નિ॰ ૩.૪૭; કથા॰ ૨૧૪).

યદિ ઠિતસ્સેવ મરણં સિયા, એવં સતિ જરામરણાનં નાનત્તં યુત્તં ન સિયા, અયુત્તે સતિ ''તે તયો પઞ્હા''તિ વચનમ્પિ અયુત્તમેવાતિ વત્તબ્બતો **''તત્થ જરાય ચા''**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તિસ્સં વિસ્સજ્જનગાથાયં વુત્તાય **જરાય ચ** વુત્તસ્સ **મરણસ્સ ચ** અત્થતો નાનત્તં યુત્તં.

''કેન કારણેન યુત્તં, કથં કારણેન નાનત્તં સમ્પટિચ્છિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''ગબ્ભગતાપિ હિ મીયન્તી''**તિ વુત્તં. જરં અપ્પત્તા ગબ્ભગતાપિ સત્તા **હિ** યસ્મા મીયન્તિ, તસ્મા નાનત્તં સમ્પટિચ્છિતબ્બં. ''ગબ્ભગતાપિ જરપ્પત્તા ભવેય્યુ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''ન ચ તે જિણ્ણા ભવન્તી''**તિ વુત્તં. જરપ્પત્તાપિ અજિણ્ણત્તા જિણ્ણજરં

અપ્પત્તાવ મીયન્તિ, એવં ઇધાધિપ્પેતસ્સ જિણ્ણજરાવિરહિતસ્સ મરણસ્સ સમ્ભવતો અઞ્ઞા જરા, અઞ્ઞં મરણન્તિ ઞાતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. ‘‘ન ગબ્ભગતાનંયેવ જિણ્ણજરં અપ્પત્તં મરણં અત્થિ, અઞ્ઞેસમ્પિ અત્થી’’તિ વત્તબ્બભાવતો “**અત્થિ ચ દેવાનં મરણ**”ન્તિ વુત્તં. ‘‘દેવાપિ ચિરકાલસમ્ભવતો જરં પત્તા ભવેય્યુ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**ન ચ તેસં સરીરાનિ જીરન્તી**”તિ વુત્તં. ‘‘જરામરણાનં નાનત્તે કારણં એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા અઞ્ઞમ્પિ અત્થીતિ દસ્સેતું “**સક્કતે વા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ જિણ્ણજરાય પટિકમ્મં કાતું સક્કતેવ, મરણસ્સ પન પટિકમ્મસ્સ કાતું ન સક્કતેવ, ઇમિનાપિ કારણેન જરામરણાનં નાનત્તં સમ્પટિચ્છિતબ્બમેવાતિ અત્થો. ‘‘ન સક્કતે મરણસ્સ પટિકમ્મં કાતુ’’ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ ઇદ્ધિપાદભાવનાય વસીભાવે સતિ સક્કા મરણસ્સાપિ પટિકમ્મં કાતુન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા “**અઞ્ઞત્રેવ ઇદ્ધિમન્તાનં ઇદ્ધિવિસયા**”તિ વુત્તં.

જરામરણાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં નાનાભાવો આચરિયેન દસ્સિતો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં પન તણ્હાય જરામરણેહિ નાનાભાવો’’તિ વત્તબ્બતો તેહિ તણ્હાય નાનત્તં દસ્સેતું “**યં પનાહ**”તિઆદિ વુત્તં. તણ્હાય અવિજ્જમાનાયપિ જીરન્તાપિ મીયન્તાપિ વીતરાગા યસ્મા દિસ્સન્તિ, તસ્મા તણ્હાય જરામરણેહિ નાનાભાવો સમ્પટિચ્છિતબ્બો.

‘‘તણ્હાય જીરણભિજ્જનલક્ખણં અત્થીતિ તેહિ તણ્હાય અનઞ્ઞત્તે કો નામ દોસો સિયા’’તિ વત્તબ્બતો દોસં દસ્સેતું “**યદિ ચ**”તિઆદિ વુત્તં. જરામરણં **યથા** યેન જીરણભિજ્જનલક્ખણેન પાકટં, એવં જીરણભિજ્જનલક્ખણેન તણ્હાપિ પાકટા. યદિ ચ સિયા; એવં સન્તે **યોબ્બનટ્ઠાપિ** સબ્બે માણવા વિગતતણ્હા સિયું, ન ચ વિગતતણ્હા, તસ્મા નાનાભાવો સમ્પટિચ્છિતબ્બો. તતો અઞ્ઞોપિ દોસો આપજ્જેય્યાતિ દસ્સેતું “**યથા ચ તણ્હા દુક્ખસ્સા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ જરામરણાનં તણ્હાય અનઞ્ઞત્તે સતિ **તણ્હાય** ભવતણ્હાય દુક્ખસમુદયો હોતિ, એવં જરામરણમ્પિ દુક્ખસમુદયો સિયા. યસ્મા ન જરામરણં દુક્ખસમુદયો, તસ્મા જરામરણેહિ તણ્હાય નાનત્તં વેદિતબ્બં.

તેહિ તાય અનઞ્ઞત્તે સતિ એવમ્પિ દોસો આપજ્જેય્યાતિ દસ્સેતું “**યથા ચ તણ્હા મગ્ગવજ્ઝા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ તેહિ તાય અનઞ્ઞત્તે સતિ યથા તણ્હા મગ્ગવજ્ઝા હોતિ, એવં જરામરણમ્પિ મગ્ગવજ્ઝં સિયા. યથા જરામરણં મગ્ગવજ્ઝં ન હોતિ, એવં તણ્હાપિ મગ્ગવજ્ઝા ન સિયા, તથા ચ ન હોતિ પહાતબ્બાપહાતબ્બભાવતો, તસ્માપિ જરામરણેહિ તણ્હાય નાનત્તં વેદિતબ્બં.

‘‘યદિ ચાતિઆદિના વુત્તાય યુત્તિયા ઉપપત્તિયા એવ જરામરણેહિ તણ્હાય અઞ્ઞત્તં ગવેસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા અઞ્ઞેહિપિ કારણેહિ ગવેસિતબ્બન્તિ દસ્સેતું “**ઇમાય યુત્તિયા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇમાય યુત્તિયા**તિ યા યુત્તિ ‘‘યદિ ચા’’તિઆદિના વુત્તાય ઇમાય યુત્તિયા ઉપપત્તિયા. **અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ કારણેહિ** અઞ્ઞેહિ અઞ્ઞેહિ કારણભૂતેહિ ઉપપત્તીહિ જરામરણેહિ તણ્હાય અઞ્ઞત્તં ગવેસિતબ્બન્તિ અત્થો. ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ કારણેહિ ગવેસિતબ્બ’’ન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ યુત્તિયા, અત્થતો ચ અઞ્ઞત્તં સન્દિસ્સતીતિ ચોદનં મનસિ કત્વા “**યદિ ચ સન્દિસ્સતી**”તિઆદિમાહ. તત્થ યુત્તિસમારુળ્હં અત્થતો ચ મરણેહિ તણ્હાય ચ અઞ્ઞત્તં યદિ ચ સન્દિસ્સતિ, બ્યઞ્જનતોપિ અઞ્ઞત્તં ગવેસિતબ્બમેવાતિ અત્થો.

‘‘કથં બ્યઞ્જનતો અઞ્ઞત્તં ગવેસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**સલ્લોતિ વા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘સલ્લો’’તિ વા ‘‘ધૂપાયન’’ન્તિ વા દ્વીહિ બ્યઞ્જનેહિ વુચ્ચમાનાનં **ઇમેસં** ઇચ્છાતણ્હાસઙ્ખાતાનં **ધમ્માનં** અત્થતો **એકત્તં** સમાનત્તં યુજ્જતિ, ન અઞ્ઞત્તં. ‘‘સલ્લો’’તિ વા ‘‘ધૂપાયન’’ન્તિ વા દ્વીહિ બ્યઞ્જનેહિ અવુચ્ચમાનાનં જરામરણાનં તણ્હાય

એકત્તં ન યુજ્જતિ. તમેવત્થં વિવરિતું “**ન હી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ઇચ્છાય ચ તણ્હાય ચ અત્થતો અઞ્ઞત્તં ન યુજ્જતિ, એકત્તમેવ યુજ્જતીતિ યોજના. ઇચ્છાય ચ તણ્હાય ચ જીરણભિજ્જનસમ્ભવતો જરામરણેહિ તણ્હાય એકત્તં સિયા, ‘‘કસ્મા અઞ્ઞત્તં યુત્ત’’ન્તિ વત્તબ્બતો “**તણ્હાય અધિપ્પાયે**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ તણ્હાય અધિપ્પાયે અપરિપૂરમાને નવસુ આઘાતવત્થૂસુ કોધો ચ ઉપ્પજ્જતિ, ઉપનાહો ચ ઉપ્પજ્જતિ. જરામરણેસુ અપરિપૂરમાનેસુ નવસુ આઘાતવત્થૂસુ કોધો ચ ન ઉપ્પજ્જતિ, ઉપનાહો ચ ન ઉપ્પજ્જતિ. ઇતિ ઇમાય યુત્તિયા જરાય ચ મરણસ્સ ચ તણ્હાય ચ અત્થતો અઞ્ઞત્તં યુજ્જતિયેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

યદિ ઇચ્છા તણ્હાય અત્થતો એકત્તં યુત્તં, એવં સતિ કસ્મા ભગવતા ‘‘મચ્ચુનાબ્ભાહતો લોકો’’તિઆદિગાથાયં ‘‘તણ્હાસલ્લેન ઓતિણ્ણો, ઇચ્છાધૂપાયિતો સદા’’તિ દ્વિધા વુત્તાતિ ચોદનં પરિહરન્તો “**યં પનિદં ભગવતા**”તિઆદિમાહ. તત્થ ‘‘ઇચ્છા’’તિપિ ‘‘તણ્હા’’તિપિ દ્વીહિ નામેહિ **યં પનિદં અભિલપિતં** યં પનિદં અભિલપનં કતં, **ઇદં** અભિલપનં ભગવતા બાહિરાનં ઇચ્છિતબ્બતસિતબ્બાનં **વત્થૂનં** રૂપાદિઆરમ્મણાનં ભેદાનં વસેન ‘‘ઇચ્છા’’તિપિ ‘‘તણ્હા’’તિપિ દ્વીહિ નામેહિ **અભિલપિતં** અભિલપનવસેન કતન્તિ એકત્તં યુત્તમેવ, ન નાનત્તન્તિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

‘‘નામવસેન દ્વિધા વુત્તાનં ઇચ્છાતણ્હાદીનં કેન એકત્તં યુત્તન્તિ સદ્દહિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**સબ્બાહી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ નાનાનામવસેન પભેદા **સબ્બા** ઇચ્છાદિકા તણ્હા અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણા **હિ** યસ્મા યુત્તા, તસ્મા નામવસેન ભિન્નાનમ્પિ એકલક્ખણેન એકત્તં યુત્તન્તિ સદ્દહિતબ્બન્તિ દટ્ઠબ્બં. ‘‘કિમિવ યુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યથા સબ્બો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કટ્ઠગ્ગિઆદિવસેન અનેકો **સબ્બો અગ્ગિ** ઉણ્હત્તલક્ખણેન એકલક્ખણો યથા, એવં અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણાતિ યોજના. સબ્બસ્સ અગ્ગિનો ઉપાદાનવસેન અનેકાનિ નામાનિ સરૂપતો દસ્સેતું “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો પાકટો. આરમ્મણવસેન તણ્હા અઞ્ઞેહિ અઞ્ઞેહિ નામેહિ ભગવતા અભિલપિતા, ઉપાદાનવસેન અગ્ગિ અઞ્ઞેહિ અઞ્ઞેહિ નામેહિ અભિલપિતોતિ યોજના કાતબ્બા.

‘‘વિસ્સજ્જનગાથાયં આગતનામેહિ એવ તણ્હા અભિલપિતા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા અનેકેહિ નામેહિ અભિલપિતાતિ દસ્સેતું “**ઇચ્છાઇતિપી**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ઇચ્છિતબ્બાનિ અત્થાનિ રૂપાદીનિ આરમ્મણાનિ સત્તા ઇચ્છન્તિ એતાયાતિ **ઇચ્છા**. તસન્તિ એતાયાતિ **તણ્હા**. સલ્લતિ પવિસતિ વિસપ્પીતં સલ્લં વિયાતિ **સલ્લા**, સન્તાપં લાતિ આદદાતીતિ વા **સલ્લા**, સન્તાપં લાતિ પવત્તેતીતિ વા **સલ્લા**. ધૂપાયતિ સન્તાપેતિ પરિદહતીતિ **ધૂપાયના**. સરતિ આકડ્ઢતિ અવહરતિ સીઘસોતા સરિતા વિયાતિ **સરિતા**, સરતિ સલ્લતીતિ વા **સરિતા**. વિસરતીતિ **વિસત્તિકા**. પીતિવસેન સિનેહતીતિ **સિનેહો**. તાસુ તાસુ ગતીસુ કિલમથં ઉપ્પાદેતીતિ **કિલમથો**. સત્તા રૂપાદિઆરમ્મણાનિ મઞ્ઞન્તિ એતાયાતિ **મઞ્ઞના**. ભવં બન્ધતીતિ **બન્ધો**. આસીયતે પત્થીયતેતિ **આસા**. આસિયતિ પત્થેતીતિ વા **આસા**. પિપાસીયતેતિ **પિપાસા**, આરમ્મણરસં પિપાસતીતિ વા **પિપાસા**. અભિનન્દીયતેતિ **અભિનન્દના**, અભિનન્દતીતિ વા **અભિનન્દના**. વિત્થારતો અટ્ઠકથાવસેન (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૦) વેદિતબ્બો.

‘‘તણ્હાય ઇચ્છાદિપ્પકારવસેન આલપિતભાવો કેન સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**યથા ચ વેવચને**”તિઆદિ વુત્તં. વેવચનહારવિભઙ્ગે ‘‘આસા ચ પીહા...પે॰... વેવચન’’ન્તિ (નેત્તિ॰ ૩૭) યા તણ્હા **યથા** યેન પકારેન વુત્તા, તથા તેન પકારેન વુત્તાય તણ્હાય ઇચ્છાદિપ્પકારવસેન આલપિતભાવો સદ્દહિતબ્બો. ‘‘વેવચનવિભઙ્ગે આચરિયેન

વુત્તોપિ ભગવતા અવુત્તે કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**યથાહ ભગવા**"તિઆદિ વુત્તં. **યથા** યેન પકારેન ભગવા ''રૂપે તિસ્સા''તિઆદિકં યં વચનમાહ, તથા તેન પકારેન વુત્તેન તેન વચનેન સદ્દહિતબ્બો વાતિ. **એવં યુજ્જતી**તિ એવં વુત્તનયેન ઇચ્છાતણ્હાનં અત્થતો એકત્તા , જરાય ચ મરણસ્સ ચ તણ્હાય ચ અત્થતો અઞ્ઞત્તા ચ ''તયો પઞ્હા''તિ યં વચનં વુત્તં, તં વચનં યુજ્જતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

**૨૧**. ''કેનસ્સુબ્ભાહતો લોકોતિઆદિગાથાય તયો પઞ્હા વુત્તા''તિ પઞ્હત્તયભાવે યુત્તિ આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા. ''તતો અઞ્ઞેહિ પકારેહિ યુત્તિ કથં ઞાતબ્બા''તિ વત્તબ્બભાવતો અઞ્ઞેહિ પકારેહિપિ યુત્તિગવેસનં દસ્સેન્તો "**સબ્બો દુક્ખૂપચારો**"તિઆદિમાહ. તત્થ સબ્બો દુક્ખૂપચારો કામતણ્હાસઙ્ખારમૂલકોતિ યુજ્જતિ, સબ્બો નિબ્બિદૂપચારો કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલકોતિ ન યુજ્જતિ. વચનત્થતો પન દુક્ખસ્સ ઉપચારો પવત્તીતિ **દુક્ખૂપચારો**. કામતણ્હાપચ્ચયા પવત્તો સઙ્ખારો મૂલં એતસ્સાતિ **કામતણ્હાસઙ્ખારમૂલકો**. નિબ્બિદાય ઉપચારો પવત્તીતિ **નિબ્બિદૂપચારો**. કામતણ્હાય પરિક્ખારભૂતો વત્થુકામો મૂલં એતસ્સાતિ **કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલકો**તિ. તત્થ અનભિરતિસઙ્ખાતા ઉક્કણ્ઠા નિબ્બિદા કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલિકા યુજ્જતિ, ઞાણનિબ્બિદા કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલિકા ન યુજ્જતિ, તસ્મા સબ્બો નિબ્બિદૂપચારો કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલકોતિ ન પન યુજ્જતીતિ વુત્તં.

''પઞ્હત્તયભાવે ચેવ દુક્ખૂપચારનિબ્બિદૂપચારે ચ યા યુત્તિ આચરિયેન વિભત્તા, સાવ યુત્તિ સલ્લક્ખેતબ્બા કિં, ઉદાહુ ઇમાય યુત્તિયા અઞ્ઞાપિ યુત્તિ ગવેસિતબ્બા કિ''ન્તિ વત્તબ્બતો નયં દસ્સેતું "**ઇમાયા**"તિઆદિમાહ. ઇદં વુત્તં હોતિ – પઞ્હત્તયભાવે ચેવ દુક્ખૂપચારનિબ્બિદૂપચારે ચ યા યુત્તિ મયા વિભત્તા, ઇમાય યુત્તિયા અનુસારેન અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ કારણેહિ તેસુ તેસુ પાળિપ્પદેસેસુ યુત્તિપિ ગવેસિતબ્બાતિ.

''ઇદં નયદસ્સનં સંખિત્તં, ન સક્કા વિત્થારતો ગવેસિતુ''ન્તિ વત્તબ્બતો તં નયદસ્સનં વિત્થારતો વિભજિત્વા દસ્સેતું "**યથા હિ ભગવા**"તિઆદિ આરદ્ધં. અસુભસ્સ જિગુચ્છનીયભાવતો રાગુપ્પાદો ન યુત્તો, તસ્મા **રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ** અસુભદેસના રાગવિનયાય યુત્તા. મેત્તાય દોસપટિપક્ખત્તા **દોસચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ** મેત્તાદેસના દોસવિનયાય યુત્તા. પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ પઞ્ઞાવિસયત્તા **મોહચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ** પટિચ્ચસમુપ્પાદદેસના મોહવિનયાય યુત્તા. ''રાગચરિતસ્સાપિ મેત્તાદિદેસના યુજ્જેય્ય સબ્બસત્તસાધારણત્તા''તિ વત્તબ્બત્તા "**યદિ હિ ભગવા**"તિઆદિ વુત્તં. તિબ્બકિલેસસ્સ રાગચરિતસ્સ અધિપ્પેતત્તા તાદિસસ્સ પુગ્ગલસ્સ મેત્તં ચેતોવિમુત્તિં યદિ દેસેય્ય, એવં સતિ મેત્તાવસેનપિ રાગુપ્પજ્જનતો દેસના ન યુજ્જતિ. સુખં પટિપદં વા યદિ દેસેય્ય, એવં સતિ રાગચરિતસ્સ દુક્ખાપટિપદાયુજ્જનતો દેસના ન યુજ્જતિ. વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમં પહાનં વા યદિપિ દેસેય્ય, એવં સતિ રાગચરિતસ્સ અસુભાનુપસ્સનં વજ્જેત્વા વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમસ્સ પહાનસ્સ દુક્કરતો દેસના ન યુજ્જતીતિ યોજના.

''ભગવા રાગચરિતસ્સા''તિઆદિના નિરવસેસવસેન યુત્તિ ન વિભત્તા, નયદસ્સનમેવાતિ યો નયો દસ્સિતો, તેન નયેન અઞ્ઞાપિ ગવેસિતબ્બાતિ દસ્સેતું "**એવં યં કિઞ્ચી**"તિઆદિ વુત્તં. રાગસ્સ યં કિઞ્ચિ અનુલોમપ્પહાનં, દોસસ્સ યં કિઞ્ચિ અનુલોમપ્પહાનં, મોહસ્સ યં કિઞ્ચિ અનુલોમપ્પહાનં દેસિતં, **તં સબ્બં** અનુલોમપ્પહાનં યત્તકા પાળિપ્પદેસા ઞાણસ્સ ભૂમિ, તત્તકેસુ વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજેતબ્બન્તિ યોજના.

‘‘રાગાદિપ્પહાનવસેન યુત્તિ ગવેસિતબ્બા’’તિ વત્તબ્બભાવતો અઞ્ઞેહિપિ મેત્તાદિબ્રહ્મવિહારફલસમાપત્તિનવાનુપુબ્બસમાપત્તિવસીભાવેહિ વિભજિત્વા યુત્તિગવેસનં દસ્સેતું **‘‘મેત્તાવિહારિસ્સા’’**તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **મેત્તાવિહારિસ્સ** મેત્તાવિહારલાભિનો **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ મેત્તાય બ્યાપાદપટિપક્ખત્તા **બ્યાપાદો** ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ દેસના ન યુજ્જતીતિ ચ, મેત્તાવિહારિસ્સ સતો બ્યાપાદો પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ દેસના યુજ્જતિ. **કરુણાવિહારિસ્સ** કરુણાવિહારલાભિનો **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ કરુણાય વિહેસાય પટિપક્ખત્તા **વિહેસા** ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, કરુણાવિહારિસ્સ સતો વિહેસા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ દેસના યુજ્જતિ. **મુદિતાવિહારિસ્સ** મુદિતાવિહારલાભિનો **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ મુદિતાય અરતિયા પટિપક્ખત્તા **અરતિ** ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, મુદિતાવિહારિસ્સ સતો અરતિ પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ દેસના યુજ્જતિ. **ઉપેક્ખાવિહારિસ્સ** ઉપેક્ખાવિહારલાભિનો **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપેક્ખાય રાગસ્સ પટિપક્ખત્તા **રાગો** ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, ઉપેક્ખાવિહારિસ્સ સતો રાગો પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ દેસના યુજ્જતિ.

**અનિમિત્તવિહારિસ્સ** અનિચ્ચાનુપસ્સનામુખેન પટિલદ્ધફલસમાપત્તિવિહારલાભિનો **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિમિત્તાનુસારિ **તેન તેનેવ** સઙ્ખારનિમિત્તાનુસારેનેવ નિચ્ચાદીસુ પહીનેન નિમિત્તેન **વિઞ્ઞાણં** પવત્તતીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, અનિમિત્તાનુપસ્સનાય નિચ્ચાદિવિપલ્લાસપટિપક્ખત્તા અનિમિત્તવિહારિસ્સ સતો નિમિત્તં પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ દેસના યુજ્જતિ. ‘‘અસ્મી’’તિ મઞ્ઞિતં ખન્ધપઞ્ચકં અત્તવિગતં ‘‘અયં ખન્ધપઞ્ચકો અહં અસ્મી’’તિ ન સમનુપસ્સામિ, અથ ચ પન અસમનુપસ્સને સતિપિ ‘‘મે કિં અસ્મી’’તિ ‘‘કથં અસ્મી’’તિ વિચિકિચ્છા કથંકથાસલ્લં ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, વિચિકિચ્છાય પહાનેકટ્ઠભાવતો ‘‘અયં ખન્ધપઞ્ચકો અહં અસ્મી’’તિ અસમનુપસ્સન્તસ્સ વિચિકિચ્છા કથંકથાસલ્લં પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ દેસના યુજ્જતિ.

‘‘ફલસમાપત્તિવસેનેવ યુત્તિ ગવેસિતબ્બા કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ઝાનસમાપત્તિવસેનપિ યુત્તિ ગવેસિતબ્બાતિ દસ્સેતું **‘‘યથા વા પન પઠમં ઝાન’’**ન્તિઆદિ આરદ્ધં. અથ વા ‘‘ફલસમાપત્તિવિહારિસ્સેવ યુત્તિ ગવેસિતબ્બા કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ઝાનસમાપત્તિવસેનપિ યુત્તિ ગવેસિતબ્બાતિ દસ્સેતું **‘‘યથા વા પન પઠમં ઝાન’’**ન્તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ યથા પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ ફલસમાપત્તિવિહારિસ્સ યુત્તિ ગવેસિતબ્બા, એવં ઝાનસમાપત્તિવિહારિસ્સપિ યુત્તિ ગવેસિતબ્બા. કથં? **પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ** પઠમજ્ઝાનસમઙ્ગિનો **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ નીવરણવિક્ખમ્ભનતો **કામરાગબ્યાપાદા વિસેસાય** દુતિયજ્ઝાનાય સંવત્તન્તીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, કામરાગબ્યાપાદા ઝાનસ્સ હાનાય સંવત્તન્તીતિ દેસના યુજ્જતિ. **વિતક્કસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા** ઉપચારધમ્મેન સહ દુતિયજ્ઝાનધમ્મા ઝાનસ્સ હાનાય સંવત્તન્તીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, વિતક્કસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા **વિસેસાય** ઉપરિઝાનત્થાય સંવત્તન્તીતિ દેસના યુજ્જતિ.

દુતિયં ઝાનં સમાપન્નસ્સ **સતો** સંવિજ્જમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ **વિતક્કવિચારસહગતા** વા **સઞ્ઞામનસિકારા** ઉપચારધમ્મેન સહ પઠમજ્ઝાનધમ્મા **વિસેસાય** ઉપરિઝાનત્થાય સંવત્તન્તીતિ દેસના ન યુજ્જતિ, વિતક્કવિચારસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા અવિતક્કઝાનસ્સ હાનાય સંવત્તન્તીતિ દેસના યુજ્જતિ. **ઉપેક્ખાસહગતા** વા **સઞ્ઞામનસિકારા** ઉપચારધમ્મેન સહ ચતુત્થજ્ઝાનધમ્મા ઝાનસ્સ હાનાય સંવત્તન્તીતિ દેસના ન યુજ્જતિ,

ઉપેક્ખાસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા **વિસેસાય** ઉપરિઞાનત્થાય સંવત્તન્તીતિ દેસના યુજ્જતિ. સેસેસુપિ અત્થાનુરૂપં યોજના કાતબ્બા. યથાવુત્તસમાપત્તીસુ વસીભાવેન પરિચિતં **કલ્લતાપરિચિતં ચિત્તં** નામ.

એત્તકમેવ યુત્તિગવેસનં ન કાતબ્બં, નવવિધસુત્તન્તેસુ યથાલદ્ધયુત્તિગવેસનમ્પિ કાતબ્બન્તિ દસ્સેતું "**એવં સબ્બે**"તિઆદિ વુત્તં. ''સબ્બેસં હારાનં યથાવુત્તભૂમિગોચરાનં વિચયહારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજેતબ્બભાવો કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**તેનાહા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેન** યોજેતબ્બભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ''સબ્બેસ''ન્તિઆદિકં યં વચનં આહ, તેન વચનેન સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

ઇતિ યુત્તિહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૪. પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૨૨**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન યુત્તિહારવિભઙ્ગભૂતેન પઞ્હાવિસ્સજ્જનાદીનં યુત્તાયુત્તભાવો વિભત્તો, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો યુત્તિહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''કતમો પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારો**"તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ હારેસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **પદટ્ઠાનો હારો** પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગોતિ પુચ્છતિ. ''ધમ્મં દેસેસિ જિનો''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''અયં પદટ્ઠાનો હારો''તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગોતિ વિઞ્ઞેય્યો. તેન વુત્તં – ''તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારોતિઆદિ પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨). ''અયં ઇદાનિ વુચ્ચમાનો વિત્થારભૂતો પદટ્ઠાનો હારો પિટકત્તયે દેસિતેસુ ધમ્મેસુ કિં નામ ધમ્મં દેસયતિ સંવણ્ણેતી''તિ પુચ્છં ઠપેત્વા ''ઇદં આસન્નકારણં ઇમસ્સ આસન્નફલસ્સ પદટ્ઠાન''ન્તિ નિયમેત્વા વિભજિતું "**અયં પદટ્ઠાનો**"તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો – સબ્બેસુ વિઞ્ઞેય્યધમ્મેસુ યાથાવતો અસમ્પટિવેધો લક્ખણં એતિસ્સા અવિજ્જાયાતિ **સબ્બધમ્મયાથાવઅસમ્પટિવેધલક્ખણા**, અવિજ્જા, **તસ્સા** અવિજ્જાય અસુભે ''સુભ''ન્તિઆદિ**વિપલ્લાસા પદટ્ઠાનં** આસન્નકારણં. વિપલ્લાસે સતિ અવિજ્જા વત્તતિ ઉપરૂપરિ જાયતિ ન હાયતિ, તસ્મા વિપલ્લાસા અવિજ્જાય પદટ્ઠાનં આસન્નકારણં ભવન્તિ. અવિજ્જાય વટ્ટમૂલકત્તા તં આદિં કત્વા પદટ્ઠાનં વિભત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

તણ્હાયપિ વટ્ટમૂલકત્તા તદનન્તરં તણ્હાય પદટ્ઠાનં વિભજિતું "**અજ્ઝોસાનલક્ખણા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પિયરૂપં સાતરૂપ**ન્તિ પિયસભાવં સાતસભાવં ચક્ખાદિધમ્મજાતં. પિયનીયસાતનીયે ચક્ખાદિકે સતિ તણ્હા વત્તતિ ઉપરૂપરિ જાયતિ, તસ્મા પિયરૂપં સાતરૂપં તણ્હાય **પદટ્ઠાનં** આસન્નકારણં ભવતિ.

અદિન્નાદાને સતિ લોભો વત્તતિ, તસ્મા **અદિન્નાદાનં લોભસ્સ પદટ્ઠાનં** ભવતિ. અદિન્નાદાનઞ્હિ એકવારં ઉપ્પન્નમ્પિ અનાદીનવદસ્સનતો લોભસ્સ આસન્નકારણં ભવત્વેવ.

કેસાદીસુ અસુભેસુ પવત્તાયપિ સુભસઞ્ઞાય નીલાદિવણ્ણદીઘાદિસણ્ઠાનહસનાદિબ્યઞ્જનગ્ગહણલક્ખણત્તા ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં **અસંવરો સુભસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં** ભવતિ.

દુક્ખદુક્ખાદીસુ પવત્તાયપિ સુખસઞ્ઞાય સાસવફસ્સૂપગમનલક્ખણત્તા રૂપાદીસુ **અસ્સાદો સુખસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**.

રૂપક્ખન્ધાદીસુ અનિચ્ચેસુ પવત્તાયપિ નિચ્ચસઞ્ઞાય સઙ્ખતલક્ખણાનં ધમ્માનં અસમનુપસ્સનલક્ખણત્તા રૂપક્ખન્ધાદીસુ નિચ્ચગ્ગહણં **વિઞ્ઞાણં નિચ્ચસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**.

અનિચ્ચદુક્ખાનત્તસઙ્ખાતેસુ ખન્ધાદીસુ પવત્તાયપિ અત્તસઞ્ઞાય અનિચ્ચસઞ્ઞાદુક્ખસઞ્ઞાનં અસમનુપસ્સનલક્ખણત્તા અહંમમાદિવસેન પવત્તો **નામકાયો અત્તસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**.

એવં અવિજ્જાદીનં અકુસલપક્ખાનં ધમ્માનં પદટ્ઠાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તપ્પટિપક્ખાનં વિજ્જાદીનં ધમ્માનં પદટ્ઠાનં દસ્સેતું "**સબ્બધમ્મસમ્પટિવેધલક્ખણા**"તિઆદિ વુત્તં. સબ્બેસુ ઞેય્યધમ્મેસુ પવત્તાય વિજ્જાય સબ્બધમ્મસમ્પટિવેધલક્ખણત્તા **સબ્બં નેય્યં વિજ્જાય પદટ્ઠાનં**.

સમથસ્સ ચિત્તવિક્ખેપસઙ્ખાતઉદ્ધચ્ચપટિસંહરણસઙ્ખાતવિક્ખમ્ભનલક્ખણત્તા પટિભાગનિમિત્તભૂતા **અસુભા સમથસ્સ પદટ્ઠાનં**. અસુભાય હિ તણ્હાપટિપક્ખત્તા, તણ્હાય ચ અભાવે સમથો તિટ્ઠતીતિ.

અદિન્નાદાના વેરમણિવસેન પવત્તસ્સ અલોભસ્સ ઇચ્છાવચરપટિસંહરણલક્ખણત્તા **અદિન્નાદાના વેરમણી અલોભસ્સ પદટ્ઠાનં**.

પાણાતિપાતા વેરમણિવસેન પવત્તસ્સ અદોસસ્સ અબ્યાપજ્જલક્ખણત્તા **પાણાતિપાતા વેરમણી અદોસસ્સ પદટ્ઠાનં**.

સમ્માપટિપત્તિવસેન પવત્તસ્સ અમોહસ્સ વત્થુઅવિપ્પટિપત્તિલક્ખણત્તા **સમ્માપટિપત્તિ અમોહસ્સ પદટ્ઠાનં**.

નિબ્બિદાવસેન પવત્તાય અસુભસઞ્ઞાય વિનીલકવિપુબ્બકગહણલક્ખણત્તા **નિબ્બિદા અસુભસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**. નિબ્બિદાઞાણેન હિ અનભિરતિ પવત્તતિ, અનભિરતિયા ચ અસુભસઞ્ઞા હિતાતિ.

દુક્ખવેદનાવસેન પવત્તાય દુક્ખસઞ્ઞાય સાસવફસ્સપરિજાનનલક્ખણત્તા **વેદના દુક્ખસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**.

ઉપ્પાદવયવસેન પવત્તાય અનિચ્ચસઞ્ઞાય સઙ્ખતલક્ખણાનં ધમ્માનં સમનુપસ્સનલક્ખણત્તા **ઉપ્પાદવયા અનિચ્ચસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**. ઉપ્પાદવયઞ્હિ સમનુપસ્સિત્વા અનિચ્ચસઞ્ઞા પવત્તા.

ધમ્મમત્તસઞ્ઞાવસેન પવત્તાય અનત્તસઞ્ઞાય સબ્બધમ્મઅભિનિવેસલક્ખણત્તા **ધમ્મસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં**.

કામરાગસ્સ રૂપાદિપઞ્ચકામગુણારમ્મણત્તા **પઞ્ચ કામગુણા કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં**.

રૂપસઙ્ખાતે કાયે આરબ્ભ પવત્તસ્સ રૂપરાગસ્સ ચક્ખાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનં અનુસારેન પવત્તનતો **પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપાનિ રૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાનં**.

ભવનિકન્તિવસેન પવત્તસ્સ **ભવરાગસ્સ છળાયતનં પદટ્ઠાનં**. **નિબ્બત્તભવાનુપસ્સિતા**તિ ‘‘એદિસં અનિટ્ઠં રૂપં મા નિબ્બત્તતુ, એદિસં ઇટ્ઠં રૂપં નિબ્બત્તતુ એદિસી દુક્ખા વેદના મા નિબ્બત્તતુ, એદિસી સુખા વેદના નિબ્બત્તતૂ’’તિ એવમાદિના પકારેન પવત્તા રૂપાભિનન્દના, **સા પઞ્ચન્નં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં પદટ્ઠાનં**.

કમ્મસ્સકતઞ્ઞાણસ્સ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણાનુગતત્તા **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણદસ્સનં કમ્મસ્સકતઞ્ઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં**.

ઓકપ્પનં લક્ખણં યસ્સા સદ્ધાયાતિ **ઓકપ્પનલક્ખણા** સદ્ધા. અધિમુત્તિ પચ્ચુપટ્ઠાનં યસ્સા સદ્ધાયાતિ **અધિમુત્તિપચ્ચુપટ્ઠાના** ચ સદ્ધા. અનાવિલં લક્ખણં યસ્સ પસાદસ્સાતિ **અનાવિલલક્ખણો**તિ પસાદો. સમ્પસીદનં પચ્ચુપટ્ઠાનં યસ્સ પસાદસ્સાતિ **સમ્પસીદનપચ્ચુપટ્ઠાનો** ચ પસાદો. સો પન પસાદો સદ્ધાય એવ અવત્થાવિસેસોતિ વેદિતબ્બો. **અવેચ્ચપસાદો** અભિપત્થિયનલક્ખણાય સદ્ધાય પદટ્ઠાનં, **ઓકપ્પનલક્ખણા** સદ્ધા અનાવિલલક્ખણસ્સ પસાદસ્સ પદટ્ઠાનં, ચતુબ્બિધં **સમ્મપ્પધાનં** વીરિયં આરમ્ભલક્ખણસ્સ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં, કાયાદિ**સતિપટ્ઠાનં** અપિલાપનલક્ખણાય સતિયા પદટ્ઠાનં, ઝાનસહિતસ્સ સમાધિસ્સ એકગ્ગલક્ખણત્તા વિતક્કાદિ**ઝાનાનિ** સમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં, પઞ્ઞાય કિચ્ચપજાનનઆરમ્મણપજાનનલક્ખણત્તા **સચ્ચાનિ** પઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં.

‘‘યેસં અવિજ્જાદીનં પદટ્ઠાનાનિ આચરિયેન વિભત્તાનિ, તે અવિજ્જાદયો કતમેસં ધમ્માનં પદટ્ઠાનાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તે અવિજ્જાદયોપિ ઇમેસં ધમ્માનં પદટ્ઠાનાતિ દસ્સેતું ‘‘**અપરો નયો**’’તિઆદિ વુત્તં. **અવિજ્જા** અસ્સાદમનસિકારલક્ખણસ્સ **અયોનિસોમનસિકારસ્સ પદટ્ઠાનં**. અવિજ્જાય હિ આદીનવચ્છાદનતો અયોનિસોમનસિકારો જાતોતિ. સચ્ચસમ્મોહનલક્ખણા **અવિજ્જા** પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનેઞ્જાભિ**સઙ્ખારાનં પદટ્ઠાનં**, પુનબ્ભવવિરોહનલક્ખણા તેભૂમકચેતના **સઙ્ખારા** વિપાક**વિઞ્ઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં**, **ઓપપચ્ચયિક**સઙ્ખાતેન ઉપપત્તિભવભાવેન **નિબ્બત્તિલક્ખણં** પટિસન્ધિ**વિઞ્ઞાણં નામરૂપસ્સ પદટ્ઠાનં**, નામકાયરૂપકાયસઙ્ઘાતલક્ખણં **નામરૂપં છળાયતનસ્સ પદટ્ઠાનં** સહજાતાદિપચ્ચયભાવતો, ચક્ખાદીનં છન્નં ઇન્દ્રિયાનં પવત્તાનં લક્ખણં **છળાયતનં** છબ્બિધસ્સ **ફસ્સસ્સ** યથાક્કમં **પદટ્ઠાનં** નિસ્સયાદિપચ્ચયભાવતો, ચક્ખુપસાદરૂપારમ્મણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસન્નિપાતલક્ખણો છબ્બિધો **ફસ્સો**, તં **વેદનાય** તેન છબ્બિધેન ફસ્સેન સહજાતાય છબ્બિધાય વેદનાય યથાક્કમં **પદટ્ઠાનં** સહજાતાદિપચ્ચયભાવતો, ઇટ્ઠાનુભવનઅનિટ્ઠાનુભવનઇટ્ઠાનિટ્ઠાનુભવનલક્ખણા તિવિધા **વેદના**, તં **તણ્હાય** તાય તિવિધાય વેદનાય વસેન પવત્તાય તણ્હાય **પદટ્ઠાનં** ઉપનિસ્સયાદિપચ્ચયભાવતો, સપરસન્તાનેસુ અજ્ઝોસાનલક્ખણા **તણ્હા**, તં **ઉપાદાનસ્સ** તાય તણ્હાય વસેન પવત્તસ્સ ચતુબ્બિધસ્સ ઉપાદાનસ્સ **પદટ્ઠાનં** ઉપનિસ્સયાદિપચ્ચયભાવતો. ‘‘સો વેદનાયા’’તિ ચ ‘‘સા તણ્હાયા’’તિ ચ ‘‘સા ઉપાદાનસ્સા’’તિ ચ પાઠેન ભવિતબ્બં, લિઙ્ગવિપલ્લાસનિદ્દેસો વા સિયા.

યં ઉપાદાનં **ઓપપચ્ચયિકં** ઉપપત્તિક્ખન્ધનિબ્બત્તકં, તં **ઉપાદાનં** દુવિધસ્સ **ભવસ્સ પદટ્ઠાનં**. યો કમ્મભવો નામકાયરૂપકાયસમ્ભવનલક્ખણો, સો ક**મ્મભવો જાતિયા પદટ્ઠાનં**. યા ઉપપત્તિભૂતા જાતિ ખન્ધપાતુભાવલક્ખણા, તં સા **જાતિ જરાય પદટ્ઠાનં**. યા જિણ્ણજરા ઉપધિક્ખન્ધપરિપાકલક્ખણા, તં સા જિણ્ણ**જરા મરણસ્સ પદટ્ઠાનં**. યમ્પિ યસ્સ સમ્મુતિમરણં જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદલક્ખણં, તમ્પિ તસ્સ સમ્મુતિ**મરણં સોકસ્સ પદટ્ઠાનં**. પિયસ્સ મરણં ચિન્તેન્તસ્સ યેભુય્યેન સોકુપ્પજ્જનતો યો સોકો ઞાતિઆદિપિયેસુ ઉસ્સુક્કકારકો, તં સો **સોકો પરિદેવસ્સ પદટ્ઠાનં**. યો પરિદેવો લાલપ્પકારકો, તં સો **પરિદેવો** કાયિક**દુક્ખસ્સ પદટ્ઠાનં**. યં કાયિકં

દુક્ખં કાયસમ્પીળનલક્ખણં, તં કાયિકં **દુક્ખં દોમનસ્સસ્સ પદટ્ઠાનં**. યં દોમનસ્સં ચિત્તસમ્પીળનલક્ખણં, તં **દોમનસ્સં ઉપાયાસસ્સ પદટ્ઠાનં**. યો ઉપાયાસો **ઓદહનકારકો** અવદહનકારકો, તં સો **ઉપાયાસો ભવસ્સ** ઉપાયાસસ્સ નિસ્સયસન્તાનભવસ્સ **પદટ્ઠાનં**.

**ભવસ્સા**તિ વુત્તભવં દસ્સેતું "**ઇમાની**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ભવઙ્ગાનિ** કિલેસો ભવસ્સ અઙ્ગં કારણં કમ્મવટ્ટવિપાકવટ્ટાનિ ભવસઙ્ખાતાનિ અઙ્ગાનિ અવયવાનિ. યદા પચ્ચુપ્પન્નાદિકાલે સમગ્ગાનિ નિબ્બત્તાનિ ભવન્તિ, તદા સો કિલેસવટ્ટકમ્મવટ્ટવિપાકવટ્ટસઙ્ખાતો ધમ્મસમૂહો ''ભવસ્સા''તિ એત્થ ભવોતિ દટ્ઠબ્બો. **તં** ભવસઙ્ખાતં કિલેસવટ્ટકમ્મવટ્ટવિપાકવટ્ટત્તયં **સંસારસ્સ પદટ્ઠાનં** પુરિમં પુરિમં જાતિનિપ્ફન્નકિલેસાદિવટ્ટેન સંસારસ્સ અબ્બોચ્છિન્નુપ્પજ્જનતો, યો અરિયમગ્ગો નિય્યાનિકલક્ખણો, તં **સો** અરિયમગ્ગો **નિરોધસ્સ** નિબ્બાનસ્સ **પદટ્ઠાનં** સમ્પાપકહેતુભાવતો.

બહુસ્સુતો સબ્બસિસ્સાદીનં પતિટ્ઠાનત્તા તિત્થં વિયાતિ **તિત્થં**, જાનાતીતિ **ઞૂ**, તિત્થં ઞૂતિ **તિત્થઞ્ઞૂ**, તિત્થઞ્ઞુનો ભાવો **તિત્થઞ્ઞુતા**, સમ્માપયિરુપાસના, સા **પીતઞ્ઞુતાય પદટ્ઠાનં**. બહુસ્સુતસ્સ હિ સમ્માપયિરુપાસનાય ધમ્મૂપસઞ્હિતં પામોજ્જં જાયતિ, પામોજ્જેન ચ કમ્મટ્ઠાનબ્રૂહના જાયતીતિ સપ્પાયધમ્મસ્સવનેન પીતિં જાનાતીતિ **પીતઞ્ઞૂ**, પીતઞ્ઞુનો ભાવો **પીતઞ્ઞુતા**, કમ્મટ્ઠાનસ્સ બ્રૂહના, સા **પત્તઞ્ઞુતાય પદટ્ઠાનં**. કમ્મટ્ઠાનબ્રૂહનાય હિ ભાવનાપત્તજાનનતા જાયતીતિ **પત્તઞ્ઞુતા**. ભાવનાપત્તજાનનતા **અત્તઞ્ઞુતાય પદટ્ઠાનં**. ભાવનાપત્તજાનનતાય હિ પઞ્ચહિ પધાનિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતસ્સ અત્તનો જાનનતા જાયતીતિ **અત્તઞ્ઞુતા પુબ્બેકતપુઞ્ઞતાય પદટ્ઠાનં**.

પધાનિયઙ્ગેસુ સમન્નાગતત્તજાનનતાય હિ પુબ્બે પુઞ્ઞકરણં જાતં, **પુબ્બેકતપુઞ્ઞતા પતિરૂપદેસવાસસ્સ પદટ્ઠાનં**. પુબ્બે હિ કતેન પુઞ્ઞેન પતિરૂપદેસવાસો લદ્ધો, **પતિરૂપદેસવાસો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસ્સ પદટ્ઠાનં**. પતિરૂપદેસવાસેન હિ સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો લદ્ધો, **સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો અત્તસમ્માપણિધાનસ્સ પદટ્ઠાનં**. સપ્પુરિસૂપનિસ્સયેન હિ અત્તસમ્માપણિધાનં જાતં, **અત્તસમ્માપણિધાનં સીલાનં પદટ્ઠાનં**. અત્તસમ્માપણિધાનેન હિ સીલાનિ સમ્પતિટ્ઠિતાનિ, **સીલાનિ અવિપ્પટિસારસ્સ પદટ્ઠાનં**. અત્તનિ હિ સમ્પતિટ્ઠિતં સીલં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ વિપ્પટિસારો નત્થેવાતિ, અવિપ્પટિસારેન પામોજ્જં જાયતિ, તસ્મા **અવિપ્પટિસારો પામોજ્જસ્સ પદટ્ઠાનં**. પામોજ્જેન પીતિ જાયતિ, તસ્મા **પામોજ્જં પીતિયા પદટ્ઠાનં**. પીતિયા પસ્સદ્ધિ જાયતિ, તસ્મા **પીતિ પસ્સદ્ધિયા પદટ્ઠાનં**. પસ્સદ્ધિયા સુખં જાયતિ, તસ્મા **પસ્સદ્ધિ સુખસ્સ પદટ્ઠાનં**. સુખેન સમાધિ જાયતિ, તસ્મા **સુખં સમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં**. સમાધિના યથાભૂતઞાણદસ્સનં જાયતિ, તસ્મા **સમાધિ યથાભૂતઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં**. યથાભૂતઞાણદસ્સનેન નિબ્બિદાઞાણં જાયતિ, તસ્મા **યથાભૂતઞાણદસ્સનં નિબ્બિદાય પદટ્ઠાનં**. નિબ્બિદાય વિરાગો જાયતિ, તસ્મા **નિબ્બિદા વિરાગસ્સ પદટ્ઠાનં**. વિરાગેન વિમુત્તિ જાયતિ, તસ્મા **વિરાગો વિમુત્તિયા પદટ્ઠાનં**. વિમુત્તિયા વિમુત્તિઞાણદસ્સનં જાયતિ, તસ્મા **વિમુત્તિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનસ્સ પદટ્ઠાનં**. **એવં** યથાવુત્તનયેન **યો કોચિ** ધમ્મો ઉપનિસ્સયો હોતિ, **યો કોચિ** ધમ્મો પચ્ચયો હોતિ, સબ્બો **સો** ધમ્મો અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ ધમ્મસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ દટ્ઠબ્બો.

''ઉપનિસ્સયધમ્મસ્સ, પચ્ચયધમ્મસ્સ વા પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મસ્સ પદટ્ઠાનભાવો કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**તેનાહ**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેના**તિ યસ્સ કસ્સચિ ઉપનિસ્સયધમ્મસ્સ, પચ્ચયધમ્મસ્સ ચ પચ્ચયુપ્પન્નધમ્મસ્સ પદટ્ઠાનભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ''ધમ્મં દેસેતિ જિનો''તિઆદિકં યં વચનં આહ, તેન

વચનેન તેસં ઉપનિસ્સયધમ્મપચ્ચયધમ્માનં પદટ્ઠાનભાવો સદ્દહિતબ્બોતિ. ‘‘યથાવુત્તો પદટ્ઠાનો હારો પરિપુણ્ણો કિં, ઉદાહુ અઞ્ઞો નિદ્ધારેત્વા યોજેતબ્બો અત્થિ કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો પદટ્ઠાનો હારો**’’તિ વુત્તં. ઇધ પાળિયં અવિભત્તમ્પિ યથાલાભવસેન પદટ્ઠાનો હારો નીહરિત્વા યુત્તો યુજ્જિતબ્બો, વિભજિતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ.

ઇતિ પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૫. લક્ખણહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૨૩**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પદટ્ઠાનવિભઙ્ગેન અવિજ્જાદીનં પદટ્ઠાનાનિ વિભત્તાનિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો લક્ખણહારવિભઙ્ગો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો લક્ખણો હારો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થ**-સદ્દસ્સ અત્થો વુત્તોવ. **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **લક્ખણો હારો** લક્ખણહારવિભઙ્ગોતિ પુચ્છતિ. ‘‘વુત્તમ્હિ એકધમ્મે’’તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ‘‘યે ધમ્મા’’તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો લક્ખણો હારો લક્ખણહારવિભઙ્ગો નામાતિ વિઞ્ઞેય્યોતિ. તેન વુત્તં –‘‘તત્થ કતમો લક્ખણો હારોતિઆદિ લક્ખણહારવિભઙ્ગો નામા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩). અયં ઇદાનિ વુચ્ચમાનો વિત્થારભૂતો લક્ખણો હારો પિટકત્તયે દેસિતેસુ ધમ્મેસુ કિં નામ લક્ખિતબ્બં ધમ્મં લક્ખીયતીતિ પુચ્છિત્વા પુચ્છિતે લક્ખણહારવિચયે ધમ્મે સઙ્ખેપેન દસ્સેતું ‘‘**યે ધમ્મા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યે ધમ્મા**તિ યે સમૂહા ધમ્મા. **એકલક્ખણા**તિ સમાનલક્ખણા. **તેસં ધમ્માનન્તિ** સમાનલક્ખણાનં તેસં સમૂહધમ્માનં, નિદ્ધારણે ચેતં. **એકસ્મિં ધમ્મે**તિ સમાનલક્ખણે એકસ્મિં ધમ્મે, પાળિયં ભગવતા વુત્તે સતિ વુત્તધમ્મતો અવસિટ્ઠસમાનલક્ખણા ધમ્મા સમાનલક્ખણેન વુત્તા ભવન્તીતિ અત્થો.

લક્ખણહારવિસયે ધમ્મે વિત્થારતો ઇમસ્મિં ધમ્મે વુત્તે ઇમે સમાનલક્ખણા ધમ્માપિ વુત્તા ભવન્તીતિ નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**યથા કિં ભવે**’’તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો – **યથા** યેન પકારેન વુત્તા ભવન્તિ, સો પકારો કિં ભવેતિ પુચ્છતિ. **યથા** યેન પકારેન વુત્તા ભવન્તિ, સો પકારો સમાનલક્ખણાતિ ભાવો ભવેતિ અત્થો. કિન્તિ ભગવા આહ? ‘‘ચક્ખું ભિક્ખવે’’તિઆદિં ભગવા આહ. ‘‘ચક્ખું, ભિક્ખવે, અનવટ્ઠિત’’ન્તિઆદિમ્હિ વુત્તે ‘‘સોતં, ભિક્ખવે, અનવટ્ઠિત’’ન્તિઆદિવચનમ્પિ વુત્તમેવ ભવતિ.

‘‘અનવટ્ઠિતાદિલક્ખણેન સમાનલક્ખણત્તા વા અજ્ઝત્તિકાયતનભાવેન સમાનલક્ખણત્તા વાતિ આયતનવસેનેવ એકલક્ખણં વત્તબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ખન્ધવસેનપિ એકલક્ખણં દસ્સેતું ‘‘**યથા ચાહ**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘અતીતે, રાધ, રૂપે અનપેક્ખો હોતિ, અનાગતં રૂપં મા અભિનન્દિ , પચ્ચુપ્પન્નસ્સ રૂપસ્સ નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય ચાગાય પટિનિસ્સગ્ગાય પટિપજ્જા’’તિ વુત્તે ‘‘અતીતાય, રાધ, વેદનાય અનપેક્ખો હોતિ, અનાગતં વેદનં મા અભિનન્દિ, પચ્ચુપ્પન્નાય વેદનાય નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય ચાગાય પટિનિસ્સગ્ગાય પટિપજ્જા’’તિઆદિ વુત્તં ભવે.

‘‘અનપેક્ખનીયલક્ખણેન સમાનલક્ખણત્તા વા ખન્ધલક્ખણેન સમાનલક્ખણત્તા વાતિ ખન્ધાયતનવસેનેવ એકલક્ખણધમ્મા વત્તબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા સતિપટ્ઠાનવસેનાપિ વત્તબ્બાતિ દસ્સેતું ‘‘**યથાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યથા** યેન એકલક્ખણત્તેન ચ ભગવા આહ, તથા ચ તેન એકલક્ખણત્તેન ચ અવુત્તાપિ ધમ્મા વુત્તા ભવન્તીતિ અત્થો. યે વિપસ્સકા પુગ્ગલા પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ નિચ્ચં સુસમારદ્ધા નિચ્ચં કાયગતાસતિં ભાવેન્તિ, **તે** વિપસ્સકા **અકિચ્ચં** સુભસુખાદિકં, કસિવાણિજ્જાદિકમ્મં વા ન સેવન્તિ, **કિચ્ચે** અસુભાસુખાદિકે, કાયાદિકે વા સાતચ્ચકારિનો હોન્તીતિ ભગવા આહાતિ યોજના.

ઇતિસદ્દસ્સ ચેત્થ એકસ્સ લોપો. **ઇતિ** એવં ‘‘યેસઞ્ચા’’તિઆદિગાથાય કેસાદિકે કાયે ગતાય પવત્તાય સતિયા ભગવતા સરૂપેન વુત્તાય વિજ્જમાનાય તદવસેસા વેદનાગતા સતિ ચ ચિત્તગતા સતિ ચ ધમ્મગતા સતિ ચ સતિપટ્ઠાનભાવેન એકલક્ખણત્તેન વુત્તા ભવન્તીતિ સઙ્ખેપતો નિચ્ચં સુસમારદ્ધા નિચ્ચં વેદનાગતા સતિ ચ...પે॰... નિચ્ચં ચિત્તગતા સતિ ચ...પે॰... નિચ્ચં ધમ્મગતા સતીતિ વત્તબ્બાતિ.

‘‘સતિપટ્ઠાનવસેનેવ એકલક્ખણા ધમ્મા વત્તબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તથા યં કિઞ્ચી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યં કિઞ્ચિ** રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન દિટ્ઠં, **યં કિઞ્ચિ** સદ્દાયતનં સોતવિઞ્ઞાણેન સુતં, **યં કિઞ્ચિ** ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનં ઘાનવિઞ્ઞાણાદિત્તયેન વિઞ્ઞાણેન મુતં, **ઇતિ** એવં દિટ્ઠાદિત્તયે ભગવતા સરૂપેન વુત્તે સતિ તદવસેસં યં કિઞ્ચિ વિઞ્ઞાતં ધમ્મારમ્મણપરિયાપન્નં રૂપં ભગવતા આલમ્બિતબ્બભાવેન એકલક્ખણત્તા વુત્તં ભવતીતિ અત્થો. અથ વા **યં કિઞ્ચિ** રૂપાયતનં દિટ્ઠં ભગવતા વુત્તં, તસ્મિં વુત્તે સતિ તદવસેસં સુતાદિકમ્પિ વુત્તં હોતીતિ આદિઅત્થો વિસું વિસું યોજેતબ્બો. તેન વુત્તં – ‘‘**દિટ્ઠં વા સુતં વા મુતં વા**’’તિ.

‘‘કાયગતાય સતિયા વુત્તાય તદવસેસા વેદનાગતાસતિઆદયોયેવ વત્તબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્માપિ વુત્તા ભવન્તીતિ દસ્સેતું ‘‘**યથા ચાહ ભગવા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યથા** યેન નિય્યાનિકલક્ખણેન એકલક્ખણત્તેન ચ ભગવા આહ, તથા તેન એકલક્ખણત્તેન ચ ભગવા આહ, તથા તેન એકલક્ખણત્તેન ચ વુત્તા ભવન્તીતિ અત્થો. ‘‘**તસ્મા** અભિજ્ઝાદોમનસ્સેન અભિભૂતત્તા **ઇહ** મમ સાસને, ભિક્ખુ, ત્વં આતાપી સમ્પજાનો સતિમા હુત્વા લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં તદઙ્ગપ્પહાનેન વા વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન વા **વિનેય્ય** વિનયિત્વા **કાયે** કેસાદિરૂપકાયે **કાયાનુપસ્સી** કેસાદિરૂપકાયાનુપસ્સી હુત્વા વિહરાહી’’તિ ભગવતા વુત્તે સતિ ‘‘તસ્માતિહ, ત્વં ભિક્ખુ, વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી વિહરાહિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં, તસ્માતિહ, ત્વં ભિક્ખુ, ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી વિહરાહિ...પે॰... દોમનસ્સં, તસ્માતિહ, ત્વં ભિક્ખુ, ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરાહિ...પે॰... દોમનસ્સ’’ન્તિ વુત્તં ભવતીતિ સઙ્ખેપત્થો વેદિતબ્બો. વિત્થારત્થો પન **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩) બહુધા વુત્તોતિ અમ્હેહિ ન વિત્થારિતો.

‘‘એકસ્મિં સતિપટ્ઠાને વુત્તે કસ્મા ચત્તારો સતિપટ્ઠાના વુત્તા ભવેય્યુ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**આતાપીતિ વીરિયિન્દ્રિય**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘**આતાપી**’’તિ ઇમિના પદેન કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ પવત્તં વીરિયિન્દ્રિયં વુત્તં. ‘‘**સમ્પજાનો**’’તિ પદેન કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ પવત્તં પઞ્ઞિન્દ્રિયં વુત્તં. ‘‘સતિમા’’તિ પદેન કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ પવત્તં સતિન્દ્રિયં વુત્તં. ‘‘વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સ’’ન્તિ પદેન કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ પવત્તં સમાધિન્દ્રિયં વુત્તં, ન કાયેયેવ પવત્તં. **એવં** પકારેન કાયે **કાયાનુપસ્સિનો** યોગાવચરસ્સ ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ યે વદેય્ય, એવં સતિ ચતુન્નં વીરિયપઞ્ઞાસતિસમાધીનં ઇન્દ્રિયાનં ચતુન્નં સતિપટ્ઠાનાનં સાધકભાવેન

એકલક્ખણત્તા સમાનલક્ખણત્તા પારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ યોજના. તેન વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** – ''ચતુસતિપટ્ઠાનસાધને ઇમેસં ઇન્દ્રિયાનં સભાવભેદાભાવતો સમાનલક્ખણત્તા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૩).

**૨૪**. ''એવં વુત્તેપિ ચત્તારો સતિપટ્ઠાનાયેવ વત્તબ્બા ભવેય્યું, કથં સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્મા વત્તબ્બા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસૂ**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ યેન યોગાવચરેન ભાવિયમાનેસુ તસ્સ યોગાવચરસ્સ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. એવં સેસેસુપિ યોજના કાતબ્બા. ચતુન્નં સચ્ચાનં બુજ્ઝનં **બોધં**, અરિયમગ્ગઞાણં, બોધં ગચ્છન્તીતિ **બોધઙ્ગમા**. બોધસ્સ અરિયમગ્ગઞાણસ્સ પક્ખે ભવાતિ **બોધિપક્ખિયા**.

''કુસલાયેવ ધમ્મા એકલક્ખણભાવેન નીહરિતા કિં, ઉદાહુ અકુસલાપિ ધમ્મા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**એવં અકુસલાપી**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કુસલા ધમ્મા એકલક્ખણત્તેન નિદ્ધારિતા યથા, એવં અકુસલાપિ ધમ્મા એકલક્ખણત્તેન નિદ્ધારિતબ્બાયેવાતિ અત્થો. ''કથં નિદ્ધારેતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પહાનેકટ્ઠભાવેન નિદ્ધારેતબ્બાતિ દસ્સેન્તો ''**એકલક્ખણત્તા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તી**''તિ આહ. તત્થ **એકલક્ખણત્તાતિ** પહાનેકટ્ઠભાવેન સમાનલક્ખણત્તા. ''કતમં પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસૂ**''તિઆદિ વુત્તં.

તત્થ **ચતૂસુ...પે॰... પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તી**તિ કાયાગતાસતિપટ્ઠાને યોગાવચરેન ભાવિયમાને સતિ તેન યોગાવચરેન અસુભે કેસાદિકે રૂપકાયે ''સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો પહીયતિ, અસ્સ યોગાવચરસ્સ કબળીકારાહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, ''આહારસમુદયા રૂપસમુદયો''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૫૬) વુત્તત્તા રૂપકાયે છન્દરાગં પજહન્તસ્સ તસ્સ સમુદયે કબળીકારાહારેપિ છન્દરાગો પહીયતીતિ અત્થો. વેદનાગતાસતિપટ્ઠાને ભાવિયમાને સતિ દુક્ખે ''સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો પહીયતિ, અસ્સ યોગાવચરસ્સ ફસ્સાહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, ''ફસ્સપચ્ચયા વેદના''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૧, ૩૯; મહાવ॰ ૧; ઉદા॰ ૧; વિભ॰ ૨૨૫) વુત્તત્તા વેદનાય છન્દરાગં પજહન્તસ્સ તસ્સ પચ્ચયે ફસ્સાહારે છન્દરાગો પહીયતિ. ચિત્તગતાસતિપટ્ઠાને ભાવિયમાને અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસો પહીયતિ, અસ્સ યોગાવચરસ્સ વિઞ્ઞાણાહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ. ધમ્મગતાસતિપટ્ઠાને ભાવિયમાને અનત્તનિ ''અત્તા''તિ વિપલ્લાસો પહીયતિ, અસ્સ યોગાવચરસ્સ મનોસઞ્ચેતનાહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતીતિ વિસું વિસું યોજેત્વા એકેકસ્મિં પહાતબ્બે વુત્તે તદવસેસા પહાતબ્બા વુત્તા ભવન્તિ પહાતબ્બભાવેન એકલક્ખણત્તાતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

''**આહારા યસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તી**''તિ વચને આહારેસુ પવત્તા કામરાગદોસમોહા બ્યન્તીકતા હોન્તીતિ અત્થો ગહિતો. કબળીકારાહારઞ્હિ આરબ્ભ પવત્તે કામરાગે વિજ્જમાને કબળીકારાહારસ્સ વિજાનના નત્થેવ, તસ્મિં કામરાગે પન પહીને પરિજાનના ભવતીતિ. સેસાહારજાનનમ્પિ એસેવ નયો. યસ્સ યોગાવચરસ્સ સતિપટ્ઠાના ભાવિતા, વિપલ્લાસા પહીના, આહારપરિજાનના ઉપ્પન્ના, સો યોગાવચરો ઉપાદાનેહિ અનુપાદાનો ભવતિ. સુભસઞ્ઞિતે હિ કાયે કામુપાદાનં વિસેસેન ભવતીતિ સુભસઞ્ઞિતો કાયો કામુપાદાનસ્સ વત્થુ, કાયગતાય સતિયા અનુસરિતબ્બો અસુભસઞ્ઞિતો કેસાદિ કામુપાદાનસ્સ વત્થુ ન હોત્વેવ. સુખવેદનાય અસ્સાદવસેન દિટ્ઠુપાદાનં ભવતીતિ સુખસઞ્ઞિતા વેદના દિટ્ઠુપાદાનસ્સ વત્થુ, વેદનાગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા વેદના દિટ્ઠુપાદાનસ્સ વત્થુ ન હોત્વેવ. ''ચિત્તં નિચ્ચ''ન્તિ દિટ્ઠિગહણવસેન તસ્સ તસ્સ અત્તનો સીલવતવસેન પરિસુદ્ધીતિ પરામસનં હોતીતિ ચિત્તં સીલબ્બતુપાદાનસ્સ વત્થુ, ચિત્તગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બં ચિત્તં

સીલબ્બતુપાદાનસ્સ વત્થુ ન હોત્વેવ. ધમ્મે નામરૂપપરિચ્છેદેન યથાભૂતં અપસ્સન્તસ્સ ધમ્મેસુ અત્તાભિનિવેસો હોતીતિ ધમ્મા અત્તવાદુપાદાનસ્સ વત્થુ, ધમ્મગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા ધમ્મા અત્તવાદુપાદાનસ્સ વત્થુ ન હોન્તિ એવ. તસ્મા ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ઉપાદાનેહિ અનુપાદાનો ભવતીતિ વુત્તન્તિ અધિપ્પાયો ગહેતબ્બો.

‘‘યેન યોગાવચરેન સતિપટ્ઠાના ભાવિતા, સો યોગાવચરો ઉપાદાનેહિપિ યેવ અનુપાદાનો ભવતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા યોગાદીહિપિ વિસંયુત્તો ભવતીતિ દસ્સેતું ‘‘**યોગેહિ ચ વિસંયુત્તો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યોગેહિ ચા**તિ કામયોગભવયોગદિટ્ઠિયોગઅવિજ્જાયોગેહિ ચ. **વિસંયુત્તો**તિ તદઙ્ગપ્પહાનવિક્ખમ્ભનપ્પહાનસમુચ્છેદપ્પહાનવસેન વિગતો, વિમુત્તો ચ ભવતીતિ અત્થો. સુભસઞ્ઞિતો હિ રૂપકાયો કામરાગસ્સ વત્થુ હોતિ, કાયગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બો કાયો કામરાગસ્સ વત્થુ ન હોત્વેવ. ‘‘સુખો’’તિ વા ‘‘સુખહેતૂ’’તિ વા ગહણીયો ભવો ભવરાગસ્સ વત્થુ હોતિ, વેદનાગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બો ભવો ભવરાગસ્સ વત્થુ ન હોતિ. ‘‘અત્તા’’તિ અભિનિવિસિતબ્બં ચિત્તં દિટ્ઠિયોગસ્સ વત્થુ હોતિ, ચિત્તગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બં ચિત્તં દિટ્ઠિયોગસ્સ વત્થુ ન હોતિ. વિનિબ્ભોગસ્સ દુક્કરત્તા, ધમ્માનં ધમ્મમત્તતાય ચ દુપ્પટિવિજ્ઝત્તા અવિનિબ્ભુજિતબ્બા, ધમ્મમત્તતાય અપ્પટિવિજ્ઝિતબ્બા ધમ્મા અવિજ્જાયોગસ્સ વત્થુ હોન્તિ, ધમ્મગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા ધમ્મા અવિજ્જાયોગસ્સ વત્થુ ન હોન્તિ. તસ્મા ચતુસતિપટ્ઠાનાનુપસ્સકો ‘‘**યોગેહિ ચ વિસંયુત્તો**’’તિ વુત્તો. અયં નયો **આસવેહિ ચ અનાસવો ભવતિ**, **ઓઘેહિ ચ નિત્થિણ્ણો ભવતી**તિ એત્થાપિ યોજેતબ્બો.

**ગન્થેહિ ચ વિપ્પયુત્તો ભવતી**તિ એત્થ પન સુભસઞ્ઞિતો રૂપકાયો અભિજ્ઝાકાયગન્થસ્સ વત્થુ, કાયગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બો રૂપકાયો અભિજ્ઝાકાયગન્થસ્સ વત્થુ ન હોતિ. દુક્ખદુક્ખવિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખભૂતા વેદના બ્યાપાદકાયગન્થસ્સ વત્થુ હોન્તિ, તેન વુત્તં – ‘‘દુક્ખાય વેદનાય પટિઘાનુસયો અનુસેતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૫). વેદનાગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા વેદના બ્યાપાદકાયગન્થસ્સ વત્થુ ન હોતિ. ‘‘ચિત્તં નિચ્ચ’’ન્તિ અભિનિવેસવસેન સસ્સતસ્સ ‘‘અત્તનો સીલેન સુદ્ધિ, વતેન સુદ્ધી’’તિ પરામસનં હોતિ, તસ્મા ‘‘નિચ્ચ’’ન્તિ ગહિતં ચિત્તં સીલબ્બતપરામાસકાયગન્થસ્સ વત્થુ, ચિત્તગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બં ચિત્તં સીલબ્બતપરામાસસ્સ વત્થુ ન હોતિ. ધમ્માનં સપ્પચ્ચયનામરૂપસભાવસ્સ અદસ્સનતો ભવદિટ્ઠિવિભવદિટ્ઠિ હોતિ, તસ્મા ‘‘ઇદં સચ્ચ’’ન્તિ અભિનિવિસિતબ્બા ધમ્મા ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થસ્સ વત્થુ, ધમ્મગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા ધમ્મા ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થસ્સ વત્થુ ન હોન્તિ, તસ્મા ચતુસતિપટ્ઠાનાનુપસ્સકો ‘‘ગન્થેહિ ચ વિપ્પયુત્તો’’તિ વુત્તો.

સુભસઞ્ઞિતો ચ કાયો રાગસલ્લસ્સ વત્થુ, કાયગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બો કાયો રાગસલ્લસ્સ વત્થુ ન હોતિ. સુખસઞ્ઞિતાય વેદનાય દોસો હોતિ, તસ્મા વેદના દોસસલ્લસ્સ વત્થુ, વેદનાગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા વેદના દોસસલ્લસ્સ વત્થુ ન હોતિ. ‘‘ચિત્તં અત્તા’’તિ ગહેત્વા ‘‘અત્તા સેય્યો’’તિઆદિવસેન પવત્તસ્સ માનસલ્લસ્સ ચિત્તં વત્થુ, ચિત્તગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બં ચિત્તં માનસલ્લસ્સ વત્થુ ન હોતિ. ધમ્માનં સપ્પચ્ચયનામરૂપસભાવસ્સ અજાનનતો ધમ્મા મોહસલ્લસ્સ વત્થુ, ધમ્મગતાય પન સતિયા અનુપસ્સિતબ્બા ધમ્મા મોહસલ્લસ્સ વત્થુ ન હોન્તિ, તસ્મા ચતુસતિપટ્ઠાનાનુપસ્સકો ‘‘**સલ્લેહિ ચ વિસલ્લો ભવતી**’’તિ વુત્તો.

‘‘આહારા ચસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તી’’તિ આચરિયેન વુત્તં, ‘‘કિં પન આહારાવ અસ્સ યોગાવચરસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તિ, ઉદાહુ અઞ્ઞેપી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો ચ અસ્સ યોગાવચરસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તીતિ દસ્સેતું ‘‘**વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો ચસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તી**’’તિ વુત્તં. યેન યોગાવચરેન ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવિતા, તસ્સ યોગાવચરસ્સ કાયવેદનાચિત્તધમ્માવ પરિઞ્ઞં ગચ્છેય્યું, ન વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયોતિ ચે વદેય્ય કાયાનુપસ્સનાદીહિ ચ કાયવેદનાચિત્તધમ્મેસુ પરિઞ્ઞાતેસુ સઞ્ઞાયપિ પરિઞ્ઞાતબ્બભાવતો. સા હિ વેદનાચિત્તસઙ્ખાતેન ધમ્મેસુ પરિઞ્ઞાતેસુ અવિનાભાવતો પરિઞ્ઞાતાવાતિ.

યેન ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવિતા, સો યોગાવચરો ઉપાદાનેહિ અનુપાદાનો ચ, યોગેહિ વિસંયુત્તો ચ, ખન્ધેહિ વિપ્પયુત્તો ચ, આસવેહિ અનાસવો ચ, ઓઘેહિ નિત્થિણ્ણો ચ, સલ્લેહિ વિસલ્લો ચ ભવતીતિ વુત્તો, ‘‘કિં પન તથાવિધોવ હોતિ, ઉદાહુ અઞ્ઞથાપી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા અગતિમ્પિ ન ગચ્છતીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**અગતિગમનેહિ ચ ન અગતિં ગચ્છતી**’’તિ આહ. સુભાદિસઞ્ઞિતે રૂપકાયે અપેક્ખમાનો પુગ્ગલો છન્દાગતિં ગચ્છતીતિ સુભાદિસઞ્ઞિતો રૂપકાયો વિસેસતો છન્દાગતિયા વત્થુ હોતિ, કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનેન પન અનુપસ્સિતબ્બો અસ્સાસપસ્સાસાદિકો કાયો છન્દાગતિયા વત્થુ ન હોતિ, તસ્મા કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનભાવનં ભાવેન્તો પુગ્ગલો છન્દાગતિં ન ગચ્છતિ. સુખવેદનસ્સાદવસેન વેદયમાનો તદભાવેન બ્યાપાદં આગચ્છતીતિ સુખવેદના દોસાગતિયા વત્થુ હોતિ, વેદનાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનેન પન અનુપસ્સિતબ્બા વેદના દોસાગતિયા વત્થુ ન હોતિ , તસ્મા વેદનાસતિપટ્ઠાનભાવનં ભાવેન્તો પુગ્ગલો દોસાગતિં ન ગચ્છતિ. સન્તતિઘનવસેન ‘‘નિચ્ચં, ધુવ’’ન્તિ ગહિતં ચિત્તં મોહસ્સ વત્થુ હોતિ, ચિત્તાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનેન પન અનુપસ્સિતબ્બં ચિત્તં મોહસ્સ વત્થુ ન હોતિ, તસ્મા ચિત્તાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનભાવનં ભાવેન્તો પુગ્ગલો દોસાગતિં ન ગચ્છતિ. વિભજિત્વા ધમ્મસભાવં અજાનન્તસ્સ ભયં જાયતીતિ વિભજિત્વા અજાનિયસભાવા ધમ્મા ભયસ્સ વત્થુ હોન્તિ, ધમ્માનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનેન પન અનુપસ્સિતબ્બા વિભજિત્વા જાનિતબ્બા ધમ્મા રાગસ્સ વત્થુ ન હોન્તિ, તસ્મા ધમ્માનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનભાવનં ભાવેન્તો પુગ્ગલો ભયાગતિં ન ગચ્છતિ. એવં પહાતબ્બભાવેન એકલક્ખણે અકુસલેપિ ધમ્મે નીહરિત્વા ઇદાનિ નિગમેતું ‘‘**એવં અકુસલાપિ ધમ્મા એકલક્ખણત્તા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તી**’’તિ પુન વુત્તં.

ભાવેતબ્બેસુ ધમ્મેસુ એકદેસેસુ વુત્તે તદવસેસાપિ ભાવેતબ્બા ધમ્મા એકલક્ખણત્તા નીહરિત્વા વત્તબ્બા, પહાતબ્બેસુપિ ધમ્મેસુ એકદેસે વુત્તે તદવસેસાપિ ધમ્મા પહાતબ્બા એકલક્ખણત્તા નીહરિત્વા વત્તબ્બાતિ આચરિયેન વુત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘અઞ્ઞથાપિ યદિ વત્તબ્બા સિયું, તેપિ વદથા’’તિ વત્તબ્બભાવતો અઞ્ઞેનપિ પરિયાયેન લક્ખણહારસ્સ ઉદાહરણાનિ દસ્સેતું ‘‘**યત્થ વા પના**’’તિઆદિ વુત્તં . તત્થ **યત્થ** યસ્સં રૂપેકદેસદેસનાયં **રૂપિન્દ્રિયં** રુપ્પનલક્ખણં ચક્ખુન્દ્રિયાદિજીવિતિન્દ્રિયપરિયોસાનં અટ્ઠવિધં ઇન્દ્રિયં રૂપેકદેસં ભગવતા દેસિતં. **તત્થેવ** તસ્સં રૂપેકદેસદેસનાયં **રૂપધાતુ** રુપ્પનલક્ખણા ચક્ખુધાતાદિફોટ્ઠબ્બધાતુપરિયોસાના દસવિધા રૂપધાતુ રુપ્પનલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા દેસિતા. સબ્બો **રૂપક્ખન્ધો** ચ દેસિતો. **રૂપાયતનં** રુપ્પનલક્ખણં ચક્ખાયતનાદિફોટ્ઠબ્બાયતનપરિયોસાનં દસવિધં આયતનં રુપ્પનલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા ભગવતા દેસિતં.

**યત્થ વા પન** યસ્સં વેદનેકદેસદેસનાયં સુખા વેદના ભગવતા દેસિતા, **તત્થ** તસ્સં વેદનેકદેસદેસનાયં **સુખિન્દ્રિયઞ્ચ** દેસિતં, **સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ** દેસિતં, **દુક્ખસમુદયો અરિયસચ્ચઞ્ચ** દેસિતં સુખવેદનાભાવેન એકલક્ખણત્તા. **યત્થ વા પન** યસ્સં વેદનેકદેસદેસનાયં દુક્ખા વેદના ભગવતા દેસિતા, **તત્થ** તસ્સં વેદનેકદેસદેસનાયં **દુક્ખિન્દ્રિયઞ્ચ** દેસિતં **દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ** દેસિતં, **દુક્ખં અરિયસચ્ચઞ્ચ** દેસિતં દુક્ખવેદનાભાવેન

એકલક્ખણત્તા. **યત્થ વા પન** યસ્સં વેદનેકદેસદેસનાયં અદુક્ખમસુખા વેદના ભગવતા દેસિતા, **તત્થ** તસ્સં વેદનેકદેસદેસનાયં **ઉપેક્ખિન્દ્રિયઞ્ચ** દેસિતં, **સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો ચ** દેસિતોતિ યોજના કાતબ્બા.

યસ્સં દેસનાયં અદુક્ખમસુખા વેદના દેસિતા, તસ્સં દેસનાયં ઉપેક્ખિન્દ્રિયં દેસિતં હોતુ સમાનલક્ખણત્તા, ''કેન પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતો ભવેય્યા''તિ વત્તબ્બભાવતો ''**કેન કારણેના**''તિ પુચ્છિત્વા કારણં દસ્સેતું ''**અદુક્ખમસુખાયા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ અદુક્ખમસુખાય વેદનાય **હિ** યસ્મા અવિજ્જા અનુસેતિ, તસ્મા અવિજ્જા દેસિતા હોતિ. અવિજ્જાય ચ દેસિતાય અવિજ્જામૂલકો સબ્બોપિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા... પે॰... દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતી''તિ દેસિતોવ હોતીતિ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો.

''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા...પે॰... સમુદયો હોતી''તિ અનુલોમવસેન પવત્તો યો પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતોતિ આચરિયેન વુત્તો, ''યદિ તથા પવત્તો સો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતો, એવં સતિ સબ્બો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતો''તિ ન વત્તબ્બોતિ ચોદનં મનસિ કત્વા ''**સો ચા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યો ચ અનુલોમવસેન પવત્તો, **સો ચ સરાગસદોસસમોહસંકિલેસપક્ખેન હાતબ્બો**. યો ચ પટિલોમવસેન ''અવિજ્જાય ત્વેવ અસેસવિરાગનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો''તિઆદિકો પવત્તો, **સો ચ વીતરાગવીતદોસવીતમોહઅરિયધમ્મેહિ હાતબ્બો**. યો ચ અનુલોમપટિલોમવસેન પવત્તો, સો ચ તદુભયેહિ હાતબ્બો. તસ્મા ''સબ્બો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદો દેસિતો''તિ વત્તબ્બોવાતિ અધિપ્પાયો ગહેતબ્બો.

''યે ધમ્મા એકલક્ખણા, તેસં ધમ્માનં એકસ્મિં ધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા ધમ્મા વુત્તા ભવન્તીતિઆદિના (નેત્તિ॰ ૨૩) આચરિયેન યા લક્ખણહારયોજના વુત્તા, સાવ કાતબ્બા, ન અઞ્ઞથા કાતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો અઞ્ઞથાપિ લક્ખણહારયોજના કાતબ્બાયેવાતિ દસ્સેતું ''**એવં યે ધમ્મા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યે** પથવીઆદયો રૂપ**ધમ્મા**, **યે** ફસ્સાદયો અરૂપ**ધમ્મા** સન્ધારણાદિ**કિચ્ચતો** સઞ્જાનનાદિ**કિચ્ચતો** એકલક્ખણા, **તેસં** રૂપારૂપ**ધમ્માનં** એકસ્મિં ધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા રૂપારૂપ**ધમ્મા** વુત્તા ભવન્તિ. **યે** પથવીઆદયો રૂપ**ધમ્મા**, **યે** ફસ્સાદયો અરૂપ**ધમ્મા** કક્ખળાદિ**લક્ખણતો** ફુસનાદિ**લક્ખણતો** એકલક્ખણા, **તેસં** રૂપારૂપ**ધમ્માનં** એકસ્મિં ધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા રૂપારૂપ**ધમ્મા** વુત્તા ભવન્તિ. **યે** ધમ્મા રુપ્પન**સામઞ્ઞતો** નમન**સામઞ્ઞતો** અનિચ્ચાદિ**સામઞ્ઞતો** વા ખન્ધાયતનાદિ**સામઞ્ઞતો** વા એકલક્ખણા, **તેસં** સઙ્ખત**ધમ્માનં** એકસ્મિં સઙ્ખતધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા ધમ્મા વુત્તા ભવન્તિ. **યે** સઙ્ખત**ધમ્મા** ભઙ્ગુપ્પાદતો સઙ્ખતો **ચુતૂપપાતતો** સમાનનિરોધુપ્પાદસઙ્ખતતો વા **ચુતૂપપાતતો** એકલક્ખણા, **તેસં** સઙ્ખત**ધમ્માનં** એકસ્મિં સઙ્ખતધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા સઙ્ખતધમ્મા વુત્તા ભવન્તીતિ અત્થયોજના કાતબ્બા.

**કિચ્ચતો ચ લક્ખણતો ચા**તિઆદીસુ **ચ**-સદ્દેન સહચરણસમાનહેતુતાદયો સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા . સહચરણાદીસુ ચ યં વત્તબ્બં, તં ''નાનત્તકાયનાનત્તસઞ્ઞિનો (દી॰ નિ॰ ૩.૩૪૧, ૩૫૭, ૩૫૯; અ॰ નિ॰ ૯.૨૪), નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા''તિઆદીસુ સહચારિતાય સઞ્ઞાસહગતા ધમ્મા નિદ્ધારિતાતિઆદિના વુત્તમેવ.

''એકસ્મિં ધમ્મે સરૂપતો વુત્તે એકલક્ખણાદિતો અવસિટ્ઠધમ્માનમ્પિ વુત્તભાવો કેન અમ્હેહિ જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બભાવતો ''**તેના**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેન** અવસિટ્ઠધમ્માનમ્પિ વુત્તભાવેન ''વુત્તમ્હિ એકધમ્મે''તિઆદિકં યં વચનં આયસ્મા મહાકચ્ચાનો આહ, તેન વચનેન તુમ્હેહિ અવસિટ્ઠાનમ્પિ વુત્તભાવો જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘એત્તાવતા ચ લક્ખણહારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો લક્ખણો હારો**’’તિ વુત્તં. તત્થ યસ્સં પાળિયં એકસ્મિં ધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠધમ્માપિ યેન લક્ખણહારેન નિદ્ધારિતા, તસ્સં પાળિયં સો લક્ખણો હારો **નિયુત્તો** નિદ્ધારેત્વા યોજિતોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બોતિ.

ઇતિ લક્ખણહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૬. ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૨૫**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન લક્ખણહારવિભઙ્ગેન સુત્તત્થેહિ સમાનત્થા વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો લક્ખણહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ. **કતમો**તિ કતમો સંવણ્ણનાવિસેસો ચતુબ્યૂહો હારો ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગો નામાતિ વિઞ્ઞેય્યો. તેન વુત્તં – ‘‘તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારોતિ ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગો’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૫). ‘‘ઇમિના ચતુબ્યૂહહારેન કતમસ્સ નેરુત્તાદયો ગવેસિતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**બ્યઞ્જનેના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **બ્યઞ્જનેના**તિ ચતુબ્યૂહહારસ્સ સુત્તસ્સ વિસેસતો બ્યઞ્જનવિચયભાવતો ‘‘બ્યઞ્જના’’તિ વોહારિતેન ઇમિના ચતુબ્યૂહહારેન સુત્તસ્સ નેરુત્તઞ્ચ, સુત્તસ્સ અધિપ્પાયો ચ, સુત્તસ્સ નિદાનઞ્ચ, સુત્તસ્સ પુબ્બાપરસન્ધિ ચ સંવણ્ણેન્તેહિ ગવેસિતબ્બોતિ અત્થો.

‘‘ચતુબ્યૂહહારેન ગવેસિતબ્બેસુ નેરુત્તાદીસુ કતમં સુત્તસ્સ ગવેસિતબ્બં નેરુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં નેરુત્ત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો – **તત્થ** તેસુ ઇમિના ચતુબ્યૂહહારેન ગવેસિતબ્બેસુ નેરુત્તાદીસુ કતમં સુત્તસ્સ **નેરુત્તં** નિબ્બચનં નામાતિ ચે પુચ્છેય્ય? સુત્તસ્સ યા **નિરુત્તિ** નિદ્ધારેત્વા વુત્તા સભાવપઞ્ઞત્તિ ગવેસિતબ્બા, ઇદં સભાવનિરુત્તિભૂતં નિબ્બચનં નેરુત્તં નામાતિ. ‘‘યા નિરુત્તિ નેરુત્તં નામાતિ વુત્તા, કા પન સા નિરુત્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**પદસંહિતા**’’તિ વુત્તં. પદેસુ સંહિતા યુત્તા **પદસંહિતા**. યથા યથા સુત્તત્થો વત્તબ્બો, તથા તથા યા સભાવનિરુત્તિ પવત્તા, સા પવત્તા સભાવનિરુત્તિયેવ નિરુત્તિ નામાતિ યોજના. ‘‘કા પન સા સભાવનિરુત્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ચ ‘‘**યં ધમ્માનં નામસો ઞાણ**’’ન્તિ વુત્તં. **યં** યાય કારણભૂતાય નામપઞ્ઞત્તિયા **ધમ્માનં** નેય્યાનં **નામસો** પથવીનામાદિના વા ફસ્સનામાદિના વા ખન્ધનામાદિના વા વિવિધેન નામેન અત્થધમ્માદીસુ કુસલસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઞાણં પવત્તતિ, સા કારણભૂતા નામપઞ્ઞત્તિ સભાવનિરુત્તિ નામાતિ અત્થો. **યન્તિ** ચ લિઙ્ગવિપલ્લાસો, યાયાતિ અત્થો. ‘‘લિઙ્ગપકતિધમ્માનં નામસો પવત્તમાનં ઞાણં વિવરિત્વા કથેહી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**યદા હી**’’તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘યદા હિ ભિક્ખૂતિઆદિના ‘ધમ્માનં નામસો ઞાણ’ન્તિ પદસ્સ અત્થં વિવરતી’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૫) વુત્તં. તસ્સત્થો અટ્ઠકથાયં વિભજિત્વા વુત્તોવાતિ ન વિચારિતો.

**૨૬**. નેરુત્તં આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં ‘‘કતમો સુત્તે ગવેસિતબ્બો ભગવતો અધિપ્પાયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો અધિપ્પાયો**’’તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો પાકટો. અપિચ ‘‘**ધમ્મો હવે રક્ખતી**’’તિઆદીસુ યેન પુગ્ગલેન અત્તના રક્ખિતેન ધમ્મેન રક્ખિતબ્બભાવો ઇચ્છિતો, સો ધમ્મં રક્ખિસ્સતીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો. યો પુગ્ગલો દુગ્ગતિતો મુચ્ચિતુકામો, સો ધમ્મં રક્ખિસ્સતીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો.

**ચોરો યથા સન્ધિમુખે ગહિતો**તિઆદીસુ યો ચોરો ઘાતનતો મુચ્ચિતુકામો, સો ચોરકમ્મં ન કરિસ્સતીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો. યો પુગ્ગલો અપાયાદિદુક્ખતો મુચ્ચિતુકામો, સો પાપકમ્મં ન કરિસ્સતીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો.

**સુખકામાની**તિઆદીસુ યે પુગ્ગલા સુખં ઇચ્છન્તિ, તે પરહિંસનતો વિવજ્જિસ્સન્તીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો.

**મિદ્ધી યદા હોતિ મહગ્ઘસો ચા**તિઆદીસુ યે પુગ્ગલા પુનપ્પુનં પવત્તમાનજાતિજરામરણતો મુચ્ચિતુકામા, તે ભોજને મત્તઞ્ઞુનો ભવિસ્સન્તિ, સન્તુટ્ઠા ભવિસ્સન્તિ, સુદ્ધાજીવા ભવિસ્સન્તિ, પાતિમોક્ખસંવરસીલસમ્પન્ના ભવિસ્સન્તિ, અતન્દિનો ભવિસ્સન્તિ, વિપસ્સકા ભવિસ્સન્તિ, **સગારવા** સપ્પતિસ્સા ભવિસ્સન્તીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો.

**અપ્પમાદો અમતપદ**ન્તિઆદીસુ યે પુગ્ગલા મચ્ચુનો ભાયન્તિ, નિબ્બાનમિચ્છન્તિ, તે પુગ્ગલા દાનસીલભાવનાકમ્મેસુ અપ્પમત્તા ભવિસ્સન્તીતિ ભગવતો અધિપ્પાયો.

**૨૭**. સુત્તે ગવેસિતબ્બો અધિપ્પાયો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતો, ''કતમં સુત્તસ્સ ગવેસિતબ્બં નિદાન''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમં નિદાન**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **નિદાન**ન્તિ ફલં નીહરિત્વા દેતીતિ નિદાનં. કિં તં? કારણં. **ધનિયો**તિ ધનવડ્ઢનકારણે નિયુત્તોતિ ધનિયો. **ગોપાલકો**તિ ગાવો ઇસ્સરભાવેન પાલેતિ રક્ખતીતિ ગોપાલકો. **ઉપધીહી**તિ પુત્તગોણાદીહિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૩). **નરસ્સા**તિ પુત્તિમન્તસ્સ વા ગોપાલકસ્સ વા નરસ્સાતિ ચ પદટ્ઠાનવસેન વા યેભુય્યવસેન વા ગાથાયં આગતવસેન વા વુત્તં, નારિયાપિ ઉપધીહિ નન્દના અત્થેવાતિ દટ્ઠબ્બા.

**ઇમિના વત્થુના**તિ ઉપધિસઙ્ખાતેન ઇમિનાવ પુત્તગવાદિના વત્થુના. વસતિ પવત્તતિ નન્દના એત્થ પુત્તગોણાદિકેતિ **વત્થુ**. નન્દનં નીહરિત્વા દેતિ પુત્તગોણાદિકન્તિ **નિદાન**ન્તિ અત્થં ગહેત્વા ધનિયો ''ઉપધીહિ નરસ્સ નન્દના''તિ આહ. ભગવા પન ''વસતિ પવત્તતિ સોચના એત્થ પુત્તગોણાદિકેહિ **વત્થુ**, સોચનં નીહરિત્વા દેતિ પુત્તગોણાદિકન્તિ **નિદાન**''ન્તિ અત્થં ગહેત્વા ''ઉપધીહિ નરસ્સ સોચના''તિ આહ. પરિગ્ગહીયતેતિ **પરિગ્ગહં**. કિં તં? પુત્તગોણાદિકં, તં પરિગ્ગહં ''ઉપધી''તિ આહ, ન કિલેસૂપધિકાયખન્ધૂપધિન્તિ.

**ઉપધીસૂ**તિ ખન્ધસઙ્ખાતેસુ કાયેસુ. **કાયં** ''ઉપધી''તિ આહ, ન પુત્તગવાદિકં, ન પરિગ્ગહં.

**બાહિરેસુ વત્થૂસૂ**તિ મણિકુણ્ડલપુત્તદારાદીસુ વત્થૂસુ.

**કામસુખ**ન્તિ કામનીયેસુ અસ્સાદસુખવસેન પવત્તા તણ્હા. **બાહિરવત્થુકાય તણ્હાયા**તિ કામનીયેસુ બાહિરવત્થૂસુ અસ્સાદસુખવસેન પવત્તાય તણ્હાય.

**અજ્ઝત્તિકવત્થુકાયા**તિ રૂપકાયસઙ્ખાતે અજ્ઝત્તિકવત્થુમ્હિ અભિનન્દનવસેન પવત્તાય.

પુન **અજ્ઝત્તિકવત્થુકાયા**તિ પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ખાતે અજ્ઝત્તિકવત્થુમ્હિ સિનેહવસેન પવત્તાય.

ગવેસિતબ્બં નિદાનં વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમો ગવેસિતબ્બો પુબ્બાપરસન્ધી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **તત્થ કતમો પુબ્બાપરસન્ધી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નેરુત્તાધિપ્પાયનિદાનપુબ્બાપરસન્ધીસુ. **યથા**તિ યેન અન્ધકારાદિના સભાવેન ‘‘કામન્ધા...પે॰... માતર’’ન્તિ યં કામતણ્હં ભગવા આહ, અયં કામતણ્હા તથા તેન અન્ધકારાદિના સભાવેન ‘‘કામન્ધા...પે॰... માતર’’ન્તિ ગાથા વુત્તાતિ યોજના.

ગાથાત્થો પન – કામેતીતિ **કામો**, કામતણ્હા, કામેન અત્થસ્સ અજાનનતાય ધમ્મસ્સ, અપસ્સનતાય ચ અન્ધાતિ **કામન્ધા**. કામતણ્હાસઙ્ખાતેન જાલેન અત્થધમ્માનં અજાનનાપસ્સનેન સઞ્છન્ના પલિગુણ્ઠિતાતિ **જાલસઞ્છન્ના**. તણ્હાસઙ્ખાતેન છદનેન તેસંયેવ અત્થધમ્માનં અજાનનાપસ્સનેન છાદિતા પિહિતાતિ **તણ્હાછદનછાદિતા**. અત્થધમ્મેસુ **પમત્ત**સઙ્ખાતેન પમાદેન બન્ધનેન **બદ્ધા** બન્ધિતબ્બા પુગ્ગલા જરામરણં અન્વેન્તિ, કુમિનામુખે પવત્તા મચ્છા મરણં અન્વેન્તિ ઇવ ચ, ખીરપકો વચ્છો માતરં અન્વેતિ ઇવ ચ, તથા જરામરણં અન્વેન્તીતિ ગહેતબ્બો.

‘‘કામન્ધા...પે॰... માતર’ન્તિ યાય દેસનાય, ગાથાય વા કામતણ્હા વુત્તા, સા દેસના, ગાથા વા કતમેન દેસનાભૂતેન અપરેન યુજ્જતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા ઇમાય દેસનાય, ગાથાય વા યુજ્જતીતિ દસ્સેતું ‘‘**સા કતમેના**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સા**તિ ‘‘કામન્ધા...પે॰... અન્વેન્તી’’તિ દેસના, ગાથા વા. **પુબ્બાપરેના**તિ તતો દેસનાતો પુબ્બેન દેસનાવચનેન, ગાથાવચનેન વા અપરેન દેસનાવચનેન, ગાથાવચનેન વા. **યુજ્જતિ** યુજ્જનં એતિ સમેતીતિ પુચ્છતિ.

**યથા**તિ યેન અન્ધકરણાદિના. ‘‘**રત્તો...પે॰... નર**’’ન્તિ યં ગાથાવચનં ભગવા આહ, તેન ગાથાવચનેન તથા અન્ધકરણાદિના યુજ્જતીતિ યોજના. ગાથાત્થો પન – **રત્તો** રઞ્જન્તો પુગ્ગલો **અત્થં** અત્તહિતપયોજનં પરહિતપયોજનં ન જાનાતિ. **રત્તો** રઞ્જન્તો **ધમ્મં** યથાવુત્તસ્સ અત્થસ્સ હેતું પઞ્ઞાચક્ખુના ન પસ્સતિ. રાગો યં નરં યદા સહતે, તદા તસ્સ નરસ્સ **અન્ધં** અન્ધકારં **તમં** અઞ્ઞાણં હોતીતિ ગહેતબ્બો.

**ઇતી**તિ એવં. **અન્ધતાય** અન્ધકરણતાય **સઞ્છન્નતાય** સઞ્છન્નકરણતાય. **સાયેવ તણ્હા**તિ ‘‘કામન્ધા...પે॰... માતર’’ન્તિ ગાથાવચનેન યા કામતણ્હા વુત્તા, સાયેવ કામતણ્હા. **અભિલપિતા**તિ ‘‘રત્તો...પે॰... નર’’ન્તિ અપરેન ગાથાવચનેન ભગવતા વોહારિતા વોહરણેન ઞાપિતા, અભિલપિતસ્સ અત્થસ્સ સમાનતા પુબ્બદેસના અપરદેસનાય યુજ્જતીતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘દ્વીસુ ગાથાસુ કતમેહિ પદેહિ સાયેવ તણ્હા અભિલપિતા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમેહિ અભિલપિતાતિ નિયમેત્વા દસ્સેતું ‘‘**યઞ્ચાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ પઠમગાથાયં ‘‘કામન્ધા...પે॰... છાદિતા’’તિ **યઞ્ચ** પદં આહ, દુતિયગાથાયઞ્ચ ‘‘રત્તો...પે॰... ન પસ્સતી’’તિ **યઞ્ચ** પદં આહ. **પરિયુટ્ઠાનેહિ** પરિયુટ્ઠાનદીપકેહિ **ઇમેહિ** ‘‘કામન્ધા...પે॰... પસ્સતી’’તિ પદેહિ **સાયેવ** પઠમગાથાય વુત્તા કામ**તણ્હા** ચ ભગવતા અભિલપિતા.

‘‘યં અન્ધકારં વુત્તં, કતમં તં? યા તણ્હા પોનોભવિકા વુત્તા, કતમા સા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યં અન્ધકાર**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ અન્ધકારં યં અઞ્ઞાણં વુત્તં, અયં દુક્ખસમુદયો ભવે. યા ચ તણ્હા પોનોભવિકા વુત્તા, અયઞ્ચ દુક્ખસમુદયો ભવેતિ યોજના.

“**કામા**”તિ યઞ્ચ પદં ભગવા આહ, તેન પદેન ઇમે કિલેસકામા વુત્તા. “**જાલસઞ્છન્ના**”તિ યઞ્ચ પદં ભગવા આહ, તેન પદેન **તેસંયેવ** કિલેસકામાનં **પયોગેન** સમુદાચારેન પરિયુટ્ઠાનં ભગવા દસ્સેતિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા યસ્મિં સન્તાને તણ્હા ઉપ્પન્ના, તં સન્તાનં સંસારતો નિસ્સરિતું અદત્વા રૂપારમ્મણાદીહિ પલોભયમાના હુત્વા ચિત્તં કિલેસેહિ પરિયાદાય તિટ્ઠતિ, તસ્મા તણ્હાય ચિત્તં પરિયાદાય સન્તાને તિટ્ઠમાનત્તા. **કિલેસવસેના**તિ વીતિક્કમકિલેસવસેન. **પરિયુટ્ઠાનવસેના**તિ વીતિક્કમનં અપ્પત્વા ઉપ્પજ્જમાનવસેન. **ચે**તિ વુત્તપ્પકારતણ્હાસહિતપુગ્ગલસદિસા. **તે**તિ તે તણ્હાબન્ધનબદ્ધા ચ એદિસકા ચ પુગ્ગલા. **જરામરણં અન્વેન્તિ** જરામરણં અતિક્કમિતું ન સક્કુણન્તિ. **અયન્તિ** જરામરણાનુપ્પવત્તિ ‘‘જરામરણમન્વેન્તી’’તિ ઇમિના વચનેન ભગવતા દસ્સિતાતિ યોજના.

‘‘કામન્ધા’’તિઆદિગાથાય ચેવ ‘‘રત્તો’’તિઆદિગાથાય ચ પુબ્બાપરસન્ધિ આચરિયેન વિભત્તો , અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં ‘યસ્સ પપઞ્ચા ઠિતી ચા’તિઆદિગાથાસુ પુબ્બાપરસન્ધિ અમ્હેહિ વિઞ્ઞાતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા **યસ્સ પપઞ્ચા**”તિઆદિ વુત્તં. તસ્સા ગાથાય – **યસ્સ** મુનિનો **પપઞ્ચા** તણ્હામાનદિટ્ઠી ચ નત્થિ, તણ્હામાનદિટ્ઠીહિ અભિસઙ્ખતા સઙ્ખારા ચ નત્થિ, **ઠિતી** અનુસયા તણ્હા ચ નત્થિ, **સન્દાન**સદિસં તણ્હાપરિયુટ્ઠાનં નત્થિ, **પલિઘ**સદિસો મોહો ચ નત્થિ, સો મુનિ પપઞ્ચાદિકં સબ્બં **વીતિવત્તો** અતિક્કન્તોતિ વુચ્ચતિ. **નિત્તણ્હં** નિમાનં નિદિટ્ઠિં નિસન્દાનં નિપલિઘં લોકે ચરન્તં તં મુનિં **સદેવકો** તણ્હાસહિતો લોકો ન વિજાનાતીતિ અત્થો.

ગાથાયં પપઞ્ચાદયો ભગવતા વુત્તા, ‘‘કતમે તે’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**પપઞ્ચા નામા**”તિઆદિ વુત્તં. અત્તનો આધારપુગ્ગલં સંસારે ચિરં પપઞ્ચન્તાપેન્તી તણ્હામાનદિટ્ઠિયો ચ, તાહિ તણ્હામાનદિટ્ઠીહિ સહજાતવસેન વા ઉપત્થમ્ભનવસેન વા અભિસઙ્ખતા સઙ્ખારા ચ **પપઞ્ચા** નામ. સન્તાને અપ્પહીનટ્ઠેન અનુસયા તણ્હા સત્તાનં તિટ્ઠનહેતુત્તા **ઠિતી** નામ. પવત્તમાનાય તણ્હાય યં પરિયુટ્ઠાનઞ્ચ છત્તિંસતણ્હાય જાલિનિયા યાનિ વિચરિતાનિ ચ વુત્તાનિ, ઇદં સબ્બં અત્તનો આધારં પુગ્ગલં બન્ધનટ્ઠેન સન્દાનસદિસત્તા **સન્દાનં** નામ. મોહો અત્તનો આધારસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિબ્બાનનગરપ્પવેસનસ્સ પટિસેધકત્તા પલિઘસદિસત્તા **પલિઘો** નામ. ‘‘યસ્સ પપઞ્ચાદયો નત્થિ, સો કિં વીતિવત્તો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યે ચા**”તિઆદિ વુત્તં. **યે** વુત્તપ્પકારા પપઞ્ચા સઙ્ખારા, **યા ચ** વુત્તપ્પકારા ઠિતિ, **યં** વુત્તપ્પકારં સન્દાનઞ્ચ, **યં** વુત્તપ્પકારં પલિઘઞ્ચ નત્થીતિ વુત્તા, **સબ્બં એતં** પપઞ્ચાદિકં યો મુનિ સમતિક્કન્તો, **અયં** મુનિ “**નિત્તણ્હો**”તિ વુચ્ચતીતિ દટ્ઠબ્બો.

**૨૮.** ‘‘યસ્સ પપઞ્ચાતિઆદિગાથાયં યે પપઞ્ચાદયો વુત્તા, તેસુ તણ્હામાનદિટ્ઠિહેતુકા સઙ્ખારા કદા કતિવિધં ફલં દેન્તિ, તંસઙ્ખારસમ્પયુત્તા તણ્હા કદા કતિવિધં ફલં દેતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ પરિયુટ્ઠાનસઙ્ખારા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ પપઞ્ચસઙ્ખારાદીસુ. **પરિયુટ્ઠાનસઙ્ખારા**તિ વીતિક્કમવસેન પવત્તા પરિયુટ્ઠાના અકુસલસઙ્ખારા ચેતના. **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદી**તિ દિટ્ઠે પસ્સિતબ્બે ધમ્મે અત્તભાવે વેદનીયં ફલં દેતીતિ **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયા**, દિટ્ઠે ધમ્મે ફલં વેદેતીતિ વા **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયા**. કા સા? અપદુસ્સનીયાદીસુ અતિદુસ્સનાદિવસેન પવત્તા પઠમજવનચેતના. ઉપપજ્જે ફલં વેદેતીતિ **ઉપપજ્જવેદનીયા**, સત્તમજવનચેતના. અપરાપરિયાયે અત્તભાવે ફલં વેદેતીતિ **અપરાપરિયાયવેદનીયા**, મજ્ઝે પવત્તા પઞ્ચ જવનચેતના. તિફલદાનવસેન તિવિધા સઙ્ખારા. **એવં** ઇમાય તિવિધાય સઙ્ખારચેતનાય સમ્પયુત્તા તિવિધા **તણ્હા** તિવિધં ફલં **દિટ્ઠે વા ધમ્મે** અત્તભાવે , **ઉપપજ્જે વા** અનન્તરભવે, **અપરે વા પરિયાયે** ભવે **દેતિ** નિબ્બત્તેતીતિ એવં ફલનિબ્બત્તકસઙ્ખારં વા તંસમ્પયુત્તં તણ્હં વા ભગવા આહ.

‘‘યાય દેસનાય, ગાથાય વા ફલનિબ્બત્તકં સઙ્ખારં આહ, સા દેસના, ગાથા વા કતમેન દેસનાભૂતેન વા અપરેન યુજ્જતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘યં લોભપકતં કમ્મં કરોતી’’**તિઆદિ વુત્તં. યા ‘‘યસ્સ...પે॰... લોકો’’તિ દેસના ચ યા ‘‘યં લોભપકતં કમ્મં...પે॰... અપરે વા પરિયાયે’’તિ દેસના ચ વુત્તા, ભગવતો **ઇદં** દેસનાદ્વયં અઞ્ઞમઞ્ઞં **પુબ્બાપરેન** પુબ્બં અપરેન અપરં પુબ્બેન **યુજ્જતિ** યુજ્જનં એતિ સમેતિ, યથા ગઙ્ગોદકં યમુનોદકેન, યમુનોદકમ્પિ ગઙ્ગોદકેન સંસન્દતિ સમેતિ. ‘‘યસ્સ...પે॰... લોકો’’તિ દેસના ‘‘યં લોભપકતં...પે॰... પરિયાયે’’તિ દેસનાય સંસન્દતિ સમેતિ, ‘‘યં લોભપકતં...પે॰... પરિયાયે’’તિ દેસનાપિ ‘‘યસ્સ...પે॰... લોકો’’તિ દેસનાય સંસન્દતિ સમેતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. ‘‘કથં યુજ્જતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ પરિયુટ્ઠાન’’**ન્તિઆદિ વુત્તં, દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદિફલત્તયનિબ્બત્તકટ્ઠેન યુજ્જતીતિ વુત્તં હોતિ.

યં યં સુત્તં ભગવતા દેસિતં પુબ્બાપરેન યુજ્જતિ, તં તં સુત્તમ્પિ નીહરિત્વા પુબ્બાપરસંસન્દનં દસ્સેતું **‘‘યથાહા’’**તિઆદિ વુત્તં. સંસન્દનાકારો વુત્તનયાનુસારેન ગહેતબ્બો. **તત્થા**તિ તેસુ પરિયુટ્ઠાનસઙ્ખારતણ્હાવિચરિતેસુ. **પરિયુટ્ઠાન**ન્તિ રૂપારમ્મણાદીનિ અયોનિસોમનસિકારેન આરબ્ભ સત્તસન્તાને પવત્તં તણ્હાચરિતં. **પટિસઙ્ખાનબલેના**તિ અસુભાનિચ્ચાદિદસ્સનબલેન તદઙ્ગપ્પહાનવસેન પહાતબ્બં. **સઙ્ખારા**તિ દસ્સનપહાતબ્બા સઙ્ખારા. **દસ્સનબલેના**તિ દસ્સનસઙ્ખાતપઠમમગ્ગઞાણબલેન પહાતબ્બા. **છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાની**તિ દસ્સનેન પહાતબ્બતણ્હાવિચરિતેહિ અવસેસાનિ છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ. નિગ્ગતા તણ્હા યસ્સ સો **નિત્તણ્હો**, નિત્તણ્હસ્સ ભાવો **નિત્તણ્હતા**, કા સા? સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ.

પપઞ્ચસઙ્ખારાભિનન્દનત્તયં યદિપિ અત્થતો એકં સમાનં, દેસનાય પન પદક્ખરાદીહિ વિસેસો અત્થીતિ દસ્સેતું **‘‘અપિચા’’**તિઆદિ વુત્તં.

‘‘યોયં પુબ્બાપરસન્ધિ આચરિયેન વિભત્તો, સોયં કતિવિધો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘સો ચાયં પુબ્બાપરો સન્ધી’’**તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન વુત્તં – ‘‘ન કેવલં સુત્તન્તરસંસન્દનમેવ પુબ્બાપરસન્ધિ, અથ ખો અઞ્ઞોપિ અત્થીતિ દસ્સેતું ‘**સો ચાય**’ન્તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૮). તત્થ **અત્થસન્ધી**તિ કિરિયાકારકાદિવસેન અત્થસ્સ અત્થેન સન્ધિ. **પદસન્ધી**તિ નામપદાદિકસ્સ નામપદાદિકન્તરેન સન્ધિ. **દેસનાસન્ધી**તિ વુત્તપ્પકારસ્સ દેસનન્તરસ્સ વુત્તપ્પકારેન દેસનન્તરેન સન્ધિ. **નિદ્દેસસન્ધી**તિ નિદ્દેસન્તરસ્સ નિદ્દેસન્તરેન સન્ધિ.

સન્ધિ ચ નામ અત્થાદયો મુઞ્ચિત્વા અઞ્ઞો સભાવધમ્મો નામ નત્થિ, અત્થાદીનઞ્ચ છઅત્થપદાદીસુ અવરોધનતો **‘‘અત્થસન્ધિ છપ્પદાની’’**તિઆદિ વુત્તં.

અત્થસન્ધિબ્યઞ્જનસન્ધયો આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમા દેસનાસન્ધી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘દેસનાસન્ધિ ન ચ પથવિ’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ન ચ પથવિં નિસ્સાય ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચા**તિ એત્થ **ઝાયી** ઝાનસમઙ્ગી પુગ્ગલો પથવિં **નિસ્સાય** આલમ્બિત્વા ન ચ ઝાયતિ, સબ્બસઙ્ખારનિસ્સટં પન નિબ્બાનં **નિસ્સાય** આલમ્બિત્વા ફલસમાપત્તિં **ઝાયતિ** સમાપજ્જતિ એવાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ન ચ આપ**ન્તિઆદીસુપિ એસ નયો યોજેતબ્બો. ફલસમાપત્તિસમઙ્ગી પુગ્ગલો હિ પથવીઆદયો મુઞ્ચિત્વા નિબ્બાનમેવ આરબ્ભ ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જતીતિ. એત્થ ચ પથવીઆદીહિ મહાભૂતેહિ કામભવરૂપભવા ગહિતા રૂપપટિબદ્ધવુત્તિતાય. આકાસાનઞ્ચાયતનાદીહિપિ અરૂપભવો ગહિતો, ભવત્તયં વજ્જેત્વા ચ ઝાયતીતિ અધિપ્પાયો. યદિ પથવીઆદયો નિસ્સાય ન ઝાયી ઝાયતિ ચ, એવં સતિ ઇધલોકસઙ્ખાતં સત્તસન્તાનં વા પરલોકસઙ્ખાતં સત્તસન્તાનં વા

અનિન્દ્રિયસન્તાનં વા નિસ્સાય ઝાયી ઝાયતીતિ આસઙ્કનીયત્તા તં પરિહરન્તો “**ન ચ ઇમં લોક**”ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇમં લોક**ન્તિ ઇધલોકસઙ્ખાતો દિટ્ઠો અત્તભાવો સત્તસન્તાનો વુત્તો, તસ્મિં નિસ્સાય ન ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ. **પરલોક**ન્તિ ઇધલોકતો અઞ્ઞો ભવન્તરસઙ્ખાતો સત્તસન્તાનો વુત્તો, તસ્મિં નિસ્સાય ન ચ ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ.

**યમિદં ઉભય**ન્તિઆદીસુ **ઇદં ઉભયં** ઇધલોકપરલોકદ્વયં **અન્તરેન** વજ્જેત્વા **યં** રૂપાયતનં **દિટ્ઠં**, **તં** રૂપાયતનમ્પિ. **યં** સદ્દાયતનં **સુતં**, **તં** સદ્દાયતનમ્પિ. **યં** ગન્ધાયતનરસાયતનફોટ્ઠબ્બાયતનં **મુતં**, **તં** ગન્ધાયતનરસાયતનફોટ્ઠબ્બાયતનમ્પિ. યં આપોધાતુ આકાસધાતુ લક્ખણરૂપં ઓજાસઙ્ખાતં ધમ્માયતનેકદેસરૂપં **વિઞ્ઞાતં**, **તં** આપોધાતાદિકં ધમ્માયતનેકદેસરૂપમ્પિ. **યં** વત્થુ પરિયેસિતં વા અપરિયેસિતં વા સન્તિકે **પત્તં**, **તં** વત્થુમ્પિ. **યં** વત્થુ પત્તં વા અપ્પત્તં વા **પરિયેસિતં** પરિયેસનારહં સુન્દરં, **તં** વત્થુમ્પિ. **યં** વત્થુ **વિતક્કિતં** વિતક્કનવસેન આલમ્બિતબ્બં, **તં** વત્થુમ્પિ. **યં** વત્થુ **વિચારિતં** અનુમજ્જનવસેન આલમ્બિતબ્બં, **તં** વત્થુમ્પિ. **યં** વત્થુ **મનસા** ચિત્તેનેવ **અનુચિન્તિતં** અનુચિન્તનવસેન આલમ્બિતબ્બં, **તં** વત્થુમ્પિ નિસ્સાય ન ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચાતિ યોજના કાતબ્બા.

એત્થ દિટ્ઠાદિકં બહિદ્ધારૂપમેવ ગહેતબ્બં અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપસ્સ અધિપ્પેતત્તા. તેનાહ અટ્ઠકથાચરિયો – ‘‘તદુભયવિનિમુત્તો અનિન્દ્રિયબદ્ધો રૂપસન્તાનો’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૮). ‘‘યદિ ઝાયી પુગ્ગલો યથાવુત્તે પથવીઆદયો નિસ્સાય ન ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ, એવં સતિ અયં ઝાયી પુગ્ગલો ઇદં નામ નિસ્સાય ઝાયતીતિ લોકે કેનચિ ઞાયતિ કિં, ઉદાહુ ન ઞાયતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ન ઞાયતીતિ દસ્સેતું “**અયં સદેવકે લોકે**”તિઆદિમાહ. તત્થ ફલસમાપત્તિઝાનેન **ઝાયન્તો અયં** ખીણાસવપુગ્ગલો સદેવકે લોકે…પે॰… સદેવમનુસ્સાય પજાય યત્થ કત્થચિપિ **અનિસ્સિતેન** ચિત્તેન ઝાયતીતિ સદેવકે લોકે…પે॰… સદેવમનુસ્સાય પજાય કેનચિ ન ઞાયતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. તેન વુત્તં –

> ‘‘નમો તે પુરિસાજઞ્ઞ, નમો તે પુરિસુત્તમ;
> યસ્સ તે નાભિજાનામ, કિં ત્વં નિસ્સાય ઝાયસી’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯; નેત્તિ॰ ૧૦૪);

‘‘કેનચિ અવિઞ્ઞાયભાવો કેન સુત્તેન વિભાવેતબ્બો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમિના ગોધિકસુત્તેન (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯) વિભાવેતબ્બોતિ દસ્સેતું “**યથા મારો પાપિમા**”તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘ઇદાનિ ખીણાસવચિત્તસ્સ કત્થચિપિ અનિસ્સિતભાવં ગોધિકસુત્તેન (સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯) વક્કલિસુત્તેન (સં॰ નિ॰ ૩.૮૭) ચ વિભાવેતું ‘યથા મારો’તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૮) વુત્તં. તત્થ દાનાદિપુઞ્ઞકારકે, પુઞ્ઞે વા મારેતિ નિવારેતીતિ **મારો**, અત્તહિતપરહિતે મારેતીતિ વા **મારો**. પાપચિત્તુપ્પાદવન્તતાય **પાપિમા**. પુબ્બત્તભાવે ગોધસ્સ ઘાતકત્તા “**ગોધિકો**”તિ લદ્ધનામસ્સ પરિનિબ્બાયન્તસ્સ કુલપુત્તસ્સ પરિનિબ્બાનતો ઉદ્ધં પટિસન્ધાદિ **વિઞ્ઞાણં** સમન્વેસન્તો ન જાનાતિ ન પસ્સતિ. ‘‘પરચિત્તજાનનકો મારો કસ્મા ન જાનાતી’’તિ વત્તબ્બત્તા “**સો હી**”તિઆદિ વુત્તં. **સો** ગોધિકો **હિ** યસ્મા પપઞ્ચાતીતો, તસ્મા તણ્હાપહાનેન દિટ્ઠિનિસ્સયોપિ **અસ્સ** ગોધિકસ્સ યસ્મા નત્થિ, તસ્મા ચ ન જાનાતીતિ.

‘‘ગોધિકસુત્તેનેવ વિભાવેતબ્બો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યથા ચા**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘ગોધિકસુત્તવક્કલિસુત્તેહિ અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા અનિસ્સિતભાવો વિભાવિતો, એવં સતિ સઉપાદિસેસનિબ્બાનધાતુયા

અનિસ્સિતભાવો કેન વિઞ્ઞાયતીતિ અત્થો ભવેય્યા''તિ વત્તબ્બત્તા તદાપિ ન વિઞ્ઞાયતિયેવાતિ દસ્સેતું "**સદેવકેન લોકેના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ સઉપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા ફલસમાપત્તિઝાનેન **ઝાયમાના** ઇમે ખીણાસવા કત્થચિ અનિસ્સિતચિત્તા ઝાયન્તીતિ સદેવકેન લોકેન ન ઞાયન્તિ સમારકેન…પે॰… સદેવમનુસ્સાય ન ઞાયન્તીતિ યોજના કાતબ્બા. **અનિસ્સિતચિત્તા ન ઞાયન્તી**તિ એત્થ હિ **ન**-કારો ચ ''ઝાયમાના''તિ પદે ન સમ્બન્ધિતબ્બો ''ન ઝાયમાના''તિ અત્થસ્સ સમ્ભવતો. ''ન ઞાયન્તી''તિ પન સમ્બન્ધિતબ્બો હેટ્ઠા **અટ્ઠકથાયં** એવ ''લોકે કેનચિપિ ન ઞાયતી''તિ વુત્તત્તા. **અયં દેસનાસન્ધી**તિ ગોધિકસુત્તવક્કલિસુત્તાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અત્થવસેન સંસન્દના નિદ્ધારિતા વિય ''ન ચ પથવિં નિસ્સાયા''તિઆદિદેસનાય ચ ''ન ચ ઇમં લોક''ન્તિઆદિદેસનાય ચ યાય દેસનાય અત્થવસેન સંસન્દના નિદ્ધારિતા, તાય દેસનાય યત્થ કત્થચિ યં કિઞ્ચિ નિસ્સાય ઝાયી ન ઝાયતિ, નિબ્બાનં નિસ્સાય ઝાયી ઝાયતીતિ અત્થવસેન નિદ્ધારિતા, અયં સંસન્દના દેસનાસન્ધિ નામાતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

દેસનાસન્ધિ આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''કતમા નિદ્દેસસન્ધી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમા નિદ્દેસસન્ધીતિ નિસ્સિતચિત્તા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ ચતૂસુ અત્થસન્ધિબ્યઞ્જનસન્ધિદેસનાસન્ધિનિદ્દેસસન્ધીસુ યા સન્ધિ ''નિદ્દેસસન્ધી''તિ ઉદ્દિટ્ઠા, સા નિદ્દેસતો કતમાતિ પુચ્છતીતિ અત્થો. **નિસ્સિતચિત્તા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિસહજાતવસેન વા ઉપનિસ્સયવસેન વા નિસ્સિતં ચિત્તં યેસં પુથુજ્જનાનન્તિ નિસ્સિતચિત્તા, પુથુજ્જના પુગ્ગલા નિદ્દિસિતબ્બા ઇમાય દેસનાય પુગ્ગલાધિટ્ઠાનત્તા. યદિ દેસના ધમ્માધિટ્ઠાના, એવં સતિ નિસ્સિતં ચિત્તં એત્થ સુત્તપ્પદેસેસુ દેસિતન્તિ **નિસ્સિતચિત્તા** નિસ્સિતચિત્તજાનનત્થાય દેસિતા સુત્તપ્પદેસા. અનિસ્સિતં ચિત્તં યેસં અરિયપુગ્ગલાનન્તિ **અનિસ્સિતચિત્તા**, અરિયપુગ્ગલા નિદ્દિસિતબ્બા ઇમાય દેસનાય પુગ્ગલાધિટ્ઠાનત્તા. ધમ્માધિટ્ઠાનાય પન અનિસ્સિતં ચિત્તં યત્થ સુત્તપ્પદેસેસુ દેસિતન્તિ **અનિસ્સિતચિત્તા**, અનિસ્સિતચિત્તજાનનત્થાય દેસિતા સુત્તપ્પદેસા.

''નિસ્સિતચિત્તા કેન નિદ્દેસેન નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા કેન નિદ્દેસેન નિદ્દિસિતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**નિસ્સિતચિત્તા અકુસલપક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બા**"તિઆદિ વુત્તં. **અકુસલપક્ખેન** નિદ્દેસેન નિદ્દિસિતબ્બા. **કુસલપક્ખેના**તિઆદીસુપિ એસ નયો યોજેતબ્બો. અકુસલપક્ખસામઞ્ઞકુસલપક્ખસામઞ્ઞેહિ દસ્સેત્વા અકુસલવિસેસકુસલવિસેસેહિ દસ્સેતું "**નિસ્સિતચિત્તા સંકિલેસેના**"તિઆદિ વુત્તં. **અયં નિદ્દેસસન્ધી**તિ અકુસલપક્ખાદિકસ્સ પુરિમનિદ્દેસસ્સ સંકિલેસાદિકેન પચ્છિમેન નિદ્દેસેન નિસ્સિતચિત્તવસેન અયં સંસન્દના ચ નિદ્દેસસન્ધિ નામ. કુસલપક્ખાદિકસ્સ પુરિમસ્સ નિદ્દેસસ્સ વોદાનાદિકેન પચ્છિમેન નિદ્દેસેન અનિસ્સિતચિત્તવસેન અયં સંસન્દના ચ નિદ્દેસસન્ધિ નામાતિ વિભજિત્વા વેદિતબ્બા.

''ચતુબ્યૂહહારસ્સ નેરુત્તમધિપ્પાયનિદાનપુબ્બાપરસન્ધિપ્પભેદેન ચેવ અત્થબ્યઞ્જનસન્ધિનિદ્દેસસન્ધિદેસનાસન્ધિપ્પભેદેન ચ વિભજિતબ્બભાવો કેન અમ્હેહિ જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બભાવતો "**તેનાહા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તેન** તથા વિભજિતબ્બભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ''નેરુત્તમધિપ્પાયો''તિઆદિકં (નેત્તિ॰ ૪ હારસઙ્ખેપ) યં વચનં આહ, તેન વચનેન તુમ્હેહિ ચતુબ્યૂહહારસ્સ તથા વિભજિતબ્બભાવો જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

''એત્તાવતા ચ ચતુબ્યૂહહારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી''તિ વત્તબ્બત્તા "**નિયુત્તો ચતુબ્યૂહો હારો**"તિ વુત્તં. તત્થ યસ્સં યસ્સં પાળિયં યો યો ચતુબ્બિધો, સો સો ચતુબ્યૂહહારો ચ યથાલાભવસેન યોજિતો, તસ્સં તસ્સં

પાળિયં સો સો ચતુબ્બિધો ચતુબ્યૂહહારો તથા નિદ્ધારેત્વા યુત્તો યોજિતોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઇતિ ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૭. આવટ્ટહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૨૯**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગેન નેરુત્તાદયો વિભત્તા, સો…પે॰… ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''કતમો આવટ્ટો હારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **આવટ્ટો હારો** આવટ્ટહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''એકમ્હિ પદટ્ઠાને''ન્તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''આરમ્ભથા''તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો આવટ્ટહારવિભઙ્ગો નામાતિ ગહિતો. ''તત્થ દેસનાયં એકસ્મિં પદટ્ઠાને દેસનારુળ્હે સેસકં પદટ્ઠાનં પરિયેસતિ, પરિયેસિત્વા કથં પટિપક્ખે આવટ્ટેતી''તિ વત્તબ્બત્તા –

> ''આરમ્ભથ નિક્કમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને;
> ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો''તિ. –

ગાથા વુત્તા. ઇધ ગાથાયં એકસ્મિં પદટ્ઠાને દેસનારુળ્હે સેસકં પદટ્ઠાનં પરિયેસતીતિ વુત્તં હોતિ. ગાથાત્થો પન **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૯) વુત્તો.

''આરમ્ભથા'તિઆદિગાથાયં કતરસ્મિં પદટ્ઠાને દેસનારુળ્હે કતમં સેસકં પદટ્ઠાનં પરિયેસતી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**આરમ્ભથ નિક્કમથાતિ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાન**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ''**વીરિયસ્સ પદટ્ઠાન**''ન્તિ સામઞ્ઞવસેન વુત્તમ્પિ આરમ્ભધાતુસઙ્ખાતં વીરિયં નિક્કમધાતુસઙ્ખાતસ્સ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં, નિક્કમધાતુસઙ્ખાતં વીરિયં પરક્કમધાતુસઙ્ખાતસ્સ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં, પરક્કમધાતુસઙ્ખાતં વીરિયં સમથભાવનાસહિતસ્સ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનન્તિઆદિના પરિયેસિતબ્બન્તિ ગહેતબ્બં. ''**યુઞ્જથા**''તિ ઇમિના વુત્તં સમથભાવનાસહિતં વીરિયં ''**બુદ્ધસાસને**''તિ ઇમિના વુત્તસ્સ મહગ્ગતસમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં, દેસનારુળ્હં સુખાદિકં સેસકમ્પિ પદટ્ઠાનં પરિયેસિતબ્બં. ''**ધુનાથ મચ્ચુનો સેન**''ન્તિ પદેન ગહિતં વિપસ્સનાસહિતં વીરિયં કિલેસધુનને સમત્થાય પઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં, દેસનારુળ્હં સમાધિઆદિકં સેસકમ્પિ પદટ્ઠાનં પરિયેસિતબ્બં.

''યદિ 'આરમ્ભથા'તિઆદિકં વુત્તં વીરિયં સામઞ્ઞભૂતાનં વીરિયસમાધિપઞ્ઞાનંયેવ પદટ્ઠાનં સિયા, એવં સતિ કથં વટ્ટમૂલં છિન્દિત્વા વિવટ્ટં પાપેસ્સન્તી''તિ વત્તબ્બત્તા પુન ''**આરમ્ભથ નિક્કમથાતિ વીરિયિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાન**''ન્તિઆદિ વુત્તં. આધિપચ્ચકિચ્ચતાય યુત્તસ્સાપિ વીરિયાધિકસ્સ પદટ્ઠાનત્તા આરભન્તા યોગાવચરપુગ્ગલા વટ્ટમૂલં છિન્દિત્વા વિવટ્ટં પાપેન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ''આરમ્ભથા''તિઆદિકા પન યસ્મા વીરિયારમ્ભવત્થુઆદિદેસના હોતિ, તસ્મા આરમ્ભવત્થુઆદીનિયેવ સંવણ્ણિતાનિ પદટ્ઠાનન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા આહ ''**ઇમાનિ પદટ્ઠાનાનિ દેસના**''તિ. ''આરમ્ભથા''તિઆદિકા યથાવુત્તપદટ્ઠાનાનિ દેસના હોતિ, ન વીરિયારમ્ભવત્થુઆદીનિ, તસ્મા પદટ્ઠાનંયેવ સંવણ્ણિતન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એવં ‘‘આરમ્ભથા’’તિઆદિદેસનાય પદટ્ઠાનવસેન અત્થો વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં તસ્સાયેવ દેસનાય પટિપક્ખવસેન અત્થો વિભજિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**અયુઞ્જન્તાનં વા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યોગે** ભાવનાયં **અયુઞ્જન્તાનં** સત્તાનં અપરિપક્કઞાણાનં **યોગે** યોગહેતુ વાસનાભાગિયવસેન આયતિં જાનનત્થાય ‘‘આરમ્ભથા’’તિઆદિદેસના આરદ્ધા. **યુઞ્જન્તાનં** પરિપક્કઞાણાનં સત્તાનં **આરમ્ભે** આરમ્ભહેતુ દિટ્ઠેવ ધમ્મે પરિજાનનત્થાય ‘‘આરમ્ભથા’’તિઆદિદેસના આરદ્ધા.

**તત્થ** તેસુ યુઞ્જન્તાયુઞ્જન્તેસુ પરિપક્કાપરિપક્કઞાણેસુ **યે** અપરિપક્કઞાણા સત્તા ન યુઞ્જન્તિ, **તે** અપરિપક્કઞાણા સત્તા **પમાદમૂલકા** હુત્વા યોગે ભાવનાયં યેન પમાદેન ન યુઞ્જન્તિ, **સો પમાદો** તણ્હામૂલકો પમાદો, અવિજ્જામૂલકો પમાદોતિ દુબ્બિધો હોતિ. **તત્થ** તસ્મિં દુબ્બિધે પમાદે **અઞ્ઞાણેન** નિવુતો અવિજ્જામૂલકો સત્તો **યેન** પમાદેન **ઞેય્યટ્ઠાનં** ‘‘ઇમે ઉપ્પાદવયધમ્મા પઞ્ચક્ખન્ધા ઞેય્યટ્ઠાનં નામા’’તિ નપ્પજાનાતિ, અયં અઞ્ઞાણહેતુકો પમાદો **અવિજ્જામૂલકો પમાદા** નામ. યો પમાદો તણ્હામૂલકો, સો પમાદો તિવિધો અનુપ્પન્નાનં ભોગાનં ઉપ્પાદાય પરિયેસન્તો તણ્હિકો સત્તો યં પમાદં આપજ્જતિ, અયં પમાદો ચ, ઉપ્પન્નાનં ભોગાનં ઠિતત્થાય રક્ખન્તો તણ્હિકો સત્તો આરક્ખનિમિત્તં યં પમાદં આપજ્જતિ, અયં પમાદો ચ, ઠિતં ભોગં પરિભુઞ્જન્તો તણ્હિકો સત્તો પરિભોગનિમિત્તં યં પમાદં આપજ્જતિ, અયં પમાદો ચાતિ **તિવિધો** હોતિ. ઇતિ લોકે **અયં** પમાદો ચતુબ્બિધો અવિજ્જાપદટ્ઠાનો એકવિધો પમાદો, તણ્હાપદટ્ઠાનો તિવિધો પમાદોતિ **ચતુબ્બિધો** હોતિ. **તત્થ** તાસુ અવિજ્જાતણ્હાસુ **નામકાયો** ફસ્સાદિનામસમૂહો અવિજ્જાય પદટ્ઠાનં, **રૂપકાયો** પથવીઆદિરૂપસમૂહો તણ્હાય પદટ્ઠાનં હોતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – આરમ્ભધાતુનિક્કમધાતુસઙ્ખાતસ્સ વીરિયસ્સ પટિપક્ખો ચતુબ્બિધો પમાદો નિદ્ધારેતબ્બો, નિદ્ધારેત્વા એકવિધસ્સ પમાદસ્સ અવિજ્જા પદટ્ઠાનં, તિવિધસ્સ પમાદસ્સ તણ્હા પદટ્ઠાનં. અવિજ્જાય નામકાયો પદટ્ઠાનં, તણ્હાય રૂપકાયો પદટ્ઠાનન્તિ પટિપક્ખે આવટ્ટેત્વા પદટ્ઠાનં પરિયેસિતબ્બન્તિ.

‘‘કસ્મા નામકાયો અવિજ્જાય પદટ્ઠાનં ભવતિ, રૂપકાયો તણ્હાય પદટ્ઠાનં ભવતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તં કિસ્સ હેતૂ**”તિ પુચ્છિત્વા “**રૂપીસુ ભવેસુ અજ્ઝોસાનં, અરૂપીસુ સમ્મોહો**”તિ વુત્તં. **રૂપીસુ ભવેસુ** રૂપધમ્મેસુ અહંમમાદિવસેન **અજ્ઝોસાનં** તણ્હાભિનિવેસો સત્તેસુ પતિટ્ઠિતો યસ્મા હોતિ, તસ્મા રૂપકાયો તણ્હાય પદટ્ઠાનં ભવતિ. અનમતગ્ગે હિ સંસારે ઇત્થિપુરિસા અઞ્ઞમઞ્ઞરૂપાભિરામા ભવન્તિ. **અરૂપીસુ** ફસ્સાદીસુ સુખુમભાવતો સમ્મોહો સત્તેસુ પતિટ્ઠિતો યસ્મા હોતિ, તસ્મા નામકાયો અવિજ્જાય પદટ્ઠાનં ભવતીતિ યોજના કાતબ્બા. ઇદં વુત્તં હોતિ – રૂપકાયનામકાયેસુ આરમ્મણકરણવસેન તણ્હાય ચ અવિજ્જાય ચ ઉપ્પજ્જનતો રૂપકાયો તણ્હાય પદટ્ઠાનં, નામકાયો અવિજ્જાય પદટ્ઠાનન્તિ નીહરિતબ્બાવાતિ.

‘‘કતમો રૂપકાયો, કતમો નામકાયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ રૂપકાયો રૂપક્ખન્ધો, નામકાયો ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા**”તિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ રૂપકાયનામકાયેસુ **રૂપકાયો** રૂપસમૂહો નામ રૂપક્ખન્ધો હોતિ, **નામકાયો** નામસમૂહો નામ ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધાતિ. ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા અવિજ્જાતણ્હાનં આરમ્મણત્તા સઉપાદાના ભવેય્યું, ‘‘કતમેન ઉપાદાનેન સઉપાદાના ભવન્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથેવ પુચ્છિત્વા વિસ્સજ્જેતું “**ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા કતમેન ઉપાદાનેન સઉપાદાના? તણ્હાય ચ અવિજ્જાય ચા**”તિ વુત્તં. તત્થ ઉપાદાનભૂતાય તણ્હાય ચ ઉપાદાનભૂતાય અવિજ્જાય ચ ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા સઉપાદાના નામ ભવન્તીતિ યોજના કાતબ્બા.

‘‘કિત્તકાનિ ઉપાદાનાનિ તણ્હા નામ ભવન્તિ, કિત્તકાનિ ઉપાદાનાનિ અવિજ્જા નામ ભવન્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ તણ્હા દ્વે**”તિઆદિ વુત્તં. **તત્થાતિ** તાસુ તણ્હાઅવિજ્જાસુ. કામુપાદાનઞ્ચ સીલબ્બતુપાદાનઞ્ચ દ્વે

ઉપાદાનાનિ તણ્હા નામ ભવન્તિ. તણ્હાવસેન હિ ''મમ સીલં, મમ વત''ન્તિ પરામસનં ભવતિ. દિટ્ઠુપાદાનઞ્ચ અત્તવાદુપાદાનઞ્ચ દ્વે ઉપાદાનાનિ અવિજ્જા નામ ભવન્તિ. અવિજ્જાવસેન હિ સસ્સતદિટ્ઠિ ચેવ અહંમમાદિદિટ્ઠિ ચ ભવન્તિ. ''ઇમેહિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ સઉપાદાનક્ખન્ધા ચતૂસુ સચ્ચેસુ કિત્તકં સચ્ચં નામા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**ઇમેહી**"તિઆદિ વુત્તં. **યે** લોકિયક્ખન્ધા સઉપાદાના ખન્ધા ભવન્તિ, ઉપાદાનેન હિ ઉપાદાનાનિપિ ભવન્તિ, **ઇદં** સઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકં **દુક્ખં** દુક્ખસચ્ચં નામ. યાનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ દુક્ખકારણાનિ ભવન્તિ, **અયં** ઉપાદાનચતુક્કો **સમુદયો** સમુદયસચ્ચં નામ ભવતિ. **પઞ્ચક્ખન્ધા**તિ સઉપાદાના પઞ્ચક્ખન્ધા દુક્ખવત્થુભાવતો **દુક્ખં**. **તેસ**ન્તિ સઉપાદાનાનં પઞ્ચક્ખન્ધાનં. **ધમ્મં દેસેતી**તિ ''આરમ્ભથા''તિઆદિકં ધમ્મં વેનેય્યાનુરૂપં ભગવા દેસેતિ. સામઞ્ઞેન પુબ્બે વુત્તમ્પિ અત્થવસેન વિસેસં દસ્સેતું પુન "**દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય, સમુદયસ્સ પહાનાયા**"તિ વુત્તં.

૩૦. આરમ્ભપટિપક્ખભૂતપમાદવસેન પુરિમસચ્ચદ્વયં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''ઇતરસચ્ચદ્વયં કથં નિદ્ધારિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા તં દ્વયમ્પિ પમાદમુખેનેવ નિદ્ધારિતબ્બન્તિ દસ્સેતું "**તત્થ યો તિવિધો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ તણ્હામૂલકઅવિજ્જામૂલકેસુ પમાદેસુ. **તસ્સા**તિ તિવિધસ્સ તણ્હામૂલકસ્સ પમાદસ્સ. **સમ્પટિવેધેના**તિ અસ્સાદાદીનં પરિજાનનેન. **રક્ખણા**તિ અત્તચિત્તસ્સ રક્ખણસઞ્ઞાતા. **પટિસંહરણા**તિ ''તસ્સા''તિ ઇમિના વુત્તસ્સ પમાદસ્સ પટિપક્ખભૂતેન અપ્પમાદાનનુયોગેન સંહરણા યા ખેપના અત્થિ, **અયં** પમાદસ્સ પટિપક્ખભૂતેન અપ્પમાદાનુયોગેન પવત્તા ખેપનસઞ્ઞાતા ભાવના **સમથો** નામાતિ પમાદસ્સ પટિપક્ખમુખેન પુન આવટ્ટેત્વા સમથો નિદ્ધારિતોતિ.

''સો સમથો કથં કેન ઉપાયેન ભવતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા ઉપાયં દસ્સેતું "**સો કથ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કથ**ન્તિ કેન ઉપાયેન. ''કામેન્તીતિ **કામા**, કામીયન્તીતિ વા **કામા**''તિ વુત્તાનં દ્વિન્નં **કામાનં** પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાનં **અસ્સાદઞ્ચ**, ''અપ્પસ્સાદા કામા બહુદુક્ખા''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૫) વચનતો અપ્પસ્સાદનીયાનં કામાનં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાનં **આદીનવઞ્ચ**. **કામાન**ન્તિ ચ કમ્મત્થે સામિવચનં. તેન વુત્તં –''કામે પટિચ્ચા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૦). ''કામાનમેતં નિસ્સરણં, યદિદં નેક્ખમ્મ''ન્તિ (ઇતિવુ॰ ૭૨) વચનતો **નિસ્સરણ**ન્તિ ઇધ પઠમજ્ઝાનં અધિપ્પેતં. **વોકાર**ન્તિ એત્થ **વ**-કારો આગમો, ઓ-કારં લામકભાવં. **આનિસંસ**ન્તિ ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદિકં. યદા જાનાતિ, તદા તેન ઉપાયેન સમથો ભવતીતિ અત્થો.

સમથો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કતમા વિપસ્સના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વિપસ્સનં વિભજિતું "**તત્થ યા વીમંસા**"તિઆદિ વુત્તં. અથ વા કામાનં અસ્સાદાદયો યદા જાનાતિ, તદા સમથો ભવતીતિ વુત્તો, ''તસ્મિં સમથે ભવમાને સતિ કતમા ભવતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યા વીમંસા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં સમથે ભવમાને સતિ અસ્સાદાદીનં **યા** અનિચ્ચાદિ**વીમંસા ઉપપરિક્ખા** પઞ્ઞા ભવતિ, **અયં** વીમંસા ઉપપરિક્ખા પઞ્ઞા વિસેસેન પસ્સનતો **વિપસ્સના** નામ. અથ વા તિવિધસ્સ તણ્હામૂલકસ્સ પમાદસ્સ સમ્પટિવેધેન રક્ખણા પટિસંહરણા, અયં સમથોતિ આચરિયેન વુત્તો, ''કતમા વિપસ્સના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યા વીમંસા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં યથાવુત્તે સમથે સતિ યથાવુત્તસ્સ પમાદસ્સ અનિચ્ચાદિવસેન **યા વીમંસા ઉપપરિક્ખા** પઞ્ઞા ઉપ્પન્ના, **અયં** વીમંસા ઉપપરિક્ખા પઞ્ઞા વિસેસેન પસ્સનતો **વિપસ્સના** નામ. વીમંસાવ દુબ્બલા, ઉપપરિક્ખા બલવતીતિ વિસેસો.

સમથો ચેવ વિપસ્સના ચ દ્વે ધમ્મા આચરિયેન નિદ્ધારિતા, ''ઇમે નિદ્ધારિતા દ્વે ધમ્મા કિં ગચ્છન્તી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**ઇમે દ્વે**''તિઆદિ વુત્તં. સમથો સમથભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતિ, વિપસ્સના વિપસ્સનાભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતિ. ''ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ ભાવિયમાનેસુ કતમે યોગાવચરેન પહીયન્તી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**ઇમેસૂ**''તિઆદિ વુત્તં. સમથે ધમ્મે ભાવિયમાને તણ્હા યોગાવચરેન પહીયતિ, વિપસ્સનાય ભાવિયમાનાય અવિજ્જા યોગાવચરેન પહીયતીતિ ઇમે દ્વે પહાતબ્બા ધમ્મા પહીયન્તિ તણ્હા ચેવ અવિજ્જા ચ. ''ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ પહીયમાનેસુ કતમે ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઉપાદાનાદયોપિ નિરુજ્ઝન્તીતિ સકલવટ્ટદુક્ખનિરોધં દસ્સેન્તો ''**ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ પહીનેસૂ**''તિઆદિમાહ. તત્થ તણ્હાય સમથભાવનાય પહીયમાનાય, અવિજ્જાય વિપસ્સનાભાવનાય પહીયમાનાય ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ દ્વીહિ ભાવનાહિ પહીનેસુ કામુપાદાનાદીનિ **ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ** વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદવસેન **નિરુજ્ઝન્તિ**, ન ભઙ્ગક્ખણવસેન.

એત્થાહ – ''તણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધો''તિ વુત્તત્તા ''તણ્હાય પહીયમાનાય ઉપાદાનાનિ નિરુજ્ઝન્તી''તિ વચનં યુત્તં હોતુ, કથં અવિજ્જાય પહીયમાનાય ઉપાદાનાનિ નિરુજ્ઝન્તીતિ? ''તણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધો''તિ પાઠે અવિજ્જાસહિતતણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધોતિ અત્થસમ્ભવતો. યથા હિ તણ્હાસહિતાવ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો, એવં અવિજ્જાસહિતાવ તણ્હા ઉપાદાનાનં પચ્ચયો હોતીતિ અવિજ્જાસહિતતણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધોતિ અત્થો સમ્ભવતીતિ ગહેતબ્બો. વિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદવસેન **ઉપાદાનનિરોધા** તથેવ **ભવનિરોધો**તિ એસ નયો સેસેસુપિ. **એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો**તિ એત્થાપિ તણ્હાસહિતઅવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધોતિઆદિકો ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બો. **ઇતી**તિ એવં વિસભાગસભાગધમ્માનં આવટ્ટનવસેન નિદ્ધારિતાનિ ચ **પુરિમકાનિ દ્વે સચ્ચાનિ ચ, સમથો ચ વિપસ્સના ચ** ઇમે દ્વે ધમ્મા **મગ્ગો ચ** મગ્ગસચ્ચઞ્ચ, **વટ્ટનિરોધો** વટ્ટનિરોધસચ્ચઞ્ચ નિબ્બાનન્તિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારિતાનિ.

''વીરિયપટિપક્ખભૂતસ્સ પમાદાદિધમ્મસ્સ વસેન વા સભાગભૂતસ્સ પમાદાદિધમ્મસ્સ વસેન વા આવટ્ટેત્વા ચતુન્નં સચ્ચાનં નિદ્ધારિતબ્બભાવો અમ્હેહિ કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેનાહ**''તિઆદિ વુત્તં. **તેન** તથા નિદ્ધારિતબ્બભાવેન ભગવા ''આરમ્ભથ નિક્કમથા''તિઆદિગાથાવચનં આહ, તેન ''આરમ્ભથ નિક્કમથા''તિઆદિગાથાવચનેન તથા ચતુન્નં સચ્ચાનં નિદ્ધારિતબ્બભાવો તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

''આરમ્ભથ નિક્કમથા'તિઆદિના વોદાનપક્ખંયેવ નિક્ખિપિત્વા તસ્સેવ વોદાનપક્ખસ્સ વિસભાગધમ્મસભાગધમ્મવસેનેવ આવટ્ટેત્વા ચતુસચ્ચનિદ્ધારણં કાતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા સંકિલેસપક્ખમ્પિ નિક્ખિપિત્વા તસ્સેવ સંકિલેસસ્સ વિસભાગધમ્મસભાગધમ્મવસેનપિ આવટ્ટેત્વા ચતુસચ્ચનિદ્ધારણં દસ્સેન્તો ''**યથાપિ મૂલે**''તિઆદિગાથાવચનમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ''એવં વોદાનપક્ખં નિક્ખિપિત્વા તસ્સ વિસભાગધમ્મવસેન, સભાગધમ્મવસેન ચ આવટ્ટનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સંકિલેસપક્ખં નિક્ખિપિત્વા તસ્સ વિસભાગધમ્મવસેન, સભાગધમ્મવસેન ચ આવટ્ટનં દસ્સેતું 'યથાપિ મૂલે'તિ ગાથમાહા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૦) –

વુત્તં. ગાથાત્થોપિ અટ્ઠકથાયં વુત્તો. તથાપિ યતિપોતાનં અત્થાય અટ્ઠકથાનુસારેનેવ કથયિસ્સામ.

સમૂહો રુક્ખો મૂલતિ પતિટ્ઠાતિ એતેન અવયવેન ભૂમિભાગે ઠિતેનાતિ **મૂલં**, કિં તં? ભૂમિભાગે ઠિતો મૂલસઙ્ખાતો રુક્ખાવયવો, તસ્મિં મૂલે. નત્થિ ઉપદ્દવો ફરસુછેદાદિઅન્તરાયો અસ્સ મૂલસ્સાતિ **અનુપદ્દવો**. **દળ્હે**તિ

ઉપદ્દવાભાવેન સભાવતો થિરે સતિ. છિન્દીયતીતિ **છિન્નો**, કો સો? ભૂમિયં પતિટ્ઠિતમૂલસહિતો રુક્ખાવયવો, ન છિન્દિત્વા ગહિતો રુક્ખાવયવો. રુહતિ વડ્ઢતીતિ **રુક્ખો**. સો ચ ભૂમિયં પતિટ્ઠિતમૂલસહિતો રુક્ખાવયવો રુક્ખોતિ વુત્તો યથા "સમુદ્દો દિટ્ઠો"તિ. **પુનરેવ રૂહતી**તિ પુન અઙ્કુરુપ્પાદનં સન્ધાય વુત્તં. **તણ્હાનુસયે**તિ અત્તભાવસઙ્ખાતસ્સ રુક્ખસ્સ મૂલે. **અનૂહતે**તિ અરહત્તમગ્ગઞાણેન અનુપચ્છિન્ને સતિ **ઇદં** અત્તભાવસઙ્ખાતં **દુક્ખં** દુક્ખહેતુ **પુનપ્પુનં** અબ્બોચ્છિન્નં **નિબ્બત્તતિ ન** નિરુજ્ઝતિયેવાતિ ગાથાત્થો.

"ઇધ ગાથાયં યો તણ્હાનુસયો અનૂહતભાવેન દુક્ખસ્સ નિબ્બત્તનસ્સ મૂલન્તિ વુત્તો, **અયં તણ્હાનુસયો** કતમસ્સા તણ્હાય અનુસયો"તિ પુચ્છતિ, "તણ્હાય કામતણ્હાદિવસેન બહુવિધત્તા **ભવતણ્હાય** અનુસયો"તિ વિસ્સજ્જેતિ ભવસ્સાદતણ્હાભાવતો. **યો** અનુસયો **એતસ્સ** ભવતણ્હાસઙ્ખાતસ્સ **ધમ્મસ્સ** પચ્ચયો હોતિ, **અયં** અનુસયો **અવિજ્જા**નુસયો હોતિ. "અનુસયો બહુવિધો, કસ્મા અવિજ્જાનુસયોતિ સદ્દહિતબ્બો"તિ વત્તબ્બત્તા "**અવિજ્જાપચ્ચયા હિ ભવતણ્હા**"તિ વુત્તં. અવિજ્જાય ભવતણ્હાય પચ્ચયત્તા અવિજ્જાનુસયો સદ્દહિતબ્બો. અવિજ્જાય હિ ભવેસુ આદીનવસ્સ અદસ્સનવસેન ભવસ્સાદતણ્હા ભવતીતિ. **ઇમે દ્વે કિલેસા**તિઆદિમ્હિ હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેત્વા વિસભાગસભાગધમ્માવટ્ટનં વિઞ્ઞાતબ્બં, સમથવિપસ્સના પન મગ્ગસમ્પયુત્તાવ ગહેતબ્બા.

"**સબ્બપાપસ્સા**"તિઆદિકસ્સ અનુસન્ધ્યત્થો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૦) વુત્તો. **સબ્બપાપસ્સા**તિ કમ્મપથભાવપ્પત્તાપત્તસ્સ નિરવસેસસ્સ અકુસલસ્સ. **અકરણ**ન્તિ સપરસન્તાનેસુ અનુપ્પાદનં . **કુસલસ્સા**તિ કમ્મપથભાવપ્પત્તાપત્તસ્સ તેભૂમકકુસલસ્સ ચેવ લોકુત્તરકુસલસ્સ ચ. **ઉપસમ્પદા**તિ સન્તાને ઉપ્પાદનવસેન સમ્પદા. સસ્સ અત્તનો ચિત્તન્તિ **સચિત્તં**, સચિત્તસ્સ પરિયોદાપનં વોદાનં અરહત્તફલુપ્પત્તિયાતિ **સચિત્તપરિયોદાપનં** . અરહત્તમગ્ગુપ્પાદો પન "કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા"તિ પદેન ગહિતો. **એતં** અકરણાદિત્તયદીપનં **બુદ્ધાનં** સમ્માસમ્બુદ્ધાનં **સાસનં** ઓવાદોતિ ગાથાત્થો.

ગાથાયં યસ્સ પાપસ્સ અકરણં વુત્તં, તં પાપં દુચ્ચરિતકમ્મપથવસેન વિભજિતું "**સબ્બપાપં નામા**"તિઆદિ વુત્તં. **દોસસમુટ્ઠાન**ન્તિ યેભુય્યવસેન વુત્તં, લોભસમુટ્ઠાનમ્પિ ભવતિ. **લોભસમુટ્ઠાન**ન્તિપિ યેભુય્યવસેન વુત્તં, દોસસમુટ્ઠાનમ્પિ ભવતિ. **મોહસમુટ્ઠાન**મ્પિ તથેવ વુત્તં. લોભસમુટ્ઠાનદોસસમુટ્ઠાનમ્પિ સમ્ભવતીતિ દટ્ઠબ્બં. સબ્બપાપો દુચ્ચરિતકમ્મપથપ્પભેદેન વિભત્તો, "એત્તકેનેવ વિભજિતબ્બો, ઉદાહુ અઞ્ઞેન વિભજિતબ્બો"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા અઞ્ઞેન અકુસલમૂલઅગતિગમનભેદેનપિ વિભજિતું "**યા અભિજ્ઝા**"તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન "એવં દુચ્ચરિતઅકુસલકમ્મપથકમ્મવિભાગેન 'સબ્બપાપ'ન્તિ એત્થ વુત્તપાપં વિભજિત્વા ઇદાનિસ્સ અકુસલમૂલવસેન અગતિગમનવિભાગમ્પિ દસ્સેતું 'અકુસલમૂલ'ન્તિઆદિ વુત્ત"ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૦) અનુસન્ધ્યત્થો વુત્તો. મોહવસેન સભાવં અજાનન્તસ્સ ભયસમ્ભવતો યં ભયા ચ મોહા ચ અગતિં ગચ્છતિ, ઇદં **મોહસમુટ્ઠાન**ન્તિ વુત્તં.

સબ્બપાપો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, "કતમં સબ્બપાપસ્સ અકરણ"ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **તત્થ લોભો અસુભાયા**"તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> "એત્તાવતા 'સબ્બપાપસ્સ અકરણ'ન્તિ એત્થ પાપં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તસ્સ અકરણં દસ્સેન્તો 'લોભો… પે॰… પઞ્ઞાયા'તિ તીહિ કુસલમૂલેહિ તિણ્ણં અકુસલમૂલાનં પહાનવસેન સબ્બપાપસ્સ અકરણં

અનુપ્પાદનમાહા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૦) –

વુત્તં. સુભાધિમુત્તવસેન પવત્તો **લોભો અસુભાય** અસુભભાવનાય તથાપવત્તેન અલોભેન તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન **પહીયતિ**, સત્તેસુ કુજ્ઝનદુસ્સનવસેન પવત્તો **દોસો મેત્તાય** મેત્તાભાવનાય તથાપવત્તેન અદોસેન ચ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન **પહીયતિ**, સત્તેસુ ચેવ સઙ્ખારેસુ ચ મુય્હનવસેન પવત્તો **મોહો પઞ્ઞાય** વિચારણપઞ્ઞાય ચ ભાવનામગ્ગપઞ્ઞાય ચ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપ્પહાનેન **પહીયતિ**.

''યદિ તીહિ કુસલમૂલેહેવ અકુસલમૂલાનિ પહીયન્તિ, એવં સતિ ઉપેક્ખાકરુણામુદિતા નિરત્થકા ભવેય્યુ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા ''**તથા લોભો ઉપેક્ખાયા**''તિઆદિ વુત્તં. **ઉપેક્ખાયા**તિ ''સબ્બે સત્તા કમ્મસ્સકા''તિઆદિના ભાવિતાય ઉપેક્ખાય. મુદિતા અરતિં વૂપસમેત્વા અરતિયા મૂલભૂતં મોહમ્પિ પજહતીતિ મનસિ કત્વા ''**મોહો મુદિતાય પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતી**''તિ વુત્તં. ''અકુસલમૂલાનં કુસલમૂલાદીહિ પહાતબ્બત્તં કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેનાહ**''તિઆદિ વુત્તં. **તેન** તથા પહાતબ્બત્તેન ભગવા ''સબ્બપાપસ્સ અકરણ''ન્તિ વચનં આહ, તેન ''સબ્બપાપસ્સ અકરણ''ન્તિ વચનેન તથા પહાતબ્બત્તં તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ.

**૩૧**. ''એત્તાવતા ચ સબ્બપાપો વિભત્તો, તસ્સ અકરણઞ્ચ વિભત્તં સિયા, એવં સતિ અટ્ઠમિચ્છત્તાનં અકરણં અનિવારિતં સિયા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**સબ્બપાપં નામ અટ્ઠ મિચ્છત્તાની**''તિઆદિ વુત્તં. **મિચ્છાસતી**તિ અનિચ્ચાદીસુ ''નિચ્ચ''ન્તિ અનુસ્સરણચિન્તનાદિવસેન પવત્તઅકુસલપ્પવત્તિ.

સબ્બપાપસ્સ અકરણં બહુધા આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતં, ''કથં કુસલસ્સ સમ્પદા વિભજિતબ્બા વિઞ્ઞાતબ્બા''તિ વત્તબ્બત્તા કુસલસ્સ સમ્પદં વિભજિત્વા દસ્સેન્તો ''**અટ્ઠસુ મિચ્છત્તેસુ પહીનેસૂ**''તિઆદિમાહ. **અટ્ઠ સમ્મત્તાની**તિ સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધીતિ અટ્ઠસમ્મત્તાનિ વિસભાગપરિવત્તનધમ્મવસેન **સમ્પજ્જન્તિ**. **અતીતસ્સા**તિ અતીતેન સમ્માસમ્બુદ્ધેન દેસિતસ્સ. વિપસ્સિનો હિ ભગવતો અયં પાતિમોક્ખુદ્દેસગાથા. **ચિત્તે પરિયોદાપિતે**તિ ચિત્તપટિબદ્ધા પઞ્ચક્ખન્ધાપિ પરિયોદાપિતા ભવન્તિ. ''ચિત્તપરિયોદાપિતેન પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં પરિયોદાપિતભાવો કથં અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**એવઞ્હી**''તિઆદિ વુત્તં. **એવં** વુત્તપ્પકારેન ભગવા યં ''ચેતોવિસુદ્ધત્થં ભિક્ખવે તથાગતે બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી''તિ વચનં આહ, તેન ''ચેતો…પે॰… વુસ્સતી''તિ વચનેન તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ. ''પરિયોદાપના કતિવિધા ભવન્તી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**દુવિધા હી**''તિઆદિ વુત્તં. સમથવિપસ્સનાય નીવરણપ્પહાનઞ્ચ અરિયમગ્ગભાવનાય અનુસયસમુગ્ઘાતો ચાતિ પરિયોદાપનસ્સ દુવિધત્તા પઞ્ચક્ખન્ધા પરિયોદાપિતા ભવન્તીતિ અત્થો. પહીનનીવરણાનુસયા હિ પુગ્ગલા પસાદનીયવણ્ણા હોન્તિ.

''પરિયોદાપનસ્સ કિત્તિકા ભૂમિયો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**દ્વે પરિયોદાપનભૂમિયો**''તિઆદિ વુત્તં. '''સબ્બપાપસ્સ અકરણ'ન્તિઆદિગાથાય દેસિતેસુ ધમ્મેસુ કતમં દુક્ખસચ્ચં, કતમં સમુદયસચ્ચં , કતમં મગ્ગસચ્ચં, કતમં નિરોધસચ્ચ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ યં પટિવેધેના**''તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ ગાથાય દેસિતેસુ ધમ્મેસુ **યં** ખન્ધપઞ્ચકં **પટિવેધેન** પરિઞ્ઞાભિસમયેન પરિયોદાપેતિ, **ઇદં** ખન્ધપઞ્ચકં **દુક્ખં** દુક્ખસચ્ચં ભવે. **યતો** તણ્હાસંકિલેસતો ખન્ધપઞ્ચકં પરિયોદાપેતિ, **અયં** તણ્હાસંકિલેસો **સમુદયો** સમુદયસચ્ચં. **યેન** અરિયમગ્ગઙ્ગેન પરિયોદાપેતિ, **અયં અરિયમગ્ગો** મગ્ગસચ્ચં. **યં** અસઙ્ખતધાતું અધિગતેન પુગ્ગલેન પરિયોદાપિતં, **અયં**

અસઙ્ખતધાતુધમ્મો **નિરોધો** નિરોધસચ્ચં ભવે. **ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ** ગાથાય દેસિતધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન નિદ્ધારિતાનિ. "**તેનાહા**"તિઆદિકસ્સ અત્થો હેટ્ઠા વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

''સબ્બપાપસ્સ અકરણ''ન્તિઆદિગાથાય દેસિતાનં ધમ્માનં સભાગવિસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ આચરિયેન નિદ્ધારિતાનિ, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતાનિ.

> '''ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિં, છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે;
> એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે, ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી'તિ –

ગાથાય દેસિતાનં ધમ્માનં વિસભાગસભાગધમ્માનં આવટ્ટનવસેન કથં ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારિતાની''તિ વત્તબ્બત્તા "**ધમ્મો હવે**"તિઆદિમાહ. તાય ગાથાય દેસિતે ધમ્મે વિભજિત્વા દસ્સેન્તો "**ધમ્મો નામા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ધમ્મો નામા**તિ પુઞ્ઞધમ્મો નામ. **ઇન્દ્રિયસંવરો**તિ મનચ્છટ્ઠિન્દ્રિયસંવરસીલાદિકો સબ્બો સંવરો. તેન વુત્તં –''ઇન્દ્રિયસંવરસીસેન ચેત્થ સબ્બમ્પિ સીલં ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૧). ચત્તારો **અપાયા** દુક્કટકમ્મકારીનં ગતિભૂતત્તા **દુગ્ગતિ**. **સબ્બા ઉપપત્તિયો** પન દુક્ખદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખવિપરિણામદુક્ખસમઙ્ગીનં ગતિભૂતત્તા **દુગ્ગતિ** નામ.

''તસ્મિં દુવિધે ધમ્મે ઇન્દ્રિયસંવરધમ્મો કત્થ ઠિતો, કથં સુચિણ્ણો, કુતો રક્ખતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યા સંવરસીલે**"તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તસ્મિં દુવિધે ધમ્મે. સંવરસીલે ઠિતા યા અખણ્ડકારિતા હોતિ, **અયં** અખણ્ડવસેન કાતબ્બો સંવરસીલે ઠિતો સુટ્ઠુ આચિણ્ણપરિચિણ્ણો પુઞ્ઞ**ધમ્મો** ચતૂહિ **અપાયેહિ** અત્તનો આધારં અત્તાનં રક્ખન્તં પુગ્ગલં એકન્તિકભાવેન **રક્ખતિ**, અનેકન્તિકભાવેન પન રક્ખિતમત્તો પુઞ્ઞધમ્મોપિ રક્ખતીતિ અત્થો ગહેતબ્બો. **અપાયેહી**તિ ચ પધાનવસેન વુત્તં, રોગાદિઅન્તરાયતોપિ રક્ખતિ. રોગાદિઅન્તરાયો વા અયતો અપગતત્તા અપાયન્તોગધોતિ દટ્ઠબ્બો.

''તથા રક્ખતીતિ કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**એવં ભગવા**"તિઆદિ વુત્તં. **એવં** વુત્તપ્પકારેન લક્ખણપકારદસ્સનં ભગવા ''દ્વેમા, ભિક્ખવે, સીલવતો ગતિયો દેવા ચ મનુસ્સા ચા''તિ યં વચનં આહ, તેન ''દ્વેમા...પે॰... મનુસ્સા ચા''તિ વચનેન તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ. ''સંવરસીલે ઠિતસ્સ અખણ્ડકાતબ્બસ્સ સુચિણ્ણસ્સ પુઞ્ઞધમ્મસ્સ અપાયેહિ રક્ખણે એકન્તિકભાવો કેન સુત્તેન દીપેતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**એવઞ્ચ નાળન્દાય**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવઞ્ચા**તિ ઇમિના ઇદાનિ વુચ્ચમાનેન પકારેનપિ વુત્તપ્પકારો અત્થો વેદિતબ્બો. **નાળન્દાયન્તિ** નાળન્દનામકે નિગમે નિસિન્નો અસિબન્ધકનામસ્સ પુત્તો **ગામણિ** ગામજેટ્ઠકો ભગવન્તં **એતં** વુચ્ચમાનં ''બ્રાહ્મણા, ભન્તે''તિઆદિવચનં અવોચ.

**બ્રાહ્મણા**તિ બાહિરકા બ્રાહ્મણા. **ભન્તે**તિ ભગવન્તં ગામણિ આલપતિ. **પચ્છાભૂમકા**તિ પચ્છિમદિસાય નિસિન્નકા. **ઉય્યાપેન્તી**તિ મનુસ્સલોકતો ઉદ્ધં દેવલોકં યાપેન્તિ પાપેન્તિ.

**ઇધસ્સા**તિ ઇધલોકે અસ્સ ભવેય્ય. પુરિસો પાણાતિપાતી...પે॰... મિચ્છાદિટ્ઠિકો અસ્સ ભવેય્યાતિ યોજના. સેસં પાળિતો ચેવ વુત્તાનુસારેન ચ ઞેય્યં.

**૩૨**. ''વિસભાગધમ્મસભાગધમ્માવટ્ટનવસેન ચતુન્નં સચ્ચાનં નિદ્ધારિતભાવો કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેનાહ મહાકચ્ચાનો એકમ્હિ પદટ્ઠાને**''તિ વુત્તં.

''એત્તાવતા ચ આવટ્ટો હારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**નિયુત્તો આવટ્ટો હારો**''તિ વુત્તં. યસ્સં યસ્સં પાળિયં યો યો આવટ્ટો હારો યથાલાભવસેન યોજિતો, તસ્સં તસ્સં પાળિયં સો સો આવટ્ટો હારો તથા નિદ્ધારેત્વા **યુત્તો** યોજિતોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઇતિ આવટ્ટહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેનેવ ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

## ૮. વિભત્તિહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૩૩**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન આવટ્ટહારવિભઙ્ગેન આવટ્ટેતબ્બા પદટ્ઠાનાદયો વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો આવટ્ટહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''તત્થ કતમો વિભત્તિહારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો વિભત્તિહારો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **વિભત્તિહારો** વિભત્તિહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાનં ભૂમિઞ્ચા''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''દ્વે સુત્તાની''તિઆદિકો વિત્થારભૂતો સંવણ્ણનાવિસેસો વિભત્તિહારો વિભત્તિહારવિભઙ્ગો નામાતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

''યેસુ સુત્તેસુ વુત્તા ધમ્મપદટ્ઠાનભૂમિયો ઇમિના વિભત્તિહારેન વિભત્તા, તાનિ સુત્તાનિ કિત્તકાની''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તાનિ સુત્તાનિ પઠમં દસ્સેતું ''**દ્વે સુત્તાનિ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચા**''તિ વુત્તં. તત્થ **વાસનાભાગિયન્તિ** પુઞ્ઞભાવના વાસના નામ, વાસનાય ભાગો કોટ્ઠાસો **વાસનાભાગો**, વાસનાભાગે વાચકભાવેન નિયુત્તં સુત્તન્તિ **વાસનાભાગિયં**, કતમં તં? યસ્મિં સુત્તે તીણિ પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ ભગવતા દેસિતાનિ, તં સુત્તં વાસનાભાગિયં. **નિબ્બેધભાગિયન્તિ** લોભક્ખન્ધાદીનં નિબ્બિજ્ઝનં પદાલનં **નિબ્બેધો**, નિબ્બેધસ્સ ભાગો કોટ્ઠાસો **નિબ્બેધભાગો**, નિબ્બેધભાગે વાચકભાવેન નિયુત્તં સુત્તન્તિ **નિબ્બેધભાગિયં**, કતમં તં? યસ્મિં સુત્તે સેક્ખાસેક્ખધમ્મા ભગવતા દેસિતા, તં સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં.

''તેસં સુત્તાનં પટિગ્ગાહકા પુગ્ગલા યાહિ પટિપદાહિ સમ્પજ્જન્તિ, તા પટિપદા કિત્તિકા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**દ્વે પટિપદા**''તિઆદિ વુત્તં. દાનસીલભાવનામયપુઞ્ઞભાગે ભવા પટિપદાતિ **પુઞ્ઞભાગિયા**. ફલભાગે ભવા પટિપદાતિ **ફલભાગિયા**. ''યેસુ સીલેસુ ઠિતા પટિગ્ગાહકા પટિપજ્જન્તિ, તાનિ સીલાનિ કિત્તકાની''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**દ્વે સીલાની**''તિઆદિ વુત્તં. સંવરતિ એતેન સંવરેનાતિ **સંવરો**, સો સંવરો પાતિમોક્ખસંવરો, સતિસંવરો, ઞાણસંવરો, ખન્તિસંવરો, વીરિયસંવરોતિ પઞ્ચવિધો. સબ્બોપિ પાપસંવરણતો **સંવરો**, લોકિયલોકુત્તરસમ્પત્તિટ્ઠાનત્તા **સીલં** નામ. પજહતિ એતેન પહાતબ્બેતિ **પહાનં**, પજહનં વા **પહાનં**, તઞ્ચ પહાનં તદઙ્ગપ્પહાનં, વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં, સમુચ્છેદપ્પહાનં, પટિપસ્સદ્ધિપ્પહાનં, નિસ્સરણપ્પહાનન્તિ પઞ્ચવિધં. તત્થ નિસ્સરણપ્પહાનં વજ્જેત્વા ચતુબ્બિધં પહાનં વુત્તનયેન **સીલં** નામ.

‘‘તેસુ સુત્તાદીસુ ભગવા કતમં સુત્તં કતમાય પટિપદાય દેસયતિ, કતરસ્મિં સીલે ઠિતો પુગ્ગલો કતમેન સીલેન બ્રહ્મચારી ભવતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા વિભજિત્વા દસ્સેતું “**તત્થ ભગવા**”તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ વાસનાભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ વાસનાભાગિયં સુત્તં **તત્થ** તાસુ પુઞ્ઞભાગિયાદિપટિપદાસુ પુઞ્ઞભાગિયાય પટિપદાય ભગવા યસ્સ પુગ્ગલસ્સ દેસયતિ, **સો** વાસનાભાગિયસુત્તપટિગ્ગાહકો પુગ્ગલો તત્થ સંવરસીલાદીસુ **સંવરસીલે ઠિતો** હુત્વા **તેન** સંવરસીલસઙ્ખાતેન **બ્રહ્મચરિયેન** સેટ્ઠચરિયેન **બ્રહ્મચારી** સેટ્ઠાચારપૂરકો ભવતિ. **તત્થ** તેસુ વાસનાભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં **તત્થ** તાસુ પુઞ્ઞભાગિયાદિપટિપદાસુ ફલભાગિયાય પટિપદાય યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભગવા દેસયતિ, **સો** નિબ્બેધભાગિયસુત્તપટિગ્ગાહકો પુગ્ગલો તત્થ સંવરસીલાદીસુ **પહાનસીલે** સમુચ્છેદપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનવસેન **ઠિતો** હુત્વા **તેન** પહાનસીલસઙ્ખાતેન વિસેસભૂતેન મગ્ગસઙ્ખાતેન **બ્રહ્મચરિયેન** બ્રહ્મચારી ભવતીતિ યોજના કાતબ્બા.

‘‘વાસનાભાગિયસુત્તાદીસુ કતમં વાસનાભાગિયં સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ કતમ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થાતિ** તેસુ વાસનાભાગિયસુત્તાદીસુ. **દાનકથાતિ** સપ્પુરિસદાનદાનફલઅસપ્પુરિસદાનદાનફલકથા. **સીલકથાતિ** પઞ્ચસીલાદિસીલફલકથા. **સગ્ગકથાતિ** સગ્ગસમ્પત્તિસુખકથા ચેવ સગ્ગે નિબ્બત્તાપકપુઞ્ઞકથા ચ. **આદીનવોતિ** આદીનવદસ્સકો સુત્તન્તો. **આનિસંસોતિ** આનિસંસદસ્સકો સુત્તન્તો. વાસનાભાગિયં સુત્તં નામાતિ યોજના.

“**તત્થ કતમ**”ન્તિઆદીસુ અનુસન્ધ્યત્થો વુત્તનયોવ. યા દેસના ચતુસચ્ચપ્પકાસના, સા દેસના નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામાતિ યોજના. એવઞ્ચ સતિ વાસનાભાગિયસુત્તસ્સપિ નિબ્બેધભાગિયસુત્તભાવો આપજ્જેય્ય ચતુસચ્ચપ્પકાસનતોતિ ચોદનં મનસિ કત્વા “**વાસનાભાગિયે સુત્તે**”તિઆદિ વુત્તં. વાસનાભાગિયે સુત્તે **પજાનના** વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના અરિયમગ્ગપદટ્ઠાનભૂતા પઞ્ઞા નત્થિ, **મગ્ગો** અરિયમગ્ગો નત્થિ, **ફલં** અરિયફલં નત્થિ. નિબ્બેધભાગિયે સુત્તે પન પજાનનાદયો અત્થિ, વાસનાભાગિયે સુત્તે નત્થિ. ‘‘પજાનના’’તિઆદિના ચતુસચ્ચપ્પકાસના દાનકથાદિકા નિબ્બેધભાગિયે સુત્તે અન્તોગધા, ઇતરંયેવ વાસનાભાગિયસુત્તન્તિ નામાતિ દસ્સેતિ. યેસુ સુત્તેસુ વુત્તા ધમ્મપદટ્ઠાનભૂમિયો વિભત્તા, તાનિ સુત્તાનિ દ્વેયેવ ન હોન્તિ, કસ્મા ‘‘દ્વેયેવ સુત્તાનિ નિદ્ધારિતાની’’તિ ચે વદેય્યું? અસઙ્કરતો સુત્તે વુત્તાનં ધમ્મપદટ્ઠાનભૂમીનં વિભજિતબ્બાનં સુવિઞ્ઞેય્યત્તા. ‘‘યદિ એવં સંકિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્તાનિપિ નિદ્ધારિતાનિ અસઙ્કરત્તા’’તિ ચે વદેય્યું? નો નિદ્ધારિતાનિ, વાસનાભાગિયસુત્તે નિદ્ધારિતે સંકિલેસભાગિયસુત્તમ્પિ નિદ્ધારિતં, સંકિલેસધમ્મતો નિસ્સટધમ્માનંયેવ વાસનાભાગિયધમ્મત્તા નિબ્બેધભાગિયસુત્તે ચ નિદ્ધારિતે અસેક્ખભાગિયસુત્તમ્પિ નિદ્ધારિતં અનઞ્ઞત્તા.

‘‘યેસુ સુત્તેસુ વુત્તા ધમ્મપદટ્ઠાનભૂમિયો વિભત્તિહારેન વિભત્તા, તાનિ સુત્તાનિ કતમેન ફલેન યોજયિતબ્બાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાની**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાનીતિ** યથાનિદ્ધારિતાનિ વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયસુત્તાનિ ચેવ તંનિદ્ધારણેન નિદ્ધારિતાનિ સંકિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્તાનિ ચાતિ ચત્તારિ સુત્તાનિ **ઇમેસંયેવ ચતુન્નં સુત્તાનં દેસનાય** નયેન નીતેન **ફલેન સબ્બતો** સબ્બભાગેન સંવરસીલપ્પહાન**સીલેન** બ્રહ્મચરિયેન યોજયિતબ્બાનિ. યોજેન્તેન ચ **સબ્બતો** સબ્બભાગેન ચ પદાદિ**વિચયેન** હારેન સંવરસીલાદિકં ફલં **વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન** યુત્તં ફલં ગવેસિત્વા ‘‘ઇદં ફલં ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ફલં, ઇદં ફલં ઇમસ્સ સુત્તસ્સ ફલ’’ન્તિ સુત્તાનિ વિસું વિસું ફલેન યોજયિતબ્બાનીતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

“કિત્તકેન ફલેન બ્રહ્મચરિયેન યોજેતબ્બાની”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યાવતિકા ઞાણસ્સ ભૂમી**”તિ વુત્તં. ભગવતા દેસિતેન વાસનાભાગિયસુત્તેન સિદ્ધા **યાવતિકા** પુઞ્ઞભાગિયા પટિપદાદયો વિભજન**ઞાણસ્સ ભૂમિ** આરમ્મણા ભવિતુમરહન્તિ, તાવતિકાહિ ભૂમીહિ વાસનાભાગિયસુત્તં યોજયિતબ્બં. નિબ્બેધભાગિયસુત્તેન સિદ્ધા **યાવતિકા** ફલભાગિયા પટિપદાદયો વિભજન**ઞાણસ્સ ભૂમિ** આરમ્મણા ભવિતુમરહન્તિ, તાવતિકાહિ ભૂમીહિ નિબ્બેધભાગિયસુત્તં યોજેતબ્બં. ઇતરદ્વયમ્પિ સુત્તં યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં. એતેન ઞાણસ્સ ભૂમીનં સુત્તત્થાનં બહુવિધત્તં દસ્સેતિ.

**૩૪.** વાસનાભાગિયસુત્તાદીસુ વુત્તા ધમ્મા વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયભાવેહિ આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કથં સંકિલેસભાગિયઅસેક્ખાભાગિયભાવેહિ અસાધારણાસાધારણભાવેહિ વિભજિતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ કતમે ધમ્મા સાધારણા**”**તિઆદિ આરદ્ધં. અટ્ઠકથાય** પન –

> ‘‘એવં વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયભાવેહિ ધમ્મે એકદેસેન વિભજિત્વા ઇદાનિ તેસં કિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયભાવેહિ સાધારણાસાધારણભાવેહિ વિભજિતું ‘તત્થ કતમે ધમ્મા સાધારણા’તિઆદિ આરદ્ધ’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૪) –

વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ યે ધમ્મા સુત્તે વુત્તા વિભત્તિહારેન વિભજિતબ્બા, તેસુ ધમ્મેસુ **કતમે ધમ્મા સાધારણા**તિ પુચ્છતિ, **દ્વે ધમ્મા સાધારણા**તિ વિસ્સજ્જેતિ. તે દ્વે ધમ્મે સરૂપતો દસ્સેતું “**નામસાધારણા, વત્થુસાધારણા ચા**”તિ વુત્તં. તત્થ **નામસાધારણા**તિ નામેન નામપઞ્ઞત્તિયા સાધારણા સમાના, ‘‘કુસલા’’તિ નામેન એકવીસતિ ચિત્તુપ્પાદા સમાના, ‘‘અકુસલા’’ત્યાદિનામેન દ્વાદસ ચિત્તુપ્પાદા સમાના, કુસલાદિનામપઞ્ઞત્તિવચનેન વચનીયા અત્થા કુસલાદિનામસાધારણાતિ વુત્તા. તેન **ટીકાયં** –

> ‘‘નામં નામપઞ્ઞત્તિ, તંમુખેનેવ સદ્દતો તદત્થાવગમો. સદ્દેન ચ સામઞ્ઞરૂપેનેવ તથારૂપસ્સ અત્થસ્સ ગહણં, ન વિસેસરૂપેન. તસ્મા સદ્દવચનીયા અત્થા સાધારણરૂપનામાયત્તગહણીયતાય નામસાધારણા વુત્તા’’તિ –

વુત્તં. **વત્થુસાધારણા**તિ પતિટ્ઠાનભૂતેન વત્થુના સાધારણા. યસ્મિં પતિટ્ઠાનભૂતે સન્તાને વા ચિત્તુપ્પાદાદિમ્હિ વા યે ધમ્મા પવત્તન્તિ, તે ધમ્મા તેન સન્તાનેન વા વત્થુના તેન ચિત્તુપ્પાદાદિના વા સાધારણા સમાનાતિ અત્થો. એકસન્તાને પતિતત્તા કુસનાદિસભાવતો ભિન્નાપિ વત્થુસાધારણા સમાનવત્થુકાયેવ ભવન્તીતિ વિભત્તિહારેન વિભજિત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘કિં નામસાધારણવત્થુસાધારણાયેવ વિભજિતબ્બા, અઞ્ઞં વિભજિતબ્બં નત્થી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યં વા પના**”તિઆદિ વુત્તં. નામસાધારણવત્થુસાધારણેહિ અઞ્ઞં યં વા પન કિચ્ચસાધારણપચ્ચયસાધારણપટિપક્ખાદિસાધારણમ્પિ ધમ્મજાતં **એવંજાતિયં** સાધારણજાતિયં, તમ્પિ સબ્બં વિચયહારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન ગવેસિત્વા યુત્તં સાધારણં વિભત્તિહારેન વિભજિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. ‘‘તેસુ નામસાધારણાદીસુ કતમે નામસાધારણા, કતમે વત્થુસાધારણા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**મિચ્છત્તનિયતાનં સત્તાન**”ન્તિઆદિ વુત્તં. માતુઘાતકાદીનં છન્નં મિચ્છત્તનિયતકમ્મકરાનં સત્તાનઞ્ચ દુગ્ગતિઅહેતુકસુગતિઅહેતુકદ્વિહેતુકતિહેતુકાનં ચતુન્નં પુથુજ્જનાનં અનિયતકમ્મકરાનં સત્તાનઞ્ચ સન્તાને પવત્તા દસ્સનપહાતબ્બા કિલેસા દસ્સનપહાતબ્બનામસાધારણા સમાના ભવન્તિ

સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામસનવસેન ભિન્નસભાવાનમ્પિ દસ્સનપહાતબ્બનામનાતિવત્તનતો. વુત્તપ્પકારાનં નિયતાનિયતસત્તાનં દસ્સનપહાતબ્બાનં કિલેસાનં પતિટ્ઠાનવત્થુભાવતો વત્થુસાધારણા ચ સમાનવત્થુકાતિ અત્થો. **પુથુજ્જનસ્સ** દુગ્ગતિઅહેતુકાદિચતુબ્બિધસત્તસ્સ, **સોતાપન્નસ્સ** ચ સન્તાને પવત્તા **કામરાગબ્યાપાદા** કિલેસા કામરાગબ્યાપાદનામસાધારણા સમાના ભવન્તિ સકદાગામિમગ્ગપ્પહાતબ્બઅનાગામિમગ્ગપ્પહાતબ્બવસેન ભિન્નસભાવાનમ્પિ કામરાગબ્યાપાદનામનાતિવત્તનતો. વુત્તપ્પકારસ્સ **પુથુજ્જનસ્સ**, **સોતાપન્નસ્સ** ચ કામરાગબ્યાપાદાનં પતિટ્ઠાનવત્થુભાવતો વત્થુસાધારણા સમાનવત્થુકાતિ અત્થો ચ ગહેતબ્બો. **પુથુજ્જનસ્સ**, **અનાગામિસ્સ** ચ સન્તાને પવત્તા **ઉદ્ધંભાગિયા સંયોજના** ઉદ્ધમ્ભાગિયનામસાધારણા સમાના ભવન્તિ રૂપરાગાદિવસેન ભિન્નસભાવાનમ્પિ ઉદ્ધંભાગિયનામનાતિવત્તનતો. **પુથુજ્જનસ્સ**, **અનાગામિસ્સ** ચ ઉદ્ધંભાગિયાનં પતિટ્ઠાનવત્થુભાવતો વત્થુસાધારણા સમાનવત્થુકાતિ અત્થો ચ ગહેતબ્બો. તેન વુત્તં **ટીકાયં** – ‘‘દસ્સનપહાતબ્બાનઞ્હિ યથા મિચ્છત્તનિયતસત્તા પવત્તિટ્ઠાનં, એવં અનિયતાપી’’તિ વુત્તં. સઙ્ખેપતો પન સંકિલેસપક્ખે પહાનેકટ્ઠા કિલેસા નામસાધારણા હોન્તિ, સહજેકટ્ઠા કિલેસા વત્થુસાધારણાતિ દટ્ઠબ્બા.

સંકિલેસપક્ખે સાધારણા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કથં વોદાનપક્ખે સાધારણા વિભત્તા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘યં કિઞ્ચિ અરિયસાવકો’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યં કિઞ્ચી**તિ સામઞ્ઞવસેન વુત્તા પઠમજ્ઝાનસમાપત્તિઆદિકા લોકિયા સમાપત્તિયેવ ગહિતા. **અરિયસાવકો**તિ અરિયસ્સ ભગવતો સાવકો અરિયસાવકોતિ વત્તબ્બો, ઝાનલાભી ચ ફલટ્ઠો ચ પુગ્ગલો, ન મગ્ગટ્ઠો. મગ્ગટ્ઠો હિ લોકિયં યં કિઞ્ચિ સમાપત્તિં ન સમાપજ્જતિ. **સબ્બા સા** લોકિયસમાપત્તિ રૂપાવચરા અરૂપાવચરા દિબ્બવિહારો બ્રહ્મવિહારો પઠમજ્ઝાનસમાપત્તીતિ એવમાદીહિ પરિયાયેહિ સાધારણા તંસમઙ્ગીહિ વીતરાગાવીતરાગેહિ સાધારણા લોકિયસમાપત્તિનામનાતિવત્તનતો ચ વીતરાગાવીતરાગેહિ સમાપજ્જિતબ્બતો ચ. ‘‘અરિયસાવકો ચ લોકિયં સમાપત્તિં સમાપજ્જન્તો ઓધિસો ઓધિસો સમાપજ્જતિ, એવં સતિ કથં વીતરાગેહિ સાધારણાતિ સદ્દહિતબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘સાધારણા હિ ધમ્મા’’**તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ‘‘કથં તે ઓધિસો ગહિતા, અથ ઓધિસો ગહેતબ્બા, કથં સાધારણાતિ અનુયોગં મનસિ કત્વા તં વિસોધેન્તો આહ – ‘સાધારણા હિ ધમ્મા એવં અઞ્ઞમઞ્ઞ’ન્તિઆદી’’તિ વુત્તં.

તત્થ એવં વીતરાગાવીતરાગેહિ ઓધિસો ઓધિસો સમાપજ્જિતબ્બા **ધમ્મા પરં પરં** પચ્છા પચ્છા પવત્તિયમાનં ધમ્મજાતં **સકં સકં** પુબ્બે પુબ્બે જાતં ‘‘લોકિયસમાપત્તી’’તિ નામં નિયત**વિસયં** અઞ્ઞમઞ્ઞં હુત્વા **હિ** યસ્મા નાતિવત્તન્તિ, તસ્મા સાધારણાતિ સદ્દહિતબ્બા ગહેતબ્બાતિ અત્થો. ‘‘પરં પરં સમાપજ્જન્તો કથં નાતિવત્તતી’’તિ વત્તબ્બત્તા નાતિવત્તનં પાકટં કાતું **‘‘યોપી’’**તિઆદિ વુત્તં. **યો** અરિયસાવકો વા અવીતરાગો વા. **ઇમેહિ** લોકિયસમાપત્તિ**ધમ્મેહિ** સમન્નાગતો, સો અરિયસાવકો વા અવીતરાગો વા પરં પરં સમાપજ્જન્તોપિ **તં ધમ્મં** લોકિયં સમાપત્તિધમ્મં નાતિવત્તતિ, અઞ્ઞં ઉપગન્ત્વા નાતિક્કમતીતિ અત્થો. યેહિ લોકિયસમાપત્તિધમ્મેહિ સમન્નાગતો, **ઇમે** લોકિયસમાપત્તિ **ધમ્મા** સાધારણાવાતિ દટ્ઠબ્બા.

‘‘વાસનાભાગિયાદિસુત્તેસુ વુત્તા યે ધમ્મા ઇમિના વિભત્તિહારેન વિભત્તા, યેસુ ધમ્મેસુ કતમે ધમ્મા અસાધારણા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમે ધમ્મા અસાધારણા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ વિભજિતબ્બેસુ ધમ્મેસુ **કતમે ધમ્મા અસાધારણા**તિ પુચ્છતિ, પુચ્છિત્વા યાવ દેસનં ઉપાદાય અસાધારણા ધમ્મા ગવેસિતબ્બા, ‘‘સેક્ખાસેક્ખા’’તિ વા ગવેસિતબ્બા, ‘‘ભબ્બાભબ્બા’’તિ વા ગવેસિતબ્બા. અથ વા યાવ ‘‘સેક્ખાસેક્ખા

ભબ્બાભબ્બા''તિ દેસના વુત્તા, તાવ દેસનં ઉપાદાય અસાધારણા ગવેસિતબ્બા. કથં ગવેસિતબ્બા? અરિયેસુ સેક્ખાસેક્ખધમ્મવસેન ''સેક્ખા''તિ નામં અસેક્ખેન અસાધારણં, ''અસેક્ખા''તિ નામં સેક્ખેન અસાધારણન્તિ વા, અનરિયેસુ ''ભબ્બા''તિ નામં અભબ્બેન અસાધારણં, ''અભબ્બા''તિ નામં ભબ્બેન અસાધારણન્તિ વા ગવેસિતબ્બા. **કામરાગબ્યાપાદા** સંયોજના અપ્પહીનત્તા અનુસયભાવેન ઉપ્પજ્જનારહત્તા **અટ્ઠમકસ્સ** સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સ ચ **સોતાપન્નસ્સ** ફલટ્ઠસ્સ ચ સાધારણા ભવન્તિ, **ધમ્મતા** ધમ્મસભાવો અસાધારણો. ઇદં વુત્તં હોતિ – ''અટ્ઠમકસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠતા સોતાપન્નસ્સ અસાધારણા, સોતાપન્નસ્સ સોતાપન્નફલટ્ઠતા ચ અટ્ઠમકસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સ અસાધારણા. અટ્ઠમકસ્સ વા પહીયમાનકિલેસતા સોતાપન્નસ્સ અસાધારણા, સોતાપન્નસ્સ પહીનકિલેસતા ચ અટ્ઠમકસ્સ અસાધારણા''તિ.

**ઉદ્ધમ્ભાગિયા સંયોજના** અપ્પહીનત્તા અનુસયભાવેન ઉપ્પજ્જનારહત્તા **અટ્ઠમકસ્સ** મગ્ગટ્ઠભાવેન અટ્ઠમકસદિસસ્સ અનાગામિમગ્ગટ્ઠસ્સ ચ **અનાગામિસ્સ** ફલટ્ઠસ્સ ચ સાધારણા, **ધમ્મતા** ધમ્મસભાવો અસાધારણા. ઇદં વુત્તં હોતિ – ''અટ્ઠમકસ્સ અનાગામિમગ્ગટ્ઠતા અનાગામિસ્સ ફલટ્ઠસ્સ અસાધારણા, અનાગામિસ્સ અનાગામિફલટ્ઠતા ચ અટ્ઠમકસ્સ અસાધારણા. અટ્ઠમકસ્સ વા પહીયમાનકિલેસતા અનાગામિસ્સ અસાધારણા, અનાગામિસ્સ ફલટ્ઠસ્સ પહીનકિલેસતા ચ અટ્ઠમકસ્સ અસાધારણા''તિ. ''મગ્ગટ્ઠતા ફલટ્ઠતાય અસાધારણા, ફલટ્ઠતા ચ મગ્ગટ્ઠતાય અસાધારણા''તિપિ વત્તું વટ્ટતિ. **સબ્બેસં** સત્તન્નં **સેક્ખાનં** પુગ્ગલાનં **નામં ''સેક્ખા''તિ નામં સાધારણં. ધમ્મતા અસાધારણા**તિ ચતુન્નં મગ્ગટ્ઠાનં તંતંમગ્ગટ્ઠતા અઞ્ઞમઞ્ઞં મગ્ગટ્ઠાનં અસાધારણા. હેટ્ઠિમફલત્તયટ્ઠાનઞ્ચ અસાધારણા, હેટ્ઠિમફલત્તયટ્ઠાનં તંતંફલટ્ઠતા ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં ફલટ્ઠાનં અસાધારણા, ચતુન્નં મગ્ગટ્ઠાનઞ્ચ અસાધારણાતિ અત્થો. ''સેક્ખાનં તંતંમગ્ગટ્ઠતા તંતંફલટ્ઠતાય અસાધારણા, તંતંફલટ્ઠતા ચ તંતંમગ્ગટ્ઠતાય અસાધારણા''તિ વત્તુમ્પિ વટ્ટતિ. **સબ્બેસં પટિપન્નકાન**ન્તિ ફલત્થાય પટિપજ્જન્તીતિ **પટિપન્નકા**, તેસં મગ્ગસમઙ્ગીનં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં **નામં** ''પટિપન્નકા''તિ નામં સાધારણં, **ધમ્મતા** તંતંમગ્ગટ્ઠતા અસાધારણા. **સબ્બેસં સેક્ખાનં** સત્તન્નં પુગ્ગલાનં સેક્ખાનં સીલં સાધારણં, **ધમ્મતા** તંતંમગ્ગટ્ઠફલટ્ઠતા અસાધારણાતિ. વાસનાભાગિયસંકિલેસભાગિયસુત્તેસુ વુત્તા દસ્સનેનપહાતબ્બાદયો ચેવ નિબ્બેધભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્તેસુ વુત્તા સેક્ખાદયો ચ ધમ્મા સાધારણાસાધારણભેદેન વિભત્તિહારેન વિભજિતબ્બાતિ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

''અટ્ઠમકસ્સા''તિઆદિના અરિયેસુ પુગ્ગલેસુ અસાધારણા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''કથં અનરિયેસુ અસાધારણા વિભત્તા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા અરિયેસુ વુત્તનયાનુસારેન અનરિયેસુપિ વિભજિત્વા ગવેસિતબ્બાતિ દસ્સેતું **''એવં વિસેસાનુપસ્સિના''**તિઆદિ વુત્તં . **અટ્ઠકથાયં** પન – ''એવં 'અટ્ઠમકસ્સા'તિઆદિના અરિયપુગ્ગલેસુ અસાધારણધમ્મં દસ્સેત્વા ઇતરેસુ નયદસ્સનત્થં 'એવં વિસેસાનુપસ્સિના'તિઆદિ વુત્ત''ન્તિ વુત્તં. **એવં** અરિયેસુ વુત્તનયાનુસારેન ભબ્બાભબ્બેસુ અનરિયેસુ **વિસેસાનુપસ્સિના** અસાધારણતો વિસેસં અસાધારણં અનુપસ્સિના ગવેસકેન પણ્ડિતેન ભબ્બાભબ્બેસુપિ **હીનુક્કટ્ઠમજ્ઝિમં ઉપાદાય ગવેસિતબ્બં**. કથં? માતુઘાતાદિવસેન પવત્તાનં પટિઘસમ્પયુત્તદિટ્ઠિસમ્પયુત્તસત્તમજવનચિત્તુપ્પાદાનં મિચ્છત્તનિયતાનં તંસમઙ્ગીનં વા તથાપવત્તા પઠમજવનચિત્તુપાદાદયો અનિયતા ધમ્મા પટિઘસમ્પયુત્તાદિભાવેન સાધારણા, મિચ્છત્તનિયતા ધમ્મા એકચિત્તુપ્પાદત્તા અસાધારણા. યથા હિ ચિત્તં ''ચિત્તસંસટ્ઠ''ન્તિ ન વત્તબ્બં, એવં મિચ્છત્તનિયતાપિ ''મિચ્છત્તનિયતસાધારણા''તિ ન વત્તબ્બા. મિચ્છત્તનિયતેસુપિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકાનં દિટ્ઠિસમ્પયુત્તસત્તમજવનચિત્તુપ્પાદસમઙ્ગીનં અનિયતા દિટ્ઠિસમ્પયુત્તપઠમજવનચિત્તુપ્પાદાદયો ધમ્મા

દિટ્ઠિસમ્પયુત્તાદિભાવેન સાધારણા, નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિ એકચિત્તુપ્પાદસમઙ્ગીભાવતો અસાધારણા. તેનાહ અટ્ઠકથાચરિયો –

> ‘‘મિચ્છત્તનિયતાનં અનિયતા ધમ્મા સાધારણ, મિચ્છત્તનિયતા ધમ્મા અસાધારણા. મિચ્છત્તનિયતેસુપિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકાનં અનિયતા ધમ્મા સાધારણા, નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિ અસાધારણાતિ ઇમિના નયેન વિસેસાનુપસ્સિના વેદિતબ્બા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૪).

તત્થ ‘‘**ઇમિના નયેના**’’તિ ઇમિના મિચ્છત્તનિયતાનં ઉપ્પજ્જિતું ભબ્બા અનિયતા ધમ્મા સાધારણા, ઉપ્પજ્જિતું અભબ્બા અનિયતા ધમ્મા અસાધારણાતિ ગહિતા. તેન વુત્તં ‘‘**ભબ્બાભબ્બા**’’તિ. તથા હીનસ્સ હીનો હીનભાવેન સાધારણો, મજ્ઝિમુક્કટ્ઠા અસાધારણા. મજ્ઝિમસ્સ મજ્ઝિમો સાધારણો, હીનુક્કટ્ઠા અસાધારણા. ઉક્કટ્ઠસ્સ ઉક્કટ્ઠો ઉક્કટ્ઠભાવેન સાધારણો, હીનમજ્ઝિમા અસાધારણાતિપિ ગવેસિતબ્બા. તેનાહ – ‘‘હીનુક્કટ્ઠમજ્ઝિમં ઉપાદાય ગવેસિતબ્બ’’ન્તિ.

‘‘તત્થ કતમે ધમ્મા સાધારણા’’તિઆદિના નાનાવિધેન વિભત્તિહારનયેન ધમ્મા વિભજિત્વા દસ્સિતા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કથં ભૂમિપદટ્ઠાનાનિ વિભત્તિહારનયેન વિભજિત્વા દસ્સિતાની’’તિ પુચ્છિતબ્બભાવતો ધમ્મવિભજનાનન્તરં ભૂમિપદટ્ઠાનાનિ વિભજિત્વા દસ્સેન્તો ‘‘**દસ્સનભૂમી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **દસ્સનભૂમી**તિ દસ્સનં ભવતિ એત્થ પઠમમગ્ગેતિ દસ્સનભૂમિ, સોતાપત્તિમગ્ગો . **નિયામાવક્કન્તિયા**તિ નિયમનં **નિયામો**, કો સો? સમ્પત્તનિયામો, અવક્કનં **અવક્કન્તિ**, સોતાપત્તિફલં, નિયામસ્સ અવક્કન્તિ **નિયામાવક્કન્તિ**, તાય. દસ્સનભૂમિનામકો સોતાપત્તિમગ્ગો નિયામાવક્કન્તિનામકસ્સ સોતાપત્તિફલસ્સ પત્તિયા પદટ્ઠાનં. પઠમમગ્ગસમઙ્ગી પુગ્ગલો હિ નિયામં ઓક્કમન્તો નામ, ફલસમઙ્ગી પન નિયામં ઓક્કન્તો નામ હોતિ, તસ્મા નિયામાવક્કન્તિસદ્દેન પઠમફલુપ્પત્તિ ગહિતા. **ભાવનાભૂમી**તિ ઉપરિમગ્ગત્તયં. **ઉત્તરિકાન**ન્તિ તસ્સ તસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપરિપવત્તાનં તંતંફલાનં પત્તિયા પદટ્ઠાનન્તિ પચ્ચેકં યોજેતબ્બં.

**દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા** મન્દપઞ્ઞસ્સ ઉપ્પજ્જનતો સમથં આવહન્તી હુત્વા **સમથસ્સ પદટ્ઠાનં** હોતિ, **સુખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા** ઞાણાધિકસ્સ ઉપ્પજ્જનતો વિપસ્સનાવહન્તી હુત્વા **વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનં**, અવસેસા દ્વે પટિપદાપિ નાતિપઞ્ઞસ્સ ઉપ્પજ્જનતો સમથસ્સ પદટ્ઠાનન્તિ ગહેતબ્બા. તેન **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં – ‘‘ઇતરા પન તિસ્સોપિ પટિપદા સમથં આવહન્તી’’તિઆદિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૪). **દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ** સયમેવ એકન્તેન ધમ્મસ્સવનસ્સ પદટ્ઠાનં ન હોતિ, વન્દનયાચનપઞ્હાપુચ્છનાદયોપિ પદટ્ઠાનં હોન્તિ, તસ્મા તેહિ કારણેહિ સાધારણં હુત્વા **પરતોઘોસસ્સ** પદટ્ઠાનં હોતિ, પરતોઘોસો ચ ધમ્મસ્સવનપઞ્હાવિસ્સજ્જનાદિવસેન પવત્તો. દાતબ્બવત્થુપરિચ્ચજનવન્દનયાચનકાલેસુ હિ યેભુય્યેન ધમ્મં દેસેન્તિ, પઞ્હાપુચ્છનાદિકાલેસુ ચ વિસ્સજ્જેન્તિ, પટિપુચ્છસાકચ્છાદીનિ વા કરોન્તિ. **સીલમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ** પામોજ્જપીતિપસ્સદ્ધિસુખસમાધીહિ પદટ્ઠાનભાવેન સાધારણં હુત્વા **ચિન્તામયિયા પઞ્ઞાય** પદટ્ઠાનં હોતિ. સીલવન્તસ્સ હિ સીલં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ પામોજ્જાદયો હોન્તિ, સમાહિતો ચ ધમ્મચિન્તને સમત્થો હોતિ.

**ભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂ**તિ પુરિમા પુરિમા સમથભાવના ચેવ વિપસ્સનાભાવના ચ પુઞ્ઞકિરિયવત્થુદાનસીલાદીહિ કારણેહિ સાધારણં હુત્વા **ભાવનામયિયા પઞ્ઞાય** પચ્છિમાય પચ્છિમાય સમથભાવનાય ચેવ વિપસ્સનાભાવનાય ચ પદટ્ઠાનં. તેન વુત્તં **અટ્ઠકથાયં** – ‘‘સાધારણન્તિ ન બીજં વિય

અઙ્કુરસ્સ, દસ્સનભૂમિઆદયો વિય નિયામાવક્કન્તિઆદીનં આવેણિકં , અથ ખો સાધારણં તદઞ્ઞકારણેહિપી''તિ. ''દાનમયસીલમયભાવનામયપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનં પરતોઘોસચિન્તામયિભાવનામયિપઞ્ઞાનં પદટ્ઠાનભાવો આચરિયેન વિભત્તો, એવં સતિ તેસં દાનમયાદીનં યથાક્કમં પરિયત્તિબાહુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાનુયોગમગ્ગસમ્માદિટ્ઠીનં પદટ્ઠાનભાવો ન ભવેય્યા''તિ વત્તબ્બત્તા તથાપવત્તં પદટ્ઠાનભાવમ્પિ દસ્સેતું **"દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ પરતો ચ ઘોસસ્સ સુતમયિયા ચ પઞ્ઞાયા"**તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ''ઇદાનિ યસ્મા દાનં, સીલં, લોકિયભાવના ચ ન કેવલં યથાવુત્તપરતોઘોસાદીનંયેવ, અથ ખો યથાક્કમં પરિયત્તિબાહુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનાનુયોગમગ્ગસમ્માદિટ્ઠીનમ્પિ પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા તમ્પિ નયં દસ્સેતું પુન 'દાનમય'ન્તિઆદિના દેસનં વડ્ઢેસી''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૪) –

વુત્તં. તત્થ દાનમયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુનો પરતોઘોસસ્સ સાધારણપદટ્ઠાનભાવો હેટ્ઠા વુત્તનયેન ઞાતબ્બો. દાનં પન દત્વા દેસનં સુત્વા સુતાનુસારેન વિત્થારેત્વા ચિન્તેન્તસ્સ પવત્તમાનાય સુતમયિયા પઞ્ઞાય વન્દનયાચનાદીહિ સાધારણં હુત્વા પદટ્ઠાનં હોતિ. સીલમયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુનોપિ ચિન્તામયિયા પઞ્ઞાય સાધારણપદટ્ઠાનભાવો વુત્તોયેવ. પરિસુદ્ધસીલં પન નિસ્સાય ''ઝાનં નિબ્બત્તેસ્સામિ, મગ્ગફલં નિબ્બત્તેસ્સામી''તિઆદિના પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ પવત્તમાનસ્સ યોનિસોમનસિકારસ્સ પામોજ્જાદીહિ સાધારણં હુત્વા પદટ્ઠાનં હોતિ. ભાવનામયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુનો ભાવનામયિયા પઞ્ઞાય સાધારણપદટ્ઠાનભાવોપિ વુત્તોયેવ. સમથભાવનાસઙ્ખાતં પન ઝાનં પાદકં કત્વા વા પરિપાકં વિપસ્સનાભાવંયેવ વા નિસ્સાય પવત્તમાનાય સમ્માદિટ્ઠિયા પરિસુદ્ધસીલાદીહિ સાધારણં હુત્વા પદટ્ઠાનં હોતિ.

દાનમયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુઆદીનં પરતોઘોસાદીનં પદટ્ઠાનભાવો પુનપ્પુનં આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''પતિરૂપદેસવાસાદયોપિ ઇમેસં ધમ્માનં પદટ્ઠાનાનીતિ યથા વિભજિતબ્બા, અમ્હેહિ ચ વિઞ્ઞાતબ્બા, તથા વિભજિત્વા દસ્સેથા''તિ વત્તબ્બત્તા તેપિ વિભજિત્વા દસ્સેતું **"પતિરૂપદેસવાસો"**તિઆદિમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન ''તથા પતિરૂપદેસવાસાદયો કાયવિવેકચિત્તવિવેકાદીનં કારણં હોન્તીતિ ઇમં નયં દસ્સેતું 'પતિરૂપદેસવાસો'તિઆદિમાહા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૪) વુત્તં. પતિરૂપદેસં નિસ્સાય વસન્તસ્સ કાયવિવેકચિત્તવિવેકવડ્ઢનતો, સમાધિવડ્ઢનતો ચ પતિરૂપદેસવાસો કાયચિત્તવિવેકસ્સ ચ ઉપચારસમાધિઅપ્પનાસમાધિસ્સ ચ સીલાદીહિ સાધારણં હુત્વા પદટ્ઠાનં. **સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો**તિ સપ્પુરિસસન્તાને પવત્તો પયિરુપાસતો આલમ્બિતબ્બો પસાદો, તતો વા ઉપનિસ્સયં લભિત્વા પયિરુપાસન્તાનં સન્તાને પવત્તો પુબ્બપસાદો યથાવિધો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો પયિરુપાસન્તસ્સ સદ્ધાસમ્પન્નસ્સ રતનત્તયે **તિણ્ણં અવેચ્ચપ્પસાદાનં** રતનત્તયગુણાદીહિ સાધારણં હુત્વા પદટ્ઠાનં, **સમથસ્સ** લભનનિમિત્તદાયકં સપ્પુરિસં પયિરુપાસિત્વા તેન દિન્નનયે ઠત્વા પવત્તેતબ્બસ્સ સમથસ્સ સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો સીલપામોજ્જપીતાદીહિ સાધારણં હુત્વા પદટ્ઠાનં. અત્તસમ્માપણિહિતસ્સ પાપજિગુચ્છાદીનં સમ્ભવતો **અત્તસમ્માપણિધાનં** જાતિવયાદિપચ્ચવેક્ખણેન સાધારણં હુત્વા **હિરિયા ચ** પદટ્ઠાનં, અત્તસમ્માપણિહિતસ્સ નિબ્બિદાદીનં સમ્ભવતો સીલાદીહિ સાધારણં હુત્વા **વિપસ્સનાય** ચ પદટ્ઠાનં.

તદઙ્ગાદિવસેન **અકુસલપરિચ્ચાગો** નિબ્બિદાઞાણાદીહિ સાધારણં હુત્વા **કુસલવીમંસાય** પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાય પઞ્ઞાય ચ અરિયમગ્ગ**સમાધિન્દ્રિયસ્સ ચ** પદટ્ઠાનં. **ધમ્મસ્વાક્ખાતતા** સ્વાક્ખાતધમ્મસ્સવનાનુસારેન પવત્તકુસલમૂલકા લોકિયલોકુત્તરસમ્પત્તિ **કુસલમૂલરોપના** નામ, તાય ચ તથાવિધકુસલમૂલકાય **ફલસમાપત્તિયા**

ચ પદટ્ઠાનં. **સઙ્ઘસુપ્પટિપન્નતા સઙ્ઘસુટ્ઠુતાય** સઙ્ઘસ્સ ઉપટ્ઠાકાનં સુટ્ઠુભાવાય સપ્પતિસ્સવાય વચનસમ્પટિચ્છનભાવાય પદટ્ઠાનં. **સત્થુસમ્પદા** સત્થરિ ચેવ ધમ્માદીસુ ચ ગુણઅજાનનતાય **અપ્પસન્નાનઞ્ચ પસાદાય પસન્નાનઞ્ચ** અપ્પમત્તકપસાદાનઞ્ચ **ભિય્યોભાવાય** વડ્ઢનાય પદટ્ઠાનં. **અપ્પટિહતપાતિમોક્ખતા** સઙ્ઘમજ્ઝે વા પરિસમજ્ઝે વા **દુમ્મઙ્કૂનં** દુમ્મુખાનં દુસ્સીલાનં પુગ્ગલાનં નિગ્ગહાય, **પેસલાનં** પાતિમોક્ખસંવરાદિસીલસમ્પન્નાનં પુગ્ગલાનં ફાસુવિહારાય ચ પદટ્ઠાનં હોતિ. હોન્તો પન યથાનુરૂપેહિ અઞ્ઞેહિ કારણેહિ સાધારણં હુત્વા હોતીતિ વેદિતબ્બો.

''વાસનાભાગિયસુત્તાદીસુ વુત્તધમ્મભૂમિપદટ્ઠાનાનં વિભત્તિહારેન વિભજિતબ્બભાવો અમ્હેહિ કેન જાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તેનાહા**''તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

''એત્તાવતા ચ વિભત્તિહારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**નિયુત્તો વિભત્તિહારો**''તિ વુત્તં. યત્થ યત્થ સુત્તે યે યે ધમ્માદયો વુત્તા, તત્થ તત્થ સુત્તે વુત્તેસુ તેસુ તેસુ ધમ્માદીસુ યથાલાભવસેન યો યો વિભત્તિહારો યોજિતો, સો સો વિભત્તિહારો નિદ્ધારેત્વા **યુત્તો** યોજિતોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઇતિ વિભત્તિહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેનેવ ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૯. પરિવત્તનહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૩૫**. યેન યેન સંવણ્ણાવિસેસભૂતેન વિભત્તિહારવિભઙ્ગેન સુત્તે વુત્તા ધમ્માદયો વિભત્તા, સો સંવણ્ણાવિસેસભૂતો વિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''કતમો પરિવત્તનહારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **પરિવત્તનો હારો** પરિવત્તનહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''કુસલાકુસલે ધમ્મે''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સા''તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો પરિવત્તનો હારો પરિવત્તનહારવિભઙ્ગો નામાતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

''સંવણ્ણિયમાને સુત્તે નિદ્દિટ્ઠસ્સ કતમસ્સ ભાવિતબ્બસ્સ કુસલસ્સ કતમો પટિપક્ખો, કથં પરિવત્તેતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમસ્સ ભાવિતબ્બસ્સ કુસલસ્સ અયં પટિપક્ખો, એવં પહાતબ્બભાવવસેન પરિવત્તેતબ્બોતિ દસ્સેન્તો ''**સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સા''તિઆદિમાહ. અટ્ઠકથાયં** પન –

> ''તત્થ યસ્મા સંવણ્ણિયમાને સુત્તે યથાનિદ્દિટ્ઠાનં કુસલાકુસલધમ્માનં પટિપક્ખભૂતે અકુસલકુસલધમ્મે પહાતબ્બભાવાદિવસેન નિદ્ધારણં પટિપક્ખતો પરિવત્તનં, તસ્મા 'સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતી'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૫) –

વુત્તં. પહાયકસ્સ હિ ધમ્મસ્સ પહાતબ્બભાવવસેન નિદ્ધારણં, પહાતબ્બસ્સ ચ ધમ્મસ્સ પહાયકભાવવસેન નિદ્ધારણં પટિપક્ખતો પરિવત્તનં નામ હોતિ. તત્થ **સમ્માદિટ્ઠિસ્સા**તિ સમ્મા સુન્દરા પસત્થા દિટ્ઠિ યસ્સ

પુગ્ગલસ્સાતિ સમ્માદિટ્ઠિ. પુગ્ગલપદટ્ઠાના હિ અયં દેસના. તેન વુત્તં ''પુરિસપુગ્ગલસ્સા''તિ. સા પન સમ્માદિટ્ઠિ કમ્મકમ્મફલાદિસદ્દહનવસેન વા અનિચ્ચાદિવિપસ્સનાવસેન વા મગ્ગસમ્માદસ્સનવસેન વા પવત્તા નિરવસેસાવ ગહિતા. ''યાય ભાવિતાય સમ્માદિટ્ઠિયા પહાતબ્બા મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતિ, યદિ કેવલા મિચ્છાદિટ્ઠિયેવ નિજ્જિણ્ણા ભવતિ, એવં સતિ તદવસેસા અકુસલા ધમ્મા અજિણ્ણા

ભવેય્યુ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા ''**યે ચસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિપચ્ચયા**''તિઆદિ વુત્તં. મિચ્છાદિટ્ઠિપચ્ચયા અનેકે પાપકા અકુસલાયેવ ધમ્મા ચ **ઉપ્પજ્જેય્યું** ઉપ્પજ્જનારહા ભવેય્યું, **તે ચ** અકુસલા ધમ્મા **અસ્સ** સમ્માદિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ **નિજ્જિણ્ણા** પહાતબ્બારહા અનુપ્પજ્જનસભાવા હોન્તિ. તેનાહ ભગવા – ''ઉપાદાનનિરોધા ભવનિરોધો''તિ (ઉદા॰ ૨; મહાવ॰ ૧).

''યદિ સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ, તપ્પચ્ચયા અકુસલધમ્માયેવ નિજ્જિણ્ણા ભવન્તિ, એવં સતિ સમ્માદિટ્ઠિપચ્ચયા કુસલા ધમ્મા ન સમ્ભવેય્યુ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા ''**સમ્માદિટ્ઠિપચ્ચયા ચા**''તિઆદિ વુત્તં. **અસ્સ** સમ્માદિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ ઉપ્પજ્જનારહા સમ્માદિટ્ઠિપચ્ચયા અનેકે **કુસલા** સમથવિપસ્સના વા બોધિપક્ખિયા વા **ધમ્મા** સમ્ભવન્તિ, ઉપ્પન્ના ચ **તે** ધમ્મા **અસ્સ** સમ્માદિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ સન્તાને પુનપ્પુનં પવત્તનવસેન **ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ**.

સમ્માદિટ્ઠિયા પટિપક્ખાનં મિચ્છાદિટ્ઠિયા, તપ્પચ્ચયાનં અકુસલાનં ધમ્માનં પરિવત્તનભાવો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ ધમ્મસ્સ પટિપક્ખો ધમ્મો કથં પરિવત્તેતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સા**''તિઆદિ વુત્તં. યોજનત્થ આદયો વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બા. સમ્મા સુન્દરા પસત્થા વાચા યસ્સ પુગ્ગલસ્સાતિ **સમ્માવાચો**, તસ્સ સમ્માવાચસ્સ. ''**પુરિસપુગ્ગલસ્સા**''તિઆદીનં અત્થોપિ વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસત્થોસમ્મા અવિપરીતતો વિમુત્તિઞાણદસ્સનં યસ્સ પુગ્ગલસ્સાતિ **સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનો**, તસ્સ સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનસ્સ પચ્ચવેક્ખણઞાણદસ્સનસમ્પન્નસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ ''અવિમુત્તાવ સમાના વિમુત્તા મય''ન્તિ મિચ્છાભિનિવેસવસેન પવત્તં **મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સનં નિજ્જિણ્ણં** વિગતં ભવતિ. ''**યે ચસ્સા**''તિઆદીનં અનુસન્ધ્યાદિકો વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

**૩૬.** ''સમ્માદિટ્ઠિસ્સાતિઆદિના સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં કુસલાનં પટિપક્ખા મિચ્છાદિટ્ઠાદિકાયેવ અકુસલા પહાતબ્બભાવેન પરિવત્તેતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પાણાતિપાતાવેરમણિઆદીનં કુસલાનં પટિપક્ખા પાણાતિપાતાદિકાપિ અકુસલા પહાતબ્બભાવેન પરિવત્તેતબ્બાતિ દસ્સેતું ''**યસ્સ વા પાણાતિપાતા પટિવિરતસ્સા**''તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ''એવં સમ્માદિટ્ઠિઆદિમુખેન મિચ્છાદિટ્ઠિઆદિં દસ્સેત્વા પુન પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનકામેસુમિચ્છાચારાદિતો વેરમણિયાદીહિ પાણાતિપાતાદીનં પરિવત્તનં દસ્સેતું 'યસ્સા'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૬) વુત્તં. તદઙ્ગાદિવસેન**પહીનો હોતિ**. **કાલવાદિસ્સા**તિ વદિતબ્બકાલે વદિતબ્બં વદતિ સીલેનાતિ **કાલવાદી**, તસ્સ.

''યથાવુત્તપ્પકારેનેવ પરિવત્તેતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા અઞ્ઞેન પકારેનપિ પરિવત્તેતબ્બાતિ દસ્સેતું ''**યે ચ ખો કેચી**''તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ''યે ચ ખો કેચીતિઆદિના સમ્માદિટ્ઠિઆદિમુખેનેવ મિચ્છાદિટ્ઠિઆદીહિ એવ પરિવત્તનં પકારન્તરેન દસ્સેતી''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૬) વુત્તં. તત્થ **કેચિ** મિચ્છાદિટ્ઠિકમિચ્છાસઙ્કપ્પાદિકાયેવ પુગ્ગલા પરેસં અરિયાનં અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ગરહન્તિ. **સન્દિટ્ઠિકા** સન્દિટ્ઠે નિયુત્તા, **સહધમ્મિકા** સહ ધમ્મેન

કારણેન યે વત્તન્તિ સહધમ્મિકા. **ગારય્હા** ગરહિતબ્બાકારે યુત્તા . વાદા ચ અનુવાદા ચ **વાદાનુવાદા**, તે ભવન્તો સમ્માદિટ્ઠિઞ્ચ **ધમ્મં** ગરહન્તિ. **તેન** ગરહણેન. **પુજ્જા** પૂજિતબ્બા ચ ન ભવન્તિ, **પાસંસા** પસંસિતબ્બા ચ ન ભવન્તિ. **એવન્તિ**આદીસુ સમ્માસઙ્કપ્પં વા સમ્માવાચાદિકં વા વિસું વિસું સમ્માસઙ્કપ્પઞ્ચ તે ભવન્તો ધમ્મં ગરહન્તિ. તેન હિ યે મિચ્છાસઙ્કપ્પિકા, તે ભવન્તો ન પુજ્જા ચ પાસંસા ચ...પે॰... સમ્માવિમુત્તિઞ્ચ તે ભવન્તો ધમ્મં ગરહન્તિ. તેન હિ યે મિચ્છાદિટ્ઠિવાચિકા, તે ભવન્તો ન પુજ્જા ચ પાસંસા ચ. સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનઞ્ચ તે ભવન્તો ધમ્મં ગરહન્તિ. તેન હિ યે મિચ્છાવિમુત્તિકા, તે ભવન્તો ન પુજ્જા ચ પાસંસા ચ. સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનઞ્ચ તે ભવન્તો ધમ્મં ગરહન્તિ. તેન હિ યે મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સનિકા, તે ભવન્તો ન પુજ્જા ચ પાસંસા ચાતિ યોજના કાતબ્બા. ''**મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સના**''તિપિ પાઠો અત્થિ.

''અરિયમગ્ગસમ્માદિટ્ઠાદીનં ગરહવસેનેવ મિચ્છાદિટ્ઠાદયો ચ પરિવત્તેતબ્બા, નાવસેસાનં પસંસાવસેના''તિ વત્તબ્બત્તા કામાદીનં પસંસાવસેનપિ કામાનં પટિપક્ખા વેરમણિયાદયોપિ પરિવત્તેતબ્બાતિ દસ્સેતું ''**યે ચ ખો કેચિ એવમાહંસૂ**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ભુઞ્જિતબ્બા કામા**, **પરિભુઞ્જિતબ્બા કામા**, **આસેવિતબ્બા કામા**, **નિસેવિતબ્બા કામા**તિ એત્થ કામીયન્તેતિ **કામા**તિ કમ્મસાધનવસેન વત્થુકામા ગહિતા, નાતિપણીતા કામા ભુઞ્જિતબ્બા, અતિપણીતા કામા પરિ સમન્તતો ભુઞ્જિતબ્બા. અતિપણીતતરા કામા **આ** ભુસો સેવિતબ્બા, નિયતા સેવિતબ્બા. **ભાવયિતબ્બા કામા**, **બહુલીકાતબ્બા કામા**તિ એત્થ પન કામેન્તીતિ **કામા**તિ કત્તુસાધનવસેન કિલેસકામા ગહિતા, પુનપ્પુનં ઉપ્પાદનવસેન **ભાવયિતબ્બા** વડ્ઢાપેતબ્બા પવત્તેતબ્બા કિલેસ**કામા**, બહૂનં પુનપ્પુનં ઉપ્પાદનવસેન કાતબ્બા વડ્ઢાપેતબ્બા કિલેસ**કામાતિ યે ચ** કામવસિકા પુથુજ્જના કેચિ એવમાહંસુ **તેસં** કામવસિકાનં પુથુજ્જનાનં કેસઞ્ચિ તાદિસેહિ **કામેહિ વેરમણી** કુસલચેતના પટિપક્ખવસેન **અધમ્મો** અસેવિતબ્બો નામ આપજ્જેય્યાતિ અધિપ્પાયો ગહેતબ્બો.

અન્તદ્વયવસેન પરિવત્તનં દસ્સેતું ''**યે વા પન કેચી**''તિઆદિ વુત્તં. **અત્તકિલમથાનુયોગો ધમ્મોતિ નિય્યાનિકો**તિ યે વા પન પઞ્ચાતપાદિપટિપન્નકા તિત્થિયા એવમાહંસુ, **તેસં** પઞ્ચાતપાદિપટિપન્નકાનં **નિય્યાનિકો ધમ્મો** મજ્ઝિમાપટિપદાસઙ્ખાતો વિપસ્સનાસહિતો અરિયમગ્ગો **અધમ્મો** અનિય્યાનિકો અભાવેતબ્બો નામ આપજ્જેય્યાતિ. સુખદુક્ખવસેનપિ પરિવત્તનં દસ્સેતું ''**યે ચ ખો**''તિઆદિ વુત્તં. ''પાપં નિજ્જરાપેસ્સામા''તિ અત્તહિંસનાદિવસેન પટિપન્નકાનં પવત્તો સરીરતાપનો **દુક્ખો** ધમ્મો નિય્યાનિકોતિ.

**યે ચ** તથાપટિપન્નકા કેચિ એવમાહંસુ, **તેસં** તથાપટિપન્નકાનં અનવજ્જપચ્ચયપરિભોગવસેન પવત્તો સરીરદુક્ખૂપસમો **સુખો ધમ્મો અધમ્મો** અપ્પવત્તેતબ્બો આપજ્જેય્યાતિ.

અન્તદ્વયાદિવસેન પરિવત્તનં આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કથં અસુભસઞ્ઞાદિવસેન પરિવત્તેતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા એવં અસુભસઞ્ઞાદિવસેન સુભસઞ્ઞાદિકા પરિવત્તેતબ્બાતિ દસ્સેતું ''**યથા વા પના**''તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ''ઇદાનિ અસુભસઞ્ઞાદિમુખેન સુભસઞ્ઞાદિપરિવત્તનં દસ્સેતું 'યથા વા પના'તિઆદિ વુત્ત''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૬) વુત્તં. **સબ્બસઙ્ખારેસૂ**તિ તેભૂમકસઙ્ખારેસુ. આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ હિ તેભૂમકા ધમ્મા કિલેસાસુચિપગ્ઘરણકત્તા અસુભતો ઉપટ્ઠહન્તિ.

''યદિ સરૂપતોયેવ ઇમેસં ઇમે પટિપક્ખાતિ અપરિવત્તેતબ્બા સિયું, એવં સતિ નિરવસેસા ચ પટિપક્ખા ન સક્કા પરિવત્તેતું, કથં સક્કા પરિવત્તેતુ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા પરિવત્તનલક્ખણં દસ્સેન્તો ''**યં યં વા પના**''તિઆદિમાહ.

તત્થ કુસલં વા અકુસલં વા **યં યં ધમ્મં પરિવત્તેતુકામો આચરિયો ચિત્તેન રોચયતિ** દિટ્ઠિયા **ઉપગચ્છતિ**, કુસલસ્સ વા અકુસલસ્સ વા **તસ્સ તસ્સ** રુચિકસ્સ ઉપગતસ્સ **ધમ્મસ્સ** યો પટિપક્ખો, **સો** પટિપક્ખધમ્મો અસદ્ધમ્મો **અસ્સ** ધમ્મસ્સ **અનિટ્ઠતો** પચ્ચનીકતો **અજ્ઝાપન્નો** પરિઞ્ઞાતો. ઇટ્ઠં વા અનિટ્ઠં વા **યં યં ધમ્મં** પરિવત્તેતુકામો આચરિયો ચિત્તેન **રોચયતિ** દિટ્ઠિયા **ઉપગચ્છતિ**, ઇટ્ઠસ્સ વા અનિટ્ઠસ્સ વા **તસ્સ તસ્સ** રુચિકસ્સ ધમ્મસ્સ યો પટિપક્ખો, **સો** પટિપક્ખધમ્મો **અસ્સ** ધમ્મસ્સ **અનિટ્ઠતો** પચ્ચનીકધમ્મતો **અજ્ઝાપન્નો** પરિઞ્ઞાતો ભવતીતિ પરિવત્તેતુકામેન ઇચ્છિતબ્બધમ્માનુરૂપપટિપક્ખવસેન પરિવત્તનં કાતબ્બન્તિ પરિવત્તને પટિપક્ખલક્ખણં વુત્તં. તેન **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં – ''પટિપક્ખસ્સ લક્ખણં વિભાવેતી''તિ.

''એવં વુત્તપ્પકારં પરિવત્તનં અમ્હેહિ કથં સદ્દહિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બતા ''**તેનાહા**''તિઆદિ વુત્તં.

''એત્તાવતા પરિવત્તો હારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**નિયુત્તો પરિવત્તનો હારો**''તિ વુત્તં. યસ્મિં સુત્તે કુસલાકુસલે નિદ્દિટ્ઠે પટિપક્ખવસેન નીહરિત્વા યથાસમ્ભવં યો યો પરિવત્તનો હારો નિયુત્તો, તસ્મિં સુત્તે નિદ્દિટ્ઠે પટિપક્ખવસેન નીહરિત્વા સો સો પરિવત્તનો હારો **નિયુત્તો** નિદ્ધારેત્વા યુત્તો યોજિતોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ પરિવત્તનહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

## ૧૦. વેવચનહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૩૭.** યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પવત્તનહારવિભઙ્ગેન પરિવત્તેતબ્બા સુત્તત્થા વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પરિવત્તનહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''કતમો વેવચનહારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો વેવચનો હારો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **વેવચનો હારો** વેવચનહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''વેવચનાનિ બહૂની''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''એકં ભગવા ધમ્મ''ન્તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો વેવચનો હારો વેવચનહારવિભઙ્ગો નામાતિ અત્થો ગહેતબ્બો. ''યાનિ વેવચનાનિ નિદ્ધારિતાનિ, કતમાનિ તાનિ વેવચનાની''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**યથા એક**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **એકં** વિઞ્ઞાતબ્બં **ધમ્મં** સભાવધમ્મં પઞ્ઞાપેતબ્બં વા **ધમ્મં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ યથા** યેહિ પકારેહિ ચેવ વેવચનેહિ ચ ભગવા નિદ્દિસતિ, તથાપકારાનિ વેવચનાનિ વિઞ્ઞાતબ્બાનીતિ અત્થો. ''તાનિ વેવચનાનિ કિન્તિ ભગવા આહા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**યથાહ ભગવા**''તિઆદિ વુત્તં. યથા યંયંપકારાનિ વેવચનાનિ –

> ''આસા ચ પિહા ચ અભિનન્દના ચ, અનેકધાતૂસુ સરા પતિટ્ઠિતા;
> અઞ્ઞાણમૂલપ્પભવા પજપ્પિતા, સબ્બા મયા બ્યન્તિકતા સમૂલિકા''તિ. –

ભગવા આહ, તંતંપકારાનિ વેવચનાનિ વિઞ્ઞાતબ્બાનીતિ અત્થો.

એકસ્સેવ ધમ્મસ્સ અનેકેહિ પરિયાયભૂતેહિ વેવચનેહિ નિદ્દિસને ફલં **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૭) બહુધા વુત્તં, તસ્મા અમ્હેહિ ન દસ્સિતં. ''કતમા આસા, કતમા પિહાદી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **"આસા નામ વુચ્ચતી"**તિઆદિ વુત્તં. **યા ભવિસ્સસ્સ અત્થસ્સ આસીસના અવસ્સં આગમિસ્સતી**તિ યા આસા **અસ્સ** આસીસન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ આસીસના **"આસા નામા"**તિ વુચ્ચતિ. વત્તમાનસ્સ યા પત્થના **અસ્સ** પત્થયન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, સેય્યતરં વા અઞ્ઞં દિસ્વા ''એદિસો અહં ભવેય્ય''ન્તિ યા પિહા **અસ્સ** પિહયન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, સા પત્થના **"પિહા નામા"**તિ વુચ્ચતિ. અનાગતત્થં આરબ્ભ પવત્તા તણ્હા **"આસા"**તિ વુચ્ચતિ, અનાગતપચ્ચુપ્પન્નત્થં આરબ્ભ પવત્તા તણ્હા **"પિહા"**તિ વુચ્ચતિ, તથાપિ તણ્હાભાવેન એકત્તા એકો ધમ્મોવ અત્થસ્સ ઇચ્છિતસ્સ નિપ્ફત્તિ **અત્થનિપ્ફત્તિ**, પટિપાલેતિ એતાય તણ્હાયાતિ **પટિપાલના**, અત્થનિપ્ફત્તિયા પટિપાલનાતિ **અત્થનિપ્ફત્તિપટિપાલના**. યા તણ્હા અસ્સ પાલયન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, સા તણ્હા **"અભિનન્દના"**તિ વુચ્ચતિ.

''યા અત્થનિપ્ફત્તિ તણ્હાય પટિપાલેતબ્બા, કતમા સા અત્થનિપ્ફત્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તં અત્થનિપ્ફત્તિં સત્તતો વા સઙ્ખારતો વા વિભજિત્વા દસ્સેન્તો **"પિયં વા ઞાતિં, પિયં વા ધમ્મ"**ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **"ઞાતિ"**ન્તિ ઇમિના મિત્તબન્ધવાદયોપિ ગહિતા. **ધમ્મં** પન પિયરૂપારમ્મણાદિકં છબ્બિધમ્પિ યાય તણ્હાય તણ્હિકો અભિનન્દતિ, સા તણ્હા **"અભિનન્દના નામા"**તિ વુચ્ચતિ. પટિક્કૂલં ઞાતિં વા ધમ્મં વા વિપલ્લાસવસેન અપ્પટિક્કૂલં ઞાતિં વા ધમ્મં વા સભાવવસેન અપ્પટિક્કૂલતો યાય તણ્હાય તણ્હિકો અભિનન્દતિ , સા તણ્હા વા **"અભિનન્દના નામા"**તિ વુચ્ચતીતિ યોજેત્વા અત્થો ગહેતબ્બો.

''યાસુ અનેકાસુ ધાતૂસુ વુત્તપ્પકારા તણ્હા 'સરા'તિ ભગવતા વુત્તા, કતમા તા ધાતુયો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તા ધાતુયો સરૂપતો દસ્સેતું **"ચક્ખુધાતૂ"**તિઆદિ વુત્તં.

''તાસુ ધાતૂસુ કતમાય ધાતુયા કતમા સરા પતિટ્ઠિતા પવત્તા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમાય ધાતુયા અયં સરા પતિટ્ઠિતા પવત્તાતિ નિયમેત્વા દસ્સેતું **"સરાતિ કેચિ રૂપાધિમુત્તા"**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કેચી**તિ સરાસઙ્ખાતાય રૂપતણ્હાય તણ્હિકા પુગ્ગલા. **રૂપાધિમુત્તા**તિ રૂપધાતુસઙ્ખાતે આરમ્મણે અધિમુત્તા અજ્ઝોસિતા. ઇમિના પદેન રૂપતણ્હાસઙ્ખાતા સરા રૂપધાતુયા પતિટ્ઠિતા પવત્તાતિ ગહિતા, **"કેચિ સદ્દાધિમુત્તા"**તિઆદીહિપિ સદ્દતણ્હાસઙ્ખાતાદયો સરા સદ્દધાતુયાદીસુ પતિટ્ઠિતા પવત્તા સરાવ ગહિતા. **કેચિ ધમ્માધિમુત્તા**તિ એત્થ ધમ્મગ્ગહણેન ચક્ખુધાતુસોતધાતુઘાનધાતુજિવ્હાધાતુકાયધાતુસત્તવિઞ્ઞાણધાતુધમ્મધાતુયો ગહિતા, તસ્મા અટ્ઠારસ ધાતુયો પતિટ્ઠાનભાવેન ગહિતાપિ છબ્બિધાવ ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. ''રૂપાધિમુત્તાદીસુ કિત્તકાનિ પદાનિ તણ્હાપક્ખે તણ્હાય વેવચના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા એતાદિસાનિ એત્તકાનિ પદાનિ તણ્હાપક્ખે તણ્હાવેવચનાનીતિ નિયમેત્વા દસ્સેતું **"તત્થ યાનિ છ ગેહસિતાની"**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ છસુ રૂપાદીસુ. **છ ગેહસિતાનિ દોમનસ્સાની**તિ છસુ રૂપાદીસુ પવત્તં તણ્હાપેમં નિસ્સાય પવત્તાનિ છ દોમનસ્સાનિ. એસ નયો સેસેસુપિ. ''છ ઉપેક્ખા ગેહસિતાપિ ભગવતા વુત્તા, કસ્મા ન ગહિતા''તિ વત્તબ્બત્તા **"યા છ ઉપેક્ખા ગેહસિતા, અયં દિટ્ઠિપક્ખો"**તિ વુત્તં, દિટ્ઠિપક્ખત્તા ન ગહિતાતિ અત્થો.

**૩૮.** ''કથં વુત્તપ્પકારા તણ્હા એવ ગહિતા''તિ વત્તબ્બત્તા **"સાયેવ પત્થનાકારેના"**તિઆદિ વુત્તં. **સા** વુત્તપ્પકારા એવ તણ્હા પત્થનાકારેન પવત્તનતો આસાદિપરિયાયેન વુત્તા, રૂપાદિઆરમ્મણધમ્મેસુ નન્દનતો

“**ધમ્મનન્દી**”તિ પરિયાયેન વુત્તા, રૂપાદિઆરમ્મણધમ્મેસુ ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠપેતિ વિય અજ્ઝોસાય તિટ્ઠનતો “**ધમ્મજ્ઝોસાન**”ન્તિ પરિયાયેન વુત્તા, તસ્મા તણ્હાય વેવચનાનિ હોન્તિ.

તણ્હાય વેવચનાનિ આચરિયેન નિદ્દિટ્ઠાનિ, અમ્હેહિ ચ ઞાતાનિ, ‘‘કતમાનિ ચિત્તસ્સ વેવચનાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**ચિત્તં મનો**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘આરમ્મણં ચિન્તેતીતિ **ચિત્તં**. મનતિ જાનાતીતિ **મનો**. વિજાનાતીતિ **વિઞ્ઞાણ**”ન્તિઆદિના અત્થો પકરણેસુ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫) વુત્તોવ, તસ્મા અમ્હેહિ ન વિત્થારિતો. વેવચનાનિયેવ ઇમાનિ ઇમસ્સ વેવચનાનીતિ એત્તકાનિયેવ કથયિસ્સામ. “**પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞાબલ**”ન્તિઆદીનિ પઞ્ઞાવેવચનાનિ.

“**અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો**”તિઆદીનિ બુદ્ધસ્સ વેવચનાનિ. ‘‘તાનિ કત્થ દેસિતાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યથા ચ બુદ્ધાનુસ્સતિયં વુત્ત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. બુદ્ધાનુસ્સતિદેસનાયં **યથા ચ** યંયંપકારં વેવચનં ભગવતા ‘‘ઇતિપિ સો ભગવા અરહં…પે॰… ભગવતો’’તિ વુત્તં, એતંપકારં વેવચનં બુદ્ધાનુસ્સતિયા વેવચનં બુદ્ધસ્સ વેવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં. “**યથા ચ ધમ્માનુસ્સતિયં વુત્ત**”ન્તિઆદીસુપિ એવમેવ યોજના કાતબ્બા.

“**તેનાહા**”તિઆદ્યાનુસન્ધ્યાદિઅત્થો ચેવ “**નિયુત્તો વેવચનો હારો**”તિઆનુસન્ધ્યાદિઅત્થો ચ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

ઇતિ વેવચનહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૧૧. પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગવિભાવના

૩૯. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વિભઙ્ગેન વેવચનાનિ વિભત્તાનિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિહારો**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **પઞ્ઞત્તિહારો** પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ‘‘એકં ભગવા ધમ્મં પઞ્ઞત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતી’’તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ‘‘યા પકતિકથાય દેસના’’તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો પઞ્ઞત્તિહારો પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગો નામાતિ ગહેતબ્બો.

‘‘યાહિ વિવિધાહિ પઞ્ઞત્તીહિ એકં ધમ્મં ભગવા દેસેતિ, કતમા તા વિવિધા પઞ્ઞત્તિયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યા પકતિકથાયા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પકતિકથાયા**તિ અસ્સાદાદિપદત્થવિસેસં અનિદ્ધારેત્વા અત્થસભાવેન પવત્તાય કથાય સાધુકં મનસિકારધમ્મકથાય યા દેસના યથાધિપ્પેતમત્થં વેનેય્યસન્તાને નિક્ખિપતિ પતિટ્ઠપેતિ પકારેન ઞાપેતિ, તસ્મા **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ**, તાય પઞ્ઞત્તિયા ધમ્મં દેસેતીતિ અત્થો. ‘‘યા પઞ્ઞત્તિ ‘પકતિકથાય દેસના’તિ વુત્તા, કતમા સા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા વિત્થારતો દસ્સેતું “**કા ચ પકતિકથાય દેસના**”તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –‘‘ઇતિ ‘પકતિકથાય દેસના’તિ સઙ્ખેપેન વુત્તમત્થં વિત્થારેન વિભજિતું ‘કા ચ પકતિકથાય દેસના’તિ પુચ્છિત્વા ‘ચત્તારિ સચ્ચાની’તિઆદિમાહા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૩૯) વુત્તં. તત્થ દેસનાદેસેતબ્બસ્સ ભેદભાવેપિ અભેદોપચારેન “**દેસના ચત્તારિ સચ્ચાની**”તિ વુત્તં, ચતુન્નં સચ્ચાનં પઞ્ઞત્તિ દેસના નામાતિ અત્થો.

‘‘કથં તં સચ્ચપઞ્ઞત્તિં ભગવા આહા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યથા ભગવા આહા**”તિ વુત્તં. **યથા** યેન પકારેન ભગવા યં યં પઞ્ઞત્તિં આહ, તથા તેન પકારેન સા પઞ્ઞત્તિ જાનિતબ્બા. “**ઇદં દુક્ખ**”ન્તિ યં પઞ્ઞત્તિં ભગવા આહ, **અયં** ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ પઞ્ઞત્તિ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ, છન્નં ધાતૂનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ, અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ, દ્વાદસન્નં આયતનાનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ, દસન્નં ઇન્દ્રિયાનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તીતિ યોજના કાતબ્બા. ખન્ધધાતુઆયતનિન્દ્રિયાનિ ચ લોકિયાનેવ. પીળનસઙ્ખતસન્તાપવિપરિણામત્થતાસામઞ્ઞેન એકત્તં ઉપનેત્વા ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ વુત્તા. **દસન્નં ઇન્દ્રિયાન**ન્તિ ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયઇત્થિપુરિસજીવિતમનવેદનિન્દ્રિયાનં દસન્નં. અનુભવનલક્ખણેન એકલક્ખણત્તા વેદનિન્દ્રિયં એકન્તિ ગહિતં, સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ પન મગ્ગપરિયાપન્નત્તા ન ગહિતાનિ.

**કબળીકારે**તિ ઠાનૂપચારેન વોહરિતે ઓજાસઙ્ખાતે આહારે, રાગો અરિયમગ્ગેન અપ્પહાતબ્બત્તા અનુસયવસેન, આસાવસેન વા પત્થનાવસેન વા **અત્થિ નન્દી. અત્થિ તણ્હા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **પતિટ્ઠિતં વિરુળ્હ**ન્તિ પટિસન્ધિઆકડ્ઢનસમત્થતાપત્તિયા પતિટ્ઠિતત્તા પતિટ્ઠિતઞ્ચેવ વિરુળ્હઞ્ચાતિ ગહેતબ્બં. **સઙ્ખારાન**ન્તિ પુનબ્ભવનિબ્બત્તકસ્સ ભવસ્સ અભિનિબ્બત્તિહેતુકાનં સઙ્ખારાનં. **જાતિજરામરણ**ન્તિ અભિનિબ્બત્તનલક્ખણા જાતિ, ન ઉપ્પાદોવ, પરિપાકલક્ખણા જરા, ન ઠિતિયેવ, ભેદનલક્ખણં મરણં, ન ભઙ્ગમેવ. તેન વુત્તં “**સસોકં સદરં સઉપાયાસ**”ન્તિ.

‘‘ફસ્સે ચે, ભિક્ખવે, આહારે…પે॰… મનોસઞ્ચેતનાય ચે, ભિક્ખવે, આહારે…પે॰… વિઞ્ઞાણે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અત્થિ રાગો…પે॰… વદામી’’તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ ચ સમુદયસ્સ ચ પભવસ્સ પઞ્ઞાપનતો **પભવપઞ્ઞત્તિ** નામ.

વટ્ટવસેન પઞ્ઞત્તિભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં વિવટ્ટવસેન પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે, આહારે નત્થિ રાગો**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘કબળીકારે…પે॰… અનુપાયાસન્તિ વદામી’’તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સમુદયસ્સ પહાનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પહાનપઞ્ઞત્તિ** નામ, મગ્ગસ્સ ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

૪૦. વિવટ્ટવસેન પઞ્ઞત્તિભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં સમ્મસનવસેન પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથા**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથ…પે॰… યથાભૂતં પજાનાતી’’તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સમુદયસ્સ પહાનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પહાનપઞ્ઞત્તિ** નામ, નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

સમ્મસનવસેન પઞ્ઞત્તિભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં ઉપાદાનક્ખન્ધવસેન પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**રૂપં, રાધ, વિકિરથા**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘રૂપં, રાધ, વિકિરથ…પે॰… નિબ્બાન’’ન્તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ તણ્હાસઙ્ખાતસ્સ રોધસ્સ નિરોધસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિરોધપઞ્ઞત્તિ** નામ, અસ્સાદસ્સ નિબ્બિદાય ચ પઞ્ઞાપનતો **નિબ્બિદાપઞ્ઞત્તિ** નામ, દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સમુદયસ્સ

પહાનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પહાનપઞ્ઞત્તિ** નામ, મગ્ગસ્સ ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

''રૂપવેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણાનિ વિકિરન્તો વિદ્ધંસેન્તો વિકીળનિયં કરોન્તો પઞ્ઞાય તણ્હાક્ખયાય પટિપજ્જન્તો કિં પજાનાતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''સો 'ઇદં દુક્ખ'ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતી''**તિઆદિ વુત્તં. ''સો 'ઇદં દુક્ખ'ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતીતિ...પે॰... નિરોધગામિનિપટિપદાતિ યથાભૂતં પજાનાતી''તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ સચ્ચાનં પટિવેધસ્સ પઞ્ઞાપનતો **પટિવેધપઞ્ઞત્તિ** નામ, દસ્સનભૂમિયા નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, મગ્ગસ્સ ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સોતાપત્તિફલસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ. ''સો 'ઇમે આસવા'તિ યથાભૂતં પજાનાતિ...પે॰... 'આસવા અસેસં નિરુજ્ઝન્તી'તિ યથાભૂતં પજાનાતી''તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ ખયેઞાણસ્સ ઉપ્પાદસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **ઉપ્પાદપઞ્ઞત્તિ** નામ, અનુપ્પાદેઞાણસ્સ ઓકાસસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **ઓકાસપઞ્ઞત્તિ** નામ, મગ્ગસ્સ ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સમુદયસ્સ પહાનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પહાનપઞ્ઞત્તિ** નામ, વીરિયિન્દ્રિયસ્સ આરમ્ભસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **આરમ્ભપઞ્ઞત્તિ** નામ, આસાટિકાનં આહટનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **આહટનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ભાવનાભૂમિયા નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં અભિનિઘાતસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **અભિનિઘાતપઞ્ઞત્તિ** નામ.

**૪૧.** વટ્ટવસેન વા વિવટ્ટવસેન વા ધમ્મસમ્મસનવસેન વા ઉપાદાનક્ખન્ધવસેન વા પજાનનવસેન વા સચ્ચેસુ નાનાવિધો પઞ્ઞત્તિભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કથં તેપરિવટ્ટવસેન સચ્ચેસુ પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો''તિ વત્તબ્બત્તા તેપરિવટ્ટવસેન સચ્ચેસુ પઞ્ઞત્તિભેદં દસ્સેતું **''ઇદં દુક્ખન્તિ મે, ભિક્ખવે''**તિઆદિ આરદ્ધં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ''એવં વટ્ટવિવટ્ટમુખેન સમ્મસનઉપાદાનક્ખન્ધમુખેનેવ સચ્ચેસુ પઞ્ઞત્તિવિભાગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તેપરિવટ્ટવસેન દસ્સેતું 'ઇદં દુક્ખન્તિ મે ભિક્ખવે'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૧) વુત્તં. તત્થ **પુબ્બે** પરિજાનનતો પટ્ઠાય. **અનનુસ્સુતેસૂ**તિ પરિજાનનવસેન અનનુસ્સુતેસુ ચતૂસુ સચ્ચ**ધમ્મેસુ. ચક્ખુ**ન્તિ પઠમં નિબ્બાનદસ્સનટ્ઠેન ચક્ખુ નામ. યથાસભાવતો કિચ્ચપરિજાનનટ્ઠેન સચ્છિકિરિયપરિજાનનટ્ઠેન **ઞાણં** નામ. યથાસભાવતો કિચ્ચપરિજાનનાદીનં પટિવિજ્ઝિત્વા પજાનનટ્ઠેન **પઞ્ઞા** નામ. તથા વિદિતકરણટ્ઠેન **વિજ્જા** નામ. આલોકોભાસકરણટ્ઠેન **આલોકો** નામ. ઇદં ચક્ખાદિકં સબ્બં પઞ્ઞાવેવચનમેવ. ''ઇદં દુક્ખન્તિ મે ભિક્ખવે...પે॰... ઉદપાદી''તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ સચ્ચાનં દેસનાય પઞ્ઞાપનતો **દેસનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સુતમયિયા પઞ્ઞાય નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ધમ્મચક્કસ્સ પવત્તનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પવત્તનાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

''તં ખો પનિદં દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્યં...પે॰... ઉદપાદી''તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ ભાવનાય પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ચિન્તામયિયા પઞ્ઞાય નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, અઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

''તં ખો પનિદં દુક્ખં પરિઞ્ઞાતં...પે॰... ઉદપાદી''તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ ભાવનાય પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ભાવનામયિયા પઞ્ઞાય નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, અઞ્ઞાતાવિનો

ઇન્દ્રિયસ્સ સચ્છિકિરિયાય ચ પઞ્ઞાપનતો **સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ધમ્મચક્કસ્સ પવત્તનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પવત્તનાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

તેપરિવટ્ટવસેન સચ્ચેસુ નાનાવિધો પઞ્ઞત્તિભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કથં કુસલાકુસલાદિવસેન દેસિતધમ્મસ્સ પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ધમ્મચક્કસુત્તે પઞ્ઞત્તિભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''તુલમતુલઞ્ચાતિઆદિગાથાય કથં પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તુલમતુલઞ્ચા**''તિઆદિ વુત્તં. તુલીયતિ પરિચ્છિજ્જીયતીતિ **તુલં**, કામાવચરકમ્મં, નત્થિ તુલં સદિસં અઞ્ઞં લોકિયકમ્મં અસ્સ મહગ્ગતકમ્મસ્સાતિ **અતુલં**, રૂપારૂપાવચરકમ્મં. પુનબ્ભવં સમ્ભવતિ એતેન સઙ્ખારેનાતિ **સમ્ભવો**, તં સમ્ભવં. પુનબ્ભવં સઙ્ખરોતીતિ **ભવસઙ્ખારો**. અજ્ઝત્તે વિપસ્સનાવસેન રમતીતિ **અજ્ઝત્તરતો**. સમથવસેન સમાધિયતીતિ **સમાહિતો**. અત્તનિ સમ્ભવતીતિ **અત્તસમ્ભવો**, તં અત્તસમ્ભવં. **મુનિ** સમ્બુદ્ધો સમ્ભવં ભવસઙ્ખારં તુલઞ્ચ અતુલઞ્ચ અવસ્સજિ, અજ્ઝત્તરતો સમાહિતો કવચં અભિન્દિ ઇવ, એવં અત્તસમ્ભવં **અભિન્દિ** પદાલયીતિ યોજના કાતબ્બા. અથ વા **મુનિ** સમ્બુદ્ધો ''પઞ્ચક્ખન્ધા અનિચ્ચા દુક્ખા અનત્તા વિપરિણામધમ્મા, નિબ્બાનં પન નિચ્ચં સુખં અસઙ્ખતં અવિપરિણામધમ્મ''ન્તિ **તુલં** તુલયન્તો **અતુલં** નિબ્બાનં દિસ્વા સમ્ભવં ભવસઙ્ખારં અરિયમગ્ગેન અવસ્સજિ. કથં અવસ્સજિ? સો હિ મુનિ વિપસ્સનાવસેન અજ્ઝત્તરતો ચ હુત્વા, સમથવસેન ઉપચારપ્પનાસુ સમાહિતો ચ હુત્વા કવચં અભિન્દિ ઇવ, **એવં અત્તસમ્ભવં** અત્તનિ સઞ્જાતં કિલેસં **અભિન્દિ** પદાલયિ, કિલેસાભાવેન કમ્મઞ્ચ જહીતિ ગાથાત્થો ગહેતબ્બો.

''તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવ''ન્તિ પઞ્ઞત્તિ સબ્બધમ્માનં અભિઞ્ઞાય પઞ્ઞાપનતો **અભિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ધમ્મપટિસમ્ભિદાય નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, ''ભવસઙ્ખારમવસ્સજિ મુની''તિ પઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ પરિચ્ચાગસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પરિચ્ચાગપઞ્ઞત્તિ** નામ, દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ''અજ્ઝત્તરતો સમાહિતો''તિ પઞ્ઞત્તિ કાયગતાય સતિયા ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, ચિત્તેકગ્ગતાય ઠિતિયા ચ પઞ્ઞાપનતો **ઠિતિપઞ્ઞત્તિ** નામ, ''અભિન્દિ કવચમિવત્તસમ્ભવ''ન્તિ પઞ્ઞત્તિ ચિત્તસ્સ અભિનિબ્બિદાય ચ પઞ્ઞાપનતો **અભિનિબ્બિદાપઞ્ઞત્તિ** નામ, સબ્બઞ્ઞુતાય ઉપાદાનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **ઉપાદાનપઞ્ઞત્તિ** નામ, અવિજ્જાણ્ડકોસાનં પદાલનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **પદાલપઞ્ઞત્તિ** નામ, ''યથાવુત્તો પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તેનાહ**''તિઆદિ વુત્તં. તથાવુત્તસ્સ પઞ્ઞત્તિપ્પભેદસ્સ સમ્ભવતો ભગવા યં ''તુલમતુલ''ન્તિઆદિગાથમાહ, તથાસમ્ભવતો યથાવુત્તાય ગાથાય યથાવુત્તો પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો સદ્દહિતબ્બોતિ.

''તુલમતુલઞ્ચા''તિઆદિગાથાયં પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો.

'યો દુક્ખમદ્દક્ખિ યતોનિદાનં, કામેસુ સો જન્તુ કથં નમેય્ય;
કામા હિ લોકે સઙ્ગોતિ ઞત્વા, તેસં સતીમા વિનયાય સિક્ખે'તિ. –

ગાથાયં પન કથં પઞ્ઞત્તિભેદો વિભત્તો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**યો દુક્ખમદ્દક્ખી**''તિઆદિ વુત્તં. **યો** આરદ્ધવિપસ્સકો જન્તુ યતોનિદાનં સબ્બં તેભૂમકં હેતુફલં **દુક્ખં** અદ્દક્ખિ, **સો** આરદ્ધવિપસ્સકો જન્તુ કામેસુ **કથં નમેય્ય** નમેતું નારહતિ. કામા લોકે ''સઙ્ગો''તિ **હિ** યસ્મા પસ્સિતબ્બા, તસ્મા નમેતું નારહતિ, ઇતિ એતં દુક્ખભાવં દુક્ખહેતુભાવં ઞત્વા **તેસં**

કામાનં **વિનયાય** વૂપસમાય **સતિમા** કાયગતાસતિસમ્પન્નો તીણિ સિક્ખાનિ **સિક્ખે** સિક્ખેય્યાતિ ગાથાત્થો સઙ્ખેપેન વિઞ્ઞાતબ્બો. **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૧) પન વિત્થારેન સંવણ્ણિતો.

‘‘યો દુક્ખ’’ન્તિ પઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ વેવચનસ્સ ચ પરિઞ્ઞાય ચ પઞ્ઞાપનતો **વેવચનપઞ્ઞત્તિ**, **પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ ચ** હોતિ. ‘‘યતોનિદાન’’ન્તિ પઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ પભવસ્સ ચ પહાનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પભવપઞ્ઞત્તિ** ચેવ **પહાનપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતિ. ‘‘અદ્દક્ખી’’તિ પઞ્ઞત્તિ ઞાણચક્ખુસ્સ વેવચનસ્સ ચ પટિવેધસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** ચેવ **પટિવેધપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતિ. ‘‘કામેસુ સો જન્તુ કથં નમેય્યા’’તિ પઞ્ઞત્તિ કામતણ્હાય વેવચનસ્સ ચ અનભિનિવિસસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** ચેવ **અનભિનિવેસપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતિ. ‘‘કામા હિ લોકે સઙ્ગોતિ ઞત્વા’’તિ પઞ્ઞત્તિ કામાનં પચ્ચત્થિકતો દસ્સનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **દસ્સનપઞ્ઞત્તિ** નામ. કામા હિ અનત્થજાનનતો પચ્ચત્થિકસદિસા.

‘‘કીદિસા હુત્વા અનત્થજનકા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**કામા હી**’’તિઆદિ વુત્તં. કામા રાગગ્ગિઆદીહિ અન્તોદય્હનતો **અઙ્ગારકાસૂપમા** ચ, પૂતિભાવાપજ્જનતો **મંસપેસૂપમા** ચ, બહિ અઞ્ઞેન દય્હનતો **પાવકકપ્પા** જલિતગ્ગિક્ખન્ધૂપમા ચ, પતિટ્ઠાનાભાવતો **પપાતૂપમા** ચ, વિસસદિસેહિ દોસાદીહિ પરહિંસનતો **ઉરગોપમા** ચ. ‘‘તેસં સતીમા’’તિ પઞ્ઞત્તિ પહાનાય અપચયસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **અપચયપઞ્ઞત્તિ** નામ, કાયગતાય સતિયા નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, મગ્ગસ્સ ભાવનાય ચ પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘વિનયાય સિક્ખે’’તિ પઞ્ઞત્તિરાગવિનયસ્સ દોસવિનયસ્સ મોહવિનયસ્સ પટિવેધસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **પટિવેધપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘જન્તૂ’’તિ પઞ્ઞત્તિ યોગિસ્સ વેવચનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** નામ.

‘‘જન્તૂતિ સામઞ્ઞસત્તવાચકો સદ્દો કસ્મા યોગિવાચકોતિ વિઞ્ઞાતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**યદા હી**’’તિઆદિ વુત્તં. યોગી **યદા** યસ્મિં કાલે કામા સઙ્ગોતિ પજાનાતિ, તદા તસ્મિં કાલે **સો** યોગી કામાનં અનુપ્પાદાય કુસલે ધમ્મે કાયગતાસતિઆદીહિ **ઉપ્પાદયતિ**, સો કુસલે ધમ્મે ઉપ્પાદેન્તો યોગી અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય **વાયમતિ** કુસલવીરિયં કરોતિ, તસ્મા યોગીવાચકો જન્તુસદ્દોતિ વિઞ્ઞાતબ્બો. ‘‘જન્તૂ’’તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ **અપ્પત્તસ્સ** કુસલસ્સ ઝાનધમ્માદિકસ્સ પત્તિયા વાયામસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **વાયામપઞ્ઞત્તિ** નામ, ઓરમત્તિકાય અસન્તુટ્ઠિયા નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘સો અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય વાયમતી’’તિ અયં પઞ્ઞત્તિ વાયામપઞ્ઞત્તિ, ‘‘હેતુસો ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઠિતિયા વાયમતીતિ પઞ્ઞત્તિ કતમા પઞ્ઞત્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ સો ઉપ્પન્નાન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તસ્મિં ‘‘અનુપ્પન્નાન’’ન્તિઆદિમ્હિ. ‘‘સો ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઠિતિયા વાયમતી’’તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ ભાવનાય અપ્પમાદસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **અપ્પમાદપઞ્ઞત્તિ** નામ, વીરિયિન્દ્રિયસ્સ નિક્ખેપસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ, કુસલાનં ધમ્માનં આરક્ખસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **આરક્ખપઞ્ઞત્તિ** નામ, અધિચિત્તસિક્ખાય ઠિતિયા ચ પઞ્ઞાપનતો **ઠિતિપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘કેન યથાવુત્તપ્પકારો પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહ**’’તિઆદિ વુત્તં.

‘‘યો દુક્ખમદ્દક્ખિ યતોનિદાન’’ન્તિઆદિગાથાય પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો.

> ‘‘મોહસમ્બન્ધનો લોકો, ભબ્બરૂપોવ દિસ્સતિ;
> ઉપધિબન્ધનો બાલો, તમસા પરિવારિતો;
> અસ્સિરી વિય ખાયતિ, પસ્સતો નત્થિ કિઞ્ચનન્તિ. –

ગાથાયં પન કથં પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**મોહસમ્બન્ધનો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **મોહસમ્બન્ધનો**તિ મોહહેતુકેહિ સંયોજનેહિ સમ્બન્ધો. **લોકો**તિ અપ્પહીનસંયોજનો સત્તલોકો. **ભબ્બરૂપોવ દિસ્સતી**તિ અભબ્બોપિ અત્તા ભબ્બરૂપોવ ભબ્બજાતિકો વિય બાલાનં અવિપસ્સકાનં દિસ્સતિ. **ઉપધિબન્ધનો**તિ કિલેસૂપધીહિ બન્ધિતબ્બો. યુ-પચ્ચયો હિ કમ્મત્થે વિહિતો. ઉપધીસુ વા કિલેસાનં બન્ધનં યસ્સ બાલસ્સાતિ **ઉપધિબન્ધનો**. દ્વે અવડ્ઢિયો લાતિ ગણ્હાતીતિ **બાલો**. **તમસા** સમ્મોહેન **પરિવારિતો** પટિચ્છાદિતો પણ્ડિતાનં વિપસ્સકાનં **અસ્સિરી** વિય સિરીવિરહિતો વિય **ખાયતિ** ઉપટ્ઠાતિ. **પસ્સતો** પઞ્ઞાચક્ખુના પસ્સન્તસ્સ પણ્ડિતસ્સ કિઞ્ચનં નત્થીતિ સઙ્ખેપત્થો દટ્ઠબ્બો.

‘‘મોહસમ્બન્ધનો લોકો’’તિ પઞ્ઞત્તિ મોહસીસેન ગહિતાનં વિપલ્લાસાનં દેસનાય પઞ્ઞાપનતો **દેસનાપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘ભબ્બરૂપોવ દિસ્સતી’’તિ પઞ્ઞત્તિ લોકસ્સ વિપરીતસ્સ વિપરીતાકારેન ઉપટ્ઠહન્તસ્સ પઞ્ઞાપનતો **વિપરીતપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘ઉપધિબન્ધનો બાલો’’તિ પઞ્ઞત્તિ પાપકાનં ઇચ્છાવચરાનં પભવસ્સ પઞ્ઞાપનતો **પભવપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘ઉપધિબન્ધનો બાલો’’તિ પઞ્ઞત્તિ પરિયુટ્ઠાનાનં અકુસલાનં ધમ્માનં બન્ધનકિચ્ચસ્સ પઞ્ઞાપનતો **કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘ઉપધિબન્ધનો બાલો’’તિ પઞ્ઞત્તિ કિલેસાનં બન્ધનબલમૂહનબલાનં પઞ્ઞાપનતો **બલપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘ઉપધિબન્ધનો બાલો’’તિ પઞ્ઞત્તિ સઙ્ખારાનં વિરૂહનાય પઞ્ઞાપનતો **વિરૂહનાપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘તમસા પરિવારિતો’’તિ પઞ્ઞત્તિ અવિજ્જન્ધકારસ્સ દેસનાય પઞ્ઞાપનતો **દેસનાપઞ્ઞત્તિ** નામ, અવિજ્જન્ધકારસ્સ વેવચનસ્સ ચ પઞ્ઞાપનતો **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘અસ્સિરી વિય ખાયતી’’તિ પઞ્ઞત્તિ દિબ્બચક્ખુસ્સ દસ્સનકિરિયાય પઞ્ઞાપનતો **દસ્સનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘અસ્સિરી વિય ખાયતી’’તિ પઞ્ઞત્તિ પઞ્ઞાચક્ખુસ્સ નિક્ખેપસ્સ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ. ‘‘પસ્સતો નત્થિ કિઞ્ચન’’ન્તિ પઞ્ઞત્તિ **સત્તાનં** અરિયાનં પટિવેધસ્સ પઞ્ઞાપનતો **પટિવેધપઞ્ઞત્તિ** નામ.

‘‘કતમં કિઞ્ચન’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**રાગો કિઞ્ચન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. ‘‘યથાવુત્તો પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો કથં અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહ**’’તિઆદિ વુત્તં. યથાવુત્તસ્સ પઞ્ઞત્તિપ્પભેદસ્સ સમ્ભવતો ભગવા યં ‘‘**મોહસમ્બન્ધનો**’’તિઆદિમાહ, તથાસમ્ભવતો તાય ગાથાય યથાવુત્તો પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો ગાથાનુસારેન સદ્દહિતબ્બો.

‘‘મોહસમ્બન્ધનો લોકો’’તિઆદિગાથાય પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, અજાત’ન્તિઆદિપાઠસ્સ પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો કથં વિભત્તો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**અત્થિ ભિક્ખવે**’’તિઆદિપાળિમાહ. ‘‘સા પન પાળિ કિમત્થં ભગવતા વુત્તા’’તિ ચે પુચ્છેય્ય? પરમત્થતો અવિજ્જમાનત્તા નિબ્બાનં નત્થિ, તસ્મા ‘‘અત્થિ નિબ્બાન’’ન્તિ વચનં સસવિસાણવચનં વિય અનત્થં, વોહારમત્તમેતન્તિ વદન્તાનં મિચ્છાવાદં ભઞ્જિતું ભગવતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બા.

કુતોચિપિ અજાતત્તા અભૂતત્તા **અજાતં અભૂતં**. પચ્ચયેહિ અકતત્તા **અકતં**. સઙ્ખતાભાવતો **અસઙ્ખતં** નિબ્બાનં અત્થિ. **એતં** અજાતાદિકં નિબ્બાનં નો ચે અભવિસ્સ, એવં સતિ નિસ્સરણં ન પઞ્ઞાયેથ, નિબ્બાનસ્સ ચ અરિયમગ્ગફલાનં આરમ્મણત્તા, મગ્ગફલાનઞ્ચ કિલેસાનં સમુચ્છિન્દનતો પટિપ્પસ્સમ્ભનતો, સમુચ્છિન્દનેન ચ તિવિધસ્સ વટ્ટસ્સ અપવટ્ટનતો અજાતાદિકં નિબ્બાનં અત્થિયેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, અજાતં…પે॰… અસઙ્ખત’’ન્તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ નિબ્બાનસ્સ **દેસનાપઞ્ઞત્તિ** ચ નિબ્બાનસ્સ **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતિ. ‘‘નયિધ જાતસ્સ…પે॰… પઞ્ઞાયેથા’’તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ સઙ્ખતસ્સ **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** ચ

સઙ્ખતસ્સ **ઉપનયનપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતિ. ''યસ્મા ચ...પે॰... અસઙ્ખત''ન્તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ નિબ્બાનસ્સ **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** ચ નિબ્બાનસ્સ **જોતનાપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતિ. ''યસ્મા જાતસ્સ...પે॰... પઞ્ઞાયતી''તિ **અયં** પઞ્ઞત્તિ નિબ્બાનસ્સ **વેવચનપઞ્ઞત્તિ** ચ મગ્ગસ્સ સંસારતો **નિય્યાનિકપઞ્ઞત્તિ ચ નિસ્સરણપઞ્ઞત્તિ** ચ હોતીતિ પઞ્ઞત્તિવિસેસો પણ્ડિતેહિ નિદ્ધારેત્વા ગહેતબ્બો.

''યથાવુત્તો નિબ્બાનસ્સ પઞ્ઞત્તિપ્પભેદો કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**તેનાહ ભગવા**"તિઆદિ વુત્તં. "**તેનાહ આયસ્મા**"તિઆદ્યાનુસન્ધ્યાદિઅત્થો ચેવ "**નિયુત્તો પઞ્ઞત્તિહારો**"તિ અનુસન્ધ્યાદિઅત્થો ચ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

ઇતિ પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૧૨. ઓતરણહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૪૨.** યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગેન પઞ્ઞત્તિયો વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''કતમો ઓતરણો હારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમો ઓતરણો હારો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **ઓતરણો હારો** ઓતરણહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''યો ચ પટિચ્ચુપ્પાદો''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો''તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો ઓતરણો હારો ઓતરણહારવિભઙ્ગો નામાતિ ગહેતબ્બો.

તત્થ પાઠે ''કતમે પટિચ્ચસમુપ્પાદાદયો નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ નિદ્ધારિતેહિ ધમ્મેહિ ઓતરતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમસ્મિં પાઠે ઇમે પટિચ્ચસમુપ્પાદાદયો નિદ્ધારેત્વા ઇમેહિ નિદ્ધારિતેહિ ધમ્મેહિ ઓતરતીતિ દસ્સેતું "**ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઉદ્ધન્તિ** કામધાતુતો ઉદ્ધં ઉપરિભાગે પવત્તાય રૂપધાતુઅરૂપધાતુયા. **અધો**તિ રૂપધાતુતો હેટ્ઠાભાગે પવત્તાય કામધાતુયા. **સબ્બધી**તિ સબ્બસ્મિં કામરૂપઅરૂપધાતુમ્હિ. **વિપ્પમુત્તો**તિ પટિસન્ધિવસેન અપ્પવત્તનતો વિપ્પમુત્તો અસેક્ખો. અયં સેક્ખો દસ્સનમગ્ગેન સક્કાયદિટ્ઠિયા સમુગ્ઘાતત્તા ''અહં અસ્મી''તિ અનાનુપસ્સી વિહરતિ. એવં સેક્ખાય વિમુત્તિયા ચેવ અસેક્ખાય વિમુત્તિયા ચ સેક્ખો ચેવ અસેક્ખો ચ અતિણ્ણપુબ્બં ઓઘં અપુનબ્ભવાય વિમુત્તો ઉદતારીતિ ગાથાત્થો ગહેતબ્બો.

તસ્મિં ગાથાપાઠે ''કતમે નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ ઓતરતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**ઉદ્ધન્તિ રૂપધાતૂ**"તિઆદિ વુત્તં. **ઉદ્ધન્તિ** મનુસ્સલોકતો ઉદ્ધં ચાતુમહારાજિકાદયોપિ ગહિતાતિ અત્થસમ્ભવતો તં નિવત્તેતું "**રૂપધાતુ અરૂપધાતૂ**"તિ વુત્તં. **અધો**તિ મનુસ્સભવતો અધો ચત્તારો અપાયભૂમિયો ચ ગહિતાતિ અત્થસમ્ભવતો તં નિવત્તેતું "**કામધાતૂ**"તિ વુત્તં. **સબ્બધી**તિ ચતુભૂમિકેતિ અત્થસમ્ભવતો "**તેધાતુકે**"તિ વુત્તં. **અયં અસેક્ખા વિમુત્તી**તિ વિમુત્તસ્સ અસેક્ખસ્સ યા વિરાગતા અત્થિ, અયમ્પિ વિરાગતા અસેક્ખફલવિમુત્તિ. ''ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો''તિ પાઠે વુત્તપ્પકારા અયં અસેક્ખા વિમુત્તિ નિદ્ધારિતાતિ અત્થો. નિદ્ધારિતાય અસેક્ખાય વિમુત્તિયા યાનિ સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ

નિદ્ધારિતાનિ, **તાનિયેવ** અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભવન્તિ. **અયં** વુત્તપ્પકારા ઓતરણા **ઇન્દ્રિયેહિ** વિમુત્તિયા **ઓતરણા** નામ પવેસના નામ.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ વિજ્જાય ઉપકારકત્તા, પઞ્ઞાપદટ્ઠાનત્તા વા **વિજ્જા** ભવન્તિ. **વિજ્જુપ્પાદા** તાદિસાય વિજ્જાય ઉપ્પાદા ઉપ્પાદહેતુતો **અવિજ્જાનિરોધો** અવિજ્જાય નિરોધો હોતિ…પે॰… દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતિ, **અયં** વુત્તપ્પકારા ઓતરણા પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા નામ.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતાનિ સદ્ધાવીરિયેહિ સીલસમ્ભવતો, સતિયા ચ પઞ્ઞાનુવત્તકત્તા. સેસા વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બા.

‘‘ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો’’તિ પાઠે નિદ્ધારેત્વા ઓતરણા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘અયં અહસ્મીતિ અનાનુપસ્સી’’તિ પાઠે ‘‘કતમે નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ ઓતરણેહિ ઓતરતી’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘અયં અહસ્મીતિ અનાનુપસ્સીતિ અયં સક્કાયદિટ્ઠિયા’’**તિઆદિ વુત્તં. યો અયં સેક્ખો ‘‘અહમસ્મી’’તિ નાનુપસ્સી, તસ્સ સેક્ખસ્સ સક્કાયદિટ્ઠિયા યો સમુગ્ઘાતો અત્થિ, યા સમુગ્ઘાતસઙ્ખાતા સમુગ્ઘાતવિમુત્તિ સેક્ખા વિમુત્તિ હોતિ, તસ્સા સેક્ખાય વિમુત્તિયા યાનિ સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ નિદ્ધારિતાનિ, **તાનિયેવ** સેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભવન્તિ. **અયં** વુત્તપ્પકારા ઓતરણા ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા નામ. સેસા વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બા.

૪૩. ‘‘ઉદ્ધં અધો’’તિઆદિગાથાયં ઓતરણા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિત’’ન્તિઆદિપાઠે ‘‘કતમે નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ ઓતરતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિતં, અનિસ્સિતસ્સ ચલિતં નત્થી’’**તિઆદિ વુત્તં. **નિસ્સિતસ્સ** પુગ્ગલસ્સ **ચલિતં** ચલનં અત્થિ, **અનિસ્સિતસ્સ** પુગ્ગલસ્સ **ચલિતં** ચલનં નત્થિ. **ચલિતે** ચલને અસતિ પસ્સદ્ધિ ભવતિ, પસ્સદ્ધિયા **સતિ** વિજ્જમાનાય નતિ ન હોતિ, નતિયા **અસતિ** અવિજ્જમાનાય **આગતિગતિ** ન હોતિ, આગતિગતિયા **અસતિ** અવિજ્જમાનાય **ચુતૂપપાતો** ન હોતિ, ચુતૂપપાતે **અસતિ** અવિજ્જમાને **ઇધ** છસુ અજ્ઝત્તિકાયતનેસુ અત્તાનં નેવ પસ્સતિ, **હુરં** વા છસુ બાહિરાયતનેસુ અત્તાનં ન પસ્સતિ, **ઉભયં અન્તરેન** વજ્જેત્વા ફસ્સાદિસમુદાયેસુ ધમ્મેસુ અત્તાનં ન પસ્સતિ, **એસોવ** પટિચ્ચસમુપ્પાદો ‘‘અવિજ્જાનિરોધા’’તિઆદિકો દુક્ખસ્સ **અન્તો** અવસાનં કરોતીતિ અત્થો.

**નિસ્સિતસ્સ ચલિત**ન્તિ એત્થ ‘‘નિસ્સયો કતિવિધો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિતન્તિ નિસ્સયો નામા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ દુવિધેસુ તણ્હાનિસ્સયદિટ્ઠિનિસ્સયેસુ યા ચેતના **રત્તસ્સ** પુગ્ગલસ્સ નિદ્ધારિતા, **અયં** ચેતનાધમ્મો **તણ્હાનિસ્સયો** નામ. યા ચેતના **મૂળ્હસ્સ** પુગ્ગલસ્સ નિદ્ધારિતા. **અયં** ચેતનાધમ્મો **દિટ્ઠિનિસ્સયો** નામ. સા દુવિધા ચેતના પન સઙ્ખારા નામ. સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં…પે॰… સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો નિદ્ધારિતો. **અયં** વુત્તપ્પકારા ઓતરણા પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા નામ.

**તત્થા**તિ તસ્મિં તણ્હાનિસ્સયદિટ્ઠિનિસ્સયે યા વેદના **રત્તસ્સ** પુગ્ગલસ્સ નિદ્ધારિતા, અયં **સુખા વેદના**. યા ચેતના **સમ્મૂળ્હસ્સ** પુગ્ગલસ્સ નિદ્ધારિતા, અયં **અદુક્ખમસુખા વેદના**. યેભુય્યેન સેસા વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બા.

૪૪. ‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિત’’ન્તિઆદિપાઠે ઓતરણા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા.

“યે કેચિ સોકા પરિદેવિતા વા...પે॰...
પિયં ન કયિરાથ કુહિઞ્ચિ લોકે”તિ. –

ગાથાપાઠે “કતમે નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ ઓતરતી”તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**યે કેચિ સોકા**”તિઆદિ વુત્તં. યે કેચિ સોકા વા યા કાચિ પરિદેવિતા વા અનેકરૂપા યા કાચિ દુક્ખા વા લોકસ્મિં સમ્ભવન્તિ. **એતે** સોકાદયો પિયં પટિચ્ચ પભવન્તિ, પિયે અસન્તે **એતે** સોકાદયો ન ભવન્તિ. **તસ્મા** પિયે અસન્તે સોકાદીનં અભાવતો **યેસં** વીતસોકાનં કુહિઞ્ચિ લોકેપિ નત્થિ, તે વીતસોકા સુખિનો ભવન્તિ. **તસ્મા** વીતસોકાનં સુખસમ્પન્નત્તા અસોકં વિરજં **પત્થયાનો** સપ્પુરિસો કુહિઞ્ચિ લોકે પિયં ન કયિરાથાતિ ગાથાત્થો.

“**યે કેચિ સોકા પરિદેવિતા વા, દુક્ખા ચ લોકસ્મિમનેકરૂપા પિયં પટિચ્ચ પભવન્તિ એતે**”તિ એત્થ પાઠે યા વેદના નિદ્ધારિતા, અયં **દુક્ખા વેદના**. સેસા વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બા.

“યે કેચિ સોકા”તિઆદિગાથાપાઠે ઓતરણા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા , “કામં કામયમાનસ્સા”તિઆદિગાથાપાઠે “કતમે નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ ઓતરતી”તિ વત્તબ્બત્તા “**કામં કામયમાનસ્સા**”તિઆદિ વુત્તં. તસ્સં ગાથાયં અત્થો હેટ્ઠા વુત્તોવ.

**તત્થા**તિ તસ્મિં “પીતિમનો હોતી”તિ પાઠે યા પીતિમનતા વુત્તા નિદ્ધારિતા, **અયં** પીતિમનતા **અનુનયો** હોતિ. “**સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતી**”તિ પાઠે યં રુપ્પનં આહ, **ઇદં** રુપ્પનં **પટિઘં** હોતિ, અનુનયો ચ પટિઘઞ્ચ નિદ્ધારિતાતિ અત્થો.

“અનુનયે ચ પટિઘે ચ નિદ્ધારિતે કતમો ધમ્મો નિદ્ધારિતો”તિ વત્તબ્બત્તા “**અનુનયો પટિઘઞ્ચ પન તણ્હાપક્ખો**”તિ વુત્તં. **તણ્હાપક્ખો**તિ તણ્હાપક્ખત્તા તણ્હા નિદ્ધારિતા. “અનુનયો તણ્હાપક્ખો હોતુ, પટિઘં પન તણ્હાપક્ખં ન સિયા”તિ યે વદેય્ય? પટિઘસ્સ અત્તસિનેહવસેન પવત્તનતો પટિઘમ્પિ તણ્હાપક્ખં હોતિ. “તણ્હાય નિદ્ધારિતાય કતમો નિદ્ધારિતો”તિ વત્તબ્બત્તા “**તણ્હાય ચ પના**”તિઆદિ વુત્તં. દસન્નં રૂપાયતનાનં તણ્હાય પદટ્ઠાનત્તા દસ રૂપાનિ આયતનાનિ નિદ્ધારિતાનિ. **અયં** વુત્તપ્પકારા ઓતરણા આયતનેહિ ઓતરણા નામ. સુત્તે આગતા પટિચ્ચસમુપ્પાદાદયો તેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયેન નિદ્ધારિતા, સુત્તત્થમુખેન વા નિદ્ધારિતા, તેન... પે॰... નયેન નિદ્ધારિતેસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદાદીસુ યો સંવણ્ણનાનયવિસેસો તદત્થવાચકવસેન વા તદત્થઞાપકવસેન વા ઓતરતિ પવિસતિ સમોસરતિ, સો સંવણ્ણનાનયવિસેસો ઓતરણો હારો નામાતિ અધિપ્પાયો દટ્ઠબ્બો. સેસેસુપિ વુત્તનયાનુસારેન ઓતરણા ગહેતબ્બા. “**તેનાહ આયસ્મા**”તિઆદ્યાનુસન્ધ્યાદિઅત્થો ચેવ “**નિયુત્તો ઓતરણો હારો**”તિ અનુસન્ધ્યાદિઅત્થો ચ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

ઇતિ ઓતરણહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

## ૧૩. સોધનહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૪૫.** યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન ઓતરણહારવિભઙ્ગેન ઓતરેતબ્બા સુત્તત્થા વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ''કતમો સોધનહારવિભઙ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો સોધનો હારો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **સોધનો હારો** સોધનહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ''યથા આયસ્મા અજિતો''તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો સોધનહારવિભઙ્ગો નામાતિ ગહેતબ્બો. ''કથં તત્થ પઞ્હે સોધનો હારો વિઞ્ઞાતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**યથા આયસ્મા**''તિઆદિ વુત્તં. **યથા** યેન પકારેન આયસ્મા અજિતો પારાયને ભગવન્તં પઞ્હં પુચ્છતિ, તથા તેન પકારેન વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે અયં સોધનો હારો વિઞ્ઞાતબ્બોતિ. ''નિયમેત્વા વિભજેહી''તિ વત્તબ્બત્તા નિયમેત્વા વિભજિતું ''**કેનસ્સૂ**''તિઆદિ વુત્તં. ગાથાત્થો વુત્તોવ.

> ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો, કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ;
> કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ, કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ. –

પુચ્છાવસેન પવત્તગાથાયઞ્ચ –

> ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો, (અજિતાતિ ભગવા,)
> વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતિ;
> જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમિ, દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ. –

વિસ્સજ્જનવસેન પવત્તગાથાયઞ્ચાતિ ઇમાસુ દ્વીસુ ગાથાસુ ''**કેનસ્સુ નિવુતો લોકો**''તિ ઇમિના પદેન **પઞ્હે** પુચ્છિતે ''**અવિજ્જાય નિવુતો લોકો**''તિ ઇમિના પદેન ભગવા ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિ પદં તદત્થે અઞ્ઞાણસંસયાદિમલાનં અપનયનેન સોધેતિ. તદત્થે હિ વિસ્સજ્જિતે અઞ્ઞાણસંસયાદીનં અભાવતો અત્થો સોધિતો નામ, અત્થે ચ સોધિતે પદમ્પિ સોધિતંયેવ. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** – ''તદત્થસ્સ વિસ્સજ્જનતો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૫), **ટીકાયઞ્ચ** ''તબ્બિસયઅઞ્ઞાણસંસયાદિમલાપનયનેન સોધેતી''તિ વુત્તં. **નો ચ આરમ્ભ**ન્તિ પુચ્છિતું આરભિતબ્બં સબ્બગાથાપદં, ગાથાત્થં વા, ઞાતું ઇચ્છિતસ્સ સબ્બસ્સ અત્થસ્સ વિસ્સજ્જનવસેન અપરિયોસિતત્તા ભગવા ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિ એત્તકેનેવ પદેન સોધેતિ. સેસેસુપિ એસ નયો.

''**કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય**''ન્તિ ઇમિના પદેન પઞ્હે પુચ્છિતે ''**દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય**''ન્તિ પદેન ભગવતા **આરમ્ભો** ઞાતું ઇચ્છિતો અત્થો **સુદ્ધો** સોધિતો હોતિ. સેસગાથાસુપિ એસેવ નયો.

**યત્થ** પઞ્હે **એવં** નિરવસેસવિસ્સજ્જનવસેન આરમ્ભો **સુદ્ધો** સોધિતો ભવતિ, સો પઞ્હો **વિસ્સજ્જિતો** સોધિતો ભવતિ. **યત્થ** પઞ્હે એવં નિરવસેસવિસ્સજ્જનવસેન આરમ્ભો યાવ **અસુદ્ધો** અસોધિતો ભવતિ, તાવ સો પઞ્હો **વિસ્સજ્જિતો** સોધિતો ન ભવતીતિ યોજના. ''**તેનાહા**''તિઆદ્યાનુસન્ધ્યાદ્યત્થો ચેવ ''**નિયુત્તો સોધનો હારો**''તિ અનુસન્ધ્યાદ્યત્થો ચ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

ઇતિ સોધનહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

## ૧૪. અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૪૬**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વિભઙ્ગેન પઞ્હાદયો સોધિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો પટિનિદ્દેસતો **અધિટ્ઠાનો હારો** અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ‘‘એકત્તતાય ધમ્મા, યેપિ ચ વેમત્તતાય નિદ્દિટ્ઠા’’તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ‘‘યે તત્થ નિદ્દિટ્ઠા, તથા તે ધારયિતબ્બા’’તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો નામાતિ ગહેતબ્બો.

‘‘યે ધમ્મા સુત્તેસુ એકત્તતાય ચ વેમત્તતાય ચ નિદ્દિટ્ઠા, તે ધમ્મા કિં પન તથેવ ધારયિતબ્બા , ઉદાહુ અઞ્ઞથાપિ વિકપ્પયિતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યે તત્થા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ સુત્તન્તેસુ **યે** દુક્ખસચ્ચાદયો ધમ્મા એકત્તતાય ચ વેમત્તતાય ચ નિદ્દિટ્ઠા, **તે** દુક્ખસચ્ચાદયો ધમ્મા **તથા** એકત્તતાય ચ વેમત્તતાય ચ **ધારયિતબ્બા** ઉપલક્ખિતબ્બા, ન અઞ્ઞથા વિકપ્પયિતબ્બા.

‘‘સામઞ્ઞકપ્પનાય વોહારભાવેન અનવટ્ઠાનતો કતમા એકત્તતા, કતમા વેમત્તતા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**દુક્ખન્તિ એકત્તતા**’’તિઆદિ વુત્તં. **દુક્ખન્તિ** જાતિઆદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા દુક્ખસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં દુક્ખસામઞ્ઞતા દુક્ખસ્સ **એકત્તતા** નામ. ‘‘તત્થ કતમં દુક્ખ’’ન્તિ પુચ્છિતા ‘‘જાતિ દુક્ખા, જરા દુક્ખા...પે॰.. વિઞ્ઞાણં દુક્ખ’’ન્તિ જાતિઆદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા દુક્ખવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** દુક્ખવિસેસતા દુક્ખસ્સ **વેમત્તતા** નામ. **તત્થા**તિ યે દુક્ખાદયો ધમ્મા સુત્તે વુત્તા, તત્થ તેસુ દુક્ખાદીસુ અત્થેસુ.

**દુક્ખસમુદયો**તિ ‘‘તણ્હા પોનોભવિકા’’તિ વિસેસમનપેક્ખિત્વા યા સમુદયસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં સમુદયસામઞ્ઞતા સમુદયસ્સ **એકત્તતા** નામ. ‘‘તત્થ કતમો સમુદયો’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘યાયં તણ્હા...પે॰... વિભવતણ્હા’’તિ વિસેસં અપેક્ખિત્વા યા સમુદયવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** સમુદયવિસેસતા સમુદયસ્સ **વેમત્તતા** નામ.

**દુક્ખનિરોધો**તિ ‘‘તસ્સાયેવ તણ્હાય અસેસવિરાગનિરોધો’’તિ વિસેસમનપેક્ખિત્વા યા નિરોધસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં નિરોધસામઞ્ઞતા નિરોધસ્સ **એકત્તતા** નામ. ‘‘તત્થ કતમો દુક્ખનિરોધો’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘યો તસ્સાયેવ તણ્હાય અસેસવિરાગનિરોધો ચાગો પટિનિસ્સગ્ગો મુત્તિ અનાલયો’’તિ વિસેસમપેક્ખિત્વા યા નિરોધવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** નિરોધવિસેસતા નિરોધસ્સ **વેમત્તતા** નામ.

**દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદાતિ? પટિપદા**તિ સમ્માદિટ્ઠિઆદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા નિરોધગામિનિપટિપદાસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં નિરોધગામિનિપટિપદાસામઞ્ઞતા મગ્ગસ્સ **એકત્તતા** નામ. ‘‘તત્થ કતમા દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘અયમેવ અરિયો...પે॰... સમ્માસમાધી’’તિ સમ્માદિટ્ઠિઆદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા વિસેસદુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદતા વુત્તા, સા **અયં** વિસેસદુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદતા મગ્ગસ્સ **વેમત્તતા** નામ.

**મગ્ગો**તિ નિરયગામિમગ્ગાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા સામઞ્ઞમગ્ગતા વુત્તા, સા અયં સામઞ્ઞમગ્ગતા મગ્ગસ્સ **એકત્તતા** નામ. ‘‘તત્થ કતમો મગ્ગો’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘નિરયગામી મગ્ગો...પે॰... નિબ્બાનગામી મગ્ગો’’તિ નિરયગામિમગ્ગાદિવિસેસં અપેક્ખિત્વા યા વિસેસમગ્ગતા વુત્તા, સા **અયં** વિસેસમગ્ગતા મગ્ગસ્સ **વેમત્તતા** નામ.

**નિરોધો**તિ પટિસઙ્ખાનિરોધાદિવિસેસં અનપેક્ખિત્વા યા સામઞ્ઞનિરોધતા વુત્તા, સા અયં સામઞ્ઞનિરોધતા નિરોધસ્સ **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમો નિરોધો''તિ પુચ્છિત્વા ''પટિસઙ્ખાનિરોધો...પે॰... સબ્બકિલેસનિરોધો''તિ પટિસઙ્ખાનિરોધાદિવિસેસં અપેક્ખિત્વા યા વિસેસનિરોધતા વુત્તા, સા **અયં** વિસેસનિરોધતા નિરોધસ્સ **વેમત્તતા** નામ.

**રૂપ**ન્તિ ચાતુમહાભૂતિકાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા સામઞ્ઞરૂપતા વુત્તા, સા અયં સામઞ્ઞરૂપતા રૂપસ્સ **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમં રૂપ''ન્તિ પુચ્છિત્વા ''ચાતુમહાભૂતિકં...પે॰... વાયોધાતુયા ચિત્તં વિરાજેતી''તિ ચાતુમહાભૂતિકાદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા વિસેસરૂપતા વુત્તા, સા **અયં** વિસેસરૂપતા રૂપસ્સ **વેમત્તતા** નામ.

૪૮. **અવિજ્જા**તિ દુક્ખેઅઞ્ઞાણાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા અવિજ્જાસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં અવિજ્જાસામઞ્ઞતા અવિજ્જાય **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમા અવિજ્જા''તિ પુચ્છિત્વા ''દુક્ખે અઞ્ઞાણં, દુક્ખસમુદયે અઞ્ઞાણં...પે॰... અવિજ્જાલઙ્ગી મોહો અકુસલમૂલ''ન્તિ દુક્ખેઅઞ્ઞાણાદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા અવિજ્જાવિસેસતા વુત્તા, સા અયં અવિજ્જાવિસેસતા અવિજ્જાય **વેમત્તતા** નામ.

**વિજ્જા**તિ દુક્ખેઞાણાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા વિજ્જાસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં વિજ્જાસામઞ્ઞતા વિજ્જાય **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમા વિજ્જા''તિ પુચ્છિત્વા ''દુક્ખે ઞાણં, દુક્ખસમુદયે ઞાણં...પે॰... ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો મગ્ગઙ્ગં મગ્ગપરિયાપન્ન''ન્તિ દુક્ખેઞાણાદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા વિજ્જાવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** વિજ્જાવિસેસતા વિજ્જાય **વેમત્તતા** નામ.

**સમાપત્તી**તિ સઞ્ઞાસમાપત્યાદિવિસેસં અનપેક્ખિત્વા યા સામઞ્ઞસમાપત્તિતા વુત્તા, સા સામઞ્ઞસમાપત્તિતા સમાપત્તિયા **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમા સમાપત્તી''તિ પુચ્છિત્વા ''સઞ્ઞાસમાપત્તિ અસઞ્ઞાસમાપત્તિ...પે॰... નિરોધસમાપત્તી''તિ સઞ્ઞાસમાપત્યાદિવિસેસં અપેક્ખિત્વા યા વિસેસસમાપત્તિતા વુત્તા, સા **અયં** વિસેસસમાપત્તિતા સમાપત્તિયા **વેમત્તતા** નામ.

**ઝાયી**તિ સેક્ખઝાયીઆદિવિસેસં અનપેક્ખિત્વા યા ઝાયીસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા ઝાયીસામઞ્ઞતા ઝાયિનો **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમો ઝાયી''તિ પુચ્છિત્વા ''અત્થિ સેક્ખો ઝાયી, અત્થિ અસેક્ખો ઝાયી...પે॰... પઞ્ઞુત્તરો ઝાયી''તિ સેક્ખઝાયીઅસેક્ખઝાયીઆદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા ઝાયીવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** ઝાયીવિસેસતા ઝાયિનો **વેમત્તતા** નામ.

**સમાધી**તિ સરણસમાધ્યાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા સમાધિસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં સમાધિસામઞ્ઞતા સમાધિનો **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમો સમાધી''તિ પુચ્છિત્વા ''સરણો સમાધિ, અરણો સમાધિ...પે॰... મિચ્છાસમાધિ, સમ્માસમાધી''તિ સરણસમાધ્યાદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા સમાધિવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** સમાધિવિસેસતા સમાધિનો **વેમત્તતા** નામ.

**પટિપદા**તિ આગાળ્હપટિપદાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા પટિપદાસામઞ્ઞતા વુત્તા, અયં પટિપદાસામઞ્ઞતા પટિપદાય **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમા પટિપદા''તિ પુચ્છિત્વા ''આગાળ્હપટિપદા, નિજ્ઝામપટિપદા...પે॰... સુખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા''તિ આગાળ્હપટિપદાદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા પટિપદાવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** પટિપદાવિસેસતા પટિપદાય **વેમત્તતા** નામ.

**કાયો**તિ નામકાયાદિવિસેસમનપેક્ખિત્વા યા કાયસામઞ્ઞતા વુત્તા, સા અયં કાયસામઞ્ઞતા કાયસ્સ **એકત્તતા** નામ. ''તત્થ કતમો કાયો''તિ પુચ્છિત્વા ''નામકાયો રૂપકાયો...પે॰... અયં નામકાયો''તિ નામકાયાદિવિસેસમપેક્ખિત્વા યા કાયવિસેસતા વુત્તા, સા **અયં** કાયવિસેસતા કાયસ્સ **વેમત્તતા** નામાતિ યોજના કાતબ્બા. પદત્થાદિકો વિસેસો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૭) વિત્થારતો વુત્તો.

વુત્તપ્પકારસ્સ દુક્ખસમુદયાદિકસ્સ ધમ્મસ્સ એકત્તતાદિલક્ખણં નિગમનવસેન દસ્સેતું ''**એવં યો ધમ્મો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવન્તિ** ઇમિના મયા વુત્તેન ''દુક્ખન્તિ એકત્તતા. તત્થ કતમં દુક્ખં? જાતિ દુક્ખા, જરા દુક્ખા''તિઆદિવચનેન. **યો ધમ્મો**તિ યો કોચિ જાતિજરાબ્યાધ્યાદિવિસેસધમ્મો. **યસ્સ ધમ્મસ્સા**તિ તતો જાતિઆદિવિસેસધમ્મતો અઞ્ઞસ્સ જરાદિવિસેસધમ્મસ્સ. **સમાનભાવો**તિ જાતિઆદિવિસેસધમ્મેન જરાદિવિસેસધમ્મસ્સ દુક્ખભાવેન સમાનભાવો. **તસ્સ ધમ્મસ્સા**તિ જરાદિવિસેસધમ્મસ્સ. **એકત્તતાયા**તિ દુક્ખસમુદયતાદિસમાનતાય દુક્ખસમુદયાદિભાવાનં એકીભાવેન. **એકીભવતી**તિ જાતિઆદિવિસેસભેદેન અનેકોપિ ''દુક્ખસમુદયો''તિઆદિના એકસદ્દાભિધેય્યતાય એકીભવતિ. **યેન યેન વા પન વિલક્ખણો, તેન તેન વેમત્તં ગચ્છતિ**. યસ્સ જાતિઆદિધમ્મસ્સ યેન યેન અભિનિબ્બત્તનપરિપાચનાદિસભાવેન યો જાતિઆદિધમ્મો જરાદિધમ્મેન વિલક્ખણો વિસદિસો હોતિ, તસ્સ જાતિઆદિધમ્મસ્સ તેન તેન અભિનિબ્બત્તનપરિપાચનાદિસભાવેન સો જાતિઆદિધમ્મો જરાદિધમ્મેન વેમત્તતં વિસદિસત્તં ગચ્છતિ, દુક્ખસમુદયાદિભાવેન સમાનોપિ જાતિઆદિધમ્મો જરાદિધમ્મસ્સ વિસિટ્ઠતં ગચ્છતીતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

દુક્ખસમુદયાદિધમ્મસ્સ એકત્તવેમત્તતા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''તાય એકત્તવેમત્તતાય કત્થ પુચ્છિતે સતિ અધિટ્ઠાનં વીમંસિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા સુત્તાદિકે પુચ્છિતે સતિ વીમંસિતબ્બન્તિ દસ્સેતું ''**એવં સુત્તે વા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવં** ઇમિના વુત્તપ્પકારેન સુત્તે વા પુચ્છિતે, વેય્યાકરણે વા પુચ્છિતે, ગાથાયં વા પુચ્છિતાયં સતિ અધિટ્ઠાનં વીમંસિતબ્બં. ''કિં વીમંસિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છેય્ય ''એકત્તતાય પુચ્છતિ કિં, ઉદાહુ વેમત્તતાય પુચ્છતિ કિ''ન્તિ વીમંસિતબ્બન્તિ યોજના. **અટ્ઠકથાયં** પન – ''ઇદાનિ તાવ એકત્તવેમત્તતાવિસયે નિયોજેત્વા દસ્સેતું 'સુત્તે વા વેય્યાકરણે વા'તિઆદિ વુત્ત''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૮) વુત્તં. ''કથં પુચ્છિતં, કથં વિસ્સજ્જિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા ''**યદિ એકત્તતાયા**''તિઆદિ વુત્તં. ''**તેનાહ**''તિઆદ્યાનુસન્ધ્યાદિકો ચ ''**નિયુત્તો અધિટ્ઠાનો હારો**''તિ ઇમસ્સ અનુસન્ધ્યાદિકો ચ વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

ઇતિ અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૧૫. પરિક્ખારહારવિભઙ્ગવિભાવના

૪૯. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વિભઙ્ગેન દુક્ખસચ્ચાદીનં એકત્તતાદયો વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પરિપુણ્ણો, ''કતમો પરિક્ખારહારવિભઙ્ગો નામા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો પરિક્ખારો હારો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **પરિક્ખારો હારો** પરિક્ખારહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ''યે ધમ્મા યં ધમ્મં જનયન્તી''તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા

વુચ્ચમાનો ‘‘યો ધમ્મો યં ધમ્મં જનયતિ, તસ્સ સો પરિક્ખારો’’તિઆદિકો પરિક્ખારભૂતસ્સ હેતુનો ચેવ પચ્ચયસ્સ ચ વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો પરિક્ખારવિભઙ્ગો નામ.

‘‘કતમો સંવણ્ણેતબ્બો પરિક્ખારો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યો ધમ્મો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **યો** હેતુપચ્ચયપ્પકારો **ધમ્મો યં** ફલભૂતં **ધમ્મં જનયતિ** જનેતિ, **તસ્સ** ફલધમ્મસ્સ **સો** હેતુપચ્ચયપ્પકારો ધમ્મો **પરિક્ખારો** નામ. ‘‘કિંલક્ખણો પરિક્ખારો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા લક્ખણવિસેસં દસ્સેતું ‘‘**કિંલક્ખણો**’’તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ‘‘તત્થ ‘યો ધમ્મો યં ધમ્મં જનયતિ, તસ્સ સો પરિક્ખારો’તિ સઙ્ખેપતો પરિક્ખારલક્ખણં વત્વા તં વિભાગેન દસ્સેતું ‘કિંલક્ખણો’તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯) વુત્તં. ‘‘કિત્તકા ધમ્મા જનયન્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**દ્વે ધમ્મા જનયન્તિ હેતુ ચ પચ્ચયો ચા**’’તિ વુત્તં. ‘‘હેતુપિ કારણં, પચ્ચયોપિ કારણં , તસ્મા કારણાયેવ કેન લક્ખણેન દ્વિધા વુત્તા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કિંલક્ખણો**’’તિઆદિ વુત્તં. જનિતબ્બફલતો અઞ્ઞેહિ ફલેહિ **અસાધારણલક્ખણો હેતુ**, સબ્બફલેહિ **સાધારણલક્ખણો પચ્ચયો**, ઇમિના વિસેસલક્ખણેન દ્વિધા વત્તબ્બાતિ અત્થો. ‘‘સાધારણાસાધારણવિસેસો કીદિસો ભવે’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યથા કિં ભવે**’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘**યથા અઙ્કુરસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. યથા યો સાધારણાસાધારણવિસેસો અત્થિ, તથા સો સાધારણાસાધારણવિસેસો કિં વિય ભવેતિ અત્થો. **અઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તિયા બીજં અસાધારણં** યથા, તથા **હેતુ** ફલસ્સ નિબ્બત્તિયા અસાધારણો ભવે. **પથવી ચ આપો ચ** અઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તિયા **સાધારણા** ભવન્તિ યથા, તથા **પચ્ચયો** ફલસ્સ નિબ્બત્તિયા સાધારણો ભવે. સબ્બફલસ્સ પચ્ચયત્તા અઙ્કુરસ્સ બીજં અસાધારણં જનકં હેતુ. ‘‘કથં પથવી, આપો ચ સાધારણા જનકાતિ સદ્દહિતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**અઙ્કુરસ્સ હી**’’તિઆદિ વુત્તં. સમં સમાનં ફલં ભવાપેતીતિ **સભાવો**, કો સો? બીજં હેતુયેવ. ‘‘કિં હેતુપચ્ચયાનં વિસેસો બીજઙ્કુરોપમાયેવ દસ્સેતબ્બો, ઉદાહુ અઞ્ઞૂપમાયપિ દસ્સેતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા અઞ્ઞાય ઉપમાયપિ વિસેસં દસ્સેતું ‘‘**યથા વા પના**’’તિઆદિ વુત્તં. ઇમાય ઉપમાયપિ હેતુપચ્ચયાનં વિસેસો વિજાનિતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

બીજઙ્કુરાદીસુ બાહિરેસુ પરિક્ખારભૂતાનં હેતુપચ્ચયાનં વિસેસો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કથં અજ્ઝત્તિકેસુ વિભત્તો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**અયઞ્હિ સંસારો**’’તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ‘‘બાહિરેસુ પરિક્ખારભૂતો હેતુપચ્ચયો યુત્તો હોતુ, કથં અજ્ઝત્તિકેસુ યુત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**અયઞ્હિ સંસારો**’’તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ‘‘એવં બાહિરં હેતુપચ્ચયવિભાગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અજ્ઝત્તિકં દસ્સેતું ‘અયઞ્હિ સંસારો’તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯) વુત્તં. હેતુપચ્ચયેહિ સહ સંસારો ભવતીતિ **સહેતુપચ્ચયો**. અયં સંસારો હિ યસ્મા સહેતુપચ્ચયો હુત્વા નિબ્બત્તો, તસ્મા અજ્ઝત્તિકેપિ પરિક્ખારભૂતો હેતુપચ્ચયો યુત્તોયેવાતિ દટ્ઠબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

સો ઇમસ્સ સંસારસ્સ સહેતુપચ્ચયત્તં યદિ ભગવતા વુત્તં, એવં સતિ અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બં, ‘‘કથં સદ્દહિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**એવઞ્હી**’’તિઆદિ વુત્તં. **એવન્તિ** ઇમિના અવિજ્જાદિના હેતુપચ્ચયેન સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો સંસારોતિ નિબ્બત્તોતિ ભગવતા સંસારસ્સ સહેતુપચ્ચયત્તં વુત્તં, તસ્મા સદ્દહિતબ્બં. અવિજ્જાદયો સઙ્ખારાદીનં પચ્ચયો હોતુ, ‘‘કતમો અવિજ્જાય હેતૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**ઇતિ અવિજ્જા અવિજ્જાય હેતૂ**’’તિ વુત્તં. ‘‘કતમો અવિજ્જાય પચ્ચયો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**અયોનિસો મનસિકારો પચ્ચયો**’’તિ વુત્તં. ‘‘કતમા અવિજ્જા કતમાય અવિજ્જાય હેતૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**પુરિમિકા અવિજ્જા પચ્છિમિકાય અવિજ્જાય હેતૂ**’’તિ વુત્તં. ‘‘કતમા પુરિમિકા અવિજ્જા કતમા પચ્છિમિકા અવિજ્જા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ હેતુભૂતો પુરિમો અવિજ્જાનુસયો સમનન્તરોવ કિં, ઉદાહુ પરમ્પરહેતુપિ હોતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**બીજઙ્કુરો વિયા**’’તિઆદિ વુત્તં. **બીજઙ્કુરોતિ** બીજાનં અઙ્કુરોતિ બીજઙ્કુરો, બીજાનં **સમનન્તરહેતુતાય**

અઙ્કુરો નિબ્બત્તતિ **વિય. યત્થ** રુક્ખાદિકે યં ફલં નિબ્બત્તતિ, તસ્મિં રુક્ખાદિકે નિબ્બત્તસ્સ **અસ્સ** ફલસ્સ **ઇદં** બીજં પન **પરમ્પરહેતુતાય હેતુભૂતં** ભવતિ.

''બીજં પન એકંયેવ હોતિ, કથં દ્વિધા વત્તબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''દુવિધો હી''**તિઆદિ વુત્તં, સમનન્તરકાલપરમ્પરકાલભેદેન હેતુપિ દુવિધો હોતિયેવાતિ અત્થો. બીજભૂતો હેતુ દુવિધો યથા, એવં અવિજ્જાય હેતુભૂતો અવિજ્જાનુસયોપિ સમનન્તરહેતુ ચ પરમ્પરહેતુ ચાતિ કાલભેદેન દુવિધો ભવતિ, સમનન્તરો અવિજ્જાનુસયો સમનન્તરસ્સ અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ સમનન્તરહેતુ હોતિ. પુરિમતરો અવિજ્જાનુસયો પચ્છિમતરસ્સ અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ પરમ્પરહેતુ હોતિ. ઇતિ બીજભૂતો અસાધારણો હેતુ, પથવીઆપાદિકો સાધારણો પચ્ચયોતિ વિસેસો પાકટો યથા, એવં અવિજ્જાનુસયો અસાધારણો **હેતુ**, અયોનિસોમનસિકારો સાધારણો **પચ્ચયો**તિ વિસેસો દટ્ઠબ્બો.

''એત્તકેનેવ હેતુપચ્ચયાનં વિસેસો વત્તબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા **''યથા વા પન થાલકઞ્ચા''**તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ''યથા વા પનાતિઆદિનાપિ હેતુપચ્ચયવિભાગમેવ દસ્સેતી''તિ વુત્તં. તત્થ પદીપસ્સ પચ્ચયભૂતં થાલકઞ્ચ વટ્ટિ ચ તેલઞ્ચ પદીપસ્સ **સભાવહેતુ** સમાનહેતુ ન હોતીતિ યોજના. ''પદીપસ્સ પચ્ચયભૂતમ્પિ થાલકાદિકં સભાવહેતુ ન હોતીતિ કસ્મા સદ્દહિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''ન હિ સક્કા''**તિઆદિ વુત્તં. પદીપસ્સ પચ્ચયભૂતં **અનગ્ગિકં** અગ્ગિરહિતં થાલકઞ્ચ વટ્ટિઞ્ચ તેલઞ્ચ **દીપેતું** જાલેતું **હિ** યસ્મા ન સક્કા, તસ્મા પુરિમો પદીપો પચ્છિમસ્સ પદીપસ્સ સભાવહેતુ હોતિ વિય, એવં થાલકાદિકં સભાવહેતુ ન હોતિ. **ઇતિ** એવંપકારો **સભાવો** સમાનો પદીપો હેતુ હોતિ યથા, **પરભાવો** અસમાનો થાલકાદિકો પચ્ચયો હોતિ યથા ચ, તથા અજ્ઝત્તિકો સભાવો **હેતુ** હોતિ, બાહિરો અસમાનો **પચ્ચયો** હોતિ. **જનકો** અવિજ્જાનુસયો અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ **હેતુ** હોતિ, **પરિગ્ગાહકો** ઉપત્થમ્ભકો **પચ્ચયો** હોતિ. અઞ્ઞેહિ ફલેહિ **અસાધારણો હેતુ** હોતિ, સબ્બેહિ ફલેહિ **સાધારણો પચ્ચયો** હોતીતિ યોજેત્વા પદીપોપમાયપિ હેતુપચ્ચયાનં પાકટો વિસેસો દટ્ઠબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

હેતુપચ્ચયપ્પભેદં કારણં પરિક્ખારોતિ આચરિયેન વુત્તં, તસ્સ કારણસ્સ કારણભાવો ચ ફલાપેક્ખો હોતિ, તસ્મા ''યો કારણભાવો યેનાકારેન હોતિ, કતમો સો કારણભાવો, કતમો સો આકારો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ચ ''યં ફલં યેન વિસેસેન હોતિ, કતમં તં ફલં, કતમો સો વિસેસો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ચ ''કારણફલાનં યો સમ્બન્ધો હોતિ, કતમો સો સમ્બન્ધો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ચ તં સબ્બં વિભાવેતું **''અવુપચ્છેદત્થો''**તિઆદિ વુત્તં. અયમનુસન્ધ્યત્થો ચ **અટ્ઠકથાયં** ''ઇદાનિ યસ્મા કારણં 'પરિક્ખારો'તિ વુત્તં, કારણભાવો ચ ફલાપેક્ખાય, તસ્મા કારણસ્સ યો કારણભાવો યથા ચ સો હોતિ, યઞ્ચ ફલં, યો ચ તસ્સ વિસેસો, યો ચ કારણફલાનં સમ્બન્ધો, તં સબ્બં વિભાવેતું 'અવુપચ્છેદત્થો'તિઆદિ વુત્ત''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪૯) ઇમિના વુત્તોતિ દટ્ઠબ્બો.

તત્થ અવુપચ્છિન્નસ્સ હેતુપચ્ચયસઙ્ખાતસ્સ કારણસ્સ યો અનુપચ્છેદત્થો અત્થિ, સો અનુપચ્છેદત્થો **સન્તતિઅત્થો** હોતિ ફલેન સમ્બન્ધત્તા , યઞ્ચ કારણં અત્તનો ફલસ્સ જનકં ઉપત્થમ્ભકં હુત્વા નિરુજ્ઝતિ, સો અનુપચ્છિન્નો એવ નામ હોતીતિ. યઞ્ચ ફલં અઞ્ઞસ્સ કારણં હુત્વા નિરુજ્ઝતિ, તસ્મિં અનુપચ્છિન્ને તસ્સ ચ સન્તતિઅત્થો હોતિ. યં પન ફલં અઞ્ઞસ્સ ફલસ્સ કારણં અહુત્વા નિરુજ્ઝતિ, તં ઉપચ્છિન્નં હોતિ, યથા તં અરહતો ચુતિચિત્તન્તિ. કારણતો નિબ્બત્તસ્સ ફલસ્સ યો **નિબ્બત્તિઅત્થો** અત્થિ, સો નિબ્બત્તિઅત્થો **ફલત્થો** હોતિ. પટિસન્ધિક્ખન્ધાનં યો **પટિસન્ધિઅત્થો** પટિસન્દહનત્થો અત્થિ, સો પટિસન્ધિઅત્થો **પુનબ્ભવત્થો** પુનબ્ભવનત્થો હોતિ. કિલેસાનં યો **પલિબોધત્થો** સન્તાને ઉપ્પજ્જનત્થો અત્થિ, સો પલિબોધત્થો **પરિયુટ્ઠાનત્થો** હોતિ. કિલેસાનં

મગ્ગેન યો અસમુગ્ઘાતત્થો અત્થિ, સો અસમુગ્ઘાતત્થો **અનુસયત્થો** હોતિ. અવિજ્જાય ચતુન્નં સચ્ચાનં યો **અસમ્પટિવેધત્થો** અત્થિ, સો અસમ્પટિવેધત્થો **અવિજ્જત્થો** હોતિ. અરહત્તમગ્ગેન યો **અપરિઞ્ઞાતત્થો** અત્થિ, સો અપરિઞ્ઞાતત્થો **વિઞ્ઞાણસ્સ** પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ **બીજત્થો** હોતિ.

એત્તાવતા કારણભાવો ચ કારણાકારો ચ ફલઞ્ચ ફલવિસેસો ચ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘કતમો પરમ્પરહેતુપચ્ચયત્થો, કતમો ચ સમ્બન્ધત્થો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યત્થ અવુપચ્છેદો**’’તિઆદિ વુત્તં. **યત્થ** યસ્સં રૂપારૂપપવત્તિયં અવુપચ્છિન્નસ્સ હેતુપચ્ચયપ્પભેદસ્સ કારણસ્સ યો **અવુપચ્છેદો** અત્થિ, સો અવુપચ્છેદો **તત્થ** તિસ્સં રૂપારૂપપવત્તિયં **સન્તતિ** હોતિ. **યત્થ** યસ્સં રૂપારૂપપવત્તિયં યા **સન્તતિ** અત્થિ, સા સન્તતિ**તત્થ** રૂપારૂપપવત્તિયં **નિબ્બત્તિ** હોતીતિઆદિના યોજેત્વા પરમ્પરહેતુઆદિકો વિઞ્ઞાતબ્બો.

**સીલક્ખન્ધો**તિ પરિસુદ્ધસીલક્ખન્ધો. **સમાધિક્ખન્ધસ્સા**તિ મહગ્ગતક્ખન્ધસ્સ, સમાધિપદ્ધાનો હિ મહગ્ગતધમ્મો. **પઞ્ઞાક્ખન્ધો**તિ મગ્ગફલપઞ્ઞાપધાનક્ખન્ધો. સો હિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનસઙ્ખાતસ્સ પચ્ચવેક્ખણઞાણક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયો હોતિ. **તિત્થઞ્ઞુતાદી**નં અત્થો પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગવણ્ણનાયં વુત્તોવ.

સભાવો હેતૂતિ આચરિયેન વુત્તો, ‘‘કીદિસો સો સભાવો હેતૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યથા વા પન ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં . ચક્ખુવિઞ્ઞાણં **ચક્ખુઞ્ચ** ચક્ખુન્દ્રિયઞ્ચ **પટિચ્ચ** નિસ્સયં કત્વા રૂપે **પટિચ્ચ** આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જતિ. **તત્થ** ચક્ખાદીસુ ચક્ખુન્દ્રિયં **આધિપતેય્યપચ્ચયતાય** ઇન્દ્રિયપચ્ચયતાય ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો, રૂપારમ્મણં પુરેજાતારમ્મણપચ્ચયતાય પચ્ચયો, આલોકો **સન્નિસ્સયતાય** ઉપનિસ્સયતાય પચ્ચયો હોતિ. સો પચ્ચયો હોન્તો ફલેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન અસમાનત્તા સભાવો હેતુ ન હોતિ, પચ્ચયો ચ હોતિ મનસિકારો. કિરિયમનોધાતુ પન ફલેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાણભાવેન સમાનત્તા સભાવો હેતુ હોતિ યથા, એવં **સઙ્ખારા** નામક્ખન્ધભાવેન સમાનત્તા **વિઞ્ઞાણસ્સ** પચ્ચયા હોન્તા **સભાવો હેતુ** હોન્તિ. **વિઞ્ઞાણં** નામરૂપેન એકસન્તતિવસેન સમાનત્તા **નામરૂપસ્સ પચ્ચયો** હોન્તં **સભાવો હેતુ** હોતિ. ઇમિના નયેન ‘‘**નામરૂપં સળાયતનસ્સા**’’તિઆદીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **એવં** વુત્તપ્પકારો **હેતુ, પચ્ચયો** જનકો, ઉપત્થમ્ભકો ચ યો કોચિ **ઉપનિસ્સયો** બલવપચ્ચયો હોતિ, **સબ્બો સો** હેતુપચ્ચયો જનકઉપત્થમ્ભકો જનિતબ્બુપત્થમ્ભિયસ્સ ફલસ્સ પરિક્ખરણતો અભિસઙ્ખરણતો નિપ્ફાદિયાયતો **પરિક્ખારો** નામ.

‘‘વુત્તપ્પકારો હેતુપચ્ચયો પરિક્ખારો નામાતિ કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તેન** કારણભૂતેન સબ્બસ્સ હેતુપચ્ચયસ્સ પરિક્ખારભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ‘‘**યે ધમ્મા યં ધમ્મં જનયન્તી**’’તિ યં વચનં આહ, તેન વચનેન સદ્દહિતબ્બો, ‘‘યે ધમ્મા યં ધમ્મં જનયન્તી’’તિ વચનં નિસ્સાય તુમ્હેહિ સલ્લક્ખેતબ્બોતિ અધિપ્પાયો.

‘‘એત્તકોવ પરિક્ખારો હારો યુઞ્જિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો પરિક્ખારો હારો**’’તિ વુત્તં, યો યો પરિક્ખારો હારો યુઞ્જિતબ્બો, સો સો પરિક્ખારો હારો નીહરિત્વા **યુત્તો** યુઞ્જિતબ્બોતિ.

ઇતિ પરિક્ખારહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

### ૧૬. સમારોપનહારવિભઙ્ગવિભાવના

**૫૦.** યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પરિક્ખારહારવિભઙ્ગેન સુત્તત્થાનં હેતુપચ્ચયો વિભત્તો, સો...પે॰... વિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો સમારોપનહારવિભઙ્ગો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો સમારોપનો હારો**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ નિદ્દિટ્ઠેસુ સોળસસુ દેસનાહારાદીસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **સમારોપનો હારો** સમારોપનહારવિભઙ્ગો નામાતિ પુચ્છતિ. ‘‘યે ધમ્મા યંમૂલા’’તિઆદિનિદ્દેસસ્સ ઇદાનિ મયા વુચ્ચમાનો ‘‘એકસ્મિં પદટ્ઠાને યત્તકાનિ પદટ્ઠાનાનિ ઓતરન્તી’’તિઆદિકો વિત્થારસંવણ્ણનાવિસેસો સમારોપનહારવિભઙ્ગો નામ.

‘‘કિત્તકે પદટ્ઠાને સુત્તે વુત્તે કિત્તકાનિ પદટ્ઠાનાનિ સમારોપયિતબ્બાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**એકસ્મિં પદટ્ઠાને**’’તિઆદિ વુત્તં. **એકસ્મિં પદટ્ઠાને** સુત્તે વુત્તે સતિ અવુત્તાનિ યત્તકાનિ પદટ્ઠાનાનિ **ઓતરન્તિ** સમોસરન્તિ, **સબ્બાનિ તાનિ** અવુત્તાનિ પદટ્ઠાનાનિ સુત્તે વુત્તાનિ વિય નિદ્ધારણવસેન આનેત્વા દેસનાય આરોપયિતબ્બાનિ. ‘‘કાનિ વિય સમારોપયિતબ્બાની’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**યથા આવટ્ટે**’’તિઆદિ વુત્તં. **આવટ્ટે** હારે એકસ્મિં પદટ્ઠાને સુત્તે વુત્તે સતિ સુત્તે અવુત્તાનિ **બહુકાનિ** પદટ્ઠાનાનિ ઓતરન્તિ, તાનિ બહુકાનિ પદટ્ઠાનાનિ પરિયેસિતબ્બાનિ યથા, એવં સમારોપને હારેપિ બહુકાનિ પદટ્ઠાનાનિ દેસનાય સમારોપયિતબ્બાનીતિ અત્થો.

‘‘કેવલં પન પદટ્ઠાનવસેનેવ સમારોપના કાતબ્બા કિં, ઉદાહુ અઞ્ઞવસેનાપિ સમારોપના કાતબ્બા કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા અઞ્ઞવસેનાપિ સમારોપના કાતબ્બા; તસ્મા સમારોપના ચતુબ્બિધા કાતબ્બાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**તત્થ સમારોપના ચતુબ્બિધા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ તાસુ સમારોપયિતબ્બસમારોપનાસુ **પદટ્ઠાનં** પદટ્ઠાનસમારોપના, **વેવચનં** વેવચનસમારોપના, **ભાવના** ભાવનાસમારોપના, **પહાનં** પહાનસમારોપના, **ઇતિ** ઇમિના પભેદેન **સમારોપના ચતુબ્બિધા** કાતબ્બા.

‘‘તાસુ ચતુબ્બિધાસુ સમારોપનાસુ કતમા પદટ્ઠાનસમારોપના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા પદટ્ઠાનસમારોપનં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ કતમા**’’તિઆદિ વુત્તં. સુત્તે વુત્તેન પદટ્ઠાનેન સુત્તે અવુત્તાનં પદટ્ઠાનાનં સમારોપના કતમાતિ પુચ્છતિ.

**સબ્બપાપસ્સ** અકુસલસ્સ યં **અકરણં** અકરણહેતુ સાસનં અત્થિ, **એતં** સાસનં બુદ્ધાનં **સાસનં** ઓવાદો હોતિ, અથ વા **અકરણં** અકરણત્થાય યં સાસનં અત્થિ, એતં બુદ્ધાનં **સાસનં** ઓવાદો હોતિ, ન યસ્સ કસ્સચિ સાસનન્તિ અત્થો. **અકરણ**ન્તિ હિ સમ્પદાનત્થે પવત્તં પચ્ચત્તવચનં યથા ‘‘કિસ્સ અત્થાય કિમત્થ’’ન્તિ. કુસલસ્સ **સમ્પદા** સમ્પદાય યં સાસનં અત્થિ, એતં બુદ્ધાનં સાસનં. **સચિત્તપરિયોદાપનં** સચિત્તપરિયોદાપનત્થં યં સાસનં અત્થિ, એતં બુદ્ધાનં સાસનં હોતિ.

**ઇતિ** એવંપકારેન વુત્તસ્સ **તસ્સ** સાસનસ્સ **કિં પદટ્ઠાન**ન્તિ વિસેસસ્સ વિસેસપદટ્ઠાનં પુન પુચ્છતિ. **ઇદં** સુચરિતત્તયં સાસનસ્સ ઓવાદસ્સ **પદટ્ઠાનં** સુચરિતત્તયેન હેતુના સાસનત્તાતિ દટ્ઠબ્બં યથા ‘‘અન્નેન વસતી’’તિઆદિ. ‘‘સુચરિતત્તયે પદટ્ઠાને વુત્તે કતમં પદટ્ઠાનં સમારોપયિતબ્બ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ યં કાયિકઞ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** ખન્ધત્તયં સાસનસ્સ **પદટ્ઠાનં** સમારોપયિતબ્બં, ‘‘ખન્ધત્તયે પદટ્ઠાને સમારોપયિતે કતમં સમારોપયિતબ્બ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ સીલક્ખન્ધો ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** સમથવિપસ્સનાદ્વયં

સાસનસ્સ **પદટ્ઠાનં** સમારોપયિતબ્બં. ‘‘સમથવિપસ્સનાદ્વયે પદટ્ઠાને સમારોપયિતે કતમં પદટ્ઠાનં સમારોપયિતબ્બ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ સમથસ્સ ફલ’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** ફલદ્વયં સાસનસ્સ **પદટ્ઠાનં** સમારોપયિતબ્બં.

સાસનસ્સ પદટ્ઠાનાનિ સમારોપયિતબ્બાનીતિ આચરિયેન નિદ્ધારેત્વા વિભત્તાનિ, અમ્હેહિ ચ ઞાતાનિ, ‘‘ઇદાનિ કતમસ્સ કતમં પદટ્ઠાનં સમારોપયિતબ્બ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘વનં વનથસ્સા’’**તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** કામગુણપઞ્ચકં **વનં** તણ્હાભૂતસ્સ **વનથસ્સ પદટ્ઠાનં** તણ્હાવત્થુભાવતો, ‘‘ઇત્થી’’તિ વા ‘‘પુરિસો’’તિ વા નિમિત્તગ્ગાહસઙ્ખાતં **ઇદં વનં** ‘‘અહો ચક્ખુ, અહો સોતં, અહો ઘાનં, અહો જિવ્હા, અહો કાયો’’તિ **તેસં તેસં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં** અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહસઙ્ખાતસ્સ **વનથસ્સ પદટ્ઠાનં** સમારોપયિતબ્બં. અપરિઞ્ઞાતં દ્વાદસાયતનસઙ્ખાતં **ઇદં વનં** સંયોજનસઙ્ખાતસ્સ **વનથસ્સ પદટ્ઠાનં** સમારોપયિતબ્બં, આયતનં પટિચ્ચ સંયોજનુપ્પજ્જનતો અનુસયસઙ્ખાતં **ઇદં વનં** પરિયુટ્ઠાનસઙ્ખાતસ્સ **વનથસ્સ પદટ્ઠાનં** સમારોપયિતબ્બં. ‘‘પઞ્ચકામગુણાદીનં વનભાવો ચ તણ્હાદીનં વનથભાવો ચ કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘તેનાહ ભગવા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તેન** પઞ્ચકામગુણાદીનં વનભાવેન ચ તણ્હાદીનં વનથભાવેન ચ ભગવા **‘‘છેત્વા વનઞ્ચ વનથઞ્ચા’’**તિ યં વચનં આહ, તેન ભગવતો વચનેન વચનાનુસારેન સદ્દહિતબ્બોતિ. **અયન્તિ** અયં ‘‘એકસ્મિં પદટ્ઠાને’’તિઆદિસંવણ્ણના. **પદટ્ઠાનેનાતિ** એકેકેન પદટ્ઠાનેન. **સમારોપનાતિ** તદઞ્ઞપદટ્ઠાનાનં સમારોપના . સમારોપેન્તિ સમારોપયિતબ્બાનિ એતાય સંવણ્ણનાયાતિ **સમારોપનાતિ** વિગ્ગહોતિ. (૧)

**૫૧**. પદટ્ઠાનેન સમારોપના આચરિયેન નિદ્દિટ્ઠા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમા વેવચનેન સમારોપના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમા વેવચનેના’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થાતિ** તાસુ ચતૂસુ પદટ્ઠાનસમારોપનાદીસુ સમારોપનાસુ **વેવચનેન** એકેકેન રોતદઞ્ઞવેવચનાનં **સમારોપના કતમાતિ** પુચ્છતિ. **‘‘રાગવિરાગા’’**તિ ચ **‘‘ચેતોવિમુત્તી’’**તિ ચ **‘‘સેક્ખફલ’’**ન્તિ ચ ઇદં વચનત્તયં અનાગામિફલત્થત્તા અનાગામિફલસ્સ વેવચનં. **‘‘અવિજ્જાવિરાગા’’**તિ ચ **‘‘પઞ્ઞાવિમુત્તી’’**તિ ચ **‘‘અસેક્ખફલ’’**ન્તિ ચ ઇદં વચનત્તયં અરહત્તફલત્થત્તા અરહત્તફલસ્સ વેવચનં. ઇમિના નયેન સેસેસુ યોજના કાતબ્બા. (૨)

વેવચનેન સમારોપના આચરિયેન નિદ્દિટ્ઠા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમા ભાવનાય સમારોપના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમા ભાવનાયા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થાતિ** તાસુ ચતૂસુ પદટ્ઠાનસમારોપનાદીસુ કતમાય દેસિતાય **ભાવનાય** કતમેસાનં અદેસિતાનં ભાવનારોપના **કતમાતિ** પુચ્છતિ. **યથા** યેન પકારેન યં ભાવનં **ભગવા** ‘‘તસ્માતિહ, ત્વં ભિક્ખુ, કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ, આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૬૯, ૩૭૧, ૩૯૫, ૪૧૫) આહ, તથા તેન પકારેન તાય ભાવનાય તદઞ્ઞભાવનાપિ સમારોપયિતબ્બાતિ અત્થો.

**‘‘તસ્માતિહા’’**તિઆદિપાઠે ‘‘કિં ભાવનં ભગવા આહા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘આતાપી’’**તિઆદિ વુત્તં. **‘‘આતાપી’’**તિ વચનેન **વીરિયિન્દ્રિયં** ભગવા આહ. **‘‘સમ્પજાનો’’**તિ વચનેન **પઞ્ઞિન્દ્રિયં** ભગવા આહ. **‘‘સતિમા’’**તિ વચનેન **સતિન્દ્રિયં** આહ. **‘‘વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સ’’**ન્તિ વચનેન **સમાધિન્દ્રિયં** આહ. ‘‘એવં વુત્તે કતમા ભાવના સમારોપયિતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘એવં કાયે કાયાનુપસ્સિનો વિહરતો ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તી’’**તિ વુત્તં. એવં વુત્તાય વીરિયિન્દ્રિયાદિભાવનાય ચત્તારો સતિપટ્ઠાના સમારોપયિતબ્બાતિ અત્થો. **કેન કારણેન** ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ પુચ્છતિ. **ચતુન્નં ઇન્દ્રિયાનં** ઇન્દ્રિયભાવેન,

ભાવેતબ્બભાવેન વા **એકલક્ખણત્તા** ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ વિસ્સજ્જેતિ. ‘‘તેસુ સમારોપિતેસુ કતમે સમારોપયિતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**ચતૂસૂ**’’તિઆદિ વુત્તં. ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ સમારોપયિતબ્બેસુ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તીતિ સમારોપયિતબ્બાતિ અત્થો. સેસેસુપિ એવમેવ સમારોપયિતબ્બા.

ભાવનાય સમારોપના આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમા પહાનેન સમારોપના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તાસુ ચતૂસુ પદટ્ઠાનસમારોપનાદીસુ કતમેન દેસિતેન **પહાનેન** કતમેસં અદેસિતાનં પહાનાનં **કતમા સમારોપના**તિ પુચ્છતિ. ‘‘**કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરન્તો અસુભે ‘સુભ’ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતી**’’તિ દેસિતેન ‘‘સુભ’’ન્તિ વિપલ્લાસપ્પહાનેન કબળીકારાહારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસકામુપાદાનપ્પહાનાદયોપિ સમારોપયિતબ્બા.

‘‘**વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી વિહરન્તો દુક્ખે ‘સુખ’ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતી**’’તિ દેસિતેન ‘‘સુખ’’ન્તિ વિપલ્લાસપ્પહાનેન ફસ્સાહારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસભવુપાદાનપ્પહાનાદયોપિ સમારોપયિતબ્બા.

‘‘**ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી વિહરન્તો અનિચ્ચે ‘નિચ્ચ’ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતી**’’તિ દેસિતેન ‘‘નિચ્ચ’’ન્તિ વિપલ્લાસપ્પહાનેન વિઞ્ઞાણાહારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસદિટ્ઠુપાદાનપ્પહાનાદયોપિ સમારોપયિતબ્બા.

‘‘**ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરન્તો અનત્તનિ ‘અત્તા’તિ વિપલ્લાસં પજહતી**’’તિ દેસિતેન ‘‘અત્તા’’તિ વિપલ્લાસપ્પહાનેન મનોસઞ્ચેતનાહારપરિઞ્ઞાય? મનોસઞ્ચેતનાહારપરિઞ્ઞાય પરિબન્ધકિલેસઅત્તવાદુપાદાનપ્પહાનાદયોપિ સમારોપયિતબ્બાતિ અધિપ્પાયો. (૪)

પહાનહારો પન લક્ખણહારવિભઙ્ગવણ્ણનાયં વુત્તોયેવાતિ ઇધ ન વદામ.

‘‘સુત્તે દેસિતેન એકેકેન પદટ્ઠાનાદિકેન અદેસિતાનં પદટ્ઠાનાદીનં સમારોપનભાવો કેન અમ્હેહિ વિજાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહ આયસ્મા**’’તિઆદિમાહ. **તેન** તથા સમારોપનભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો –

‘‘યે ધમ્મા યંમૂલા, યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના;
તે સમારોપયિતબ્બા, એસ સમારોપનો હારો’’તિ –

યં વચનં **આહ**, તેન વચનેન વચનાનુસારેન તથા સમારોપનભાવો તુમ્હેહિ વિજાનિતબ્બો સદ્દહિતબ્બોતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘કિં પન એત્તાવતા સમારોપનો હારો પરિપુણ્ણો, અઞ્ઞો નિયુત્તો નત્થી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો સમારોપનો હારો**’’તિ વુત્તં. સુત્તે દેસિતેન નયેન પદટ્ઠાનાદિકેન અદેસિતાનિ પદટ્ઠાનાનિ સમારોપયિતબ્બાનિ ભવન્તિ, તેન તેન પદટ્ઠાનાદિકેન અદેસિતાનં પદટ્ઠાનાદીનં સમારોપનો હારો **નિયુત્તો** નિદ્ધારેત્વા યુઞ્જિતબ્બોતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

ઇતિ સમારોપનહારવિભઙ્ગે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બો.

ઇમે યથાવુત્તા સોળસ સંવણ્ણનાવિસેસા સંવણ્ણેતબ્બત્થેસુ અઞ્ઞાણસંસયાનં હરણતો અપનયનતો **હારા** નામાતિ.

નિટ્ઠિતા હારવિભઙ્ગવારવિભાવના.

## ૧. દેસનાહારસમ્પાતવિભાવના

**૫૨**. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન દેસનાહારવિભઙ્ગાદિહારવિભઙ્ગેન અસ્સાદાદયો નાનાસુત્તત્થા વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો દેસનાહારવિભઙ્ગાદિહારવિભઙ્ગો પરિપુણ્ણો.

‘‘સોળસ હારા પઠમં, દિસાલોચનતો દિસા વિલોકેત્વા;
સઙ્ખિપિય અઙ્કુસેન હિ, નયેહિ તીહિ નિદ્દિસે સુત્ત’’ન્તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નયસઙ્ખેપ) –

ગાથા નિદ્દેસવારે આચરિયેન વુત્તા, તસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો હારવિભઙ્ગવારસ્સ આદિમ્હિ ન વિભત્તો, ‘‘કુહિઞ્ચિ વિભત્તો, હારસમ્પાતે વા વિભત્તો કિં, ઉદાહુ નયસમુટ્ઠાનહારે વા વિભત્તો કિ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘હારસમ્પાતે વિભત્તો’’તિ તુમ્હેહિ દટ્ઠબ્બોતિ વિઞ્ઞાપનત્થં **‘‘સોળસ હારા પઠમ’’**ન્તિઆદિ વુત્તં.

અથ વા સુપરિકમ્મકતભૂમિસદિસેસુ સંવણ્ણેતબ્બેસુ નાનાસુત્તપ્પદેસેસુ નાનાવણ્ણસુગન્ધપુપ્ફસદિસે સોળસ હારે સંવણ્ણનાભાવેન યોજેત્વા સોળસ હારા આચરિયેન વિભત્તા, તથા સુસિક્ખિતસિપ્પાચરિયસુવિચારિતજમ્બુનદાભરણસદિસેસુ સંવણ્ણેતબ્બેસુ નાનાસુત્તપ્પદેસેસુ નાનાવિધરંસિજાલવિવિધમણિરતનસદિસે સોળસ હારે સંવણ્ણનાભાવેન યોજેત્વાવ સોળસ હારા વિભત્તા, મહાપથવિં પરિવત્તેત્વા પપ્પટકોજસ્સ ખાદાપનં અતિદુક્કરં વિય, નાનાવિધેસુ સંવણ્ણેતબ્બેસુ સુત્તપ્પદેસેસુ પરમત્થોજાય સોળસહિ હારેહિ અતિદુક્કરખાદાપનસદિસં વિઞ્ઞાપનં કરોન્તેન ચ યોજનિકમધુગણ્ડં પીળેત્વા સુમધુરસસ્સ પાયાપનં અતિદુક્કરં વિય નાનાવિધેસુ સંવણ્ણેતબ્બેસુ સુત્તપ્પદેસેસુ પરમત્થમધુરસસ્સ સોળસહિ હારેહિ અતિદુક્કરં પાયાપનસદિસં વિઞ્ઞાપનં કરોન્તેન ચ આચરિયેન અનેકેસુ સંવણ્ણેતબ્બસુત્તપ્પદેસેસુ સોળસ હારે સંવણ્ણનાભાવેન યોજેત્વા સોળસ હારા વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘નાનાવિધસુત્તપ્પદેસેસુ તે સંવણ્ણનાભાવેન યોજેત્વા સોળસ હારા વિભત્તા કિં , ઉદાહુ એકસ્મિમ્પિ સંવણ્ણેતબ્બસુત્તપ્પદેસે સંવણ્ણનાભાવેન યોજેત્વા સોળસ હારા વિભત્તા કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા એકસ્મિમ્પિ સંવણ્ણેતબ્બસુત્તપ્પદેસે સંવણ્ણનાભાવેન યોજેત્વા સોળસ હારા વિભત્તાયેવાતિ તથા વિભજન્તો **‘‘સોળસ હારા પઠમ’’**ન્તિઆદિકં હારસમ્પાતવારં આહ.

નનુ હારસમ્પાતવારં કથેતુકામેન આચરિયેન ‘‘તત્થ કતમો દેસનાહારસમ્પાતો’’તિઆદિવચનં વત્તબ્બં, અથ કસ્મા ‘‘સોળસ હારા પઠમ’’ન્તિઆદિ વત્તબ્બન્તિ ચે? નિદ્દેસે વુત્તં ‘‘સોળસ હારા પઠમ’’ન્તિઆદિકં ગાથં હારવિભઙ્ગવારો નપ્પયોજેતિ વિપ્પકિણ્ણવિસયત્તા ચ નયવિચારસ્સ ચ અન્તરિતત્તા. હારસમ્પાતવારો પન તં ગાથં પયોજેતિ અવિકિણ્ણવિસયત્તા. તસ્મા તં ગાથં પચ્ચામસિત્વા હારસમ્પાતવારે તસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો દટ્ઠબ્બોતિ વિઞ્ઞાપનત્થં ‘‘સોળસ હારા પઠમ’’ન્તિઆદિ વત્તબ્બંયેવાતિ. **અટ્ઠકથાયં** પન –

એવં સુપરિકમ્મકતાય ભૂમિયા નાનાવણ્ણાનિ મુત્તપુપ્ફાનિ પકિરન્તો વિય, સુસિક્ખિતસિપ્પાચરિયવિચારિતેસુ સુરત્તસુવણ્ણાલઙ્કારેસુ નાનાવિધરંસિજાલસમુજ્જલાનિ વિવિધાનિ મણિરતનાનિ બન્ધન્તો વિય, મહાપથવિં પરિવત્તેત્વા પપ્પટકોજં ખાદાપેન્તો વિય , યોજનિકમધુગણ્ડં પીળેત્વા સુમધુરસં પાયેન્તો વિય ચ આયસ્મા મહાકચ્ચાનો નાનાસુત્તપ્પદેસે ઉદાહરન્તો સોળસ હારે વિભજિત્વા ઇદાનિ તે એકસ્મિંયેવ સુત્તે યોજેત્વા દસ્સેન્તો હારસમ્પાતવારં આરભિ. આરભન્તો ચ યાયં નિદ્દેસવારે –

> ‘‘સોળસ હારા પઠમં, દિસાલોચનતો દિસા વિલોકેત્વા;
> સઙ્ખિપિય અઙ્કુસેન હિ, નયેહિ તીહિ નિદ્દિસે સુત્ત’’ન્તિ. –

ગાથા વુત્તા. યસ્મા તં હારવિભઙ્ગવારો નપ્પયોજેતિ વિપ્પકિણ્ણવિસયત્તા, નયવિચારસ્સ ચ અન્તરિતત્તા. અનેકેહિ સુત્તપ્પદેસેહિ હારાનં વિભાગદસ્સનમેવ હિ હારવિભઙ્ગવારો. હારસમ્પાતવારો પન તં પયોજેતિ એકસ્મિંયેવ સુત્તપ્પદેસે સોળસ હારે યોજેત્વાવ તદનન્તરં નયસમુટ્ઠાનસ્સ કથિતત્તા. તસ્મા ‘‘સોળસ હારા પઠમ’’ન્તિ ગાથં પચ્ચામસિત્વા ‘‘**તસ્સા નિદ્દેસો કુહિં દટ્ઠબ્બો? હારસમ્પાતેતિ આહા**’’તિ –

વુત્તં. ગાથાત્થો નિદ્દેસવિભાવનાયં વુત્તોવ. ‘‘સોળસ…પે॰… સુત્ત’’ન્તિ યા ગાથા નિદ્દેસે આચરિયેન વુત્તા, **તસ્સા** ગાથાય **નિદ્દેસો કુહિં દટ્ઠબ્બો**, હારવિભઙ્ગસ્સ આદિમ્હિ આચરિયેન ન વિભત્તો, હારસમ્પાતે વા પચ્ચામસિત્વા વિભત્તોતિ દટ્ઠબ્બો કિં, ઉદાહુ નયસમુટ્ઠાને વા પચ્ચામસિત્વા વિભત્તોતિ દટ્ઠબ્બો કિન્તિ પુચ્છતિ. **હારસમ્પાતે** પચ્ચામસિત્વા વિભત્તોતિ દટ્ઠબ્બોતિ વિસ્સજ્જના.

હારસમ્પાતે તસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો દટ્ઠબ્બોતિ આચરિયેન વુત્તો, સો હારસમ્પાતો દેસનાહારસમ્પાતભેદેન સોળસવિધો, ‘‘તત્થ કતમો હારસમ્પાતો દેસનાહારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમસ્મિં સુત્તે સંવણ્ણેતબ્બે સંવણ્ણનાભાવેન મયા વિભજિયમાનો હારસમ્પાતભૂતો સંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારસમ્પાતો નામાતિ તથા વિભજિતું ‘‘**તત્થ કતમો દેસનાહારસમ્પાતો**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તસ્મિં સોળસવિધે દેસનાહારસમ્પાતાદિકે હારસમ્પાતે. **કતમો** હારસમ્પાતભૂતો સંવણ્ણનાવિસેસો **દેસનાહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ.

> ‘‘અરક્ખિતેન ચિત્તેન, મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચ;
> થિનમિદ્ધાભિભૂતેન, વસં મારસ્સ ગચ્છતી’’તિ. –

સુત્તે ‘‘**અરક્ખિતેન ચિત્તેનાતિ કિંદેસયતી**’’તિ પુચ્છિત્વા ‘‘**પમાદં દેસયતી**’’તિઆદિસંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારસમ્પાતો નામાતિ વુત્તં હોતિ. ગાથાત્થો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૨) વિભત્તો. યોજનત્થો પન **અરક્ખિતેન ચિત્તેન** અરક્ખિતચિત્તસમઙ્ગી પુગ્ગલો **મારસ્સ** મચ્ચુનો વસં ગચ્છતિ. **મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન** વિપલ્લાસેન વિપલ્લાસસમઙ્ગી પુગ્ગલો મારસ્સ વસં ગચ્છતિ. **થિનમિદ્ધાભિભૂતેન** સસઙ્ખારિકચિત્તેન કુસીતચિત્તેન તંચિત્તસમઙ્ગી પુગ્ગલો **મારસ્સ** કિલેસાદિમારસ્સ વસં ગચ્છતીતિ.

‘‘અરક્ખિતેન ચિત્તેના’તિ પદેન દેસિતં તં પમાદધમ્મજાતં કસ્સ પદ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તં મચ્ચુનો પદ**’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘અરક્ખિતેન ચિત્તેના’’તિ ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન દેસિતો અત્થો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચાતિ સુત્તપ્પદેસેન દેસિતો અત્થો કથં વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચા**’’તિઆદિ

વુત્તં. યેન વિપલ્લાસેન યદા અનિચ્ચે ‘‘નિચ્ચ’’ન્તિ પસ્સતિ, તદા પવત્તો સો વિપલ્લાસો ‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિહતં નામા’’તિ વુચ્ચતિ. ‘‘સો પન વિપલ્લાસો કિંલક્ખણો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા “**વિપરીતગ્ગાહલક્ખણો વિપલ્લાસો**”તિ વુત્તં.

**વિપરીતગ્ગાહલક્ખણો**તિ અસુભાદીનંયેવ સુભાદિવિપરીતગ્ગાહલક્ખણો વિપલ્લાસો ‘‘વિપલ્લાસયતી’’તિ કારિતત્થસમ્ભવતો. કિં વિપલ્લાસો વિપરીતગ્ગાહલક્ખણો? સો વિપલ્લાસો સઞ્ઞં વિપલ્લાસયતિ, ચિત્તમ્પિ વિપલ્લાસયતિ, દિટ્ઠિમ્પિ વિપલ્લાસયતિ. ઇતિ તયો ધમ્મે વિપલ્લાસયતીતિ વિપલ્લાસેતબ્બાનં તિવિધત્તા વિપલ્લાસાપિ તિવિધા હોન્તિ. તેસુ સઞ્ઞાવિપલ્લાસો મુદુકો દુબ્બલો સુભાદિવસેન ઉપટ્ઠિતાકારગ્ગહણમત્તત્તા, ચિત્તવિપલ્લાસો સઞ્ઞાવિપલ્લાસતો બલવા સુભાદિવસેન ઉપટ્ઠહન્તાનં રૂપક્ખન્ધાદીનં સુભાદિવસેન સન્નિટ્ઠાનં કત્વા ગહણતો. દિટ્ઠિવિપલ્લાસો સઞ્ઞાવિપલ્લાસચિત્તવિપલ્લાસેહિ બલવતરો, યં યં આરમ્મણં સુભાદિઆકારેન ઉપટ્ઠાતિ. તં તં આરમ્મણં સસ્સતાદિવસેન અભિનિવિસિત્વા ગહણતો. તસ્મા સઞ્ઞાવિપલ્લાસો પઠમં વુત્તો, તદનન્તરં ચિત્તવિપલ્લાસો, તદનન્તરં દિટ્ઠિવિપલ્લાસો વુત્તો. વિત્થારતો પન એકેકસ્સ સુભસુખઅત્તનિચ્ચગ્ગહણવસેન ચતુબ્બિધત્તા દ્વાદસવિધા હોન્તિ.

વિપલ્લાસા આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમે વિપલ્લાસપવત્તિટ્ઠાનવિસયા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમાનિ અત્તભાવવત્થૂનિ વિપલ્લાસપવત્તિટ્ઠાનવિસયાનીતિ દસ્સેતું “**સો કુહિં વિપલ્લાસયતિ ચતૂસુ અત્તભાવવત્થૂસૂ**”તિ વુત્તં. **ચતૂસુ** રૂપકાયવેદનાચિત્તધમ્મસઙ્ખાતેસુ અત્તભાવવત્થૂસુ સો સબ્બો વિપલ્લાસો સઞ્ઞાચિત્તદિટ્ઠિયો વિપલ્લાસયતિ. ‘‘કથં સમનુપસ્સન્તસ્સ વિપલ્લાસયતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી**”તિઆદિ વુત્તં. યો પુગ્ગલો રૂપં વા અત્તતો સમનુપસ્સતિ, રૂપવન્તં અત્તાનં વા અત્તતો સમનુપસ્સતિ , અત્તનિ રૂપં વા અત્તતો સમનુપસ્સતિ. રૂપસ્મિં અત્તાનં વા અત્તતો સમનુપસ્સતિ, એવં તસ્સ સમનુપસ્સન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ વિપલ્લાસો રૂપકાયે સઞ્ઞાચિત્તદિટ્ઠિયો વિપલ્લાસયતિ. એસેવ નયો વેદનાદીસુપિ.

‘‘તેસુ રૂપકાયાદીસુ કતમં કતમસ્સ વિપલ્લાસસ્સ વત્થૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા એવં પવત્તમાનસ્સ વિપલ્લાસસ્સ ઇદં ઇમસ્સ વત્થૂતિ વિભજિતું “**તત્થ રૂપ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ રૂપાદીસુ ચતૂસુ **પઠમં વિપલ્લાસવત્થુ રૂપં** “**અસુભે સુભ**”ન્તિ એવં પવત્તમાનસ્સ વિપલ્લાસસ્સ વત્થુ હોતીતિ વિભજિત્વા ગહેતબ્બં. એસ નયો સેસેસુપિ. એવં ‘‘અસુભે સુભ’’ન્તિઆદિપ્પકારેન વિપલ્લાસા ચતુબ્બિધા ભવન્તિ.

ઇદં ઇમસ્સ વત્થૂતિ આચરિયેન વિભજિત્વા દસ્સિતા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘તેસં વિપલ્લાસાનં કતમે મૂલકારણધમ્મા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**દ્વે ધમ્મા**”તિઆદિ વુત્તં. ચિત્તસ્સ સંકિલેસા, તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ – ઇમે દ્વે ધમ્મા વિપલ્લાસાનં મૂલકારણભૂતા ભવન્તિ.

‘‘ઇમે દ્વે ધમ્મા એકતો વિપલ્લાસાનં મૂલકારણં કિં હોન્તિ, ઉદાહુ વિસું વિસુ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા વિસું વિસું વિભજિતું “**તણ્હાનિવુત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. અવિજ્જારહિતા તણ્હા નામ નત્થિ, તસ્મા ‘‘તણ્હાઅવિજ્જાનિવુત’’ન્તિ વત્તબ્બન્તિ? ન, તણ્હાય સાતિસયપચ્ચયત્તા. સાતિસયાય હિ તણ્હાય અસુભેપિ ‘‘સુભ’’ન્તિ, દુક્ખેપિ ‘‘સુખ’’ન્તિ સમનુપસ્સન્તિ. ‘‘તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા’’તિ વુત્તત્તા ‘‘અવિજ્જાનિવુત’’ન્તિ વત્તબ્બં, કસ્મા ‘‘દિટ્ઠિનિવુત’’ન્તિ વુત્તન્તિ? અવિજ્જાય દિટ્ઠિ ભવતીતિ દિટ્ઠિસીસેન અવિજ્જં ગહેત્વા “**દિટ્ઠિનિવુત**”ન્તિ વુત્તં, અવિજ્જાનિવુતન્તિ

અત્થો ગહેતબ્બો. ‘‘અવિજ્જાનિવુત’’ન્તિ વુત્તે પન દિટ્ઠિરહિતા અવિજ્જાપિ ગહિતા સિયા, દિટ્ઠિસહિતાય હિ અવિજ્જાય અનિચ્ચેપિ ‘‘નિચ્ચ’’ન્તિ, અનત્તનિયેપિ ‘‘અત્તા’’તિ સમનુપસ્સન્તિ.

‘‘કથં તણ્હામૂલકો વિપલ્લાસો પવત્તો, કથં દિટ્ઠિસહિતાવિજ્જામૂલકો વિપલ્લાસો પવત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ યો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ તણ્હામૂલકદિટ્ઠિસહિતાવિજ્જામૂલકેસુ. **દિટ્ઠિવિપલ્લાસો**તિ દિટ્ઠિસહિતાવિજ્જામૂલકવિપલ્લાસો. **અતીતં રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી**તિ અદબ્બભૂતોપિ દબ્બભૂતો વિય વુત્તો. **તણ્હાવિપલ્લાસો**તિ દિટ્ઠિસહિતતણ્હામૂલકો વિપલ્લાસો **અનાગતં રૂપં** દિટ્ઠિભિનન્દનવસેન **અભિનન્દતી**તિ. એવં અતીતસમનુપસ્સનઅનાગતાભિનન્દનભેદેન પવત્તિવિસેસો દટ્ઠબ્બો. ‘‘ચિત્તસ્સ સંકિલેસો તણ્હાઅવિજ્જાયેવ દ્વે ધમ્મા ન હોન્તિ, અથ ખો દસ કિલેસાપિ, કસ્મા દ્વેયેવ વુત્તા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**દ્વે ધમ્મા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા**’’તિઆદિ વુત્તં. તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ – ઇમે દ્વેયેવ ધમ્મા પરમસાવજ્જસ્સ વિપલ્લાસસ્સ મૂલકારણત્તા. **તાહિ** તણ્હાઅવિજ્જાહિ વિસુજ્ઝન્તં ચિત્તં સબ્બેહિ કિલેસેહિ **વિસુજ્ઝતિ**, તસ્મા ચ વિસેસતો ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા હોન્તીતિ દ્વે ધમ્મા વુત્તા. ન હિ તાસુ તણ્હાઅવિજ્જાસુ અરહત્તમગ્ગેન પહીનાસુ કોચિ સંકિલેસો અપ્પહીનો નામ નત્થીતિ.

‘‘વુત્તપ્પકારા તણ્હાઅવિજ્જા વુત્તપ્પકારાનં વિપલ્લાસાનંયેવ મૂલકારણં હોન્તિ કિં, ઉદાહુ સકલસ્સ વટ્ટસ્સાપિ મૂલકારણં હોન્તિ કિ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા વુત્તપ્પકારા તણ્હાઅવિજ્જા વુત્તપ્પકારાનં મૂલકારણં હોન્તિ યથા, એવં સકલસ્સ વટ્ટસ્સાપિ મૂલકારણં હોન્તીતિ દસ્સેતું ‘‘**તેસ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યેસં પુગ્ગલાનં ચિત્તં અરક્ખિતં, મિચ્છાદિટ્ઠિહતઞ્ચ હોતિ, **તેસં** પુગ્ગલાનં. યેસં અવિજ્જાનીવરણાનં તણ્હાસંયોજનાનં પુબ્બકોટિ ન પઞ્ઞાયતિ, તેહિ અવિજ્જાનીવરણેહિ તણ્હાસંયોજનેહિ સંસારે **સન્ધાવન્તાનં સંસરન્તાનં** પુગ્ગલાનં **સકિં નિરયં** મારવસગમનેન સન્ધાવનં સંસરણં હોતિ, **સકિં તિરચ્છાનયોનિં** સન્ધાવનં સંસરણં હોતિ, **સકિં પેત્તિવિસયં** સન્ધાવનં સંસરણં હોતિ, **સકિં અસુરકાયં** સન્ધાવનં સંસરણં હોતિ, **સકિં દેવે** સન્ધાવનં સંસરણં હોતિ, **સકિં મનુસ્સે** સન્ધાવનં સંસરણં હોતીતિ અત્થો.

‘‘મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચા’’તિ સુત્તપ્પદેસેન દેસિતો અત્થો આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ‘‘થિનમિદ્ધાભિભૂતેનાતિ સુત્તપ્પદેસેન દેસિતો અત્થો કથં વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**થિનમિદ્ધાભિભૂતેના**’’તિઆદિ વુત્તં. **ચિત્તસ્સ** વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ યા **અકલ્લતા** અકમ્મનિયતા અત્થિ, ઇદં અકલ્લત્તં અકમ્મનિયત્તં **થિનં** નામ. યં **કાયસ્સ લીનત્તં** વેદનાદિક્ખન્ધત્તયલીનત્તં અત્થિ, ઇદં કાયસ્સ લીનત્તં **મિદ્ધં** નામાતિ થિનમિદ્ધસરૂપમેવ વુત્તં. તેહિ થિનમિદ્ધેહિ ચિત્તસ્સ અભિભૂતભાવાદિકો પન સુવિઞ્ઞેય્યત્તા ન વુત્તો, અવુત્તેપિ યેસં પુગ્ગલાનં ચિત્તં થિનમિદ્ધેહિ અભિભૂતં, તેસં પુગ્ગલાનં તેન ચિત્તેન ચિત્તસીસેન સંયોજનેન સંસારે મારવસગમનેન સન્ધાવનં સંસરણં પરિયોસાનસભાવો વિત્થારેત્વા ગહેતબ્બો.

‘‘વસં મારસ્સ ગચ્છતીતિ સુત્તપ્પદેસેન દેસિતો અત્થો કથં વિભત્તો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**વસં મારસ્સ ગચ્છતી**’’તિ વુત્તં. તત્થ **કિલેસમારસ્સા**તિ કિલેસો દાનાદિપુઞ્ઞે મારેતિ નિવારેતીતિ અત્થેન **મારો**તિ કિલેસમારો. ઇમિના કિલેસમારં નિસ્સાય પવત્તત્તા અભિસઙ્ખારમારખન્ધમારમચ્ચુમારા ચ ગહિતા, **ચ**-સદ્દેન વા ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. **સત્તમારસ્સા**તિ દેવપુત્તમારસ્સ. અથ વા ‘‘દેવપુત્તમારસ્સા’’તિ અવત્વા ‘‘સત્તમારસ્સા’’તિ વુત્તત્તા યો યો રાજચોરાદિકો દાનાદીનિ વા ઇસ્સરિયભોગાદીનિ વા મારેતિ, સો સો રાજચોરાદિકોપિ ગહિતો, તસ્મા યસ્સ કસ્સચિ સત્તમારસ્સાતિ અત્થો. **વસ**ન્તિ ઇચ્છં લોભં અધિપ્પાયં રુચિં આકઙ્ખં આણં આણત્તિં. **ગચ્છતી**તિ ઉપગચ્છતિ

ઉપેતિ અનુવત્તતિ અનુગચ્છતિ નાતિક્કમતીતિ અત્થો. ''કસ્મા વસં ગચ્છતી''તિ વત્તબ્બત્તા ''**સો હી**''તિઆદિ વુત્તં. યો સત્તો અરક્ખિતચિત્તેન ચ મિચ્છાદિટ્ઠિહતચિત્તેન ચ થિનમિદ્ધાભિભૂતચિત્તેન ચ સમન્નાગતો હોતિ, **સો** સત્તો અવિજ્જાનીવરણાદીહિ **નિવુતો** હુત્વા સંસારાભિમુખો **હિ** યસ્મા હોતિ, ન વિસઙ્ખારાભિમુખો, તસ્મા મારસ્સ વસં ગચ્છતીતિ અત્થો.

''અરક્ખિતેનાતિઆદિકસ્સ યસ્સ સુત્તસ્સ અત્થો વિભત્તો, તેન 'અરક્ખિતેના'તિઆદિકેન સુત્તેન કિત્તકાનિ સચ્ચાનિ દેસિતાની''તિવત્તબ્બત્તા ''**ઇમાનિ ભગવતા**''તિઆદિ વુત્તં. ''અરક્ખિતેના''તિઆદિસુત્તેન ભગવતા ઇમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ દેસિતાનિ દુક્ખં, સમુદયો ચાતિ. કથં દેસિતાનિ? અભિધમ્મનિસ્સિતાય કથાય ચેવ સુત્તન્તનિસ્સિતાય કથાય ચ દેસિતાનિ. તાસુ કથાસુ અભિધમ્મનિસ્સિતાય કથાય દેસિતે સતિ ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિ ઇમિના પદેન અરક્ખિતં રત્તમ્પિ ચિત્તં, અરક્ખિતં દુટ્ઠમ્પિ ચિત્તં, અરક્ખિતં મૂળ્હમ્પિ ચિત્તં ભગવતા દેસિતં ઞાપિતં. તત્થ રત્તચિત્તં લોભસહગતચિત્તુપ્પાદવસેન અટ્ઠવિધં, દુટ્ઠચિત્તં પટિઘસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદવસેન દુબ્બિધં, મૂળ્હચિત્તં મોમૂહચિત્તુપ્પાદવસેન દુબ્બિધન્તિ વેદિતબ્બં. ઇમેસઞ્હિ ચિત્તુપ્પાદાનં વસેન યા ચક્ખુન્દ્રિયાદીનં અગુત્તિ અનારક્ખા ઉપ્પન્ના, તાય અગુત્તિયા અનારક્ખાય ચિત્તં અરક્ખિતં હોતિ ફલૂપચારેનાતિ.

''મિચ્છાદિટ્ઠિહતેના''તિ ઇમિના પદેન મિચ્છાદિટ્ઠિસંસટ્ઠં ચિત્તં દેસિતં, તં દિટ્ઠિસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદવસેન ચતુબ્બિધન્તિ વેદિતબ્બં. તઞ્હિ મિચ્છાદિટ્ઠિયા સંસટ્ઠભાવેન મિચ્છાદિટ્ઠિવસાનુગતત્તા મિચ્છાદિટ્ઠિહતં નામાતિ. ''થિનમિદ્ધાભિભૂતેના''તિ ઇમિના પદેન થિનમિદ્ધેન સંસટ્ઠં ચિત્તં દેસિતં, તં સસઙ્ખારિકચિત્તુપ્પાદવસેન પઞ્ચવિધન્તિ વેદિતબ્બં. તઞ્હિ થિનમિદ્ધેન સંસટ્ઠભાવેન થિનમિદ્ધવસાનુગતત્તા થિનમિદ્ધાભિભૂતં નામાતિ એવં યે દ્વાદસાકુસલા **ચિત્તુપ્પાદકણ્ડે** ''કતમે ધમ્મા અકુસલા? યસ્મિં સમયે અકુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૩૬૫) વિત્થારતો વત્તબ્બા, તે દ્વાદસાકુસલચિત્તુપ્પાદા તીહિ પદેહિ ભગવતા દેસિતાતિ વેદિતબ્બા. ''મારસ્સા''તિ પદેન પઞ્ચ મારા ગહિતા. તેસુ કિલેસમારો ''ચત્તારો આસવા, ચત્તારો ઓઘા, ચત્તારો યોગા, ચત્તારો ગન્થા, ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, અટ્ઠ નીવરણા, દસ કિલેસા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૦૨ આદયો) દેસિતો. અભિસઙ્ખારમારો પન ''કુસલા ચેતના (વિભ॰ ૨૨૬) અકુસલા ચેતના (વિભ॰ ૨૨૬) કુસલં કમ્મં અકુસલં કમ્મ''ન્તિઆદિના દેસિતો. ખન્ધમારો પન ''અત્તભાવો પઞ્ચક્ખન્ધા''તિઆદિના દેસિતો. મચ્ચુમારો પન ''ચુતિ ચવનતા''તિઆદિના (વિભ॰ ૧૯૩) દેસિતો. એવં તાવેત્થ અભિધમ્મનિસ્સિતાય કથાય દેસિતો અત્થો દટ્ઠબ્બો.

સુત્તન્તનિસ્સિતાય પન કથાય દેસિતે સતિ ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નિમિત્તગ્ગાહી હોતિ અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહી, યત્વાધિકરણમેનં ચક્ખુન્દ્રિયં અસંવુતં વિહરન્તં અભિજ્ઝાદોમનસ્સા પાપકા અકુસલા ધમ્મા અન્વાસ્સવેય્યું, તસ્સ સંવરાય ન પટિપજ્જતિ, ન રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતિ...પે॰... સોતિન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતિ... ઘાનિન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતિ... જિવ્હિન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતિ... કાયિન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતિ... મનિન્દ્રિયે ન સંવરં આપજ્જતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૪૭) એવં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન યં છદ્વારિકચિત્તં વુત્તં, તં છદ્વારિકચિત્તં ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિ ઇમિના પદેન દેસિતં. યા મિચ્છાદિટ્ઠિયો પુબ્બન્તકપ્પનવસેન વા અપરન્તકપ્પનવસેન વા પુબ્બન્તાપરન્તકપ્પનવસેન વા મિચ્છા અભિનિવિસન્તસ્સ અયોનિસો ઉમ્મુજ્જન્તસ્સ ''સસ્સતો લોકો''તિ વા ''અસસ્સતો લોકો''તિ વા ''ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા''તિ વા ઉપ્પન્ના, તાહિ દિટ્ઠીહિ વા, યા ચ દિટ્ઠિયો ''ઇમા ચત્તારો સસ્સતવાદા...પે॰... પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા''તિ **બ્રહ્મજાલસુત્તા**દીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦ આદયો) વુત્તા, તાહિ દિટ્ઠીહિ વા સમ્પયુત્તં યં ચિત્તં ''મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચા''તિ ઇમિના પદેન દેસિતં.

‘‘થિનં નામ ચિત્તસ્સ અકમ્મઞ્ઞતા, મિદ્ધં નામ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયસ્સ અકમ્મઞ્ઞતા’’તિ વા ‘‘થિનં અનુસ્સાહસંસીદનં, મિદ્ધં ઉસ્સાહસત્તિવિઘાતો’’તિ વા યાનિ થિનમિદ્ધાનિ વુત્તાનિ, તેહિ થિનમિદ્ધેહિ યં ચિત્તં અભિભૂતં અજ્ઝોત્થટં, તં ચિત્તં ‘‘થિનમિદ્ધાભિભૂતેના’’તિ ઇમિના પદેન દેસિતં.

‘‘વસો નામ ઇચ્છા લોભો અધિપ્પાયો રુચિ આકઙ્ખા આણા આણત્તી’’તિ યો વસો વુત્તો, સો વસો ‘‘વસ’’ન્તિ ઇમિના પદેન દેસિતો. ‘‘પઞ્ચ મારા – ખન્ધમારો અભિસઙ્ખારમારો મચ્ચુમારો દેવપુત્તમારો કિલેસમારો’’તિ યો મારો વુત્તો, સો મારો ‘‘મારસ્સા’’તિ ઇમિના દેસિતો. ‘‘ગચ્છતિ, ઉપગચ્છતિ, ઉપેતિ, અનુવત્તતિ, અનુગચ્છતિ, નાતિક્કમતી’’તિ યો પુગ્ગલો વુત્તો, સો પુગ્ગલો ‘‘ગચ્છતી’’તિ ઇમિના દેસિતોતિ. એવં દેસિતેસુ ધમ્મેસુ અકુસલા સમુદયસચ્ચં, ‘‘વસં મારસ્સ ગચ્છતી’’તિ ઇમિના પદેન યે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો પુગ્ગલો વુત્તો, તે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચન્તિ દ્વે સચ્ચાનિ દેસિતાનિ. ‘‘કિમત્થાય દ્વે સચ્ચાનિ દેસિતાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તેસં ભગવા**”તિઆદિ વુત્તં. **તેસં** દ્વિન્નં સચ્ચાનં **પરિઞ્ઞાય ચ પહાનાય ચ** ‘‘અરક્ખિતેના’’તિઆદિ **ધમ્મં ભગવા દેસેતિ**, તાનિ દ્વે સચ્ચાનિ ‘‘અરક્ખિતેના’’તિઆદિકેન ઞાપેતીતિ અત્થો.

‘‘તેસુ દ્વીસુ સચ્ચેસુ કસ્સ સચ્ચસ્સ પરિઞ્ઞાય, કસ્સ સચ્ચસ્સ પહાનાય દેસેતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય, સમુદયસ્સ પહાનાયા**”તિ વુત્તં. ‘‘પરિઞ્ઞાપહાનેહિ કતમાનિ સચ્ચાનિ દેસિતાની’’તિ વત્તબ્બત્તા “**યેન ચા**”તિઆદિ વુત્તં. **યેન** અરહત્તમગ્ગેન પરિજાનાતિ, **યેન** અરહત્તમગ્ગેન પજહતિ ચ, **અયં** અરહત્તમગ્ગો મગ્ગસચ્ચં નામ. **યં** નિબ્બાનધમ્મં આરબ્ભ તણ્હાય, અવિજ્જાય ચ પહાનં જાતં, **અયં** નિબ્બાનધમ્મો **નિરોધો** નિરોધસચ્ચં નામાતિ. એવં ચત્તારિ સચ્ચાનિ ભગવતા દેસિતાનિ.

‘‘ચતુન્નં સચ્ચાનં દેસિતભાવો કેન વિઞ્ઞાતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**તેનાહા**”તિઆદિ વુત્તં. તેસુ ચતૂસુ સચ્ચેસુ સમુદયસચ્ચેન અસ્સાદો ગહિતો, દુક્ખસચ્ચેન આદીનવો ગહિતો, મગ્ગસચ્ચનિરોધસચ્ચેહિ નિસ્સરણં ગહિતં, સમુદયપ્પહાનવસેન સબ્બગતિપજહનં જાતં, સબ્બગતિપજહનં ફલન્તિ ગહિતં. યેન રક્ખિતચિત્તતાદિકેન સબ્બગતિપજહનં જાતં, સો રક્ખિતચિત્તતાદિકો ઉપાયોતિ ગહિતો, અરક્ખિતચિત્તતાદિકસ્સ પટિસેધનમુખેન રક્ખિતચિત્તતાદિકસ્સ નિયોજનં ભગવતો આણત્તીતિ ગહિતન્તિ દેસનાહારેન નાનાસુત્તેસુ દસ્સિતા અસ્સાદાદયો ‘‘અરક્ખિતેના’’તિઆદિકે એકસ્મિંયેવ સુત્તે નીહરિત્વા દસ્સિતા.

‘‘અસ્સાદાદીનં નીહરિત્વા દસ્સિતભાવો કેન વિઞ્ઞાતબ્બો સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**તેનાહા**”તિઆદિ વુત્તં. એત્થ ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નાનાસુત્તેસુ અસ્સાદાદયો નીહરિત્વા દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારવિભઙ્ગો નામ. યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન એકસ્મિંયેવ સુત્તે અસ્સાદાદયો નીહરિત્વા દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો દેસનાહારસમ્પાતો નામાતિ વિસેસો દટ્ઠબ્બો.

‘‘એત્તકોવ દેસનાહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**નિયુત્તો દેસનાહારસમ્પાતો**”તિ વુત્તં. એકેકસ્મિંયેવ સુત્તે અસ્સાદાદયો યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન દેસનાહારસમ્પાતેન નીહરિત્વા યથારહં દસ્સિતા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો દેસનાહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહિતો.

ઇતિ દેસનાહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન…પે॰… ગહેતબ્બોતિ.

### ૨. વિચયહારસમ્પાતવિભાવના

**૫૩**. યેન દેસનાહારસમ્પાતેન અસ્સાદાદયો આચરિયેન વિભત્તા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, સો દેસનાહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો વિચયહારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો વિચયો હારસમ્પાતો**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ દેસનાહારસમ્પાતાદીસુ સોળસસુ હારસમ્પાતેસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **વિચયહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ. ઇમેસુ ધમ્મેસુ અયં ધમ્મો યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન વિચયિતબ્બો, સો સંવણ્ણનાવિસેસો વિચયહારસમ્પાતો નામાતિ નિયમેત્વા વિભજિતું ‘‘**તત્થ તણ્હા**’’તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ‘‘એવં દેસનાહારસમ્પાતં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિચયહારસમ્પાતં દસ્સેન્તો યસ્મા દેસનાહારપદત્થવિચયો વિચયહારો, તસ્મા દેસનાહારે વિપલ્લાસહેતુભાવેન નિદ્ધારિતાય તણ્હાય કુસલાદિવિભાગપવિચયમુખેન વિચયહારસમ્પાતં દસ્સેતું ‘તત્થ તણ્હા દુવિધા’તિઆદિ આરદ્ધ’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૩) –

વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તસ્મિં ‘‘અરક્ખિતેન ચિત્તેના’’તિઆદિસુત્તત્થે દેસનાહારસમ્પાતેન સંવણ્ણિતે અકુસલધમ્મે ‘‘તણ્હા’’તિ નિદ્ધારિતા સબ્બતણ્હા. **કુસલાપી**તિ ચતુભૂમકે કુસલે ઉદ્દિસ્સ પવત્તા તણ્હાપિ. **અકુસલાપી**તિ અકુસલધમ્મે ઉદ્દિસ્સ પવત્તા તણ્હાપીતિ દુવિધા હોતીતિ વિચયિતબ્બા. તેન વુત્તં **ટીકાયં** – ‘‘કુસલધમ્મારમ્મણાતિ કુસલધમ્મે ઉદ્દિસ્સ પવત્તમત્તં સન્ધાય વુત્તં, ન તેસં આરમ્મણપચ્ચયતં, ઇધ ‘કુસલા ધમ્મા’તિ લોકુત્તરધમ્માનમ્પિ અધિપ્પેતત્તા’’તિ.

‘‘કુસલા તણ્હા કિંગામિની, અકુસલા તણ્હા કિં ગામિની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**અકુસલા સંસારગામિની**’’તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ‘‘કતમો કુસલાકુસલતણ્હાનં વિસેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**અકુસલા સંસારગામિની**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘તણ્હા નામ સંસારગામિની હોતુ, કથં અપચયગામિની’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**પહાનતણ્હા**’’તિ વુત્તં, પહાનસ્સ હેતુભૂતા તણ્હા **પહાનતણ્હા**તિ અત્થો, પહાતબ્બતણ્હં આગમ્મ યં પહાનં પવત્તેતબ્બં, તેન પવત્તેતબ્બેન પહાનેન અપચયં ગચ્છતીતિ વુત્તં હોતિ.

‘‘કિં પન તણ્હાયેવ કુસલાકુસલાતિ દુબ્બિધા, ઉદાહુ અઞ્ઞોપિ કુસલાકુસલાતિ દુબ્બિધો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**માનોપી**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘કતમો માનો કુસલો, કતમો માનો અકુસલો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**યં માનં નિસ્સાય માનં પજહતિ, અયં માનો કુસલો. યો પન માનો દુક્ખં નિબ્બત્તયતિ, અયં માનો અકુસલો**’’તિ વુત્તં. તત્થ **યં માનં… પે॰… કુસલો**તિ યં માનં નિસ્સાય ઉપનિસ્સાય પહાનં પવત્તિતં, તેન પહાનેન સન્તાને ઉપ્પજ્જનારહં માનં પજહતિ, અયં ઉપનિસ્સયપચ્ચયભૂતો માનો ફલૂપચારેન કુસલો. **યો પન…પે॰… અકુસલો**તિ યો પન માનો પરહિંસનાદિવસેન પવત્તમાનો હુત્વા અત્તનો ચ પરસ્સ ચ દુક્ખં નિબ્બત્તયતિ, અયં માનો અકુસલોતિ વિચયિત્વા વેદિતબ્બો.

‘‘સંસારાપચયગામિનીસુ તાસુ તણ્હાસુ કતમા અપચયગામિની તણ્હા કુસલા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘કુસલા’’તિ વુત્તાય તણ્હાય સરૂપં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ યં નેક્ખમ્મસિત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તાસુ સંસારાપચયગામિનીસુ તણ્હાભૂતાસુ કુસલાકુસલાસુ. અયં તણ્હા કુસલાતિ સમ્બન્ધો. ‘‘**અરિયા** પુગ્ગલા **સન્તં આયતનં યં** અરિયફલધમ્મં સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરન્તિ, **તં આયતનં** અરિયફલધમ્મં અહં કુદાસ્સુ સચ્છિકત્વા વિહરિસ્સ’’ન્તિ

પત્થયન્તસ્સ **તસ્સ** કુલપુત્તસ્સ તસ્મિં અરિયફલે **પિહા** ઉપ્પજ્જતિ, પિહાપચ્ચયા યં દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં દોમનસ્સં "**નેક્ખમ્મસિત**"ન્તિ વુચ્ચતિ. અયં અરિયફલે પિહાસઙ્ખાતા તણ્હા કુસલા અનવજ્જા અનવજ્જઅરિયફલધમ્મં ઉદ્દિસ્સ પવત્તત્તાતિ વિચયિતબ્બં.

"કથં પવત્તા"તિ વત્તબ્બત્તા "**રાગવિરાગા**"તિઆદિ વુત્તં. યા **રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ** પત્તબ્બા. **તદારમ્મણા** તં ચેતોવિમુત્તિં આગમ્મ પવત્તા તણ્હા **કુસલા** અનવજ્જા, યા **અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ** પત્તબ્બા, તદારમ્મણા તં પઞ્ઞાવિમુત્તિં આગમ્મ પવત્તા તણ્હા કુસલા અનવજ્જાતિ વિચયિતબ્બા. તાય પઞ્ઞાવિમુત્તિયા વસેન ભગવતા –

"તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો;
સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બયં;
થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ, સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે"તિ. (ઉદા॰ ૩૨; નેત્તિ॰ ૩૧, ૬૫, ૭૮) –

ગાથાયં "સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે"તિ પદં વુત્તં, "તસ્સા પઞ્ઞાવિમુત્તિયા યો પવિચયો કાતબ્બો, કતમો સો પવિચયો"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તસ્સા કો પવિચયો**"તિઆદિ વુત્તં. **તસ્સા** પઞ્ઞાવિમુત્તિયા કો પવિચયોતિ ચે પુચ્છેય્ય "અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાનિ – સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધી"તિ પવિચયો વેદિતબ્બો. "સો પવિચયો કત્થ દટ્ઠબ્બો"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**સો કત્થા**"તિઆદિ વુત્તં. **સો** પઞ્ઞાવિમુત્તિયા પવિચયો **કત્થ** કસ્મિં ધમ્મે દટ્ઠબ્બોતિ પુચ્છતિ. ચતુત્થે ઝાને **પારમિતાય** ઉક્કંસગતાય ચતુત્થજ્ઝાનભાવનાય સો પવિચયો દટ્ઠબ્બો.

"ચતુત્થે ઝાને પારમિતાયા"તિ વુત્તમત્થં વિવરિતું "**ચતુત્થે હિ ઝાને**"તિઆદિ વુત્તં. યો સો ચતુત્થજ્ઝાનલાભી પુગ્ગલો ચતુત્થે ઝાને પરિસુદ્ધં પરિયોદાતં અનઙ્ગણં વિગતૂપક્કિલેસં મુદુ કમ્મનિયં ઠિતં આનેઞ્જપ્પત્તં, ઇતિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ચિત્તં ભાવયતિ, **સો** ચતુત્થજ્ઝાનલાભી પુગ્ગલો **તત્થ** ચતુત્થે ઝાને અટ્ઠવિધં વિજ્જાચરણં અધિગચ્છતિ. કતમં અટ્ઠવિધં? છ અભિઞ્ઞા, દ્વે ચ વિસેસે વા અધિગચ્છતીતિ યોજના. ઇદ્ધિવિધાદયો પઞ્ચ, લોકિયાભિઞ્ઞા ચેવ અરહત્તમગ્ગપઞ્ઞા ચાતિ **છ અભિઞ્ઞા**. મનોમયિદ્ધિ ચેવ વિપસ્સનાઞાણઞ્ચાતિ **દ્વે ચ વિસેસા** હોન્તિ.

"તં ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં કુતો પરિસુદ્ધં...પે॰... કુતો આનેઞ્જપ્પત્ત"ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તં ચિત્તં યતો પરિસુદ્ધ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તં ચિત્તં **યતો** ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવતો **પરિસુદ્ધં**, **તતો** ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવતો **પરિયોદાતં** હોતિ. સુખાદીનં પચ્ચયઘાતેન **યતો** વીતરાગાદિઅનઙ્ગણભાવતો **અનઙ્ગણં**, **તતો** વીતરાગાદિઅનઙ્ગણભાવતો **વિગતૂપક્કિલેસં**. **યતો** સુભાવિતભાવતો **મુદુ**, **તતો** સુભાવિતભાવતો **કમ્મનિયં**. **યતો** પરિસુદ્ધાદીસુ ઠિતભાવતો **ઠિતં**, **તતો** પરિસુદ્ધાદીસુ ઠિતભાવતો **આનેઞ્જપ્પત્તં** હોતીતિપિ યોજના યુત્તા **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૩) યુગળતો આગતત્તા. સદ્ધાવીરિયસતિસમાધિપઞ્ઞાઓભાસેહિ પરિગ્ગહિતભાવતો **આનેઞ્જપ્પત્તં**. સદ્ધાય હિ પરિગ્ગહિતં ચિત્તં પટિપક્ખે અસ્સદ્ધિયે ન ઇઞ્જતિ ન ચલતિ, વીરિયેન પરિગ્ગહિતં ચિત્તં પટિપક્ખે કોસજ્જે ન ઇઞ્જતિ, સતિયા પરિગ્ગહિતં ચિત્તં પટિપક્ખે પમાદે ન ઇઞ્જતિ, સમાધિના પરિગ્ગહિતં ચિત્તં પટિપક્ખે ઉદ્ધચ્ચે ન ઇઞ્જતિ, પઞ્ઞાય પરિગ્ગહિતં ચિત્તં પટિપક્ખાય અવિજ્જાય ન ઇઞ્જતિ, ઓભાસગતં ચિત્તં કિલેસન્ધકારે ન ઇઞ્જતિ. ઇતિ ઇમેહિ છહિ ધમ્મેહિ પરિગ્ગહિતં ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં આનેઞ્જપ્પત્તં હોતિ. એવં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતત્તા

ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં છન્નં અભિઞ્ઞાઞાણાનઞ્ચ મનોમયિદ્ધિવિપસ્સનાઞાણાનઞ્ચ અધિગમૂપાયો હોતિ, તસ્મા સો પઞ્ઞાવિમુત્તિપરિચયો ચતુત્થજ્ઝાને દટ્ઠબ્બોયેવાતિ સઙ્ખેપત્થો. વિત્થારતો પન **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૩) ''તત્થ ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિભાવેના''તિઆદિના વા ''અપરો નયો''તિઆદિના વા વુત્તોયેવાતિ અમ્હેહિ ન વુત્તો.

''યેસં રાગાદિઅઙ્ગણાનં અભાવેન અનઙ્ગણં, યેસં અભિજ્ઝાદિઉપક્કિલેસાનં અભાવેન વિગતૂપક્કિલેસં, યાય ચિત્તસ્સ ઠિતિયા અભાવેન ઠિતં, ઇઞ્જનાય અભાવેન આનેઞ્જપ્પત્તં, તે રાગાદિઅઙ્ગણાદયો કતમાય પક્ખા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''તત્થ અઙ્ગણા''**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થાતિ** તેસુ રાગાદિઅઙ્ગણાદીસુ **અઙ્ગણા** ચ રાગાદિઅઙ્ગણા ચ **ઉપક્કિલેસા** અભિજ્ઝાદિઉપક્કિલેસા ચ સન્તિ, **તદુભયં** રાગાદિઅઙ્ગણઅભિજ્ઝાદિઉપક્કિલેસદ્વયં **તણ્હાપક્ખો** રાગાદિઅઙ્ગણાનં તણ્હાસભાવત્તા, અભિજ્ઝાદિઉપક્કિલેસાનઞ્ચ તણ્હાય અનુલોમત્તા. યા **ઇઞ્જના** ફન્દના યા ચ ચિત્તસ્સ **અટ્ઠિતિ** અનવટ્ઠાનં અત્થિ, **અયં** ઇઞ્જના અટ્ઠિતિ **દિટ્ઠિપક્ખો** ઇઞ્જનાય ચ અટ્ઠિતિયા ચ મિચ્છાભિનિવેસહેતુભાવતોતિ પવિચયો કાતબ્બો.

''કિં પન ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતત્તાયેવ છન્નં અભિઞ્ઞાઞાણાનઞ્ચ **મનોમયિદ્ધિવિપસ્સનાઞાણાનઞ્ચ અધિગમૂપાયો હોતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાની''**તિ વુત્તં. ''તસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનલાભિનો, દુક્ખિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં ઇતિ ચત્તારિન્દ્રિયાનિ ચતુત્થજ્ઝાને નિરુજ્ઝન્તિ, તસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનલાભિનો ઉપેક્ખિન્દ્રિયં અવસિટ્ઠં ભવતિ, તસ્માપિ ચતુત્થજ્ઝાનચિત્તં વુત્તપ્પકારાનં અટ્ઠન્નં ઞાણાનં અધિગમૂપાયો હોતિ, સો ચ અધિગમૂપાયભાવો ચિણ્ણવસીભાવસ્સેવ ભવેય્ય, કથં ચતુત્થજ્ઝાનમત્તલાભિનો ચિણ્ણવસીભાવો સિયા''તિ વત્તબ્બત્તા સો ચતુત્થજ્ઝાનલાભી ચતુત્થજ્ઝાનેયેવ અટ્ઠત્વા અરૂપસમાપત્તિયોપિ **એવં કત્વા નિબ્બત્તેતિ ભાવેતિ, તસ્મા ચિણ્ણવસીભાવો હોતીતિ દસ્સેતું ''સો ઉપરિમં સમાપત્તિ''**ન્તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૩) વિત્થારતો વુત્તો, તસ્મા યોજનમત્તં કરિસ્સામ.

**સો** રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનલાભી યોગાવચરો રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસમાપત્તિતો **ઉપરિમં** આકાસાનઞ્ચાયતન**સમાપત્તિં સન્તતો** સન્તતરતો મનસિ કરોતિ. યથાવુત્તં ઉપરિમં સમાપત્તિં સન્તતો **મનસિ કરોતો તસ્સ** ચતુત્થજ્ઝાનલાભિનો યોગાવચરસ્સ ચતુત્થજ્ઝાને **સઞ્ઞા** સઞ્ઞાપધાના સમાપત્તિ ઓળારિકા વિય હુત્વા સણ્ઠહતિ, પટિઘસઞ્ઞા ચ **ઉક્કણ્ઠા** અનભિરતિ હુત્વા સણ્ઠહતિ, **સો** યથાવુત્તેન વિધિના મનસિ કરોન્તો યોગાવચરો **સબ્બસો** નિરવસેસતો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા ''આકાસં અનન્ત''ન્તિ મનસિ કત્વા પવત્તમાનં **આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિં** સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. **રૂપસઞ્ઞા** રૂપાવચરસઞ્ઞા પઞ્ચવિધ**અભિઞ્ઞાભિનીહારો** હોતિ. **નાનત્તસઞ્ઞા** નાનારમ્મણેસુ **વોકારો** અકુસલો પવત્તતિ. એવં રૂપાવચરજ્ઝાને આદીનવદસ્સી હુત્વા તા રૂપસઞ્ઞાનાનત્તસઞ્ઞાયો આરમ્મણે સમતિક્કમતિ, **અસ્સ** યોગાવચરસ્સ પટિઘસઞ્ઞા ચ અબ્ભત્થં ગચ્છતિ. **એવં** ઇમિના વુત્તનયેન સમતિક્કમેન **સમાહિતસ્સ**, સન્તવુત્તિના અરૂપાવચરસમાધિના **સમાહિતસ્સ** યોગાવચરસ્સ **ઓભાસો** રૂપાવચરજ્ઝાનોભાસો અન્તરધાયતિ. **રૂપાનં** કસિણરૂપાનં ઝાનચક્ખુના દસ્સનઞ્ચ અન્તરધાયતીતિ યોજના.

''યેન સમાધિના સમાહિતસ્સ, સમાહિતસ્સ ઓભાસો ચ રૂપાનં દસ્સનઞ્ચ અન્તરધાયતિ, સો સમાધિ કિત્તકેહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો, કથં પચ્ચવેક્ખિતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''સો સમાધી''**તિઆદિ વુત્તં. **સો સમાધીતિ** યેન રૂપારૂપાવચરસમાધિના સમાહિતો, સો દુવિધોપિ સમાધિ અનભિજ્ઝાબ્યાપાદવીરિયારમ્ભેહિ તીહિ ઉપકારકઙ્ગેહિ ચ પસ્સદ્ધિસતીહિ દ્વીહિ પરિક્ખારઙ્ગેહિ ચ અવિક્ખિત્તેન એકેન સભાવઙ્ગેન ચ છહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતોતિ

**પચ્ચવેક્ખિતબ્બો** પુનપ્પુનં ચિન્તેતબ્બો સલ્લક્ખેતબ્બો . ''કથં કત્થ પચ્ચવેક્ખિતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**અનભિજ્ઝાસહગતં મે માનસં સબ્બલોકે**"તિઆદિ વુત્તં. ''તેસુ છસુ અઙ્ગેસુ કિત્તકો સમથો, કિત્તકા વિપસ્સના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા એત્તકો સમથો, એત્તકા વિપસ્સનાતિ વિભજિતું "**તત્થ યઞ્ચ**"તિઆદિ વુત્તં.

**૫૪**. ''પઞ્ઞાવિમુત્તી''તિ વુત્તસ્સ અરહત્તફલસ્સ સમાધિસ્સ સમથવિપસ્સનાસઙ્ખાતા પુબ્બભાગપટિપદા સમાધિમુખેન આચરિયેન વિભત્તા, ''તાય પટિપદાય લભિતબ્બો અરહત્તફલસમાધિ કિત્તકેન વેદિતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**સો સમાધિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો**"તિ વુત્તં. યો અરહત્તફલસમાધિ સમથવિપસ્સનાપટિપદાય લભિતબ્બો, સો અરહત્તફલસમાધિ **પઞ્ચવિધેન** ઞાણદસ્સનેન વેદિતબ્બો.

''કથં પઞ્ચવિધઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતી''તિ વત્તબ્બત્તા "**અયં સમાધી**"તિઆદિ વુત્તં. **અયં** અરહત્તફલસમાધિ અપ્પિતપ્પિતક્ખણે ફલસમાપત્તિસુખત્તા **પચ્ચુપ્પન્નસુખો** હોતિ, **ઇતિ** પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ **અસ્સ** અરહતો પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ. **અયં** અરહત્તફલસમાધિ આયતિં સમાપજ્જિતબ્બસ્સ અરહત્તફલસમાધિસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયત્તા **આયતિં સુખવિપાકો** હોતિ, **ઇતિ** પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ...પે॰... ભવતિ. **અયં** અરહત્તફલસમાધિ કિલેસઅરીહિ આરકત્તા **અરિયો**, કામામિસવટ્ટામિસલોકામિસાનં અભાવતો **નિરામિસો** ચ હોતિ, **ઇતિ** પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ...પે॰... ભવતિ. **અયં** અરહત્તફલસમાધિ અકાપુરિસેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકબુદ્ધેહિ સેવિતબ્બત્તા **અકાપુરિસસેવિતો** હોતિ, **ઇતિ** પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ...પે॰... ભવતિ. **અયં** અરહત્તફલસમાધિ અઙ્ગસન્તકિલેસદરથસન્તત્તા **સન્તો ચેવ** દિવસમ્પિ સમાપજ્જન્તસ્સ અતિત્તિકરણતો **પણીતો ચ** પટિપ્પસ્સદ્ધકિલેસેન અરહતા પુગ્ગલેન લદ્ધત્તા **પટિપ્પસ્સદ્ધિલદ્ધો ચ** અરહત્તમગ્ગસમાધિસઙ્ખાતેન એકોદિભાવેન અધિગતત્તા **એકોદિભાવાધિગતો ચ** સસઙ્ખારેન સપયોગેન અધિગતત્તા, નીવરણાદિપચ્ચનીકધમ્મે નિગ્ગય્હ અનધિગતત્તા, અઞ્ઞે કિલેસે વારેત્વા અનધિગતત્તા, અરહત્તમગ્ગફલભાવેનેવ પવત્તત્તા **નસસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતગતો** હોતિ, **ઇતિ** પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ **અસ્સ** અરહતો પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતીતિ પઞ્ચવિધેન ઞાણદસ્સનેન સો અરહત્તફલસમાધિ વિચયિત્વા વેદિતબ્બોતિ.

''પચ્ચુપ્પન્નસુખાદીસુ સમાધીસુ કિત્તકો સમથો, કિત્તકા વિપસ્સના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યો ચ સમાધિ પચ્ચુપ્પન્નસુખો**"તિઆદિ વુત્તં. **સમથો**, **વિપસ્સના**તિ ચ અરહત્તફલસમથવિપસ્સનાવ અધિપ્પેતા, ન પુબ્બભાગસમથવિપસ્સનાતિ. અરહત્તફલસમાધિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બોતિ આચરિયેન વુત્તો, ''તસ્સ અરહત્તફલસમાધિસ્સ પુબ્બભાગપટિપદાયં વુત્તો સમાધિ કિત્તકેન વેદિતબ્બો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**સો સમાધિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો**"તિ વુત્તં. યો રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસમાધિ પુબ્બભાગપટિપદાયં વુત્તો, સો રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસમાધિ પઞ્ચવિધેન પકારેન વેદિતબ્બો. ''કતમેના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**પીતિફરણતા**"તિઆદિ વુત્તં. પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુ પઞ્ઞા **પીતિફરણતા** હોતિ. પઠમદુતિયતતિયજ્ઝાનેસુ પઞ્ઞા **સુખફરણતા** હોતિ. ચતુત્થજ્ઝાને ચેતોપરિયપઞ્ઞા **ચેતોફરણતા** હોતિ. દિબ્બચક્ખુપઞ્ઞા **આલોકફરણતા** હોતિ. ઝાનં પચ્ચવેક્ખિત્વા પવત્તમાનપઞ્ઞા **પચ્ચવેક્ખણાનિમિત્તં** હોતિ. ઇતિ પઞ્ચવિધેન પઞ્ઞાપકારેન વિચયિત્વા વેદિતબ્બોતિ. ''તેસુ પઞ્ચવિધેસુ પકારેસુ કિત્તકો સમથો, કિત્તકા વિપસ્સના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યો ચ પીતિફરણો**"તિઆદિ વુત્તં.

**૫૫**. સમ્પયોગવસેન સમાધિ આચરિયેન વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કથં આરમ્મણવસેન વિભત્તો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**દસ કસિણાયતનાની**"તિઆદિ વુત્તં. ઇમેહિ દસહિ આરમ્મણેહિ કસિણેહિપિ સમાધિ વિચિનિત્વા

વેદિતબ્બોતિ. ‘‘તેસુ દસસુ કિત્તકો સમથો, કિત્તકા વિપસ્સના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ યઞ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. **કસિણ**ન્તિ ચ કસિણમણ્ડલમ્પિ પરિકમ્મમ્પિ પટિભાગનિમિત્તમ્પિ તસ્મિં પટિભાગનિમિત્તે ઉપ્પન્નજ્ઝાનમ્પિ વુચ્ચતિ, ઇધ પન સસમ્પયુત્તજ્ઝાનમેવ અધિપ્પેતં.

‘‘કિં પન વુત્તપ્પકારો સમાધિયેવ સમથવિપસ્સનાય યોજેતબ્બો, ઉદાહુ અઞ્ઞોપિ યોજેતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા સતિપટ્ઠાનાદિપુબ્બભાગપટિપદાભેદેન અનેકભેદભિન્નો નિરવસેસો અરિયમગ્ગોપિ વિચયિત્વા યોજેતબ્બોતિ દસ્સેતું ‘‘**એવં સબ્બો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **એવ**ન્તિ મયા વુત્તનયેન વુત્તનયાનુસારેન **સબ્બો** નિરવસેસો સતિપટ્ઠાનાદિપુબ્બભાગપટિપદાભેદેન અનેકભેદભિન્નો **અરિયો મગ્ગો** યોજેતબ્બો. કથં? **યેન યેન** અનભિજ્ઝાદિ**આકારેન** પચ્ચુપ્પન્નસુખતાદિઆકારેન સમાધિ મયા વુત્તો, **તેન તેન** અનભિજ્ઝાદિઆકારેન પચ્ચુપ્પન્નસુખતાદિઆકારેન યો યો અરિયમગ્ગો સમથેન યોજેતું સમ્ભવતિ, સો સો અરિયમગ્ગો સમથેન વિચયિત્વા યોજયિતબ્બો. યો યો અરિયમગ્ગો વિપસ્સનાય યોજેતું સમ્ભવતિ, સો સો અરિયમગ્ગો વિપસ્સનાય યોજયિત્વા યોજયિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

‘‘યેહિ સમથાધિટ્ઠાનેહિ વિપસ્સનાધમ્મેહિ યોજયિતબ્બો, તે સમથાધિટ્ઠાના વિપસ્સનાધમ્મા કતમેહિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તે તીહિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા અનિચ્ચતાય દુક્ખતાય અનત્તતાયા**’’તિ વુત્તં, તે સમથાધિટ્ઠાના વિપસ્સનાધમ્મા ‘‘અનિચ્ચતાય પઞ્ઞાય દુક્ખતાય પઞ્ઞાય અનત્તતાય પઞ્ઞાયા’’તિ તીહિ અનુપસ્સનાધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા ગણ્હિતાતિ અત્થો. અનિચ્ચતાદિના સહચરણતો અનુપસ્સનાપઞ્ઞાપિ ‘‘અનિચ્ચતા દુક્ખતા અનત્તતા’’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘યો યોગી પુગ્ગલો સમથાધિટ્ઠાનં વિપસ્સનં ભાવયમાનો હોતિ, સો યોગી પુગ્ગલો કિં ભાવયતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**સો સમથવિપસ્સનં ભાવયમાનો**’’તિઆદિ વુત્તં.

સમથવિપસ્સનાદીનિ ભાવયમાનો પુગ્ગલો રાગચરિતો દોસચરિતો મોહચરિતોતિ તિવિધો, ‘‘તત્થ કતમો પુગ્ગલો કતમેન કતમેન વિમોક્ખમુખેન નિય્યાતિ, કતમાયં કતમાયં સિક્ખન્તો, કતમં કતમં પજહન્તો, કતમં કતમં અનુપગચ્છન્તો, કતમં કતમં પરિજાનન્તો, કતમં કતમં પવાહેન્તો, કતમં કતમં નિદ્ધુનન્તો, કતમં કતમં વમેન્તો, કતમં કતમં નિબ્બાપેન્તો, કતમં કતમં ઉપ્પાટેન્તો, કતમં કતમં વિજટેન્તો નિય્યાતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**રાગચરિતો પુગ્ગલો**’’તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન ‘‘ઇદાનિ યેસં પુગ્ગલાનં યત્થ સિક્ખન્તાનં વિસેસતો નિય્યાનમુખાનિ, યેસઞ્ચ કિલેસાનં પટિપક્ખભૂતાનિ તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ, તેહિ સદ્ધિં તાનિ દસ્સેતું ‘રાગચરિતો’તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિ વુત્તં. તસ્સત્થોપિ **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૫) વુત્તોયેવ.

‘‘કસ્મા તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયન્તો તયો ખન્ધે ભાવયતી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ તીસુ વિમોક્ખમુખેસુ. **સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખં પઞ્ઞાક્ખન્ધો** અનત્તાનુપસ્સનાય પઞ્ઞાપધાનત્તા. **અનિમિત્તવિમોક્ખમુખં સમાધિક્ખન્ધો** અનિચ્ચાનુપસ્સનાય સમાધિપધાનત્તા. **અપ્પણિહિતવિમોક્ખમુખં સીલક્ખન્ધો** દુક્ખાનુપસ્સનાય સીલપધાનત્તા. ઇતિ તીહિ વિમોક્ખમુખેહિ તિણ્ણં ખન્ધાનં સઙ્ગહિતત્તા તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયન્તો સો યોગી પુગ્ગલો તયો ખન્ધે ભાવયતિયેવાતિ પઞ્ઞાપધાનાદિભાવો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૫) વુત્તો. **તયો ખન્ધે ભાવયન્તો અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવયતિ**. ‘‘કસ્મા ભાવયતી’’તિ વત્તબ્બત્તા કારણં દસ્સેતું ‘‘**તત્થ યા**’’તિઆદિ વુત્તં.

તિણ્ણં ખન્ધાનં અરિયઅટ્ઠઙ્ગિકમગ્ગભાવો વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ જાનિતો, ''કથં સમથવિપસ્સનાભાવો જાનિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા તિણ્ણં ખન્ધાનં સમથવિપસ્સનાભાવં દસ્સેતું "**તત્થ સીલક્ખન્ધો ચા**"તિઆદિ વુત્તં. ''યો યોગી પુગ્ગલો સમથવિપસ્સનં ભાવેતિ, તસ્સ યોગિનો પુગ્ગલસ્સ ભવઙ્ગાનિ કતમં ભાવનં ગચ્છન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**યો સમથવિપસ્સનં ભાવેતિ, તસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. કાયો ચ ચિત્તઞ્ચ **દ્વે ભવઙ્ગાનિ** ઉપપત્તિભવસ્સ અઙ્ગાનિ **ભાવનં** વડ્ઢનં ગચ્છન્તિ. સીલઞ્ચ સમાધિ ચ **દ્વે પદાનિ** દ્વે પાદા ભવનિરોધગામિની પટિપદા **ભાવનં** વડ્ઢનં ગચ્છન્તિ.

''કથં ગચ્છન્તી''તિ વત્તબ્બત્તા "**સો હોતિ ભિક્ખૂ**"તિઆદિ વુત્તં. **ભાવિતકાયો**તિ ભાવિતો કાયો કાયઆભિસમાચારિકો, કાયસંવરો વા યેન ભિક્ખુનાતિ ભાવિતકાયો. સેસેસુપિ એસ નયો. **કાયે** કાયઆભિસમાચારિકે, કાયસંવરે વા **ભાવિયમાને** સતિ સમ્માકમ્મન્તો, સમ્માવાયામો ચ દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ કાયસમાચારસીલત્તા. **સીલે** વાચાસંવરઆજીવસંવરવસેન પવત્તે સીલે **ભાવિયમાને** સતિ સમ્માવાચા ચ સમ્માઆજીવો ચ દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ વાચાદિસંવરસીલત્તા. **ચિત્તે** ચિત્તસંવરવસેન પવત્તે ચિત્તે **ભાવિયમાને** સતિ સમ્માસતિ ચ સમ્માસમાધિ ચ દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ ચિત્તસંવરસીલત્તા. પઞ્ઞાય ભાવિયમાનાય સતિ સમ્માદિટ્ઠિ ચ સમ્માસઙ્કપ્પો ચ દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ સમાનત્તા, ઉપકારકત્તા ચ. સમ્માસઙ્કપ્પેન હિ પુનપ્પુનં સઙ્કપ્પેન્તસ્સ પઞ્ઞા વડ્ઢતીતિ.

''સમ્માકમ્મન્તો ચ સમ્માવાયામો ચ દ્વે ધમ્મા કાયવસેનેવ વિભત્તા વિચેતબ્બા કિં, ઉદાહુ ચિત્તવસેન વિભત્તા વિચેતબ્બા કિ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યો ચ સમ્માકમ્મન્તો**"તિઆદિ વુત્તં. કાયસુચરિતચેતનાભૂતો યો ચ સમ્માકમ્મન્તો, તંસહિતો યો ચ સમ્માવાયામો સિયા કાયિકો, વિરતિભૂતો યો ચ સમ્માકમ્મન્તો, તંસહિતો યો ચ સમ્માવાયામો સિયા ચેતસિકો, **તત્થ** તેસુ કાયિકચેતસિકભૂતેસુ સમ્માકમ્મન્તસમ્માવાયામેસુ **યો** સમ્માકમ્મન્તસમ્માવાયામો કાયસઙ્ગહો, **સો** સમ્માકમ્મન્તસમ્માવાયામો **કાયે** કાયઆભિસમાચારિકે, કાયસંવરે વા **ભાવિતે** સતિ ભાવનં ગચ્છતિ. **યો** સમ્માકમ્મન્તસમ્માવાયામો ચિત્તસઙ્ગહો, **સો** સમ્માકમ્મન્તસમ્માવાયામો **ચિત્તે** ચિત્તસંવરે **ભાવિતે** સતિ ભાવનં ગચ્છતીતિ યોજના.

''સમથવિપસ્સનં ભાવયન્તો સો યોગી પુગ્ગલો કિત્તકં અધિગમં ગચ્છતી''તિ વિચયિતબ્બત્તા "**સો સમથવિપસ્સનં ભાવયન્તો**"તિઆદિ વુત્તં. પઞ્ચવિધં અરિયમગ્ગાધિગમં દસ્સેતું "**ખિપ્પાધિગમો ચા**"તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૫) વિભત્તો. ''કેન કતમો અધિગમો હોતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ સમથેના**"તિઆદિ વુત્તં.

**૫૬**. ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિઆદિસુત્તત્થો વેનેય્યાનં અરહત્તફલવિમુત્તિમુખેન આચરિયેન વિચયિતો વિભત્તો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''દેસકસ્સ દસબલસમન્નાગતસ્સ દસ બલાનિ કથં વિચયિતબ્બાની''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યો દેસયતિ, સો દસબલસમન્નાગતો**"તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન –

> ''ઇતિ મહાથેરો 'તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા'તિ ગાથાય વસેન અરહત્તફલવિમુત્તિમુખેન વિચયહારસમ્પાતં નિદ્દિસન્તો, દેસનાકુસલતાય અનેકેહિ સુત્તપ્પદેસેહિ તસ્સા પુબ્બભાગપટિપદાય ભાવનાવિસેસાનં ભાવનાનિસંસાનઞ્ચ વિભજનવસેન નાનપ્પકારતો વિચયહારં દસ્સેત્વા, ઇદાનિ દસન્નં તથાગતબલાનમ્પિ વસેન તં દસ્સેતું 'તત્થ યો દેસયતી'તિઆદિમાહા''તિ –

વુત્તં. તત્થ **તત્થાતિ** તેસુ સમથવિપસ્સનં ભાવયન્તેસુ સાસિતબ્બસાસકેસુ. દસબલસમન્નાગતો **યો** દેસકો સત્થા ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિઆદિધમ્મં દેસેતિ, ઓવાદેન સાવકે ન વિસંવાદયતિ, તસ્સ દેસકસ્સ સત્થુનો દસ બલાનિ વિચયિતબ્બાનીતિ યોજના.

''કિન્તિ દેસેતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''સો તિવિધ''**ન્તિઆદિ વુત્તં. તેસુ દસસુ તથાગતબલેસુ ઠાનાટ્ઠાનઞાણં પઠમં તથાગતબલં નામ, ''તં બલં કથં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''સો તથા ઓવદિતો''**તિઆદિ વુત્તં. અત્થો **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૫૬) વુત્તો, પાળિવસેનપિ પાકટો. ''એતં ઠાનં ન વિજ્જતી''તિ જાનનં અટ્ઠાનઞાણં નામ, ''એતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ જાનનં ઠાનઞાણં નામાતિ ઠાનાટ્ઠાનાનં જાનનઞાણં પઠમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. (૧)

**૫૭.** ઠાનાટ્ઠાનઞાણં પઠમં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં વિભત્તં અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કથં સબ્બત્થગામિનિપટિપદાઞાણં દુતિયતથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ ઠાનાટ્ઠાનતા''**તિ વુત્તં. ''અયં પટિપદા ઇમસ્મિં ભવે ગામિની, અયં પટિપદા ઇમસ્મિં ભવે ગામિની''તિ સબ્બત્થ ગામિનિયા પટિપદાય જાનનઞાણં **સબ્બત્થગામિનિપટિપદાઞાણં** નામાતિ સબ્બત્થગામિનિપટિપદાઞાણં દુતિયં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. (૨)

**૫૯.** સબ્બત્થગામિનિપટિપદાઞાણં દુતિયં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કથં અનેકધાતુનાનાધાતુઞાણં તતિયં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ સબ્બત્થગામિની પટિપદા''**તિઆદિ વુત્તં. ''અયં ધાતુ ચ અયં ધાતુ ચ **અનેકધાતુ** નામ, અયં ધાતુ ચ અયં ધાતુ ચ **નાનાધાતુ** નામા''તિ અનેકધાતુનાનાધાતૂનં જાનનઞાણં **અનેકધાતુનાનાધાતુઞાણં** નામાતિ અનેકધાતુનાનાધાતુઞાણં તતિયં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ. (૩)

**૬૦.** અનેકધાતુનાનાધાતુઞાણં તતિયં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કથં સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતાઞાણં ચતુત્થં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ અનેકધાતુનાનાધાતુકસ્સ લોકસ્સા''**તિઆદિ વુત્તં. ''ઇમે સત્તા એવં અધિમુત્તા, ઇમે સત્તા એવં અધિમુત્તા''તિ સત્તાનં અધિમુચ્ચનાનં જાનનઞાણં સત્તાનં **નાનાધિમુત્તિકતાઞાણં** નામાતિ સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતાઞાણં ચતુત્થં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ. (૪)

સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતાઞાણં ચતુત્થં તથાગતબલં આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કથં વિપાકવેમત્તતાઞાણં પઞ્ચમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ તે યથાધિમુત્તા ચા''**તિઆદિ વુત્તં. ''એવં અધિમુત્તાનં સત્તાનં ઇદં કમ્મં કણ્હં, ઇમસ્સ કણ્હકમ્મસ્સ અયં વિપાકો. ઇદં કમ્મં સુક્કં, ઇમસ્સ સુક્કકમ્મસ્સ અયં વિપાકો''તિ એવમાદીહિ વિપાકાનં નાનત્તજાનનઞાણં **વિપાકવેમત્તતાઞાણં** નામાતિ વિપાકવેમત્તતાઞાણં પઞ્ચમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ.

**૬૨.** વિપાકવેમત્તતાઞાણં પઞ્ચમં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કથં ઝાનાનં સંકિલેસવોદાનવુટ્ઠાનઞાણં છટ્ઠં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ તથા સમાદિન્નાન''**ન્તિઆદિ વુત્તં. ''એવં સમાદિન્નાનં કમ્માનં ઝાનાનં વિમોક્ખાનં સમાધીનં સમાપત્તીનં અયં સંકિલેસો, ઇદં વોદાનં, ઇદં વુટ્ઠાનં, એવં સંકિલિસ્સતિ, એવં વોદાયતિ, એવં વુટ્ઠહતી''તિ ઝાનાનં સંકિલેસવોદાનવુટ્ઠાનાનં અનાવરણઞાણં

**ઝાનાનં સંકિલેસવોદાનવુટ્ઠાનઞાણં** નામાતિ ઝાનાનં સંકિલેસવોદાનવુટ્ઠાનઞાણં છટ્ઠં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ. (૫)

૬૩. ઝાનાનં સંકિલેસઞાણં છટ્ઠં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં, ''કથં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતાઞાણં સત્તમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ તસ્સેવ સમાધિસ્સા''**તિઆદિ વુત્તં. ''એવં આધિપતેય્યટ્ઠેન ઇન્દ્રિયાનિ, એવં અકમ્પિયટ્ઠેન બલાની''તિ જાનનેન સહ ''અયં મુદિન્દ્રિયો, અયં મજ્ઝિન્દ્રિયો, અયં તિક્ખિન્દ્રિયો''તિ પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયબલાનં અમુદુમજ્ઝાધિમત્તતાજાનનઞાણંઅમુદુમજ્ઝાધિમત્તતાજાનનઞાણં **ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતાઞાણં** નામાતિ ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતાઞાણં સત્તમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ. (૬)

૬૪. ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણં સત્તમં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં, ''કથં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણં અટ્ઠમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બં, કથં દિબ્બચક્ખુઞાણં નવમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ તત્થ યં અનેકવિહિત''**ન્તિઆદિ વુત્તં. ''એકં જાતિ''ન્તિઆદિના જાતિવસેન વા ''એવંનામો''તિઆદિના નામગોત્તવણ્ણાહારસુખદુક્ખપટિસંવેદનાય પરિયન્તવસેન વા સાકારસ્સ સઉદ્દેસસ્સ અનેકવિહિતપુબ્બેનિવાસસ્સ તંતંભવસ્સ અસેસતો જાનનઞાણં **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણં** નામાતિ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણં અટ્ઠમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ. (૭)

ચવમાનઉપપજ્જમાનહીનપણીતસુવણ્ણદુબ્બણ્ણસુગતદુગ્ગતયથાકમ્મૂપગાનં સત્તાનં અસેસતો ચુતૂપપાતાનં જાનનઞાણં **દિબ્બચક્ખુઞાણં** નામાતિ દિબ્બચક્ખુઞાણં નવમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ. (૮-૯)

પુબ્બેનિવાસાદિઅટ્ઠમનવમં તથાગતબલં આચરિયેન વિચયિતં વિભત્તં, ''કથં સબ્બાસવક્ખયઞાણં દસમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ઇતિ તત્થ ચ''**ન્તિઆદિ વુત્તં. બોધિમૂલે સંકિલેસમારનિહનં ઞાણં ઉપ્પન્નં, ઇદં કિલેસમારનિહનં ઞાણં **સબ્બાસવક્ખયઞાણં** નામાતિ સબ્બાસવક્ખયઞાણં દસમં તથાગતબલં વિચયિતબ્બન્તિ અયં સઙ્ખેપત્થો. વિત્થારતો પન પાળિતો ચ અટ્ઠકથાતો ચ યતિપોતાનમ્પિ પાકટો ભવેય્યાતિ મઞ્ઞિત્વા ન દસ્સિતો.(૧૦)

''એત્તકોવ વિચયહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો''તિ વત્તબ્બત્તા **''નિયુત્તો વિચયો હારસમ્પાતો''**તિ વુત્તં. યે યે સુત્તપ્પદેસત્થા વુત્તા, તે તે સુત્તપ્પદેસત્થા યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વિચયહારસમ્પાતેન વિચયિતબ્બા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વિચયહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નીહરિત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ વિચયહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૩. યુત્તિહારસમ્પાતવિભાવના

**૬૫.** યેન યેન વિચયહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા આચરિયેન વિચયિતબ્બા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, સો વિચયહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ''કતમો યુત્તિહારસમ્પાતો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમો યુત્તિહારસમ્પાતો**"તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ''એવં નાનાનયેહિ વિચયહારસમ્પાતં વિત્થારેત્વા ઇદાનિ યુત્તિહારસમ્પાતાદીનિ દસ્સેતું 'તત્થ કતમો યુત્તિહારસમ્પાતો'તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૬૫) વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ દેસનાહારસમ્પાતાદીસુ સોળસસુ હારસમ્પાતેસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **યુત્તિહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ, પુચ્છિત્વા યસ્મિં સુત્તપ્પદેસે વુત્તાનં અત્થાનં યુત્તિભાવો વિચારેતબ્બો, તં સુત્તપ્પદેસં નીહરિતું –

> ''તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો;
> સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બયં;
> થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ, સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે''તિ. (ઉદા॰ ૩૨; નેત્તિ॰ ૩૧, ૭૮) –

વુત્તં. તસ્સં ગાથાયં **તસ્મા** અરક્ખિતચિત્તસ્સ મારવસાનુગતત્તા સતિસંવરઇન્દ્રિયસંવરાદિવસેન ભિક્ખુ **રક્ખિતચિત્તો અસ્સ** ભવેય્ય, **તસ્મા** કામવિતક્કાદિમિચ્છાસઙ્કપ્પગોચરસ્સ મારવસાનુગતત્તા નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદિવસેન ભિક્ખુ **સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો અસ્સ** ભવેય્ય, **તસ્મા** મિચ્છાદિટ્ઠિહતચિત્તસ્સ મારવસાનુગતત્તા યોનિસોમનસિકારેન ભિક્ખુ ઉદયબ્બયં ઞત્વાન **સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો અસ્સ** ભવેય્ય, **તસ્મા** થિનમિદ્ધેન હતચિત્તસ્સ મારવસાનુગતત્તા વીરિયવસેન ભિક્ખુ **થિનમિદ્ધાભિભૂ અસ્સ** ભવેય્ય, તાદિસો ભિક્ખુ સબ્બા દુગ્ગતિયો **જહે** જહિસ્સતીતિ અત્થો વેદિતબ્બો.

''તસ્સં ગાથાયં કથં યુત્તિભાવો વિચારેતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. રક્ખિતચિત્તસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો ભવિસ્સતીતિ અત્થો યુજ્જતિ એવ, નો ન યુજ્જતિ. મિચ્છાસઙ્કપ્પાનમ્પિ જહિતત્તા સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો હુત્વા વિહરન્તો ઉદયબ્બયં પટિવિજ્ઝિસ્સતીતિ અત્થો યુજ્જતિ સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારસ્સ ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાસમ્ભવતો. ઉદયબ્બયં પટિવિજ્ઝન્તો સબ્બા દુગ્ગતિયો જહિસ્સતીતિ અત્થો યુજ્જતિ ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાનુક્કમેન અરિયમગ્ગસમ્ભવતો. સબ્બા દુગ્ગતિયો જહન્તો સબ્બાનિ દુગ્ગતિવિનિપાતભયાનિ સમતિક્કમિસ્સતીતિ અત્થો યુજ્જતિ સબ્બેસં દુગ્ગતિવિનિપાતભયાનં અનુપ્પજ્જનતો.

''એત્તકોવ યુત્તિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો''તિ વત્તબ્બત્તા "**નિયુત્તો યુત્તિહારસમ્પાતો**"તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન યુત્તિહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થાનં યુત્તિભાવો વિચારેતબ્બો , સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો યુત્તિહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ યુત્તિહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૪. પદટ્ઠાનહારસમ્પાતવિભાવના

**૬૬.** યેન યેન યુત્તિહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થાનં યુત્તિભાવો આચરિયેન વિભાવિતો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, સો યુત્તિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ''કતમો પદટ્ઠાનહારસમ્પાતો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો**

**હારસમ્પાતો**’’તિ પુચ્છતિ.

પુચ્છિત્વા યસ્મિં સુત્તપ્પદેસે વુત્તાનિ પદટ્ઠાનાનિ નીહરિતાનિ, તં સુત્તપ્પદેસં નીહરિતું ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરોતિ ગાથા**’’તિ વુત્તા. ગાથાત્થો વુત્તોવ. ‘‘કતમે ગાથાત્થા કતમેસં ધમ્માનં પદટ્ઠાનાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**’’તિ સુત્તપ્પદેસસ્સ અત્થભૂતા ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા તિણ્ણં સુચરિતાનં પદટ્ઠાનં નામ સુચરિતપારિપૂરિયા આસન્નકારણત્તા. ‘‘**સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**’’તિ સુત્તપ્પદેસસ્સ અત્થભૂતા નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદયો સમ્માસઙ્કપ્પા સમથસ્સ પદટ્ઠાનં નામ કામચ્છન્દઆદિનીવરણવિક્ખમ્ભનસ્સ આસન્નકારણત્તા. ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો**’’તિ સુત્તપ્પદેસસ્સ અત્થભૂતા કમ્મસ્સકતાસમ્માદિટ્ઠિ ચ સપ્પચ્ચયનામરૂપદસ્સનસમ્માદિટ્ઠિ ચ વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનં નામ અનિચ્ચાનુપસ્સનાદીનં વિસેસકારણત્તા. ‘‘**ઞત્વાન ઉદયબ્બય**’’ન્તિ સુત્તપ્પદેસસ્સ અત્થભૂતા ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાપઞ્ઞા દસ્સનભૂમિયા પદટ્ઠાનં નામ પઠમમગ્ગાધિગમસ્સ આસન્નકારણત્તા. ‘‘**થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂ**’’તિ સુત્તપ્પદેસસ્સ અત્થભૂતં થિનમિદ્ધાભિભવનં વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં નામ આસન્નકારણત્તા. ‘‘**સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે**’’તિ સુત્તપ્પદેસસ્સ અત્થભૂતા પહાતબ્બજહનભાવનાય અરિયમગ્ગભાવનાય પદટ્ઠાનં નામ પહાતબ્બપ્પહાનેન અરિયમગ્ગભાવનાપારિપૂરિસમ્ભવતો.

‘‘એત્તકોવ પદટ્ઠાનહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો પદટ્ઠાનો હારસમ્પાતો**’’તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પદટ્ઠાનહારસમ્પાતભૂતેન સુત્તપ્પદેસત્થાનિ પદટ્ઠાનાનિ નીહરિતાનિ, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પદટ્ઠાનહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ પદટ્ઠાનહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૫. લક્ખણહારસમ્પાતવિભાવના

**૬૭.** યેન યેન પદટ્ઠાનહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થાનિ પદટ્ઠાનાનિ આચરિયેન નિદ્ધારિતાનિ, અમ્હેહિ ચ ઞાતાનિ, સો પદટ્ઠાનહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો લક્ખણહારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો લક્ખણો હારસમ્પાતો**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ દેસનાહારસમ્પાતાદીસુ સોળસસુ હારસમ્પાતેસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **લક્ખણહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ.

‘‘કતમેહિ સુત્તત્થેહિ સમાનલક્ખણા કતમે ધમ્મા ગહિતા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**’’તિ સુત્તપ્પદેસેન વુત્તં **ઇદં** રક્ખણં સતિન્દ્રિયં ગહિતં, સતિન્દ્રિયે ગહિતે સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ગહિતાનિ ભવન્તિ ઇન્દ્રિયટ્ઠેન સમાનલક્ખણત્તા. ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો**’’તિ સુત્તપ્પદેસેન વુત્તા સમ્માદિટ્ઠિ ગહિતા, સમ્માદિટ્ઠિયા ગહિતાય અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ગહિતો ભવતિ. **તં કિસ્સ હેતૂ**તિ કારણં પુચ્છતિ. પુચ્છિત્વા કારણમાહ ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિતો હી**’’તિઆદિના. સમ્માદિટ્ઠિહેતુતો સમ્માસઙ્કપ્પો **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માસઙ્કપ્પતો સમ્માવાચા **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માવાચાતો સમ્માકમ્મન્તો **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા,

સમ્માકમ્મન્તતો સમ્માઆજીવો **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માઆજીવતો સમ્માવાયામો **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માવાયામતો સમ્માસતિ**હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માસતિતો સમ્માસમાધિ **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માસમાધિતો સમ્માવિમુત્તિ **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, સમ્માવિમુત્તિતો સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનં **હિ** યસ્મા પભવતિ, તસ્મા, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ગહિતો ભવતીતિ.

''એત્તકોવ લક્ખણહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**નિયુત્તો લક્ખણો હારસમ્પાતો**''તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન લક્ખણહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા સમાનલક્ખણેન ગહિતા ભવન્તિ, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો લક્ખણહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહિતોતિ.

ઇતિ લક્ખણહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૬. ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતવિભાવના

**૬૮.** યેન યેન લક્ખણહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા સમાનલક્ખણેન ગહિતા, સો લક્ખણહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ''કતમો ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારસમ્પાતો**''તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ દેસનાહારસમ્પાતાદીસુ સોળસસુ હારસમ્પાતેસુ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ.

''કતમસ્મિં સુત્તે કતમે નિરુત્યાધિપ્પાયનિદાનપુબ્બાપરાનુસન્ધયો નિદ્ધારિતા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તસ્મા**''તિઆદિ વુત્તં. ''તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા''તિ સુત્તપ્પદેસે ''રક્ખીયતે **રક્ખિત**''ન્તિ નિરુત્તિં ''**પરિપાલીયતી**''તિ ઇમિના પરિયાયેન દસ્સેતિ, ઇતિસદ્દસ્સ આદ્યત્થત્તા ''ચિન્તેતીતિ **ચિત્તં**, અત્તનો સન્તાનં ચિનોતીતિ **ચિત્તં**, પચ્ચયેહિ ચિતન્તિ **ચિત્તં**, ચિત્તવિચિત્તટ્ઠેન **ચિત્તં**, ચિત્તકરણટ્ઠેન **ચિત્તં**, રક્ખિતં ચિત્તં યસ્સાતિ **રક્ખિતચિત્તો**. સમ્મા સઙ્કપ્પેતીતિ **સમ્માસઙ્કપ્પો**, ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ **ગોચરો**, ગોચરો વિયાતિ **ગોચરો**, સમ્માસઙ્કપ્પો ગોચરો અસ્સાતિ **સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**. સમ્મા પસ્સતીતિ **સમ્માદિટ્ઠિ**, સમ્માદિટ્ઠિ પુરેક્ખારો અસ્સાતિ **સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો**. જાનાતીતિ **ઞત્વાન**. ઉદયો ચ વયો ચ **ઉદયબ્બયં**. થિનઞ્ચ મિદ્ધઞ્ચ **થિનમિદ્ધં**, અભિભવતીતિ **અભિભૂ**, થિનમિદ્ધં અભિભૂતિ **થિનમિદ્ધાભિભૂ**. ભિક્ખતીતિ **ભિક્ખૂ**''તિ નિરુત્તિપિ નીહરિતા. તેનાહ – ''ઇતિ-સદ્દો આદ્યત્થો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૬૮). **એસા** વુત્તપ્પકારા પઞ્ઞત્તિ **નિરુત્તિ** નામાતિ નીહરિતા.

**ઇધ** સુત્તપ્પદેસે ભગવતો કો અધિપ્પાયોતિ ચે પુચ્છેય્ય, **યે** સપ્પુરિસા સબ્બાહિ **દુગ્ગતીહિ** પરિમુચ્ચિતુકામા ભવિસ્સન્તિ, **તે** સપ્પુરિસા **ધમ્મચારિનો** રક્ખિતચિત્તા ભવિસ્સન્તીતિ અયં અધિપ્પાયો. **એત્થ** ''તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા''તિઆદિસુત્તપ્પદેસે ભગવતો **અધિપ્પાયો**તિ નીહરિતબ્બો.

''કતમં નિદાન''ન્તિ ચે પુચ્છેય્ય, કોકાલિકો સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનેસુ થેરેસુ ચિત્તં અરક્ખિત્વા પદોસયિત્વા મહાપદુમનિરયે યસ્મા ઉપપન્નો, યસ્મા ભગવા ચ સતિઆરક્ખેન સમન્નાગતો સબ્બા દુગ્ગતિયો જહતિ, તસ્મા ચ સબ્બા દુગ્ગતિયો જહિતુકામો ભિક્ખુ સપ્પુરિસો રક્ખિતચિત્તો અસ્સ ભવેય્યાતિ **નિદાનં** નીહરિતબ્બં.

''કતમો પુબ્બાપરસન્ધી''તિ ચે પુચ્છેય્ય, સુત્તમ્હિ ''**સતિયા ચિત્તં રક્ખિતબ્બ**''ન્તિ યં વચનં વુત્તં, તેન પુબ્બવચનેન અયં ''તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ...પે॰... સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે''તિ સુત્તપ્પદેસો અનુસન્ધિ સંસન્દતિ સમેતીતિ **પુબ્બપરાનુસન્ધિ** નિદ્ધારિતબ્બોતિ.

''એત્તકોવ ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**નિયુત્તો ચતુબ્યૂહો હારસમ્પાતો**''તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતેન નિરુત્યાધિપ્પાયનિદાનપુબ્બાપરાનુસન્ધિ નિદ્ધારિતબ્બો, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૭. આવટ્ટહારસમ્પાતવિભાવના

૬૯. યેન યેન ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતેન નિરુત્યાધિપ્પાયનિદાનપુબ્બાપરાનુસન્ધયો વિભત્તા, સો ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ''કતમો આવટ્ટહારસમ્પાતો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમો આવટ્ટો હારસમ્પાતો**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **આવટ્ટહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ.

''કતમે સુત્તત્થા કથં આવટ્ટેતબ્બા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તસ્મા**''તિઆદિ વુત્તં. નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પસઙ્ખાતસમ્માસઙ્કપ્પબહુલો કસિણાદિવસેન, અવિહિંસાસઙ્કપ્પસઙ્ખાતસમ્માસઙ્કપ્પબહુલો મેત્તાદિવસેન અધિગતાય ચિત્તેકગ્ગતાય ચિત્તં ઠપેન્તો સંકિલેસતો **રક્ખિતચિત્તો** નામ હોતિ, ''**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**''તિ ઇમિના રક્ખિતચિત્તે વુત્તે સતિ યા એકગ્ગતા આવટ્ટેતબ્બા, સા અયં એકગ્ગતા **સમથો**. ''**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો**''તિ ઇમિના સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારે વુત્તે સતિ યા પઞ્ઞા આવટ્ટેતબ્બા, સા અયં પઞ્ઞા **વિપસ્સના**. ''**ઞત્વાન ઉદયબ્બય**''ન્તિ ઇમિના ઉદયબ્બયઞાણસમન્નાગતે વુત્તે સતિ યા દુક્ખપરિજાનના આવટ્ટેતબ્બા, સા અયં દુક્ખપરિજાનના **દુક્ખપરિઞ્ઞા**. ''**થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂ**''તિ ઇમિના પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન યં થિનમિદ્ધાભિભવનં વુત્તં, ઇદં થિનમિદ્ધાભિભવનં **સમુદયપ્પહાનં**. ''**સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે**''તિ ઇમિના યો સબ્બદુગ્ગતિજહનસઙ્ખાતો અનુપ્પાદો વુત્તો, સો અયં અનુપ્પાદો **નિરોધો**. ઇતિ દુક્ખપરિઞ્ઞાય પરિઞ્ઞેતબ્બં દુક્ખસચ્ચં આવટ્ટેતબ્બં, સમુદયપ્પહાનેન પહાતબ્બં સમુદયસચ્ચં આવટ્ટેતબ્બં, નિરોધેન નિરોધસચ્ચં આવટ્ટેતબ્બં, સમથવિપસ્સનાહિ મગ્ગસચ્ચં આવટ્ટેતબ્બન્તિ ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ આવટ્ટેતબ્બાનીતિ.

''એત્તકોવ આવટ્ટો હારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**નિયુત્તો આવટ્ટો હારસમ્પાતો**''તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન આવટ્ટહારસમ્પાતેન સમથાદયો આવટ્ટેતબ્બા , સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો આવટ્ટહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ આવટ્ટહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

## ૮. વિભત્તિહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૦.** યેન યેન આવટ્ટહારસમ્પાતેન સુત્તત્થા આવટ્ટેતબ્બા, સો આવટ્ટહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો વિભત્તિહારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો વિભત્તિહારસમ્પાતો**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કતમો** સંવણ્ણનાવિસેસો **વિભત્તિહારસમ્પાતો** નામાતિ પુચ્છતિ.

‘‘કતમે સુત્તત્થા કત્થ વિભત્તા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. યા ‘‘તસ્મા...પે॰... ગોચરો’’તિ ગાથા વુત્તા, તિસ્સં ગાથાયં વુત્તો કુસલપક્ખો ધમ્મો કુસલપક્ખેન ધમ્મેન સતિસંવરો ધમ્મો **નિદ્દિસિતબ્બો** વિભજિતબ્બો, અકુસલપક્ખેન ધમ્મેન **નિદ્દિસિતબ્બો** વિભજિતબ્બો.

કથં? ‘‘**રક્ખિતચિત્તસ્સા**’’તિ પદેન વુત્તો કુસલપક્ખો સતિસંવરો ધમ્મો ‘‘ચક્ખુદ્વારસંવરો...પે॰... મનોદ્વારસંવરો’’તિ છબ્બિધેન કુસલપક્ખેન ધમ્મેન નિદ્દિસિતબ્બો વિભજિતબ્બો. ‘‘**સમ્માસઙ્કપ્પો**’’તિ પદેન વુત્તો કુસલપક્ખો સમ્માસઙ્કપ્પો ધમ્મો ‘‘નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો અબ્યાપાદ-સઙ્કપ્પો અવિહિંસાસઙ્કપ્પો’’તિ તિવિધેન કુસલપક્ખેન ધમ્મેન વિભજિતબ્બો. ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો**’’તિ પદેન વુત્તા કુસલપક્ખા ધમ્મજાતિ ‘‘દુક્ખે ઞાણં, દુક્ખસમુદયે ઞાણં, દુક્ખનિરોધે ઞાણં, દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદાય ઞાણં, પુબ્બન્તે ઞાણં, અપરન્તે ઞાણં, પુબ્બન્તાપરન્તે ઞાણં, ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ ઞાણ’’ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૬૩) અટ્ઠવિધેન કુસલપક્ખેન ધમ્મેન વિભજિતબ્બા. ‘‘**ઞત્વાન ઉદયબ્બય**’’ન્તિ પદેન વુત્તં કુસલપક્ખઉદયબ્બયઞાણં ધમ્મજાતં પઞ્ઞાસવિધેન ઉદયબ્બયઞાણેન કુસલપક્ખેન વિભજિતબ્બં. ‘‘**થિનમિદ્ધાભિભૂ**’’તિ પદેન વુત્તં થિનમિદ્ધાભિભવનં કુસલપક્ખં ધમ્મજાતં ‘‘સોતાપત્તિમગ્ગાભિભવનં સકદાગામિમગ્ગાભિભવનં અનાગામિમગ્ગાભિભવનં અરહત્તમગ્ગાભિભવન’’ન્તિ ચતુબ્બિધેન કુસલપક્ખેન વિભજિતબ્બં.

સતિસંવરો કુસલપક્ખો ‘‘લોકિયો સતિસંવરો, લોકુત્તરો સતિસંવરો’’તિ દુબ્બિધેન વિભજિતબ્બોતિ. લોકિયો સતિસંવરો કામાવચરોવાતિ એકવિધેન વિભજિતબ્બો. લોકુત્તરા સતિસંવરો ‘‘દસ્સનભૂમિ, ભાવનાભૂમી’’તિ દુબ્બિધેન વિભજિતબ્બો. કામાવચરો સતિસંવરો ‘‘કાયાનુપસ્સનાસતિસંવરો વેદનાનુપસ્સનાસતિસંવરો ચિત્તાનુપસ્સનાસતિસંવરો ધમ્માનુપસ્સનાસતિસંવરો’’તિ ચતુબ્બિધેન વિભજિતબ્બો. લોકુત્તરો સતિસંવરોપિ તથા ચતુબ્બિધેન વિભજિતબ્બો. સમ્માસઙ્કપ્પસમ્માદિટ્ઠિયોપિ લોકિયલોકુત્તરવસેન દુબ્બિધાદિભેદેન વિભજિતબ્બા. પદટ્ઠાનેનપિ પદટ્ઠાનહારસમ્પાતે વુત્તનયેન વિભજિતબ્બા.

અકુસલપક્ખેન ‘‘**અરક્ખિતેન ચિત્તેના**’’તિ પદેન વુત્તો અસંવરો ‘‘ચક્ખુઅસંવરો ...પે॰... કાયઅસંવરો, ચોપનકાયઅસંવરો, વાચાઅસંવરો, મનોઅસંવરો’’તિ અટ્ઠવિધેન વિભજિતબ્બો. ‘‘**મિચ્છાદિટ્ઠિહતેના**’’તિ પદેન ગહિતો મિચ્છાસઙ્કપ્પો ‘‘કામવિતક્કો બ્યાપાદવિતક્કો વિહિંસાવિતક્કો’’તિ તિવિધેન વિભજિતબ્બો. ‘‘**મિચ્છાદિટ્ઠી**’’તિ પદેન વુત્તા મિચ્છાદિટ્ઠિ ‘‘દુક્ખે અઞ્ઞાણં...પે॰...ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ અઞ્ઞાણ’’ન્તિ અટ્ઠવિધેન વિભજિતબ્બા, દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિવિધેનપિ વિભજિતબ્બા. થિનમિદ્ધં પઞ્ચવિધેન સસઙ્ખારિકવિધેન વિભજિતબ્બં.

‘‘એત્તકોવ વિભત્તિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો વિભત્તિહારસમ્પાતો**’’તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વિભત્તિહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા વિભત્તા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વિભત્તિહારસમ્પાતો **નિયુત્તો**તિ યથારહ નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ વિભત્તિહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૯. પરિવત્તનહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૧**. યેન યેન વિભત્તિહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા વિભત્તા, સો વિભત્તિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો પરિવત્તનહારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારસમ્પાતો**’’તિઆદિ વુત્તં.

‘‘કતમે સુત્તપ્પદેસત્થા કથં પરિવત્તેતબ્બા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ વુત્તં. યા ‘‘તસ્મા...પે॰... ગોચરો’’તિ ગાથા વુત્તા, તાય ગાથાય યા સમથવિપસ્સના નિદ્ધારિતા, તાય સમથવિપસ્સનાય ભાવિતાય અકુસલાનં નિરોધો **ફલં** પયોજનં હોતિ, પરિઞ્ઞાતં દુક્ખં હોતિ, સમુદયો પહીનો હોતિ, મગ્ગો ભાવિતો હોતીતિ પરિવત્તેતબ્બો. પટિપક્ખેન પન સમથવિપસ્સનાય અભાવિતાય અકુસલાનં અનિરોધો, અપરિઞ્ઞાતં દુક્ખં, સમુદયો અપ્પહીનો, મગ્ગો અભાવિતો હોતીતિ પરિવત્તેતબ્બો.

‘‘એત્તકોવ પરિવત્તનહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો પરિવત્તનો હારસમ્પાતો**’’તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પરિવત્તનહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા પરિવત્તેતબ્બા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પરિવત્તનહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નીહરિત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ પરિવત્તનહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૧૦. વેવચનહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૨**. યેન યેન પરિવત્તનહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા પરિવત્તેતબ્બા, સો પરિવત્તનો હારસમ્પાતોતિ પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો વેવચનો હારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો વેવચનો હારસમ્પાતો**’’તિઆદિ વુત્તં.

‘‘કતમેસં સુત્તપ્પદેસત્થાનં, સુત્તપદાનં વા કતમાનિ વેવચનાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ વુત્તં. યા ‘‘તસ્મા...પે॰... ગોચરો’’તિ ગાથા વુત્તા, તાય ગાથાય ‘‘રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ પદેન વુત્તસ્સ ચિત્તસ્સ, ‘‘રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ એત્થ **ચિત્તસ્સ** પદસ્સ વા ‘‘**ચિત્તં...પે॰... વિજાનિતત્ત**’’ન્તિ યં વચનં વુત્તં, **ઇદં** વચનં વેવચનં, ‘‘માનસં હદય’’ન્તિઆદિવચનમ્પિ (ધ॰ સ॰ ૧૭, ૬૩) ચિત્તસ્સ વેવચનં. ‘‘સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ એત્થ

સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ "**નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો અબ્યાપાદસઙ્કપ્પો અવિહિંસાસઙ્કપ્પો**"તિ યં વચનં વુત્તં, **ઇદં** વચનં વેવચનં, "તક્કો વિતક્કો"તિઆદિ (ધ॰ સ॰ ૭) વચનમ્પિ સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ વેવચનં. "સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો"તિ એત્થ સમ્માદિટ્ઠિપદસ્સ "**સમ્માદિટ્ઠિ નામ પઞ્ઞાસત્થં પઞ્ઞાખગ્ગો પઞ્ઞારતનં પઞ્ઞાપતોદો પઞ્ઞાપાસાદો**"તિ યં વચનં વુત્તં, **ઇદં** વચનં વેવચનં, "પઞ્ઞા પજાનના વિચયો"તિઆદિ (ધ॰ સ॰ ૧૬) વચનમ્પિ સમ્માદિટ્ઠિપદસ્સ વેવચનં. "થિનં થિયના થિયિતત્તં ચિત્તસ્સ, ચિત્તસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા ઓનાહો પરિયોનાહો અન્તોસઙ્કોચો"તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૨-૧૧૬૩) યં વચનં વુત્તં, ઇદં વચનં થિનસ્સ વેવચનં. "કાયસ્સ અકલ્લતા અકમ્મઞ્ઞતા કાયાલસિયં સોપ્પં સુપના સુપ્પિતત્ત"ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૩) યં વચનં વુત્તં, ઇદં વચનં મિદ્ધસ્સ વેવચનં. "ભિક્ખકો ભિક્ખૂ"તિઆદિકં (પારા॰ ૪૫; વિભ॰ ૫૧૦) યં વચનં વુત્તં, ઇદં વચનં ભિક્ખુપદસ્સ વેવચનં. "દુગ્ગતિ અપાયો વિનિપાતો વટ્ટદુક્ખં સંસારો"તિઆદિકં યં વચનં વુત્તં, ઇદં વચનં દુગ્ગતિપદસ્સ વેવચનં. ઇતિ વેવચનાનિ નીહરિતાનિ.

"એત્તકોવ વેવચનહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો"તિ વત્તબ્બત્તા "**નિયુત્તો વેવચનો હારસમ્પાતો**"તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન વેવચનહારસમ્પાતેન વેવચનાનિ નીહરિતાનિ, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો વેવચનહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથાસમ્ભવં નીહરિત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહિતોતિ.

ઇતિ વેવચનહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

### ૧૧. પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૩.** યેન યેન વેવચનહારસમ્પાતેન વેવચનાનિ નિદ્ધારિતાનિ, સો વેવચનહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, "કતમો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો**"તિઆદિ વુત્તં.

"કતમા સુત્તપ્પદેસભૂતા પઞ્ઞત્તિ કતમેસં ધમ્માનં પઞ્ઞત્તી"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તસ્મા**"તિઆદિ વુત્તં. "**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**"તિ પઞ્ઞત્તિ સતિયા પદટ્ઠાનસ્સ રક્ખિતબ્બસ્સ ચિત્તસ્સ પઞ્ઞાપનતો સતિયા **પદટ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. સતિયા હિ રક્ખિતબ્બં ચિત્તં સતિયા પદટ્ઠાનં અધિટ્ઠાનં નામ. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** – "અધિટ્ઠહિત્વા રક્ખન્તિયા સતિયા રક્ખિયમાનં ચિત્તં તસ્સા અધિટ્ઠાનં વિય હોતી"તિ. "**સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**"તિ પઞ્ઞત્તિ સમથસ્સ ભાવનાય પઞ્ઞાપનતો સમથસ્સ **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ. "**સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બય**"ન્તિ પઞ્ઞત્તિ દસ્સનભૂમિયા નિક્ખેપસ્સ પઞ્ઞાપનતો **નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ** નામ. "**થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂ**"તિ સમુદયસ્સ અનવસેસપ્પહાનસ્સ પઞ્ઞાપનતો **અનવસેસપ્પહાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. "**સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે**"તિ પઞ્ઞત્તિ **મગ્ગસ્સ** અરિયમગ્ગસ્સ ભાવનાય પઞ્ઞાપનતો **ભાવનાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

"એત્તકોવ પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો"તિ વત્તબ્બત્તા "**નિયુત્તો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો**"તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતેન પઞ્ઞત્તિપ્પભેદા નિદ્ધારિતા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

## ૧૨. ઓતરણહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૪**. યેન યેન પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતેન પઞ્ઞત્તિપ્પભેદા નિદ્ધારિતા, સો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ‘‘કતમો ઓતરણો હારસમ્પાતો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમો ઓતરણો હારસમ્પાતો**’’તિઆદિમાહ.

‘‘તત્થ તિસ્સં ગાથાયં કતમાનિ ઇન્દ્રિયાનિ નિદ્ધારેત્વા કતમેહિ નિદ્ધારિતેહિ ધમ્મેહિ ઓતરતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તસ્મા**’’તિઆદિ વુત્તં. યા ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિઆદિગાથા વુત્તા, તિસ્સં ગાથાયં ‘‘**તસ્મા... પે॰... પુરેક્ખારો**’’તિ સુત્તપ્પદેસેન સમ્માદિટ્ઠિ ગહિતા, સમ્માદિટ્ઠિયા ગહિતાય **પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ** સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ગહિતાનિ ભવન્તિ.

**તાનિયેવ** સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ વિજ્જાય ઉપકારત્તા વા પદટ્ઠાનત્તા વા **વિજ્જા** ભવન્તિ, **વિજ્જુપ્પાદા** તાદિસાય વિજ્જાય ઉપ્પાદા ઉપ્પાદહેતુતો અવિજ્જાનિરોધો સમ્ભવતિ, અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો **સમ્ભવતિ...પે॰... જાતિનિરોધા જરામરણનિરોધો સમ્ભવતીતિ. અયં** ઓતરણા પટિચ્ચસમુપ્પાદેન પઞ્ચિન્દ્રિયાનં ઓતરણા નામ.

તાનિયેવ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ સીલક્ખન્ધેન સમાધિક્ખન્ધેન પઞ્ઞાક્ખન્ધેન તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતાનિ ભવન્તિ સદ્ધાવીરિયેહિ સીલસમ્ભવતો, સતિયા ચ પઞ્ઞાનુવત્તકત્તા. **અયં** ઓતરણા ખન્ધેહિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનં ઓતરણા નામ.

તાનિયેવ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ સઙ્ખારપરિયાપન્નાનિ ભવન્તિ. યે સઙ્ખારા અનાસવા ભવન્તિ, **ભવઙ્ગા** ભવહેતૂ નો ભવન્તિ, **તે** અનાસવા સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા ભવન્તિ ધમ્મધાતુયા અન્તોગધત્તા. **અયં** ઓતરણા ધાતૂહિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનં ઓતરણા નામ.

**સા** અનાસવા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના ભવતિ, યં આયતનં અનાસવં ભવતિ, **ભવઙ્ગં** ભવહેતુ નો ભવતિ. **અયં** ઓતરણા આયતનેહિ ધમ્મધાતુયા ઓતરણા નામ.

‘‘એત્તકોવ ઓતરણો હારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો ઓતરણો હારસમ્પાતો**’’તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન ઓતરણહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા ઓતરિતબ્બા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો ઓતરણો હારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુઞ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

ઇતિ ઓતરણહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન...પે॰... ગહેતબ્બોતિ.

ઇતો પટ્ઠાય ‘‘તત્થ કતમો’’તિઆદિઅનુસન્ધ્યત્થો ચ પરિયોસાને ‘‘નિયુત્તો’’તિઆદિઅનુસન્ધ્યત્થો ચ વુત્તનયાનુસારેનેવ વિઞ્ઞાતબ્બો. કત્થચિ કત્થચિ પાઠે અપાકટંયેવ યથાબલં કથયિસ્સામ.

### ૧૩. સોધનહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૫. યત્થા**તિ યસ્મિં પઞ્હે. **આરમ્ભો** અત્થો **સુદ્ધો** પરિપુણ્ણો, સો પઞ્હો નિરવસેસતો વિસ્સજ્જિતો ભવતિ. **યત્થ** પઞ્હે પન **આરમ્ભો** અત્થો **ન સુદ્ધો** અપરિપુણ્ણો કોચિ વિસ્સજ્જેતબ્બો અવસિટ્ઠો, સો પઞ્હો તાવ વિસ્સજ્જિતો ન ભવતિ.

### ૧૫. પરિક્ખારહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૭**. ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**’’તિ પદેન યો સતિસંવરો વુત્તો, અયં સતિસંવરો સમથસ્સ પરિક્ખારો. ‘‘**સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો**’’તિ પદેન યો સમ્માસઙ્કપ્પો વુત્તો, સો સમ્માસઙ્કપ્પો વિપસ્સનાય પરિક્ખારોતિ વિભજિત્વા યોજેતબ્બો.

### ૧૬. સમારોપનહારસમ્પાતવિભાવના

**૭૮**. ‘‘**તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા**’’તિ પદેન યં રક્ખિતચિત્તં વુત્તં, તં રક્ખિતચિત્તં તિણ્ણં **સુચરિતાનં** કમ્માનં પદટ્ઠાનં. સમ્માદિટ્ઠિયા ભાવિતાય અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ભાવિતો ભવતિ એકતો ભાવિતબ્બત્તા, પદટ્ઠાનકારણત્તા ચ. તેન વુત્તં – ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિતો હી**’’તિઆદિ. યસ્સ અરહતો સમાધિવિમુત્તિ ભવતિ, અયં અરહા **અનુપાદિસેસો પુગ્ગલો**, અયં સમાધિવિમુત્તિ **અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ**.

‘‘દેસનાહારસમ્પાતાદિકો હારસમ્પાતો યેન સોળસપ્પભેદભાવેન સુત્તપ્પદેસત્થે નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતો, સોળસપ્પભેદભાવો કેન અમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તેનાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તેન** સોળસપ્પભેદભાવેન આયસ્મા મહાકચ્ચાનો ‘‘**સોળસ...પે॰... સુત્ત**’’ન્તિ યં વચનં આહ, તેન વચનેન સોળસપ્પભેદભાવો તુમ્હેહિ સદ્દહિતબ્બો.

‘‘એત્તકોવ હારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તો હારસમ્પાતો**’’તિ વુત્તં. યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન દેસનાહારસમ્પાતેન સુત્તપ્પદેસત્થા નિદ્ધારિતા, સો સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો દેસનાહારસમ્પાતાદિહારસમ્પાતો **નિયુત્તો** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બો, **અટ્ઠકથાય**ઞ્ચ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૭૩, ૭૬) તથા નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતોતિ.

ઇતિ દેસનાહારસમ્પાતાદિહારસમ્પાતે સત્તિબલાનુરૂપા

રચિતા વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

# નયસમુટ્ઠાનવિભાવના

**૭૯.** યેન યેન સંવણ્ણનાવિસેસભૂતેન દેસનાહારસમ્પાતાદિના હારસમ્પાતેન એકસુત્તપ્પદેસત્થા નિદ્ધારેત્વા વિભત્તા, સો સંવણ્ણનાવિસેસભૂતો દેસનાહારસમ્પાતાદિહારસમ્પાતો પરિપુણ્ણો, ''કતમં નયસમુટ્ઠાન''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાન**"ન્તિઆદિ આરદ્ધં. **અટ્ઠકથાયં** પન –''એવં નાનાસુત્તવસેન, એકસુત્તવસેન ચ હારવિચારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ નયવિચારં દસ્સેતું 'તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાન'ન્તિઆદિ આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૭૯) વુત્તં. ''તત્થ કતમો નન્દિયાવટ્ટનયો''તિઆદિં અનારભિત્વા ''તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાન''ન્તિઆદિઆરમ્ભને કારણં **અટ્ઠકથાયં** વુત્તમેવ. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ હારાદીસુ યો અત્થનયો સંવણ્ણનાનયેન નિદ્દિટ્ઠો, તસ્સેવ અત્થનયસ્સ સમુટ્ઠાનં ભૂમિં પુચ્છતિ "**કતમં નયસમુટ્ઠાન**"ન્તિ.

કિઞ્ચાપિ સંવણ્ણનાનયા નિદ્દિટ્ઠા, તથાપિ અત્થનયસંવણ્ણનાનયાનં વિસેસસ્સ પાકટં કાતું પુન કથયિસ્સામ. તણ્હાઅવિજ્જાહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો ચેવ સમથવિપસ્સનાહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ **નન્દિયાવટ્ટો નયો** નામ. તીહિ અકુસલમૂલેહિ લોભાદીહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો ચેવ તીહિ કુસલમૂલેહિ અલોભાદીહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ **તિપુક્ખલો નયો** નામ. ચતૂહિ સુભસઞ્ઞાદીહિ વિપલ્લાસેહિ સકલસંકિલેસપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો ચેવ ચતૂહિ અસુભસઞ્ઞાદીહિ અવિપલ્લાસેહિ સતિપટ્ઠાનેહિ, સદ્ધિન્દ્રિયેહિ વા વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ **સીહવિક્કીળિતો નયો** નામાતિ વુત્તા નયા **સંવણ્ણનાનયા** નામ. તેસં સંવણ્ણનાનયાનં સમુટ્ઠાનં પુચ્છતિ ''કતમં નયસમુટ્ઠાન''ન્તિ.

નયા પન નાનાસુત્તતો નિદ્ધારિતેહિ તણ્હાઅવિજ્જાદીહિ મૂલપદેહિ ચતુસચ્ચયોજનાય નયતો અનુબુજ્ઝિયમાનો દુક્ખાદિઅત્થો. સો હિ મગ્ગઞાણં નયતિ સમ્પાપેતીતિ "**નયો**"તિ વુત્તો, સો **અત્થનયો** નામ. તસ્સેવ અત્થનયસ્સ સમુટ્ઠાનં પુચ્છતિ ''કતમં નયસમુટ્ઠાન''ન્તિ? તસ્મા ચતુસચ્ચયોજનાય નયગ્ગાહતો નીયતિ અનુપુચ્છીયતીતિ **નયો**, કો સો? સુત્તત્થભૂતો દુક્ખાદિકો અત્થો. નયતિ મગ્ગઞાણં પાપેતીતિ વા **નયો**, દુક્ખાદિકો અત્થોવ. તેનાહ – ''અનુબુજ્ઝિયમાનો દુક્ખાદિઅત્થો. સો હિ મગ્ગઞાણં નયતિ સમ્પાપેતીતિ નયો''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૭૯). સમુટ્ઠહન્તિ નયા એતેનાતિ **સમુટ્ઠાનં**, કિં તં? અવિજ્જાતણ્હાદિકારણં, તંદીપના સંવણ્ણના ચ. અવિજ્જાતણ્હાદિના હિ દુક્ખાદિઅત્થનયા સમ્ભવન્તિ. અથ વા અવિજ્જાતણ્હાદીહિ ચતુસચ્ચયોજના **સમુટ્ઠાનં** નામ. તેન વુત્તં – ''કિં પન તં? તંતંમૂલપદેહિ ચતુસચ્ચયોજના''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૭૯). એવં અત્થે ગય્હમાને સતિ સંવણ્ણનાનયાપિ ગહિતા હોન્તિ, નયાનં સમુટ્ઠાનં **નયસમુટ્ઠાનં**, તસ્મિં નયસમુટ્ઠાને.

''કતમં નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાન''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા પઠમં નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાનં દસ્સેતું "**પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી**"તિઆદિ વુત્તં. નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાનભૂતાય અવિજ્જાય ચ તણ્હાય ચ પુબ્બા કોટિ ''અસુકસ્સ બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઉપ્પજ્જનકાલે ઉપ્પન્ના, અસુકસ્સ ચક્કવત્તિનો ઉપ્પજ્જનકાલે ઉપ્પન્ના''તિ ન પઞ્ઞાયતિ કોટિયા અભાવતોતિ યોજના. ''અવિજ્જાતણ્હાસુ કતમા નીવરણં, કતમા સંયોજન''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ અવિજ્જા નીવરણં તણ્હા સંયોજન**"ન્તિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તાસુ અવિજ્જાતણ્હાસુ. આદીનવપટિચ્છાદિકત્તા **અવિજ્જા નીવરણં**.

ભવેસુ સંયોજનતો **તણ્હા સંયોજનં**. ''અવિજ્જાનીવરણા સત્તા કથં વિચરન્તિ, કથં વુચ્ચન્તિ, તણ્હાસંયોજના સત્તા કથં વિચરન્તિ કથં વુચ્ચન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**અવિજ્જાનીવરણા સત્તા**"તિઆદિ વુત્તં. અવિજ્જાનીવરણમેતેસમત્થીતિ **અવિજ્જાનીવરણા**. અવિજ્જાય સંયુત્તા વિય પવત્તા અવિજ્જાય અભિનિવિસવત્થૂસુ સંયુત્તા વિય પવત્તા સત્તા **અવિજ્જાપક્ખેન** વિપલ્લાસેન નિચ્ચાદિઅભિનિવેસવત્થુભૂતે રૂપાદિઆરમ્મણે **વિચરન્તિ** વિવિધા ચરન્તિ પવત્તન્તિ, **તે** નિચ્ચાદિઅભિનિવિસન્તા વિચરન્તા સત્તા "**દિટ્ઠિચરિતા**"તિ વુચ્ચન્તિ. તણ્હાસંયોજનમેતેસન્તિ **તણ્હાસંયોજના**. તણ્હાય સંયુત્તા વિય પવત્તા, તણ્હાય વા આરમ્મણભૂતે વત્થુકામે સંયુત્તા વિય પવત્તા સત્તા **તણ્હાપક્ખેન** અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતેન આરમ્મણભૂતે વત્થુસ્મિં **વિચરન્તિ** પવત્તન્તીતિ અત્થો.

''દિટ્ઠિચરિતા સત્તા કં પટિપત્તિં અનુયુત્તા વિહરન્તિ, તણ્હાચરિતા સત્તા કં પટિપત્તિં અનુયુત્તા વિહરન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**દિટ્ઠિચરિતા**"તિઆદિ વુત્તં. દિટ્ઠિચરિતા સત્તા **ઇતો** સાસનતો બહિદ્ધા પબ્બજિતા હોન્તાપિ ''સુખેન અધિગન્તબ્બં સુખં નત્થિ, દુક્ખેન અધિગન્તબ્બં સુખં પન અત્થી''તિ મનસિ કરોન્તા અત્તકિલમથાનુયોગં પઞ્ચાતપાદિપટિપત્તિં અનુયુત્તા વિહરન્તિ. તણ્હાચરિતા સત્તા **ઇતો** સાસનતો બહિદ્ધા પબ્બજિતા હોન્તાપિ ''કામે પટિસેવન્તા લોકં વડ્ઢાપેન્તા બહું પુઞ્ઞં વડ્ઢાપેન્તી''તિ મનસિ કરોન્તા કામેસુ કામસુખલ્લિકાનુયોગં પટિપત્તિં અનુયુત્તા વિહરન્તિ.

''કસ્મા દિટ્ઠિચરિતા તથાવિધં પટિપત્તિં અનુયુત્તા વિહરન્તિ, કસ્મા તણ્હાચરિતા તથાવિધં પટિપત્તિં અનુયુત્તા વિહરન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કિં કારણ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તત્થ તેસુ દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતેસુ. **યં** યસ્મા કારણા વિહરન્તિ, તં કારણં કિન્તિ પુચ્છતિ. **ઇતો** સાસનતો બહિદ્ધા યેસં પુગ્ગલાનં સચ્ચવવત્થાનં નત્થિ, ચતુસચ્ચપ્પકાસના કુતો ચ અત્થિ, સમથવિપસ્સનાકોસલ્લં વા ઉપસમસુખપ્પત્તિ વા કુતો અત્થિ, **તે** પુગ્ગલા ઉપસમસુખસ્સ અનભિઞ્ઞા વિપરીતચેતા હુત્વા એવં આહંસુ ''સુખેન અધિગન્તબ્બં સુખં નત્થિ , દુક્ખેન અધિગન્તબ્બં સુખં નામ અત્થી''તિ. તે એવંસઞ્ઞી એવંદિટ્ઠી દુક્ખેન સુખં પત્થયમાના હુત્વા અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ. **ઇતો** સાસનતો બહિદ્ધા યેસં પુગ્ગલાનં સચ્ચવવત્થાનં નત્થિ, ચતુસચ્ચપ્પકાસના કુતો ચ અત્થિ, સમથવિપસ્સનાકોસલ્લં વા ઉપસમસુખપ્પત્તિ વા કુતો અત્થિ, **તે** પુગ્ગલા ઉપસમસુખસ્સ અનભિઞ્ઞા વિપરીતચેતા હુત્વા એવમાહંસુ ''યો કામે પટિસેવતિ, સો લોકં વડ્ઢયતિ, યો લોકં વડ્ઢયતિ, સો બહું પુઞ્ઞં પસવતી''તિ. તે એવંસઞ્ઞી એવંદિટ્ઠી કામેસુ સુખસઞ્ઞી હુત્વા કામસુખલ્લિકાનુયોગં અનુયુત્તા ચ વિહરન્તીતિ યોજના કાતબ્બા.

''તથા વિહરન્તા કિં વડ્ઢયન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તે તદભિઞ્ઞા સન્તા રોગમેવ વડ્ઢયન્તી**"તિ વુત્તં. ''તથા વડ્ઢયન્તા રોગાદીનં ભેસજ્જં સમથવિપસ્સનં વડ્ઢયન્તિ કિ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તે રોગાભિતુન્ના ગણ્ડપટિપીળિતા સલ્લાનુવિદ્ધા નિરયતિરચ્છાનયોનિપેતાસુરેસુ ઉમ્મુજ્જનિમુજ્જાનિ કરોન્તા ઉગ્ઘાતનિગ્ઘાતં પચ્ચનુભોન્તા રોગગણ્ડસલ્લભેસજ્જં ન વિન્દન્તી**"તિ વુત્તં. અત્થો પન **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૭૯) વુત્તો. ''કતમે સંકિલેસવોદાના, કતમે રોગાદયો, કતમં ભેસજ્જ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ અત્તકિલમથાનુયોગો**"તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સંકિલેસવોદાનરોગભેસજ્જાદીસુ. અત્તકિલમથાનુયોગો ચ કામસુખલ્લિકાનુયોગો ચ **સંકિલેસો** હોતિ, સમથવિપસ્સના **વોદાનં** હોતિ, અત્તકિલમથાનુયોગો ચ **રોગો** હોતિ, સમથવિપસ્સના **રોગનિગ્ઘાતકભેસજ્જં**...પે॰.. સમથવિપસ્સના **સલ્લુદ્ધારણભેસજ્જં** હોતિ.

‘‘કતમો કતમં સચ્ચ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ સંકિલેસો દુક્ખ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સંકિલેસાદીસુ સંકિલેસો એકદેસવસેન **દુક્ખં** દુક્ખસચ્ચં હોતિ. **તદભિસઙ્ગો**તિ તસ્મિં સંકિલેસે અભિસઙ્ગો વિય પવત્તો લોકિયધમ્મો નિરવસેસવસેન દુક્ખસચ્ચં હોતિ. અથ વા તસ્મિં દુક્ખે અભિસઙ્ગો વિય પવત્તા તણ્હા **દુક્ખસમુદયો** સમુદયસચ્ચં હોતિ. તણ્હાનિરોધો **દુક્ખનિરોધો** નિરોધસચ્ચં હોતિ. સમથવિપસ્સના દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા મગ્ગસચ્ચં હોતિ. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારેત્વા યોજેતબ્બાનિ. ‘‘તેસુ ચતૂસુ સચ્ચેસુ કતમં પરિઞ્ઞેય્યં, કતમો પહાતબ્બો, કતમો ભાવેતબ્બો, કતમો સચ્છિકાતબ્બો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્ય**”ન્તિઆદિ વુત્તં.

૮૦. દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં અત્તકિલમથાનુયોગાદિવસેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારિતાનિ, ‘‘કથં દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં સક્કાયદસ્સને પવત્તિભેદવસેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારિતાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ દિટ્ઠિચરિતા**”તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ‘‘દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં સક્કાયદસ્સને કતમો પવત્તિભેદો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમેસં સક્કાયદસ્સને અયં પવત્તિભેદોતિ વિભજિત્વા દસ્સેતું “**તત્થ દિટ્ઠિચરિતા**”તિઆદિ વુત્તં. તેન વુત્તં – ‘‘ઇદાનિ દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં સક્કાયદિટ્ઠિદસ્સને પવત્તિભેદં દસ્સેતું ‘દિટ્ઠિચરિતા’તિઆદિ વુત્ત’’ન્તિ. **તત્થા**તિ તેસુ દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતેસુ. **દિટ્ઠિચરિતા** પુગ્ગલા **રૂપં** ‘‘અત્તા’’તિ અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ…પે॰… **વિઞ્ઞાણં** ‘‘અત્તા’’તિ અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ દિટ્ઠિચરિતાનં અત્તાભિનિવેસસ્સ બલવભાવતો, તણ્હાચરિતા પન રૂપં વા ‘‘અત્તા’’તિ **રૂપવન્તં અત્તાનં** ઉપગચ્છન્તિ **અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા** ‘‘અત્તા’’તિ **અત્તાનં** ઉપગચ્છન્તિ…પે॰… **વિઞ્ઞાણસ્મિં વા** ‘‘અત્તા’’તિ અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ તણ્હાચરિતાનં અત્તનિયાભિનિવેસસ્સ બલવભાવતો. પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ એકેકં નિસ્સાય ચતુબ્બિધત્તા **વીસતિવત્થુકા અયં** મિચ્છાદિટ્ઠિ ‘‘સક્કાયદિટ્ઠી’’તિ વુચ્ચતિ. એવં દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં સક્કાયદસ્સને પવત્તિભેદો વિઞ્ઞાતબ્બોતિ અત્થો.

‘‘સક્કાયદિટ્ઠિયા કતમો પટિપક્ખો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તસ્સા પટિપક્ખો**”તિઆદિ વુત્તં. તસ્સા સક્કાયદિટ્ઠિયા પજહનવસેન લોકુત્તરા સમ્માદિટ્ઠિ પટિપક્ખો, તસ્સા સમ્માદિટ્ઠિયા **અન્વાયિકા** અનુગુણભાવેન પવત્તનકા ધમ્મા ચ સક્કાયદિટ્ઠિયા પજહનવસેન પટિપક્ખા ભવન્તિ. ‘‘કતમે ધમ્મા અન્વાયિકા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**સમ્માસઙ્કપ્પો**”તિઆદિ વુત્તં. સમ્માસઙ્કપ્પો…પે॰… સમ્માસમાધિ ઇમે ધમ્મા અન્વાયિકા હોન્તિ. **અયં** સમ્માદિટ્ઠિઆદિકો અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો તસ્સા સક્કાયદિટ્ઠિયા પટિપક્ખો હોતિ પહાયકત્તા. ‘‘તે સમ્માદિટ્ઠિયાદયો ધમ્મા ખન્ધતો કિત્તકા હોન્તી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તે તયો ખન્ધા**”તિઆદિ વુત્તં. ‘‘કતમો ખન્ધો સમથો, કતમો ખન્ધો વિપસ્સના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો ચ સમથો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો વિપસ્સના**”તિ વુત્તં. ‘‘સક્કાયાદીસુ કતમો કતમં સચ્ચં, કતમો કતમં સચ્ચ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ સક્કાયો**”તિઆદિ વુત્તં.

‘‘દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં સક્કાયદિટ્ઠિતપ્પટિપક્ખવસેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારિતાનિ, કથં અન્તદ્વયમજ્ઝિમપટિપદા નિદ્ધારિતા’’તિ વત્તબ્બત્તા “**તત્થ યે રૂપં અત્તતો**”તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતેસુ **યે** દિટ્ઠિચરિતા પુગ્ગલા **રૂપં** ‘‘અત્તા’’તિ અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ…પે॰… **વિઞ્ઞાણં** ‘‘અત્તા’’તિ અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ. **ઇમે** દિટ્ઠિચરિતા પુગ્ગલા ‘‘રૂપાદયો ચ અત્તા, રૂપાદીનઞ્ચ અનિચ્ચત્તા, અત્તસ્સાપિ અનિચ્ચત્તા અત્તા ઉચ્છિજ્જતિ, અત્તા વિનસ્સતિ, અત્તા પરં મરણા ન હોતી’’તિ અભિનિવિસનતો “**ઉચ્છેદવાદિનો**”તિ વુચ્ચન્તિ. **યે** તણ્હાચરિતા પુગ્ગલા રૂપં વા ‘‘અત્તા’’તિ **રૂપવન્તં** અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ…પે॰… વિઞ્ઞાણં વા ‘‘અત્તા’’તિ **વિઞ્ઞાણવન્તં** અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ. અત્તનિ વા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણસ્મિં વા અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ. **ઇમે** તણ્હાચરિતા પુગ્ગલા ‘‘રૂપાદીહિ અત્તા અઞ્ઞો અઞ્ઞત્તા અત્તા નિચ્ચો સસ્સતો’’તિ અભિનિવિસનતો “**સસ્સતવાદિનો**”તિ વુચ્ચન્તિ.

**તત્થ** તેસુ ઉચ્છેદવાદીસસ્સતવાદીપુગ્ગલેસુ પવત્તા ઉચ્છેદવાદસસ્સતવાદા **ઉભો અન્તા** અન્તદ્વયપટિપદા હોન્તિ. **અયં** અન્તદ્વયપટિપદા સંસારપવત્તનસ્સ હેતુભાવતો **સંસારપવત્તિ** હોતિ, **તસ્સ** અન્તદ્વયસ્સ પટિપજ્જનસ્સ પજહનવસેન મજ્ઝિમપટિપદાસઙ્ખાતોવ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો પટિપક્ખો હોતિ પહાયકત્તા. **અયં** મગ્ગો સંસારનિવત્તનસ્સ હેતુભાવતો **સંસારનિવત્તિ** હોતિ. **તત્થ** સંસારપવત્તિસંસારનિવત્તીસુ **પવત્તિ** સંસારપવત્તિ **દુક્ખં** દુક્ખસચ્ચં, **તદભિસઙ્ગો** તસ્મિં દુક્ખે અભિસઙ્ગો તણ્હા **સમુદયો** સમુદયસચ્ચં, તણ્હાનિરોધો **દુક્ખનિરોધો** નિરોધસચ્ચં, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો **મગ્ગો** દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા મગ્ગસચ્ચં, ઇતિ ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ નિદ્ધારિતાનિ. "**દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્ય**"ન્તિઆદિમ્હિ વુત્તનયોવ અત્થો.

''ઉચ્છેદસસ્સતસ્સ કિત્તકો પભેદો, મગ્ગસ્સ કિત્તકો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ ઉચ્છેદસસ્સત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** ઉચ્છેદસસ્સતઅરિયમગ્ગેસુ ઉચ્છેદસસ્સતદસ્સનં **સમાસતો** સઙ્ખેપતો વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ. ઉચ્છેદો પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે નિસ્સાય પવત્તત્તા પઞ્ચવિધો, સસ્સતદસ્સનં એકેકસ્મિં તિધા ઉપ્પજ્જનતો પન્નરસવિધન્તિ વીસતિવિધં હોતિ. **વિત્થારતો દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ**. કતમાનિ? ચત્તારો સસ્સતવાદા, ચત્તારો એકચ્ચસસ્સતવાદા, ચત્તારો અન્તાનન્તવાદા, ચત્તારો અમરાવિક્ખેપવાદા, દ્વે અધિચ્ચસમુપ્પન્નવાદા, સોળસ સઞ્ઞીવાદા, અટ્ઠ અસઞ્ઞીવાદા, અટ્ઠ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા, સત્ત ઉચ્છેદવાદા, પઞ્ચ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદાતિ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ વેદિતબ્બાનિ. વિત્થારતો પન **બ્રહ્મજાલસુત્તે** (દી॰ નિ॰ ૧.૩૦ આદયો) આગતાનિ. **તેસં** ઉચ્છેદસસ્સતદસ્સનાનં તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયધમ્મા પટિપક્ખો મગ્ગો. કતમે તેચત્તાલીસં? ''અનિચ્ચસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા''તિ તિસ્સો સઞ્ઞા ચ ''પહાનસઞ્ઞા વિરાગસઞ્ઞા નિરોધસઞ્ઞા''તિ તિસ્સો સઞ્ઞા ચાતિ છ સઞ્ઞા ચ ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, પઞ્ચ બલાનિ, સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાની''તિ તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયધમ્મા વિપસ્સનાવસેન પટિપક્ખો મગ્ગો નામ.

''સમથવસેન કતમો પટિપક્ખો''તિ વત્તબ્બત્તા "**અટ્ઠ વિમોક્ખા"તિઆદિ વુત્તં. અટ્ઠ વિમોક્ખા પાકટા. દસ કસિણાયતનાનિ** સમથવસેન પટિપક્ખો મગ્ગો નામ. ''કતમં ઞાણં કતમસ્સ ધમ્મસ્સ પદાલન''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાની**"તિઆદિ વુત્તં. દિટ્ઠિચરિતે પવત્તાનિ **દિટ્ઠિગતાનિ**, મોહો. તણ્હાચરિતે પવત્તાનિ **દિટ્ઠિગતાનિ**, જાલં. **અનાદિ**વસેન પવત્તો મોહો. **અનિધન**વસેન પવત્તં જાલં. અટ્ઠ સમાપત્તિયો સમાપજ્જિત્વા તેજેત્વા તિક્ખં વિપસ્સનાઞાણઞ્ચ અરિયમગ્ગઞાણઞ્ચ**ઞાણવજિરં** નામ બોધિપક્ખિયધમ્માનં ઞાણપદટ્ઠાનત્તા. મોહો ચ જાલઞ્ચ **મોહજાલં**. પદાલેતીતિ **પદાલનં**, કત્તરિ યુપચ્ચયો, મોહજાલસ્સ પદાલનન્તિ **મોહજાલપદાલનં**. પદાલનઞ્હિ દુવિધં વિક્ખમ્ભનપદાલનં સમુચ્છેદપદાલનન્તિ. પુબ્બભાગે સમથવિપસ્સનાવસેન **વિક્ખમ્ભનપદાલનં**, મગ્ગક્ખણે **સમુચ્છેદપદાલનં** એવ દટ્ઠબ્બં. **તત્થા**તિ તસ્મિં મોહજાલે અવિજ્જા મોહો, ભવતણ્હા જાલં. અત્તનો આધારં પુગ્ગલં દુક્ખાદીસુ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ મોહેતીતિ **મોહો**. પઠમં જાલં જટં લાયિત્વા જટાવસેન લાતિ પવત્તતીતિ **જાલં**, અત્તનિ જાતં મચ્છસકુણાદિકં લાતિ ગણ્હાતિ, લાપેતિ ગણ્હાપેતીતિ વા **જાલં**, જાલં વિયાતિ **જાલં**. તેન વુત્તં – ''અતીતાદિભેદભિન્નેસુ રૂપાદીસુ, સકઅત્તભાવાદીસુ ચ સંસિબ્બનવસેન પવત્તનતો જાલં ભવતણ્હા''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૦). ''અવિજ્જાતણ્હાહિ અત્તકિલમથાનુયોગાદીનં કિલેસપક્ખાનં નિદ્ધારણં કતં કથં કેન સદ્દહિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**તેન વુચ્ચતિ 'પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાય ચ ભવતણ્હાય ચા'તિ**" વુત્તં.

**૮૧.** ''ઇતો સાસનતો બહિદ્ધા દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં પટિપદાદયો નિદ્ધારિતા, સાસને દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતાનં પટિપદાદયો કથં નિદ્ધારિતબ્બા''તિ વત્તબ્બત્તા ''સંકિલેસપક્ખા સુત્તત્થા આચરિયેન

દસ્સિતા, વોદાનપક્ખસુત્તત્થા કથં દસ્સેતબ્બા''તિ વત્તબ્બત્તા વા "**તત્થ દિટ્ઠિચરિતો અસ્મિં સાસને**"તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ દિટ્ઠિચરિતતણ્હાચરિતેસુ. **દિટ્ઠિચરિતો** પુગ્ગલો અસ્મિં સાસને પબ્બજિતો હુત્વા ચતૂસુ પચ્ચયેસુ સલ્લેખાનુસન્તતવુત્તિ ભવતિ. કસ્મા? યસ્મા સલ્લેખે તિબ્બગારવો, તસ્મા સલ્લેખે તિબ્બગારવત્તા. **તણ્હાચરિતો** પુગ્ગલો અસ્મિં સાસને પબ્બજિતો હુત્વા સિક્ખાનુસન્તતવુત્તિ ભવતિ . કસ્મા? યસ્મા સિક્ખાય તિબ્બગારવો, તસ્મા સિક્ખાય તિબ્બગારવત્તા. **દિટ્ઠિચરિતો** પુગ્ગલો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો હુત્વા **ધમ્માનુસારી** પુગ્ગલો ભવતિ. કસ્મા? દિટ્ઠિયા દિટ્ઠિવિસયે પઞ્ઞાસદિસપવત્તનતો. **તણ્હાચરિતો** પુગ્ગલો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો હુત્વા સદ્ધાનુસારી ભવતિ. કસ્મા? તણ્હાવસેન મિચ્છાધિમોક્ખત્તા. **દિટ્ઠિચરિતો** પુગ્ગલો સુખાય પટિપદાય, દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ, સુખાય પટિપદાય, ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ સુખેન કિલેસેહિ વિક્ખમ્ભિતું સમત્થત્તા. **તણ્હાચરિતો** પુગ્ગલો દુક્ખાય પટિપદાય, દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ, દુક્ખાય પટિપદાય, ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ દુક્ખેન કિલેસેહિ વિક્ખમ્ભિતું સમત્થત્તા.

''તથા કસ્મા નિય્યાતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કિં કારણં ચ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **યં** યેન કારણેન નિય્યાતિ, તં **કારણં કિ**ન્તિ પુચ્છતિ. **તસ્સ** તણ્હાચરિતસ્સ કામા સુખેન અપરિચ્ચત્તા **હિ** યસ્મા ભવન્તિ, તસ્મા કામાનં સુખેન અપરિચ્ચત્તત્તા તથા નિય્યાતિ. **સો** તણ્હાચરિતો **કામેહિ** વત્થુકામકિલેસકામેહિ વિવેચિયમાનો દુક્ખેન પટિનિસ્સરતિ, દન્ધઞ્ચ **ધમ્મં** ચતુસચ્ચધમ્મં આજાનાતિ. **યો પન અયં** પુગ્ગલો દિટ્ઠિચરિતો હોતિ, સો **અયં** દિટ્ઠિચરિતો પુગ્ગલો **આદિતો** આદિમ્હિયેવ **કામેહિ** કિલેસકામવત્થુકામેહિ અનત્થિકો ભવતિ. **સો** દિટ્ઠિચરિતો **તતો** તેહિ કામેહિ વિવેચિયમાનો ખિપ્પઞ્ચ સુખેન પટિનિસ્સરતિ, ખિપ્પઞ્ચ ધમ્મં આજાનાતિ.

''તણ્હાચરિતો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, દિટ્ઠિચરિતો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતીતિ એકેકાય પટિપદાય ભવિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**દુક્ખાપિ પટિપદા દુવિધા દન્ધાભિઞ્ઞા ચ ખિપ્પાભિઞ્ઞા ચ, સુખાપિ પટિપદા દુવિધા દન્ધાભિઞ્ઞા ચ ખિપ્પાભિઞ્ઞા ચા**"તિ વુત્તં. ''એવં સતિ એકોવ દ્વીહિ દ્વીહિ પટિપદાહિ નિય્યાતીતિ આપજ્જતી''તિ વત્તબ્બત્તા "**સત્તાપી**"તિઆદિ વુત્તં. તણ્હાચરિતા સત્તાપિ દુવિધા મુદિન્દ્રિયાપિ તિક્ખિન્દ્રિયાપિ, દિટ્ઠિચરિતા સત્તાપિ દુવિધા મુદિન્દ્રિયાપિ તિક્ખિન્દ્રિયાપીતિ યોજના કાતબ્બા. **યે** તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતા મુદિન્દ્રિયા ભવન્તિ, **તે** તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતા દન્ધઞ્ચ પટિનિસ્સરન્તિ, દન્ધઞ્ચ ધમ્મં આજાનન્તિ. **યે** તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતા તિક્ખિન્દ્રિયા ભવન્તિ, **તે** તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતા ખિપ્પઞ્ચ પટિનિસ્સરન્તિ, ખિપ્પઞ્ચ ધમ્મં આજાનન્તિ, તસ્મા એકેકસ્સેવ એકેકા પટિપદા યુત્તાવાતિ. ''ઇમાહિ પટિપદાહિ નિય્યન્તિયેવ, ન નિય્યિંસુ નિય્યિસ્સન્તીતિ આપજ્જેય્ય વત્તમાનવિભત્તિયા નિદ્દિટ્ઠત્તા''તિ વત્તબ્બત્તા "**ઇમા ચતસ્સો**"તિઆદિ વુત્તં. અતીતેપિ ઇમાહિ ચતૂહિ પટિપદાહિ નિય્યિંસુ, પચ્ચુપ્પન્નેસુપિ નિય્યન્તિ, અનાગતેપિ નિય્યિસ્સન્તીતિ અત્થો ગહેતબ્બો યથા ''પબ્બતો તિટ્ઠતી''તિ.

**એવ**ન્તિ એવં વુત્તપ્પકારેન. અરિયપુગ્ગલા ચતુક્કમગ્ગં પટિપદં પઞ્ઞાપેન્તિ. ''કિમત્થં પઞ્ઞાપેન્તી''તિ વત્તબ્બત્તા "**અબુધજનસેવિતાયા**"તિઆદિ વુત્તં. **અયં વુચ્ચતિ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમી**તિ તણ્હાઅવિજ્જાનં વસેન સંકિલેસપક્ખે દ્વિદિસા ચતુસચ્ચયોજનાપિ સમથવિપસ્સનાનં વસેન વોદાનપક્ખે દ્વિદિસા ચતુસચ્ચયોજનાપિ દસ્સિતા. અયં ચતુબ્બિધા ચતુસચ્ચયોજના નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ સમુટ્ઠાનં ભૂમિ સમુટ્ઠાનભાવતોતિ. ''તથાવિધાય ચતુસચ્ચયોજનાય નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ સમુટ્ઠાનભૂમિભાવો કેન સદ્દહિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા "**તેનાહ**"તિઆદિ વુત્તં.

૮૨. ‘‘નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ સમુટ્ઠાનભૂતા ભૂમિ દસ્સિતા, તસ્સ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ કત્થ કતમા દિસા કિત્તકેન ઉપપરિક્ખિતબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**વેય્યાકરણેસુ હી**’’તિઆદિ વુત્તં. **હિ**-સદ્દો પક્ખન્તરત્થો. **યે** દિસાભૂતા આહારાદયો ધમ્મા વેય્યાકરણેસુ ‘‘કુસલાકુસલા’’તિ વુત્તં, **તે** દિસાભૂતા આહારાદયો ધમ્મા દુવિધેન ‘‘ઇમે અકુસલા ધમ્મા સંકિલેસધમ્મા, ઇમે કુસલા વોદાનધમ્મા’’તિ દુવિધેન **ઉપપરિક્ખિતબ્બા** આલોચિતબ્બા. ‘‘કતમેન દુવિધેના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**લોકવટ્ટાનુસારી ચ લોકવિવટ્ટાનુસારી ચા**’’તિ વુત્તં. ‘‘કતમં વટ્ટં, કતમં વિવટ્ટ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**વટ્ટં નામ સંસારો, વિવટ્ટં નિબ્બાન**’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘સંસારસ્સ કતમો હેતૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**કમ્મકિલેસા હેતુ સંસારસ્સા**’’તિ વુત્તં. ‘‘કતમં કમ્મં નામ, ચેતનાયેવ કમ્મં નામ કિં, ઉદાહુ ચેતસિકઞ્ચ ફલદાનસમત્થાસમત્થમ્પિ કમ્મં કિ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કમ્મ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ કમ્મકિલેસેસુ. ‘‘**તં કમ્મં કથં** કેન પકારેન દટ્ઠબ્બ’’ન્તિ ચે વદેય્ય, યથા યેન ઉપચયેન કતં કમ્મં ફલદાનસમત્થં હોતિ, તસ્મિં ઉપચયે તં કમ્મં દટ્ઠબ્બં. ‘‘તે કિલેસા કતમેહિ ધમ્મેહિ નિદ્દિસિતબ્બા’’તિ ચે પુચ્છેય્ય, સબ્બેપિ કિલેસા ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ નિદ્દિસિતબ્બા. ‘‘તે કિલેસા કત્થ દટ્ઠબ્બા’’તિ ચે પુચ્છેય્ય, દસવત્થુકે કિલેસપુઞ્જે તે કિલેસા દટ્ઠબ્બા.

‘‘કતમાનિ દસ વત્થૂની’’તિ ચે પુચ્છેય્ય, ચત્તારો આહારા, ચત્તારો વિપલ્લાસા, ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, ચત્તારો યોગા, ચત્તારો ગન્થા, ચત્તારો આસવા, ચત્તારો ઓઘા, ચત્તારો સલ્લા, ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો, ચત્તારિ અગતિગમનાનીતિ દસ વત્થૂનીતિ વેદિતબ્બાનિ ચતુન્નં કિચ્ચવસેન એકત્તા. એત્થ ચ કિલેસાનં પચ્ચયો વત્થુકામોપિ કિલેસોપિ કિલેસવત્થુ હોતિ પુરિમાનં પુરિમાનં કિલેસાનં પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કિલેસાનં પચ્ચયભાવતો.

‘‘કતમો કતમો કતમસ્સ કતમસ્સ વત્થૂ’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**પઠમે આહારે**’’તિઆદિ વુત્તં. આલમ્બિતબ્બે પઠમે કબળીકારાહારે પઠમો ‘‘રૂપં સુભ’’ન્તિ **વિપલ્લાસો** આરમ્મણકરણવસેન પવત્તતિ. આલમ્બિતબ્બે દુતિયે ફસ્સાહારે દુતિયો ‘‘ફસ્સપચ્ચયા વેદના સુખા’’તિ **વિપલ્લાસો** પવત્તતિ. આલમ્બિતબ્બે તતિયે ચિત્તાહારે તતિયો ‘‘ચિત્તં નિચ્ચ’’ન્તિ **વિપલ્લાસો** પવત્તતિ, આલમ્બિતબ્બે ચતુત્થે મનોસઞ્ચેતનાહારે ‘‘ધમ્મો અત્તા’’તિ **વિપલ્લાસો** આરમ્મણકરણવસેન પવત્તતિ. આલમ્બિતબ્બે પઠમે ‘‘રૂપં સુભ’’ન્તિ **વિપલ્લાસો** પઠમં કામુપાદાનં આરમ્મણકરણવસેન પવત્તતિ. સેસેસુપિ યથારહં નયાનુસારેન યોજેત્વા અત્થો વેદિતબ્બો.

૮૩. ‘‘તેસુ આહારાદીસુ કતમો કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ યો ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ આહારાદીસુ, તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતેસુ વા. તણ્હાચરિતસ્સ રૂપવેદનાસુ તિબ્બચ્છન્દરાગસ્સ ઉપ્પજ્જનતો યો ચ કબળીકારો આહારો, યો ચ ફસ્સાહારો પવત્તતિ, **ઇમે** કબળીકારાહારફસ્સાહારા તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા ભવન્તિ. દિટ્ઠિચરિતસ્સ ધમ્મચિત્તેસુ બલવઅત્તનિચ્ચાભિનિવેસસ્સ ઉપ્પજ્જનતો યો ચ મનોસઞ્ચેતનાહારો, યો ચ વિઞ્ઞાણાહારો પવત્તતિ, **ઇમે** મનોસઞ્ચેતનાહારવિઞ્ઞાણાહારા દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા ભવન્તિ. ‘‘**તત્થ યો ચ અસુભે સુભ**’’ન્તિઆદીસુપિ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો ગહેતબ્બોતિ. પુરિમાનં દ્વિન્નં દ્વિન્નં તણ્હાપધાનત્તા ચેવ તણ્હાસભાવત્તા ચ, પચ્છિમાનં દ્વિન્નં દ્વિન્નં દિટ્ઠિપધાનત્તા ચેવ દિટ્ઠિસભાવત્તા ચાતિ.

૮૪. ‘‘કતમસ્મિં પઠમાદિકે આહારે કતમો પઠમાદિકો વિપલ્લાસો પવત્તતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કબળીકારે આહારે**’’તિઆદિના નામવસેન નિયમેત્વા પુબ્બે વુત્તત્થમેવ દસ્સેતિ. ‘‘કતમસ્મિં વિપલ્લાસે ઠિતો કતમં ઉપાદિયતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**પઠમે વિપલ્લાસે ઠિતો**’’તિઆદિ વુત્તં. પઠમે વિપલ્લાસે **ઠિતો** પુગ્ગલો કામે યેન ઉપાદાનેન ઉપાદિયતિ, **ઇદં** ઉપાદાનં ‘‘કામુપાદાનં નામા’’તિ વુચ્ચતિ. સેસેસુ ઇમિના નયેન યોજના કાતબ્બા.

''યેન કામુપાદાનેન કામેહિ પુગ્ગલો સંયુજ્જતિ, અયં કામુપાદાનધમ્મો 'કામયોગો'તિ વુચ્ચતી''તિઆદિના યોજના કાતબ્બા. સેસાનં યોજનત્થાદયો પાળિતો, અટ્ઠકથાતો ચ પાકટા.

૮૫. ''આહારાદીસુ કતમે કતમા દિસા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ ઇમા ચતસ્સો દિસા**''તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ આહારચતુક્કાદીસુ દસસુ ચતુક્કેસુ પઠમો પઠમો કબળીકારાહારાદિકો પઠમા દિસા, દુતિયો દુતિયો ફસ્સાહારાદિકો દુતિયા દિસા, તતિયો તતિયો વિઞ્ઞાણાહારાદિકો તતિયા દિસા, ચતુત્થો ચતુત્થો મનોસઞ્ચેતનાહારાદિકો ચતુત્થા દિસાતિ વેદિતબ્બા.

''તાસુ ચતૂસુ દિસાસુ તેસુ કબળીકારાહારાદીસુ ધમ્મેસુ કતમે ધમ્મા કતમસ્સ ઉપક્કિલેસા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ઇમે આહારાદયો ધમ્મા ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસાતિ વિભત્તાતિ દસ્સેતું ''**તત્થ યો ચ કબળીકારો આહારો... પે॰... ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ ઉદત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા**''તિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ''કબળીકારાહારો આહારોતિઆદિ આહારાદીસુ યે યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા, તં વિભજિત્વા દસ્સેતું આરદ્ધ''ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૫) વુત્તં. **દસન્નં સુત્તાનન્તિ** એકદેસભૂતાનં દસન્નં સુત્તાનં. **અત્થોતિ** સભાવધમ્મો. સદ્દત્થો હિ અસમાનોતિ. ''**બ્યઞ્જનમેવ નાન**''ન્તિ એતેન ચ સદ્દત્થસ્સ નાનત્તં દસ્સેતિ.

''કબળીકારાહારાદીસુ કતમે આહારાદયો કતમેન વિમોક્ખમુખેન પરિઞ્ઞં પહાનં ગચ્છન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ યો ચ કબળીકારો**''તિઆદિ વુત્તં.

**ઇતીતિ** એવં વુત્તપ્પકારા. **સબ્બેતિ** સબ્બે આહારાદયો ધમ્મા લોકવટ્ટાનુસારિનો ભવન્તિ. **તેતિ** તે સબ્બે આહારાદયો ધમ્મા. **લોકાતિ** લોકતો વટ્ટતો. **તીહિ વિમોક્ખમુખેહિ** અનિચ્ચાનુપસ્સનાદીહિ નિય્યન્તિ.

૮૬. સંકિલેસપક્ખે દિસાભૂતા આહારચતુક્કાદયો દસ ચતુક્કા ધમ્મા આચરિયેન નિદ્ધારેત્વા દસ્સિતા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ''વોદાનપક્ખે કતમે દિસાભૂતા ધમ્મા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા વોદાનપક્ખે દિસાભૂતે ધમ્મે દસ્સેતું ''**ચતસ્સો પટિપદા**''તિઆદિ વુત્તં. **ચત્તારો વિહારાતિ** દિબ્બવિહારા બ્રહ્મવિહારા અરિયવિહારા આનેઞ્જવિહારાતિ ચત્તારો વિહારા. તેસુ રૂપાવચરસમાપત્તિયો **દિબ્બવિહારા**, ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો **બ્રહ્મવિહારા**, ચતસ્સો ફલસમાપત્તિયો **અરિયવિહારા**, ચતસ્સો અરૂપસમાપત્તિયો **આનેઞ્જવિહારા ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્માતિ** માનપહાનં આલયસમુગ્ઘાતો અવિજ્જાપહાનં ભવૂપસમોતિ ચત્તારો અચ્છરિયઅબ્ભુતધમ્મા. **ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનીતિ** સચ્ચાધિટ્ઠાનં ચાગાધિટ્ઠાનં પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં ઉપસમાધિટ્ઠાનન્તિ ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ. **ચતસ્સો સમાધિભાવનાતિ** છન્દસમાધિભાવના વીરિયસમાધિભાવના ચિત્તસમાધિભાવના વીમંસાસમાધિભાવનાતિ ચતસ્સો સમાધિભાવના. **ચત્તારો સુખભાગિયાતિ** ઇન્દ્રિયસંવરો તપો બોજ્ઝઙ્ગો સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગોતિ ચત્તારો સુખભાગિયા. અવસેસા પાકટા.

''ચતૂસુ ચતૂસુ પટિપદાદીસુ કતમો પટિપદાદિકો પઠમો સતિપટ્ઠાનાદિકો ભવતી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**પઠમા પટિપદા પઠમં સતિપટ્ઠાન**''ન્તિઆદિ વુત્તં. ''પટિપદાદયો પઞ્ઞાપદટ્ઠાનાદિકા, સતિપટ્ઠાનાદયો પન સતિપદટ્ઠાનાદિકા, તસ્મા 'પઠમા પટિપદા પઠમં સતિપટ્ઠાન'ન્તિઆદિયોજના કાતબ્બા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**પઠમા પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા પઠમં સતિપટ્ઠાનં પૂરેતી**''તિઆદિ વુત્તં, પૂરકપૂરેતબ્બભાવતો તથા યોજના કાતબ્બાતિ અધિપ્પાયો. અથ વા ''ભાવિતા બહુલીકતા કતમે પટિપદાદયો કતમે સતિપટ્ઠાનાદિકે પૂરેન્તી''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**પઠમા પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા પઠમં સતિપટ્ઠાનં પૂરેતી**''તિઆદિ વુત્તં.

૮૭. ‘‘તેસુ દસસુ પટિપદાચતુક્કાદીસુ કતમે ધમ્મા કતમા દિસા, કતમે ધમ્મા કતમા દિસા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ ઇમા ચતસ્સો દિસા પઠમા પટિપદા, પઠમો સતિપટ્ઠાનો**’’તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ દસસુ પટિપદાચતુક્કાદીસુ. **ઇમા** મયા વુચ્ચમાના પઠમા પટિપદાદયો દિસા ચતસ્સો દિસા ભવન્તિ.

‘‘તેસુ ચતૂસુ દિસાભૂતેસુ પટિપદાચતુક્કાદીસુ કતમો દિસાભૂતો અત્થો કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભેસજ્જ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ પઠમા પટિપદા…પે॰… દિટ્ઠિચરિતસ્સ ઉદત્તસ્સ ભેસજ્જ**’’ન્તિ વુત્તં.

‘‘તેસુ દસસુ પટિપદાદિચતુક્કેસુ ધમ્મેસુ કતમો કતમો કતમં કતમં વિમોક્ખમુખ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ દુક્ખા ચ પટિપદા**’’તિઆદિ વુત્તં. અત્થો પન **ટીકાયં** વિત્થારેન વુત્તો પાકટો. સંકિલેસપક્ખે દિસાભૂતા આહારચતુક્કાદયો દસ ચતુક્કા સમતિક્કમિતબ્બપહાતબ્બભાવેન નિદ્ધારિતા, વોદાનપક્ખે પન દિસાભૂતા પટિપદાચતુક્કાદયો દસ ચતુક્કા સમતિક્કમપહાયકભાવેન નિદ્ધારિતા.

‘‘તેસં આહારચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં સમતિક્કમનપહાનસઙ્ખાતં યં વિક્કીળિતઞ્ચ તેસં પટિપદાચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં ભાવનાસઙ્ખાતં યં વિક્કીળિતઞ્ચ સચ્છિકિરિયાસઙ્ખાતં યં વિક્કીળિતઞ્ચ અત્થિ, તં તિવિધં વિક્કીળિતં કતમેસં પુગ્ગલાનં વિક્કીળિતં ભવતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તેસં વિક્કીળિત**’’ન્તિ વુત્તં. અથ વા ‘‘યથાવુત્તપ્પકારેહિ વિમોક્ખમુખેહિ યે બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકા વિમુચ્ચિંસુ, તેસુ બુદ્ધસ્સેવ વિક્કીળિતં ભવતિ કિં, પચ્ચેકબુદ્ધસ્સેવ વિક્કીળિતં ભવતિ કિં, સાવકસ્સેવ વિક્કીળિતં ભવતિ કિં, ઉદાહુ સબ્બેસં બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં વિક્કીળિતં ભવતિ કિ’’ન્તિ વિચારણાય સમ્ભવતો ‘‘**તેસં વિક્કીળિત**’’ન્તિ વુત્તં. યથાવુત્તપ્પકારેહિ વિમોક્ખમુખેહિ યે બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકા મુચ્ચિંસુ, **તેસં** બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં **વિક્કીળિતં**. યં આહારચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં સપરસન્તાને સમતિક્કમનપહાનઞ્ચ યા પટિપદાચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં સપરસન્તાને ભાવનાસમ્પાદના, સચ્છિકિરિયાસમ્પાદના ચ અત્થિ, ઇદં સબ્બં વિક્કીળિતં નામ ભવતીતિ અત્થો.

‘‘સબ્બેસં આહારચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં સબ્બે પટિપદાચતુક્કાદયો દસ ચતુક્કા પટિપક્ખા હોન્તિ કિં, ઉદાહુ યથાક્કમં ચતુક્કાનં ચતુક્કા પટિપક્ખા હોન્તિ કિ’’ન્તિ વિચારણાય સમ્ભવતો યથાક્કમં ચતુક્કાનં ચતુક્કા પટિપક્ખા હોન્તિ પહાતબ્બપહાયકભાવેનાતિ દસ્સેન્તો ‘‘**ચત્તારો આહારા તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો પટિપદા**’’તિઆદિમાહ. **અટ્ઠકથાયં** પન – ‘‘ઇદાનિ આહારાદીનં પટિપદાદીહિ યેન સમતિક્કમનં, તં નેસં પટિપક્ખભાવં દસ્સેન્તો ‘ચત્તારો આહારા તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો પટિપદા’તિઆદિમાહા’’તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૭) વુત્તં. તત્થ સંકિલેસપક્ખે ચત્તારો યે આહારા નિદ્ધારિતા, તેસં ચતુન્નં આહારાનં વોદાનપક્ખે યા ચતસ્સો પટિપદા નિદ્ધારિતા, તા ચતસ્સો પટિપદા પટિપક્ખો આહારાનં પહાતબ્બત્તા, પટિપદાનં પન પહાયકત્તા. સતિપિ આહારાનં અપ્પહાતબ્બભાવે વિપસ્સનારમ્મણત્તા આહારપટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનવસેન પહાતબ્બભાવો વુત્તોતિ એવમાદિયોજના કાતબ્બા.

**સીહા**તિ સીહસદિસા બુદ્ધા ચ સીહસદિસા પચ્ચેકબુદ્ધા ચ સીહસદિસા સાવકા ચાતિ સીહસદિસા વિસું વિસું યોજેતબ્બા. સાવકા પન અહતરાગદોસમોહાપિ સન્તિ, તેપિ ‘‘સીહા’’તિ મઞ્ઞેય્યુન્તિ તં નિવત્તાપનત્થં ‘‘**હતરાગદોસમોહા**’’તિ વુત્તં. હનિતબ્બાતિ **હતા**, રાગો ચ દોસો ચ મોહો ચ **રાગદોસમોહા**, હતા રાગદોસમોહા એતેહિ સાવકેહીતિ **હતરાગદોસમોહા**, સાવકાતિ યોજના કાતબ્બા સાવકાનંયેવ બ્યભિચારસમ્ભવતોતિ. **તેસં** સીહાનં બુદ્ધાનં, **તેસં** સીહાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં, **તેસં** સીહાનં સાવકાનં **ભાવના** વોદાનપક્ખે ભાવિતબ્બાનં

બોધિપક્ખિયધમ્માનં ભાવના વડ્ઢના ચ, **સચ્છિકિરિયા** વોદાનપક્ખેયેવ સચ્છિકાતબ્બાનં ફલનિબ્બાનાનં સચ્છિકિરિયા ચ, **બ્યન્તીકિરિયા** સંકિલેસપક્ખે પહાતબ્બાનં પહાનસઙ્ખાતા બ્યન્તીકિરિયા ચ **વિક્કીળિતં** નામ ભવતિ.

**ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાન**ન્તિ સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં ઇન્દ્રિયાનં અધિટ્ઠાનં પવત્તનં ભાવના, સચ્છિકિરિયા ચ. **વિપરિયાસાનધિટ્ઠાન**ન્તિ વિપલ્લાસાનં અધિટ્ઠાનં પહાનવસેન અપ્પવત્તનં, અનુપ્પાદનઞ્ચ સઙ્ખેપતો **વિક્કીળિતં** નામાતિ ગહિતં. **ઇન્દ્રિયાનિ** સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ **સદ્ધમ્મગોચરો** સદ્ધમ્મસ્સ વોદાનપક્ખસ્સ ગોચરો પવત્તનહેતૂતિ અધિપ્પેતાનિ. **વિપરિયાસા** વિપલ્લાસા **કિલેસગોચરો** સંકિલેસપક્ખસ્સ ગોચરો પવત્તિહેતૂતિ અધિપ્પેતા.

‘‘ચત્તારો આહારાતિઆદિના સંકિલેસપક્ખે આહારચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં તણ્હાચરિતાદીનં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં ઉપક્કિલેસવિભાવનામુખેન યા નિદ્ધારણા આચરિયેન કતા, ‘ચતસ્સો પટિપદા’તિઆદિના ચ વોદાનપક્ખે પટિપદાચતુક્કાદીનં દસન્નં ચતુક્કાનં તણ્હાચરિતાદીનં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં વોદાનવિભાવનામુખેન યા નિદ્ધારણા આચરિયેન કતા, સા અયં નિદ્ધારણા કતમસ્સ નયસ્સ સમુટ્ઠાનં ભૂમીતિ વુચ્ચતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**અયં વુચ્ચતિ સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ ભૂમી**”તિ વુત્તં. તત્થ **અય**ન્તિ યા અયં વુત્તનયેન દ્વિપ્પકારા નિદ્ધારણા કતા, સા અયં દ્વિપ્પકારા નિદ્ધારણા સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ **ભૂમિ** પવત્તિટ્ઠાનં સમુટ્ઠાનન્તિ નયસમુટ્ઠાનકોસલ્લેહિ પુગ્ગલેહિ વુચ્ચતીતિ યોજના કાતબ્બાતિ.

‘‘વુત્તપ્પકારાય નિદ્ધારિતાય નયસ્સ ભૂમિભાવો કસ્મા વિઞ્ઞાયતી’’તિ વત્તબ્બત્તા “**તેનાહ**”તિઆદિ વુત્તં. **તેન** વુત્તપ્પકારાય નિદ્ધારણાય નયભૂમિભાવેન “**યો નેતિ...પે॰... કુસલાતિ ચા**”તિ યં વચનં આચરિયો આહ, તેન વચનેન વિઞ્ઞાયતીતિ.

સીહવિક્કીળિતનયભૂમિ આચરિયેન વિભાવિતા, અમ્હેહિ ચ ઞાતા, ‘‘કતમા તિપુક્ખલનયભૂમી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા તિપુક્ખલનયભૂમિં વિભાવેતુકામો “**તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા**”તિઆદિમાહ. એવં સતિ ‘‘અયં સંકિલેસો, તીણિ અકુસલમૂલાની’’તિઆદિવચનમેવ આચરિયેન વત્તબ્બં, કસ્મા પન ‘‘તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા’’તિઆદિવચનં વત્તબ્બન્તિ? સચ્ચં, તિપુક્ખલનયભૂમિભાવના પન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલત્તયવસેન પવત્તા, તસ્મા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલત્તયં વિભાવેતું ‘‘તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા’’તિઆદિવચનં વુત્તં. એવમપિ ‘‘તત્થ યો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, અયં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ’’તિઆદિવચનમેવ વત્તબ્બં , કસ્મા પન ‘‘તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા’’તિઆદિવચનં વત્તબ્બન્તિ? સચ્ચં, ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલત્તયં પન સીહવિક્કીળિતનયતો તિપુક્ખલનયસ્સ નિગ્ગચ્છનતો નિક્ખમનતો સીહવિક્કીળિતનયભૂમિવિભાવનાયં પટિપદાવિભાગતો વિભાવિતપુગ્ગલચતુક્કતો નિદ્ધારિતં, સીહવિક્કીળિતનયભૂમિવિભાવનાયં પટિપદાવિભાગતો વિભાવિતં પુગ્ગલચતુક્કં પઠમં વિભાવેતું “**તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાયા**”તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ યો પટિપદાચતુક્કો સીહવિક્કીળિતનયભૂમિવિભાવનાયં નિદ્ધારિતો, તસ્મિં પટિપદાચતુક્કે. **યે**તિ યે દન્ધઉદત્તા દિટ્ઠિચરિતપુગ્ગલા યથાક્કમં સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, ઇતિ નિય્યકા દ્વે પુગ્ગલા ચ નિદ્ધારિતા. ‘‘તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં કતમો સંકિલેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો’’તિ વિસ્સજ્જેતું “**તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો**”તિઆદિ વુત્તં. ચત્તારો આહારા નિદ્ધારિતા...પે॰... ચત્તારિ અગતિગમનાનિ નિદ્ધારિતાનિ, ઇતિ અયં દસવિધો આહારચતુક્કાદિચતુક્કો તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં સંકિલેસો હોતિ. તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં સંકિલેસો આચરિયેન

નિદ્ધારિતો, ‘‘કતમં વોદાન’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં ઇદં વોદાન’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. ચતસ્સો પટિપદા નિદ્ધારિતા, ચતસ્સો અપ્પમાણા નિદ્ધારિતા, **ઇતિ** ઇદં દસવિધં પટિપદાચતુક્કાદિચતુક્કભૂતં ધમ્મજાતં તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં વોદાનં હોતિ.

૮૮. ‘‘તેસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ કતમો પુગ્ગલો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ, કતમો પુગ્ગલો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ, કતમો પુગ્ગલો નેય્યો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ યે’’**તિઆદિ વુત્તં. ‘‘પુબ્બેપિ ‘તત્થ યે’તિઆદિના ચત્તારો પુગ્ગલા નિદ્ધારિતા, કસ્મા પન પુન ‘‘તત્થ યે’તિઆદિના ચત્તારો પુગ્ગલા નિદ્ધારિતા’’તિ યે વદેય્ય? પુબ્બે સંકિલેસવોદાનં સામિભાવેન નિદ્ધારિતા, પચ્છા પન ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીનં અવયવાનં સમૂહભાવેન નિદ્ધારિતાતિ વિસેસત્થો ગહેતબ્બો. **તત્થ યે…પે॰… ઇમે દ્વે પુગ્ગલા**તિ એત્થ યોજનત્થો હેટ્ઠા વુત્તસદિસોવ. **તત્થા**તિ તેસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ. **યો**તિ ઉદત્તો દિટ્ઠિચરિતો. **અયન્તિ** અયં નિયતો ઉદત્તો દિટ્ઠિચરિતો. પુન **યો**તિ ઉદત્તોવ તણ્હાચરિતો ચ મન્દો દિટ્ઠિચરિતો ચ. **સાધારણાયા**તિ દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ચ.

‘‘ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદયો તયો પુગ્ગલા આચરિયેન નિદ્ધારિતા, તેસુ તીસુ પુગ્ગલેસુ કતમસ્સ કતમસ્સ કતમં કતમં ભગવા ઉપદિસતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ ભગવા’’**તિઆદિ વુત્તં. અથ વા ‘‘પટિપદાભેદેન પુગ્ગલભેદો આચરિયેન વિભાવિતો, કથં દેસનાભેદેન પુગ્ગલભેદો વિભાવિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા દેસનાભેદેનપિ પુગ્ગલભેદં વિભાવેતું **‘‘તત્થ ભગવા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ તીસુ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદીસુ પુગ્ગલેસુ. ‘‘સમથદેસનાવિપસ્સનાદેસનાભેદેનેવ પુગ્ગલભેદો વિભાવિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા મુદુધમ્મદેસનાતિક્ખધમ્મદેસનાભેદેનપિ પુગ્ગલભેદં વિભાવેતું **‘‘તત્થ ભગવા’’**તિઆદિ વુત્તં. સેસેસુપિ એવમેવ અનુસન્ધ્યત્થો વત્તબ્બો.

વિસું વિસું પટિપદાભેદેન ચત્તારો હુત્વા વિસું ચ સમ્પિણ્ડિતા ચ પટિપદાભેદેન ચેવ દેસનાભેદેન ચ તયો હોન્તીતિ વિભાવેતું **‘‘તત્થ યે’’**તિઆદિં પુન વત્વા **‘‘ઇતિ ખો ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તી’’**તિ વુત્તં. તત્થ **ચત્તારિ તીણી**તિ લિઙ્ગવિપલ્લાસનિદ્દેસો, ‘‘ચત્તારો તયો’’તિ પન પકતિલિઙ્ગનિદ્દેસો કાતબ્બોવ.

‘‘તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં કતમો સંકિલેસો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અયં સંકિલેસો**તિ ‘‘તીણિ અકુસલમૂલાનિ…પે॰… સીલવિપત્તિ દિટ્ઠિવિપત્તિ આચારવિપત્તી’’તિ નિદ્ધારિતાનં અકુસલાનં ધમ્માનં ઇતિ અયં સમૂહો સંકિલેસો હોતિ. ‘‘તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં સંકિલેસો આચરિયેન નિદ્ધારિતો, કથં વોદાનં નિદ્ધારિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં ઇદં વોદાન’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઇદં વોદાનન્તિ** ‘‘તીણિ કુસલમૂલાનિ…પે॰… તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ સુઞ્ઞતં અનિમિત્તં અપ્પણિહિત’’ન્તિ નિદ્ધારિતાનં કુસલધમ્માનં સમૂહભૂતં ઇતિ ઇદં ધમ્મજાતં વોદાનં હોતિ.

‘‘વુત્તપ્પકારેન ચત્તારો હુત્વા તયો પુગ્ગલા ભવન્તીતિ આચરિયેન વિભાવિતા, તયો હુત્વા કિત્તકા પુગ્ગલા ભવન્તી’’તિ વત્તબ્બભાવતો **‘‘ઇતિ ખો ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તિ, તીણિ હુત્વા દ્વે ભવન્તિ તણ્હાચરિતો ચ દિટ્ઠિચરિતો ચા’’**તિઆદિ વુત્તં. **ઇતી**તિ હેટ્ઠા વુત્તપ્પકારેન **ચત્તારિ** ચત્તારો હુત્વા **તીણિ** તયો ભવન્તિ. **તીણિ** તયો હુત્વા તણ્હાચરિતો ચ દિટ્ઠિચરિતો ચાતિ **દ્વે** પુગ્ગલા ભવન્તિ.

‘‘તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં કતમો સંકિલેસો’’તિ વત્તબ્બભાવતો **‘‘તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો’’**તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અયં સંકિલેસો**તિ ‘‘તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ…પે॰… સસ્સતદિટ્ઠિ ચ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચા’’તિ નિદ્ધારિતાનં

અકુસલધમ્માનં ઇતિ અયં સમૂહો સંકિલેસો હોતિ.

‘‘તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં સંકિલેસો આચરિયેન નિદ્ધારિતો, કથં વોદાન’’ન્તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં ઇદં વોદાન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં વોદાનન્તિ** ‘‘સમથો ચ વિપસ્સના ચ…પે॰… સઉપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતુ, અનુપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતૂ’’તિ નિદ્ધારિતાનં કુસલધમ્માનં સમૂહભૂતં ઇતિ ઇદં ધમ્મજાતં વોદાનં હોતિ.

‘‘તીણિ અકુસલમૂલાની’’તિઆદિના સંકિલેસપક્ખે અકુસલમૂલતિકાદીનં દ્વિન્નં દ્વાદસન્નં તિકાનં, તિણ્ણં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલાનં સંકિલેસવિભાવનામુખેન યા નિદ્ધારણા કતા, ‘‘તીણિ કુસલમૂલાની’’તિઆદિના વોદાનપક્ખે કુસલમૂલતિકાદીનં દ્વિન્નં દ્વાદસન્નં તિકાનં, તિણ્ણં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુઆદિપુગ્ગલાનં વોદાનવિભાવનામુખેન યા નિદ્ધારણા કતા, **અયં** વુત્તપ્પકારનિદ્ધારણા તિપુક્ખલસ્સ ચ નયસ્સ, અઙ્કુસસ્સ ચ નયસ્સ **ભૂમિ** સમુટ્ઠાનં પવત્તિહેતુ નામાતિ યોજેત્વા ‘‘તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા’’તિઆદિના સંકિલેસપક્ખે તણ્હાઅવિજ્જાદુકાદીનં પન્નરસન્નં દુકાનં, દ્વિન્નં તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતાનં પુગ્ગલાનં વોદાનવિભાવનામુખેન યા નિદ્ધારણા કતા, ‘‘સમથો ચ વિપસ્સના ચા’’તિઆદિના વોદાનપક્ખે સમથવિપસ્સનાદુકાદીનં એકૂનવીસતિદુકાનં, દ્વિન્નં તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતાનં પુગ્ગલાનં વોદાનવિભાવનામુખેન યા નિદ્ધારણા કતા, અયં વુત્તપ્પકારા નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમીતિપિ નીહરિત્વા યોજેતબ્બા. પુગ્ગલાધિટ્ઠાનવસેન હિ નન્દિયાવટ્ટનયતો સીહવિક્કીળિતનયસ્સ સમ્ભવો, સીહવિક્કીળિતનયતો ચ તિપુક્ખલનયસ્સ સમ્ભવો હોતિ. ધમ્માધિટ્ઠાનવસેન પન સીહવિક્કીળિતનયતો તિપુક્ખલનયસ્સ સમ્ભવો, તિપુક્ખલનયતો ચ નન્દિયાવટ્ટનયસ્સ સમ્ભવો હોતિ. તેનાહ **અટ્ઠકથાયં** ‘‘અન્તે ‘તણ્હા ચ અવિજ્જા ચા’તિઆદિના સમથસ્સ નયસ્સ ભૂમિ દસ્સિતા. તેનેવ હિ ‘ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તિ, તીણિ હુત્વા દ્વે ભવન્તી’તિ વુત્ત’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૮).

‘‘કસ્મા પન અયં વુત્તપ્પકારાય નિદ્ધારણાય તિપુક્ખલસ્સ ચ નયસ્સ, અઙ્કુસસ્સ ચ નયસ્સ ભૂમિભાવો વિઞ્ઞાયતી’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**તેનાહા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તેન** યથાવુત્તસ્સ નિદ્ધારણાય ભૂમિભાવેન આચરિયો ‘‘**યો અકુસલે…પે॰… દિસાલોચનેનાતિ ચા**’’તિ યં વચનં આહ, તેન વચનેન વુત્તપ્પકારાય નિદ્ધારણાય તિપુક્ખલ…પે॰… યસ્સ ભૂમિભાવો વિઞ્ઞાયતીતિ અત્થો.

‘‘એત્તાવતા નયસમુટ્ઠાનં પરિપુણ્ણં હોતિ, અઞ્ઞં નત્થી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તં નયસમુટ્ઠાન**’’ન્તિ વુત્તં. યેન યેન નયસમુટ્ઠાનેન સંકિલેસપક્ખે વા અકુસલા ધમ્મા નિદ્ધારિતા , વોદાનપક્ખે વા કુસલા ધમ્મા નિદ્ધારિતા, તં તં નયસમુટ્ઠાનં **નિયુત્તં** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુજ્જિતબ્બન્તિ અત્થો ગહેતબ્બો.

નયક્કમેન પન સઙ્ખેપતો દસ્સયિસ્સામિ – દ્વે પુગ્ગલા, તયો પુગ્ગલા, ચત્તારો પુગ્ગલાતિ પુગ્ગલા તિકોટ્ઠાસા ભવન્તિ, ચતુદિસા, છદિસા, અટ્ઠદિસાતિ દિસાપિ તિકોટ્ઠાસા ભવન્તિ. તત્થ **દ્વે પુગ્ગલા**તિ તણ્હાચરિતો પુગ્ગલો, દિટ્ઠિચરિતો પુગ્ગલોતિ દ્વે પુગ્ગલા ભવન્તિ. **તયો પુગ્ગલા**તિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુપુગ્ગલો, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુપુગ્ગલો, નેય્યપુગ્ગલોતિ તયો પુગ્ગલા ભવન્તિ. **ચત્તારો પુગ્ગલા**તિ દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદિભેદેન ભિન્ના મુદિન્દ્રિયો તણ્હાચરિતો પુગ્ગલો, મુદિન્દ્રિયો દિટ્ઠિચરિતો પુગ્ગલો, તિક્ખિન્દ્રિયો તણ્હાચરિતો પુગ્ગલો, તિક્ખિન્દ્રિયો દિટ્ઠિચરિતો પુગ્ગલોતિ ચત્તારો પુગ્ગલા ભવન્તિ. **ચતુદિસા**તિ સંકિલેસપક્ખે દ્વે દ્વે દિસા, વોદાનપક્ખે દ્વે દ્વે દિસાતિ ચતુદિસા ભવન્તિ. **છદિસા**તિ સંકિલેસપક્ખે તિસ્સો તિસ્સો દિસા, વોદાનપક્ખે તિસ્સો તિસ્સો દિસાતિ છદિસા

ભવન્તિ. **અટ્ઠદિસા**તિ સંકિલેસપક્ખે ચતસ્સો ચતસ્સો દિસા, વોદાનપક્ખે ચતસ્સો ચતસ્સો દિસાતિ અટ્ઠદિસા ભવન્તિ. તેસુ દ્વે દ્વે તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતે પુગ્ગલે, ચતુદિસા ચ નિસ્સાય નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તયો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુવિપઞ્ચિતઞ્ઞુનેય્યપુગ્ગલે ચ છદિસા ચ નિસ્સાય તિપુક્ખલનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદિભેદેન ભિન્ને ચત્તારો મુદિન્દ્રિયતણ્હાચરિતતિક્ખિન્દ્રિયતણ્હાચરિતમુદિન્દ્રિયદિટ્ઠિચરિતતિક્ખિન્દ્રિયદિટ્ઠિચરિતે પુગ્ગલે ચ અટ્ઠદિસા ચ નિસ્સાય સીહવિક્કીળિતનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ . એકેકસ્મિં નયસમુટ્ઠાને વિભજિતે દિસાલોચનઅઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનાનિપિ વિભજિતાનિ ભવન્તિ.

‘‘કથં નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાનં ભવતી’’તિ ચે વદેય્ય? ‘‘તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ અહિરિકઞ્ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ અસ્સતિ ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ અયોનિસોમનસિકારો ચ કોસજ્જઞ્ચ દોવચસ્સઞ્ચ અહંકારો ચ મમંકારો ચ અસ્સદ્ધા ચ પમાદો ચ અસદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ અસંવરો ચ અભિજ્ઝા ચ બ્યાપાદો ચ નીવરણઞ્ચ સંયોજનઞ્ચ કોધો ચ ઉપનાહો ચ મક્ખો ચ પળાસો ચ ઇસ્સા ચ મચ્છેરઞ્ચ માયા ચ સાઠેય્યઞ્ચ સસ્સતદિટ્ઠિ ચ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચા’’તિ (નેત્તિ॰ ૮૮) દુકદુકવસેન દેસિતો અયં દિસાભૂતો અકુસલધમ્મસમૂહો દ્વિન્નં તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતાનં પુગ્ગલાનં સંકિલેસો હોતીતિ સંકિલેસપક્ખે સંકિલેસસામઞ્ઞભાવેન યોજેત્વા ‘‘ઇમેસુ પન્નરસસુ દુકદુકવસેન દેસિતેસુ દિસાભૂતેસુ અકુસલધમ્મેસુ કતમો અકુસલધમ્મો કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ દિસા’’તિ મનસાવ દિસાધમ્મભાવેન ઓલોકેત્વા ‘‘અયં અયં પઠમો પઠમો અકુસલધમ્મો તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ સંકિલેસપક્ખે પઠમા દિસા નામ, અયં અયં દુતિયો દુતિયો અકુસલધમ્મો દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ સંકિલેસપક્ખે દુતિયા દિસા નામા’’તિ વિસું વિસું યોજેત્વા સમુદયસચ્ચદુક્ખસચ્ચાનિ યથારહં નીહરિત્વા વિભજિતબ્બધમ્મસભાવો ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતો, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ, તસ્સ ઓલોકના ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ દિસાલોચનનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ, તથા ઓલોકેત્વા દિસાવિસેસભૂતસ્સ ધમ્મવિસેસસ્સ પુગ્ગલાનં નયનઞ્ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ અઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ.

‘‘સમથો ચ વિપસ્સના ચ, હિરી ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ, સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ, યોનિસોમનસિકારો ચ વીરિયારમ્ભો ચ, સોવચસ્સઞ્ચ ધમ્મે ઞાણઞ્ચ અન્વયે ઞાણઞ્ચ, ખયે ઞાણઞ્ચ અનુપ્પાદે ઞાણઞ્ચ, સદ્ધા ચ અપ્પમાદો ચ, સદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ સંવરો ચ, અનભિજ્ઝા ચ અબ્યાપાદો ચ, રાગવિરાગા ચ ચેતોવિમુત્તિ, અવિજ્જાવિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ, અભિસમયો ચ અપ્પિચ્છતા ચ, સન્તુટ્ઠિ ચ અક્કોધો ચ, અનુપનાહો ચ અમક્ખો ચ, અપળાસો ચ ઇસ્સાપહાનઞ્ચ મચ્છરિયપ્પહાનઞ્ચ વિજ્જા ચ, વિમુત્તિ ચ સઙ્ખતારમ્મણો ચ વિમોક્ખો, અસઙ્ખતારમ્મણો ચ વિમોક્ખો, સઉપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતુ, અનુપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતૂ’’તિ (નેત્તિ॰ ૮૮) તિકદુકવસેન દેસિતં ઇદં દિસાભૂતં કુસલસમૂહધમ્મજાતં દ્વિન્નં તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતાનં પુગ્ગલાનં વોદાનં હોતીતિ વોદાનપક્ખે વોદાનસામઞ્ઞભાવેન યોજેત્વા ‘‘ઇમેસુ એકૂનવીસતિયા દુકદુકવસેન વા દેસિતેસુ દિસાભૂતેસુ ધમ્મેસુ કતમો કતમો કુસલધમ્મો કતમસ્સ કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ દિસા’’તિ મનસાવ દિસાધમ્મભાવેન ઓલોકેત્વા ‘‘અયં પઠમો પઠમો કુસલધમ્મો તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ વોદાનપક્ખે પઠમા દિસા નામ, અયં દુતિયો દુતિયો કુસલધમ્મો દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ વોદાનપક્ખે દુતિયા દિસા નામા’’તિ વિસું વિસું યોજેત્વા મગ્ગસચ્ચનિરોધસચ્ચાનિ યથારહં નીહરિત્વા વિભજિતબ્બધમ્મભાવો ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતો, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ નન્દિયાવટ્ટનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ, તસ્સ ઓલોકના ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ

દિસાલોચનનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ, તથા ઓલોકેત્વા દિસાવિસેસભૂતસ્સ ધમ્મવિસેસસ્સ પુગ્ગલાનં નયનઞ્ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ અઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ.

''કથં તિપુક્ખલનયસમુટ્ઠાનં ભવતી''તિ ચે પુચ્છેય્ય, ''તીણિ અકુસલમૂલાનિ – લોભો અકુસલમૂલં, દોસો અકુસલમૂલં, મોહો અકુસલમૂલં. તીણિ દુચ્ચરિતાનિ – કાયદુચ્ચરિતં , વચીદુચ્ચરિતં, મનોદુચ્ચરિતં. તયો અકુસલવિતક્કા – કામવિતક્કો, બ્યાપાદવિતક્કો, વિહિંસાવિતક્કો. તિસ્સો અકુસલસઞ્ઞા – કામસઞ્ઞા, બ્યાપાદસઞ્ઞા, વિહિંસાસઞ્ઞા. તિસ્સો વિપરીતસઞ્ઞા – નિચ્ચસઞ્ઞા, સુખસઞ્ઞા, અત્તસઞ્ઞા. તિસ્સો વેદના – સુખા વેદના, દુક્ખા વેદના, અદુક્ખમસુખા વેદના. તિસ્સો દુક્ખતા – દુક્ખદુક્ખતા, સઙ્ખારદુક્ખતા, વિપરિણામદુક્ખતા. તયો અગ્ગી – રાગગ્ગિ, દોસગ્ગિ, મોહગ્ગિ. તયો સલ્લા – રાગસલ્લો, દોસસલ્લો, મોહસલ્લો. તિસ્સો જટા – રાગજટા, દોસજટા, મોહજટા. તિસ્સો અકુસલૂપપરિક્ખા – અકુસલં કાયકમ્મં , અકુસલં વચીકમ્મં, અકુસલં મનોકમ્મં. તિસ્સો વિપત્તિયો – સીલવિપત્તિ, દિટ્ઠિવિપત્તિ, આચારવિપત્તી''તિ (નેત્તિ॰ ૮૮) તિકવસેન દેસિતો અયં દિસાભૂતો અકુસલધમ્મસમૂહો તિણ્ણં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુવિપઞ્ચિતઞ્ઞુનેય્યપુગ્ગલાનં સંકિલેસો હોતીતિ સંકિલેસપક્ખે સંકિલેસસામઞ્ઞભાવેન યોજેત્વા ''ઇમેસુ દ્વાદસસુ તિકતિકવસેન દેસિતેસુ દિસાભૂતેસુ અકુસલધમ્મેસુ કતમો કતમો અકુસલો ધમ્મો કતમસ્સ કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ દિસા''તિ મનસાવ દિસાધમ્મભાવેન ઓલોકેત્વા ''અયં અયં પઠમો પઠમો અકુસલધમ્મો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુપુગ્ગલસ્સ સંકિલેસપક્ખે પઠમા દિસા નામ. અયં અયં દુતિયો દુતિયો અકુસલધમ્મો વિપઞ્ચિતઞ્ઞુપુગ્ગલસ્સ સંકિલેસપક્ખે દુતિયા દિસા નામ. અયં અયં તતિયો તતિયો અકુસલધમ્મો નેય્યસ્સ પુગ્ગલસ્સ સંકિલેસપક્ખે તતિયા દિસા નામા''તિ વિસું વિસું યોજેત્વા સમુદયસચ્ચદુક્ખસચ્ચાનિ યથારહં નીહરિત્વા વિભજિતબ્બધમ્મસભાવો ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતો. સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ તિપુક્ખલનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તસ્સ ઓલોકના ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ દિસાલોચનનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ તથા ઓલોકેત્વા દિસાવિસેસભૂતસ્સ ધમ્મવિસેસસ્સ પુગ્ગલાનં નયનઞ્ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો અઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ.

''તીણિ કુસલમૂલાનિ – અલોભો કુસલમૂલં, અદોસો કુસલમૂલં, અમોહો કુસલમૂલં. તીણિ સુચરિતાનિ – કાયસુચરિતં, વચીસુચરિતં, મનોસુચરિતં. તયો કુસલવિતક્કા – નેક્ખમ્મવિતક્કો, અબ્યાપાદવિતક્કો, અવિહિંસાવિતક્કો. તયો સમાધી – સવિતક્કો સવિચારો સમાધિ, અવિતક્કો વિચારમત્તો સમાધિ, અવિતક્કો અવિચારો સમાધિ. તિસ્સો કુસલસઞ્ઞા – નેક્ખમ્મસઞ્ઞા, અબ્યાપાદસઞ્ઞા, અવિહિંસાસઞ્ઞા. તિસ્સો અવિપરીતસઞ્ઞા – અનિચ્ચસઞ્ઞા, દુક્ખસઞ્ઞા, અનત્તસઞ્ઞા. તિસ્સો કુસલૂપપરિક્ખા – કુસલં કાયકમ્મં, કુસલં વચીકમ્મં, કુસલં મનોકમ્મં. તીણિ સોચેય્યાનિ – કાયસોચેય્યં, વચીસોચેય્યં, મનોસોચેય્યં. તિસ્સો સમ્પત્તિયો – સીલસમ્પત્તિ, સમાધિસમ્પત્તિ, પઞ્ઞાસમ્પત્તિ . તિસ્સો સિક્ખા – અધિસીલસિક્ખા, અધિચિત્તસિક્ખા , અધિપઞ્ઞાસિક્ખા. તયો ખન્ધા – સીલક્ખન્ધો, સમાધિક્ખન્ધો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો. તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ – સુઞ્ઞતં, અનિમિત્તં, અપ્પણિહિત''ન્તિ (નેત્તિ॰ ૮૮) તિકતિકવસેન દેસિતં ઇદં દિસાભૂતં કુસલસમૂહધમ્મજાતં તિણ્ણં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુવિપઞ્ચિતઞ્ઞુનેય્યપુગ્ગલાનં વોદાનં હોતીતિ વોદાનપક્ખે વોદાનસામઞ્ઞભાવેન યોજેત્વા ''ઇમેસુ દ્વીસુ દ્વાદસસુ તિકતિકવસેન દેસિતેસુ દિસાભૂતેસુ કુસલધમ્મેસુ કતમો કતમો કુસલધમ્મો કતમસ્સ કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ દિસા''તિ મનસાવ દિસાધમ્મભાવેન ઓલોકેત્વા ''અયં અયં પઠમો પઠમો કુસલધમ્મો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુપુગ્ગલસ્સ વોદાનપક્ખે પઠમા દિસા નામ. અયં અયં દુતિયો દુતિયો કુસલો ધમ્મો વિપઞ્ચિતઞ્ઞુપુગ્ગલસ્સ વોદાનપક્ખે દુતિયા દિસા નામ. અયં અયં તતિયો તતિયો કુસલધમ્મો નેય્યપુગ્ગલસ્સ

વોદાનપક્ખે તતિયા દિસા નામા''તિ વિસું વિસું દિસાભાવેન યોજેત્વા મગ્ગસચ્ચનિરોધસચ્ચાનિ યથારહં નીહરિત્વા વિભજિતબ્બધમ્મસભાવો ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતો. સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ તિપુક્ખલનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તસ્સ ઓલોકના ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ દિસાલોચનનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તથા ઓલોકેત્વા દિસાવિસેસભૂતસ્સ ધમ્મસ્સ પુગ્ગલાનં નયનઞ્ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ અઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ.

''કથં સીહવિક્કીળિતનયસમુટ્ઠાન''ન્તિ ચે પુચ્છેય્ય, ''ચત્તારો આહારા, ચત્તારો વિપલ્લાસા, ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, ચત્તારો યોગા, ચત્તારો ગન્થા, ચત્તારો આસવા, ચત્તારો ઓઘા, ચત્તારો સલ્લા, ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો, ચત્તારિ અગતિગમનાની''તિ (નેત્તિ॰ ૮૭) ચતુક્કચતુક્કવસેન દેસિતો અયં દિસાભૂતો ચતુક્કો ચતુક્કો અકુસલધમ્મો ''દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ ચ દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ ચ સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ ચ સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ ચા''તિ ચતુન્નં પુગ્ગલાનં સંકિલેસોતિ સંકિલેસપક્ખે સંકિલેસસામઞ્ઞભાવેન યોજેત્વા ''ઇમેસુ ચતુક્કચતુક્કવસેન દેસિતેસુ દસસુ ચતુક્કેસુ ધમ્મેસુ કતમો કતમો અકુસલધમ્મો કતમસ્સ કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ દિસા''તિ મનસાવ સંકિલેસપક્ખે દિસાધમ્મભાવેન ઓલોકેત્વા ''અયં અયં પઠમો પઠમો અકુસલધમ્મો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ પઠમા દિસા નામ. અયં અયં દુતિયો દુતિયો અકુસલધમ્મો દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ દુતિયા દિસા નામ. અયં અયં તતિયો તતિયો અકુસલધમ્મો સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ તતિયા દિસા નામ. અયં અયં ચતુત્થો ચતુત્થો અકુસલધમ્મો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ચતુત્થા દિસા નામા''તિ વિસું વિસું દિસાભાવેન યોજેત્વા, સમુદયસચ્ચદુક્ખસચ્ચાનિ યથારહં નીહરિત્વા, વિભજિતબ્બધમ્મસભાવો ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતો. સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ સીહવિક્કીળિતનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તસ્સ ઓલોકના ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતા, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ દિસાલોચનનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તથા ઓલોકેત્વા દિસાવિસેસભૂતસ્સ ધમ્મસ્સ પુગ્ગલાનં નયનઞ્ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ અઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ.

''ચતસ્સો પટિપદા, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારિ ઝાનાનિ, ચત્તારો વિહારા, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા, ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ, ચતસ્સો સમાધિભાવના, ચત્તારો સુખભાગિયા ધમ્મા, ચતસ્સો અપ્પમાણા''તિ (નેત્તિ॰ ૮૬) ચતુક્કચતુક્કવસેન દેસિતં ઇદં દિસાભૂતં કુસલસમૂહધમ્મજાતં ''દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ ચ દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ ચ સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ સ સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ ચા''તિ ચતુન્નં પુગ્ગલાનં વોદાનં હોતીતિ વોદાનપક્ખે વોદાનસામઞ્ઞભાવેન યોજેત્વા ''ઇમેસુ ચતુક્કચતુક્કવસેન દેસિતેસુ દસસુ ચતુક્કેસુ કુસલધમ્મેસુ કતમો કતમો કુસલધમ્મો કતમસ્સ કતમસ્સ પુગ્ગલસ્સ દિસા''તિ મનસાવ દિસાધમ્મભાવેન ઓલોકેત્વા, ''અયં અયં પઠમો પઠમો કુસલધમ્મો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ પઠમા દિસા નામ. અયં અયં દુતિયો દુતિયો કુસલધમ્મો દુક્ખાય પટિપદાય

ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ દુતિયા દિસા નામ. અયં અયં તતિયો તતિયો કુસલધમ્મો સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ મુદિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ તતિયા દિસા નામ. અયં અયં ચતુત્થો ચતુત્થો કુસલધમ્મો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યકસ્સ તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ચતુત્થા દિસા નામા''તિ વિસું વિસું દિસાભાવેન યોજેત્વા, મગ્ગસચ્ચનિરોધસચ્ચાનિ યથારહં નીહરિત્વા, વિભજિતબ્બધમ્મસભાવો ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતો. સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ સીહવિક્કીળિતનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તસ્સ ઓલોકના ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન દસ્સિતા. સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ દિસાલોચનનયસમુટ્ઠાનં ભવતિ. તથા ઓલોકેત્વા દિસાવિસેસસ્સ ધમ્મસ્સ પુગ્ગલાનં નયનઞ્ચ યેન સંવણ્ણનાવિસેસેન નયતિ, સો સંવણ્ણનાવિસેસો ચ અઙ્કુસનયસમુટ્ઠાનં ભવતીતિ નયક્કમેન સઙ્ખેપતો નયસમુટ્ઠાનં ભવતીતિ વિઞ્ઞાતબ્બન્તિ.

ઇતિ નયસમુટ્ઠાને સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા

વિભાવના નિટ્ઠિતા.

પણ્ડિતેહિ પન અટ્ઠકથાટીકાનુસારેન ગમ્ભીરત્થો વિત્થારતો વિભજિત્વા ગહેતબ્બોતિ.

# સાસનપટ્ઠાનવિભાવના

૮૯. ‘‘તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાન’’ન્તિઆદિના આચરિયેન સબ્બથા નયસમુટ્ઠાનં ઠપિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘સોળસહારપઞ્ચનયઅટ્ઠારસમૂલપદેસુ અટ્ઠારસ મૂલપદા કથં વિભત્તા, કુહિં અમ્હેહિ દટ્ઠબ્બા’’તિ વત્તબ્બભાવતો **‘‘તત્થ અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસહારપઞ્ચનયઅટ્ઠારસમૂલપદેસુ અટ્ઠારસ મૂલપદા કેન પદેન આચરિયેન વિભત્તા, કુહિં અમ્હેહિ વિત્થારતો દટ્ઠબ્બાતિ પુચ્છતિ. અટ્ઠારસ મૂલપદા સાસનપટ્ઠાને મયા વિભત્તા, તુમ્હેહિ ચ વિત્થારતો સાસનપટ્ઠાને દટ્ઠબ્બાતિ વિસ્સજ્જેતિ. વિભત્તાયેવ હિ અટ્ઠારસ મૂલપદા દટ્ઠબ્બા ભવન્તિ. **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૯) પન –

> ‘‘એવં સબ્બથા નયસમુટ્ઠાનં વિભજિત્વા ઇદાનિ સાસનપટ્ઠાનં વિભજન્તો યસ્મા સઙ્ગહવારાદીસુ મૂલપદેહેવ પટ્ઠાનં સઙ્ગહેત્વા સરૂપતો ન દસ્સિતં, તસ્મા યથા મૂલપદેહિ પટ્ઠાનં નિદ્ધારેતબ્બં, એવં પટ્ઠાનતોપિ મૂલપદાનિ નિદ્ધારેતબ્બાનીતિ દસ્સનત્થં ‘અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા? સાસનપટ્ઠાને’તિ આહા’’તિ –

વુત્તં. સાસનપટ્ઠાને અટ્ઠારસ મૂલપદા દટ્ઠબ્બાતિ આચરિયેન વુત્તા, ‘‘કતમં તં સાસનપટ્ઠાન’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમં સાસનપટ્ઠાન’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ અટ્ઠારસમૂલપદસાસનપટ્ઠાનેસુ કતમં તં સાસનપટ્ઠાનન્તિ ઇદાનિ મયા નિદ્ધારિયમાનં ભગવતા દેસિતં સંકિલેસભાગિયાદિસુત્તં સાસનપટ્ઠાનં નામાતિ વિસ્સજ્જેતિ. **સાસન**ન્તિ પરિયત્તિસાસનં. **પટ્ઠાન**ન્તિ તસ્સ પરિયત્તિસાસનસ્સ સંકિલેસભાગિયતાદીહિ પકારેહિ ઠાનં પવત્તનં પટ્ઠાનં, તંદીપનસુત્તં પન ઇધ પટ્ઠાનં નામ. તેન વુત્તં – **‘‘સંકિલેસભાગિયં સુત્ત’’**ન્તિઆદિ. અથ વા **સાસન**ન્તિ અધિસીલઅધિચિત્તઅધિપઞ્ઞાસિક્ખત્તયં સાસનં નામ, તં સિક્ખત્તયં પતિટ્ઠહતિ એતેન સંકિલેસાદિનાતિ **પટ્ઠાનં**, સિક્ખત્તયસ્સ સાસનસ્સ પટ્ઠાનન્તિ **સાસનપટ્ઠાનં**. તદાધારભૂતં સુત્તમ્પિ ઠાન્યૂપચારતો **સાસનપટ્ઠાનં** નામ. તં સાસનપટ્ઠાનસુત્તં સરૂપતો દસ્સેતું –

> ‘‘સંકિલેસભાગિયં સુત્તં, વાસનાભાગિયં સુત્તં, નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્તં, દિટ્ઠિસંકિલેસભાગિયં સુત્તં, દુચ્ચરિતસંકિલેસભાગિયં સુત્તં, તણ્હાવોદાનભાગિયં સુત્તં, દિટ્ઠિવોદાનભાગિયં સુત્તં, દુચ્ચરિતવોદાનભાગિયં સુત્ત’’ન્તિ –

વુત્તં. ‘‘તેસુ સુત્તેસુ યે સંકિલેસાદયો ભગવતા વુત્તા, તેસુ સંકિલેસાદીસુ સંકિલેસો કિત્તકો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ સંકિલેસો તિવિધો તણ્હાસંકિલેસો દિટ્ઠિસંકિલેસો દુચ્ચરિતસંકિલેસો’’**તિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સુત્તન્તેસુ સંકિલેસાદીસુ ધમ્મેસુ. ‘‘તિવિધે તસ્મિં સંકિલેસે તણ્હાસંકિલેસો કતમેન કુસલેન વિસુજ્ઝતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ તણ્હાસંકિલેસો સમથેન વિસુજ્ઝતી’’**તિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તસ્મિં તિવિધે તણ્હાસંકિલેસાદિકે. ‘‘સો સમથો ખન્ધેસુ કતમો ખન્ધો’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘સો સમથો સમાધિક્ખન્ધો’’**તિ વુત્તં. ‘‘દિટ્ઠિસંકિલેસો કેન વિસુજ્ઝતી’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘દિટ્ઠિસંકિલેસો વિપસ્સનાય વિસુજ્ઝતી’’**તિ વુત્તં. ‘‘સા વિપસ્સના કતમો ખન્ધો’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘સા**

**વિપસ્સના પઞ્ઞાક્ખન્ધો**"તિ વુત્તં. ''દુચ્ચરિતસંકિલેસો કેન વિસુજ્ઝતી''તિ વત્તબ્બત્તા "**દુચ્ચરિતસંકિલેસો સુચરિતેન વિસુજ્ઝતી**"તિ વુત્તં. ''તં સુચરિતં કતમો ખન્ધો''તિ વત્તબ્બત્તા "**તં સુચરિતં સીલક્ખન્ધો**"તિ વુત્તં. ''તસ્મિં સીલે ઠિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ કિં ભવતી''તિ વત્તબ્બત્તા "**તસ્સ સીલે પતિટ્ઠિતસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. **સીલે** સુચરિતસઞ્ઞાતે સીલક્ખન્ધે **પતિટ્ઠિતસ્સ** તસ્સ સીલવન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ **ભવેસુ** કામભવરૂપારૂપભવેસુ **આસત્તિ** ભવપત્થના યદિ ઉપ્પજ્જતિ, **એવંસાયન્તિ** એવં અસ્સ અયન્તિ પદચ્છેદો. **એવં** સતિ **અસ્સ** સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ **અયં** આસત્તિ ભવપત્થના સમથવિપસ્સનાભાવનામયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ચ ભવતિ, **ચ**-સદ્દેન દાનમયસીલમયપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ચ ભવતીતિ અત્થો સઙ્ગહિતો. **તત્રા**તિ તેસુ કામભવરૂપારૂપભવેસુ **ઉપપત્તિયા સંવત્તતી**તિ.

''સંકિલેસાદયો યેહિ સુત્તેહિ દસ્સિતા, તાનિ સુત્તાનિ કિત્તકાની''તિ વત્તબ્બત્તા "**ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાની**"તિઆદિ વુત્તં. અસાધારણાનિ સંકિલેસભાગિયસુત્તવાસનાભાગિયસુત્તનિબ્બેધભાગિયસુત્તઅસેક્ખભાગિયસુત્તાનિ ચત્તારિ સુત્તાનિ ભવન્તિ, સાધારણાનિ સંકિલેસભાગિયવાસનાભાગિયસુત્ત, સંકિલેસભાગિયનિબ્બેધભાગિયસુત્ત, સંકિલેસભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્ત, વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયસુત્તાનિ કતાનિ મિસ્સિતાનિ ચત્તારિ ભવન્તિ. ઇતિ અટ્ઠ સુત્તાનિ ભવન્તિ. **તાનિયેવ** વુત્તપ્પકારાનિ અટ્ઠ સુત્તાનિ ભવન્તિ. સાધારણાનિ વાસનાભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્તનિબ્બેધભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્ત- સંકિલેસભાગિયવાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયસુત્તસંકિલેસ- ભાગિયવાસનાભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્ત- સંકિલેસભાગિયનિબ્બેધભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્ત- વાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્ત- સંકિલેસભાગિયવાસનાભાગિયનિબ્બેધભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્ત- નેવસંકિલેસભાગિયનવાસના- ભાગિયનનિબ્બેધભાગિયનઅસેક્ખભાગિયસુત્તાનિ કતાનિ મિસ્સિતાનિ અટ્ઠ સુત્તાનિ ભવન્તીતિ સોળસ સુત્તાનિ ભવન્તિ. તેસુ સોળસસુત્તેસુ ચત્તારિ એકકાનિ સુત્તાનિ ચ ચત્તારિ દુકાનિ સુત્તાનિ ચ દ્વે તિકાનિ ચ પાળિયં આગતાનિ, દ્વે દુકાનિ સુત્તાનિ ચ દ્વે તિકાનિ ચ દ્વે ચતુક્કાનિ સુત્તાનિ ચ **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૯) આગતાનિ.

''યદિ પટ્ઠાનનયેન વુત્તપ્પકારાનિ સોળસ સુત્તાનિયેવ વિભત્તાનિ, એવં સતિ સુત્તગેય્યાદિનવવિધં સકલં પરિયત્તિસાસનં પટ્ઠાનનયેન અવિભત્તં ભવેય્યા''તિ વત્તબ્બત્તા "**ઇમેહિ સોળસહિ સુત્તેહી**"તિઆદિ વુત્તં. પટ્ઠાનનયેન વિભત્તેહિ સોળસહિ ઇમેહિ સુત્તેહિ નવવિધં સકલં પરિયત્તિ**સુત્તં** પટ્ઠાનનયેન વિભત્તંયેવ હુત્વા ભિન્નં ભવતિ. સંકિલેસભાગિયાદિપભેદાય **ગાથાય** ગાથા અનુમિનિતબ્બા, સંકિલેસભાગિયાદિપભેદેન **વેય્યાકરણેન** વેય્યાકરણં અનુમિનિતબ્બં. સંકિલેસભાગિયાદિપભેદેન **સુત્તેન** સુત્તં અનુમિનિતબ્બં ભવતિયેવાતિ.

૯૦. ''તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ કતમં સંકિલેસભાગિયં સુત્ત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયં સુત્ત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ કતમં સુત્તં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામાતિ પુચ્છતિ.

''કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, તણ્હાછદનછાદિતા;
પમત્તબન્ધનાબદ્ધા, મચ્છાવ કુમિનામુખે;
જરામરણમન્વેન્તિ, વચ્છો ખીરપકોવ માતર''ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તં સંકિલેસભાગે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયં સુત્તં** નામ. યે સત્તા **કામન્ધા** કામેન અન્ધા જાલસઞ્છન્ના તણ્હાછદનેન છાદિતા, પમત્તબન્ધનાય બદ્ધા બન્ધિતબ્બા, તે સત્તે જરામરણં અન્વેતિ, યથા તં કુમિનામુખે યે મચ્છા ગહિતા, તે મચ્છે જરામરણં અન્વેતિ ઇવ, એવં તે સત્તે જરામરણં અન્વેતિ. ખીરપકો વચ્છો માતરં અન્વેતિ ઇવ, એવં તે સત્તે જરામરણં અન્વેતીતિ યોજના કાતબ્બા. અથ વા ખીરપકો વચ્છો માતરં અન્વેતિ ઇવ, કુમિનામુખે ગહિતા મચ્છા જરામરણં અન્વેન્તિ ઇવ ચ, એવં યે સત્તા કામન્ધા પમત્તબન્ધનાય બન્ધિતબ્બા, તે સત્તા જરામરણં અન્વેન્તીતિ યોજના.

''ઇદં સુત્તંયેવા''તિ વત્તબ્બત્તા –

> ''ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, અગતિગમનાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? છન્દાગતિં ગચ્છતિ, દોસાગતિં ગચ્છતિ, મોહાગતિં ગચ્છતિ, ભયાગતિં ગચ્છતિ, ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ચત્તારિ અગતિગમનાનિ. ઇદમવોચ ભગવા, ઇદં વત્વાન સુગતો, અથાપરં એતદવોચ સત્થા –

''છન્દા દોસા ભયા મોહા, યો ધમ્મં અતિવત્તતિ;
નિહીયતિ તસ્સ યસો, કાળપક્ખેવ ચન્દિમા''તિ. –

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તન્તિ –

વુત્તં. **છન્દા** છન્દહેતુના **દોસા** દોસહેતુના **ભયા** ભયહેતુના **મોહા** મોહહેતુના **યો** રાજાદિકો **યો** વિનયધરાદિકો વા **ધમ્મં** સપ્પુરિસધમ્મં **અતિવત્તતિ** અતિક્કમિત્વા વત્તતિ, **તસ્સ** રાજાદિનો વા **તસ્સ** વિનયધરાદિનો વા **યસો** કિત્તિ ચ પરિવારો ચ ભોગો ચ નિહીયતિ. ચન્દિમા કાળપક્ખે પભાય નિહીયતિ ઇવ, એવં નિહીયતીતિ યોજના.

''એત્તકંયેવા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા...પે॰... ચક્કંવ વહતો પદન્તિ ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્ત**''ન્તિ વુત્તં. અત્થો પાકટો. **અટ્ઠકથાય**મ્પિ વિભત્તો.

''મિદ્ધી યદા હોતિ મહગ્ઘસો ચ, નિદ્દાયિતા સમ્પરિવત્તસાયી;
મહાવરાહોવ નિવાપપુટ્ઠો, પુનપ્પુનં ગબ્ભમુપેતિ મન્દો''તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયં** સુત્તં નામ. નિવાપપુટ્ઠો **મહાવરાહો** ગામસૂકરો **નિદ્દાયિતા** સુપનસીલો સમ્પરિવત્તસાયી હોતિ ઇવ, એવં યો **મન્દો** સત્તો યદા મહગ્ઘસો હોતિ, સો મન્દો સત્તો **મિદ્ધી** થિનમિદ્ધાભિભૂતો હુત્વા **નિદ્દાયિતા** મુદુફસ્સસયને મુદુહત્થેહિ પરામસિતો સમ્પરિવત્તસાયી પુનપ્પુનં ગબ્ભં ઉપેતીતિ યોજના.

''અયસાવ મલં સમુટ્ઠિતં, તતુટ્ઠાય તમેવ ખાદતિ;
એવં અતિધોનચારિનં, સાનિ કમ્માનિ નયન્તિ દુગ્ગતિ''ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **અયસા** અયતો સમુટ્ઠિતં જાતમલં **તતુટ્ઠાય** તતો અયતો ઉટ્ઠહિત્વા **તમેવ** અયં ખાદતિ ઇવ, એવં **અતિધોનચારિનં** અતિક્કમિત્વા ધોનચારિપુગ્ગલં **સાનિ** સયં કતાનિ અકુસલકમ્માનિ દુગ્ગતિં નયન્તીતિ યોજના.

"ચોરો યથા સન્ધિમુખે ગહીતો, સકમ્મુના હઞ્ઞતિ બજ્ઝતે ચ;
એવં અયં પેચ્ચ પજા પરત્થ, સકમ્મુના હઞ્ઞતિ બજ્ઝતે ચા"તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. સન્ધિમુખે રાજપુરિસાદીહિ ગહિતો ચોરો **સકમ્મુના** અત્તના કતેન ચોરકમ્મેન હઞ્ઞતિ ચ બજ્ઝતે ચ યથા, એવં **અયં** પાપકારિની પજા **પરત્થ** પરલોકે પેચ્ચ **સકમ્મુના** સયં કતેન અકુસલકમ્મુના સત્થાદીહિ હઞ્ઞતિ ચ અદ્દુબન્ધનાદીહિ બજ્ઝતે ચાતિ યોજના.

"સુખકામાનિ ભૂતાનિ, યો દણ્ડેન વિહિંસતિ;
અત્તનો સુખમેસાનો, પેચ્ચ સો ન લભતે સુખ"ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. અત્તનો સુખં **એસાનો** એસમાનો **યો** સત્તો અઞ્ઞાનિ સુખકામાનિ ભૂતાનિ દણ્ડેન વિહિંસતિ, **સો** હિંસકો સત્તો પરલોકે પેચ્ચ સુખં ન લભતીતિ યોજના.

"ગુન્નં ચે તરમાનાનં, જિમ્હં ગચ્છતિ પુઙ્ગવો;
સબ્બા તા જિમ્હં ગચ્છન્તિ, નેત્તે જિમ્હં ગતે સતિ.

"એવમેવ મનુસ્સેસુ, યો હોતિ સેટ્ઠસમ્મતો;
સો ચે અધમ્મં ચરતિ, પગેવ ઇતરા પજા;
સબ્બં રટ્ઠં દુક્ખં સેતિ, રાજા ચે હોતિ અધમ્મિકો"તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. નદિં તરમાનાનં ગુન્નં પુઙ્ગવો જિમ્હં ચે ગચ્છતિ, એવં નેત્તે જિમ્હં ગતે સતિ સબ્બા **તા** ગાવિયો જિમ્હં ગચ્છન્તિ યથા, એવમેવ મનુસ્સેસુ **યો** રાજા સેટ્ઠસમ્મતો, **સો** રાજા અધમ્મં ચરતિ, એવં રઞ્ઞે અધમ્મં ચરન્તે સતિ ઇતરા પજા **પગેવ** પઠમમેવ અધમ્મં ચરતિ. રાજા અધમ્મિકો ચે હોતિ, એવં રઞ્ઞે અધમ્મિકે સતિ સબ્બં રટ્ઠં દુક્ખં સેતીતિ યોજના.

"સુકિચ્છરૂપા વતિમે મનુસ્સા, કરોન્તિ પાપં ઉપધીસુ રત્તા;
ગચ્છન્તિ તે બહુજનસન્નિવાસં, નિરયં અવીચિં કટુકં ભયાનક"ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. યે મનુસ્સા **ઉપધીસુ** કામગુણૂપધીસુ **રત્તા** રાગાભિભૂતા હુત્વા **પાપં** અકુસલકમ્મં કરોન્તિ, **ઇમે** પાપકમ્મકરા મનુસ્સા **સુકિચ્છરૂપા** વત સુટ્ઠુ કિચ્છાપન્નરૂપા વત ભવન્તિ, **તે** પાપકમ્મકરા મનુસ્સા કટુકં ભયાનકં બહુજનસન્નિવાસં નિરયં અવીચિં ગચ્છન્તીતિ યોજના.

"ફલં વે કદલિં હન્તિ, ફલં વેળું ફલં નળં;
સક્કારો કાપુરિસં હન્તિ, ગબ્ભો અસ્સતરિં યથા"તિ. –

ઇદં સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **ફલં** કદલિયા ફલં કદલિં **વે** એકન્તેન હન્તિ યથા, ફલં વેળું **વે** એકન્તેન હન્તિ યથા, ફલં નળં **વે** એકન્તેન હન્તિ યથા, ગબ્ભો **અસ્સતરિં** માતરં **વે** એકન્તેન હન્તિ યથા, એવં સક્કારો કાપુરિસં **વે** એકન્તેન હન્તીતિ યોજના.

“કોધમક્ખગરુ ભિક્ખુ, લાભસક્કારગારવો;
સુખેત્તે પૂતિબીજંવ, સદ્ધમ્મે ન વિરૂહતી”તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **સુખેત્તે** સુન્દરે ખેત્તેપિ ખિત્તં પૂતિબીજં ન રુહતિ ઇવ, એવં યો ભિક્ખુ લાભસક્કારગારવો **કોધં** કુજ્ઝનલક્ખણં કોધં, **મક્ખં** પરગુણસીલમક્ખનલક્ખણં મક્ખઞ્ચ ગરું કત્વા ચરતિ, સો ચરન્તો ભિક્ખુ સદ્ધમ્મસ્મિં ન રુહતીતિ યોજના.

**૯૧.** “ઇધાહં, ભિક્ખવે, એકચ્ચં પુગ્ગલં પદુટ્ઠચિત્તં એવં ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ પજાનામિ…પે॰… ઇતિ મે સુત”ન્તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. ભિક્ખવે **ઇધ** સાસને, લોકે વા અહં એકચ્ચં પુગ્ગલં પદુટ્ઠચિત્તં મમ **ચેતસા** તસ્સ **ચેતો** ચિત્તં **પરિચ્ચ** પરિચ્છિન્દિત્વા બુદ્ધચક્ખુના એવં પજાનામિ. “કથં પજાનામી”તિ ચે પુચ્છેય્ય, યઞ્ચ પટિપદં પટિપન્નો, યઞ્ચ મગ્ગં સમારુળ્હો અયં પુગ્ગલો **યથા** યાય દુપ્પટિપદાય યેન દુમ્મગ્ગેન **ઇરિયતિ** પવત્તતિ, તાય દુપ્પટિપદાય તેન દુમ્મગ્ગેન **ઇમમ્હિ** ઇમસ્મિં **સમયે** દુપ્પટિપજ્જનકાલે **અયં** દુપ્પટિપન્નં પટિપન્નો દુમ્મગ્ગસમારુળ્હો પુગ્ગલો ચે કાલં કરેય્ય, એવં સતિ આભતં વત્થુ નિક્ખિત્તં યથા, એવં નિરયે નિક્ખિત્તો. તં કિસ્સ હેતુ? ભિક્ખવે **અસ્સ** પુગ્ગલસ્સ ચિત્તં **પદુટ્ઠં** પદોસિતં **હિ** યસ્મા હોતિ, તસ્મા નિક્ખિત્તો. એવં **ઇધ** સાસને, લોકે વા ચેતોપદોસહેતુ ચ પન એકચ્ચે **સત્તા** પુગ્ગલા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં ઉપપજ્જન્તીતિ પજાનામીતિ. એતમત્થં ભગવા અવોચ. **તત્થ** તસ્મિં સુત્તે એતં “પદુટ્ઠચિત્તં ઞત્વાન… પે॰… નિરયં સો ઉપપજ્જતી”તિ ગાથાવચનં **ઇતિ** એવં વુચ્ચતિ.

સત્થા **ઇધ** સાસને, લોકે વા પદુટ્ઠચિત્તં એકચ્ચં પુગ્ગલં ઞત્વાન ભિક્ખૂનં સન્તિકે એતમત્થં બ્યાકાસિ. **ઇમમ્હિ** ઇમસ્મિં સમયે અયં પુગ્ગલો ચે કાલં કયિરાથ, એવં સતિ પદુટ્ઠચિત્તસમઙ્ગી હિ નિરયસ્મિં ઉપપજ્જેય્ય, પુગ્ગલસ્સ ચિત્તં પદૂસિતં **હિ** યસ્મા હોતિ, તસ્મા ઉપપજ્જેય્ય, ચેતોપદોસહેતુ સત્તા દુગ્ગતિં ગચ્છન્તિ આભતં વત્થું નિક્ખિપેય્ય યથા, એવમેવં તથાવિધો દુપ્પઞ્ઞો **સો** પદોસચિત્તો પુગ્ગલો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા નિરયં ઉપપજ્જતીતિ અયમ્પિ અત્થો ભગવતા વુત્તો, ઇતિ **મે** મયા સુતન્તિ યોજના.

“સચે ભાયથ દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ વા યદિ વા રહો.

“સચે ચ પાપકં કમ્મં, કરિસ્સથ કરોથ વા;
ન વો દુક્ખા પમુત્યત્થિ, ઉપેચ્ચપિ પલાયત”ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. સપ્પુરિસા તુમ્હે **દુક્ખસ્સ** જાતિદુક્ખજરાદુક્ખબ્યાધિદુક્ખમરણદુક્ખઅપાયદુક્ખ-અતીતવટ્ટમૂલકદુક્ખઅનાગતવટ્ટમૂલકદુક્ખપચ્ચુપ્પન્નાહારમૂલકદુક્ખાતિ અટ્ઠવિધસ્સ દુક્ખસ્સ સચે ભાયથ, **વો** તુમ્હેહિ **દુક્ખં** તથા અટ્ઠવિધં દુક્ખં સચે અપ્પિયં, એવં સતિ આવિ વા યદિ રહો વા પાપકં કમ્મં **માકત્થ** મા અકત્થ. સપ્પુરિસા તુમ્હે આવિ વા યદિ રહો વા પાપકં કમ્મં સચે કરિસ્સથ વા સચે કરોથ વા, એવં સતિ **ઉપેચ્ચપિ** સઞ્ચિચ્ચાપિ **પલાયતં** પલાયન્તાનં **વો** તુમ્હાકં **દુક્ખા** અટ્ઠવિધા દુક્ખતો **પમુત્તિ** મુચ્ચનં નત્થેવાતિ યોજના.

“અધમ્મેન ધનં લદ્ધા, મુસાવાદેન ચૂભયં;
મમેતિ બાલા મઞ્ઞન્તિ, તં કથં નુ ભવિસ્સતિ.

“અન્તરાયા સુ ભવિસ્સન્તિ, સમ્ભતસ્સ વિનસ્સતિ;
મતા સગ્ગં ન ગચ્છન્તિ, નનુ એત્તાવતા હતા”તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. યે બાલા અધમ્મેન ચ મુસાવાદેન ચ **ધનં** સવિઞ્ઞાણાવિઞ્ઞાણં સબ્બં લભિતબ્બં ધનં લદ્ધા ઉભયં ધનં “મમ ધન”ન્તિ મઞ્ઞન્તિ, તેસં બાલાનં **તં** ઉભયં ધનં **કથં** કેન નુ પકારેન ભવિસ્સતિ, અધમ્મેન સમ્ભતત્તા ચિરટ્ઠિતિકં ન હોતિ. **અન્તરાયા** રાજન્તરાયાદયો અન્તરાયા તેસં બાલાનં ભવિસ્સન્તિ. યેન અધમ્મવોહારાદિકેન યં ધનં સમ્ભતં, **અસ્સ** અધમ્મવોહારાદિકસ્સ તં સમ્ભતં ધનં વિનસ્સતિ. **મતા** મરન્તા તે બાલા **સગ્ગં** સુગતિં ન ગચ્છન્તિ. સુગતિ હિ સોભનેહિ ભોગેહિ અગ્ગોતિ “સગ્ગો”તિ અધિપ્પેતા . **એત્તાવતા** એત્તકેન દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકાનં અત્તહિતાનં હાયનેન તે બાલા **હતા** વિનટ્ઠા ભવન્તિ નનૂતિ યોજના.

“કથં ખણતિ અત્તાનં, કથં મિત્તેહિ જીરતિ;
કથં વિવટ્ટતે ધમ્મા, કથં સગ્ગં ન ગચ્છતિ”.

“લોભા ખણતિ અત્તાનં, લુદ્ધો મિત્તેહિ જીરતિ;
લોભા વિવટ્ટતે ધમ્મા, લોભા સગ્ગં ન ગચ્છતી”તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. યોજનત્થો પાકટો.

“ચરન્તિ બાલા દુમ્મેધા, અમિત્તેનેવ અત્તના;
કરોન્તા પાપકં કમ્મં, યં હોતિ કટુકપ્ફલં.

“ન તં કમ્મં કતં સાધુ, યં કત્વા અનુતપ્પતિ;
યસ્સ અસ્સુમુખો રોદં, વિપાકં પટિસેવતી”તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **દુમ્મેધા** નિપ્પઞ્ઞા બાલા અમિત્તેન પાપકં કમ્મં કતં ઇવ, એવં અત્તના કટુકપ્ફલં યં કમ્મં કતં હોતિ, તં પાપકં કતં કમ્મં કરોન્તા ચરન્તિ. યં કમ્મં કત્વા કરોન્તો પચ્છા અનુતપ્પતિ, તં કતં કમ્મં ન સાધુ. **યસ્સ** કમ્મસ્સ વિપાકં **રોદં** રુદન્તો અસ્સુમુખો પટિસેવતિ, તં કતં કમ્મં ન સાધૂતિ યોજના.

“દુક્કરં દુત્તિતિક્ખઞ્ચ…પે॰… અવીતરાગો”તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. સુત્તત્થો **અટ્ઠકથાયં** વિત્થારતો વુત્તો.

“અપ્પમેય્યં પમિનન્તો, કોધ વિદ્વા વિકપ્પયે;
અપ્પમેય્યં પમાયિનં, નિવુતં તં મઞ્ઞે અકિસ્સવ”ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **ઇધ** સાસને **અપ્પમેય્યં** અપ્પમેય્યગુણં ખીણાસવં પુગ્ગલં “અયં ખીણાસવો પુગ્ગલો એત્તકસીલો એત્તકસમાધિ એત્તકપઞ્ઞો”તિ પમિનન્તો **કો** પુથુજ્જનો વિકપ્પયે. અપ્પમેય્યં

ખીણાસવપુગ્ગલં **પમાથિનં** પમાયન્તં **તં** પુથુજ્જનં અયં **નિવુતં** અવકુજ્જપઞ્ઞં **અકિસ્સવં** અપઞ્ઞન્તિ **મઞ્ઞે** મઞ્ઞામીતિ યોજના.

> ‘‘પુરિસસ્સ હિ જાતસ્સ, કુઠારી જાયતે મુખે;
> યાય છિન્દતિ અત્તાનં, બાલો દુબ્ભાસિતં ભણં.
>
> ‘‘ન હિ સત્થં સુનિસિતં, વિસં હલાહલં ઇવ;
> એવં વિરદ્ધં પાતેતિ, વાચા દુબ્ભાસિતા યથા’’તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **દુબ્ભાસિતં** અરિયૂપવાદસઙ્ખાતં ફરુસવાચં **ભણં** ભણન્તો બાલો દુટ્ઠો પુરિસો **યાય** કુઠારીસદિસિયા દુબ્ભાસિતવાચાય અત્તાનં છિન્દતિ, સા કુઠારીસદિસી દુબ્ભાસિતવાચા જાતસ્સ પુરિસસ્સ મુખે **જાયતે** જાયતિ, સા દુબ્ભાસિતવાચા મુખે જાયતિ ઇવ, એવં સુનિસિતં સત્થં મુખે ન જાયતિ, યથા હલાહલં વિસં મુખે ન જાયતિ, દુબ્ભાસિતા વાચા અપાયેસુ **વિરદ્ધં** પુગ્ગલં પાતેતિ યથા, એવં સુનિસિતં સત્થં અપાયેસુ ન પાતેતિ, હલાહલં વિસં અપાયેસુ ન પાતેતીતિ યોજના.

> ૯૨. ‘‘યો નિન્દિયં પસંસતિ, તં વા નિન્દતિ યો પસંસિયો;
> વિચિનાતિ મુખેન સો કલિં, કલિના તેન સુખં ન વિન્દતિ.
>
> ‘‘અપ્પમત્તો અયં કલિ, યો અક્ખેસુ ધનપરાજયો;
> સબ્બસ્સાપિ સહાપિ અત્તના, અયમેવ મહન્તતરો કલિ;
> યો સુગતેસુ મનં પદોસયે.
>
> ‘‘સતં સહસ્સાનં નિરબ્બુદાનં, છત્તિંસતી પઞ્ચ ચ અબ્બુદાનિ;
> યમરિયગરહી નિરયં ઉપેતિ, વાચં મનઞ્ચ પણિધાય પાપક’’ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **યો** પુગ્ગલો **નિન્દિયં** દુચ્ચરં દુસ્સીલં પુગ્ગલં પસંસતિ, સો પસંસકો પુગ્ગલો મુખેન કલિં **વિચિનાતિ** ઉપચિનાતિ, તેન કલિના સુખં ન વિન્દતિ. **યો** સુચારી સીલવા પુગ્ગલો પસંસિયો હોતિ, **તં** વા સુચારિં વા સીલવન્તં પુગ્ગલં **યો** પુગ્ગલો નિન્દતિ, સો નિન્દન્તો પુગ્ગલો મુખેન કલિં **વિચિનાતિ** ઉપચિનાતિ, તેન કલિના સુખં ન વિન્દતિ.

અત્તના સહાપિ **સબ્બસ્સ** ધનસ્સ વસેનપિ અક્ખેસુ યો ધનપરાજયો ભવતિ, **અયં કલિ** અયં ધનપરાજયો અપ્પમત્તો હોતિ. **યો** પુગ્ગલો સુગતેસુ મનં પદોસયે, તસ્સ પુગ્ગલસ્સ યો કલિ ભવતિ, અયમેવ કલિ મહન્તતરો હોતિ.

કસ્મા? વાચઞ્ચ મનઞ્ચ પણિધાય **અરિયગરહી** પુગ્ગલો **યં** કાલં પાપકં નિરયં ઉપેતિ, સો કાલો ‘‘સતં સહસ્સાનં નિરબ્બુદાનઞ્ચ છત્તિંસ નિરબ્બુદાનિ ચ પઞ્ચ અબ્બુદાનિ ચ યસ્મિં કાલે ગણીયન્તી’’તિ તેન કાલેન સમો હોતિ, તસ્મા મહન્તતરો હોતીતિ યોજના.

> ‘‘યો લોભગુણે અનુયુત્તો…પે॰…

ગચ્છસિ ખો પપતં ચિરરત્ત’’ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં નામ. **યો** પુગ્ગલો લોભગુણે **અનુયુત્તો** અનુ પુનપ્પુનં યુત્તો હોતિ, **સો** પુગ્ગલો **અઞ્ઞે** પુગ્ગલે વચસા પરિભાસતિ, અસ્સદ્ધો કદરિયો **અવદઞ્ઞૂ** બુદ્ધાનં ઓવાદઞ્ઞૂ ન હોતિ, મચ્છરી પેસુણિયં પેસુણિયસ્મિં અનુયુત્તો હોતિ.

**મુખદુગ્ગ** મુખવિસમ **વિભૂત** વિગતભૂત અનરિય **ભૂનહુ** બુદ્ધિવિનાસક પાપક દુક્કટકારિ **પુરિસન્ત** પુરિસલામક **કલિ** અલક્ખિ અવજાતપુત્ત ત્વં નેરયિકો અસિ. **ઇધ** ઇદાનિ બહુભાણી મા હોહિ.

અહિતાય રજં અત્તનિ **મા આકિરસિ** મા પક્ખિપસિ. કિબ્બિસકારિ ત્વં **સન્તે** ખીણાસવે પુગ્ગલે ગરહસિ, બહૂનિ દુચ્ચરિતાનિ કમ્માનિ ચરસિ, ચરિત્વા ત્વં **ચિરરત્તં** રચનવિરહિતં **પપતં** નરકં નિરયં ગચ્છસિ **ખો** એકંસેનાતિ યોજના.

નાનાવિધં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં વાસનાભાગિયં સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં વાસનાભાગિયં સુત્ત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ કતમં સુત્તં વાસનાભાગિયં સુત્તં નામાતિ પુચ્છતિ. ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા…પે॰… છાયાવ અનપાયિની’’તિ ઇદં વાસનાભાગે પુઞ્ઞભાગે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વાસનાભાગિયં** સુત્તં નામ. અત્થો પાકટો.

૯૩. ‘‘મહાનામો સક્કો ભગવન્તં એતદવોચ…પે॰… અપાપિકા કાલઙ્કિરિયા’’તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગે પુઞ્ઞભાગે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વાસનાભાગિયં** સુત્તં નામ. અત્થો પાકટો.

‘‘સુખકામાનિ ભૂતાનિ, યો દણ્ડેન ન હિંસતિ;
અત્તનો સુખમેસાનો, પેચ્ચ સો લભતે સુખ’’ન્તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. અત્થો પાકટો.

‘‘ગુન્નં ચે તરમાનાનં…પે॰… રાજા ચે હોતિ ધમ્મિકો’’તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. અત્થો પાકટો.

૯૪. ‘‘ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ…પે॰… એવં પજાનાતી’’તિ ઇદં સુત્તમ્પિ વાસના…પે॰… સુત્તં નામ. અત્થો પાકટો.

‘‘કસ્મા ભગવા જનપદચારિકં ચરતી’’તિ પુચ્છેય્ય, સત્તહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો જનપદચારિકં ચરન્તિ. કતમેહિ સત્તહિ? દેસન્તરગતાનં વેનેય્યાનં વિનયનત્થં, તત્ર ઠિતાનં ઉસ્સુક્કસમુપ્પાદનત્થં, સાવકાનં એકસ્મિં ઠાને નિબદ્ધવાસનિવારણત્થં, અત્તનો ચ તત્થ નિબદ્ધવાસે અનાસઙ્ગદસ્સનત્થં, સમ્બુદ્ધવસિતટ્ઠાનતાય દેસાનં ચેતિયભાવસમ્પાદનત્થં, બહૂનં સત્તાનં દસ્સનૂપસઙ્કમનાદીહિ પુઞ્ઞોઘપ્પસવનત્થં, અવુટ્ઠિઆદિઉપદ્દવૂપસમનત્થઞ્ચાતિ ઇમેહિ સત્તહિ કારણેહિ બુદ્ધા ભગવન્તો જનપદચારિકં ચરન્તીતિ જનપદચરણકારણં વેદિતબ્બં.

“એકપુપ્ફં યજિત્વાન, સહસ્સં કપ્પકોટિયો;
દેવે ચેવ મનુસ્સે ચ, સેસેન પરિનિબ્બુતો”તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. **સહસ્સં કપ્પકોટિયો**તિ સહસ્સં અત્તભાવતો કોટિયો.

“અસ્સત્થે હરિતોભાસે, સંવિરૂળ્હમ્હિ પાદપે;
એકં બુદ્ધગતં સઞ્ઞં, અલભિંહં પતિસ્સતો.

“અજ્જ તિંસં તતો કપ્પા, નાભિજાનામિ દુગ્ગતિં;
તિસ્સો વિજ્જા સચ્છિકતા, તસ્સા સઞ્ઞાય વાસના”તિ. –

**ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. **હરિતોભાસે**તિ હરિતઓભાસે. **અલભિંહ**ન્તિ અહં અલભિં.

“પિણ્ડાય કોસલં પુરં…પે॰… વિપાકો હોતિ અચિન્તિયો”તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. અગ્ગપુગ્ગલો અનુકમ્પકો તણ્હાનિઘાતકો **મુનિ** સમ્બુદ્ધો પુરેભત્તં **પિણ્ડાય** પિણ્ડં પટિગ્ગણ્હિતું કોસલં પુરં પાવિસિ.

યસ્સ પુરિસસ્સ હત્થે સબ્બપુપ્ફેહિ અલઙ્કતો **વટંસકો** પુપ્ફવટંસકોવ અત્થિ, **સો** અયં પુરિસો રાજમગ્ગેન કોસલપુરં પવિસન્તં ભિક્ખુસઙ્ઘપુરક્ખતં દેવમાનુસપૂજિતં સમ્બુદ્ધં અદ્દસ, દિસ્વા હટ્ઠો ચિત્તં પસાદેસિ; પસાદેત્વા સમ્બુદ્ધં ઉપસઙ્કમિ.

ઉપસઙ્કમિત્વા **સો** અયં **પસન્નો** હુત્વા સુરભિં વણ્ણવન્તં મનોરમં તં વટંસકં સમ્બુદ્ધસ્સ સેહિ પાણીભિ ઉપનામેસિ.

તતો બુદ્ધસ્સ **લપનન્તરા** લપનસ્સ વદનસ્સ અન્તરા અગ્ગિસિખા વણ્ણા સહસ્સરંસિ **ઓક્કા** પભા નિક્ખમિ, અબ્ભા વિજ્જુ નિક્ખમતિ ઇવ, એવં આનના સહસ્સરંસિ નિક્ખમિત્વા આદિચ્ચબન્ધુનો સીસે તિક્ખત્તું પદક્ખિણં **કરિત્વાન** પરિવટ્ટેત્વા મુદ્ધનિ અન્તરધાયથ.

આનન્દો અચ્છરિયં અબ્ભુતં લોમહંસનં **ઇદં** પાટિહારિયં દિસ્વા ચીવરં એકંસં કરિત્વા એતં અબ્રવિ – “મહામુનિ, સિતકમ્મસ્સ હેતુ કો? તં હેતું બ્યાકરોહિ, ધમ્માલોકો ભવિસ્સતી”તિ.

**યસ્સ** ભગવતો સબ્બધમ્મેસુ ઞાણં સદા પવત્તતિ, કઙ્ખાવિતરણો મુનિ સો ભગવા કઙ્ખિં વેમતિકં આનન્દં થેરં એતં અબ્રવિ. આનન્દ, યો સોપુરિસો મયિ ચિત્તં પસાદયિ, સો પુરિસો ચતુરાસીતિકપ્પાનિ દુગ્ગતિં ન ગમિસ્સતિ, દેવેસુ દેવસોભગ્ગં દિબ્બં રજ્જં પસાસિત્વા મનુજેસુ **રટ્ઠે** સકલરટ્ઠે મનુજિન્દો રાજા ભવિસ્સતિ. **સો** પુરિસો ચરિમં પબ્બજિત્વા, ધમ્મતં સચ્છિકત્વા ચ ધુતરાગો **વટંસકો** નામ પચ્ચેકબુદ્ધો ભવિસ્સતિ.

**તથાગતે વા** સમ્માસમ્બુદ્ધે વા પચ્ચેક**સમ્બુદ્ધે** વા **તસ્સ** તથાગતસ્સ સાવકે વા ચિત્તે પસન્નમ્હિ દક્ખિણા અપ્પકા નામ નત્થિ.

બુદ્ધા **એવં** એત્તકાતિ અચિન્તિયા ભવન્તિ. **બુદ્ધધમ્મા** બુદ્ધગુણા **એવં** એત્તકાતિ અચિન્તિયા ભવન્તિ, અચિન્તિયે પસન્નાનં **વિપાકો** પુઞ્ઞવિપાકો **એવં** એત્તકોતિ અચિન્તિયો હોતીતિ એતં અબ્રવીતિ યોજના.

૯૬. ''ઇધાહં , ભિક્ખવે, એકચ્ચં પુગ્ગલં...પે॰... અયમ્પિ અત્થો વુત્તો ભગવતા ઇતિ મે સુત''ન્તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. ભિક્ખવે, **ઇધ** ઇમસ્મિં સાસને અહં એકચ્ચં પુગ્ગલં એવં મમ ચેતસા એકચ્ચસ્સ પુગ્ગલસ્સ **ચેતો** ચિત્તં પરિચ્ચ બુદ્ધચક્ખુના એવં પજાનામિ, **યથા** યેન પકારેન અયં પુગ્ગલો યઞ્ચ દાનાદિ**પટિપદં** પટિપન્નો, યઞ્ચ દસ્સનાદિ**મગ્ગં** સમારુળ્હો હુત્વા તં પટિપદં, મગ્ગઞ્ચ **ઇરિયતિ** પવત્તેતિ, **ઇમમ્હિ** ઇમસ્મિઞ્ચ સમયે **અયં** પુગ્ગલો ચે કાલં કરેય્ય, એવં સતિ આભતં વત્થું નિક્ખિપતિ યથા, એવં તાય પટિપદાય તેન મગ્ગેન સગ્ગે અત્તનિક્ખિત્તો ભવે. તં કિસ્સ હેતુ? ભિક્ખવે, **અસ્સ** પુગ્ગલસ્સ ચિત્તં **હિ** યસ્મા **પસન્નં** પસાદિતં, તસ્મા નિક્ખિત્તો ભવે. **ઇધ** સાસને, લોકે વા એકચ્ચે **સત્તા** પુગ્ગલા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ચેતોપસાદહેતુ ખો પન ઉપપજ્જન્તીતિ એવં અહં પજાનામીતિ ભગવા એતમત્થં અવોચ. **તત્થ** તસ્મિં અત્થે સઙ્ગહવસેન પવત્તં **એતં** ''પસન્નચિત્તં ઞત્વાન...પે॰... સગ્ગં સો ઉપપજ્જતી''તિ ગાથાવચનં વુચ્ચતિ. અયમ્પિ અત્થો ભગવતા વુત્તો, ઇતિ **મે** મયા સુતન્તિ યોજના.

''સુવણ્ણચ્છદનં નાવં...પે॰... એતાદિસં કતપુઞ્ઞા લભિ''ન્તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ વાસનાભાગિયં સુત્તં નામ. **નારિ** દેવધીતા **સુવણ્ણચ્છદનં** સુવણ્ણાલઙ્કારેહિ છાદિતં નાવં આરુય્હ તિટ્ઠસિ, **પોક્ખરણિં** દેવપોક્ખરણિં ઓગાહસિ, પદુમં પાણિના છિન્દસિ.

દેવતે **કેન** કમ્મેન **તે** તવ તાદિસો વણ્ણો તાદિસો આનુભાવો તાદિસી જુતિ ભવતિ, દેવતે **તે** તવ યે કેચિ ભોગા મનસા ઇચ્છિતા ભવન્તિ, તે ભોગા ચ કેન કમ્મેન ઉપ્પજ્જન્તિ. દેવતે મે પુચ્છિતા ત્વં **સંસ** સંસાહિ **ઇદં** સબ્બં કિસ્સ કમ્મસ્સ ચ ફલન્તિ સક્કો પુચ્છતિ.

દેવરાજેન પુચ્છિતા સા દેવધીતા અત્તમના હુત્વા પઞ્હં પુટ્ઠા સક્કસ્સ બ્યાકાસિ. દેવરાજા **અદ્ધાનં** દીઘમગ્ગં પટિપન્ના અહં યસસ્સિનો **કસ્સપસ્સ** ભગવતો મનોરમં થૂપં અદ્દસ્સં, દિસ્વા **તત્થ** થૂપે ચિત્તં પસાદેસિં. પસન્નાહં સેહિ પાણીહિ પદુમપુપ્ફેહિ પૂજેસિં. તસ્સેવ કમ્મસ્સ ઇદં સબ્બં ફલં વિપાકો ભવે. કતપુઞ્ઞાહં એતાદિસં ફલં અલભિન્તિ સક્કસ્સ બ્યાકાસિ. ઇતિ મે સુતન્તિ મહામોગ્ગલ્લાનો વદતીતિ યોજના.

''યથાનિદ્ધારિતસુત્તાનિયેવ વાસનાભાગિયસુત્તાનિ પરિપુણ્ણાની''તિ વત્તબ્બત્તા ''**દાનકથા સીલકથા સગ્ગકથા પુઞ્ઞકથા પુઞ્ઞવિપાકકથાતિ ઇદં વાસનાભાગિય**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યાય દેસનાય દાનઞ્ચ દાનફલઞ્ચ દસ્સિતં, સા દેસના **દાનકથા** નામ. યાય દેસનાય સીલઞ્ચ સીલફલઞ્ચ દસ્સિતં, સા દેસના **સીલકથા** નામ. યાય દેસનાય સગ્ગા ચ સગ્ગેસુ નિબ્બત્તાપકઞ્ચ કમ્મં દસ્સિતં, સા **સગ્ગકથા** નામ. યાય દેસનાય દાનસીલભાવનાદિવસેન દસવિધં પુઞ્ઞકમ્મં દસ્સિતં, સા **પુઞ્ઞકથા** નામ. યાય દેસનાય તાદિસસ્સ પુઞ્ઞકમ્મસ્સ વિવિધો અયં વિપાકો ઇમસ્સ પુઞ્ઞસ્સ વિપાકોતિ નિયમેત્વા દસ્સિતો, સા **પુઞ્ઞવિપાકકથા** નામ.

**દસબલધરાનં** સમ્માસમ્બુદ્ધાનં ઉદ્દિસ્સકતેસુ સરીરધાતું અબ્ભન્તરે ઠપેત્વા પંસૂહિ કતેસુ થૂપેસુ યે નરા પસન્ના, તે નરા **તત્થ** થૂપે **કારં** પુઞ્ઞં કત્વા સગ્ગેસુ ઉપ્પજ્જિત્વા પમોદન્તીતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં વા...પે॰... સુત્તં.

૯૭. **દેવપુત્તસરીરવણ્ણા** દેવપુત્તસરીરસદિસવણ્ણા **સુભગસણ્ઠિતિ** સોભગ્ગયુત્તસણ્ઠાના **સબ્બે** જના ઉદકેન પંસું તેમેત્વા થૂપં વડ્ઢેથ, સો અયં થૂપો કસ્સ પુગ્ગલસ્સ થૂપોતિ પુચ્છતિ.

**સુગત્તે** સુન્દરગત્તે દેવતે **તસ્મિં** થૂપે પસન્ના ઇમે દેવમનુજા **કારં** પુઞ્ઞં કરોન્તા હુત્વા જરામરણતો પમુચ્ચરે. સો અયં થૂપો મહેસિનો દસબલધમ્મધારિનો સુગતસ્સ થૂપોતિ વેદિતબ્બોતિ આહાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં વા... પે॰... સુત્તં.

**યાહં** યા અહં મહેસિનો થૂપં ચત્તારિ ઉપ્પલાનિ ચ માલઞ્ચ અભિરોપયિં, તેન મયા કતં **તં** પુઞ્ઞં ઉળારં વત **આસિ** અહોસિ. **તતો** કપ્પતો અજ્જ કપ્પા તિંસં ધરન્તિ સત્થુનો થૂપં પૂજેત્વા તત્તકાનિ દુગ્ગતિં ન જાનામિ, વિનિપાતં ન ગચ્છામીતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં વા...પે॰... સુત્તં.

અહં **બાત્તિંસલક્ખણધરસ્સ** બાત્તિંસલક્ખણધરેન સમ્પન્નસ્સ વિજિતવિજયસ્સ લોકનાથસ્સ થૂપં અપૂજેસિં, પૂજેત્વા **સતસહસ્સં કપ્પે** આયુકપ્પે પમુદિતો આસિં. મયા યં પુઞ્ઞં પસુતં, તેન પુઞ્ઞેન વિનિપાતં **અનાગન્તુન** અનાગન્ત્વા **દેવસોભગ્ગં** સમ્પત્તિં ચ દેવરજ્જાનિ ચ તાનિ અકારિં . અથ વા દેવસોભગ્ગઞ્ચ મયા કારિતં, રજ્જાનિ ચ મયા કારિતાનિ.

અદન્તદમકસ્સ સાસને **યં ચક્ખુ** પઞ્ઞાચક્ખુ પણિહિતં, તથા **ચિત્તં** યં વિમુત્તચિત્તં પણિહિતં, તં સબ્બં પઞ્ઞાચક્ખુ વિમુત્તચિત્તં **મે** મયા લદ્ધં, અહં વિધુતલતાસઞ્ઞાતતણ્હા હુત્વા **વિમુત્તચિત્તા** ફલવિમુત્તચિત્તસમ્પન્ના અમ્હીતિ અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં વા...પે॰... સુત્તં.

૯૮. **વિમુત્તચિત્તે** ફલવિમુત્તચિત્તસમ્પન્ને **અખિલે** પઞ્ચચેતોખીલરહિતે અનાસવે **અરણવિહારિમ્હિ** અરણવિહારસીલે **અસજ્ઞમાનસે** અલગ્ગમાનસે પચ્ચેકબુદ્ધસ્મિં સામાકપત્થોદનમત્તમેવ દક્ખિણં અદાસિં.

**તસ્મિં** પચ્ચેકબુદ્ધે **ઉત્તમં ધમ્મં** પચ્ચેકબોધિધમ્મં **ઓકપ્પયિં** ''સો ઉત્તમો ધમ્મો અત્થી''તિ સદ્દહિં. **એવં** અરિયવિહારેન વિહારીહિ પચ્ચેકબુદ્ધેહિ **મે** મમ સજ્ઞમો કતો **સિયા** ભવે, કુદાસુપિ ચ અહં અપેક્ખવા મા ભવેય્યન્તિ માનસં તસ્મિઞ્ચ ધમ્મે **પણિધેસિં** ''ઇમિના પચ્ચેકબુદ્ધેન લદ્ધધમ્મં અહમ્પિ સચ્છિકરેય્ય''ન્તિ ચિત્તં પણિદહિં.

**તસ્સેવ** પચ્ચેકબુદ્ધે કતસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકતો અહં દીઘાયુકેસુ **અમમેસુ** ''મમ પરિગ્ગહો''તિ પરિગ્ગહાભાવેન અપરિગ્ગહેસુ વિસેસગામીસુ અહીનગામીસુ **કુરૂસુ** ઉત્તરકુરૂસુ **પાણીસુ** સત્તેસુ સહસ્સક્ખત્તું **ઉપપજ્જથ** ઉપપજ્જિં.

તસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકતો વિચિત્રમાલાભરણાનુલેપીસુ **યસસ્સીસુ** પરિવારવન્તેસુ **તિદસો** દેવો અહં વિસિટ્ઠકાયૂપગતો હુત્વા સહસ્સક્ખત્તું ઉપપજ્જથ.

તસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકતો અહં વિમુત્તચિત્તો અખીલો અનાસવો હુત્વા **હિતાહિતાસીહિ** કુસલાકુસલવીતિવત્તેહિ અન્તિમદેહધારિભિ **ઇમેહિ** પચ્ચેકબુદ્ધેહિ, બુદ્ધસાવકેહિ વા **મે** મમ સમાગમો આસિ.

''સીલવતો યં ઇચ્છિતં, તં સમિજ્ઝતે''તિ ઇમં વચનં તથાગતો જિનો પચ્ચક્ખં કત્વા અવચ ખો, **યથા યથા** યેન યેન પકારેન મે મનસા વિચિન્તિતં, **તથા** તથા તેન તેન પકારેન સમિદ્ધં ભવતિ. **અયં** ભવો અન્તિમો ભવોતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં વા...પે॰... સુત્તં.

એકતિંસમ્હિ કપ્પમ્હિ જિનો અનેજો અનન્તદસ્સી “**સિખી**”તિ ઇતિનામકો ઉપ્પજ્જિ. તસ્સાપિ ભગવતો રાજા ભાતા **સિખિદ્ધે** ચ સિખી ઇતિનામકે બુદ્ધે ચ તસ્સ ભગવતો **ધમ્મે** ચ અભિપ્પસન્નો લોકવિનાયકમ્હિ પરિનિબ્બુતે સતિ દેવાતિદેવસ્સ નરુત્તમસ્સ મહેસિનો વિપુલં મહન્તં સમન્તતો ગાવુતિકં થૂપં અકાસિં.

**તસ્મિં** થૂપે **બલિં** પૂજાબલિં અભિહારી મનુસ્સો જાતિસુમનં પગ્ગય્હ પહટ્ઠો પૂજેસિ. **અસ્સ** મનુસ્સસ્સ એકં પુપ્ફં વાતેન પહરિતં હુત્વા પતિતં. અહં **તં** પતિતં એકં પુપ્ફં ગહેત્વા **તસ્સેવ** પુપ્ફસામિકસ્સ અદાસિં.

**સો** મનુસ્સો પુપ્ફસામિકો અભિપ્પસન્નચિત્તો હુત્વા મં ‘‘ત્વમેવ એતં એકં પુપ્ફં પૂજા’’તિ અદાસિ. **દદાસી**તિ એત્થ દ-કારો આગમો. અહં **તં** એકં પુપ્ફં ગહેત્વા **બુદ્ધં** બુદ્ધગુણં પુનપ્પુનં અનુસ્સરન્તો યસ્મિં કપ્પે અભિરોપયિં, **તતો** કપ્પતો અજ્જ કપ્પા તિંસં અહેસું. તેસુ કપ્પેસુ દુગ્ગતિં નાભિજાનામિ, વિનિપાતઞ્ચ ન ગચ્છામિ, ઇદં ફલં થૂપપૂજાય ફલન્તિ અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં વા...પે॰... સુત્તં.

**બ્રહ્મદત્તસ્સ** બ્રહ્મદત્તનામકસ્સ રાજિનો કપિલં નામ નગરં **સુવિભત્તં** ભાગતો સુટ્ઠુ વિભત્તં, **મહાપથં** મહાપથસમ્પન્નં **આકિણ્ણં**, નાનાજાતિકેહિ મનુસ્સેહિ પરિપુણ્ણં, ઇદ્ધં ફીતઞ્ચ આસિ.

પઞ્ચાલાનં તત્થ પુરુત્તમે અહં કુમ્માસં વિક્કિણિં, સો અહં યસસ્સિનં **ઉપરિટ્ઠં** ઉપસમીપે ઠિતં અરિટ્ઠં નામ **સમ્બુદ્ધં** પચ્ચેકબુદ્ધં અદ્દસિં, દિસ્વા હટ્ઠો ચિત્તં પસાદેત્વા નરુત્તમં અરિટ્ઠં મે ગેહસ્મિં **યં** ધુવભત્તં **વિજ્જથ** વિજ્જિ, તેન ધુવભત્તેન નિમન્તેસિં.

**યતો ચ** યસ્મિં કાલે ચ કત્તિકો યસ્સં પન્નરસીપુણ્ણો, સા **પુણ્ણમાસી** પન્નરસી ઉપટ્ઠિતા, **તતો ચ** તસ્મિં કાલે ચ અહં નવં દુસ્સયુગં ગય્હ **અરિટ્ઠસ્સ** અરિટ્ઠનામકસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ ઉપનામેસિં.

નરુત્તમો અનુકમ્પકો કારુણિકો તણ્હાનિઘાતકો **મુનિ** પચ્ચેકબુદ્ધો **પસન્નચિત્તં** મં ઞત્વાન પટિગ્ગણ્હિ.

અહં કલ્યાણં બુદ્ધવણ્ણિતં કમ્મં કરિત્વાન દેવે ચ મનુસ્સે ચ સન્ધાવિત્વા તતો ચુતો બારાણસિયં નગરે અડ્ઢે કુલસ્મિં સેટ્ઠિસ્સ એકપુત્તકો ઉપ્પજ્જિં, પાણેહિ ચ પિયતરો આસિં.

**તતો ચ** તસ્મિં કાલે વિઞ્ઞુતં પત્તો હુત્વા દેવપુત્તેન ચોદિતો અહં પાસાદા ઓરુહિત્વાન **સમ્બુદ્ધં** ભગવન્તં ગોતમં ઉપસઙ્કમિં.

**સો** સમ્બુદ્ધો ભગવા ગોતમો અનુકમ્પાય મે ધમ્મં અદેસેસિ. **દુક્ખં** દુક્ખસચ્ચઞ્ચ **દુક્ખસમુપ્પાદં** સમુદયસચ્ચઞ્ચ **દુક્ખસ્સ અતિક્કમં** નિરોધસચ્ચઞ્ચ અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં દુક્ખૂપસમગામિનં **મગ્ગં** મગ્ગસચ્ચઞ્ચ ઇતિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ દેસિતાનિ, તદુપ્પાદકં ધમ્મં **મુનિ** ભગવા ગોતમો અદેસયિ.

અહં **તસ્સ** ભગવતો ગોતમસ્સ વચનં સુત્વા સાસને રતો હુત્વા વિહરિં, અહં રત્તિન્દિવં અતન્દિતો હુત્વા સમથં પટિવિજ્ઝિં.

અજ્ઝત્તઞ્ચ યે આસવા, બહિદ્ધા ચ યે આસવા મગ્ગેન સમુચ્છિન્ના આસું, **સબ્બે** તે આસવા **મે** મમ વિજ્જિંસુ, પુન ન ચ ઉપ્પજ્જરે.

દુક્ખં ‘‘પરિયન્તકતં યસ્સ દુક્ખસ્સા’’તિ **પરિયન્તકતં** આસિ, અયં સમુસ્સયો જાતિમરણસંસારો **ચરિમો** અન્તિમો આસિ, ઇદાનિ ઇમસ્સ અત્તભાવસ્સ અનન્તરં પુનબ્ભવો મમ નત્થીતિ અવોચાતિ યોજના. યં નાનાવિધં વાસનાભાગિયં સુત્તં ઉદાહરણવસેન નિદ્ધારિતં, **ઇદં** નાનાવિધં સુત્તં વાસનાભાગે પુઞ્ઞકોટ્ઠાસે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વાસનાભાગિયં** સુત્તં નામ.

નાનાવિધં વાસનાભાગિયં સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં નિબ્બેધભાગિયં સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમં નિબ્બેધભાગિયં સુત્ત’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ કતમં સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામાતિ પુચ્છતિ.

**ઉદ્ધં** બ્રહ્મલોકે **અધો** કામાવચરે ભવે **સબ્બધિ** સબ્બેસુ ભવેસુ **વિપ્પમુત્તો** અરહા **‘‘અયં** નામ ધમ્મો અહં અસ્મી’’તિ અનાનુપસ્સી, એવં વિમુત્તો અરહા અતિણ્ણપુબ્બં ઓઘં અપુનબ્ભવાય **ઉદતારિ** ઉત્તિણ્ણોતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગે સેક્ખધમ્મે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **નિબ્બેધભાગિયં** સુત્તં નામ.

‘‘એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘સીલવતો’’**તિઆદિ વુત્તં. આનન્દ, સીલવતો પુગ્ગલસ્સ ‘‘કિન્તિ **મે** મમ અવિપ્પટિસારો **જાયેય્ય** પવત્તેય્યા’’તિ ચેતના **ન કરણીયા** ન કાતબ્બા. આનન્દ, સીલવતો અવિપ્પટિસારો યં **જાયેય્ય** પવત્તેય્ય, **એસા** અવિપ્પટિસારસ્સ જાયના પવત્તના ધમ્મતા ભવતિ. આનન્દ, **અવિપ્પટિસારિના** પુગ્ગલેન ‘‘કિન્તિ **મે** મમ પામોજ્જં **જાયેય્ય** પવત્તેય્યા’’તિ ચેતના ન કરણીયા, આનન્દ, **અવિપ્પટિસારિનો** પુગ્ગલસ્સ પામોજ્જં યં **જાયેય્ય** પવત્તેય્ય, **એસા** પામોજ્જસ્સ જાયના પવત્તના ધમ્મતા. સેસેસુપિ ઇમસ્સ યોજનાનયાનુસારેન યોજનાનયો ગહેતબ્બો. **ઇદં** સુત્તમ્પિ નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામ.

**આતાપિનો** કિલેસાનં આતાપેન સમ્મપ્પધાનેન સમન્નાગતસ્સ **ઝાયતો** ઝાયન્તસ્સ **બ્રાહ્મણસ્સ** બાહિતપાપસ્સ ખીણાસવસ્સ **ધમ્મા** અનુલોમપચ્ચયાકારપટિવેધસાધકા બોધિપક્ખિયધમ્મા **યદા** યસ્મિં કાલે **હવે** એકન્તેન **પાતુભવન્તિ** ઉપ્પજ્જન્તિ. અથ વા **ધમ્મા** ચતુઅરિયસચ્ચધમ્મા **પાતુભવન્તિ** પકાસયન્તિ અભિસમયવસેન પાકટા હોન્તિ. **અથ** વા પાતુભવનકાલે **અસ્સ** આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ ખીણાસવસ્સ સબ્બા કઙ્ખા **વપયન્તિ** અપગચ્છન્તિ નિરુજ્ઝન્તિ. કસ્મા? **સહેતુધમ્મં** અવિજ્જાદિકેન હેતુના સહ પવત્તં સઙ્ખારાદિકં સુખેન અસમ્મિસ્સં દુક્ખક્ખન્ધધમ્મં **યતો** યસ્મા **પજાનાતિ** અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝતિ , તતો તસ્મા વપયન્તિ અપગચ્છન્તિ નિરુજ્ઝન્તીતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામ.

દુતિયગાથાયં પન **પચ્ચયાનં ખયં** ખયસઙ્ખાતં નિબ્બાનં **યતો** યસ્મા **અવેદિ** અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ, તતો તસ્મા સબ્બાપિ કઙ્ખા વપયન્તીતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

તિસ્સ, ત્વં કિં નુ કુજ્ઝસિ? મા કુજ્ઝિ, તિસ્સ, **તે** તવ **અક્કોધો** અકુજ્ઝનં **વરં** ઉત્તમં, **હિ** સચ્ચં, તિસ્સ, તયા કોધમાનમક્ખવિનયત્થં બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ નૂતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના.

**આરઞ્ઞં** આરઞ્ઞકં પંસુકૂલિકં **અઞ્ઞાતુઞ્છેન** અઞ્ઞાતઅનભિલક્ખિતઘરપટિપાટિયા ઠત્વા ઉઞ્છેન પિણ્ડપાતચરણવીરિયેન લદ્ધેન મિસ્સકભોજનેન યાપેન્તં નન્દં **કદા** કાલે અહં પસ્સેય્યન્તિ અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

ગોતમ , **કિંસુ** કતમં **છેત્વા** વધિત્વા વધન્તો કોધપરિળાહેન અપરિદય્હમાનો હુત્વા સુખં **સેતિ** સયતિ, **કિંસુ** કતમં **છેત્વા** વધિત્વા વધન્તો કોધવિનાસેન વિનટ્ઠદોમનસ્સો હુત્વા ન સોચતિ, ગોતમ, ત્વં કિસ્સ એકધમ્મસ્સ **વધં** વધનં રોચેસીતિ બ્રાહ્મણો પુચ્છતિ.

બ્રાહ્મણ, **કોધં** કુજ્ઝનં **છેત્વા** વધિત્વા વધન્તો કોધપરિળાહેન અપરિદય્હમાનો હુત્વા સુખં **સેતિ** સયતિ, **કોધં** કુજ્ઝનં **છેત્વા** વધિત્વા વધન્તો કોધવિનાસેન વિનટ્ઠદોમનસ્સો હુત્વા ન સોચતિ, **વિસમૂલસ્સ** વિસસદિસસ્સ દુક્ખસ્સ મૂલભૂતસ્સ **મધુરગ્ગસ્સ** મધુરસઞ્ઞાતસ્સ સુખપરિયોસાનસ્સ **કોધસ્સ** કુજ્ઝનસ્સ **વધં** વધનં **અરિયા** બુદ્ધાદયો પુગ્ગલા પસંસન્તિ. **હિ** સચ્ચં **તં** કોધં કુજ્ઝનં **છેત્વા** વધિત્વા વધન્તો કોધવિનાસેન વિનટ્ઠદોમનસ્સો હુત્વા **સેતિ** સયતીતિ યોજના. **મધુરગ્ગસ્સા**તિ ચ મધુરં ચેતસિકસુખં અસ્સાદઅગ્ગં પરિયોસાનં અસ્સ કોધસ્સાતિ **મધુરગ્ગો**તિ સમાસો વેદિતબ્બો. કુજ્ઝન્તસ્સ હિ અક્કોસિત્વા પરિભાસિત્વા પહરિત્વા પરિયોસાને ચેતસિકસુખસ્સાદો ઉપ્પજ્જતીતિ. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

ગોતમ, હનન્તો ધીરો ઉપ્પતિતં **કિંસુ** કતમં **હને** હનેય્ય. વિનોદેન્તો ધીરો જાતં **કિંસુ** કતમં **વિનોદયે** વિનોદયેય્ય. પજહન્તો ધીરો **કિં ચ** કતમં **પજહે** પજહેય્ય. ધીરસ્સ **કિસ્સ** ધમ્મસ્સ અભિસમયો સુખોતિ દેવતા પુચ્છતિ.

દેવપુત્ત, હનન્તો ધીરો ઉપ્પતિતં **કોધં** કુજ્ઝનં **હને** હનેય્ય. વિનોદેન્તો ધીરો જાતં રાગં **વિનોદયે** વિનોદયેય્ય. પજહન્તો ધીરો અવિજ્જં **પજહે** પજહેય્ય. સચ્ચધમ્મસ્સ અભિસમયો સુખોતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

**૧૦૧**. ભગવા સત્તિયા **ઓમટ્ઠો** ઉપરિતો યાવ હેટ્ઠા વિદ્ધો પુરિસો સત્તિપ્પહાનાય વીરિયં આરભતિ વિય, અગ્ગિના મત્થકે **ડય્હમાનો** આદિત્તસિરો પુરિસો અગ્ગિનિબ્બાપનત્થાય વીરિયં આરભતિ ઇવ, એવં કામરાગેન ડય્હમાનો ભિક્ખુ **કામરાગપ્પહાનાય** કામરાગવિક્ખમ્ભનાય અપ્પમત્તો વાયમમાનો **સતો** સતિસમ્પન્નો હુત્વા **પરિબ્બજે** વિહરેય્યાતિ દેવતા કથેસિ.

ભગવા પન ''સમુચ્છેદપ્પહાનાય વીરિયં આરભીયતી''તિ દસ્સેતું ''**સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો**''તિઆદિમાહ. દેવપુત્ત, સત્તિયા **ઓમટ્ઠો** પુરિસો સત્તિપ્પહાનાય વીરિયં આરભતિ વિય, અગ્ગિના મત્થકે **ડય્હમાનો** આદિત્તસિરો પુરિસો અગ્ગિનિબ્બાપનત્થાય વીરિયં આરભતિ ઇવ, એવં સક્કાયદિટ્ઠિયા અભિભૂતો ભિક્ખુ સક્કાયદિટ્ઠિયા **પહાનાય** મગ્ગેન સમુચ્છેદપ્પહાનાય અપ્પમત્તો વાયમમાનો **સતો** સતિસમ્પન્નો હુત્વા **પરિબ્બજે** વિહરેય્યાતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામ.

સબ્બે **નિચયા** ભોગા **ખયન્તા** ખયપરિયોસાના ભવન્તિ, સબ્બે **સમુસ્સયા** ધમ્મા **પતનન્તા** પતનપરિયોસાના ભવન્તિ, **સબ્બેસં** સત્તાનં મરણમાગમ્મ **સબ્બેસં** સત્તાનં જીવિતં અદ્ધુવં ભવતિ, ઇતિ **એતં** વુત્તપ્પકારં **ભયં** ભયહેતું **મરણં** સમ્મુતિમરણં **અપેક્ખમાનો પણ્ડિતો સુખાવહાનિ** દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકસુખાવહાનિ **પુઞ્ઞાનિ** દાનસીલભાવનામયપુઞ્ઞાનિ કયિરાથાતિ દેવતા અવોચ.

દેવપુત્ત, સબ્બે **નિચયા** ભોગા **ખયન્તા** ખયપરિયોસાના, સબ્બે **સમુસ્સયા** ધમ્મા **પતનન્તા** પતનપરિયોસાના, **સબ્બેસં** સત્તાનં મરણમાગમ્મ **સબ્બેસં** સત્તાનં જીવિતં અદ્ધુવં, ઇતિ **એતં** વુત્તપ્પકારં **ભયં**

ભયહેતું મરણં અપેક્ખમાનો **સન્તિપેક્ખો** સબ્બસઙ્ખારુપસમં નિબ્બાનં અપેક્ખમાનો પણ્ડિતો **લોકામિસં** કામગુણં **પજહે** પજહેય્યાતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામ.

માવિધ **યેસં** મુનીનં ચિત્તં **ઝાનરતં** ઝાને રતં હોતિ, તે મુનયો સુખં સયન્તિ ન સોચન્તિ. **પઞ્ઞવા** મગ્ગપઞ્ઞવા સુસમાહિતો આરદ્ધવીરિયો **પહિતત્તો** નિબ્બાનં પેસિતચિત્તો પુગ્ગલો દુત્તરં **ઓઘં** સંસારોઘં તરતિ.

કામસઞ્ઞાય **વિરતો** વિગતચિત્તો યો ખીણાસવો **સબ્બસંયોજનાતીતો** અરહત્તમગ્ગેન સબ્બે સંયોજને અતીતો નન્દિભવપરિક્ખીણો અહોસિ, **સો** ખીણાસવો **ગમ્ભીરે** સંસારણ્ણવે ન સીદતીતિ યોજના. નન્દિસઙ્ખાતા તણ્હા ચ કામભવરૂપભવઅરૂપભવા ચ **નન્દિભવા**, નન્દિભવા પરિક્ખીણા યસ્સ ખીણાસવસ્સાતિ **નન્દિભવપરિક્ખીણો**તિ સમાસો વેદિતબ્બો. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામ.

**અરહતં** અરહન્તાનં બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં **ધમ્મં** સુચરિતાદિભેદઞ્ચ સત્તતિંસબોધિપક્ખિયભેદઞ્ચ ધમ્મં યો પણ્ડિતો **સદ્દહાનો** સદ્દહન્તો હુત્વા નિબ્બાનપ્પત્તિયા **અપ્પમત્તો** વિચક્ખણો હુત્વા **સુસ્સૂસં** સુસ્સૂસન્તો ભવે, સો પણ્ડિતો **પઞ્ઞં** લોકિયલોકુત્તરપઞ્ઞં **લભતે** લભતિ.

યો વીરિયવા પુગ્ગલો **પતિરૂપદેસકારી** દેસકાલાદીનિ અહાપેત્વા લોકિયલોકુત્તરધમ્મપતિરૂપં અધિગમૂપાયં કરોતિ, **ધુરવા** ચેતસિકવીરિયેન અનિક્ખિત્તધુરો **ઉટ્ઠાતા** કાયિકવીરિયવસેન ઉટ્ઠાનસમ્પન્નો હોતિ, સો વીરિયવા પુગ્ગલો **ધનં** લોકિયલોકુત્તરધનં **વિન્દતે** અધિગચ્છતિ. **સચ્ચેન** વચીસચ્ચેન ચ પરમત્થસચ્ચેન ચ બુદ્ધાદિકો સચ્ચધમ્મે ઠિતો સપ્પુરિસો કિત્તિં પપ્પોતિ. **દદં** દદન્તો યં કિઞ્ચિ ઇચ્છિતં પત્થિતં ચતુસઙ્ગહવત્થું દદન્તો સઙ્ગહન્તો સપ્પુરિસો **મિત્તાનિ** એકન્તમિત્તાનિ **ગન્થતિ** સમ્પાદેતિ, **એવં** ચતૂહિ સચ્ચધમ્મધિતિચાગેહિ સમન્નાગતો સો સપ્પુરિસો **અસ્મા** લોકા પરં લોકં **પેચ્ચ** ગન્ત્વા એકન્તેન સોકકારણસ્સ અભાવતો ન સોચતીતિ યોજના.

ગોતમ, સબ્બગન્થપ્પહીનો તીહિ ભવેહિ વિપ્પમુત્તો **સતો** સતિસમ્પન્નો ત્વં, સમણો, **અઞ્ઞં** દેવમનુસ્સાદિકં **યં અનુસાસસિ** યં અનુસાસનં કરોસિ, **તં** અનુસાસનં સબ્બગન્થપ્પહીનસ્સ તીહિ ભવેહિ **વિપ્પમુત્તસ્સ** સમણસ્સ **તે** તવ ન સાધૂતિ સક્કનામકો મારપક્ખિકો યક્ખો ગાથાય અજ્ઝભાસિ.

“**સક્ક** સક્કનામક યક્ખ અનુકમ્પિતેન પુરિસેન સદ્ધિં યેન કેનચિ **વણ્ણેન** કારણેન **સંવાસો** એકસ્મિં ઠાને સહવાસો જાયતિ, **તં** અનુકમ્પિતબ્બં સહવાસગતં પુરિસં સપ્પઞ્ઞો મનસા **અનુકમ્પિતું ન અરહતિ** અનુકમ્પિતુંયેવ અરહતિ. યા **અનુકમ્પા** કરુણા, યા **અનુદ્દયા** મેત્તા, મુદિતા ચ ઉપ્પન્ના, તાય અનુકમ્પાય કરુણાય, તાય અનુદ્દયાય મેત્તાય મુદિતાય ચ સમુસ્સાહિતેન પસન્નેન મનસા યો **સપ્પઞ્ઞો** સપ્પુરિસો **અઞ્ઞં** દેવમનુસ્સાદિકં **યં અનુસાસતિ** યં અનુસાસનં કરોતિ, સો સપ્પઞ્ઞો સપ્પુરિસો તેન અનુસાસનેન **સંયુત્તો** કામચ્છન્દાદીનં સંયોજનાનં વસેન અનનુલોમસંયોગેન સંયુત્તો ન હોતીતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના.

**૧૦૨.** સમણ , રાગો ચ દોસો ચ ઇમે દ્વે ધમ્મા **કુતોનિદાના**, કિંનિદાના, કિંપચ્ચયા ભવન્તિ, અરતિ ચ રતિ ચ લોમહંસો ચ ઇમે તયો કુતોજા કુતો ભવન્તિ? કુમારકા **ધઙ્કં** કાકં ગહેત્વા પાદે દીઘસુત્તકેન બન્ધિત્વા સુત્તકોટિં અઙ્ગુલિયં વેઠેત્વા ઓસજન્તિ ઇવ, એવં મનોવિતક્કા કુતો સમુટ્ઠાય ચિત્તં ઓસજન્તીતિ સૂચિલોમયક્ખો ભગવન્તં પુચ્છિ.

રાગો ચ દોસો ચ ઇમે દ્વે ધમ્મા **ઇતોનિદાના** ઇતો અત્તભાવતો નિદાના જાયન્તિ; અરતિ ચ રતિ ચ લોમહંસો ચ ઇમે તયો **ઇતોજા** ઇતો અત્તતો ભવન્તિ; કુમારકા **ધઙ્કં** કાકં ગહેત્વા પાદે દીઘસુત્તકેન બન્ધિત્વા સુત્તકોટિં અઙ્ગુલિયં વેઠેત્વા ઓસજન્તિ ઇવ, એવં મનોવિતક્કા **ઇતો** અત્તભાવતો સમુટ્ઠાય ચિત્તં ઓસજન્તિ.

નિગ્રોધસ્સ **ખન્ધજા** પારોહા સાખાસુ જાયન્તિ ઇવ, વને રુક્ખં નિસ્સાય જાતા **માલુવા** લતા તં રુક્ખં અજ્ઝોત્થરિત્વા **વિતતા** ઓતતવિતતા તિટ્ઠતિ ઇવ, એવં, યક્ખ, ત્વં સુણોહિ **સ્નેહજા** તણ્હાસ્નેહતો જાતા **અત્તસમ્ભૂતા** અત્તનિ સમ્ભૂતા પુન અનેકપ્પકારા **મનોવિતક્કા** પાપમનોવિતક્કા ચેવ તંસમ્પયુત્તકિલેસા ચ **કામેસુ** વત્થુકામેસુ **વિસત્તા** લગ્ગા સંસિબ્બિતા ઠિતા.

**યે** પણ્ડિતા ‘‘યં નિદાનં અસ્સ અત્તભાવસ્સા’’તિ **યતોનિદાનં નં** કિલેસગહનં સમુદયસચ્ચં પજાનન્તિ, **તે** પણ્ડિતા અત્તભાવસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખસચ્ચસ્સ નિદાનભૂતં **નં** કિલેસગહનં સમુદયસચ્ચં મગ્ગસચ્ચેન **વિનોદેન્તિ**. **અપુનબ્ભવાય** અપુનભવસઙ્ખાતાય નિરોધસચ્ચત્થાય **અતિણ્ણપુબ્બં** અનમતગ્ગે સંસારે સુપિનેનાપિ અતિણ્ણપુબ્બં **દુત્તરં ઇમં ઓઘં** ચતુબ્બિધં સંકિલેસોઘં તરન્તીતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના.

‘‘ભગવા, સમણધમ્મસ્સ કરણં નામ **દુક્કરં**, ભગવા, સમણધમ્મસ્સ કરણં નામ **સુદુક્કરં** સુટ્ઠુતરં દુક્કર’’ન્તિ એકો કુલપુત્તો પબ્બજિત્વા સમણધમ્મં કત્વા અરિયભૂમિં અપ્પત્વા કાલં કત્વા દેવલોકે નિબ્બત્તો, સો દેવપુત્તો ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિત્વા આહ. કામદ, સીલસમાહિતા **ઠિતત્તા** ઠિતસભાવા સત્ત **સેક્ખા** પુગ્ગલા **દુક્કરં વાપિ** સમણધમ્મં કરોન્તિ. **અનગારિયુપેતસ્સ** અનગારિયં નિગ્ગેહભાવં ઉપગતસ્સ પબ્બજિતસ્સ **તુટ્ઠિ** ચતુપચ્ચયસન્તોસો સુખાવહા હોતી’’તિ ભગવા અવોચ.

‘‘ભગવા, **યદિદં** યા એસા તુટ્ઠિ સુખાવહા, એસા તુટ્ઠિ દુલ્લભા’’તિ સો દેવપુત્તો આહ. ‘‘કામદ, **યેસં** સેક્ખાનં મનો દિવા ચ રત્તો ચ **ભાવનાય રતો** ચિત્તવૂપસમે રતો, તે સેક્ખા દુલ્લભં વાપિ તુસ્સનં લભન્તી’’તિ ભગવા અવોચ.

‘‘ભગવા, **યદિદ**ં યં ઇદં ચિત્તં ભાવનાય રતં, તં ચિત્તં દુસ્સમાદહ’’ન્તિ સો દેવપુત્તો આહ. ‘‘કામદ, યે અરિયા ઇન્દ્રિયૂપસમે રત્તિન્દિવં રતા, તે અરિયા દુસ્સમાદહં વાપિ ચિત્તં સમાદહન્તિ, કામદ, તે અરિયા મચ્ચુનો **જાલં** કિલેસજાલં છેત્વા મગ્ગં ગચ્છન્તી’’તિ ભગવા અવોચ.

‘‘ભગવા, યો મગ્ગો પુબ્બભાગપટિપદાવસેન વિસમો, સો મગ્ગો દુગ્ગમો’’તિ સો દેવપુત્તો આહ. ‘‘કામદ, અરિયા દુગ્ગમે વિસમે વાપિ મગ્ગં ગચ્છન્તિ, અનરિયા વિસમે મગ્ગે અવંસિરા પપતન્તિ, અરિયાનં સો મગ્ગો સમોવ ભવે, ન અસમો. **હિ** સચ્ચં **વિસમે** વિસત્તકાયે અરિયા સમા ભવન્તી’’તિ ભગવા અવોચાતિ યોજના.

**૧૦૩**. યં જેતવનં ઇસિસઙ્ઘનિસેવિતં ધમ્મરાજેન આવુત્થં, ઇદં તં જેતવનં મમ **પીતિસઞ્જનનં** પીતિયા સઞ્જનનં કરં હિ કરં એવ.

**કમ્મં** મગ્ગચેતનાકમ્મઞ્ચ **વિજ્જા** મગ્ગપઞ્ઞા ચ **ધમ્મો** સમાધિ ચેવ સમાધિપક્ખિકો ચ ધમ્મો **સીલં**, સીલે ઠિતસ્સ **જીવિતં** ઉત્તમં, **એતેન** અટ્ઠઙ્ગિકેન મગ્ગેન સત્તા સુજ્ઝન્તિ, ગોત્તેન વા ધનેન વા સત્તા ન સુજ્ઝન્તિ.

**તસ્મા** મગ્ગેનેવ સત્તાનં વિસુજ્ઝનતો અત્તનો અત્થં **સમ્પસ્સં** પસ્સન્તો પણ્ડિતો પોસો **યોનિસો** ઉપાયેન **ધમ્મં** બોધિપક્ખિયધમ્મં **વિચિને** વિચિનેય્ય, **એવં** વિચિનને સતિ **તત્થ** અરિયમગ્ગે વિચિનન્તો પુગ્ગલો સુજ્ઝતિ.

સારિપુત્તો સીલેન ચ ઉપસમેન ચ પારઙ્ગતો ઇવ, એવં યોપિ ભિક્ખુ સીલેન ચ ઉપસમેન ચ પારઙ્ગતો, સો ભિક્ખુ **એતાવ પરમો** સારિપુત્તસદિસોવ સિયાતિ અનાથપિણ્ડિકનામો દેવપુત્તો ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિત્વા આહાતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં નામ.

**અતીતં** અતીતક્ખન્ધપઞ્ચકં તણ્હાદિટ્ઠીહિ નાન્વાગમેય્ય, **અનાગતં** અનાગતક્ખન્ધપઞ્ચકં તણ્હાદિટ્ઠીહિ **નપ્પટિકઙ્ખે** ન પત્થેય્ય. **યં** યસ્મા અતીતં **પહીનં** નિરુદ્ધં અત્થઙ્ગતં, તસ્મા અતીતસ્સ પહીનત્તા નિરુદ્ધત્તા અત્થઙ્ગતત્તા નાન્વાગમેય્ય. **યં** યસ્મા અનાગતં અપ્પત્તં, તસ્મા ન પટિકઙ્ખે.

**પચ્ચુપ્પન્નં** ખન્ધપઞ્ચકં વયધમ્મં યત્થ યત્થ સન્તાને વા, યત્થ યત્થ અરઞ્ઞાદીસુ વા ઉપ્પન્નં, **તત્થ તત્થ** સન્તાને વા, **તત્થ તત્થ** અરઞ્ઞાદીસુ વા નં પચ્ચુપ્પન્નધમ્મં યાહિ અનિચ્ચાનુપસ્સનાદીહિ વિપસ્સતિ, તાહિ અનિચ્ચાનુપસ્સનાદીહિ નિબ્બાનં રાગાદીહિ અસંહીરં અસંકુપ્પં ભવતિ, **તં** નિબ્બાનં વિપસ્સકો પુગ્ગલો વિદ્વા નિબ્બાનારમ્મણં ફલસમાપત્તિં અપ્પેન્તો હુત્વા **અનુબ્રૂહયે** વડ્ઢેય્ય.

**આતપ્પં** સંકિલેસાનં આતપન્તં વીરિયં અજ્જેવ **કિચ્ચં** કાતબ્બં, સુવે જીવિતં વા મરણં વા કો **જઞ્ઞા** જાનેય્ય, ‘‘સુવે વા દાનાદિપુઞ્ઞં જાનિસ્સામી’’તિ ચિત્તં અનુપ્પાદેત્વા ‘‘અજ્જેવ કરિસ્સામી’’તિ એવં વીરિયં કાતબ્બં. **હિ** સચ્ચં મરણકારણભાવતાય અહિવિચ્છિકવિસસત્થાદિઅનેકાય સેનાય વસેન **મહાસેનેન તેન** મચ્ચુના સદ્ધિં મિત્તસન્થવાકારેન વા લઞ્જદાનેન વા સઙ્ગરં નત્થીતિ.

**એવં** મનસિ કત્વા **વિહારિં** વિહરન્તં આતાપિં અહોરત્તં **અતન્દિતં** અનલસં ઉટ્ઠાહકં સપ્પુરિસં ‘‘ભદ્દેકરત્તો’’તિ સન્તો મુનિ **વે** એકન્તેન **આચિક્ખતે** આચિક્ખતિયેવાતિ યોજના.

‘‘**ચત્તારિમાનિ ભિક્ખવે**’’ત્યાદિસુત્તં પાળિતો ચ અટ્ઠકથાતો ચ પાકટં.

૧૦૪. નાનાવિધં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં અસેક્ખભાગિયં સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં અસેક્ખભાગિયં સુત્ત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ **કતમં** સુત્તં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નામાતિ પુચ્છતિ.

**યસ્સ** ઉત્તમપુરિસસ્સ ચિત્તં સેલૂપમં **ઠિતં** લોકધમ્મવાતેહિ નાનુકમ્પતિ, **રજનીયેસુ** લાભાદીસુ વિરત્તં ભવે, સો ઉત્તમપુરિસો **કોપનેય્યે** અલાભાદિકે ન કુપ્પતિ, તસ્સ ઉત્તમપુરિસસ્સ ચિત્તં એવં અનિચ્ચતાદિના ભાવિતં, **નં** ભાવિતચિત્તં ઉત્તમપુરિસં વીતિક્કન્તલોકધમ્મહેતુકં દુક્ખં કુતો એસ્સતીતિ યોજના. **ઇદં** સુત્તં અસેક્ખભાગે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અસેક્ખભાગિયં** સુત્તં નામ. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ વેદિતબ્બો.

‘‘અસેક્ખભાગિયં સુત્તં ઇદમેવા’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**આયસ્મતો ચા**’’તિઆદિ વુત્તં.

યો બ્રાહ્મણો બાહિતપાપધમ્મત્તા **બાહિતપાપધમ્મો** ભવે, સો બ્રાહ્મણો નિગ્ગતહુંહુંકત્તા **નિહુંહુઙ્કો** ભવે, નિગ્ગતકિલેસકસાવત્તા **નિક્કસાવો** ભવે, સીલસંવરેન સંયતચિત્તતાય **યતત્તો** ભવે, યો બ્રાહ્મણો

ચતુમગ્ગઞાણવેદેહિ અન્તં નિબ્બાનં ગતત્તા **વેદન્તગૂ** ભવે, ધમ્મેન વુસિતબ્રહ્મચરિયત્તા **વુસિતબ્રહ્મચરિયો** ભવે. યસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ કુહિઞ્ચિ લોકે **ઉસ્સદા** રાગુસ્સદો દોસુસ્સદો મોહુસ્સદો માનુસ્સદો દિટ્ઠુસ્સદો નત્થિ, સો બ્રાહ્મણો **બ્રહ્મવાદં** ''અહં બ્રાહ્મણોમ્હી''તિ વાચં વદેય્યાતિ ભગવા અવોચાતિ યોજના.

યે બુદ્ધા **પાપકે** અકુસલે ધમ્મે બાહિત્વા સદા ચરન્તિ **સતા** સતિસમ્પન્ના ખીણસંયોજના, તે બુદ્ધા લોકસ્મિં બ્રાહ્મણાતિ **વે** એકન્તેન કથીયન્તીતિ અવોચાતિ યોજના.

**યત્થ** નિબ્બાને આપો ચ પથવી ચ તેજો ચ વાયો ચ **ન ગાધતિ** ન પતિટ્ઠહતિ, **તત્થ** નિબ્બાને **સુક્કા** ગહા ચેવ તારકા ચ ન જોતન્તિ, **તત્થ** નિબ્બાને આદિચ્ચો નપ્પકાસતિ, **તત્થ** નિબ્બાને ચન્દિમા ન ભાતિ, **તત્થ** નિબ્બાને તમો ન વિજ્જતિ.

યો બ્રાહ્મણો **અત્તના** સયં મુનિ મોનેન યદા તં નિબ્બાનં **અવેદિ** વિન્દતિ પટિલભતિ પટિવિજ્ઝતિ, **અથ** પટિવિજ્ઝનક્ખણે સો બ્રાહ્મણો **રૂપા** રૂપધમ્મતો ચ **અરૂપા** અરૂપધમ્મતો ચ **સુખદુક્ખા** સુખદુક્ખતો ચ પમુચ્ચતીતિ અવોચાતિ યોજના.

યક્ખ, યો બ્રાહ્મણો **સકેસુ** સકઅત્તભાવેસુ **ધમ્મેસુ** ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ સચ્ચેસુ, ધમ્મેસુ ચ પારગૂ હોતિ, **અથ** પારગમનક્ખણે સો બ્રાહ્મણો **એતં** અજકલાપકં તથા વુત્તં એતં **પિસાચં** કિલેસપિસાચઞ્ચ , તથા કતં **અક્કુલઞ્ચ** અક્કુલં, પક્કુલકરણં અતિવત્તતીતિ અવોચાતિ યોજના.

યો ભિક્ખુ **આયન્તિં** આગચ્છન્તિં પુરાણદુતિયિકં ભરિયં વા, અઞ્ઞં આગચ્છન્તિં ઇત્થિં વા ચિત્તેન ન અભિનન્દતિ, **પક્કમન્તિં** પુરાણદુતિયિકં ભરિયં વા, અઞ્ઞં પક્કમન્તિં ઇત્થિં વા ચિત્તેન ન સોચતિ, **સઙ્ગા** પઞ્ચવિધતોપિ સઙ્ગતો મુત્તં સઙ્ગામજિં **તં** ભિક્ખું ''બ્રાહ્મણ''ન્તિ અહં વદામીતિ અવોચાતિ યોજના.

**એત્થ** નદિયં બહુજનો ન્હાયતિ, સો બહુજનો ન્હાયકો **ઉદકેન** ઉદકન્હાનેન સુચી ન હોતિ. **યમ્હિ** પુગ્ગલે **સચ્ચં**, સચ્ચતો સેસ**ધમ્મો** ચ અત્થિ, સો પુગ્ગલો સુચી ચ હોતિ, સો પુગ્ગલો બ્રાહ્મણો ચ હોતીતિ અવોચાતિ યોજના; સુચિઅસુચિભાવો **ટીકાયં** વિત્થારતો વુત્તોવ.

આતાપિનો ઝાયતો યસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ **ધમ્મા** સચ્ચધમ્મા યદા **હવે** એકન્તેન પાતુભવન્તિ, તદા ધમ્માનં પાતુભવનક્ખણે સો બ્રાહ્મણો મારસેનં **વિધૂપયં** વિધૂપયન્તો તિટ્ઠતિ. ''કિમિવા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**સૂરિયોવ ઓભાસયમન્તલિક્ખ**''ન્તિ વુત્તં. સૂરિયો અન્તલિક્ખં ઓભાસયન્તો તિટ્ઠતિ ઇવ, એવં તિટ્ઠતીતિ યોજના.

યો પંસુકૂલિકો ભિક્ખુ સબ્બાનિ ચત્તારિ **યોગાનિ** ઉપાતિવત્તો સકિઞ્ચને લોકે **અકિઞ્ચનો ઇરિયતિ** ચતુબ્બિધઇરિયાપથં વત્તેતિ. **અપહાનધમ્મં** કેનચિ મગ્ગેન અપ્પહાનસભાવં અપ્પત્તકાયેન અપ્પત્તં **તેવિજ્જપત્તં**, ઇરિયમાનં સન્તિન્દ્રિયં તં પંસુકૂલિકં ભિક્ખું તુમ્હે પસ્સથ.

**આજાનિયં** પુરિસઆજાનીયં **જાતિબલનિસેધં** ''અહં જાતિબ્રાહ્મણો''તિ જાતિમત્તકેન પવત્તમાનબલનિસેધકં તં પંસુકૂલિકં ભિક્ખું સમ્બહુલા ઉળારા દેવતા બ્રહ્મં વિમાનં ઉપસઙ્કમિત્વા **ઇધ** સાસને, બ્રહ્મવિમાને વા પસન્નચિત્તા હુત્વા નમસ્સન્તિ. **નિધાતિ** ચ એત્થ **ન**-કારો આગમો.

પુરિસાજઞ્ઞ **તે** તવ અમ્હાકં નમો અત્થુ, પુરિસુત્તમ **તે** તવ અમ્હાકં નમો અત્થુ, યસ્સ **તે** તવ નિસ્સયં મયં નાભિજાનામ, સો ત્વં કિં પુગ્ગલં નિસ્સાય ઝાયસીતિ અવોચુન્તિ યોજના.

યે ભિક્ખૂ કાલેન કાલં ધમ્મસ્સવનવસેન ચિરરત્તં સમેતિકા ભવન્તિ, ઇમે ભિક્ખૂ સહાયા હોન્તિ વત. **નેસં** સહાયાનં ભિક્ખૂનં **ધમ્મે** બુદ્ધપ્પવેદિતે ધમ્મે સદ્ધમ્મો સમેતિ.

કપ્પિનેન અરિયપ્પવેદિતે ધમ્મે સુવિનીતા તે સહાયકા ભિક્ખૂ સવાહિનિં મારં જેત્વા અન્તિમં **દેહં** અત્તભાવં ધારેન્તીતિ અવોચાતિ યોજના.

**સિથિલં** વીરિયં આરબ્ભ સબ્બદુક્ખપ્પમોચનં ઇદં નિબ્બાનં યોગાવચરેન ન અધિગન્તબ્બં, **અપ્પેન** અપ્પકેન થામસા ઇદં નિબ્બાનં ન અધિગન્તબ્બં.

**અયઞ્ચ** યોગાવચરો ભિક્ખુ દહરો, યો પુરિસો સવાહિનિં મારં જેત્વા અન્તિમં **દેહં** અત્તભાવં ધારેતિ, સો **અયં** પુરિસો સો ઉત્તમપુરિસોવાતિ અવોચાતિ યોજના. ''પુરિસો''તિ વત્તબ્બે છન્દાનુરક્ખણવસેન ''પોરિસો''તિ વુત્તં.

મોઘરાજ, દુબ્બણ્ણકો લૂખચીવરો સદા **સતો** સતિસમ્પન્નો ખીણાસવો ચ વિસંયુત્તો ચ કતકિચ્ચો ચ અનાસવો ચ તેવિજ્જો ચ ઇદ્ધિપ્પત્તો ચ ચેતોપરિયાયકોવિદો ચ સો ભિક્ખુ સવાહિનિં મારં જેત્વા અન્તિમં દેહં ધારેતીતિ અવોચાતિ યોજના.

**૧૦૫**. "**તથાગતો**"તિઆદીસુ યોજના પાકટા. **ઇદં** સુત્તં અસેક્ખભાગે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અસેક્ખભાગિયં** સુત્તં નામ.

**૧૦૬**. નાનાવિધં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્ત''ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્ત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ **કતમં** સુત્તં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં નામાતિ પુચ્છતિ.

**છન્નં** આપત્તિં આપજ્જિત્વા છન્નં છાદેન્તં ભિક્ખું દુક્કટાદિવસ્સો અતિવસ્સતિ, **વિવટં** આપત્તિં આપજ્જિત્વા વિવટં દેસેન્તં આચિક્ખન્તં ભિક્ખું દુક્કટાદિવસ્સો નાતિવસ્સતિ, **તસ્મા** છન્નસ્સ અતિવસ્સનતો ચ વિવટસ્સ નાતિવસ્સનતો ચ **છન્નં** છાદિતબ્બં આપત્તિં **વિવરેથ** દેસેથ આરોચેથ , **એવં** વિવરણે સતિ **તં** વિવરન્તં ભિક્ખું દુક્કટાદિવસ્સો નાતિવસ્સતીતિ યોજના.

''ઇમસ્મિં સુત્તે કિત્તકેન સંકિલેસો દસ્સિતો, કિત્તકેન વાસના દસ્સિતા''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''છન્નમતિવસ્સતી''તિ સંકિલેસો, 'વિવટં નાતિવસ્સતી'તિ વાસના, 'તસ્મા છન્નં વિવરેથ, એવં તં નાતિવસ્સતી'તિ અયં સંકિલેસો ચ વાસના ચા''તિ વુત્તં. "**છન્નમતિવસ્સતી**"તિ એત્તકેન સંકિલેસો દસ્સિતો. "**વિવટં નાતિવસ્સતી**"તિ એત્તકેન વાસના દસ્સિતા. "**તસ્મા છન્નં વિવરેથ, એવં તં નાતિવસ્સતી**"તિ એત્તકેન અયં સંકિલેસો ચ દસ્સિતો, અયં વાસના ચ દસ્સિતા. **ઇદં** ''છન્નં…પે॰.. વસ્સતી''તિ સુત્તં સંકિલેસભાગે વિસયે ચ વાસનાભાગે વિસયે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ** સુત્તં નામ.

‘‘સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘ચત્તારોમે મહારાજા’’**તિઆદિ વુત્તં. ‘‘તેસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ કતમે પુગ્ગલા સંકિલેસભાગિયા, કતમે પુગ્ગલા વાસનાભાગિયા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ યો ચ પુગ્ગલો’’**તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ ચતૂસુ તમોતમપરાયણાદીસુ પુગ્ગલેસુ. તસ્સત્થો પાકટો. **ઇદં** ‘‘ચત્તારોમે’’તિઆદિકં સુત્તં સંકિલેસભાગિયેસુ દ્વીસુ પુગ્ગલેસુ ચ વાસનાભાગિયેસુ દ્વીસુ પુગ્ગલેસુ ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ** સુત્તં નામ.

નાનાવિધં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં નામા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્ત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

અયસં યં બન્ધનઞ્ચ દારુજં યં બન્ધનઞ્ચ પબ્બજં યં બન્ધનઞ્ચ લોકે અત્થિ, **તં** અયસાદિબન્ધનં ‘‘દળ્હં બન્ધન’’ન્તિ **ધીરા** બુદ્ધાદયો પણ્ડિતપુરિસા ન આહુ. મણિકુણ્ડલેસુ ચ પુત્તેસુ ચ દારેસુ ચ યા **સારત્તરત્તા** બલવરાગરત્તા અપેક્ખા લોકે વિજ્જતિ, તં સારત્તરત્તઅપેક્ખાસઙ્ખાતં રાગબન્ધનં ‘‘દળ્હં બન્ધન’’ન્તિ **ધીરા** પણ્ડિતપુરિસા આહુ. ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** સારત્તરત્તઅપેક્ખાસઙ્ખાતો અકુસલધમ્મો **સંકિલેસો** દસ્સિતો.

‘‘કેન નિબ્બેધો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘એત’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. **ધીરા** પણ્ડિતપુરિસા **એતં** રાગબન્ધનં ‘‘દળ્હં બન્ધન’’ન્તિ આહુ. **એતં** રાગબન્ધનં **ઓહારિનં** હેટ્ઠા અપાયં અવહરણં હોતિ, **સિથિલં** બન્ધનટ્ઠાને છવિઆદીનિ અકોપેતત્તા સિથિલં હોતિ, **દુપ્પમુઞ્ચં** લોભવસેન એકવારમ્પિ ઉપ્પન્નસ્સ રાગબન્ધનસ્સ દુમ્મોચયત્તા દુપ્પમુઞ્ચં હોતિ, પણ્ડિતપુરિસા **એતમ્પિ** વુત્તપ્પકારં રાગબન્ધનમ્પિ મગ્ગેન **છેત્વાન** અનપેક્ખિનો હુત્વા કામસુખં પહાય પરિબ્બજન્તિ. ઇતિ ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** મગ્ગો **નિબ્બેધો** દસ્સિતો. **ઇદં** ‘‘અયસ’’ન્તિઆદિકં સુત્તં રાગાદિસંકિલેસભાગે વિસયે ચ વાસનાભાગે વિસયે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં** નામ.

**૧૦૭**. ભિક્ખવે, **યઞ્ચ ચેતેતિ** યઞ્ચ ચેતનં નિબ્બત્તેતિ, **યઞ્ચ પકપ્પેતિ** યઞ્ચ પકપ્પનં કરોતિ, **યઞ્ચ અનુસેતિ** યઞ્ચ અનુસયનં ભવતિ, **એતં** ચેતનં એતં પકપ્પનં એતં અનુસયનં વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા **આરમ્મણં** પચ્ચયો હોતિ. **આરમ્મણે** પચ્ચયે સતિ તસ્સ અભિસઙ્ખાર **વિઞ્ઞાણસ્સ** પતિટ્ઠા હોતિ. તસ્મિં અભિસઙ્ખાર**વિઞ્ઞાણે** પતિટ્ઠિતે વિરુળ્હે સતિ આયતિં **પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ** વિઞ્ઞાણાદિનિબ્બત્તિ હોતિ. આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિયા સતિ આયતિં જાતિજરામરણં સમ્ભવતિ. આયતિં સોક…પે॰… સમુદયો હોતિ.

ભિક્ખવે, ચે નો ચેતેતિ, ચે નો પકપ્પેતિ, **અથ** તથાપિ ચે **અનુસેતિ** અનુસયનં ભવતિ, એવં સતિ **એતં** અનુસયનં **વિઞ્ઞાણસ્સ** અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ **આરમ્મણં** પચ્ચયો હોતિ…પે॰… સમુદયો હોતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** વુત્તપ્પકારો ચેતયનાદિકો અકુસલધમ્મો **સંકિલેસો** દસ્સિતો.

‘‘કેન નિબ્બેધો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘યતો ચા’’**તિઆદિ વુત્તં. ભિક્ખવે, યતો ચ અરિયમગ્ગિકો નેવ ચેતેતિ, નો ચ પકપ્પેતિ, નો ચ અનુસેતિ, એતં અચેતયનં એતં અકપ્પનં એતં અનનુસયનં **વિઞ્ઞાણસ્સ** અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ **આરમ્મણં** પચ્ચયો ન હોતિ…પે॰… આયતિં જાતિજરામરણં નિરુજ્ઝતિ, આયતિં સોક…પે॰… યાસા નિરુજ્ઝન્તિ…પે॰… નિરોધો હોતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** અરિયમગ્ગો **નિબ્બેધો** દસ્સિતો.

ઇદં ‘‘યઞ્ચ ભિક્ખવે’’તિઆદિકં સુત્તં સંકિલેસભાગે વિસયે ચ નિબ્બેધભાગે વિસયે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ** સુત્તં નામ.

**૧૦૮**. નાનાવિધં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા “**તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્ત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તસ્સત્થો વુત્તનયેન વેદિતબ્બો.

ભિક્ખવે, અસ્સુતવા પુથુજ્જનો **સમુદ્દો** જલસાગરસમુદ્દો ‘‘સમુદ્દો સમુદ્દો’’તિ ભાસતિ. કેનટ્ઠેન ભાસતિ? દુપ્પૂરણટ્ઠેન ચ સંસરણટ્ઠેન ચ દુરતિક્કમનટ્ઠેન ચ સમુદ્દોતિ ભાસતિ. એવં સતિ, ભિક્ખવે, એસો જલસાગરસમુદ્દો **અરિયસ્સ** ભગવતો વિનયે વુત્તપ્પકારટ્ઠેન સમુદ્દો ન હોતિ. ભિક્ખવે, **એસો** જલસાગરસમુદ્દો મહા ઉદકરાસિ મહા ઉદકણ્ણવો હોતિ. ભિક્ખવે, ચક્ખુ પુરિસસ્સ સમુદ્દો હોતિ, **તસ્સ** ચક્ખુસ્સ **રૂપમયો** રૂપાયતનમયો વેગો. કેનટ્ઠેન? પથવિતો યાવ અકનિટ્ઠબ્રહ્મલોકા નીલાદિરૂપારમ્મણં સમોસરન્તમ્પિ દુપ્પૂરણટ્ઠેન ચ અનમતગ્ગે સંસારે સંસરણટ્ઠેન ચ દુરતિક્કમનટ્ઠેન ચ ચક્ખુમેવ સમુદ્દો હોતિ. નીલાદિરૂપાયતનસ્સ અપ્પમેય્યસ્સ અપ્પમેય્યેન ઊમિમયેન વેગેન સંસરણટ્ઠેન નીલાદિરૂપમેવ વેગો હોતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** ચક્ખુ સમુદ્દો રૂપમયો વેગો ચ **સંકિલેસો** સંકિલેસહેતુ દસ્સિતો.

‘‘કેન અસેક્ખો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**યો ત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. યસ્મિં અરહત્તફલે ઠિતો **યો** અરહા રૂપમયં તં વેગં **સહતિ** મનાપે રૂપે રાગં, અમનાપે રૂપે દોસં, અસમપેક્ખને મોહં અનુપ્પાદેન્તો હુત્વા ઉપેક્ખકભાવેન સહતિ, **અયં** અરહા, ભિક્ખવે, સઊમિં સાવટ્ટં સગહં સરક્ખસં ચક્ખુસમુદ્દં અતરીતિ વુચ્ચતિ, તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણોતિ વુચ્ચતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** અરહત્તફલભૂતો **અસેક્ખો** દસ્સિતો.

“**સોતં ભિક્ખવે**”તિઆદીસુપિ ઇમિના નયેન યથાસમ્ભવં અત્થો વેદિતબ્બો. ઇદં ‘‘સમુદ્દો’’તિઆદિકં સુત્તં સંકિલેસભાગે વિસયે ચ અસેક્ખભાગે વિસયે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ** સુત્તં નામ.

‘‘એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા “**છયિમે**”તિઆદિ વુત્તં. ભિક્ખવે, લોકસ્મિં સત્તાનં **અનયાય** અનત્થાય પાણીનં બ્યાબાધાય ઇમે મયા વુચ્ચમાના બળિસા છ ભવન્તિ. કતમે છ? ભિક્ખવે, **ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા** ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞેય્યા ઇટ્ઠા **કન્તા** કામનીયા **મનાપા** મનવડ્ઢકા **પિયરૂપા** પિયસભાવા **કામૂપસંહિતા** કિલેસકામસહિતા **રજનીયા રૂપા** નીલાદિરૂપારમ્મણા સન્તિ, **તં** વુત્તપ્પકારં રૂપં ભિક્ખુ **ચે અભિનન્દતિ** સપ્પીતિકતણ્હાય અભિમુખો નન્દતિ, **ચે અભિવદતિ** ‘‘અહો સુખં અહો સુખ’’ન્તિ વદાપેન્તિયા તણ્હાયનવસેન અભિવદતિ, **ચે અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ** ગિલિત્વા વિય પરિનિટ્ઠપેત્વા તિટ્ઠતિ, એવં સતિ, ભિક્ખવે, **અયં** ભિક્ખુ ‘‘ગિલિતબળિસો…પે॰… પાપિમતો’’તિ વુચ્ચતિ. એત્થ ચ નીલાદિભેદેન અનેકવિધત્તા ‘‘રૂપા ઇટ્ઠા…પે॰… રજનીયા’’તિ બહુવચનનિદ્દેસો કતોપિ રૂપાયતનરૂપારમ્મણભાવેન ચ ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યભાવેન ચ એકવિધતં અનતિવત્તનતો ‘‘ત’’ન્તિ એકવચનનિદ્દેસો કતોતિ વેદિતબ્બો. “**સન્તિ, ભિક્ખવે, સોતવિઞ્ઞેય્યા**”તિઆદીસુપિ ઇમિના નયેન યથાસમ્ભવં અત્થો વેદિતબ્બો. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાદિકો છબ્બિધો બળિસો **સંકિલેસો** કિલેસહેતુ દસ્સિતો.

‘‘કેન અસેક્ખો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા “**સન્તિ ચા**”તિઆદિ વુત્તં.

**અભેદિ** ભિન્દિ, **પરિભેદિ** પરિસમન્તતો ભિન્દિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** અરહત્તફલભૂતો **અસેક્ખો** દસ્સિતો. **ઇદં** ''છયિમે''તિઆદિકં સુત્તં વુત્તનયેન સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં નામ.

**૧૦૯.** નાનાવિધં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્ત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્ત**''ન્તિઆદિ વુત્તં.

**અયં લોકો** સત્તલોકો **સન્તાપજાતો** ઞાતિબ્યસનાદિવસેન જાતસોકસન્તાપો ચેવ રાગાદિવસેન જાતપરિળાહસન્તાપો ચ **ફસ્સપરેતો** અનેકેહિ દુક્ખસમ્ફસ્સેહિ અભિભૂતો **રોદં** રોદન્તો વદતિ. કિન્તિ વદતિ? અત્તના કુદ્ધં દુક્ખં અભાવિતકાયતાય અધિવાસેતું અસક્કોન્તો હુત્વા ''અહો દુક્ખં, ઈદિસં દુક્ખં મય્હં સત્તુનોપિ મા હોતૂ''તિઆદિના રોદન્તો વિલપન્તો વદતિ, ''કસ્મા એવં વદતી''તિ વત્તબ્બત્તા **''અત્તતો યેન યેન હિ મઞ્ઞન્તી**''તિઆદિ વુત્તં. એતે સત્તા યેન યેન કામજ્ઝોસાદિના પકારેન અત્તતો દુક્ખસ્સ પટિકારં મઞ્ઞન્તિ, **તતો** પકારતો **અઞ્ઞથા** અઞ્ઞેન પકારેન **તં** દુક્ખં તિકિચ્છિતબ્બં **હિ** યસ્મા હોતિ.

**અઞ્ઞથાભાવી**તિ યસ્મા રોદં રોદન્તો વદતિ, યેન યેન વા પરવિહિંસાદિપકારેન અત્તનો વડ્ઢિં મઞ્ઞન્તિ આસીસન્તિ, તતો પકારતો અઞ્ઞથા અવડ્ઢિ એવ હોતિ. **તં** આસીસિતબ્બં અઞ્ઞથાભાવિ અવડ્ઢિતભાવિ એવ **હિ** યસ્મા હોતિ, તસ્મા મઞ્ઞિતબ્બસ્સ આસીસિતબ્બસ્સ અઞ્ઞથા ભવનસીલત્તા રોદં રોદન્તો વદતિ, અયં સત્તલોકો રોદન્તો ચ હુત્વા વદતિ. ''કિ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''ભવસત્તો**''તિઆદિ વુત્તં. **ભવસત્તો** કામભવાદીસુ સત્તો વિસત્તો લોકો **ભવમેવ** કામભવાદિભવમેવ અભિનન્દતિ. **યં** ભવં અભિનન્દતિ, તં જરામરણાદિઅનેકબ્યસનાનુબન્ધત્તા ભયાનકટ્ઠેન **ભયં** હોતિ. **યસ્સ** યતો જરામરણાદિતો ભાયતિ, તં જરામરણાદિદુક્ખસ્સ અધિટ્ઠાનભાવતો **દુક્ખં** દુક્ખાધિટ્ઠાનં હોતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** સન્તાપાદિકો **સંકિલેસો** સંકિલેસહેતુ દસ્સિતો.

સંકિલેસો દસ્સિતો, ''કેન નિબ્બેધો દસ્સિતો''તિ વત્તબ્બત્તા **''ભવવિપ્પહાનાય ખો**''તિઆદિ વુત્તં. **ભવવિપ્પહાનાય ખો પન** કામભવાદિકસ્સ ભવસ્સ પજહનત્થાય એવ ઇદં મયા અધિગતં મગ્ગ**બ્રહ્મચરિયં** વુસ્સતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** બ્રહ્મચરિયભૂતો મગ્ગો **નિબ્બેધો** દસ્સિતો.

''ભવવિપ્પહાનાયા''તિઆદિના એકન્તેન નિય્યાનિકમગ્ગો નિબ્બેધો આચરિયેન દસ્સિતો, અમ્હેહિ ચ ઞાતો, ''કતમો અનિય્યાનિકમગ્ગો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **''યે હિ કેચિ સમણા વા**''તિઆદિ વુત્તં. **હિ**-સદ્દો વાચાસિલિટ્ઠત્થો. યે કેચિ સમણા વા યે કેચિ બ્રાહ્મણા વા **ભવેન** રૂપભવેન **ભવસ્સ** કામભવસ્સ વિપ્પમોક્ખં આહંસુ, **ભવેન** અરૂપભવેન **ભવસ્સ** કામભવસ્સ ચેવ રૂપભવસ્સ ચ વિપ્પમોક્ખં આહંસુ, સબ્બે તે સમણા વા સબ્બે તે બ્રાહ્મણા વા **ભવસ્મા** વુત્તપ્પકારભવતો અવિપ્પમુત્તા ભવન્તીતિ અહં વદામિ.

''રૂપભવાદિના યે ચ કામભવાદિભવસ્સ વિપ્પમોક્ખં આહંસૂ''તિ વત્તબ્બત્તા વિભવેન ભવસ્સ નિસ્સરણં આહંસૂતિ દસ્સેતું **''યે વા પના**''તિઆદિ વુત્તં. યે વા પન કેચિ સમણા વા યે વા પન કેચિ બ્રાહ્મણા વા **વિભવેન** ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા **ભવસ્સ** સંસારભવસ્સ નિસ્સરણં આહંસુ, સબ્બે તે સમણા વા સબ્બે તે બ્રાહ્મણા વા **ભવસ્મા** સંસારભવતો અનિસ્સટાવ હોન્તીતિ અહં વદામિ. ''કસ્મા અનિસ્સટા''તિ વત્તબ્બત્તા અનિસ્સટકારણં દસ્સેતું **''ઉપધિં હી**''તિઆદિ વુત્તં. ઇદં **દુક્ખં** સંસારદુક્ખં **ઉપધિં** ખન્ધૂપધિકિલેસૂપધિઅભિસઙ્ખારૂપધયો પટિચ્ચ **હિ** યસ્મા સમ્ભોતિ, તસ્મા અનિસ્સટા હોન્તિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** મિચ્છાદિટ્ઠિસઙ્ખાતો **સંકિલેસો** દસ્સિતો.

યે હિ ‘‘કેચી’’તિઆદિના સંકિલેસો દસ્સિતો, ‘‘કેન નિબ્બેધો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**સબ્બુપાદાનક્ખયા**’’તિઆદિ વુત્તં. **સબ્બુપાદાનક્ખયા** અરિયમગ્ગતો **દુક્ખસ્સ** સંસારદુક્ખસ્સ સમ્ભવો નત્થિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** અરિયમગ્ગો **નિબ્બેધો** દસ્સિતો.

‘‘વુત્તપ્પકારા અઞ્ઞસુત્તપ્પદેસેનપિ દસ્સિતો’’તિ દસ્સેતું ‘‘**લોકમિમ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **પુથૂ** વિસું વિસું અવિજ્જાય **પરેતં** અભિભૂતં **ભૂતરતં** ભૂતેસુ ઇત્થિપુરિસેસુ અઞ્ઞમઞ્ઞરતં **ભૂતં** ખન્ધપઞ્ચકં ભવેહિ અપરિમુત્તં ઇમં લોકં **મમ** ચિત્ત ત્વં પસ્સ. **યે કેચિ ભવા** ઇત્તરખણા વા ભવા, દીઘાયુકા વા ભવા, સાતવન્તો વા ભવા, અસાતવન્તો વા ભવા પઞ્ચક્ખન્ધા **સબ્બધિ** ‘‘ઉદ્ધં અધો તિરિય’’ન્તિ ઇમેસુ સબ્બેસુ **સબ્બત્થતાય** સબ્બત્થભાવેન અહેસું, **સબ્બે તે** વુત્તપ્પકારા ભવા નિચ્ચધુવરહિતત્તા **અનિચ્ચા** સમ્પીળિતત્તા **દુક્ખા** વિપરિણામભાવતો **વિપરિણામધમ્મા** અહેસું. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** અવિજ્જાદિકો **સંકિલેસો** દસ્સિતો.

‘‘લોકમિમ’’ન્તિઆદિના સંકિલેસો દસ્સિતો, ‘‘કેન નિબ્બેધો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**એવમેત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **એવં** વુત્તપ્પકારેન **એતં** ખન્ધપઞ્ચકં યથાભૂતં **સમ્મપ્પઞ્ઞાય** સસ્સ અત્તનો મગ્ગપઞ્ઞાય, વિપસ્સનાપઞ્ઞાય વા **પસ્સતો** પસ્સન્તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભવતણ્હા પહીયતિ, સમ્મપ્પઞ્ઞાય યથાભૂતં ખન્ધપઞ્ચકં પસ્સન્તો **વિભવં** ઉચ્છેદદિટ્ઠિં **નાભિનન્દતિ** ન પત્થેતિ. તસ્સ પુગ્ગલસ્સ સબ્બસો તણ્હાનં ખયા **અસેસવિરાગનિરોધો** અસેસવિરાગસઙ્ખાતેન મગ્ગેન નિરોધો નિરુજ્ઝનં **નિબ્બાનં** નિબ્બુતિ હોતિ. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** મગ્ગો **નિબ્બેધો** દસ્સિતો.

‘‘એવમેત’’ન્તિઆદિના નિબ્બેધો દસ્સિતો, ‘‘કેન અસેક્ખો દસ્સિતો’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તસ્સ નિબ્બુતસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. તણ્હાદિટ્ઠિનિબ્બુતસ્સ તસ્સ **ભિક્ખુનો અનુપાદા** કિલેસાભિસઙ્ખારાનં અનુપ્પાદનતો અગ્ગહણતો પુનબ્ભવો ન હોતિ, એવંભૂતેન અરિયપુગ્ગલેન પુબ્બે અત્તાનં અભિભૂતો પઞ્ચવિધો મારો વિજિતો અહોસિ, અનેન અરિયપુગ્ગલેન પઞ્ચહિ મારેહિ સઙ્ગામો વિજિતો, સઙ્ગામે, ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદીસુ વા **તાદી** તાદિલક્ખણપ્પત્તો અરિયપુગ્ગલો સબ્બભવાનિ **ઉપચ્ચગા** અતિક્કન્તોવ જાતો. **ઇતિ** ઇમિના સુત્તપ્પદેસેન **અયં** અસેક્ખો દસ્સિતો. **ઇદં** વુત્તપ્પકારં ‘‘અયં લોકો’’તિઆદિકં સુત્તં સંકિલેસભાગે વિસયે ચ નિબ્બેધભાગે વિસયે ચ અસેક્ખભાગે વિસયે ચ વાચકઞાપકભાવેન એકદેસવસેન પવત્તનતો **સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ** સુત્તં નામ.

‘‘એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**ચત્તારોમે**’’તિઆદિ વુત્તં. અન્ધપુથુજ્જનો સંસારસોતસ્સ અનુકૂલભાવેન ગચ્છનતો **અનુસોતગામી** નામ, કલ્યાણપુથુજ્જનો સંસારસોતસ્સ નિબ્બિદાનુપસ્સનાદીહિ પટિક્કૂલવસેન પવત્તનતો **પટિસોતગામી** નામ, સેક્ખો અચલપ્પસાદાદિસમન્નાગમેન ઠિતસભાવત્તા **ઠિતત્તો** નામ, અસેક્ખો સંસારપારઙ્ગતવસેન તિટ્ઠનતો ‘‘**થલે તિટ્ઠતી**’’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘તેસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ કતમો પુગ્ગલો સંકિલેસભાગિયાદી’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**તત્થ યોય**’’ન્તિઆદિ વુત્તં.

**૧૧૦.** નાનાવિધં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં.

અભિજાતિયો પુગ્ગલા છ સંવિજ્જન્તિ લોકસ્મિં, કણ્હે નીચે કુલે નિબ્બત્તો **કણ્હાભિજાતિકો**, કણ્હધમ્મસમન્નાગતત્તા વા **કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો** હુત્વા **કણ્હં** કાળકં દસવિધં દુસ્સીલ્યધમ્મં **અભિજાયતિ** પસવતિ, એસો પુગ્ગલો અત્થિ. વુત્તપ્પકારેન કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો હુત્વા **સુક્કં** દસવિધં કુસલધમ્મં અભિજાયતિ, એસો પુગ્ગલો અત્થિ. કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો હુત્વા અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં **અચ્ચન્તદિટ્ઠં** નિબ્બાનં આરાધેતિ, એસો પુગ્ગલો અત્થિ. વુત્તવિપરિયાયેન તયો પુગ્ગલા જાનિતબ્બા.

''તેસુ કતમે પુગ્ગલા સંકિલેસભાગિયા''તિઆદિના વત્તબ્બત્તા ''**તત્થ યો ચા**''તિઆદિ વુત્તં.

''એત્તકમેવા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**ચત્તારિમાની**''તિઆદિ વુત્તં.

**૧૧૧**. નાનાવિધં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કતમં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્ત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ કતમં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચા**''તિઆદિ વુત્તં.

**માનુસત્તં** મનુસ્સભાવં લદ્ધાન કિચ્ચં, અકિચ્ચઞ્ચ દ્વે ભવન્તિ, દ્વે કિચ્ચાનિયેવ કત્તબ્બાનિ. તેનાહ અટ્ઠકથાચરિયો (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૧) ''કત્તબ્બ''ન્તિ દસ્સેતિ. ''કતમં કત્તબ્બં કિચ્ચ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા કત્તબ્બકિચ્ચં દસ્સેતું ''**સુકિચ્ચં ચેવા**''તિઆદિ વુત્તં. પુઞ્ઞાનિ ચ કત્તબ્બત્તા સુકિચ્ચં એવ, સંયોજનવિપ્પહાનં વા કત્તબ્બત્તા સુકિચ્ચં નામાતિ યોજના.

''તત્થ સુત્તે કતમેન કતમો દસ્સિતો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**સુકિચ્ચંચેવ પુઞ્ઞાનીતિ વાસના, સંયોજનવિપ્પહાનં વાતિ નિબ્બેધો**''તિ વુત્તો.

''એત્તકમેવા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાના**''તિઆદિ વુત્તં. પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાન **કતપુઞ્ઞા** પુગ્ગલા **સગ્ગા** સગ્ગતો સગ્ગંયેવ વજન્તિ. **સંયોજનપ્પહાના** અરિયા **જરામરણા** જરામરણતો વિપ્પમુચ્ચન્તિ.

''તત્થ સુત્તે કતમેન કતમો દસ્સિતો''તિ વત્તબ્બત્તા ''પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાન, સગ્ગા સગ્ગં વજન્તિ કતપુઞ્ઞા'તિ વાસના, 'સંયોજનપ્પહાના, જરામરણા વિપ્પમુચ્ચન્તી'તિ નિબ્બેધો''તિ વુત્તં.

''એત્તકમેવા''તિ વત્તબ્બત્તા ''**દ્વેમાની**''તિઆદિ વુત્તં. ''કતમેન કતમો દસ્સિતો''તિ વત્તબ્બત્તા ''**તત્થ યો... પે॰... અયં નિબ્બેધો**''તિ વુત્તં.

નાનાવિધં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં , ''કતમં તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્ત''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ''**તત્થ તણ્હાસંકિલેસભાગિય**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્તં તણ્હાપક્ખેનેવ નિદ્દિસિતબ્બં, બહુવિસયત્તા નિયમેત્વાન નિદ્ધારેસ્સામીતિ વુત્તં હોતિ. ''કેન પકારેન નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા ''**તીહિ તણ્હાહી**''તિઆદિ વુત્તં. **ભવતણ્હાયા**તિ રૂપભવતણ્હાય. **વિભવતણ્હાયા**તિ અરૂપભવતણ્હાય. યેન યેન વા પન **વત્થુના** તણ્હાપભેદઉચ્છેદાદિવત્થુના **અજ્ઝોસિતા** ભવતણ્હાદિવસેન અજ્ઝોસિતા, તેન તેન પકારેન તણ્હાદિના વા તણ્હાપભેદઉચ્છેદાદિવત્થુના વા તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં.

તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્તં તણ્હાપક્ખેનેવ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ આચરિયેન વુત્તં, અમ્હેહિ ચ લક્ખિતં, ‘‘દિટ્ઠિસંકિલેસભાગિયં સુત્તં કેન પક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**તત્થ દિટ્ઠિસંકિલેસભાગિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **યેન યેન વા પન વત્થુના**તિ દિટ્ઠિપ્પભેદઅમરાવિક્ખેપાદિવત્થુના.

દિટ્ઠિસંકિલેસભાગિયં સુત્તં દિટ્ઠિપક્ખેનેવ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ આચરિયેન વુત્તં, અમ્હેહિ ચ લક્ખિતં, ‘‘દુચ્ચરિતસંકિલેસભાગિયં સુત્તં કેન પકારેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા “**તત્થ દુચ્ચરિતસંકિલેસભાગિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તથેવ વત્તબ્બત્તા “**તત્થ તણ્હાવોદાનભાગિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં, “**દિટ્ઠિવોદાનભાગિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં, “**દુચ્ચરિતવોદાનભાગિય**”ન્તિઆદિ વુત્તં.

**૧૧૨.** યસ્મિં સાસનપટ્ઠાને અટ્ઠારસ મૂલપદા દટ્ઠબ્બા, તં સાસનપટ્ઠાનં સોળસહિ સંકિલેસભાગિયાદીહિ સુત્તેહિ એકદેસનિદ્ધારણવસેન વિભજિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કિં પન તં સાસનપટ્ઠાનં તેહિ સોળસહિ એવ સંકિલેસભાગિયાદીહિ વિભજિતબ્બં, ઉદાહુ અઞ્ઞેહિ સુત્તેહિપિ વિભજિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા અઞ્ઞેહિ અટ્ઠવીસસુત્તેહિપિ વિભજિતું “**તત્થ કતમે અટ્ઠારસ મૂલપદા? લોકિયં લોકુત્તર**”ન્તિઆદિ વુત્તં . ‘‘યદિ અઞ્ઞેહિપિ અટ્ઠવીસસુત્તેહિ વિભજિતબ્બં, એવં સતિ ‘લોકિય’ન્તિઆદિવચનમેવ વત્તબ્બં, કસ્મા ‘તત્થ કતમે અટ્ઠારસ મૂલપદા’તિ વુત્તા’’તિ ચે? તસ્સ સાસનપટ્ઠાનવિભાગો અટ્ઠારસહિ મૂલપદેહિ સઙ્ગહિતો, અટ્ઠારસ મૂલપદાપિ વિભજિતે સાસનપટ્ઠાને દટ્ઠબ્બા, તસ્મા મૂલપદા વિભત્તાયેવ. તાનિ મૂલપદાનિ વિભજિતું “**તત્થ કતમે અટ્ઠારસ મૂલપદા**”તિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૨) પન –

> ‘‘એવં સોળસવિધેન સાસનપટ્ઠાનં નાનાસુત્તેહિ ઉદાહરણવસેન વિભજિત્વા ઇદાનિ અટ્ઠવીસતિવિધેન સાસનપટ્ઠાનં દસ્સેન્તેન યસ્મા અયમ્પિ પટ્ઠાનવિભાગો મૂલપદેહિ સઙ્ગહિતો, ન ઇમસ્સાપિ તેહિ અસઙ્ગહિતો પદેસો અત્થિ, તસ્મા મૂલપદં, વિભજિતબ્બતઞ્ચ દસ્સેતું ‘તત્થ કતમે અટ્ઠારસ મૂલપદા’તિ પુચ્છાય વસેન મૂલપદાનિ ઉદ્ધરિત્વા ‘લોકિયં લોકુત્તર’ન્તિઆદિના નવ તિકા, થવો ચાતિ અટ્ઠવીસતિવિધં સાસનપટ્ઠાનં ઉદ્દિટ્ઠ’’ન્તિ –

વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ સોળસહારપઞ્ચકનયઅટ્ઠારસમૂલપદેસુ કતમાનિ પદાનિ મૂલપદાનિ હોન્તીતિ પુચ્છતિ. લોકે નિયુત્તો સભાવધમ્મોતિ **લોકિયો**, લોકે વા વિદૂહિ વિદિતો સભાવોતિપિ **લોકિયો**, લોકિયો સભાવધમ્મો અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ અત્થીતિ તં વિસેસસુત્તં **લોકિયં** નામ. એસ નયો “**લોકુત્તર**”ન્તિઆદીસુપિ વેદિતબ્બો. જાનાતીતિ **ઞાણં**, ઞાણં અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ અત્થીતિ **ઞાણં**. ઞાતબ્બાતિ **ઞેય્યા**, ઞેય્યા અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ અત્થીતિ **ઞેય્યં**. એસેવ નયો – “**ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચા**”તિ એત્થાપિ વેદિતબ્બો. નિબ્બાનં પઠમં પસ્સતીતિ **દસ્સનં**, પઠમમગ્ગઞાણં, દસ્સનં અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ અત્થીતિ **દસ્સનં**. ભાવના અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ પાળિયા અત્થીતિ **ભાવના**. “**દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચા**”તિ એત્થાપિ એસ નયો વેદિતબ્બો. સસ્સ અત્તનો વચનન્તિ **સકં**, સકં વચનં **સકવચનં**, ભગવતો વચનન્તિ અત્થો. પરસ્સ વચનં **પરવચનં**. વિસ્સજ્જનીયો અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ અત્થીતિ **વિસ્સજ્જનીયં**. નત્થિ વિસ્સજ્જનીયો અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સાતિ **અવિસ્સજ્જનીયં**. કમ્મં અસ્સ વિસેસસુત્તસ્સ અત્થીતિ **કમ્મં**. વિપાકો અસ્સ પાઠસ્સ અત્થીતિ **વિપાકો** . સેસેસુપિ અસ્સત્થિઅત્થો ગહેતબ્બો. અથ વા લોકિયાદિઅત્થો મુખ્યત્થો, તંવાચકસુત્તમ્પિ ઠાન્યૂપચારેન વુત્તં. બુદ્ધાદીનં ગુણે અભિત્થવતિ એતેન સુત્તપ્પદેસેનાતિ **થવો**, સુત્તપ્પદેસો.

‘‘તેસુ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ લોકિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનસુત્તેસુ કતમં સુત્તં લોકિયં સુત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમં લોકિય’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ લોકિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનસુત્તેસુ **કતમં** સુત્તં લોકિયં સાસનપટ્ઠાનં સુત્તન્તિ પુચ્છતિ.

ભિક્ખવે, ધેનુયા થનેહિ નિક્ખન્તં સજ્જુખીરં નિક્ખન્તક્ખણે **ન મુચ્ચતિ** ન પરિણમતિ ખીરભાવં પજહિત્વા દધિભાવં ન પાપુણાતિ, તક્કાદિઅમ્બિલસમાયોગતો પચ્છા ખીરભાવં પજહતિ દધિભાવં પાપુણાતિ ઇવ, એવં યેન બાલેન પાપં યં કમ્મં કતં, તં કમ્મં કરણક્ખણે તસ્સ બાલસ્સ અપાયદુક્ખાદિનિબ્બત્તાપનવસેન ન વિપચ્ચતિ. દુતિયે પન વા તતિયાદિમ્હિ વા અત્તભાવે વિપચ્ચતિ. **ભસ્મચ્છન્નો** છારિકાય પટિચ્છન્નો **પાવકો** અગ્ગિ અક્કન્તં જનં અક્કમનક્ખણે ન ડહતિ. છારિકં પન તાપેત્વા કાલન્તરે ડહતિ ઇવ, એવં યેન બાલેન પાપં યં કમ્મં કતં, તં કમ્મં કરણક્ખણે તં બાલં અપાયદુક્ખાદિનિબ્બત્તાપનવસેન ડહાપેન્તં હુત્વા ન અન્વેતિ. દુતિયે વા તતિયાદિમ્હિ વા અત્તભાવે અપાયદુક્ખાદિનિબ્બત્તાપનવસેન ડહાપેન્તં હુત્વા ડહન્તં તં બાલં તં અન્વેતીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘ન હિ…પે॰… પાવકો’’તિ સુત્તં લોકિયે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **લોકિયં** નામ.

‘‘એત્તકમેવ લોકિય’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘ચત્તારિમાની’’**તિઆદિ વુત્તં. અત્થો પાકટો. **ઇદં** ‘‘ચત્તારિમાનિ…પે॰… કાળપક્ખેવ ચન્દિમા’’તિ સુત્તં લોકિયે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **લોકિયં** નામ.

‘‘એવં દુવિધંયેવ લોકિય’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે, લોકધમ્મા’’**તિઆદિ વુત્તં. અત્થો પાકટો. **ઇદં** ‘‘અટ્ઠિમે’’તિઆદિકં સુત્તં લોકિયેસુ અટ્ઠવિધેસુ અત્થેસુ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **લોકિયં** નામ.

નાનાવિધં લોકિયં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં સુત્તં લોકુત્તર’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘તત્થ કતમં લોકુત્તર’’**ન્તિઆદિ વુત્તં . ઇતો પરેસુપિ એસ નયો વેદિતબ્બો. **તત્થા**તિ તેસુ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ લોકિયાદીસુ સુત્તેસુ.

છેકેન સારથિના સુદન્તા અસ્સા સમથઙ્ગતા યથા, એવં **પહીનમાનસ્સ** પહીનનવવિધમાનસ્સ **યસ્સ** અનાસવસ્સ ભિક્ખુનો **ઇન્દ્રિયાનિ** છબ્બિધાનિ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનિ સમથઙ્ગતાનિ. **તાદિનો** તાદિલક્ખણેન સમન્નાગતસ્સ અનાસવસ્સ **તસ્સ** ભિક્ખુનો દેવાપિ મનુસ્સાપિ પિહયન્તીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘યસ્સિન્દ્રિયાની’’તિઆદિકં સુત્તં લોકુત્તરે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **લોકુત્તરં** નામ.

‘‘એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘પઞ્ચિમાનિ ભિક્ખવે ઇન્દ્રિયાની’’**તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** ‘‘પઞ્ચિમાની’’તિઆદિકં સુત્તમ્પિ લોકુત્તરે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **લોકુત્તરં** નામ. (૧)

‘‘લદ્ધાન માનુસત્તં દ્વે, કિચ્ચં અકિચ્ચમેવ ચા’’તિઆદિકા દ્વે ગાથા વુત્તા. **ઇહ** ગાથાસુ ‘‘સુકિચ્ચં ચેવ પુઞ્ઞાની’’તિ **યં** ગાથાપદઞ્ચ ‘‘પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાન, સગ્ગા સગ્ગં વજન્તિ કતપુઞ્ઞા’’તિ **યં** ગાથાપદઞ્ચ વુત્તં, **ઇદં** ગાથાપદં લોકિયે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **લોકિયં** નામ.

**ઇહ** ગાથાસુ ‘‘સંયોજનવિપ્પહાનં વા’’તિ **યં** ગાથાપદઞ્ચ ‘‘સંયોજનવિપ્પહાના, જરામરણા વિપ્પમુચ્ચન્તી’’તિ **યં** ગાથાપદઞ્ચ વુત્તં, **ઇદં** ગાથાપદં વુત્તનયેન લોકુત્તરં નામ. **ઇદં** ‘‘લદ્ધાના’’તિઆદિકં વુત્તપ્પકારેન લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ.

ભિક્ખવે, વિઞ્ઞાણે આહારે આહારપટિબદ્ધે છન્દરાગે સતિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ. ‘‘વિઞ્ઞાણે…પે॰… હોતી’’તિ **ઇદં** વુત્તનયેન લોકિયં નામ. ‘‘વિઞ્ઞાણે…પે॰… નિરોધો’’તિ **ઇદં** સુત્તં લોકુત્તરં નામ. **ઇદં** ‘‘વિઞ્ઞાણે ચે ભિક્ખવે’’તિઆદિકં સુત્તં લોકિયે અત્થે ચ લોકુત્તરે અત્થે ચ એકદેસવસેન વાચકઞાપકવસેન પવત્તનતો **લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ.** (૨)

**૧૧૩**. સત્તલોકે સબ્બા દિસા અનુપરિગમ્મ **ક્વચિ** દિસાયં ચેતસા **અત્તના** અત્તતો પિયતરં અઞ્ઞં નેવ અજ્ઝગા, અત્તાવ પિયતરો યથા , એવં **પરેસં** સત્તાનં **પુથુ** વિસું વિસું અત્તાવ **પિયો** પિયતરો, તસ્મા અત્તનોવ પિયતરત્તા **અત્તકામો** અત્તનો હિતકામો પણ્ડિતો સત્તલોકો અત્તાનં ઉપમં કત્વા પરં **ન હિંસે** ન હિંસેય્યાતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘સબ્બા દિસા’’તિઆદિકં સુત્તં સત્તેસુ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **સત્તાધિટ્ઠાનં** નામ.

યે કેચિ ખીણાસવા પુગ્ગલા **ભૂતાવ** ન ભવિસ્સન્તિ, **સબ્બે** તે ખીણાસવા પુગ્ગલા **દેહં** અત્તભાવં પહાય નિબ્બાનં ગમિસ્સન્તિ. યે ચ પુથુજ્જનાદયો સત્તા પુનબ્ભવેસુ ભવિસ્સન્તિ, **સબ્બે** તે પુથુજ્જનાદયો સત્તા **દેહં** અત્તભાવં પહાય પરલોકં ગમિસ્સન્તિ, તં **સબ્બજાનિં** સબ્બસ્સ સત્તસ્સ હાનિં મરણં, વિનાસં વા કુસલો યો પુગ્ગલો વિજાનાતિ, સો **કુસલો** પુગ્ગલો તં સબ્બજાનિં વિદિત્વા આતાપિયો બ્રહ્મચરિયં ચરેય્યાતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘યે કેચી’’તિઆદિકં વુત્તનયેન સત્તાધિટ્ઠાનં.

સત્તહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતં કલ્યાણમિત્તં યાવજીવં કુસલેન પુગ્ગલેન ન વિજહિતબ્બં. કતમેહિ સત્તહિ? પરિસુદ્ધસીલસમ્પત્તિપરિસુદ્ધદિટ્ઠિસમ્પત્તીહિ સમન્નાગતત્તા **પિયો ચ** પિયાયિતબ્બો ચ હોતિ, પાસાણછત્તં વિય **ગરુ ચ** હોતિ, સમ્ભાવેતબ્બતાય **ભાવનીયો ચ** હોતિ, ‘‘કાલેન વદામિ, નો અકાલેના’’તિઆદિકે પઞ્ચધમ્મે અત્તનિ ઉપટ્ઠાપેત્વા સબ્રહ્મચારીનં વા સિસ્સાનં વા વિનિચ્છયઉલ્લુમ્પનઓવાદદાનભાવે ઠત્વા **વત્તા ચ** હોતિ, સબ્રહ્મચારીહિ વા સિસ્સાદીહિ વા વુચ્ચમાનો સુવચો હુત્વા તેસં **વચનક્ખમો ચ** હોતિ, સચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદાદિગમ્ભીરં વા અઞ્ઞં ગમ્ભીરં વા **કથં કત્તા ચ** હોતિ, ધમ્મવિનયાદિવસેનેવ દીપનતો **અટ્ઠાને ચ ન નિયોજકો** હોતિ. ઇમેહિ સત્તહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતં કલ્યાણમિત્તં યાવજીવં ન વિજહિતબ્બં. **ઇદં** ‘‘સત્તહી’’તિઆદિવચનં ભગવા અવોચ. **ઇદં** ‘‘સત્તહી’’તિઆદિકં વચનં સુગતો વત્વા અથાપરં **એતં** ગાથાવચનં સત્થા અવોચ. કિં અવોચ?

> ‘‘પિયો ગરુ ભાવનીયો, વત્તા ચ વચનક્ખમો;
> ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા, ન ચટ્ઠાને નિયોજકો;
> તં મિત્તં મિત્તકામેન, યાવજીવમ્પિ સેવિય’’ન્તિ. –

**એતં** ગાથાવચનં સત્થા અવોચાતિ યોજના. ‘‘ન ચ અટ્ઠાનયોજકો’’તિ પાઠો અત્થિ. **ઇદં** ‘‘સત્તહી’’તિઆદિકં વચનં સત્તાધિટ્ઠાનં.

લોકે યં કામસુખઞ્ચ યં ઇદં દિવિયં સુખઞ્ચ અત્થિ, **એતે** કામસુખદિવિયસુખા તણ્હાક્ખયસુખસ્સ સોળસિં કલં ન અગ્ઘન્તીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘યઞ્ચા’’તિઆદિકં સુત્તં ધમ્માધિટ્ઠાનં.

**યત્થ** નિબ્બાને દુક્ખં નિરુજ્ઝતિ, સમ્માસમ્બુદ્ધદેસિતં અસોકં વિરજં ખેમં તં નિબ્બાનં સુસુખં વતાતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘સુસુખ’’ન્તિઆદિકં સુત્તમ્પિ ધમ્માધિટ્ઠાનં. (૩)

તીસુ ભવેસુ સત્તાનં જનનતો તણ્હાસઙ્ખાતં **માતરઞ્ચ**, પિતરં નિસ્સાય માનસ્સ ઉપ્પજ્જનતો માનસઙ્ખાતં **પિતરઞ્ચ**, રટ્ઠે લોકો રટ્ઠિસ્સરં રાજાનં ભજતિ વિય દ્વિન્નં સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠીનં સબ્બદિટ્ઠિગતેહિ ભજનીયત્તા સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિસઙ્ખાતે **ખત્તિયે દ્વે રાજાનો ચ**, આયસાધકો પુરિસો રટ્ઠે અત્થં અનુચરતિ ઇવ નન્દિરાગસ્સ દ્વાદસાયતને અનુચરણતો નન્દિરાગસઙ્ખાતેન અનુચરણેન સહ પવત્તનટ્ઠાનં દ્વાદસાયતનસઙ્ખાતં **રટ્ઠઞ્ચ** ખીણાસવો યો બ્રાહ્મણો હનતિ, સો બ્રાહ્મણો હન્ત્વા **અનીઘો** નિદ્દુક્ખો હુત્વા યાતીતિ યોજના. ઇહ ''માતર''ન્તિઆદિગાથાયં ''માતરં...પે॰... હન્ત્વા''તિ **ઇદં** ગાથાવચનં ધમ્માધિટ્ઠાનં. ''અનીઘો યાતિ બ્રાહ્મણો''તિ **ઇદં** ગાથાવચનં સત્તાધિટ્ઠાનં. **ઇદં** ''માતર''ન્તિઆદિકં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ.

''ચત્તારોમે ભિક્ખવે ઇદ્ધિપાદા''તિ **ઇદં** સુત્તપ્પદેસવચનં ધમ્માધિટ્ઠાનં. સો ચતૂહિ ઇદ્ધિપાદેહિ સમન્નાગતો પુગ્ગલો **કાયેપિ** કરજકાયેપિ **ચિત્તં** પાદકજ્ઝાનચિત્તં **સમોદહતિ** પક્ખિપતિ, સો પુગ્ગલો દિસ્સમાનકાયેન ગન્તુકામો કરજકાયગતિકં પાદકજ્ઝાનચિત્તં અધિટ્ઠહતિ. **ચિત્તેપિ** પાદકજ્ઝાનચિત્તેપિ **કાયં** કરજકાયં **સમોદહતિ** પક્ખિપતિ, સો પુગ્ગલો સીઘં અઞ્ઞં ગન્તુકામો પાદકજ્ઝાનચિત્તગતિકં કરજકાયં અધિટ્ઠહતિ. **કાયે** કરજકાયે **સુખસઞ્ઞઞ્ચ** સુખવિહારસઞ્ઞઞ્ચ **લહુસઞ્ઞઞ્ચ** લહુગમનસઞ્ઞઞ્ચ ઓક્કમિત્વા અઞ્ઞં ગમનેય્યં ઇચ્છિતટ્ઠાનં એકચિત્તક્ખણેનેવ ચ ગન્ત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. **ઇદં** ''સો''તિઆદિકં સુત્તપ્પદેસવચનં સત્તાધિટ્ઠાનં. **ઇદં** ''ચત્તારોમે''તિઆદિકં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ. (૪)

**૧૧૪**. યં સબ્બઞ્ઞુત**ઞાણં લોકુત્તરં** લોકં ઉત્તરિત્વા અભિભવિત્વા ઠિતં, **યેન** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન ભગવા ''સબ્બઞ્ઞૂ''તિ વુચ્ચતિ, **તસ્સ** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ પરિહાનં નત્થિ, **તં** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં સબ્બકાલે જાનિતું આવજ્જનકાલે પવત્તતીતિ યોજના. **ઇદં** ''યં ત''ન્તિઆદિકં ઞાણે અત્થે વાચકઞાપકભાવેનપિ પવત્તનતો **ઞાણં** નામ.

**યાય** નિબ્બાનગામિનિયા મગ્ગપઞ્ઞાય જાતિમરણસઙ્ખયં પજાનાતિ, સા નિબ્બાનગામિની મગ્ગપઞ્ઞા સબ્બાહિ લોકિયાહિ પઞ્ઞાહિ **સેટ્ઠા** પસત્થાતિ યોજના. **ઇદં** ''પઞ્ઞા હી''તિઆદિકં વુત્તનયેન ઞાણં નામ.

''ધોતક, વો તુમ્હાકં સન્તિં અહં કિત્તયિસ્સામી''તિ ભગવા અવોચ. "**દિટ્ઠે ધમ્મે** દુક્ખાદિધમ્મે વા અત્તભાવે વા **સતો** અનિચ્ચાનુપસ્સનાદિસતિસમ્પન્નો હુત્વા **ચરં** ચરન્તો યોગાવચરો અનીતિહં **યં સન્તિં** યં નિબ્બાનં અરિયમગ્ગેન **વિદિત્વા લોકે** સંસારલોકે **વિસત્તિકં** વિસપ્પકં તણ્હં **તરે** તરેય્યા''તિ ભગવા અવોચ.

ધોતકો ભગવન્તં વદતિ "**મહેસિ** મહન્તે સીલક્ખન્ધાદી એસનસીલ, ગોતમ, **સતો** 'સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા'તિઆદિસરણસમ્પન્નો હુત્વા **ચરં** ચરન્તો યોગાવચરો ઉત્તમં **યં સન્તિં** યં નિબ્બાનં અરિયમગ્ગેન **વિદિત્વા લોકે** સંસારલોકે વિસત્તિકં તણ્હં **તરે** તરેય્યાતિ **તઞ્ચ** વચનં **તઞ્ચ** સન્તિં નિબ્બાનં અહં **અભિનન્દામિ** અભિપત્થયામિ, મહેસિ ત્વં, યઞ્ચ સમ્પજાનાસી''તિ ધોતકો ભગવન્તં વદતિ.

"**ધોતકા**"તિ આલપિત્વા ભગવા ધોતકં અવોચ. "**ઉદ્ધં** અનાગતં ઉપરિ **અધો** અતીતં હેટ્ઠા ચ **તિરિયઞ્ચાપિ** મજ્ઝે પચ્ચુપ્પન્નં પરિતો ચ **લોકે** સંસારલોકે એતં તણ્હં **ભવાભવાય** ખુદ્દકભવમહન્તભવત્થાય **સઙ્ગો** લગ્ગોતિ **વિદિત્વા** વિચરન્તો ત્વં તણ્હં **માકાસિ** મા અકાસી''તિ ભગવા ધોતકં અવોચાતિ યોજના. **ઇદં** ''કિત્તયિસ્સામી''તિઆદિકં ઞેય્યે વિસયે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **ઞેય્યં** નામ.

‘‘એત્તકમેવા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**ચતુન્નં ભિક્ખવે**’’તિઆદિ વુત્તં. ભિક્ખવે, ચતુન્નં **અરિયસચ્ચાનં** અરિયભાવકરાનં સચ્ચાનં **અનનુબોધા** અબુજ્ઝનેન **અપ્પટિવેધા** અપ્પટિવિજ્ઝનેન **એવં** ઇમિના કારણેન મમઞ્ચેવ તુમ્હાકઞ્ચ દીઘમદ્ધાનં ઇદં **સન્ધાવિતં** સન્ધાવનં, ઇદં **સંસરિતં** સંસરણં અહોસીતિ, ભિક્ખવે, અજ્જ **તયિદં** તં ઇદં દુક્ખં અરિયસચ્ચં મયા અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં…પે॰… **તયિદં** તં ઇદં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચં મયા અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં, મમ ભવતણ્હા ઉચ્છિન્ના, ભવનેત્તિ તણ્હા ખીણા, ઇદાનિ મમ પુનબ્ભવો નત્થિ, **ઇતિ ઇદં** ‘‘ચતુન્ન’’ન્તિઆદિકં ભગવા અવોચ, સુગતો **ઇદં** ‘‘ચતુન્ન’’ન્તિઆદિકં વત્વા અથાપરં **એતં** ‘‘ચતુન્ન’’ન્તિઆદિગાથાવચનં સત્થા અવોચાતિ યોજેત્વા ગાથાયઞ્ચ તથેવ યોજના કાતબ્બા. **ઇદં** ‘‘ચતુન્ન’’ન્તિઆદિકં વુત્તનયેન ઞેય્યં નામ. (૫)

‘‘રૂપં અનિચ્ચં…પે॰… વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચ’’ન્તિ **ઇદં** સુત્તં ઞેય્યે રૂપાદિધમ્મે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **ઞેય્યં** નામ.

**એવં** ‘‘રૂપં અનિચ્ચ’’ન્તિઆદિના પકારેન **જાનં** જાનન્તો **એવં** ‘‘રૂપં અનિચ્ચ’’ન્તિઆદિના પકારેન **પસ્સં** પસ્સન્તો **અરિયસાવકો** અરિયસ્સ ભગવતો સાવકો ‘‘ઇદં રૂપં અનિચ્ચ’’ન્તિ રૂપં પસ્સતિ, ‘‘અયં વેદના અનિચ્ચા’’તિ વેદનં પસ્સતિ, ‘‘અયં સઞ્ઞા અનિચ્ચા’’તિ સઞ્ઞં પસ્સતિ, ‘‘ઇમે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિ સઙ્ખારે પસ્સતિ, ‘‘ઇદં વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચ’’ન્તિ વિઞ્ઞાણં પસ્સતિ. **ઇતિ ઇદં** સુત્તં રૂપાદિપસ્સને ઞાણે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **ઞાણં** નામ.

**સો** ‘‘રૂપં અનિચ્ચ’’ન્તિઆદિના પકારેન પસ્સન્તો અરિયસાવકો **રૂપેન** રૂપરાગેન પરિમુચ્ચતિ…પે॰… **વિઞ્ઞાણમ્હા** વિઞ્ઞાણરાગમ્હા પરિમુચ્ચતીતિ દુક્ખસ્મા પરિમુચ્ચતીતિ અહં વદામીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘સો પરિમુચ્ચતી’’તિઆદિકં સુત્તં ઞાણે ચ ઞેય્યે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ** હોતિ.

**સબ્બે** પઞ્ચક્ખન્ધા પચ્ચયેહિ સઙ્ખરિતત્તા **સઙ્ખારા** આદિઅન્તવન્તભાવતો, અનિચ્ચન્તિકભાવતો, તાવકાલિકભાવતો ચ ખણપરિત્તભાવતો **અનિચ્ચા** ભવન્તિ. **ઇદં** ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિ સુત્તપ્પદેસવચનં વુત્તનયેન ઞેય્યં નામ. **યદા** વિપસ્સનાકરણકાલે **પઞ્ઞાય** વિપસ્સનાપઞ્ઞાય **પસ્સતિ** અનિચ્ચતાદિકં પસ્સતિ. **ઇદં** ‘‘યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી’’તિ સુત્તપ્પદેસવચનં ઞાણં નામ. **અથ** પસ્સનક્ખણે **દુક્ખે** પઞ્ચક્ખન્ધે વિપસ્સકો નિબ્બિન્દતિ, નિબ્બિન્દન્તો પુગ્ગલો દુક્ખાદિજાનનાદિવસેન ચત્તારિ સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ, **એસો** ચતુસચ્ચપટિવેધો **વિસુદ્ધિયા** વિસુદ્ધત્થાય મગ્ગોતિ. **ઇદં** ‘‘અથા’’તિઆદિકં સુત્તપ્પદેસવચનં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ હોતિ.

**સોણા**તિ સોણં આલપતિ. **સમણા** બાહિરકસમણા **બ્રાહ્મણા** જાતિબ્રાહ્મણા અનિચ્ચેન રૂપેન, દુક્ખેન રૂપેન, વિપરિણામધમ્મેન રૂપેન ‘‘અહં પરેહિ **સેય્યો** ઉત્તમો અસ્મી’’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, ‘‘અહં પરેન **સદિસો** સમાનો અસ્મી’’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, ‘‘અહં પરતો **હીનો** લામકો અસ્મી’’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, યથાભૂતસ્સ અદસ્સના **અઞ્ઞત્ર** વજ્જેત્વા અઞ્ઞં કિં નામ કારણં સિયા, યથાભૂતં અદસ્સનતો તાવ સમનુપસ્સનસ્સ અઞ્ઞં કારણં નત્થિ, યથાભૂતં અદસ્સનમેવ કારણન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘**અનિચ્ચાય વેદનાયા**’’તિઆદીસુપિ ઇમિના વુત્તનયેન વુત્તનયાનુસારેન યોજના કાતબ્બા. **ઇદં** ‘‘યે હિ કેચી’’તિઆદિકં સુત્તપ્પદેસવચનં ઞેય્યં નામ. ‘‘યે ચ ખો કેચી’’તિઆદિકો સુક્કપક્ખો પન વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બો. **ઇદં** ‘‘યે ચ ખો’’તિઆદિકં સુત્તપ્પદેસવચનં ઞાણં

નામ. **ઇદં** ‘‘યે હિ કેચી’’તિઆદિકં સુત્તં ઞાણે ચ ઞેય્યે ચ અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ** હોતિ. (૬)

નાનાવિધં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ સાસનપટ્ઠાનસુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં દસ્સન’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં દસ્સન**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ લોકિયાદીસુ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ સાસનપટ્ઠાનેસુ સુત્તેસુ કતમં સુત્તં દસ્સનં નામાતિ પુચ્છતિ.

**૧૧૫. ગમ્ભીરપઞ્ઞેન** સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધેન **સુદેસિતાનિ** સઙ્ખેપવિત્થારાદીહિ તેહિ તેહિ નયેહિ સુટ્ઠુ દેસિતાનિ અરિયસચ્ચાનિ **યે** ભાવિતભાવના અરિયપુગ્ગલા પઞ્ઞાઓભાસેન વિભાવયન્તિ, તે ભાવિતભાવના અરિયપુગ્ગલા દેવરજ્જચક્કવત્તિરજ્જાદિપમાદટ્ઠાનં આગમ્મ ભુસં પમત્તા કિઞ્ચાપિ હોન્તિ, તથાપિ **તે** ભાવિતભાવના અરિયપુગ્ગલા સોતાપત્તિમગ્ગઞાણેન અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન અટ્ઠમભવાદીસુ ઉપ્પજ્જનારહાનં નામરૂપાનં નિરુદ્ધત્તા અટ્ઠમક્ખત્તુવસેન **અટ્ઠમં** ભવં ન આદિયન્તીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘યે અરિયસચ્ચાની’’તિઆદિકં સુત્તં દસ્સને પઠમમગ્ગઞાણે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **દસ્સનં** નામ.

નગરદ્વારબાહથિરકરણત્થં ઉમ્મારબ્ભન્તરે પથવિયં અટ્ઠહત્થદસહત્થપ્પમાણં આવાટં ખણિત્વા તસ્મિં આવાટે ઉસ્સાપિતત્તા **પથવિસ્સિતો** પથવિનિસ્સિતો અન્તોપથવિનિસ્સિતો **ઇન્દખીલો** સારદારુમયો થમ્ભો **ચતુબ્ભિ** ચતૂહિ દિસાહિ આગતેહિ **વાતેહિ** મહાવાતેહિ **અસમ્પકમ્પિયો** સમ્પકમ્પિતું અસક્કુણેય્યો સિયા યથા, **યો** સપ્પુરિસો અરિયસચ્ચાનિ અવેચ્ચ પસ્સતિ, તં સપ્પુરિસં સબ્બતિત્થિયવાદવાતેહિ અસમ્પકમ્પિયત્તા **તથૂપમં** અહં વદામીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘યથિન્દખીલો’’તિઆદિકં સુત્તં વુત્તનયેન દસ્સનં નામ.

ભિક્ખવે, ચતૂહિ સોતાપત્તિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતો **અરિયસાવકો** અરિયસ્સ ભગવતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સાવકો આચિક્ખિતું **આકઙ્ખમાનો** હુત્વા **અત્તનાવ** સયમેવ અત્તાનં બ્યાકરેય્ય ‘‘ભો, મમ અત્ત અહં ઇદાનિ ખીણનિરયો અમ્હિ, ખીણતિરચ્છાનયોનિ અમ્હિ…પે॰… દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સામી’’તિ બ્યાકરેય્ય. ચતુરઙ્ગસરૂપં દસ્સેતું ‘‘**કતમેહિ ચતૂહી**’’તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** ‘‘ચતૂહી’’તિઆદિકં દસ્સનં નામ.

નાનાવિધં દસ્સનં નિદ્ધારિતં, ‘‘કતમા ભાવના’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમા ભાવના**’’તિઆદિ વુત્તં.

ઇધ સાસને **યસ્સ** અરિયસાવકસ્સ **અજ્ઝત્તં** કામભવે નિબ્બત્તાપકાનં ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનં પજહનવસેન ચ **બહિદ્ધા** રૂપારૂપભવેસુ નિબ્બત્તાપકાનં ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનં પજહનવસેન ચ **ઇન્દ્રિયાનિ** સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ **સુભાવિતાનિ** અરિયમગ્ગભાવનાવસેન સુટ્ઠુ ભાવિતાનિ ભવન્તિ, **ભાવિતો** ભાવિતમગ્ગો **સ દન્તો** સો અરિયસાવકો ઇમં લોકઞ્ચ પરં લોકઞ્ચ **નિબ્બિજ્ઝ** નિબ્બિજ્ઝિત્વા પટિવિજ્ઝિત્વા **કાલં** મરણકાલે , કાલંકિરિયં વા **કઙ્ખતિ** પત્થેતીતિ યોજના. **અયં** ‘‘યસ્સિન્દ્રિયાની’’તિઆદિકા પાળિ ભાવનાય વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **ભાવના** નામ.

**ધમ્મપદાનિ** ઝાનવિપસ્સનામગ્ગફલનિબ્બાનધમ્મકોટ્ઠાસાનિ. **અનભિજ્ઝા ધમ્મપદં** અનભિજ્ઝાસીસેન અધિગતઝાનવિપસ્સનામગ્ગનિબ્બાનધમ્મપદં કોટ્ઠાસં. એસ નયો સેસેસુપિ. **અયં** ‘‘ચત્તારિમાની’’તિઆદિકા પાળિ વુત્તનયેન ભાવના નામ. (૭)

દેવપુત્ત છિન્દન્તો પુગ્ગલો **પઞ્ચ** ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનિ હેટ્ઠા મગ્ગત્તયેન **છિન્દે** છિન્દેય્ય, પજહન્તો પુગ્ગલો **પઞ્ચ** ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનિ અરહત્તમગ્ગેન **જહે** પજહેય્ય, ભાવયન્તો પુગ્ગલો **પઞ્ચ** સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ ચ ઉત્તરિ **ભાવયે** ભાવેય્ય. **પઞ્ચસઙ્ગાતિગો** રાગસઙ્ગદોસસઙ્ગમોહસઙ્ગમાનસઙ્ગદિટ્ઠિસઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ **ઓઘતિણ્ણોતિ** કામોઘભવોઘદિટ્ઠોઘઅવિજ્જોઘતિણ્ણોતિ **વુચ્ચતિ** કથીયતીતિ યોજના. ''પઞ્ચ છિન્દે પઞ્ચ જહે''તિ ઇદં વચનં દસ્સનં નામ. ''પઞ્ચ ચુત્તરિ...પે॰... વુચ્ચતી''તિ **અયં** પાળિ ભાવના નામ. **ઇદં** ''પઞ્ચા''તિઆદિકં સુત્તં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ હોતિ.

''**તીણિમાનિ**, **ભિક્ખવે**''તિઆદીસુ યોજના પાકટા. (૮)

**૧૧૬**. ''સબ્બપાપસ્સ અકરણં...પે॰... બુદ્ધાન સાસન''ન્તિ **ઇદં** સુત્તં સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ વચનભાવતો **સકવચનં** નામ. અત્થો હેટ્ઠા વુત્તોવ.

ભિક્ખવે, બાલસ્સ **બાલલક્ખણાનિ** બાલઉપલક્ખણકારણાનિ **બાલનિમિત્તાનિ** ''અયં બાલો''તિ ગહણકારણાનિ **બાલાપદાનાનિ** બાલસ્સ અપદાનાનિ પોરાણાનિ વિરુળ્હાનિ કમ્માનિ **યેહિ** બાલલક્ખણાદીહિ બાલં ''બાલો''તિ **પરે** પણ્ડિતા સઞ્જાનન્તિ, **ઇમાનિ** બાલલક્ખણાનિ મયા વુચ્ચમાનાનિ તીણિ. કતમાનિ તીણિ? ભિક્ખવે, બાલો **દુચ્ચિન્તિતચિન્તી ચ** દુચ્ચિન્તિતં અભિજ્ઝાબ્યાપાદમિચ્છાદસ્સનં ચિન્તી ચ હોતિ, **દુબ્ભાસિતભાસી** દુબ્ભાસિતં મુસાવાદાદિં ભાસી ચ હોતિ. **દુક્કટકમ્મકારી ચ** દુક્કટં પાણાતિપાતાદિકમ્મં કારી ચ હોતિ. ભિક્ખવે, બાલસ્સ...પે॰... બાલાપદાનાનિ ઇમિના મયા વુત્તાનિ તીણિ ખો ભવન્તિ. સુક્કપક્ખો પન વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બો. **ઇદં** ''તીણિમાનિ ભિક્ખવે''તિઆદિકં વચનં સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ વચનભાવતો **સકવચનં** નામ.

પથવીસમો વિત્થતો સમ્બોધો નામ નત્થિ. પાતં વુટ્ઠં ઉદકં આભુસો લાભિ ગણ્હાતીતિ **પાતાલો**, પાતાલેન સમો **પાતાલસમો** નિન્નો ન વિજ્જતિ. મેરુસમો ઉન્નતો નત્થિ, ચક્કવત્તિસદિસો પોરિસો નત્થીતિ યોજના. **ઇદં** ''પથવીસમો''તિઆદિકં વચનં પરસ્સ દેવસ્સ વચનભાવતો **પરવચનં** હોતિ.

''દેવાનં ઇન્દ, તવ સુભાસિતેન જયો હોતી''તિ વત્વા ''વેપચિત્તિ, તવ સુભાસિતેન જયો હોતૂ''તિ વત્વા ''વેપચિત્તિ, ત્વં ગાથં **ભણ** ભણાહી''તિ અવોચ. ભિક્ખવે, અથ ખો અસુરિન્દો વેપચિત્તિ **ઇમં** વુચ્ચમાનં ગાથં અભાસિ ''તે પટિસેધકો **નો ચે અસ્સ** નો ચે ભવેય્ય , એવં સતિ બાલા ભિય્યો પકુજ્ઝેય્યું, તસ્મા **ધીરો** પણ્ડિતો ભુસેન દણ્ડેન બાલં નિસેધયે''તિ.

ગાથાય, ભિક્ખવે, અસુરિન્દેન વેપચિત્તિના ભાસિતાય અસુરા અનુમોદિંસુ, દેવા તુણ્હી અહેસું. ભિક્ખવે, અથ ખો અસુરિન્દો વેપચિત્તિ દેવાનં ઇન્દં સક્કં **એતં** વચનં અવોચ ''દેવાનમિન્દ, ત્વં ગાથં **ભણ** ભણાહી''તિ એતં વચનં અવોચ. ભિક્ખવે, અથ ખો દેવાનમિન્દો સક્કો ઇમં ગાથં અભાસિ ''બાલસ્સ પટિસેધનં **પરં** પચ્ચત્થિકં સઙ્કુપિતં ઞત્વા **સતો** સતિમા **યો** પણ્ડિતો કોધતો ઉપસમ્મતિ, તસ્સ પણ્ડિતસ્સ **એતદેવ** ઉપસમં વરન્તિ અહં મઞ્ઞે''તિ.

ગાથાય, ભિક્ખવે, દેવાનમિન્દેન સક્કેન ભાસિતાય દેવા અનુમોદિંસુ, અસુરા તુણ્હી અહેસું. ભિક્ખવે, અથ ખો દેવાનમિન્દો સક્કો અસુરિન્દં વેપચિત્તિં **એતં** વચનં અવોચ ''વેપચિત્તિ, ત્વં ગાથં ભણાહી''તિ એતં વચનં

અવોચ. ભિક્ખવે, અથ ખો અસુરિન્દો વેપચિત્તિ ઇમં ગાથં અભાસિ "વાસવ યદા તિતિક્ખતિ, તદા નં તિતિક્ખન્તં પુગ્ગલં બાલો "અયં મે ભયા તિતિક્ખતી"તિ મઞ્ઞતિ, તિતિક્ખાય એતદેવ વજ્જં અહં પસ્સામિ. વાસવ ગોગણો પલાયિનં ગવં અજ્ઝોત્થરતિ ઇવ, એવં દુમ્મેધો ખમન્તં ભિય્યો **અજ્ઝારુહતિ** અજ્ઝોત્થરતિ.

ગાથાય, ભિક્ખવે, અસુરિન્દેન વેપચિત્તિના ભાસિતાય અસુરા અનુમોદિંસુ, દેવા તુણ્હી અહેસું. જાયમાને ચ ગોયુદ્ધે પઠમં દ્વેયેવ ગોણા યુજ્ઝન્તિ, ગોગણો પન યાવ એકો ગોણો ન પલાયતિ, તાવ ઓલોકેન્તોવ તિટ્ઠતિ. યદા ચ એકો ગોણો પલાયતિ , તદા સબ્બો ગોણો તં પલાયિનં ગવં ભિય્યો અજ્ઝોત્થરતીતિ ગોયુદ્ધસભાવો વેદિતબ્બો. "**અથ ખો**"તિઆદીનં યોજનત્થો પાકટો.

વેપચિત્તિ, યો પુગ્ગલો તિતિક્ખતિ, **તં** ખમન્તં પુગ્ગલં "અયં મે ભયા તિતિક્ખતી"તિ કામં મઞ્ઞતુ વા, મા મઞ્ઞતુ વા, તં મઞ્ઞનં નિપ્ફલમેવ. અત્થા સદત્થપરમા ભવન્તિ. **ખન્ત્યા** ખન્તિતો ભિય્યો સદત્થો નામ ન વિજ્જતિ.

યો બલવા સન્તો દુબ્બલસ્સ હવે તિતિક્ખતીતિ તસ્સ બલવન્તસ્સ **તં** તિતિક્ખનં પરમં ખન્તિન્તિ સપ્પુરિસા આહુ, દુબ્બલો નિચ્ચં ખમતિ એવ.

**યસ્સ** બાલસ્સ બાલબલં અત્થિ, તસ્સ બાલસ્સ બાલબલં "અબલ"ન્તિ સપ્પુરિસા આહુ, યસ્સ ધમ્મગુત્તસ્સ યં બલં અત્થિ, તસ્સ ધમ્મગુત્તસ્સ તસ્સ બલસ્સ **પટિવત્તા** પટિપ્ફરિત્વા વત્તા ન વિજ્જતિ.

વેપચિત્તિ, યો પુગ્ગલો **કુદ્ધં** પઠમં કુજ્ઝન્તસ્સ પટિકુજ્ઝતિ, સો પટિકુજ્ઝન્તો પુગ્ગલો તેન પટિકુજ્ઝનેન **તસ્સ** પઠમં કુજ્ઝન્તસ્સ પાપપુગ્ગલસ્સ પાપપુગ્ગલતો **પાપિયો એવ** પાપતરો હીનતરો એવ ભવે.

વેપચિત્તિ, યો સપ્પુરિસો **સતો** સતિમા પરં સઙ્કુપિતં ઞત્વા પઠમં કુજ્ઝન્તસ્સ અપ્પટિકુજ્ઝન્તોવ ભવે, સો સપ્પુરિસો દુજ્જયં સઙ્ગામં જેતિ નામ, અત્તનો ચ પરસ્સ ચ ઉભિન્નં અત્થં ચરતિ નામ.

અત્તનો ચ પરસ્સ ચ તિકિચ્છન્તાનં ઉભિન્નં કોધો ઉપસમ્મતિ, યે જના **ધમ્મસ્સ** ખન્તિધમ્મસ્સ અત્થે, ચતુસચ્ચધમ્મે વા અકોવિદા ભવન્તિ, તે જના ખમન્તં સપ્પુરિસં "અયં બાલો"તિ મઞ્ઞન્તિ, તેસં અકોવિદાનં જનાનં તં મઞ્ઞનં નિપ્ફલન્તિ.

ગાથાસુ, ભિક્ખવે, દેવાનમિન્દેન સક્કેન ભાસિતાસુ દેવા અનુમોદિંસુ, અસુરા તુણ્હી અહેસુન્તિ યોજના. **ઇદં** "ભિય્યો બાલા"તિઆદિકં વચનં સક્કવેપચિત્તીનં વચનભાવતો **પરવચનં** નામ. (૯)

**૧૧૭. પત્તં** એતરહિ અધિગતં યઞ્ચ કામૂપકરણં, આયતિં **પત્તબ્બં** અધિગતં યઞ્ચ કામૂપકરણં અત્થિ, એતં ઉભયં **રજાનુકિણ્ણં** રાગરજાદિકિણ્ણં ઇતિ **આતુરસ્સ** આતુરાનંયેવ પુગ્ગલાનં સન્તિકે **અનુસિક્ખતો** અનુસિક્ખન્તસ્સ **સિક્ખાસારા** હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ, સીલં વતં જીવિતં બ્રહ્મચરિયં ઇમે સિક્ખાસારા હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તીતિ યે **ઉપટ્ઠાનસારા** પુગ્ગલા સારતો ગહેત્વા ઠિતા. એત્થ **સીલં** નામ "ન કરોમી"તિ ઓરમણં. **વતં** નામ ભોજનકિચ્ચકરણાદિ. **જીવિતં** નામ આજીવો. **બ્રહ્મચરિયં** નામ મેથુનવિરતિવિસેસભાવો વેદિતબ્બો. તેસં ઉપટ્ઠાનસારાનં પુગ્ગલાનં **અયં** વાદો **એકો** પઠમો **અન્તો** લામકો. **યે ચ** પુગ્ગલા "કામેસુ દોસો નત્થી"તિ **એવંવાદિનો એવંદિટ્ઠિનો** હુત્વા ઠિતા, તેસં પુગ્ગલાનં **અયં** વાદો **એકો** દુતિયો **અન્તો** લામકો. ઇચ્ચેતે ઉભો **અન્તા**

અન્તવાદા પુગ્ગલા કટસિવડ્ઢના કટસિયો દિટ્ઠિં વડ્ઢેન્તિ. એતે **ઉભો અન્તે** અત્તકિલમથાનુયોગે કામસુખલ્લિકાનુયોગે **એકે** પુગ્ગલા અનભિઞ્ઞાય ઓલીયન્તિ, **એકે** પુગ્ગલા અતિધાવન્તીતિ યોજના. **ઇદં** ''યઞ્ચ પત્ત''ન્તિઆદિકં વચનં પરેસં પુગ્ગલાનં વચનભાવતો **પરવચનં** નામ.

**યે** ચ સમ્માદિટ્ઠિપુગ્ગલા **તે ઉભો અન્તે** અત્તકિલમથાનુયોગકામસુખલ્લિકાનુયોગે અભિઞ્ઞાય **તત્ર** ચ અન્તે ન અહેસું. તેન ચ અભિજાનનેન **તે** ઉભો અન્તે ન અમઞ્ઞિંસુ, **તેસં** સમ્માદિટ્ઠિપુગ્ગલાનં **વટ્ટં** તિવિધં વટ્ટં પઞ્ઞાપનાય નત્થિ. **ઇતિ** એવં **ઇદં** ''યે ચા''તિઆદિકં વચનં ભગવતો વચનભાવતો **સકવચનં** નામ. **અયં ઉદાનો** ''યઞ્ચ પત્તં...પે॰... પઞ્ઞાપનાયા''તિ અયં ઉદાનો વુત્તનયેન સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ હોતિ.

પસેનદિ નામ **કોસલો** કોસલિસ્સરો રાજા ભગવન્તં **એતં** ''ઇધ મય્હં...પે॰... તેસં પિયો અત્તા''તિ વચનં અવોચ. ભન્તે, ઇધ રહોગતસ્સ પટિસલ્લીનસ્સ **મય્હં** મમ **ચેતસો** ચિત્તસ્સ એવં પરિવિતક્કો ઉદપાદિ, **કેસં** સત્તાનં અત્તા પિયો નુ ખો, **કેસં** સત્તાનં અત્તા અપ્પિયો નુ ખો **ઇતિ** એતં પરિવિતક્કનં ઉદપાદિ. ભન્તે, તસ્સ મય્હં એતં પરિવિતક્કનં અહોસિ, **યે ચ કેચિ** સત્તા કાયેન દુચ્ચરિતં ચરન્તિ ખો...પે॰... મનસા દુચ્ચરિતં ચરન્તિ ખો, **તેસં** સત્તાનં અત્તા અપ્પિયો ખો. **તે** દુચ્ચરિતં ચરન્તા સત્તા ''નો અત્તા પિયો''તિ એવં કિઞ્ચાપિ વદેય્યું, અથ ખો **તેસં** દુચ્ચરિતં ચરન્તાનં સત્તાનં અત્તા અપ્પિયોવ. તં કિસ્સ હેતુ? અપ્પિયો **અપ્પિયસ્સ** અનત્થાય **યં** દુચ્ચરિતં કરેય્ય, **તં** દુચ્ચરિતં **તે** દુચ્ચરિતં ચરન્તા સત્તા **અત્તનાવ**. સયમેવ. **અત્તનો** અનત્થાય **હિ** યસ્મા કરોન્તિ, તસ્મા **તેસં** દુચ્ચરિતં ચરન્તાનં સત્તાનં અત્તા અપ્પિયોવાતિ એતં પરિવિતક્કનં અહોસિ.

ભન્તે , **યે ચ કેચિ** સત્તા કાયેન સુચરિતં ચરન્તિ ખો...પે॰... મનસા સુચરિતં ચરન્તિ ખો, **તેસં** સુચરિતં ચરન્તાનં સત્તાનં અત્તા પિયો ખો, **તે** સુચરિતં ચરન્તા સત્તા ''નો અત્તા અપ્પિયો''તિ એવં કિઞ્ચાપિ વદેય્યું, અથ ખો **તેસં** સુચરિતં ચરન્તાનં સત્તાનં અત્તા પિયોવ. તં કિસ્સ હેતુ? પિયો **પિયસ્સ** અત્થાય **યં** સુચરિતં ચરેય્ય, **તં** સુચરિતં **તે** સુચરિતં ચરન્તા સત્તા **અત્તનાવ** સયમેવ **અત્તનો** અત્થાય **હિ** યસ્મા કરોન્તિ , તસ્મા **તેસં** સુચરિતં ચરન્તાનં સત્તાનં અત્તા પિયોવાતિ એતં પરિવિતક્કનં અહોસિ. એતં વચનં અવોચાતિ યોજના.

"**એવમેતં મહારાજા**"તિ વચનં પઠમં વત્વા "**યે હિ કેચી**"તિઆદિકે ભગવતો વુત્તવચનેપિ યોજના તથેવ કાતબ્બા.

ગાથાસુ પન યો પણ્ડિતો અત્તાનં ''પિય''ન્તિ ચે જઞ્ઞા, એવં સતિ સો પણ્ડિતો **નં** અત્તાનં **પાપેન** કમ્મેન **ન સંયુજે** ન સંયોજેય્ય, **તં** વચનં **હિ** સચ્ચં પિયં અત્તાનં સુલભં ન હોતિ, દુક્કટકારિના સુખં સુલભં ન હોતિ.

**અન્તકેન** મચ્ચુના અધિપન્નસ્સ માનુસં ભવં **જહતો** પજહન્તસ્સ **તસ્સ** મરણમુખે ઠિતસ્સ સત્તસ્સ કિં સકં હોતિ, મરણમુખે ઠિતો સો સત્તો કિઞ્ચ આદાય પરલોકં ગચ્છતિ, છાયા ગચ્છન્તં સત્તં અનપાયિની ઇવ, એવં **અસ્સ** પરલોકગતસ્સ સત્તસ્સ કિઞ્ચ અનુગં હોતિ.

ઇતિ ભગવા એવં પુચ્છતિ, પુચ્છિત્વા "**ઉભો**"તિઆદિવિસ્સજ્જનવચનઞ્ચ આહ. **ઇધ** લોકે યો મચ્ચો યં પુઞ્ઞઞ્ચ યં પાપઞ્ચ ઉભો **કમ્મે કુરુતે** કરોતિ, **તસ્સ** પરલોકગતસ્સ મચ્ચસ્સ **તં** પુઞ્ઞપાપદ્વયં સકં હોતિ. પરલોકં ગતો મચ્ચો **તંવ** પુઞ્ઞપાપદ્વયં આદાય પરલોકં ગચ્છતિ, છાયા ગચ્છન્તં સત્તં અનપાયિની ઇવ, એવં **અસ્સ** પરલોકગતસ્સ મચ્ચસ્સ **તંવ** પુઞ્ઞપાપદ્વયં અનુગં હોતિ.

તસ્મા પણ્ડિતો **સમ્પરાયિકં** સમ્પરાયે ફલનિબ્બત્તાપકં કલ્યાણં **નિચયં** નિચયન્તો હુત્વા કરેય્ય. પાણિનં પરલોકસ્મિં પુઞ્ઞાનિ પતિટ્ઠા હોન્તિ, ઇતિ ભગવા આહાતિ યોજના કાતબ્બા. **ઇદં** ''રાજા પસેનદી''તિઆદિકં સુત્તં કોસલરઞ્ઞો વચનભાવતો **પરવચનં** હોતિ. ''એવમેતં , મહારાજ, એવમેતં મહારાજા''તિઆદિકા અનુગીતિ ભગવતો વચનભાવતો **સકવચનં** હોતિ. **ઇદં** દ્વયં વચનં સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ હોતિ. (૧૦)

**૧૧૮.** પઞ્હે પુચ્છિતે **ઇદં** દુક્ખસચ્ચં અભિઞ્ઞેય્યં, **ઇદં** સમુદયસચ્ચં પહાતબ્બં, **ઇદં** મગ્ગસચ્ચં ભાવેતબ્બં, **ઇદં** નિરોધસચ્ચં, ફલં વા સચ્છિકાતબ્બં, **ઇમે** કુસલાકુસલા **ધમ્મા** એવં કુસલાકુસલભાવેન **ગહિતા** અનવજ્જસાવજ્જભાવેન વા **ગહિતા** સુખવિપાકદુક્ખવિપાકભાવેન વા **ગહિતા** , **ઇદં** ઇટ્ઠવિપાકં **ઇદં** અનિટ્ઠવિપાકં ફલં નિબ્બત્તયઇતિ એવંગહિતાનં **તેસં** કુસલાકુસલધમ્માનં અયં વુદ્ધિ અત્થો, અયં હાનિ અત્થોતિ. **ઇતિ ઇદં** ''પઞ્હે પુચ્છિતે''તિઆદિકં સુત્તં વિસ્સજ્જનીયે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વિસ્સજ્જનીયં** નામ.

''ઉળારો બુદ્ધો ભગવા''તિ ઇમિના પદેન બુદ્ધઉળારતં **એકંસેનેવ** એકકોટ્ઠાસેનેવ નિદ્દિસે. ''સ્વાક્ખાતો ધમ્મો''તિ ઇમિના પદેન ધમ્મસ્વાક્ખાતતં **એકંસેનેવ** એકકોટ્ઠાસેનેવ નિદ્દિસે. ''સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો''તિ ઇમિના પદેન સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિં **એકંસેનેવ** એકકોટ્ઠાસેનેવ નિદ્દિસે ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિ ઇમિના પદેન સઙ્ખારાનિચ્ચતં એકંસેનેવ નિદ્દિસે. ''સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા''તિ ઇમિના પદેન સઙ્ખારદુક્ખતં એકંસેનેવ નિદ્દિસે. ''સબ્બે ધમ્મા અનત્તા''તિ ઇમિના પદેન ધમ્માનત્તતં એકંસેનેવ નિદ્દિસે. ''સબ્બે સઙ્ખારા અનત્તા''તિ અવત્વા ''સબ્બે ધમ્મા અનત્તા''તિ વુત્તેન ઇમિના પદેન સઙ્ખારેહિ અઞ્ઞં યં વા પન મગ્ગફલનિરોધસમાપત્તિધમ્મજાતં અત્થિ, તં મગ્ગફલનિરોધસમાપત્તિધમ્મજાતમ્પિ એવંજાતિયં એવં એકંસબ્યાકરણીયન્તિ મગ્ગફલનિરોધસમાપત્તિધમ્મજાતસ્સાપિ અનત્તતં એકંસેનેવ નિદ્દિસેતિ યોજના. **ઇદં** ''ઉળારો''તિઆદિકં સુત્તં વિસ્સજ્જનીયે બુદ્ધઉળારતાદિકે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વિસ્સજ્જનીયં** નામ.

નરદમ્મસારથિ આકઙ્ખતો **તે** ભગવતો **મનસા** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસહિતાદિમનસા **વિચિન્તિતં** ઞેય્યધમ્મં દેવા મનુસ્સા સબ્બે પાણિનો **ન જઞ્ઞા** ન જાનેય્યું. સન્તં અરણં સમાધિં નિસેવતો **તે** ભગવતો મનસા વિચિન્તિતા કસિણાપિ સબ્બે પાણિનો **ન જઞ્ઞા** ન જાનેય્યું. **કસિણાપિ** વા કસિણારમ્મણાય પઞ્ઞાયપિ **ન જઞ્ઞા** ન જાનેય્યું. **કસિણાપી**તિ એત્થ ચ ''કસિણાયપી''તિ વત્તબ્બેપિ ય-કાર લોપવસેન ''કસિણાપી''તિ વુત્તં. અથ વા ''**યં આકઙ્ખતિ** યં આકઙ્ખનં કરોતિ, **તં** આકઙ્ખનં **કિં** કતમ''ન્તિ પુચ્છિતં પઞ્હં અઞ્ઞેસં અવિસયત્તા અવિસ્સજ્જનીયં હોતીતિ યોજના. **ઇદં** ''આકઙ્ખતો''તિઆદિકં સુત્તં અવિસ્સજ્જનીયે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અવિસ્સજ્જનીયં** નામ.

ભગવા **સીલક્ખન્ધે** સીલક્ખન્ધહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **સમાધિક્ખન્ધે** સમાધિક્ખન્ધહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **પઞ્ઞાક્ખન્ધે** પઞ્ઞાક્ખન્ધહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **વિમુત્તિક્ખન્ધે** વિમુત્તિક્ખન્ધહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધે** વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **ઇરિયાયં** કાયવચીસમાચારે કાયવચીસમાચારહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **પભાવે** આનુભાવહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **હિતેસિતાયં** મેત્તાહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **કરુણાયં** કરુણાહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણો, ભગવા **ઇદ્ધિયં** ઇદ્ધિવિધહેતુ **એત્તકો** એતપરિમાણોતિ અવિસ્સજ્જનીયોતિ યોજના. **ઇદં** ''એત્તકો''તિઆદિકં સુત્તં અવિસ્સજ્જનીયે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અવિસ્સજ્જનીયં** નામ.

ભિક્ખવે, અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તથાગતસ્સ લોકે **ઉપ્પાદા** ઉપ્પાદહેતુ તિણ્ણં રતનાનં ઉપ્પાદો સમ્ભવતિ, આયતિં બુદ્ધરતનસ્સ ઉપ્પાદો સમ્ભવતિ, એકસ્સ બુદ્ધરતનસ્સ ધરમાનક્ખણેન હિ અઞ્ઞસ્સ બુદ્ધરતનસ્સ અનુપ્પજ્જનતો આયતિન્તિ વુત્તં, ધમ્મરતનસ્સ ઉપ્પાદો સમ્ભવતિ, સઙ્ઘરતનસ્સ ઉપ્પાદો સમ્ભવતીતિ તીણિ રતનાનિ. ''તાનિ તીણિ રતનાનિ ગુણતો કિંપમાણાની''તિ પુચ્છિતે સતિ તાનિ તીણિ રતનાનિ ગુણતો એતપરિમાણાનીતિ ન વિસ્સજ્જિતબ્બાનીતિ યોજના. ઇદં ''તથાગતસ્સા''તિઆદિકં સુત્તં અવિસ્સજ્જનીયે વિસયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અવિસ્સજ્જનીયં** નામ.

**બુદ્ધવિસયો** પુગ્ગલપરો પુગ્ગલપધાનો પઞ્હો અવિસ્સજ્જનીયો, બુદ્ધવિસયાવ **પુગ્ગલપરોપરઞ્ઞુતા** અવિસ્સજ્જનીયા. ભિક્ખવે, અવિજ્જાનીવરણાનં સત્તાનં પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ તણ્હાસંયોજનાનં, સકિં નિરયં સન્ધાવતં સંસરતં સત્તાનં, સકિં તિરચ્છાનયોનિં સન્ધાવતં સંસરતં સત્તાનં, સકિં પેત્તિવિસયં સન્ધાવતં સંસરતં સત્તાનં, સકિં અસુરયોનિં સન્ધાવતં સંસરતં સત્તાનં, સકિં દેવે સન્ધાવતં સંસરતં સત્તાનં, સકિં મનુસ્સે સન્ધાવતં સંસરતં સત્તાનં પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ ન દિસ્સતિ ન ઉપલબ્ભતીતિ. ''સા પુબ્બા કોટિ કતમા''તિ કેનચિ કતં પુચ્છનં **અવિસ્સજ્જનીયં** સંસારસ્સ પુબ્બકોટિયા અભાવતો અવિસ્સજ્જનીયં હોતિ. ''**ન પઞ્ઞાયતી**''તિ દેસના સાવકાનં ઞાણવેકલ્લેન કતા, ન અત્તનો ઞાણવેકલ્લેન. ''ન પઞ્ઞાયતી''તિ દેસના અત્તનો ચેવ સાવકાનઞ્ચ ઞાણવેકલ્લેન કાતબ્બા સિયાતિ ચોદનં મનસિ કત્વા ''**દુવિધા બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં દેસના**''તિઆદિ વુત્તં. અત્તા ઉપનેતબ્બો એતિસ્સા દેસનાયાતિ **અત્તૂપનાયિકા**. પરો ઉપનેતબ્બો એતિસ્સા દેસનાયાતિ **પરૂપનાયિકા**. ''કતમા અત્તૂપનાયિકા દેસના, કતમા પરૂપનાયિકા દેસના''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા નિયમેત્વા દસ્સેતું ''**ન પઞ્ઞાયતી**''તિઆદિ વુત્તં. ''ન પઞ્ઞાયતી''તિ દેસના સાવકાનં નેતબ્બાનં વસેન દેસિતત્તા પરૂપનાયિકા દેસના નામ, ''**નત્થિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અવિજાનના**''તિ દેસના અત્તનો નેતબ્બસ્સ વસેન દેસિતત્તા અત્તૂપનાયિકા દેસના નામ. ''નત્થિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અવિજાનના''તિ વુત્તત્તા પુબ્બાય કોટિયા અભાવતો એવ ન પઞ્ઞાયતીતિ વિઞ્ઞાયતિ, ભગવતો ઞાણસ્સ પઞ્ઞાપનં કાતું અસમત્થત્તા ન પઞ્ઞાયતીતિ ન વિઞ્ઞાયતિ તેન **અટ્ઠકથાયં** ''નત્થિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અવિજાનનાતિ એતેન પુરિમાય કોટિયા અભાવતો એવ ન પઞ્ઞાયતિ, ન તત્થ ઞાણસ્સ પટિઘાતોતિ દસ્સેતી''તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૮) વુત્તં.

''કથં પન બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અવિજાનનાય નત્થિભાવોવિજાનિતબ્બો''તિ વત્તબ્બત્તા અવિજાનનાય નત્થિભાવં જાનાપેતું ''**યથા ભગવા કોકાલિકં ભિક્ખુ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ''યં પન અત્થિ, તં અઞ્ઞેસં અપ્પમેય્યમ્પિ ભગવતો ન અપ્પમેય્યન્તિ ભગવતો સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણતં દસ્સેતું 'યથા ભગવા કોકાલિકં ભિક્ખું આરબ્ભા'તિઆદિમાહા''તિ વુત્તં. ભગવા કોકાલિકં ભિક્ખું આરબ્ભ ''કીવ દીઘં નુ ખો, ભન્તે, પદુમે નિરયે આયુપ્પમાણ''ન્તિ પઞ્હં પુચ્છિત્વા નિસિન્નં **અઞ્ઞતરં ભિક્ખું યથા** યેન પકારેન ''**સેય્યથાપિ...પે॰... આઘાતેત્વા**''તિ એવમાહ. તતો તેન પકારેન અવિજાનનાય નત્થિભાવો વિજાનિતબ્બોતિ અત્થો ગહેતબ્બો.

ભિક્ખુ, ત્વં સલ્લક્ખેહિ, કોકાલિકો વીસતિખારિકો કોસલકો તિલવાહો રાસિં કત્વા ઠપિતો, તતો તિલતો પુરિસો વસ્સસતસ્સ વસ્સસતસ્સ અચ્ચયેન એકમેકં તિલં ઉદ્ધરેય્ય, સો વીસતિખારિકો કોસલકો તિલવાહો ઇમિના ઉદ્ધરાનુપક્કમેન ખિપ્પતરં પરિક્ખયં પરિયાદાનં સેય્યથાપિ ગચ્છેય્ય, એકો અબ્બુદો નિરયો પરિક્ખયં પરિયાદાનં ન ત્વેવ ગચ્છેય્ય. વીસતિ અબ્બુદા નિરયા તત્તકે કાલે પરિક્ખયં પરિયાદાનં સેય્યથાપિ ગચ્છેય્યું, એવમેવ એકો નિરબ્બુદો નિરયો તત્તકે કાલે પરિક્ખયં પરિયાદાનં ન ત્વેવ ગચ્છેય્ય. એસ નયો સેસેસુપિ. સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનેસુ ચિત્તં આઘાતેત્વા પદુમં નિરયં કોકાલિકો ભિક્ખુ ઉપપન્નો ખો, ભિક્ખુ, ત્વં એવં

સલ્લક્ખેહીતિ ભગવા આહાતિ યોજના. ભગવા ‘‘અયં અપ્પમેય્યો અયં અસઙ્ખ્યેય્યો’’તિ વા ન કિઞ્ચિ આહ. ‘‘તસ્મિં અપ્પમેય્યે કતમો અપ્પમેય્યો, તસ્મિં અસઙ્ખ્યેય્યે કતમો અસઙ્ખ્યેય્યો’’તિ કેનચિ કતં પુચ્છનં બુદ્ધવિસયત્તા **અવિસ્સજ્જનીયં**. ઇદં અપ્પમેય્યઅસઙ્ખ્યેય્યસુત્તં વુત્તનયેન અવિસ્સજ્જનીયં. (૧૧)

**૧૧૯**. ‘‘**યદા સો ઉપકો**’’તિઆદીસુ યોજના પાકટા.

‘‘**કથં** કેન પકારેન **જિનો**’’તિ ઉપકેન કતં પુચ્છનં ‘‘કિલેસપ્પહાનપકારેન જિનો’’તિ વિસ્સજ્જનીયત્તા **વિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**કેન** પકારેન **જિનો**’’તિ ઉપકેન કતં પુચ્છનં ‘‘પાપકાનં ધમ્માનં જિતત્તા જિનો’’તિ વિસ્સજ્જનીયત્તા **વિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**કતમો જિનો**’’તિ કતં પુચ્છનં ‘‘રૂપાદિકો જિનો’’તિ વા ‘‘રૂપાદિકં મુઞ્ચિત્વા અઞ્ઞો જિનો’’તિ વા વિસ્સજ્જેતું અસક્કુણેય્યત્તા **અવિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**કતમો આસવક્ખયો**, **કતમો રાગક્ખયો**, **કતમો દોસક્ખયો**, **કતમો મોહક્ખયો**’’તિ કતં પુચ્છનં ‘‘નિબ્બાનં આસવક્ખયો’’તિ વા ‘‘અરહત્તમગ્ગો આસવક્ખયો’’તિ વા ‘‘અરહત્તફલં રાગક્ખયો’’તિ વા ઇતિ એવમાદિના વિસ્સજ્જનીયત્તા **વિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**કિત્તકો આસવક્ખયો**, કિત્તકો રાગક્ખયો, કિત્તકો દોસક્ખયો, કિત્તકો મોહક્ખયો’’તિ કતં પુચ્છનં ‘‘એત્તકો એતપરિમાણો આસવક્ખયો’’તિ એવમાદિના અવિસ્સજ્જનીયત્તા **અવિસ્સજ્જનીયં**. **ઇદં** વુત્તપ્પકારં સુત્તં વુત્તનયેન વિસ્સજ્જનીયઞ્ચ અવિસ્સજ્જનીયઞ્ચ હોતિ. (૧૨)

‘‘**તથાગતો** સત્તો **અત્થી**’’તિ પુચ્છનં ‘‘પઞ્ચક્ખન્ધે ઉપાદાય પઞ્ઞાપેતબ્બો સત્તભૂતો અત્થી’’તિ વિસ્સજ્જનીયત્તા **વિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**અત્થિ રૂપ**’’ન્તિ કતં પુચ્છનં રૂપસ્સ વિસ્સજ્જમાનત્તા ‘‘આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જનીયત્તા **વિસ્સજ્જનીયં**, ‘‘**રૂપં તથાગતો**’’તિ કતં પુચ્છનં તથાભાવતો અલબ્ભનતો અવિસ્સજ્જનીયત્તા **અવિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**રૂપવા તથાગતો**’’તિઆદીસુપિ એસ નયો યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બો. **ઇદં** વુત્તપ્પકારં સુત્તં વુત્તનયેન વિસ્સજ્જનીયઞ્ચ અવિસ્સજ્જનીયઞ્ચ હોતિ.

‘‘**પસ્સતિ ભગવા દિબ્બેન ચક્ખુના**…પે॰… **યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતી**’’તિ કતં પુચ્છનં ‘‘પસ્સતિ ભગવા’’તિ વા…પે॰… ‘‘પજાનાતિ ભગવા’’તિ વા વિસ્સજ્જનીયત્તા **વિસ્સજ્જનીયં**. ‘‘**કતમે સત્તા**, **કતમો તથાગતો**’’તિ કતં પુચ્છનં પરમત્થતો અલબ્ભનતો અવિસ્સજ્જનીયત્તા **અવિસ્સજ્જનીયં**.

‘‘**અત્થિ તથાગતો**’’તિ કતં પુચ્છનં હેટ્ઠા વુત્તનયેન વિસ્સજ્જનીયં. ‘‘**અત્થિ તથાગતો પરં મરણા**’’તિ કતં પુચ્છનં ‘‘અત્થિ તથાગતો પરં મરણા’’તિ વિસ્સજ્જમાને સતિ ચ ઇધલોકો એવ પરલોકોતિ આપજ્જતિ, ‘‘નત્થિ તથાગતો પરં મરણા’’તિ વિસ્સજ્જમાને સતિ ચ ઇધલોકતો અઞ્ઞો પરલોકોતિ આપજ્જતિ, તસ્મા અવિસ્સજ્જનીયત્તા **અવિસ્સજ્જનીયં**. **ઇદં** વુત્તપ્પકારં સુત્તં વિસ્સજ્જનીયે વિસયે ચ અવિસ્સજ્જનીયે વિસયે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વિસ્સજ્જનીયઞ્ચ અવિસ્સજ્જનીયઞ્ચ** હોતિ.

**૧૨૦**. નાનાવિધં વિસ્સજ્જનીયાવિસ્સજ્જનીયસુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં સુત્તં કમ્મ’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં કમ્મ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં.

‘‘**અન્તકેનાધિપન્નસ્સા**’’તિઆદીસુ અત્થો હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા પાકટો ‘‘મરણેનાભિભૂતસ્સ…પે॰… છાયાવ અનપાયિની’’તિ **ઇદં** સુત્તં પુઞ્ઞકમ્મપાપકમ્મદ્વયે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **કમ્મં** નામ.

ભિક્ખવે, તુમ્હે પુન ચપરં કમ્મં સલ્લક્ખેથ. **(અનુટ્ઠાનગિલાનં)** અનુટ્ઠાનગિલાનસ્સ **પીઠસમારુળ્હં** પીઠસમારુળ્હસ્સ **બાલં** બાલસ્સ વા **મઞ્ચસમારુળ્હં** મઞ્ચસમારુળ્હસ્સ **બાલં** બાલસ્સ વા **છમાયં** ભૂમિયં **સેમાનં** સેમાનસ્સ સયન્તસ્સ **બાલં** બાલસ્સ વા કાયેન દુચ્ચરિતાનિ વાચાય દુચ્ચરિતાનિ મનસા દુચ્ચરિતાનિ પાપકાનિ યાનિ કમ્માનિ **પુબ્બે** પુબ્બકાલે વા અતીતે અનેકકપ્પકોટિસતસહસ્સે વા **અસ્સ** બાલેન કતાનિ, **તાનિ** પાપકાનિ કમ્માનિ **તમ્હિ** પીઠસમારુળ્હાદિ**સમયે ઓલમ્બન્તિ** વિય ઉપટ્ઠહન્તિ **અજ્ઝોલમ્બન્તિ** વિય ઉપટ્ઠહન્તિ **અભિપ્પલમ્બન્તિ** વિય ઉપટ્ઠહન્તિ. ભિક્ખવે , **મહતં** મહન્તાનં પબ્બતકૂટાનં છાયા સાયન્હસમયં પથવિયં સેય્યથાપિ ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ યથા, ભિક્ખવે, એવમેવ બાલં...પે॰... અભિપ્પલમ્બન્તિ. ભિક્ખવે, **તત્ર** તસ્મિં ઉપટ્ઠાનાકારે ઉપટ્ઠાનાકારહેતુ **બાલસ્સ** કતપાપસ્સ એવં પરિવિતક્કો હોતિ "**મે** મયા કલ્યાણં અકતં વત, **મે** મયા કુસલં અકતં વત, ભીરુત્તાણં કતં વત, **મે** મયા પાપં કતં વત, **મે** મયા લુદ્દં કતં વત, **મે** મયા કિબ્બિસં કતં વત, **ભો** અગિલાન સપ્પુરિસ અકતકલ્યાણાનં અકતકુસલાનં અકતભીરુત્તાણાનં કતપાપાનં કતલુદ્દાનં કતકિબ્બિસાનં યાવતા **ગતિ** દુગ્ગતિ અત્થિ, તં ગતિં અહં પેચ્ચ ગચ્છામી''તિ એવં પરિવિતક્કો હોતિ. એવં વિતક્કેન્તો **સો** બાલો સોચતિ કિલમતિ પરિદેવતિ, ઉરત્તાળિં કન્દતિ સમ્મોહં આપજ્જતીતિ યોજના.

પબ્બતકૂટાનં છાયા નામ સૂરિયુગ્ગમનકાલેપિ પથવિયા ઓલમ્બન્તીપિ છાયા હાયનવસેન ઓલમ્બન્તિ. સાયન્હસમયં પન છાયા વડ્ઢનવસેન ઓલમ્બન્તિ, તથેવ કમ્માનિપિ તસ્મિં કાલે વડ્ઢનવસેન ઉપટ્ઠહન્તિ, તસ્મા તમેવ વડ્ઢનુપટ્ઠાનં સન્ધાય ''સાયન્હસમય''ન્તિ વુત્તં. સુક્કપક્ખેપિ યોજના કણ્હપક્ખે યોજનાનુસારેન કાતબ્બા. **ઇદં** ''પુન ચપર''ન્તિઆદિકં સુત્તદ્વયં કુસલકમ્મઅકુસલકમ્મેસુ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **કમ્મં** નામ.

નાનાવિધં કમ્મં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કતમો વિપાકો''તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **તત્થ કતમો વિપાકો**''તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તેસુ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ લોકિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનેસુ કતમો વિપાકોતિ પુચ્છતિ. ભિક્ખવે, વો તુમ્હેહિ યે મનુસ્સત્તસદ્ધાપટિલાભાદયો પટિલદ્ધા, તે મનુસ્સત્તસદ્ધાપટિલાભાદયો **વો** તુમ્હાકં લાભા ભવન્તિ. તુમ્હેહિ પબ્બજિત્વા યં ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદિસમ્પાદનં લદ્ધં, તં ચતુપારિસુદ્ધિસીલાદિસમ્પાદનં **વો** તુમ્હાકં સુલદ્ધં ભવતિ. ભિક્ખવે, યો બુદ્ધુપ્પાદો નવમો ખણો તુમ્હેહિ લદ્ધો, સો બુદ્ધુપ્પાદો નવમો **ખણો વો** તુમ્હાકં બ્રહ્મચરિયવાસાય પટિલદ્ધો ભવતિ.

ભિક્ખવે, મયા છફસ્સાયતનિકા નામ નિરયા દિટ્ઠા, **તત્થ** તેસુ દિટ્ઠેસુ છફસ્સાયતનિકેસુ નામ નિરયેસુ યં કિઞ્ચિ રૂપં ચક્ખુના પસ્સતિ, તં અનિટ્ઠરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો ઇટ્ઠરૂપં. અકન્તરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો કન્તરૂપં. અમનાપરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો મનાપરૂપં.

યં કિઞ્ચિ સદ્દં સોતેન...પે॰... ઘાનેન...પે॰... જિવ્હાય...પે॰... કાયેન...પે॰... યં કિઞ્ચિ ધમ્મં મનસા વિજાનાતિ, તં અનિટ્ઠધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો ઇટ્ઠધમ્મં. અકન્તધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો કન્તધમ્મં. અમનાપધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો મનાપધમ્મન્તિ પાઠો યુત્તો. ''અનિટ્ઠરૂપંયેવ વિજાનાતિ, નો ઇટ્ઠરૂપ''ન્તિઆદિપાઠો અયુત્તો, કત્થચિ પાળિયં અયુત્તપાઠો દિટ્ઠો. સુક્કપક્ખે વુત્તનયવિપરિયાયેન યોજના કાતબ્બા. **અયં** વુત્તપ્પકારા ''લાભા વો, ભિક્ખવે''તિઆદિકો પાઠો વિપાકે વાચકઞાપકભાવેનેવ પવત્તનતો **વિપાકો** નામ.

મારિસા **નિરયે પચ્ચમાનાનં** અમ્હાકં સબ્બસો નિમુજ્જનઉમ્મુજ્જનવસેન **સટ્ઠિવસ્સસહસ્સાનિ** પરિપુણ્ણાનિ, નિરયસ્સ **અન્તો** પરિયોસાનં **કદા** કસ્મિં કાલે ભવિસ્સતિ.

નિરયસ્સ **અન્તો** પરિયોસાનં નત્થિ. નિરયસ્સ અન્તો પરિયોસાનં કુતો અત્થિ? નિરયસ્સ **અન્તો** પરિયોસાનં અમ્હાકં ન પટિદિસ્સતિ. મારિસા, યદા તુમ્હે ચ અહઞ્ચ સેટ્ઠિપુત્તા જાતા, **તદા તુય્હં** તુમ્હાકઞ્ચ **મય્હં** મમ ચ પાપં **હિ** યસ્મા **પકતં** પકારેહિ કતં, તસ્મા નિરયસ્સ **અન્તો** પરિયોસાનં અમ્હાકં ન દિસ્સતીતિ **અયં** પાઠો વિપાકે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **વિપાકો** નામ. (૧૩)

**૧૨૧**. અધમ્મચારી નરો કુસલધમ્મેસુ પમત્તો **હિ** યસ્મા હોતિ, તસ્મા સો અધમ્મચારી પમત્તો નરો **યહિં યહિં** યં યં દુગ્ગતિં ગચ્છતિ, તં તં ગચ્છન્તં અધમ્મચારિં **નં** નરં અત્તના ચરિતો સો ધમ્મોવ હનતિ. કિમિવ હનતિ? **સયં** અત્તના ગહિતો કણ્હસપ્પો ગણ્હન્તં જનં હનતિ યથા, એવં અત્તના ચરિતો અધમ્મો અધમ્મચારિં નં હનતિ. “**ન હિ ધમ્મો અધમ્મો ચા**”તિઆદિગાથાય અત્થો પાકટો. **ઇદં** સુત્તદ્વયં કમ્મે ચ વિપાકે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ** હોતિ.

ભિક્ખવે, તુમ્હે પુઞ્ઞાનં મા ભાયિત્થ; ભિક્ખવે, **યદિદં** યં ઇદં ‘‘પુઞ્ઞાની’’તિ અધિવચનં પવત્તં; **એતં** ‘‘પુઞ્ઞાની’’તિ અધિવચનં ઇટ્ઠસ્સ કન્તસ્સ પિયસ્સ મનાપસ્સ **સુખસ્સ** સુખવિપાકજનકસ્સ કમ્મસ્સ અધિવચનં હોતિ. ભિક્ખવે, અહં દીઘરત્તં કતાનં પુઞ્ઞાનં દીઘરત્તં પચ્ચનુભૂતં ઇટ્ઠં કન્તં પિયં મનાપં અભિજાનામિ ખો. ‘‘કથં અભિજાનામી’’તિ ચે પુચ્છેય્ય , પુબ્બે સત્ત વસ્સાનિ **મેત્તચિત્તં** મેત્તાય સહિતં દુતિયજ્ઝાનચિત્તં ભાવેત્વા સત્ત સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પે **ઇમં લોકં** મનુસ્સલોકં પુન ન આગમાસિં. **સત્ત સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પેતિ** ચેત્થ સંવટ્ટગ્ગહણેન સંવટ્ટટ્ઠાયી, વિવટ્ટગ્ગહણેન વિવટ્ટટ્ઠાયીપિ ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. સેસેસુપિ એવમેવ ગહેતબ્બો. ભિક્ખવે, સંવટ્ટમાને કપ્પે અહં આભસ્સરૂપગો હોમિ, વિવટ્ટકપ્પે સુઞ્ઞં બ્રહ્મવિમાનં ઉપપજ્જામિ. ભિક્ખવે, **તત્ર** બ્રહ્મવિમાને તત્ર ઉપપજ્જમાને ઉપપજ્જમાનહેતુ અહં બ્રહ્મા હોમિ, અઞ્ઞે મહાનુભાવેન અભિભવનતો **અભિભૂ**, અઞ્ઞેહિ અનભિભવનતો **અનભિભૂતો** મહાબ્રહ્મા હોમિ, **અઞ્ઞદત્થુ** એકંસેન દસો અહં વસવત્તી હોમિ.

ભિક્ખવે, અહં દેવાનમિન્દો સક્કો છત્તિંસક્ખત્તું અહોસિં ખો, ધમ્મિકો ધમ્મરાજા ચાતુરન્તો વિજિતાવી જનપદત્થાવરિયપ્પત્તો ચક્કરતનાદિ**સત્તરતનસમન્નાગતો** ચક્કવત્તિરાજા અનેકસતક્ખત્તું અહોસિં, પદેસરજ્જસ્સ રાજભાવે કો પન વાદો.

ભિક્ખવે, તસ્સ ચક્કવત્તિરાજભૂતસ્સ મય્હં **એતં** પરિવિતક્કનં અહોસિ ‘‘યેન ફલેન યેન વિપાકેન અહં એતરહિ એવંમહિદ્ધિકો એવંમહાનુભાવો અમ્હિ, તં ઇદં ફલં કિસ્સ કમ્મસ્સ ફલં નુ ખો, સો અયં વિપાકો કિસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકો નુ ખો’’તિ એતં પરિવિતક્કનં અહોસિ. ભિક્ખવે, **તસ્સ** વિતક્કેન્તસ્સ મય્હં **એતં** પરિવિતક્કનં અહોસિ ‘‘યેન ફલેન યેન વિપાકેન અહં એતરહિ એવંમહિદ્ધિકો એવંમહાનુભાવો અમ્હિ, **મે** પવત્તં તં ઇદં ફલં તિણ્ણં કમ્માનં ફલં ખો, સો અયં વિપાકો તિણ્ણં કમ્માનં વિપાકો ખો, સેય્યથિદં કતમેસં તિણ્ણં કમ્માનં ફલં વિપાકો? દાનસ્સ દમસ્સ સંયમસ્સાતિ તિણ્ણં કમ્માનં ફલં વિપાકો’’તિ એતં પરિવિતક્કનં અહોસીતિ અવોચાતિ યોજના.

**તત્થ** તસ્મિં ‘‘મા, ભિક્ખવે, પુઞ્ઞાનં ભાયિત્થા’’તિઆદિકે સુત્તે યઞ્ચ દાનં, યો ચ દમો, યો ચ સંયમો અત્થિ, **ઇદં** દાનાદિત્તયં **કમ્મં**, તંવાચકઞાપકં સુત્તમ્પિ **કમ્મં** નામ. **તપ્પચ્ચયો** તંકમ્મપચ્ચયો પચ્ચયુપ્પન્નભૂતો

પચ્ચનુભૂતો યો વિપાકો અત્થિ, એતં વિપાકે ફલમ્પિ પક્ખિપિતબ્બં, **અયં** વિપાકો તંવાચકઞાપકો પાઠોપિ **વિપાકો** નામ. **ચૂળકમ્મવિભઙ્ગો** ચૂળકમ્મવિપાકપુથુત્તવિભાગો તથા વત્તબ્બો.

તોદેય્યપુત્તસ્સ સુભસ્સ માણવસ્સ **યં** સુત્તં ભગવતા દેસિતં, **તત્થ** સુત્તે વુત્તા **યે** પાણાતિપાતાદયો ધમ્મા અપ્પાયુકદીઘાયુકતાય સંવત્તન્તિ, **યે** હિંસનાદયો ધમ્મા બહ્વાબાધઅપ્પાબાધતાય સંવત્તન્તિ, **યે** ઉસૂયનાદયો ધમ્મા અપ્પેસક્ખમહેસક્ખતાય સંવત્તન્તિ, **યે** કોધાદયો ધમ્મા દુબ્બણ્ણસુવણ્ણતાય સંવત્તન્તિ, **યે** અગારવાદયો ધમ્મા નીચકુલિકઉચ્ચકુલિકતાય સંવત્તન્તિ, **યે** મચ્છેરાદયો ધમ્મા અપ્પભોગમહાભોગતાય સંવત્તન્તિ, **યે** અસલ્લક્ખણાદયો ધમ્મા દુપ્પઞ્ઞપઞ્ઞવન્તતાય સંવત્તન્તિ. **ઇદં** પાણાતિપાતસત્તયુગં **કમ્મં**, તંવાચકઞાપકં સુત્તમ્પિ **કમ્મં** નામ. **તત્થ** સુભસુત્તે યા અપ્પાયુકદીઘાયુકતા વુત્તા…પે॰… યા દુપ્પઞ્ઞપઞ્ઞવન્તતા વુત્તા, સો **અયં** અપ્પાયુકદીઘાયુકતાદિકો **વિપાકો**, તંવાચકઞાપકપાઠોપિ **વિપાકો**. **ઇદં** સુભસુત્તં કુસલાકુસલકમ્મે ચેવ વિપાકે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ** હોતિ. (૧૪)

**૧૨૨**. યો પુગ્ગલો વચીદુચ્ચરિતપરિવજ્જનેન **વાચાનુરક્ખી** ભવેય્ય, અભિજ્ઝાદિઅનુપ્પાદનેન **મનસા સંવુતો** ભવેય્ય, પાણાતિપાતાદિપજહનેન **કાયેન અકુસલં ન કયિરા**, ઇતિ તયો એતે કમ્મપથે વિસોધયે, સો પુગ્ગલો ઇસિપ્પવેદિતં **મગ્ગં** અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં **આરાધયે** આરાધયેય્યાતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘વાચાનુરક્ખી’’તિઆદિકં સુત્તં કુસલે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **કુસલં** નામ.

**યસ્સ** પુગ્ગલસ્સ કાયેન **દુક્કટં** દુગ્ગતિસંવત્તનિયકમ્મં નત્થિ, વાચાય દુક્કટકમ્મં નત્થિ, મનસા દુક્કટકમ્મં નત્થિ, તીહિ **ઠાનેહિ** ઉપ્પજ્જનટ્ઠાનેહિ સંવુતં **તં** પુગ્ગલં ‘‘બ્રાહ્મણ’’ન્તિ અહં વદામીતિ યોજના. **ઇદં** ગાથાવચનં વુત્તનયેન કુસલં નામ.

‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે…પે॰… કુસલમૂલાની’’તિ **ઇદં** વચનં વુત્તનયેન કુસલં. ભિક્ખવે, કુસલાનં ધમ્માનં સમાપત્તિયા વિજ્જા પુબ્બઙ્ગમા હોતિ, હિરી ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ અનુદેવાતિ યોજના. **ઇદં** વચનં વુત્તનયેન કુસલં નામ.

માલુવા **સાલં** રુક્ખં ઓનતં ભૂમિયં પતનં કરોતિ ઇવ, તથા **યસ્સ** જનસ્સ અચ્ચન્તં દ્વીસુ તીસુ ભવેસુ દુસ્સીલ્યં અત્થિ, **સો** જનો અત્તાનં ઓનતં અપાયેસુ પાકટં કરોતિ. અનત્થકામો જનો યથા અનત્થં ઇચ્છતિ, તથા અનત્થં કરોતિ યથા, તથા ઈદિસો દુસ્સીલો **નં** અત્તાનં અનત્થં કરોતીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘યસ્સા’’તિઆદિકં વચનં વુત્તનયેન અકુસલં.

**અસ્મમયં** અસ્મસઙ્ખાતં પાસાણમણિમયં **વજિરં** વજિરસ્સ ઉટ્ઠાનસઙ્ખાતં પાસાણમણિં **અભિમત્થતિ** વિધંસેતિ ઇવ, તથા **અત્તના હિ** સયમેવ કતં **અત્તજં** અત્તસમ્ભવં પાપં **દુમ્મેધં** પાપં કરોન્તં જનં અભિમત્થતીતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘અત્તના હી’’તિઆદિકં વચનં વુત્તનયેન અકુસલં.

દેવતે કુસલેહિ વિવજ્જિતા અકુસલા દસ કમ્મપથે **નિસેવિય** કત્વા **ગરહા** ગારય્હા ભવન્તિ, **બાલમતી** મન્દબુદ્ધિનો નિરયેસુ પચ્ચરેતિ યોજના. **ઇદં** ‘‘દસ કમ્મપથે’’તિઆદિકં સુત્તં વુત્તનયેન અકુસલં.

‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે…પે॰… અકુસલમૂલાની’’તિ **ઇદં** વચનં વુત્તનયેન અકુસલં. (૧૫)

યાદિસં યં બીજં વપતે, તં બીજં તાદિસં ફલં હરતે ઇવ, તથા **કલ્યાણકારી** પણ્ડિતો કલ્યાણં ફલં હરતે, **પાપકારી** બાલો ચ પાપકં ફલં હરતેતિ યોજના. **તત્થ** ‘‘યાદિસ’’ન્તિઆદિકે સુત્તે ‘‘કલ્યાણકારી કલ્યાણ’’ન્તિ **યં** વચનં આહ, **ઇદં** વચનં કુસલં. ‘‘પાપકારી ચ પાપક’’ન્તિ **યં** વચનં આહ, **ઇદં** વચનં અકુસલં. **ઇદં** દ્વિવચનં વુત્તનયેન કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ હોતિ.

કલ્યાણકારી સપ્પુરિસા સુભેન કમ્મેન સુગ્ગતિં **વજન્તિ** ગચ્છન્તિ, પાપકારી કાપુરિસા અસુભેન કમ્મુના અપાયભૂમિં **વજન્તિ** ગચ્છન્તિ, **કમ્મસ્સ** અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસહગતકમ્મસ્સ **ખયા** ખયનતો **વિમુત્તચેતસા** સમુચ્છેદવિમુત્તિપટિપ્પસ્સદ્ધિવિમુત્તિચિત્તા **તે** સપ્પુરિસા અસુભે નિબ્બન્તિ. કિમિવ નિબ્બન્તિ? ઇન્ધનક્ખયા જોતિ નિબ્બાતિ ઇવ, તથા **તે** સપ્પુરિસા **કમ્મસ્સ ખયા** અનવસેસખયનતો નિબ્બન્તીતિ યોજના. **તત્થ** તસ્મિં ‘‘સુભેના’’તિઆદિગાથાવચને ‘‘સુભેન…પે॰… સુગ્ગતિ’’ન્તિ **યં** વચનં આહ, **ઇદં** ‘‘સુભેન…પે॰…સુગ્ગતિ’’ન્તિ વચનં કુસલે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **કુસલં** નામ. ‘‘અપાયભૂમિં અસુભેન કમ્મુના’’તિ **યં** વચનં આહ , **ઇદં** ‘‘અપાય…પે॰… કમ્મુના’’તિ વચનં અકુસલે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અકુસલં** નામ. **ઇદં** ‘‘સુભેના’’તિઆદિકં ગાથાવચનં વુત્તનયેન કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ હોતિ. (૧૬)

**૧૨૩**. ‘‘**યથાપિ ભમરો પુપ્ફં…પે॰… મુની ચરે**’’તિ **ઇદં** ગાથાવચનં અનુઞ્ઞાતે ચરણે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અનુઞ્ઞાતં** નામ.

**ભમરો** નામ પુપ્ફરસપિવનગહણવસેન ચરણકો મધુકરાદિકો ભમરો. સો પુપ્ફરસં ગણ્હન્તો મન્દવેગો હુત્વા પુપ્ફઞ્ચ વણ્ણઞ્ચ ગન્ધઞ્ચ અવિનાસેત્વા યાવદત્થં પુપ્ફરસં પિવિત્વા મધુકરણત્થાય ચ પુપ્ફ**રસં** ગહેત્વા મધુકરણટ્ઠાનં વનસણ્ડં પલેતિ. પુપ્ફવણ્ણગન્ધા પાકતિકાવ હોન્તિ. એવમેવ પિણ્ડાય ગામં પવિસન્તો મુનિ પસાદજનકં આલોકનવિલોકનગમનતિટ્ઠનાદિકં જનેત્વા પીતિસોમનસ્સસહિતં પસાદં જનેત્વા સદ્ધાદેય્યં પિણ્ડપાતં યાપનમત્તં પટિગ્ગહેત્વા ગામતો નિક્ખમિત્વા ઉદકફાસુકટ્ઠાને વને ભેસજ્જં લિમ્પન્તો વિય, કન્તારે પુત્તમંસં ખાદન્તો વિય, પિણ્ડપાતં પચ્ચવેક્ખિત્વા પરિભુઞ્જિત્વા ભમરો વને મધું કરોતિ વિય, કમ્મટ્ઠાનાનુરૂપં વનસણ્ડં પવિસિત્વા ઝાનમગ્ગફલનિબ્બત્તનત્થાય સમણધમ્મકરણત્થાય ગામે **ચરે** ચરેય્યાતિ અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો.

‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂનં કરણીયાનિ…પે॰… ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂનં તીણિ કરણીયાની’’તિ **ઇદં** સુત્તં ભગવતા અનુઞ્ઞાતે આચારે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અનુઞ્ઞાતં** નામ. તસ્મિં સુત્તે યો ભિક્ખુ સીલં પાતિ રક્ખતિ, ઇતિ રક્ખણતો સો ભિક્ખુ **પાતિ** નામ. યં સીલં તં પાતિં ભિક્ખું અપાયાદિદુક્ખતો મોચેતિ, ઇતિ મોચનતો તં સીલં **પાતિમોક્ખં** નામ. યેન સીલેન ભિક્ખુ સંવરિતબ્બચક્ખુન્દ્રિયાદિકં સંવરતિ, ઇતિ સંવરણકરણતો તં સીલં **સંવરં** નામ, પાતિમોક્ખં એવ સંવરં **પાતિમોક્ખસંવરં**, પાતિમોક્ખસંવરેન **સંવુતો** સમન્નાગતો હુત્વા સંવુણનતો ચતુઇરિયાપથેસુ ચારકો હોતિ, ઇતિ સંવુણનતો ભિક્ખુ **પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો** નામ. **વિહરતિ** ચતુઇરિયાપથે પવત્તેતિ. વારિત્તચારં વજ્જેત્વા ચારિત્તસીલં આદાય ચરણં **આચારો**, અગોચરે વજ્જેત્વા ગોચરે ચરણં **ગોચરો**તિ. અત્થો વુચ્ચમાનો અતિવિત્થારો ભવિસ્સતિ, તસ્મા કિઞ્ચિમત્તં કથેત્વા સાસનપટ્ઠાનસુત્તભાવં કથેસ્સામ.

‘‘એત્તકમેવ સુત્તં ‘અનુઞ્ઞાત’ન્તિ નિદ્ધારિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**દસયિમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા પબ્બજિતેન અભિણ્હં પચ્ચવેક્ખિતબ્બા**’’તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** ‘‘દસા’’તિઆદિકં સુત્તમ્પિ અનુઞ્ઞાતે દસવિધે પચ્ચવેક્ખિતબ્બે

ધમ્મે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અનુઞ્ઞાતં** નામ. ‘‘તીણિમાનિ…પે॰… કરણીયાની’’તિ **ઇદં** સુત્તમ્પિ અનુઞ્ઞાતે તિવિધે સુચરિતે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અનુઞ્ઞાતં** નામ.

નાનાવિધં અનુઞ્ઞાતં સુત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં સુત્તં પટિક્ખિત્ત’’ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં પટિક્ખિત્ત**’’ન્તિઆદિ વુત્તં.

‘‘નત્થિ પુત્તસમં પેમં, નત્થિ ગોસમિતં ધનં;
નત્થિ સૂરિયસમા આભા, સમુદ્દપરમા સરા’’તિ. –

ઇદં દેવપુત્તવચનં પટિક્ખિપન્તો ભગવા –

‘‘નત્થિ અત્તસમં પેમં, નત્થિ ધઞ્ઞસમં ધનં;
નત્થિ પઞ્ઞાસમા આભા, વુટ્ઠિ વે પરમા સરા’’તિ. –

ગાથં આહ. **એત્થ** એતસ્મિં ગાથાદ્વયે **યં** ‘‘નત્થિ પુત્તસમં પેમ’’ન્તિઆદિકં પુરિમકં હોતિ. **ઇદં** ‘‘નત્થિ પુત્તસમં પેમ’’ન્તિઆદિકં દેવપુત્તવચનં ભગવતા પટિક્ખિત્તત્તા, પટિક્ખિત્તે અત્થે પવત્તનતો ચ **પટિક્ખિત્તં** નામ.

દુબ્ભિક્ખકાલે વા કન્તારે વા માતાપિતરો પુત્તધીતરો ઘાતેત્વાપિ અત્તાનમેવ પોસેન્તિ, તસ્મા ‘‘**નત્થિ અત્તસમં પેમ**’’ન્તિ વુત્તં. દુબ્ભિક્ખકાલાદીસુ હિરઞ્ઞસુવણ્ણસારાદીનિ, ગોમહિંસાદીનિપિ ધઞ્ઞગહણત્થાય ધઞ્ઞસ્સામિકાનં દત્વા ધઞ્ઞમેવ ગણ્હન્તિ, તસ્મા ‘‘**નત્થિ ધઞ્ઞસમં ધન**’’ન્તિ વુત્તં. સૂરિયાદીનં આભા પચ્ચુપ્પન્નતમં એકદેસંવ વિનોદેતિ, પઞ્ઞા પન દસસહસ્સિલોકધાતુમ્પિ એકપજ્જોતં એકોભાસં કાતું સમત્થા, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નધમ્મકોટ્ઠાસેસુપિ પટિચ્છાદકં કિલેસતમમ્પિ વિધમતિ, તસ્મા ‘‘**નત્થિ પઞ્ઞાસમા આભા**’’તિ વુત્તં. સમુદ્દો ભૂમિયા ચ એકદેસેયેવ તિટ્ઠતિ, સો ચ દેવે અવુટ્ઠે સતિ ખયનસભાવો ભવેય્ય, વુટ્ઠિ પન કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસુપિ યાવ આભસ્સરા બ્રહ્મલોકાપિ પૂરા ભવતિ, તસ્મા ‘‘**વુટ્ઠિ વે પરમાસરા**’’તિ વુત્તં.

‘‘ઇદમેવ પટિક્ખિત્તં નિદ્ધારિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તીણિમાનિ ભિક્ખવે**’’તિઆદિ વુત્તં. **ઇદં** ‘‘તીણિમાની’’તિઆદિકં સુત્તમ્પિ પટિક્ખિત્તે દુચ્ચરિતે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **પટિક્ખિત્તં** નામ. (૧૭)

**૧૨૪**. નાનાવિધં પટિક્ખિત્તં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કતમં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચા’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા ‘‘**તત્થ કતમં અનુઞ્ઞાતઞ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં.

**ભૂરિપઞ્ઞ**ભૂરિપઞ્ઞવન્ત ગોતમ, **તં** ભૂરિપઞ્ઞં ગોતમં અહં પુચ્છામિ. **ઇધ** લોકે અનેકા **યા** જનતા ભીતા, સા જનતા **કિંસુ** કતમા ભવે. યો ચ મગ્ગો અનેકાયતનો ઇતિ પવુત્તો, સો ચ મગ્ગો **કિંસુ** કતમો ભવે. **કિસ્મિં** ધમ્મે **ઠિતો** જનો પરલોકં **ન ભાયે** ન ભાયેય્યાતિ પુચ્છતીતિ યોજના.

દેવપુત્ત યો જનો સમ્મા**વાચઞ્ચ** પણિધાય, સમ્મા**મનઞ્ચ** પણિધાય, કાયેન પાપાનિ અકુબ્બમાનો ચ ભવે, અયં એકો. બહ્વન્નપાનં ઘરં આવસન્તો ચ ભવે, અયં એકો. **સદ્ધો** સદ્ધાસમ્પન્નો ચિત્તમુદુભાવેન **મુદુ** ચ ભવે, અયં એકો. **વદઞ્ઞૂ** યાચકાનં યાચનવસેન વુત્તવચનઞ્ઞૂ હુત્વા સંવિભાગી ચ ભવે, અયં એકો. ઇતિ **એતેસુ** ચતૂસુ ધમ્મેસુ **ઠિતો** જનો ધમ્મેસુ ઠિતો હુત્વા પરલોકં **ન ભાયે** ન ભાયેય્યાતિ યોજના.

"તસ્મિં સુત્તે કતમં અનુઞ્ઞાતં, કતમં પટિક્ખિત્તં નામા"તિ પુચ્છિતબ્બત્તા "**તત્થ યં આહા**"તિઆદિ વુત્તં. **તત્થ** તસ્મિં "કિંસૂધા"તિઆદિપઞ્હાય વિસ્સજ્જને "વાચં મનઞ્ચા"તિઆદિવચને "વાચં મનઞ્ચ પણિધાય સમ્મા"તિ **યં** વચનં ભગવા આહ, **ઇદં** "વાચં...પે॰... સમ્મા"તિ વચનં અનુઞ્ઞાતે વચનીયાદિકે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **અનુઞ્ઞાતં** નામ. "કાયેન પાપાનિ અકુબ્બમાનો"તિ **યં** વચનં આહ, **ઇદં** "કાયેન ...પે॰... માનો"તિ વચનં પાપકુબ્બેન પટિક્ખિત્તે વુત્તનયેન પવત્તનતો **પટિક્ખિત્તં** નામ. "બહ્વન્ન...પે॰... ન ભાયે"તિ **યં** વચનં આહ, **ઇદં** "બહ્વન્ન...પે॰... ન ભાયે"તિ વચનં વુત્તનયેન અનુઞ્ઞાતં નામ. **ઇદં** "વાચ"ન્તિઆદિકં વચનં વુત્તનયદ્વયેન અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ હોતિ.

"**સબ્બપાપસ્સ અકરણ**"ન્તિઆદિકો વુત્તત્થોવ. "તસ્મિં સબ્બપાપસ્સાતિઆદિકે કતમં અનુઞ્ઞાતં, કતમં પટિક્ખિત્ત"ન્તિ વત્તબ્બભાવતો "**તત્થ ય**"ન્તિઆદિ વુત્તં.

દેવાનમિન્દ, અહં કાયસમાચારમ્પિ દુવિધેન વદામિ – **સેવિતબ્બં** અનવજ્જં કાયસમાચારમ્પિ વદામિ, **અસેવિતબ્બં** સાવજ્જં કાયસમાચારમ્પિ અહં વદામિ. વચીસમાચારાદીસુપિ વુત્તનયાનુસારેન યોજના કાતબ્બા.

"કિઞ્ચ વડ્ઢનહાયનં આગમ્મ કાયસમાચારાદિકં સેવિતબ્બાસેવિતબ્બભેદેન વુત્ત"ન્તિ વત્તબ્બભાવતો "**કિઞ્ચેતં પટિચ્ચા**"તિઆદિ વુત્તં. અકુસલધમ્મવડ્ઢનં, કુસલધમ્મહાયનઞ્ચ પટિચ્ચ કાયસમાચારાદયો ન સેવિતબ્બા, કુસલધમ્મવડ્ઢનં, અકુસલધમ્મહાયનઞ્ચ પટિચ્ચ કાયસમાચારાદયો સેવિતબ્બાતિ સલ્લક્ખેતબ્બા. (૧૮)

**૧૨૫**. નાનાવિધં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ આચરિયેન નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, "**કતમો સુત્તવિસેસો થવો**"**તિ** પુચ્છિતબ્બત્તા તથા પુચ્છિત્વા અયં સુત્તવિસેસો થવો નામાતિ વિઞ્ઞાપેતું "**તત્થ કતમો થવો**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ લોકિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનસુત્તેસુ કતમો સુત્તવિસેસો થવો નામાતિ પુચ્છતિ.

**મગ્ગાનં** જઙ્ઘમગ્ગદિટ્ઠિમગ્ગાદીનં **અટ્ઠઙ્ગિકો** સમ્માદિટ્ઠિમગ્ગઙ્ગાદિઅટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો **સેટ્ઠો** ઉત્તમો. **સચ્ચાનં** વચીસચ્ચખત્તિયાદિસમ્મુતિસચ્ચપરમત્થસચ્ચાનં **ચતુરો** દુક્ખસમુદયનિરોધનિરોધગામિનિપટિપદાવસેન ચતુરો અરિયસચ્ચા **પદા સેટ્ઠા** ઉત્તમા. **ધમ્માનં** સબ્બસઙ્ખતસપ્પચ્ચયધમ્માનં **વિરાગો** અસઙ્ખતનિબ્બાનસઙ્ખાતો વિરાગો ધમ્મો **સેટ્ઠો** ઉત્તમો. **દ્વિપદાનં** સબ્બદેવમનુસ્સાદીનં દ્વિપદાનં **ચક્ખુમા** પઞ્ચવિધચક્ખુમા ભગવા **સેટ્ઠો** ઉત્તમોતિ યોજના. **અયં** "મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો"તિઆદિસુત્તવિસેસો થવે અત્થે વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **થવો** નામ.

"અયમેવ સુત્તવિસેસો થવો"તિ વત્તબ્બત્તા "**તીણિમાનિ ભિક્ખવે**"તિઆદિ વુત્તં. **અપદા** અહિમચ્છાદયો વા, **દ્વિપદા** મનુસ્સસકુણપક્ખિજાતિકાદયો વા, **ચતુપ્પદા** હત્થિઅસ્સગોમહિંસાદયો વા, **બહુપ્પદા** સતપદિઆદયો વા, **રૂપિનો** કામરૂપસત્તા વા, **અરૂપિનો** અરૂપસત્તા વા, **સઞ્ઞિનો** સત્તવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તા વા, **અસઞ્ઞિનો** અસઞ્ઞસત્તા વા, **નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞિનો** ભવગ્ગે નિબ્બત્તસત્તા વા **યાવતા** યત્તકા સત્તા સંવિજ્જન્તિ, **તેસં** તત્તકાનં અપદાદીનં સત્તાનં **યદિદં** યો અયં અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો તથાગતો ઉપ્પન્નો, સો અયં અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો તથાગતો **અગ્ગં** અગ્ગોતિ અક્ખાયતિ, **સેટ્ઠં** સેટ્ઠોતિ અક્ખાયતિ, **પવરં** પવરોતિ અક્ખાયતિ, અયં પઠમો અગ્ગો.

**સઙ્ખતાનં ધમ્માનં વા** સપ્પચ્ચયસભાવાનં વા, **અસઙ્ખતાનં** પચ્ચયેહિ અસઙ્ખરિતાનં પણ્ણત્તિમત્તભૂતાનં ધમ્માનં વા **યાવતા** યત્તકા પણ્ણત્તી વોહરીયન્તિ, તત્તકેહિ પણ્ણત્તીહિ પઞ્ઞપેતબ્બાનં **તેસં** સઙ્ખતાસઙ્ખતાનં

**ધમ્માનં યદિદં** યો અયં મદનિમ્મદનો...પે॰... યો અયં નિરોધો, યં ઇદં નિબ્બાનમગ્ગફલાનમાલમ્બણં ભવતિ, સો અયં મદનિમ્મદનાદિકો ધમ્મો **અગ્ગં** અગ્ગોતિ અક્ખાયતિ...પે॰... અક્ખાયતિ, અયં દુતિયો અગ્ગો.

**સઙ્ઘાનં** યાવતા પણ્ણત્તિ, ગણાનં યાવતા પણ્ણત્તિ, મહાજનસન્નિપાતાનં યાવતા પણ્ણત્તિ વોહરીયન્તિ, તત્તકેહિ પણ્ણત્તીહિ પઞ્ઞપેતબ્બાનં તેસં સઙ્ઘગણાદીનં યાનિ ઇમાનિ ચત્તારિ પુગ્ગલાનિ પુરિસયુગાનિ, યે ઇમે અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા...પે॰... લોકસ્સ યં ઇદં પુઞ્ઞક્ખેત્તં સંવિજ્જતિ, સો અયં ચતુપુરિસયુગાદિકો તથાગતસાવકસઙ્ઘો **અગ્ગં** અગ્ગોતિ અક્ખાયતિ...પે॰... અક્ખાયતિ, અયં તતિયો અગ્ગો. ઇમાનિ તીણિ તથાગતનિબ્બાનઅરિયસઙ્ઘરતનાનિ અગ્ગાનિ ભવન્તિ.

**સબ્બલોકુત્તરો** અપદાદિસબ્બસત્તલોકતો ઉત્તરો સત્થા ચ, **કુસલપક્ખતો** કુસલઅનવજ્જપક્ખભાવતો ઉત્તરો ધમ્મો ચ, **નરસીહસ્સ** સત્થુનો ગણો ચ ઇતિ **તીણિ** સત્થુધમ્મગણરતનાનિ અગ્ગાનિ, તાનિ **તીણિ** સત્થુધમ્મગણરતનાનિ **વિસિસ્સરે** ગુણવસેન વિસિસ્સન્તિ.

**સમણપદુમસઞ્ચયો** સરે રુહમાનં પદુમં સોભનં ઇવ સાસને સોભનસમણપદુમસમૂહો ગણો ચ, ધમ્મવરો ચ, વિદૂનં સક્કતો **નરવરદમકો** નરવરાનં બ્રહ્મદેવમનુસ્સરાજરાજમહામચ્ચાદીનં દમકો અનુદમકો **ચક્ખુમા** સમ્બુદ્ધો ચ ઇતિ **તીણિ** ગણધમ્મબુદ્ધરતનાનિ લોકસ્સ ઉત્તરિ ભવન્તિ.

અપ્પટિસમો સત્થા ચ, **નિરુપદાહો** નિગ્ગતઉપદાહો, સબ્બો ધમ્મો ચ અરિયો ગણવરો ચ ઇતિ યાનિ **તીણિ** બુદ્ધધમ્મગણરતનાનિ અગ્ગાનિ, **તાનિ** તીણિ...પે॰... નાનિ **ખલુ** એકંસેન **વિસિસ્સરે** વિસિસ્સન્તિ.

**સચ્ચનામો** અવિતથસચ્ચદેસનતો સચ્ચનામો ખેમો **સબ્બાભિભૂ** સબ્બે મનુસ્સદેવાદિકે અનભિભવમાનોપિ ગુણાતિરેકવસેન અભિભવમાનો વિય પવત્તનતો સબ્બાભિભૂ જિનો ચ, **સચ્ચધમ્મો** અવિતથસભાવતો સચ્ચધમ્મો ચ, **તસ્સ** સચ્ચધમ્મસ્સ **ઉત્તરિ** ઉત્તમો અઞ્ઞો ધમ્મો નત્થિ, વિઞ્ઞૂનં નિચ્ચં **પૂજિતો** પૂજારહો અરિયસઙ્ઘો ચ ઇતિ તીણિ લોકસ્સ **ઉત્તરિ** ઉત્તમાનિ ભવન્તિ.

એકાયનપદસ્સ વચનત્થો **અટ્ઠકથાયં (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭૦)** બહુધા વુત્તો. જાતિખયન્તદસ્સી હિતાનુકમ્પી ભગવા એકાયનં મગ્ગં પજાનાતિ. ‘‘યં એકાયનં મગ્ગં પજાનાતિ, તેન મગ્ગેન કિં તરતી’’તિ વત્તબ્બભાવતો ‘‘**એતેન મગ્ગેના**’’તિઆદિ વુત્તં. યં મગ્ગં ભગવા જાનાતિ, **એતેન મગ્ગેન પુબ્બે** અતીતમદ્ધાનં બુદ્ધાદયો અરિયા **ઓઘં** સંસારોઘં તરિંસુ, અનાગતમદ્ધાનં તરિસ્સન્તિ, **યે ચાપિ** બુદ્ધાદયો પચ્ચુપ્પન્ને ઉપ્પજ્જન્તિ, તે ચાપિ બુદ્ધાદયો પચ્ચુપ્પન્ને તરન્તિ, **વિસુદ્ધિપેક્ખા** વિસુદ્ધિં અપેક્ખમાના **સત્તા** દેવમનુસ્સસેટ્ઠં તાદિસં યથાવુત્તગુણં **તં** સમ્માસમ્બુદ્ધં નમસ્સન્તિ, **ઇતિ અયં** નાનાવિધસુત્તવિસેસોપિ થવે રતનત્તયે, રતનત્તયગુણે ચ વાચકઞાપકભાવેન પવત્તનતો **થવો** નામ. ઇચ્ચેતં સાસનપટ્ઠાનસુત્તવિસેસદસ્સકો સંવણ્ણનાવિસેસોપિ સાસનપટ્ઠાનં નામાતિ વેદિતબ્બો.

અમ્હાકાચરિય તુમ્હેહિ અમ્હાકાચરિયેહિ સોળસપ્પભેદસંકિલેસભાગિયાદિસાસનપટ્ઠાનસુત્તઞ્ચેવ અટ્ઠવીસતિવિધં લોકિયાદિસાસનપટ્ઠાનસુત્તઞ્ચ નિદ્ધારિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘તેસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનસુત્તવિસેસેસુ કતમં સુત્તવિસેસં કતમેન સુત્તવિસેસેન સંસન્દિત્વા નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ લોકિયં સુત્ત**’’ન્તિઆદિ

આરદ્ધં. **અટ્ઠકથાયં** પન – ‘‘એવં દુવિધમ્પિ સાસનપટ્ઠાનં નાનાસુત્તપદાનિ ઉદાહરન્તેન વિભજિત્વા ઇદાનિ સંકિલેસભાગિયાદીહિ સંસન્દિત્વા દસ્સેતું પુન ‘લોકિયં સુત્ત’ન્તિઆદિ આરદ્ધ’’ન્તિ (નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭૦) વુત્તં.

તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ સોળસવિધેસુ સંકિલેસભાગિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનસુત્તવિસેસેસુ ચેવ અટ્ઠવીસતિવિધેસુ લોકિયાદીસુ સાસનપટ્ઠાનસુત્તવિસેસેસુ ચ અકુસલપક્ખે પવત્તં લોકિયં સુત્તં સંકિલેસભાગિયસુત્તેન સમાનત્થભાવેન સંસન્દતિ, કુસલપક્ખે પવત્તં લોકિયં સુત્તં વાસનાભાગિયસુત્તેન સમાનત્થભાવેન સંસન્દતિ, તસ્મા લોકિયં સુત્તં એકવિધમ્પિ સંકિલેસભાગિયેન ચ વાસનાભાગિયેન ચ દ્વીહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. દસ્સનપક્ખે પવત્તં લોકુત્તરં સુત્તં દસ્સનભાગિયેન સમાનત્થભાવેન સંસન્દતિ, ભાવનાપક્ખે પવત્તં લોકુત્તરં સુત્તં ભાવનાભાગિયેન સમાનત્થભાવેન સંસન્દતિ, અસેક્ખપક્ખે પવત્તં લોકુત્તરં સુત્તં અસેક્ખભાગિયેન સમાનત્થભાવેન સંસન્દતિ, તસ્મા લોકુત્તરમ્પિ સુત્તં દસ્સનભાગિયેન ચ ભાવનાભાગિયેન ચ અસેક્ખભાગિયેન ચ તીહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. વુત્તનયાનુસારેન સેસેસુપિ સંસન્દનયોજના કાતબ્બા.

અમ્હાકાચરિય તુમ્હેહિ અમ્હાકાચરિયેહિ નયદસ્સનવસેન સુત્તવિસેસસંસન્દનં દસ્સિતં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ‘‘કિમત્થાય સંકિલેસભાગિયાદિભેદેન વિભજિત્વા ભગવતા વુત્ત’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**વાસનાભાગિયં સુત્તં સંકિલેસભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ નિગ્ઘાતાયા**’’તિઆદિ વુત્તં. એત્થ ચ સુત્તવસેન સુત્તત્થા ગહિતા.

‘‘યં સત્તાધિટ્ઠાનં આચરિયેન નિદ્ધારિતં, તં સત્તાધિટ્ઠાનં કિત્તકેહિ સુત્તેહિ વિભજિત્વા નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**લોકુત્તરં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનં છબ્બિસતિયા પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ**’’ન્તિ વુત્તં. ‘‘તે છબ્બીસતિ પુગ્ગલા કતિહિ સુત્તેહિ સમન્વેસિતબ્બા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તે તીહી**’’તિઆદિ વુત્તં. દસ્સનભાગિયેન સત્તાધિટ્ઠાનેન, ભાવનાભાગિયેન સત્તાધિટ્ઠાનેન, અસેક્ખભાગિયેન સત્તાધિટ્ઠાનેન ચાતિ તીહિ સુત્તેહિ તે છબ્બીસતિ પુગ્ગલા સમન્વેસિતબ્બા.

‘‘કતમેહિ કતમેહિ કતમં કતમં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**તત્થ દસ્સનભાગિય**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તત્થા**તિ તેસુ તીસુ દસ્સનભાગિયાદીસુ સુત્તેસુ. **તત્થા**તિ વા તેસુ છબ્બીસતિયા પુગ્ગલેસુ. સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં દસ્સનભાગિયં સુત્તં એકબીજિના પુગ્ગલેન ચ નિદ્દિસિતબ્બં…પે॰… ધમ્માનુસારિના પુગ્ગલેન ચ નિદ્દિસિતબ્બં, ઇતિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ પુગ્ગલેહિ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં દસ્સનભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં. એત્થ ચ દસ્સનગ્ગહણેન સોતાપત્તિફલટ્ઠાપિ ગહિતા, તસ્મા એકબીજિકોલંકોલસત્તક્ખત્તુપરમા ફલટ્ઠાપિ ગહિતા.

**સદ્ધાનુસારી** પન યો વિપસ્સનાક્ખણે સદ્ધં ધુરં કત્વા સોતાપત્તિમગ્ગં નિબ્બત્તેતિ, સો પુગ્ગલો નિબ્બત્તેતબ્બસોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સદ્ધાનુસારી નામ, સદ્ધાય સમાપત્તિં અનુસ્સરતિ, ઇતિ સદ્ધાય સમાપત્તિયા અનુસ્સરણતો સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠો પુગ્ગલો **સદ્ધાનુસારી** નામ. સો પુગ્ગલો સોતાપત્તિફલક્ખણે સદ્ધાય વિમુત્તત્તા સદ્ધાવિમુત્તો હુત્વા એકબીજિકોલંકોલસત્તક્ખત્તુપરમો ભવતિ. યો પન પુગ્ગલો વિપસ્સનાક્ખણે પઞ્ઞં ધુરં કત્વા સોતાપત્તિમગ્ગં નિબ્બત્તેતિ, સો પુગ્ગલો નિબ્બત્તેતબ્બસોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે **ધમ્માનુસારી** નામ, ધમ્મેન પઞ્ઞાય સમાપત્તિં અનુસ્સરતિ, ઇતિ ધમ્મેન પઞ્ઞાય સમાપત્તિયા અનુસ્સરણતો **ધમ્માનુસારી** નામ. સો પુગ્ગલો ફલક્ખણે દિટ્ઠિયા પઞ્ઞાય નિરોધં પત્તત્તા દિટ્ઠિપત્તો હુત્વા એકબીજિ…પે॰… પરમો ભવતિ. **ધમ્મો**તિ ચેત્થ પઞ્ઞા ગહિતા. ઇતિ પભેદતો દ્વે મગ્ગટ્ઠા, છ ફલટ્ઠાતિ અટ્ઠહિ અરિયપુગ્ગલેહિ, સમ્પિણ્ડિતે પન પઞ્ચહિ અરિયપુગ્ગલેહિ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં દસ્સનભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં.

ઇમેસં એકબીજિઆદીનં પુગ્ગલાનં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસત્થત્તા ચેવ દસ્સનભાગિયત્થત્તા ચ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં દસ્સનભાગિયં સુત્તં એત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ નિયમેત્વા આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં દસ્સનભાગિયં સુત્તં કિત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ પુચ્છિતબ્બત્તા –

> ''ભાવનાભાગિયં સુત્તં દ્વાદસહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં સકદાગામિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નેન, સકદાગામિના, અનાગામિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નેન, અનાગામિના, અન્તરાપરિનિબ્બાયિના, ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયિના, અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિના, સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિના , ઉદ્ધંસોતેન અકનિટ્ઠગામિના, સદ્ધાવિમુત્તેન, દિટ્ઠિપ્પત્તેન, કાયસક્ખિના ચાતિ ભાવનાભાગિયં સુત્તં ઇમેહિ દ્વાદસહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ –

વુત્તં. તત્થાપિ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં ભાવનાભાગિયં સુત્તન્તિ ગહેતબ્બં. **સકદા...પે॰... પન્નેન** સકદાગામિમગ્ગટ્ઠેન પુગ્ગલેન, **સકદાગામિના** સકદાગામિફલટ્ઠેન, **અનાગામિ...પે॰... પન્નેન** અનાગામિમગ્ગટ્ઠેન, **અનાગામિના** અનાગામિફલટ્ઠેન, અવિહાદીસુ પઞ્ચસુ સુદ્ધાવાસેસુ આયુવેમજ્ઝં અનતિક્કમિત્વા અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયનસભાવેન **અન્તરાપરિનિબ્બાયી**નામકેન અનાગામિના, આયુવેમજ્ઝં અતિક્કમિત્વા અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયનસભાવેન **ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી**નામકેન અનાગામિના, અસઙ્ખારેન અપ્પયોગેન અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયનસભાવેન **અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**નામકેન અનાગામિના, સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયનસભાવેન **સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**નામકેન અનાગામિના, અવિહાદીહિ ઉદ્ધં અતપ્પાદીસુ ઉપપત્તિસોતેન અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયનસભાવેન **ઉદ્ધંસોત**નામકેન અનાગામિના, અકનિટ્ઠં ગન્ત્વા અરહત્તં પત્વા પરિનિબ્બાયનસભાવેન **અકનિટ્ઠગામી**નામકેન અનાગામિના, સદ્ધાય વિમુત્તત્તા **સદ્ધાવિમુત્ત**નામકેન અનાગામિના, દિટ્ઠિયા પઞ્ઞાય નિરોધં પત્તત્તા **દિટ્ઠિપ્પત્ત**નામકેન અનાગામિના ચાતિ ઇમેહિ એકાદસહિ અઝાનલાભીપુગ્ગલેહિ ચ, કાયેન નામકાયે કુટ્ઠાનં અરૂપઝાનાનં અનન્તરં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ, ઇતિ સચ્છિકરણતો **કાયસક્ખી**નામકેન ઝાનલાભિના ચાતિ દ્વાદસહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં.

ઇમેસં વુત્તપ્પકારાનં પુગ્ગલાનં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસત્થત્તા ચેવ ભાવનાભાગિયત્થત્તા ચ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં ભાવનાભાગિયં સુત્તં એત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ નિયમેત્વા આચરિયેન વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''કિત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા –

> ''અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નવહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં સદ્ધાવિમુત્તેન, પઞ્ઞાવિમુત્તેન, સુઞ્ઞતવિમુત્તેન, અનિમિત્તવિમુત્તેન, અપ્પણિહિતવિમુત્તેન, ઉભતોભાગવિમુત્તેન, સમસીસિના, પચ્ચેકબુદ્ધેહિ, સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ ચાતિ અસેક્ખભાગિયં સુત્તં ઇમેહિ નવહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ –

વુત્તં . તત્થ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બન્તિ યોજેતબ્બં. સદ્ધાય કિલેસેહિ વિમુત્તત્તા અરહત્તફલક્ખણે **સદ્ધાવિમુત્તો** અરહા, તેન સદ્ધાવિમુત્તેન. પઞ્ઞાય વિમુત્તત્તા અરહત્તફલક્ખણે **પઞ્ઞાવિમુત્તો** અરહા, તેન પઞ્ઞાવિમુત્તેન. સુઞ્ઞતવિપસ્સનાસઙ્ખાતેન અનત્તાનુપસ્સનેન વિમુત્તત્તા **સુઞ્ઞતવિમુત્તો** અરહા, તેન સુઞ્ઞતવિમુત્તેન. અનિમિત્તાનુપસ્સનાસઙ્ખાતેન અનિચ્ચાનુપસ્સનેન વિમુત્તત્તા **અનિમિત્તવિમુત્તો** અરહા, તેન અનિમિત્તવિમુત્તેન. અપ્પણિહિતાનુપસ્સનાસઙ્ખાતેન દુક્ખાનુપસ્સનેન વિમુત્તત્તા **અપ્પણિહિતવિમુત્તો** અરહા, તેન

અપ્પણિહિતવિમુત્તેન. ઉભતો રૂપકાયનામકાયતો ઉભતોભાગતો વિમુત્તત્તા **ઉભતોભાગવિમુત્તો** અરહા, તેન ઉભતોભાગવિમુત્તેન. પુરિમા પઞ્ચ પુગ્ગલા અઝાનલાભિનો ગહિતા, ઉભતોભાગવિમુત્તો પન ઝાનલાભીગહિતો.

**સમસીસી** નામ ઇરિયાપથસમસીસી, રોગસમસીસી, જીવિતસમસીસીતિ તિવિધા હોન્તિ. ઇમેસુ તીસુ સમસીસીસુ યો અરહા ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ એકેકસ્મિં ઇરિયાપથે અરહત્તં પત્વા અઞ્ઞં ઇરિયાપથં અસઙ્કમિત્વા તસ્મિં તસ્મિં ઇરિયાપથેયેવ પરિનિબ્બાયતિ, અયં અરહા **ઇરિયાપથસમસીસી** નામ. યો અરહા યસ્મિં રોગે ઉપ્પન્ને અરહત્તં પત્વા તતો રોગતો અનુટ્ઠહિત્વા તસ્મિં રોગેયેવ પરિનિબ્બાયતિ, અયં અરહા **રોગસમસીસી** નામ. યો અરહા પચ્ચવેક્ખણવીથિયાનન્તરં ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા તતો મરણાસન્નજવનવીથિયાનન્તરમેવ પરિનિબ્બાયતિ, અયં અરહા વારસમતાય **જીવિતસમસીસી** નામ. **વારસમતા**તિ ચ પચ્ચવેક્ખણવીથિ મગ્ગવિથ્યાનુવત્તકત્તા પચ્ચવેક્ખણવીથિઅનન્તરં પવત્તમાનાયપિ મરણાસન્નવીથિ મગ્ગવીથિઅનન્તરં પવત્તાતિ વત્તબ્બારહા, તસ્મા વીથિઅનન્તરતા વારસમતા નામ. તાય વારસમતાય ચ જીવિતસમસીસી વુત્તો.

**સહ પટિસમ્ભિદાહિ અરહત્તં પાપુણી**તિ એત્થપિ પચ્ચવેક્ખણવીથિયાનન્તરં ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા ભવઙ્ગતો વુટ્ઠાય પવત્તવીથિયા પટિસમ્ભિદાઞાણાનિ પવત્તન્તિ. વુત્તનયેન વીથિઅનન્તરતાય વારસમતાય ''સહ પટિસમ્ભિદાહી''તિ વુત્તં. **ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમ્પિ** પચ્ચવેક્ખણવીથિયાનન્તરં ભવઙ્ગં ઓતરિત્વા ભવઙ્ગતો વુટ્ઠાય પવત્તવીથિયા પઠમં પવત્તતીતિ વેદિતબ્બં. ઇમિના જીવિતસમસીસિના, સબ્બેહિ પચ્ચેકબુદ્ધેહિ, સબ્બેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ ચાતિ ઇમેહિ નવહિ પુગ્ગલેહિ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં.

ઇમેસં પુગ્ગલાનં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસત્થત્તા ચેવ અસેક્ખભાગિયત્થત્તા ચ **એવં** ઇમિના ''લોકુત્તરં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાન''ન્તિઆદિના પકારેન વુત્તેહિ ઇમેહિ છબ્બીસતિયા પુગ્ગલેહિ અરિયેહિ દસ્સનભાગિયવાસનાભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્તાનં વસેન લોકુત્તરં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં.

ઇમેસં છબ્બીસતિયા પુગ્ગલાનં સકલલોકુત્તરસુત્તત્થત્તા ચેવ સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસસુત્તત્થત્તા ચ લોકુત્તરં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં. એત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ આચરિયેન નિયમેત્વા વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''લોકિયં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં કિત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**લોકિયં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનં એકૂનવીસતિયા પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. ''તે એકૂનવીસતિ લોકિયા પુગ્ગલા કતમેહિ ધમ્મેહિ નિદ્દિટ્ઠા સમન્વેસિતબ્બા''તિ વત્તબ્બત્તા "**તે ચરિતેહી**"તિઆદિ વુત્તં. **તે** એકૂનવીસતિ લોકિયા પુગ્ગલા **ચરિતેહિ** ચરિતવિસેસેહિ નિદ્દિટ્ઠા સમન્વેસિતબ્બાતિ. ''કથં ચરિતેહિ નિદ્દિટ્ઠા''તિ વત્તબ્બત્તા "**કેચિ રાગચરિતા**"તિઆદિ વુત્તં. રાગચરિતદોસચરિતાદીહિ ચરિતેહિ એકૂનવીસતિ લોકિયપુગ્ગલા રાગચરિતા, કેચિ દોસચરિતા…પે॰… મોહચરિતો ચાતિ નિદ્દિટ્ઠા. ઇતિ નિદ્દિટ્ઠેહિ ઇમેહિ એકૂનવીસતિયા પુગ્ગલેહિ લોકિયસત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં નિદ્દિસિતબ્બં. ''લોકિય''ન્તિ સામઞ્ઞવસેન વુત્તમ્પિ ''સંકિલેસભાગિયં લોકિય''ન્તિ વિસેસતો વિઞ્ઞાતબ્બં.

લોકિયં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં એત્તકેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ આચરિયેન નિયમેત્વા વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''વાસનાભાગિયં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં કતમેહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા "**વાસનાભાગિય**"ન્તિઆદિ વુત્તં. વાસનાભાગિયં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં સીલવન્તેહિ પુગ્ગલેહિ, ધમ્મેહિ ચ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ યોજેતબ્બં. ''કિત્તકા સીલવન્તપુગ્ગલા''તિ વત્તબ્બત્તા "**તે સીલવન્તો પઞ્ચ પુગ્ગલા**"તિ વુત્તં. ''કિત્તકા ધમ્મા''તિ વત્તબ્બત્તા "**પકતિસીલ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – પકતિસીલવન્તો ચ

સમાદાનસીલવન્તો ચ ચિત્તપ્પસાદવન્તો ચ સમથવન્તો ચ વિપસ્સનાવન્તો ચાતિ **પઞ્ચ પુગ્ગલા**, પકતિસીલધમ્મો ચ સમાદાનસીલધમ્મો ચ ચિત્તપ્પસાદધમ્મો ચ સમથધમ્મો ચ વિપસ્સનાધમ્મો ચાતિ **પઞ્ચ ધમ્મા**તિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ પુગ્ગલેહિ, ઇમેહિ પઞ્ચહિ ધમ્મેહિ વાસનાભાગિયં સત્તાધિટ્ઠાનેકદેસધમ્માધિટ્ઠાનેકદેસં સુત્તં યથાક્કમં નિદ્દિસિતબ્બન્તિ.

લોકુત્તરં સત્તાધિટ્ઠાનં સુત્તં દસ્સનભાગિયવાસનાભાગિયઅસેક્ખભાગિયસુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ આચરિયેન નિયમેત્વા વિભત્તં, અમ્હેહિ ચ ઞાતં, ''લોકુત્તરં ધમ્માધિટ્ઠાનં સુત્તં કિત્તકેહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''લોકુત્તરં સુત્તં ધમ્માધિટ્ઠાનં...પે॰... અસેક્ખભાગિયેના''**તિ વુત્તં.

''લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ કિત્તકેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''લોકિયઞ્ચ...પે॰... ઉભયેન નિદ્દિસિતબ્બ''**ન્તિ વુત્તં. **ઉભયેના**તિ લોકિયલોકુત્તરેન, સત્તાધિટ્ઠાનધમ્માધિટ્ઠાનેન સમાનત્થભાવેન નિદ્દિસિતબ્બન્તિ.

''ઞાણં કિત્તકેહિ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''ઞાણં પઞ્ઞાયા''**તિઆદિ વુત્તં. યસ્મિં યસ્મિં સુત્તે ઞાણં આગતં, તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે ઞાણં ઞાણપરિયાયેન પઞ્ઞાદિના નિદ્દિસિતબ્બન્તિ.

''ઞેય્યં કિત્તકેન નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''ઞેય્યં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નેહી''**તિઆદિ વુત્તં. યસ્મિં યસ્મિં સુત્તે ઞેય્યં આગતં, તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે ઞેય્યં ઞેય્યપરિયાયેન નિદ્દિસિતબ્બન્તિ.

''ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ કિત્તકેન નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ તદુભયેના''**તિઆદિ વુત્તં. યસ્મિં યસ્મિં સુત્તે ઞાણઞેય્યા આગતા, તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે ઞાણઞેય્યા ઞાણઞેય્યપરિયાયેન નિદ્દિસિતબ્બન્તિ.

દસ્સનસુત્તે યથા નિદ્દિટ્ઠં, તથા ઉપધારયિત્વા લબ્ભમાનતો નિદ્દિસિતબ્બં. ભાવનાસુત્તે યથા નિદ્દિટ્ઠં, તથા ઉપધારયિત્વા લબ્ભમાનતો નિદ્દિસિતબ્બં. તદુભયં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ સુત્તે યથા નિદ્દિટ્ઠં, તથા ઉપધારયિત્વા લબ્ભમાનતો નિદ્દિસિતબ્બં.

**''સકવચનં પરવચન''**ન્તિઆદીસુપિ એવમેવ વિસું વિસું ચ એકતો ચ સુત્તે યથા નિદ્દિટ્ઠં, તથા ઉપધારયિત્વા લબ્ભમાનતો નિદ્દિસિતબ્બન્તિ યોજના કાતબ્બા. ''એત્તકમેવ નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''યં વા પના''**તિઆદિ વુત્તં.

''વિપાકસ્સ હેતુ કમ્મમેવા''તિ વત્તબ્બત્તા **''દુવિધો હેતૂ''**તિઆદિ વુત્તં. કિલેસા સંકિલેસભાગિયસુત્તેન સમાનત્થભાવેન નિદ્દિસિતબ્બા. તણ્હાસઙ્ખાતો સમુદયો વા કિલેસસઙ્ખાતો સમુદયો વા અકુસલસઙ્ખાતો સમુદયો વા સંકિલેસભાગિયેન સુત્તેન સમાનત્થભાવેન નિદ્દિસિતબ્બો. લોકિયકુસલહેતુસઙ્ખાતો સમુદયો વા લોકિયકુસલસઙ્ખાતો સમુદયો વા વાસનાભાગિયેન સુત્તેન સમાનત્થભાવેન નિદ્દિસિતબ્બો.

કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ યથારહં લબ્ભમાનસુત્તેન નિદ્દિસિતબ્બોતિ સામઞ્ઞવસેન વિભત્તો, ''કુસલં કતમેન નિદ્દિસિતબ્બ''ન્તિ વત્તબ્બત્તા **''તત્થ કુસલ''**ન્તિઆદિ વુત્તં. **તત્થા**તિ તેસુ અટ્ઠવીસતિયા સાસનપટ્ઠાનસુત્તેસુ કુસલં ચતૂહિ સુત્તેહિ સમાનત્થભાવેન નિદ્દિસિતબ્બં. ''કતમેહિ ચતૂહી''તિ વત્તબ્બત્તા **''વાસનાભાગિયેના''**તિઆદિ વુત્તં. લોકિયકુસલં વાસનાભાગિયેન નિદ્દિસિતબ્બં સમાનત્થત્તા, લોકુત્તરકુસલં દસ્સનભાગિયેન, વાસનાભાગિયેન,

અસેક્ખભાગિયેન ચ યથારહં સમાનત્થભાવેન નિદ્દિસિતબ્બં. કુસલં એત્તકેહિ નિદ્દિસિતબ્બન્તિ નિયમેત્વા વિભત્તં, ‘‘અકુસલં કતમેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘અકુસલ’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. ‘‘કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ કતમેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ તદુભયેન નિદ્દિસિતબ્બ’’**ન્તિ વુત્તં. યસ્મિં યસ્મિં સુત્તે તદુભયં આગતં, તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે આગતેન તદુભયેન નિદ્દિસિતબ્બં.

‘‘અનુઞ્ઞાતં કતમેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘અનુઞ્ઞાત’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. અનુઞ્ઞાતં ભગવતો અનુઞ્ઞાતાય સમાનતાય નિદ્દિસિતબ્બં. ‘‘કતિવિધં અનુઞ્ઞાત’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘તં પઞ્ચવિધ’’**ન્તિઆદિ વુત્તં. **યં** અનુઞ્ઞાતં યાસુ યાસુ ભૂમીસુ દિસ્સતિ, **તં** અનુઞ્ઞાતં તાસુ તાસુ ભૂમીસુ આગતેન સમાનેન **કપ્પિયાનુલોમેન** નિદ્દિસિતબ્બં.

અનુઞ્ઞાતં ઇમિના નિદ્દિસિતબ્બન્તિ આચરિયેન નિયમેત્વા વિભત્તં, ‘‘પટિક્ખિત્તં કતમેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘પટિક્ખિત્તં ભગવતા’’**તિઆદિ વુત્તં. ભગવતા પટિક્ખિત્તં ભગવતા **પટિક્ખિત્તકારણેન** સુત્તે આગતેન વત્થુના કારણફલભાવેન નિદ્દિસિતબ્બં. યં પટિક્ખિત્તં યાસુ યાસુ ભૂમીસુ દિસ્સતિ, તં પન પટિક્ખિત્તં તાસુ તાસુ ભૂમીસુ આગતેન પાકટેન અકપ્પિયાનુલોમેન નિદ્દિસિતબ્બં.

‘‘અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ કતમેન નિદ્દિસિતબ્બ’’ન્તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ તદુભયેન નિદ્દિસિતબ્બ’’**ન્તિ વુત્તં. યસ્મિં યસ્મિં સુત્તે અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ આગતં, તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે આગતેન તદુભયેન નિદ્દિસિતબ્બં.

‘‘થવો કતમેન નિદ્દિસિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘થવો પસંસાયા’’**તિઆદિ વુત્તં. યસ્મિં યસ્મિં સુત્તે યા યા પસંસા આગતા, તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે આગતાય તાય તાય પસંસાય થવો નિદ્દિસિતબ્બો. ‘‘યો થવો પસંસાય નિદ્દિસિતબ્બો, સો થવો કતિવિધેન નિદ્દિસિતબ્બો’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘સો પઞ્ચવિધેના’’**તિઆદિ વુત્તં. ભગવતો થવો ચ ધમ્મસ્સ થવો ચ અરિયસઙ્ઘસ્સ થવો ચ અરિયધમ્માનં સિક્ખાય થવો ચ લોકિયગુણસમ્પત્તિયા થવો ચાતિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો. **ઇતિ એવં** વુત્તપ્પકારેન પઞ્ચવિધેન થવો નિદ્દિસિતબ્બો.

અમ્હાકાચરિય અમ્હાકાચરિયેન અટ્ઠારસ મૂલપદા સાસનપટ્ઠાને દટ્ઠબ્બાતિ વુત્તા, ‘‘કતમાનિ તાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાની’’તિ પુચ્છિતબ્બત્તા **‘‘ઇન્દ્રિયભૂમી’’**તિઆદિ વુત્તં. સાસનપટ્ઠાને **ઇન્દ્રિયભૂમિ** સદ્ધિન્દ્રિયાદિઇન્દ્રિયભૂમિ યેહિ નવહિ પદેહિ નિદ્દિસિતબ્બા, સાસનપટ્ઠાને કિલેસભૂમિ યેહિ નવહિ પદેહિ નિદ્દિસિતબ્બા, એવં ઇમિના પકારેન એતાનિ મૂલપદાનિ નવ પદાનિ કુસલપદાનિ, નવ પદાનિ અકુસલપદાનીતિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ હોન્તિ. સાસનપટ્ઠાને દટ્ઠબ્બા, ‘‘કેન કારણેન અટ્ઠારસ મૂલપદા સાસનપટ્ઠાને દટ્ઠબ્બાતિ વિઞ્ઞાયતી’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘તથા હી’’**તિઆદિ વુત્તં. **તથા હી**તિ તતો એવ અટ્ઠારસમૂલપદાનં સાસનપટ્ઠાને દટ્ઠબ્બત્તા **‘‘અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા? સાસનપટ્ઠાને’’**તિ યં વચનં વુત્તં, તેન વચનેન વિઞ્ઞાયતીતિ. ‘‘કેન મૂલપદાનં નવકુસલપદનવઅકુસલપદભાવેન અટ્ઠારસભાવો વિઞ્ઞાયતી’’તિ વત્તબ્બત્તા **‘‘તેનાહા’’**તિઆદિ વુત્તં. **તેન** મૂલપદાનં નવકુસલપદનવઅકુસલપદભાવતો આયસ્મા મહાકચ્ચાનો –

> ‘‘નવહિ ચ પદેહિ કુસલા, નવહિ ચ યુજ્જન્તિ અકુસલપક્ખા;
> એતે ખો મૂલપદા, ભવન્તિ અટ્ઠારસ પદાની’’તિ. –

યં વચનં આહ, તેન ‘‘નવહિ…પે॰… પદાની’’તિ વચનેન મૂલપદાનં નવકુસલપદનવઅકુસલપદભાવેન અટ્ઠારસભાવો વિઞ્ઞાયતીતિ.

‘‘યં યં સંકિલેસભાગિયાદિસોળસવિધં સાસનપટ્ઠાનઞ્ચેવ યં યં લોકિયાદિઅટ્ઠવીસતિવિધં સાસનપટ્ઠાનઞ્ચ આચરિયેન નિદ્ધારિતં, એત્તકમેવ પરિપુણ્ણં, અઞ્ઞં સાસનપટ્ઠાનં નિદ્ધારેત્વા યુત્તં યુજ્જિતબ્બં નત્થી’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**નિયુત્તં સાસનપટ્ઠાન**’’ન્તિ વુત્તં. યથાનિદ્ધારિતસાસનપટ્ઠાનતો યં યં અઞ્ઞં સાસનપટ્ઠાનં નિદ્ધારિતં અત્થિ, તં તં અઞ્ઞં સાસનપટ્ઠાનં **નિયુત્તં** યથારહં નિદ્ધારેત્વા યુત્તં યુજ્જિતબ્બન્તિ અત્થો ગહેતબ્બોતિ.

‘‘યં લોકો પૂજયતે…પે॰… નિયુત્તં સાસનપટ્ઠાનન્તિ યત્તકો વચનક્કમો ભાસિતો, એત્તકેન વચનક્કમેન કિં નેત્તિ સમત્તા, ઉદાહુ અસમત્તા’’તિ વત્તબ્બત્તા ‘‘**એત્તાવતા**’’તિઆદિ વુત્તં. આયસ્મતા મહાકચ્ચાનેન યા નેત્તિ ભાસિતા, ભગવતા સા નેત્તિ અનુમોદિતા, મૂલસઙ્ગીતિયં સઙ્ગાયન્તેહિ થેરાસભેહિ યા નેત્તિ સઙ્ગીતા, સા નેત્તિ ‘‘યં લોકો પૂજયતે…પે॰… નિયુત્તં સાસનપટ્ઠાન’’ન્તિ **એત્તાવતા** વચનક્કમેન **સમત્તા** પરિપુણ્ણાવ હોતિ.

ઇતિ સમત્તાય આયસ્મતા મહાકચ્ચાનેન ભાસિતાય ભગવતા અનુમોદિતાય મૂલસઙ્ગીતિયં સઙ્ગાયન્તેહિ થેરાસભેહિ સઙ્ગીતાય નેત્તિયા અત્થવણ્ણના **સદ્ધમ્મપાલનામેન મહાધમ્મરાજગુરુના મહાથેરેન** રચિતા જિનપુત્તાનં હિતકરા નેત્તિવિભાવના છબ્બીસાધિકનવસતે સક્કરાજે સાવણમાસે સુક્કપક્ખે નવમદિવસે સૂરિયુગ્ગમનસમયે સમત્તા.

ઇતિ સાસનપટ્ઠાને સત્તિબલાનુરૂપા રચિતા વિભાવના

નિટ્ઠિતા.

### નિગમનકથા

સબ્બસત્તુત્તમો નાથો, લોકે ઉપ્પજ્જિ નાયકો;
સમ્બુદ્ધો ગોતમો જિનો, અનેકગુણલઙ્કતો.

સાસનં તસ્સ સેટ્ઠસ્સ, અટ્ઠવસ્સસતાધિકં;
દ્વિસહસ્સં યદા પત્તં, નિમ્મલં વટ્ટનં સુભં.

તદા ભૂમિસ્સરો **મહાધમ્મરાજા** મહિદ્ધિકો;
આણાચક્કેન સારેતિ, રાજા નોઅનુવત્તકે.

લદ્ધા સેતગજે વરે, લોકે વિમ્હયજાનકે;
અપ્પમત્તો મહાવીરો, પુઞ્ઞં કત્વાભિમોદતિ.

તસ્મિં વસ્સેવ સાવણે, માસે નવમદિવસે;
સૂરિયુગ્ગમને કાલે, નિબ્બત્તાયં વિભાવના.

યત્તકં સાસનં ઠિતં, તત્તકં રચિતં મયા;

ઠાતુ નેત્તિવિભાવના, જિનપુત્તહિતાવહા.

ઇતિ તં રચયન્તેન, પુઞ્ઞં અધિગતં મયા;
હોન્તુ તસ્સાનુભાવેન, સબ્બે વિમુત્તિભાગિનો.

રાજદેવી પુત્તનત્તા, પનત્તા ચ સજાતિકા;
સબ્બે રજ્જસુખે ઠત્વા, ચરન્તુ ચરિતં સુખી.

દેવો કાલે સુવસ્સતુ, સબ્બો રટ્ઠજનો સુખી;
અઞ્ઞમઞ્ઞં અહિંસન્તો, પિયો હોતુ હિતાવહોતિ.

નેત્તિવિભાવિની નિટ્ઠિતા.